

multicongress

II. Uluslararası
Multidisipliner Çalışmaları Kongresi
4-5 Mayıs 2018, Adana-Türkiye

*2nd International
Congress on Multidisciplinary Studies
4th-5th May 2018, Adana-Turkey*

Bildiri Tam Metin Kitabı
Proceeding Book

İktisadi ve İdari Bilimler Cilt 2
Economics and Administrative Sciences Volume 2

Editör / Editor

Doç. Dr. Haşim AKÇA

AKADEMİSYEN
KİTABEVİ

Editör / Editor • Doç. Dr. Haşim AKÇA

Kapak Tasarım / Cover Design • Emre Uysal

Kitap Tasarım / Book Design • M. Fatih SANSAR

Birinci Basım / First Edition • © Ekim 2018 // October 2018-ANKARA

ISBN: 978-605-258-101-8 (2.c)

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Akademisyen Kitabevi'ne aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin almadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz

Cilt 2 / Volume 2

Yayıncı / Publisher • Akademisyen Kitabevi

Akademisyen Kitabevi Adres /Address:

Halk sokak No: 5/A Yenışehir / Ankara

Tel : +90 (312) 431 16 33

GSM : +90 (533) 765 23 74

web: www.akademisyen.com

e-mail: info@akademisyen.com

İÇİNDEKİLER/ CONTENTS

ÖN SÖZ.....	VIII
KURULLAR	IX
DÜZENLEYEN KURUM /ORGANIZING INSTITUTION	IX
DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS	IX
DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE.....	IX
DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE.....	IX
BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD	X
SEKRETERYA	XIV
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DYY GİRİŞİNİ ETKİLEYEN KURUMSAL FAKTÖRLER	1
BANKACILIK SİSTEMİNDE YENİ PAZARLAMA STRATEJİLERİ	40
TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ.....	48
BELEDİYELERDE RİSK DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI- TOROSLAR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ.....	64
ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME: META ANALİZ ÇALIŞMASI	73
POSTMODERNİZM EKSENİNDE KONUT MARKALAMASI: SİNPAŞ ÖRNEĞİ.....	93
TÜRKİYE’DE ÖZEL İSTİHDAM BÜROLARININ SUNDUKLARI HİZMETLERİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	115
MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİN KARAR ALMA SÜRECİNDEKİ ROLÜ	131

LİSANS EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN, TİCARİ BELGELER VE DEFTERLER ÜZERİNDEKİ ALGI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ ...138

BELEDİYELERDE VERGİ İNCELEME YETKİSİ: OLMALI MI? BİR ÖNERİ.....146

FAST FOOD-“HIZLI YİYECEK” RESTORANLARINI ZİYARET EDEN ÖĞRENCİLERİN TEKRAR ZİYARETLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE PİLOT BİR ÇALIŞMA.....156

KİRLİLİK SİĞİNAĞI HİPOTEZİ VE KİRLİ ENDÜSTRİLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ.....177

TÜRKİYE’DE BÜTÇE HAKKININ GELİŞİM SÜRECİ188

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK SAYIŞTAY’ININ GELİŞİM SÜRECİ 197

TÜRKİYE’DE ÇAY ÜRETİMİ VE PAZARLAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....206

TÜKETİCİLERİN ÇEVREYE İLİŞKİN TUTUMLARI ÜZERİNE DAVRANIŞSAL İKTİSATTAN NE(LER) ÖĞRENİLEBİLİR?213

BITCOIN PİYASASINA KATILIM EĞİLİMİ: FARKLI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE ANKETE DAYALI BİR DEĞERLENDİRME234

NÖROPAZARLAMA UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....252

TÜRKİYE’DE FİNANSAL OKURYAZARLIK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ:2010-2017 DÖNEMİ260

KAMU POLİTİKASINDA ROL OYNAYAN AKTÖRLERDEN POLİTİKACILARA HİZMET İÇİ EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ.....277

VERSAYANTLAŞMASI’NIN ALMAN SİYASAL SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....293

DIŞ POLİTİKA ENSTRÜMANI OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ’NİN KÜLTÜR POLİTİKASI.....299

YATIRIM AMAÇLI GAYRİMENKULLERİN TÜRKİYE MUHASEBE
STANDARTLARI / FİNANSAL RAPORLAMA STANDARTLARINA
GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE RAPORLANMASI309

İŞ VE YAŞAM TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE ETKİ EDEN
DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ARAŞTIRMA (BİR
ULUSLARARASI FİRMA UYGULAMASI).....322

FARABİ’NİN EL-MEDİNETÜ’L-FÂZILA ADLI TEMEL ESERİNİN
DEVLET VE YÖNETİCİ TANIMLARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ 338

DÜNYA’DA VARLIK FONLARI VE TÜRKİYE VARLIK FONU ÜZERİNE
SWOT ANALİZİ354

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ANLAYIŞININ BEŞ YILLIK
KALKINMA PLANLARI PERSPEKTİFİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ ...371

EĞİTİM KURUMLARI KARAR PROBLEMLERİNİN ÇOK KRİTERLİ
KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE ÇÖZÜMÜ402

POLİS MEMURLARININ TATİL ALIŞKANLIKLARI: GAZİANTEP
ÖRNEĞİ.....419

ENDÜSTRİ 4.0, UYGULAMA ALANLARI VE BEKLENEN GELİŞMELER
.....437

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENT ULAŞIMINDA BİSİKLET KULLANIMI:
NİĞDE KENT ÖRNEĞİ.....445

ÖN SÖZ

Multidisipliner alanlarda yapılan çalışmalar, 21. yüzyılda dünya çapında ilgi gören ve desteklenen çalışmaların başında gelmektedir. Bu bağlamda dünyada birçok üniversitede multidisipliner programlar açılmıştır. Bunun doğal bir sonucu olarak, dünyanın önde gelen ülkelerinde multidisipliner konular üzerine çalışan bilim insanı sayısı her geçen gün artmaktadır. Multidisipliner alanlardaki çalışmalar dünya çapında hız kazanırken Türkiye’de de Yüksek Öğretim Kurumu tarafından multidisipliner programlar desteklenmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, multidisipliner alanda Türkiye’de yapılan çalışmalar halen yeterli düzeyde değildir.

4-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Adana’da gerçekleştirdiğimiz "II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi " ile farklı disiplinlerde çalışan bilim insanlarını bir araya getirerek, yeni bir bakış açısı ortaya çıkarmayı, disiplinler arasında bilgi etkileşimini sağlamayı ve multidisipliner çalışmalara bilim dünyasının dikkatini çekmeyi amaçladık. Bu amaç doğrultusunda; sempozyuma sunulan bildiriler kitaplaştırılarak bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Sempozyuma katı veren kurumlara, kitabın ortaya çıkmasına katkı sağlayan meslektaşlarımıza teşekkürü borç biliriz.

KURULLAR

DÜZENLEYEN KURUM /ORGANIZING INSTITION

Çukurova Üniversitesi

DESTEK VEREN KURUMLAR / SPONSORS

Adana Büyükşehir Belediyesi

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Çağ Üniversitesi

Seyhan Belediyesi

SOBIAD

ASOS

Çukurova Araştırmaları Dergisi

ASOS Journal

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

ASOS Yayınları

Akademik İletişim

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI / CHAIR OF ORGANIZING COMMITTEE

Doç. Dr. Haşim AKÇA, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye,

Prof. Dr. Ellie ABDİ, Montclair State Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Tomasz NIZNIKOWSKI, Józef Piłsudski Üniversitesi, Polonya

Doç. Dr. Meriç ERASLAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye

Yrd. Doç. Dr. Reza BEHDARİ, East Tahrán Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran

Öğr. Gör. M. Fatih SANSAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

BİLİM VE HAKEM KURULU / SCIENCE AND REFEREE BOARD

Prof. Dr. Ahmet DOĞANAY, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Alparslan DAYANGAÇ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Cemal SAKALLI, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dana BABAU, (Medicine and Pharmacy of Targu Mures Üniversitesi, Romanya

Prof. Dr. Deniz ABİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Dušan MITIĆ, Belgrade Üniversitesi, Sırbistan

Prof. Dr. Emel ORAL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Esat ARSLAN, Çağ Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. F. Duygu SABAN ÖKESLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Feda Rehimov Hannanoğlu, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

Prof. Dr. Fikret DÜLGER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU, Kocaeli Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Haluk BODUR, Gazi Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Himmet KARADAL, Aksaray Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. İbrahim ÖRNEK, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim Üyesi İrem TÖRE, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER, İstanbul Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Mehmet ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Murat DURUKAN, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Muzaffer SÜMBÜL, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Münir YILDIRIM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan BAŞ, Ordu Üniversitesi, Türkiye

Prof. Dr. Orhan DOĞAN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye

- Prof. Dr. Pelin YILDIZ, Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Ramazan BİLGİN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Roger ENOKA, Colarado Üniversitesi, ABD
- Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Şener BÜYÜKÖZTÜRK, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Turgay BİÇER, Marmara Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Tülin ARSEVEN, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Prof. Dr. Yahya Fatih AYAZ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet İNCE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ahmet TEKE, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Aysel ÇİMEN, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Bülent ELİTOK, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Deniz ZEREN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Erdem ÇANAK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Evşen NAZİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Fatma Ebru İkiz, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Füzün ASLAN, İnönü Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Hülya YÜCEER, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İbrahim GİRİTLİOĞLU, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İlter Ünlükaptan, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. İsmail ŞIK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mehmet Kasım ÖZGEN, Erciyes Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mustafa Fedai ÇAVUŞ, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Mustafa ÜNVERDİ, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Ömer KORKUT, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Rabia ÇİZEL, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Rovshan Aliyev, Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
- Doç. Dr. Saadet Gandilova Tagı kızı, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Doç.Dr. S dabe Salihova, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Doç. Dr. Şebnem HELVACIOĞLU, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye

Doç. Dr. Yavuz DUVARCI, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Abdullah AKPINAR, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Ahmet K r at ERSÖZ, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Aqıl Memmedov, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan

Dr. Öğretim  yesi Aslıhan NAKİBOĞLU, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Baki BAĞRIAÇIK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Banu  ZTANRI VER, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Behçet Yalın ÖZKARA, Osmangazi Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Behzad D VKAN, East Tahran Branch İslamic Üniversitesi, İran

Dr. Öğretim  yesi Berrin GÜNER, Adnan Menderes Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Burcu GÜRKAN, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Dilan ALP, Şırnak Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Eray YAĞANAK, Mersin Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Erhan AKDEMİR, Anadolu Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Esengül İPLİK, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Fethi NAS, Bartın Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Gözde TANTEKİN ÇELİK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Hakan GÜNEYLİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Gürol ZIRHLIOĞLU, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Hakkı ÇİFTÇİ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Öğretim  yesi Işıl IŞIK BOSTANCI, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

- Dr. Öğretim Üyesi İrfan DÖNMEZ, Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi İsmail Erim GÜLAÇTI, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Bülent ÖNER, Gelişim Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin KAHRAMAN, Yıldız Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Mir Hamid SALEHIAN, Tabriz Branch İslamic Azad Üniversitesi, İran
- Dr. Öğretim Üyesi Muhammet Fazıl HİMMETOĞLU, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Mustafa CANER, Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Mustafa KILLI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Mümine KAYA KELEŞ, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Neval AKÇA BERK, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Nil YAPICI, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Nurkhodzha Akbulaev, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan
- Dr. Öğretim Üyesi Ramis KARABULUT, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Samet EVCI, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Seda ÇELLEK, Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Serdar GİRGİNER, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Sevda DOLAPÇIOĞLU, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Şahin EKBEROV, Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi -UNEC, Azerbaycan
- Dr. Öğretim Üyesi Toğrul NAĞIYEV, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Tolga AKAY, Kafkas Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Volkan YURDADOĞ, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Zehra Doğan SÖZÜER, Haliç Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Ali BİRBİÇER, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye

Dr. Fatih ERHAN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nermin TANBUROĐLU, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Nigar NAGİYEVA YORULMAZ, Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC

SEKRETERYA

Araş. Gör. Ahmet KARDAřLAR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Araş. Gör. Esra ASICI, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye

Okutman Pınar AM, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DYY GİRİŞİNİ ETKİLEYEN KURUMSAL FAKTÖRLER¹

Institutional Factors Affecting FDI Inflows in Developing Countries

Zafer ÖZTÜRK² & Damla ÖZ³

1. Giriş

Uluslararası sermaye hareketleri içinde en büyük paya sahip olan doğrudan yabancı yatırımlar, faiz yükümlülüğü olmaması ve üretim maliyetlerinin görece düşük düzeyde olması nedeniyle en istikrarlı bileşen olarak kabul edilmektedir (Cengiz ve Karacan, 2015:6). Kumar (2003:6)'a göre DYY genellikle sermaye, üretim teknolojisi, örgütsel ve yönetsel beceriler, pazarlama bilgisi ve piyasa erişiminin de dahil olduğu bir kaynaklar bütünü şeklinde akmaktadır. Tüm bu kaynaklar ev sahibi ülkedeki yerli şirketlere de yayılma eğilimindedir. Dolayısıyla, DYY'nin ekonomik büyümeye, ev sahibi ülke içindeki yerli yatırımdan daha fazla katkıda bulunması beklenmekte ve gelişmekte olan ülkeler için asgari sermayeli özel bir dış finansman kaynağı haline gelmektedir. Doğrudan yabancı yatırım lokasyonlar arasında üretim teknolojisi, beceri, yenilikçi kapasite ve örgütsel-yönetsel pratikleri aktarmanın yanı sıra uluslararası pazarlama ağlarına erişmenin bir aracıdır (Mirza ve Giroud, 2004).

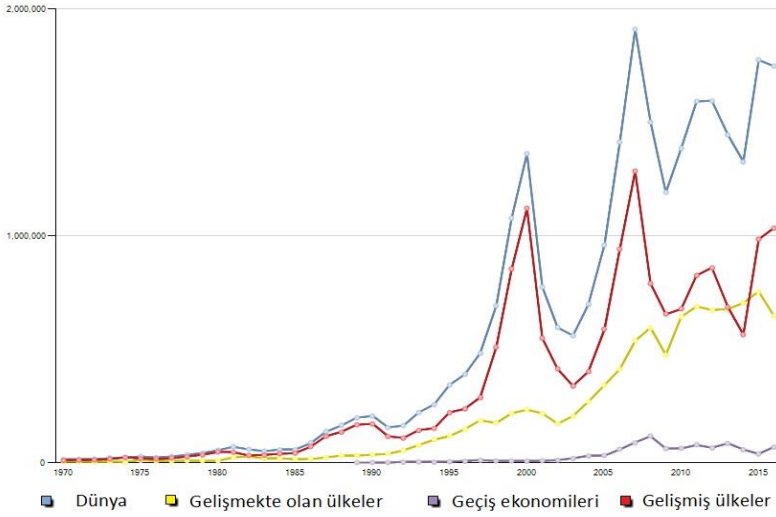
Sermaye fazlasına sahip ülkelerin yatırımcıları, önceleri birtakım kısıtlamalar yüzünden giremedikleri piyasalara, ekonomilerde dışa açıklık arttıkça yatırım imkânı bulmuşlardır (Sarısoy ve Koç, 2011). Özellikle 1990'lardan sonra ülkeler DYY için misafirperver bir ortam oluşturmak üzere ulusal politikalarını liberalleştirmeye başlamıştır.

Grafik 1: Küresel ve ekonomi gruplarına göre DYY girişi (milyon dolar)

¹ Bu çalışma Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezinden hazırlanmıştır.

² Bülent Ecevit Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi

³ Bülent Ecevit Üniversitesi İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

Kaynak:

UNCTAD

(2018);

<http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/chartView.aspx>.

Küresel ölçekte DYY girişinin 1970 yılında 13,3 milyar dolara denk gelen değeri, 1990 yılında 208 milyar dolara ulaşmıştır. Sonraki 10 yılda hızla artarak 2000’de 1 trilyon doların üstüne çıkmıştır. Doğrudan yabancı yatırım girişi küresel krize kadar hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde büyük bir hızla artmıştır. 2007 yılında neredeyse ikiye katlanarak yaklaşık 2 trilyon dolar düzeyine yükselmiştir. Grafik 1’de de görüleceği üzere krizin etkisiyle 2009’da 1,2 trilyona düşen DYY girişi, krizin etkisinin geçmesiyle tekrar yükselerek 2015’te 1,5 trilyon doların üstüne çıkmıştır.

Grafikte dikkat çeken bir nokta da gelişmekte olan ülkelere DYY girişinin son yıllarda neredeyse gelişmiş ülkelerdeki DYY girişi düzeyini yakalamış olması ve hatta 2014 yılında geçmesidir. Bu da gelişmekte olan ekonomiler için doğrudan yabancı yatırım girişinin artan önemini bir kere daha göstermektedir.

Doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ev sahibi ülke ekonomisine olumlu etkileri konusunda yapılan çalışmalarda benzer çıkarımlar yapılmaktadır. Buna göre, DYY’nin ev sahibi ülkelere sağladığı bazı faydalar şu şekildedir (Thanyakhan, 2008; UNCTAD, 2000; Dunning, 1994):

- (1) Yabancı firmalar üstün teknoloji ve organizasyonel beceri getirmektedir.
- (2) Yabancı yatırım, ev sahibi ülkedeki rekabeti arttırmaktadır.
- (3) Yabancı yatırımlar istihdam sağlamaktadır.

(4) Yabancı yatırımlar sermaye oluşumuna katkı sağlamakta ve iç yatırımların artmasına neden olmaktadır.

(5) Yabancı yatırımlar, ihracat pazarlarını güçlendirmektedir.

(6) Yabancı yatırım, mali gelir sağlamakta, ev sahibi ülkenin döviz açığını kapatmada yardımcı olabilmektedir.

(7) Yabancı yatırımlar geldikleri ülkenin geleneklerini, davranış normlarını, çalışma ahlakını getirerek siyasal, kültürel ve toplumsal konularda zenginleştirmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar tüm ülkeler için gelişme ve iktisadi hedeflere ulaşma açısından kritik öneme sahip araçlardır. Eğitim, sağlık, çevre ve altyapı gibi alanlarda düşük yatırım düzeyi, üretkenlik oranının düşük olmasına neden olacak ve iktisadi stagnasyon ile sonuçlanacaktır. Bu da birçok ülkenin kaçmaya çalıştığı yoksulluk tuzağını (poverty trap) getirecektir. Yoksulluk tuzağından kaçmanın en iyi yolu DYY gibi finansal akışları arttırmaktır (Todaro ve Smith, 2009:56).

Bunun yanında doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisine pek çok farklı açıdan etkisi bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ve literatürde de en sık tartışılanı üretime yaptığı olumlu etki ve dolayısıyla iktisadi büyümeyi sağlamasıdır. DYY ev sahibi ülkede kullandığı kaynaklarla işsizliği azaltmakta ve üretime katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda DYY odaklı daha az üretken endüstrilerin yeniden tahsisini sağlamakta ve ekonomideki genel üretkenliği arttırmaktadır (Moosa, 2002:73). Ampirik çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir (Choe, 2003; Karaca ve Abasız, 2008; Faras ve Ghali, 2009; Albulescu, 2015; Iamsiraroj, 2016).

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye sağladığı faydalardan biri de ülkenin yoksullukla mücadelesine katkı vermesidir. Sarısoy ve Koç (2012) bunu dolaylı ve dolaysız olmak üzere iki açıdan ele almaktadır. DYY'nin yoksullara istihdam yaratması dolaylı etkiler arasında yer alırken, iktisadi büyüme, altyapı yatırımları, vergi gelirlerinde artış yaratması ve yoksulları hedef alan sosyal sorumluluk projelerinin gerçekleştirilmesi doğrudan etkiler olarak tanımlanmaktadır. Bu ve benzer çalışmalarda da ampirik olarak da bu sonucu destekleyen kanıtlara ulaşılmıştır (Mirza vd., 2003; Karim ve Ahmad, 2009; Sarısoy ve Koç, 2012; Uttama, 2015; Magombeyi ve Odhiambo, 2017).

İktisadi büyümenin altında yatan faktörlerden biri de teknolojik ilerlemedir. Çok uluslu şirketler tedarik ettikleri sermaye malları ya da insan kaynakları ile teknolojik ilerleme sağlayabilmektedir (Moosa, 2002:75). Ev sahibi ülkede DYY'nin etkilerinde teknoloji transferi büyük rol oynamaktadır. Teknolojinin yayılımı iktisadi büyüme, sermaye birikimi, üretkenlik artışı ve ticari yapının değişimini de beraberinde getirmektedir

(OECD, 2002:10). Çok uluslu şirketler geniş kapsamlı AR&GE faaliyetlerini yönetmek için finansal kaynakları kullanmakta ve teknoloji düzeylerini arttırmaktadırlar. Doğrudan yabancı yatırım yoluyla ÇUŞ'lerin AR&GE faaliyetleri uluslararasılaşmakta ve böylece DYY gelişmekte olan ülkeler için normalde karşılayamayacakları yeni teknolojilere ulaşmada en önemli kanal haline gelmektedir (OECD, 2002:12). DYY yoluyla ev sahibi ülkeye transfer edilen teknolojik bilgi ve ondan doğan faydalı dışsallıklara yayılma etkisi (spillover effect) denmektedir. Teknoloji yayılımı en çok şu yollarla gerçekleşmektedir: (i) tedarikçiler ve alıcılar arasındaki dikey bağlantılar, (ii) rakipler arasında gösteriş etkisi (demonstration effect) ile kurulan yatay bağlantılar, (iii) ÇUŞ'lerden yerel firmalara olan emek göçü (OECD, 2002:13).

DYY'nin ekonomiye olan bir diğer etkisi, ülkenin uluslararası finansal durumunu gösteren dış ödemeler bilançosuna yaptığı katkıdır. Dış ödemeler bilançosu hem ülkenin vadeli emtia piyasa aktivitelerini listeleyen cari işlemler dengesini hem de özel ve kamu finansal kaynak giriş ve çıkışlarını gösteren sermaye hesabı dengesini kapsamakta olup ülkenin mali rezervlerinin düzeyini belirlemede oldukça önemli bir yere sahiptir (Todaro ve Smith, 2009:668). İki açık (two gap) modeli Harrod Domar büyüme modelinin tasarruf açığı ve döviz açığını da kapsayan daha gelişmiş bir versiyonudur. Modeldeki tasarruf açığı tasarruf ve yatırım arasındaki farktan ileri gelmekte iken döviz açığı ise ithalat ve ihracat arasındaki farkı ifade etmektedir. Model bu iki açıktan doğan kısıtlarla ilgilenmektedir ve özellikle de yatırımları finanse etmek için tasarrufların gerekliliği ve ithalatı finanse etmek için yabancı ticaretin gerekliliğini vurgulamaktadır. Doğrudan yabancı yatırım her iki açığa da pozitif katkı yapmaktadır (Moosa, 2002:71). DYY'nin cari işlemler dengesi üzerindeki etkilerini sınavan ampirik çalışmalar da yatırımların olumlu etkisini savunmaktadır (Campbell, 2001; Ersoy, 2011; Göçer ve Peker, 2014).

İktisat literatürüne göre yatırım ve istihdam arasında bir ilişki vardır. DYY'nin ev sahibi ülkedeki insan kaynakları gelişimine pozitif etkisi, gittiği ülkelerde yeni üretim tesisleri ve bunun yarattığı yerel iş fırsatları ile açıklanmaktadır (Moosa, 2002:77). DYY aynı zamanda ticareti artırma yoluyla da istihdama katkı sağlamaktadır. İhracat faaliyetlerindeki artış üretim düzeyini arttırarak yeni iş kapıları açmaktadır (Johnson, 2005:27). Buna ek olarak, ÇUŞ'ler normalde piyasadan silinecek olan hastalıklı firmaları alarak oradaki iş kaybını önleyerek istihdamı korumuş olurlar (Moosa, 2002:77). Ülkedeki istihdam seviyesindeki artış yine yayılma etkisi ile iktisadi gelişmişlik düzeyini pozitif anlamda etkilemektedir. DYY'nin istihdam üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların birçoğu yabancı yatırımların istihdama olumlu etki ettiğini belirtmektedir (Vacaflores, 2011; Inekwe, 2013; Habib ve Sarwar, 2013).

2. Kurumsal İktisat Perspektifindeki Teoriler

İktisat literatüründe uluslararası sermaye hareketlerini açıklamada salt iktisadi değişkenlerin yetersiz kalması ve kurumsal iktisat düşüncesinin de yaygınlaşmasıyla birlikte sermaye hareketlerinin kurumsal açıklayıcıları da incelenmeye başlanmış ve uluslararası sermaye hareketlerini kurumsal perspektifle açıklayan teoriler literatürde önemli bir yer edinmiştir.

2.1. Etkin-Yağ Hipotezi

Doğrudan yabancı yatırım girişlerini açıklamaya çalışan ilk kurumsal teorilerden biri 1964 yılında Nathan Leff tarafından geliştirilen “etkin yağ hipotezi”dir (Grease the Wheels Hypothesis). Bu hipoteze göre yolsuzluk, hükümetin yatırımları ve büyümeyi engelleyen katı kurallarını ortadan kaldırmakta ve verimliliği arttırmaktadır; böylece girişimin önündeki bürokratik engelleri yok edip, rüşvet alan kamu görevlilerini daha çok çalışmaya iterek “mekanizmayı yağlamakta” ve “çarkları döndürmektedir” (Goudie ve Stasavage, 1997). Öyle ki, Huntington’a göre bir toplumun ekonomik büyümesi anlamında katı, aşırı merkezizetçi ve dürüst olmayan bürokrasiden daha kötü olan tek şey, katı, aşırı merkezizetçi ve dürüst bir bürokrasidir (Huntington, 1968:386).

Etkin yağ hipotezinin savunucularından Leff’e (1964:10) göre yolsuzluk eleştirisinde, az gelişmiş ülkelerin hükümetlerinin ve kamu hizmetlerinin ekonomik kalkınmayı teşvik etmek için akıllıca ve etkin biçimde çalıştıkları, ancak sadece rüşvetçilerin çabaları yüzünden engellendikleri gibi bir resim akla gelmektedir. Ona göre bu yorumun geçerliliği tartışıldığında, yolsuzluğun etkileri de yeniden değerlendirilmelidir.

Leff gerçek hayatta yolsuzluğun yatırımları artırarak iktisadi gelişmeye katkı sağlayacağını iddia etmektedir. Bu durumu da şöyle açıklamaktadır: Yatırım kararı her zaman risk ve belirsizlik ortasında gerçekleşmektedir ve bu zorluklar az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve siyasi ortamında çok daha belirgindir. Gerek veri eksikliği gerekse ekonomik değişim döneminde meydana gelebilecek keskin değişimlerden dolayı gelecekteki arz ve talep koşullarını tahmin etmek daha da güçleşmektedir. Piyasayı yanlış değerlendirmek düşük gelir düzeyindeki ikame esnekliğinin düşük olması nedeniyle oldukça ciddi tehlikelere sahiptir. Bu tür ekonomik tahminlerde bulunmanın ortaya çıkardığı sorunların yanı sıra, potansiyel yatırımcı da büyük bir siyasi bilinmeyenle karşı karşıyadır. Hükümetin ekonomideki yoğun rolünden kaynaklanabilecek olası tehlikeler, temsili hükümetin keyfi faaliyetler üzerinde etkin bir denetim yapmaması nedeniyle artmaktadır. Şahsi ve mantıksız karar verme tarzı ve hükümet çalışanlarında ve politikalarında sıklıkla yapılan değişiklikler bu riske katkıda bulunmaktadır. Sonuç olarak, girişimciler yatırım yapacaksa, gelecekte kendi işlerine zarar verecek bir müdahalenin gelmeyeceğine dair güvenceye sahip olmalılardır.

Leff'e (1964:11) göre, bu zorlukların ispatı niteliğinde bir örneği, siyasi belirsizlik ve kriz dönemlerinde yatırımın küçülmesi ve ekonomik durgunluk yaşanması şeklinde görülmektedir. Dolayısıyla da yolsuzluk, girişimciler için çevre üzerindeki bu önemli etkiyi öngörülebilir hale getirerek, yatırım oranını artırmaktadır.

Yolsuzluğun çarkları daha hızlı döndürdüğünü savunan yazarlardan biri olan Bayley (1966), hükümetlerin doğru çözümler üzerinde tekelleri olmadığını; hükümetlerin de etkinsiz işler yapabilecek birçok bürokratik kurumdan biri olduğunu savunmaktadır. Ona göre, hükümetlerin dikte ettiği araçlar, özgür iradeyle seçilenlerden daha kötü olabilmekte ve özgür seçimler yolsuzluk yoluyla ifade bulabilmektedir. Bayley bu durumu şöyle örneklemiştir: “Örneğin, hükümet güçlü bir gübre endüstrisi kurmayı arzu edebilir ve bu doğrultuda, firmaların imtiyazı alması için belirli şartlar belirlemiş olabilir. Hükümet, verimliliğin uygun göstergelerini seçmediyse, büyük çaplı rüşvet (en azından başkalarınınkinden daha büyük rüşvet) sunma kabiliyeti, girişimci verimliliği ile rahatça ilişkilendirilebilir.” Bayley’e göre rüşvet, rakip firmalara uygulanan bir maliyet unsurunu temsil etmektedir ve bu maliyeti karşılama yeteneği firma için, imtiyazı hak ettiğini gösteren bir verimlilik unsurudur.

Teorideki genel fikre göre yolsuzluk, aksi halde gerçekleşmeyecek olan yararlı ticaretleri kolaylaştırmaktadır. Böylece, özel sektördeki bireylerin farklı türlerdeki hükümet başarısızlıklarını düzeltmelerine izin vererek verimliliği artırmaktadır.

2.2. Etkinsiz-Kum Hipotezi

Etkin yağ hipotezine karşı çıkan Gunnar Myrdal (1968) ile başlayan ikinci yolsuzluk tartışmaları “etkinsiz kum hipotezi” (Sand the Wheels Hypothesis) olarak adlandırılmıştır. Bu görüş yolsuzluğun çarkları yağlamaktan ziyade “kumlamak” olduğunu ve ekonomiye olumsuz etkileri olduğunu savunmaktadır. Myrdal (1968)’e göre yolsuzluk arttıkça, yetkililer kendilerine gelen rüşvet taleplerini arttırmak için ek bürokratik engeller koymak isteyeceklerdir. Bu da bürokrasiyi daha da arttırarak ekonomik performansı olumsuz biçimde etkileyecektir.

Kurer (1993), yolsuzluğun yolsuzluk yapan yetkililerin yasadışı gelir kaynaklarını korumak için ekonomide başka çarpıklıklar yaratma konusunda teşvik ettiğini savunmaktadır. Kurer bunu şöyle açıklamaktadır: “Bir kamu görevlisi, sırf rüşvet karşılığında bu hizmetin kime ait olacağına karar verebilmek için gereksiz bir kamu hizmeti sağlamaya çalışabilecektir. Benzer şekilde bir kamu görevlisi, düzenli rüşvet gelirini korumak için yeni kişilerin kilit pozisyonlara erişimini sınırlamaya çalışabilecektir.”

Bu görüşü savunan yazarlardan Susan Rose-Ackerman (1978), Shleifer ve Vishny (1993), ve Bliss ve Di Tella (1997) yolsuzluğun yarattığı problemleri çalışmalarında teorik olarak modellemişlerdir.

Teori kısaca, yolsuzluğun belirsizliği arttırdığını ve iş yapmanın ek maliyetlere neden olduğunu; bunun yabancı yatırımcılar için büyük bir engel teşkil ederek doğrudan yabancı yatırım yapmayı güçleştirdiğini iddia etmektedir (Rose-Ackermann, 1978; Shleifer ve Vishny 1993).

2.3. Lucas Paradoksu

Lucas, 1990 yılında sermaye hareketlerini zengin ve yoksul ülkeler açısından incelemiştir. Ülkelerin ölçeğe göre sabit getiriye sahip bir üretim fonksiyonuyla, aynı üretim faktörleriyle ve aynı teknolojiyle, aynı malı ürettiği ve serbest faktör hareketliliğinin olduğu standart neoklasik varsayımlar altında, yeni yatırım sadece daha yoksul olan ülkede gerçekleşecek ve sermayenin getirisi her iki ülkede de eşitleninceye kadar bu böyle devam edecektir. Dolayısıyla Lucas neoklasik teorisinin bulguları veri iken sermayenin zengin ülkeden yoksul olana akması gerçeğini paradoks olarak değerlendirmiştir (Lucas, 1990).

Matematiksel olarak, $y = f(L, K)$ gibi bir üretim fonksiyonu (y üretilen çıktı, L emek ve K sermayeyi göstermektedir) ile firmanın kar maksimizasyon problemi $r = p\partial f(L, K)/\partial K = p\partial f(1, K/L)/\partial K$ denklemi ile ifade edilmektedir. Bu denklemde p fiyatı, r sermayenin getirisini temsil etmektedir. Serbest ticaret varsayımı altında fiyat ülkeler arasında eşitlenmektedir. Azalan marjinal ürün yasasına göre kişi başı sermayenin daha düşük olduğu ülkede sermayenin getirisi r daha yüksek olacaktır. 1990 yılındaki çalışmasında Lucas, Hindistan'da sermayenin getirisinin, Amerika'dakinin 58 katı olduğunu hesaplamıştır. Neoklasik teoriye göre Amerika'dan Hindistan'a yoğun biçimde sermaye akışı olması beklenirken gerçekte böyle bir durumun olmamasını ise paradoks olarak değerlendirmiştir (Ju ve Wei, 2006).

Lucas'ın bu çalışması geniş bir teorik literatür oluşumuna önayak olmuştur. Lucas'ın kendisi de dahil olmak üzere birçok araştırmacı, temel neoklasik modelde üretim yapısını değiştirmek, beşeri sermaye gibi sınırlı faktör hareketini modele dahile etmek gibi ufak değişikliklerle paradoks ortadan kaldırmıştır. Lucas paradoksunun teorik açıklaması iki ana grupta toplanmaktadır. İlki, ekonominin üretim yapısını etkileyen temellerdeki (fundamentals) farklılıkları kapsamaktadır. Buna göre araştırmacılar paradoks, üretimde dışarıda bırakılan faktörlerin, hükümet politikalarının ve kurumların etkisi ile açıklamaktadır. İkinci grup, uluslararası sermaye piyasası aksaklıklarını, özellikle siyasal risk ve asimetrik bilgi konularını vurgulamaktadır. Buna göre de gelişmekte olan ülkelerde sermayenin getirisi

yüksek olmasına karşın, piyasa aksaklıkları nedeniyle sermaye akışı gerçekleşmeyecektir (Reinhart ve Rogoff, 2004).

2.4. Kurumsal DYY Uyumu Teorisi

Kurumsal DYY uyumu teorisi (Institutional FDI Fitness Theory) 1998’de Saskia Wilhelms tarafından geliştirilmiştir. Teoride DYY uyumu kavramı, bir ülkenin DYY’yi çekme, koruma ve bundan yararlanma becerisini ifade etmektedir. Kavram, Darwinci yaklaşıma -en büyük ve güçlü olanın değil, daha akıllıca ve uygun bir şekilde mevcut koşullara adapte olanların yani en uyumlunun (the fittest) hayatta kalması konseptine- atıfta bulunmaktadır. Bir başka deyişle, teoriye göre en büyük doğrudan yabancı yatırımları elde edenler en büyük ülkeler değil en uyumlu olanlardır.

Teorideki uyumluluk (fitness) terimi uyanıklık hali, tehlike ve fırsatlara hızlı bir şekilde refleks gösterebilme yeteneği, bir ülkenin rakiplerine karşı ayakta kalabilmesi için yaratıcılık ve esneklik gösterebilmesi anlamına gelmektedir (Wilhelms, 1998:2). Wilhelms (1998:2) bunu ağaç örneği ile açıklamaktadır. Küçük, esnek ağaçlar çoğu zaman daha gürbüz olan ağaçlara göre fırtınaya daha iyi dayanmaktadırlar. Küresel yatırım ve ticaret, bazıları tarafından geleneksel sosyoekonomik yapılara hasar veren bir fırtına olarak algılanmaktadır. En iyi performans gösteren ülkeler, rüzgârlarla bükülebilecek kadar esnek ülkelerdir; oysa karşılaştırmalı üstünlükleri sayesinde diğerleri, büyümek ve genişlemek için toprağa sıkı sıkıya bağlı köklere sahiptirler. Buna rağmen, kaynak donatımı konusunda dezavantajlı görünen bazı küçük ülkeler büyük doğrudan yabancı yatırım girişi çekmektedir. Büyük ve bol miktarda hammadde bulunan diğer ülkeler, doğal kaynaklarına bakıldığında tahmin edilenden çok daha az doğrudan yabancı yatırım almaktadır. Kurumsal DYY Uyumu kuramı, DYY akışlarının doğal kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda genellikle neden bu kadar dengesiz dağılmış olduğu konusunda bir açıklama sunmaktadır.

Görünüşte dezavantajlı ülkelerin, göreceli olarak daha fazla zengin doğal kaynağa sahip ülkelere göre nispeten daha fazla doğrudan yabancı yatırım girişi çekmelerinin nedeni, onları küresel doğrudan yabancı yatırım pazarında yabancı yatırımcılar için daha cazip hale getiren bir yol bulmuş olmalarıdır. Wilhelms’e göre kas gücü değil, beyin fark yaratmaktadır. Bir yol bulmak veya yaratmak, küresel rekabette dezavantajlı görünen ülkeler için DYY konusunda muazzam bir fırsat sağlayabilmektedir. DYY’yi halihazırda çeken doğal kaynak tabanına sahip daha büyük uluslar bile, hallerinden memnun olmazlarsa bu gibi fırsatlardan yararlanabilmektedirler. DYY alanında fırsatların kazanılması ve DYY’nin avantajlarından yararlanma konusundaki bu uyum yeteneği, bir ulusun, Kurumsal DYY Uyumu kavramına götüren kurumlarına dayanmaktadır. DYY Uyumu

kurumları hükümet, piyasalar, eğitim ve sosyokültür olmak üzere dört tanedir.

2.5. Kurumlar Hipotezi

Acemoğlu ve Robinson'un 2012'de yayınlanan kitapları Ulusların Düşüşü'nde (Why Nations Fail) kurumlar hipotezi ayrıntılı biçimde anlatılmaktadır. Kurumlar hipotezi, Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2004) tarafından geliştirilmiş olup donatım hipotezini temel alan bir dinamik politik ekonomi çerçevesi sunmaktadır. Buna göre, ekonomik kurumlardaki farklılıklar, ülkeler arası ekonomik gelişmişlik farklılıklarının temel nedenidir. Hipoteze göre, kurumlar ülke kalkınmasına etkisi açısından dışlayıcı (extractive) ve kapsayıcı (inclusive) olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Kapsayıcı siyasi ve iktisadi kurumlar yatırımları arttırıcı bir etkiyle ekonomik refahı desteklerken, dışlayıcı kurumlar tersine etki ederek ülkelerin geri kalmasına neden olmaktadır.

Kapsayıcı siyasi kurumlar sistemin, toplumun geri kalanı pahasına gücü elinde tutanlar lehine yönetilmediği, oldukça merkezi ve çoğulcu politik yapılar olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, siyasal sistem çoğulcu değilse ya da yeterince merkezileştirilmemiş (ya da her ikisi birden) ise dışlayıcı kurumlar ortaya çıkmaktadır. Yazarlar zengin ulusları, vatandaşların iktidarın kontrolünü elinde tutan elitleri yendikleri ülkeler ve siyasi hakların yaygın olarak dağıtıldığı bir toplumun oluşturduğu ülkeler olarak nitelendirmektedirler. Ayrıca, bu toplumda hükümet vatandaşlara duyarlı ve kendi eylemlerinden sorumlu olarak tarif edilmektedir.

Acemoğlu ve Robinson (2012) kapsayıcı ekonomik kurumları, insanların yetenekleri ile uyumlu olan fırsatları özgürce kullanabilecekleri piyasalar olarak tanımlamaktadırlar. Kapsayıcı ekonomik kurumlar, güvenli mülkiyet haklarını sağlamakta, inovasyonu ve girişimciliği teşvik etmektedir. Herkes girişimci olabilmekte, fikirlerini hayata geçirebilmekte ve piyasada hayatta kalabilirse kâr sağlayabilmektedir. Böyle bir ortamda yenilikçiler, yeniliklerinden elde ettikleri kazançları sürekli kılabilme için yatırım yapmaya devam etmekte, işçiler, üretkenliklerini sağlayabilecekleri işi seçebilmektedirler. Daha az yaratıcı firmaların yerini daha yaratıcı firmalar alabilmektedir. Bu süreç, Joseph Schumpeter tarafından geliştirilen "yaratıcı yıkım" olarak adlandırılmaktadır.

Acemoğlu ve Robinson'a göre, mülkiyet haklarını korumak, yaygın biçimde dağıtılan siyasi haklar, hükümetin hesap verebilirliğinin sağlanması ve yeterince güçlü bir merkezi hükümetin varlığı kalkınmanın temel direkleridir. Teoride, devletin rolü, temel kamu hizmetlerini sağlamanın yanı sıra, hukukun üstünlüğünden sorumlu olmak, özel mülkiyet hakları ve sözleşmeleri korumaktır. Yazarlar, devlet tarafından siyasi merkezileşme sağlanamazsa, toplumun ekonomik gelişmeyi engelleyen kaosla karşı

karşıya geleceğini savunmaktadırlar. Onlara göre eğitim ve kültür gibi ekonomik büyümeyi destekleyen diğer faktörler, kurumsal sürecin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, büyümenin önündeki en büyük engellerden biri olan düşük eğitim düzeyi, yoksul ülkelerdeki politik ve ekonomik kurumların başarısızlığından kaynaklanmaktadır; çünkü ekonomik kurumlar ebeveynlere eğitim imkanını değerlendirecek yeterli teşviki ve politik kurumlar da eğitimin altyapısını sağlayamamaktadır.

Acemoğlu ve Robinson'un teorisi, mevcut dışlayıcı kurumların, kaynakları gücü elinde tutanların lehine dağıttığı dışlayıcı ekonomik kurumları daha da güçlendirdiğini ileri sürmektedir. Ayrıca, mevcut dışlayıcı siyasi kurumlar, dışlayıcı siyasi kurumları daha da güçlendirmektedir. Benzer şekilde, kapsayıcı politik ve ekonomik kurumlar birbirlerini güçlendirmektedir. Bununla birlikte, kapsayıcı ekonomik kurumların yaratıcı yıkıcı doğası elitlerin değiştirilmesi için baskı oluşturacaktır. Bu da onları, kapsayıcı ekonomik kurumlar tarafından desteklenen yaratıcı yıkımın kaybedeni olmak istemeyecekleri için, mevcut kurumları dışlayıcı kurumlara çevirmeye teşvik edecektir.

Kısaca, kurumlar hipotezinin tarif ettiği yatırım-dostu kapsayıcı kurumların varlığı doğrudan yabancı yatırımları pozitif yönde etkilemesi beklenen ve dolayısıyla ekonomik performansı geliştirecek kurumlardır. Öte yandan, tam tersi özelliklere sahip dışlayıcı kurumların oluşturulması, yatırımlarda azalışı ve zayıf ekonomik performansı beraberinde getirerek ülkenin geri kalmasına neden olacaktır.

3. Ampirik Literatür

Literatürde doğrudan yabancı yatırımın belirleyicileri üzerine çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Uluslararası sermaye hareketlerini araştıran ampirik literatür yaklaşık son yirmi yıla kadar neredeyse tamamen ekonomik faktörler üzerinde yoğunlaşmakta iken gerek yeni teorilerin ortaya çıkışı, gerekse kurumsal iktisadın yeniden tartışılır hale gelmesiyle birlikte 1990'ların sonlarından itibaren çalışmaların odak noktasının kurumsal faktörlere kaydıgı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla temelde DYY girişlerini etkileyen ana değişkenler, piyasa odaklı (iktisadi) değişkenler ve kurumsal değişkenler olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Söz konusu çalışmalarda bulgular, çalışmada kullanılan değişkenler, metodolojiler ve ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir. Bu çalışmada, kurumsal değişkenlere odaklanan çalışmaların oluşturduğu ampirik literatür üzerinde durulmaktadır.

Sermaye hareketliliği ile kurumsal kalite arasındaki ilişkiye dair ilk çalışmalardan biri Lucas'a (1990) aittir. Lucas paradoksunu açıklamaya yönelik en önemli ampirik çalışmalardan bir tanesi Alfaro vd. (2005) tarafından yapılmıştır. Yazarlar, çalışmalarında zengin ülkelerden yoksul

ülkelere sermaye (DYY, portföy yatırımları ve borç) akışının eksikliğini farklı faktörlerle açıklamaya çalışmışlardır. 1971-1998 arası veriler için yaptıkları yatay kesit analizi sonucu bürokrasi kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluk gibi 12 göstergeden oluşan kurumsal kalite değişkeni en anlamlı etkiye sahiptir. Bu bağlamda, yazarlar Lucas paradoksunun yoksul ve zengin ülkeler arasındaki kurumsal kalite farkı ile açıklandığı sonucunda varmışlardır.

2013 yılında Okada, uluslararası sermayenin neden zengin ülkelere yoksul ülkelere akmadığını araştırmış ve bu amaçla 1985-2009 yılları arasında 112 ülkedeki DYY ve portföy yatırımları girişini incelemiştir. Analiz sonucunda, kurumsal kalitenin de sermaye akışını etkilemede tek başına yeterli olmadığını, kurumsal kalitenin ülkenin finansal açıklık düzeyindeki artış ile birlikte gerçekleşmesi halinde sermaye akışını etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın bir diğer sonucu, finansal açıklıktaki değişimin kaliteli kurumlara sahip ülkelere olan sermaye girişini, düşük kaliteli kurumlara sahip ülkelere kıyasla daha çok etkileyeceği yönündedir.

Wilhelms (1998) kendi geliştirdiği Kurumsal DYY Uyumu teorisini 1978-1995 yılları arasında 67 gelişmekte olan ülke için ampirik olarak sınamıştır. Analiz sonucunda, idari uyum ve piyasa uyumunun, doğrudan yabancı yatırımı çekmede merkezi rol oynadığını ortaya koymuştur. Modelde idari uyum değişkenleri olarak dışa açıklık, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü değişkenleri kullanılmıştır.

Globerman ve Shapiro (2002) 1995-1997 arasında iyi yönetişimin DYY giriş ve çıkışlarına etkisini gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle sınamıştır. Analiz sonuçları yönetişim kurumlarının hem DYY girişinde hem de çıkışında anlamlı etkisi olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda, yönetişimin kaliteli olduğu durumda yatırım getirilerinin (net DYY akışı) gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri için daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yazar elde ettiği bulgular doğrultusunda, “kaliteli yönetişim”in etkin hükümetin ve düzenleme kalitesinin yüksek olduğu durum olarak ifade etmektedir. Bunların politik istikrardan ve hatta hukukun üstünlüğünden daha önemli olduğunu da eklemiştir.

Busse ve Hefeker (2005) 1984-2003 dönemini kapsayan çalışmalarında 83 gelişmekte olan ülke için politik risk, kurumlar ve doğrudan yabancı yatırım girişi arasındaki ilişkiyi görmek amacıyla çeşitli ekonometrik analizler yapmıştır. Ampirik analizde politik risk ve kurumlar için 12 farklı gösterge kullanmışlardır. Analiz sonucunda hükümetin istikrarı, etnik gerilimin yokluğu, demokratik haklar ve hukukun üstünlüğü göstergeleri DYY girişi ile yüksek anlamlılık düzeyinde ilişkili çıkmıştır. Yazarlar aynı verilerle ancak farklı metodlarla 2007 yılında tekrarladıkları çalışmalarında

ise hükümetin istikrarı, iç ve dış çatışma, yolsuzluk ve etnik gerilimler, hukukun üstünlüğü, hükümetin demokratik hesap verebilirliği ve bürokrasinin kalitesinin yabancı yatırım girişi üzerindeki en etkili değişkenler olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Her iki çalışmada da kurumsal kalitedeki artışın DYY girişini arttırdığını ampirik olarak ispatlamışlardır.

Dünya Bankası'nın yaklaşık son 20 yıldır düzenli yayınladığı Dünya Yönetişim Göstergeleri (World Governance Indicators) ile birlikte son dönem çalışmalarda yönetim değişkenleri ile DYY girişi arasındaki ilişki daha yakından incelenmiştir. Örneğin, Gani (2007) 17 tane Asya, Latin Amerika ve Karayip bölge ülkesi örneklemini panel veri analiz yapmıştır. Makalede hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, düzenleme kalitesi, hükümet etkinliği ve siyasi istikrarın hepsinin doğrudan yabancı yatırım ile pozitif ilişkili olduğunu belirtilmiştir.

34 kaynak ülkedeki DYY çıkışlarını ve 152 ev sahibi ülkenin DYY girişlerini 1982-2002 arası yıllar için analiz eden Daude ve Stein (2007), kurumsal kalitenin DYY üzerindeki olumlu etkisini ampirik olarak teyit etmektedir. Çalışmaya göre, altı yönetim değişkeninin hepsi DYY girişlerine aynı önemde etkiye sahip değildir. Buna göre, istikrarlı, güvenilir ve etkin bir hükümet ve pazar dostu düzenlemelerin DYY'nin en önemli belirleyicileri olduğunu belirtmişlerdir.

Dökmen ve Aysu (2010) DYY ile hükümet istikrarı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada 73 gelişmekte olan ülkeden oluşan örneklemin 1994-2006 yılları arasındaki verileriyle panel eşbütünleşme analizi yapmışlardır. Analiz sonucunda iki değişken arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Benzer şekilde, Mengistu ve Adhikary (2011), 1996-2007 döneminde 15 Asya ülkesine DYY girişlerinde iyi yönetişimin etkisini farklı ekonometrik modellerle incelemişlerdir. Analiz sonuçları siyasi istikrar, hükümetin etkinliği, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadelenin doğrudan yabancı yatırımları teşvik ettiğini kanıtlamıştır. Bunun yanında, demokratik hesap verebilirlik ve düzenleme kalitesinin DYY girişi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Buchanan vd. (2012) 1996-2006 arasını kapsayan dönem verileri ile panel regresyon analizi kullanarak yaptıkları çalışmada 164 ülke için kurumsal kalitenin doğrudan yabancı yatırım girişi ve oynaklığındaki etkisini incelemiştir. Modeldeki kurumsal kalite değişkeni Dünya Bankası'nın yayınladığı Dünya Yönetişim Göstergeleri'nin (hesap verebilirlik, politik istikrar, hükümetin etkinliği, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve yolsuzlukla mücadele) faktör analizi yoluyla birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Çalışma sonucunda kurumsal kalite düzeyindeki artışın doğrudan yabancı yatırım girişini arttırdığı sonucuna

varmışlardır. Hatta kurumsal kalitedeki 1 birim artışın doğrudan yatırımı 1.69 birim etkilediği çıkarımını da yapmışlardır.

Lucke vd. (2013), Japonya'daki doğrudan yabancı yatırım çıkışlarının belirleyicileri olarak kurumsal ve toplumsal faktörleri inceleyen bir araştırma yapmışlardır. Lucke vd. 1995 yılından 2008 yılına kadar 59 ülkenin panel verilerini kullanarak, daha serbest ve açık pazarlara sahip ve daha az düzenleyici kısıtlamaya sahip ev sahibi ülkelerin Japon DYY'sini çektiğini gözlemlemişlerdir. Daha da önemlisi, yazarlar gelişmiş yasal çerçeve, bürokrasi kalitesi ve etkin hükümet gibi iyi kurumların Japon doğrudan yatırımcılarını gelişmiş ülkelere çektiğini ve bu değişkenlerin demokratik hasep verebilirlik değişkenine göre çok daha etkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Gammoudi ve Cherif (2015) 1985-2009 yılları arasında 17 Orta Doğu ülkesinde DYY girişlerini etkileyen faktörleri incelemiştir. Bulgulara göre, sermaye hesabı açıklığının DYY girişini pozitif etkilemesi, ev sahibi ülkedeki politik istikrar düzeyine bağlıdır. Ayrıca, bölgeye en çok DYY çeken faktörler, özel mülkiyet hakkının korunması ve etnik gerilimin azaltılmasıdır. Bu değişkenler DYY girişi üzerinde, yolsuzluk düzeyi ya da bürokratik kalite değişkenlerinden daha önemli ve anlamlı sonuçlar vermektedir. Benzer şekilde, 14 Orta Doğu ülkesi için 1984-2011 yılları arasındaki verileri kullanan Jabri ve Brahim (2015), bölgeye DYY girişinde hükümet istikrarı, hukukun üstünlüğü, yatırım profilinin kalitesi ve iç ve dış çatışmanın azaltılmasının uzun dönemde pozitif etkiye sahip olduğunu ispatlamışlardır.

Choi vd. 2016 yılında yayımlanan çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların, güçlü kurumsal altyapıya sahip ülkelere aktığını savunmuşlardır. 38 ev sahibi ülkedeki Amerikan firmalarının 1981-2008 yıllarını kapsayan verileriyle gerçekleştirilen çalışmada, hukukun üstünlüğü, kamulaştırma riski ve yargı sistemi gibi 10 tane kurumsal değişken temel bileşen analizi ile “çevresel kurumlar” adı altında tek bir kurumsal kalite değişkenine dönüştürülmüştür. Analiz bulgularına göre çevresel kurumlar, DYY girişlerinde olumlu ve anlamlı bir belirleyicidir. Benzer biçimde Rodriguez-Pose ve Cols (2017) 22 Afrika ülkesi için yaptıkları çalışmada, politik istikrar, hükümetin etkinliği, yolsuzlukla mücadele, hesap verebilirlik ve hukukun üstünlüğü değişkenlerinin oluşturduğu yönetim kalitesi değişkeninin, DYY girişi ve DYY çekme kapasitesi için en önemli faktörler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Economou vd. (2017) OECD üyesi 24 ülke ve OECD'ye üye olmayan 22 gelişmekte olan ülke verileri ile 1980-2012 döneminde DYY girişlerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Kurumsal kalite değişkeni olarak Dünya Bankası yönetim göstergelerinin toplamını kullanmanın yanında politik

istikrar ve düzenleme kalitesi değişkenlerini de ayrı olarak modellere dahil etmişlerdir. İlk grup modellerden elde edilen sonuçlarda, kurumsal kalite değişkeni OECD'ye üye olan ve olmayan ülkeler için de DYY girişini pozitif etkilemektedir. Tüm analiz sonucunda ise kurumsal kalitenin OECD üyesi olmayan gelişmekte olan ülkeler için daha dirençli sonuçlar verdiği görülmektedir.

Literatürde yolsuzluk ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır; bunlar arasında “çalan el” ve “yardım eden el” teorisini destekleyen bulguların yanında iki değişken arasında anlamlı bir ilişki bulamayan çalışmalar da yer almaktadır.

Ev sahibi ülkedeki DYY ve yolsuzluk arasındaki olası ilişkiyi araştıran ilk ampirik araştırmalardan biri Wheeler ve Mody (1992) tarafından yapılmıştır. Yazarlar ABD'nin imalatında bulunan çokuluslu şirketlerin 1982 ve 1988 yılları arasında 42 ülkeye yaptıkları doğrudan yatırımları incelemiştir. Panel veri analizi sonucunda, pazar büyüklüğünün (kişi başı GSYH) yatırım kararlarının anlamlı bir belirleyicisi olduğu ancak kurumlar vergisi ve yolsuzluk gibi ülkeye özgü faktörlerin istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada yolsuzluk tek başına regresyonda yer almadığı, 12 sosyo-politik göstergeden oluşan temel bileşen “risk” değişkeni içerisinde yer almıştır. Dolayısıyla modelde sözü geçen değişkenin anlamsız olması, doğrudan yolsuzluk değişkeni hakkında net bir yorum yapılmasını engellemektedir.

Akçay (2001) yolsuzluk seviyesinin doğrudan yatırım girişi üzerindeki etkisini tahmin etmek için 52 gelişmekte olan ülke örneklemini ile yatay kesit analizi yapmıştır. Sonuçlar yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını göstermiştir. Çalışmada, DYY'nin en önemli belirleyicileri pazar büyüklüğü, kurumlar vergisi oranları, iş gücü maliyetleri ve ticari açıklık olarak tespit edilmiştir.

Diğer yandan, yolsuzluk ve yatırım arasında negatif ilişki olduğunu savunan çalışmalardan biri Mauro'nun (1995) çalışmasıdır. En Küçük Kareler (EKK) ve İki Aşamalı En Küçük Kareler (2SLS) yöntemlerini kullanarak 67 ülkeden oluşan bir örnekleme çalışmıştır. Analiz bulguları, yüksek düzeyde yolsuzluğun, düşük yatırım seviyelerine neden olduğunu ortaya koymuştur.

Drabek ve Payne (1999) yolsuzlukların şeffaflıktan uzak iktisat politikalarına yol açması nedeniyle yabancı yatırımcıların bu ülkelere yatırım yapmadığını ileri sürmektedirler. Çalışmanın bulgularına göre, yolsuzluk düzeyi ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Benzer şekilde Wei (2000), DYY yatırımcısı 12 ülke ve 45 ev sahibi ülkeyi ele aldığı çalışmada, yolsuzlukların yüksek olduğu ülkelerde vergilerin olumsuz etkisinin yolsuzlukla giderildiği görüşünü reddederek, yolsuzlukların vergi oranlarındaki artışa benzer biçimde bir etki yaratarak DYY girişlerinin miktarını negatif etkilediği sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, Wei'nin DYY örneklem kümesi, OECD ülkeleri gibi zengin ülkeler tarafından kontrol edilmektedir; bu nedenle eğer OECD ülkeleri ev sahibi ülke örneğinden çıkarsa, sonuçlar farklı olabilir.

Cieslik ve Goczek (2018), yolsuzluğun, uluslararası sermaye hareketleri yoluyla büyümeye olan etkilerini incelemişlerdir. Bu amaçla, 1994-2014 dönemi için 142 ülke verilerini GMM yöntemi ile test etmişlerdir. Analiz sonucunda yolsuzluğun işletmelere verimsiz kaynaklara ayıracakları ek maliyet olarak yük olacağı, yatırımları ve dolayısıyla da büyümeyi olumsuz etkileyeceği sonucuna ulaşmıştır.

Alternatif olarak, yolsuzluğun ticaret tekerleklerini zımparalamaktan ziyade yağlayabileceğini gösteren ampirik kanıtlar da bulunmaktadır. 1995-1999 döneminde gelişmiş ve az gelişmiş 73 ülkenin veri setini kullanan Egger ve Winner (2005), yolsuzluk ve doğrudan yabancı yatırım arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulmaktadır. Çalışmaya göre, yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırım üzerinde hem uzun vadeli hem de kısa vadede olumlu etkileri bulunmaktadır. Yolsuzluktaki artışın uzun vadede katkısı, 1995 ve 1999 yılları arasında gözlemlenen toplam DYY artışının % 40'ı olarak bulunmuştur. Yazarlara göre, yolsuzluktaki değişim, sadece DYY'nin büyümesinin bir bölümünü açıklamakla kalmaz, aynı zamanda dünya çapındaki dağılımındaki değişimi de açıklamaktadır.

Barassi ve Zhou (2012) da Kim (2010) gibi yolsuzluğun "yardım eden el" rolünü desteklemektedir. Barassi ve Zhou'ya göre yolsuzluk, çokuluslu şirketlerin yer seçimini etkilemektedir. Çalışmanın bulgularına göre, yüksek yolsuzluk düzeyine sahip bir ülke, yatırım yapılmadan önce yatırımcıyı kaçıracaktır, ancak bir kez ev sahibi ülke seçildikten sonra o ülkede yolsuzluk düzeyindeki artış doğrudan yabancı yatırım stokunu arttıracaktır.

Dreher ve Gassebner'in 2013 yılında yayınladığı çalışmada 2003-2005 yılları arasında 43 ülke için yolsuzluğun girişimci sayısındaki artışa etkisi incelenmiştir. Buna göre, yolsuzluk girişimci faaliyeti önemli ölçüde arttırmaktadır ve dolayısıyla verdiği zarardan çok fayda sağlayabilmektedir. Yazarlar bu sonucu çıkarırken girişimcilikteki artışın topluma olası zararları ya da yolsuzluğun regülasyonlara uzun dönemde yapacağı etkileri de göz önünde bulundurmanın önemine de değinmiştir.

Lucke ve Eichler (2016) 29 kaynak ve 65 ev sahibi ülke için DYY girişlerini etkileyen kurumsal ve kültürel faktörleri araştırdıkları çalışmalarında, yabancı yatırımcıların yatırım yapacakları ülke seçiminde,

kendi ülkelerine göre daha istikrarsız ve yolsuzluğun daha yaygın olduğu gelişmiş ülkeleri tercih ettiğini ortaya koymuştur. Yatırımcılar aynı zamanda, gelişmekte olan ev sahibi ülkelerde ise kurumsal kalitenin daha gelişmiş olmasını tercih etmektedir. Başka bir ifadeyle, DYY girişi konusunda gelişmekte olan ülkelerde kurumların kalitesi önemli bir etken iken gelişmiş ülkelerde durum tam tersidir.

Tüm bu çalışmalara ek olarak, literatürde yolsuzluğun DYY üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi olacağını ampirik olarak destekleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalardan biri de Busse vd.nin 1996 yılında yayınlanan çalışmalarıdır. Yazarların DYY ile yerel medyanın ortaya çıkararak raporladığı yolsuzluk arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, yatırımcıların hükümetin yolsuzlukları önlemek için reformlar yapacaklarına inandıklarında, raporların kapsamı ne olursa olsun DYY'nin artacağını ispatlamıştır. Aynı şekilde, DYY, yatırımcıların hükümetin yolsuzluğu engellemede isteksiz olduğunu ya da değişimin olmadığını hissettiğinde medyanın açıklamalarıyla birlikte azalma eğilimi göstermiştir. Sonuç olarak, hükümetin eyleminin yabancı yatırımcılar için olumlu bir algı yaratacağını savunmuşlardır.

Cuervo-Cazurra (2006) yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırım (DYY) üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında, yolsuzluğun sadece DYY'de bir azalmayla sonuçlanmadığını, aynı zamanda DYY'nin menşei ülke bileşiminde de bir değişikliğe neden olduğunu iddia etmektedir. Çalışmada iki önemli bulgu sunmaktadır. İlk olarak, yolsuzluk oranı yüksek ülkeler, "OECD Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvetle Mücadele Sözleşmesi"ni imzalayan ülkelere göre daha az doğrudan yabancı yatırım çekmektedir. Bu da, yurtdışındaki rüşvetçiliğe karşı yasaların, bu ülkelerde yolsuzluklara karşı daha caydırıcı olabileceğini düşündürmektedir. İkincisi, yolsuzluk oranı yüksek ülkeler, yine yolsuzluk seviyesinin yüksek olduğu ülkelere göre daha fazla doğrudan yatırım çekmektedir. Bu da, kendi ülkesinde rüşvetle karşı karşıya kalan yatırımcıların, yurtdışındaki yolsuzluklardan caymayacağını, aksine yolsuzluğun yaygın olduğu ülkeleri seçtiğini ortaya koymaktadır.

Peng ve Beamish (2008), 50 ülke için 1999-2003 yılları arası verilerle yaptıkları çalışmada, yolsuzluk ve doğrudan yabancı yatırım arasındaki ilişkinin, gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasında farklılık gösterdiği sonucuna varmıştır. Yazarlar, gelişmiş ülkelerdeki DYY ile yolsuzluk arasında istatistiksel olarak pozitif bir ilişki bulmakta iken, gelişmekte olan ekonomilerde yolsuzluğun DYY'ye olumsuz etki oluşturduğunu bulmuşlardır.

Sonuç olarak, literatürde kurumsal faktörlerin doğrudan yabancı yatırım girişi ve çıkışı üzerindeki etkisini araştıran çok sayıda ampirik çalışma

bulunmaktadır. Her ne kadar bulgular birbirinden farklılaşsa da sözü geçen çalışmaların çoğunluğunda kurumsal yapıların kalitesi ile gerek makroekonomik göstergeler gerekse uluslararası sermaye hareketleri arasında doğrudan ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Analiz

Kurumsal faktörlerin doğrudan yabancı yatırım girişlerine etkisini araştıran bu çalışmanın analiz kısmında, gelişmekte olan ülkeler arasından seçilen 38 ülke ile panel regresyon analizi yapılmıştır. Analizde incelenen ülkelere ait veriler 2002-2016 yılları arasını kapsamaktadır.

4.1. Veri Seti

Bağımlı değişken olarak net doğrudan yabancı yatırım girişinin GSYH'ye oranı kullanılmaktadır. Modellerde kullanılan kontrol değişkenleri pazar büyüklüğünün göstergesi olarak satın alma gücü paritesi ile hesaplanmış kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla, ticari açıklık ve makro iktisadi istikrar göstergeleri olan enflasyon ve reel efektif döviz kurudur. Diğer bağımsız değişkenler kurumsal kalite göstergeleri olarak ekonomik özgürlük, yolsuzluk değişkenleri, hükümetin etkinliği, politik istikrar, düzenleme kalitesi, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik değişkenidir. Değişkenlerin tanımı ve kaynakları Tablo 1'de sıralanmaktadır.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımı ve Kaynakları

Değişkenler		Açıklama	Kaynak
Bağımlı Değişken	DYY	Net doğrudan yabancı yatırım girişi; GSYH yüzdesi	UNCTAD
Pazar Büyüklüğü	GSYH	Kişi başı GSYH; satın alma gücü paritesine (SAGP) dayanmakta ve 2011 yılı baz alınarak dolar cinsinden reel olarak hesaplanmaktadır.	Worldbank
Ticari Açıklık	TA	Dışa açıklık; ticaret hacmi (ihracat + ithalat)/GSYH şeklinde hesaplanmaktadır.	UNCTAD
Makro İktisadi İstikrar	ENF	Enflasyon; GSYH Deflatörüdür.	Worldbank
	DOV	Reel efektif döviz kuru; bir ülkenin para biriminin gerçek değerinin, o ülkenin ticari ortaklarının sepetine karşı gelişimini ölçmektedir.	Bruegel
Kurumsal Kalite Değişkenleri	OZG	Ekonomik özgürlük endeksi; bir ülkedeki özel mülkiyet hakları, yargının bağımsızlığı, hükümetin şeffaflığı, vergi yükü, kamu harcamaları, iş ve işgücü özgürlüğü, mali özgürlük, ticaret ve yatırım özgürlüğü endekslerinin ortalaması ile hesaplanmaktadır.	Heritage Foundation
	YM	Yolsuzlukla mücadele endeksi; vatandaşların özel çıkar için kamu gücünün ne ölçüde kullanıldığına dair algısını ve devletin elitler ve çıkar grupları tarafından ne derece ele geçirildiği algısını yansıtmaktadır.	Worldbank
	Y	Politik yolsuzluk endeksi; kamu, yürütme, yasama ve yargı yolsuzluklarının ortalamaları ile hesaplanmaktadır.	V-DEM
	HUKE	Hükümetin etkinliği endeksi; vatandaşların, kamu hizmetlerinin niteliğine ve siyasi baskılardan bağımsız olma derecesine, politika oluşturulma ve uygulamanın kalitesine ve hükümetin bu tür politikaları taahhüdünün inanılabilirliğine dair algılarını yansıtmaktadır.	Worldbank
	HUKK	Hukukun üstünlüğü kukla değişkeni; HUKUK<0 için 0, HUKUK>0 için 1 değerini almaktadır.	Worldbank
	IST	Politik istikrar endeksi; vatandaşların, ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve terör gibi siyasi güdüyle hareket eden şiddet algısını yansıtmaktadır.	Worldbank
	DUZ	Düzenleme kalitesi endeksi; vatandaşların, hükümetin özel sektörün gelişimine izin veren ve onu teşvik eden güçlü politikalar ve düzenlemeler hazırlama ve uygulama yeteneğine dair algılarını yansıtmaktadır.	Worldbank
	HUKUK	Hukukun üstünlüğü endeksi; vatandaşların, toplum kurallarına ve sözleşmelerin icrasına ne ölçüde uyulduğu ve devlete, polise ve mahkemelere ne ölçüde güvenildiği algısını yansıtır.	Worldbank
	HES	Hesap verebilirlik endeksi; vatandaşların, hükümetlerini seçme, ifade özgürlüğü, örgütlenme	Worldbank

		özgürlüğünü ve özgür medya seçimine ne ölçüde katıldığına dair algıları yansıtmaktadır.	
--	--	---	--

4.2. Yöntem

Çalışmada panel regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizlerinde, durağan olmayan serilerin düzey halleriyle modele dahil edilmesi sahte regresyon problemine yol açmakta, sapmalı ve hatalı tahminler üretilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla analiz kısmında ilk yapılması gereken, tüm serilerin durağanlık durumlarının belirlenmesidir. Ancak panel veriler için yapılacak birim kök testi, serilerde yatay kesit bağımlılığı olup olmamasına göre farklılaşmaktadır. Doğru testi seçmek için önce yatay kesit bağımlılığı testi yapılmalı, ardından birim kök testi ve son olarak modellerin yapısına uygun metotlarla analiz gerçekleştirilmelidir.

4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Mekansal bağımlılık olarak da adlandırılan yatay kesit bağımlılığı, bir kesit birimini etkileyen bir şokun, diğer kesit birimlerini de etkilemesidir. Bunun yanında, panel veri analizlerinde analizin yanlış ve hatalı sonuçlar vermemesi için yatay kesit bağımlılığının test edilmesi ve bağımlılığın olması durumunda bunu göz önünde bulunduran uygun metotların kullanılması gerekmektedir.

Yatay kesit bağımlılığını test etmek için Breusch ve Pagan (1980) ve Pesaran (2004) tarafından geliştirilen üç farklı test istatistiği bulunmaktadır. Panel verinin zaman ve kesit boyutlarının büyüklüğüne bağlı olarak her bir testin etkinliği değişiklik göstermektedir. Bu çalışmada zaman boyutu T, kesit boyutu N'den daha küçük olduğu için en etkin test Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılığı testidir.

Yatay kesit bağımlılığı testlerinde boş ve alternatif hipotezler şu şekildedir:

$$H_0: \text{Cov}(u_{it}, u_{ij})=0 \quad \text{tüm } t \text{ değerleri ve } i \neq j \text{ için,}$$

$$H_1: \text{Cov}(u_{it}, u_{ij}) \neq 0 \quad \text{tüm } t \text{ değerleri ve en az bir } i \neq j \text{ çifti için.}$$

Pesaran (2004) söz konusu test için (1) no.lu istatistiği geliştirmiştir:

$$CD_{LM1} = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \quad \sim N(0,1) \quad (1)$$

(1) no.lu denklemde yer alan $\hat{\rho}_{ij}$ paneldeki bireysel regresyondan elde edilen hata terimlerinin ikili korelasyon katsayılarıdır. Denklem “yatay kesit bağımlılığı yoktur” boş hipotezi altında asimptotik standart normal dağılıma sahiptir.

4.2.2. Birim Kök Testi

Serilerde yatay kesit bağımlılığı bulunması ya da bulunmaması durumuna göre birim kök testleri ikiye ayrılmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri

kesitler arasında bağımlılık ilişkisi olmadığını varsayarken, ikinci nesil birim kök testleri ise kesitler arasındaki korelasyonu da göz önünde bulundurmaktadır.

İkinci nesil birim kök testlerinden Pesaran'ın (2007) geliştirdiği CADF testi, aşağıdaki regresyon denkleminde türetilmiştir:

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \bar{y}_t + e_{it} \quad (2)$$

Denklemdaki bileşenler şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\Delta y_{it} = y_{it} - y_{i,t-1},$$

$$\bar{y}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N y_{it} \text{ ve}$$

$$\Delta \bar{y}_t = N^{-1} \sum_{i=1}^N \Delta y_{it}.$$

t oranı panelin her i. birimi için CADF modeli kurularak oluşturulmaktadır ve $t_i(N, T)$ şeklinde gösterilmektedir. Pesaran bu testi geliştirirken yaptığı Monte Carlo simülasyon çalışmalarında, testin hem zaman boyutunun kesit boyutundan büyük ($T > N$) olduğu panellerde hem de küçük olduğu panellerde ($N > T$) etkin sonuçlar verdiğini ispatlamıştır (Pesaran, 2007:269).

IPS testinin yatay kesit için geliştirilmiş versiyonu (CIPS) istatistiği ise her bir kesit birimi için hesaplanan t istatistiklerinin ortalamasından oluşmaktadır ve denklem (3)'teki gibi gösterilmektedir (Pesaran, 2007):

$$CIPS(N, T) = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (3)$$

Pesaran, 2007 yılındaki çalışmasında CIPS istatistiğinin kritik değerlerini sunmaktadır. Testin boş hipotezi, serilerin durağan olmadığıdır.

4.2.3. Panel Veri Modellerindeki Sapmalara İlişkin Testler

Panel veri, içerdiği zaman boyutu nedeniyle zaman serisi analizlerinde karşılaşılan problemleri de barındırabilmektedir. Dolayısıyla panel veri analizlerinde de değişen varyans ve otokorelasyon testi yapılmalıdır. Bunlara ek olarak, kesitler arasında bağımlılık olması da analiz sonuçlarında hatalara neden olabilmektedir.

4.2.3.1. Breusch-Pagan/Cook-Weisberg Değişen Varyans Testi

Havuzlanmış en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilen modelde değişen varyans problemi olup olmadığı Breusch-Pagan (1979)/Cook-Weisberg (1983) yöntemi ile test edilebilmektedir.

Test, denklem (4) ile ifade edilmektedir:

$$\hat{u}_{it}^2 = \delta_0 + h_{it} \delta + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

Denklem (4)'te h_{it} , X_{it} 'nin herhangi bir alt kümesini, tümünü ya da bağımlı değişkenin tahmini değerini kapsayabilmektedir. Boş hipotez değişen varyansın olmadığıdır ve $H_0: \delta = 0$ şeklinde gösterilmektedir. Buna göre, $\hat{u}_{it}^2$, X_{it} 'nin fonksiyonları ile korelasyona sahip değildir. Regresyonda h_{it} 'nin bileşik anlamlılığı F testi ile sınanmaktadır. Boş hipotez test edilirken, regresyonun belirginlik katsayısından elde edilen χ^2 dağılımlı $N \cdot R^2$ değeri kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2016:212).

4.2.3.2. Wooldridge ve Cumby-Huizinga Otokorelasyon Testi

Panel veri modellerinde test edilmesi gereken diğer bir durum otokorelasyonun varlığıdır. Otokorelasyonun yapısı AR(p) ya da MA(q) şeklinde olabilmektedir. Bu çalışmada AR yapısının sınanması için Wooldridge (2002) ve MA yapısının sınanması için Cumby-Huizinga (1992) otokorelasyon testi kullanılmaktadır.

Denklem (5)'teki gibi bir lineer model ele alalım.

$$y_{it} = \alpha + X_{it}\beta_1 + Z_i\beta_2 + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

Bu modelde y_{it} bağımlı değişken; X_{it} zamanla değişen kovaryantlar ($1 \times K_1$) vektörü, Z_i zamanla değişmeyen kovaryantlar ($1 \times K_2$) vektörü; α , β_1 ve β_2 $1 \times K_1 + K_2$ parametreleri; μ_i bireysel etkiler ve ε_{it} hata terimidir. Eğer μ_i , X_{it} ya da Z_i ile ilişkiliyse, zamanla değişen kovaryantların katsayıları fark alınmış serilerin regresyonu ile tutarlı biçimde tahmin edilebilmektedir. Eğer ilişki yoksa, zamanla değişen ve değişmeyen kovaryantların katsayıları tahmin edilebilir genelleştirilmiş en küçük kareler (FGLS) ile etkin biçimde tahmin edilebilmektedir. Tüm bu tahminciler ($s \neq t$) için $E[\varepsilon_{it}\varepsilon_{is}] = 0$ varsayımına sahiptir. Yani hata terimleri arasında korelasyon olmaması varsayımı geçerlidir.

Wooldridge yöntemi, fark alınmış regresyondaki hata terimlerini kullanmaktadır. Denklem (5)'te verilerin birinci farklarının alınması bireysel etkileri ortadan kaldırmaktadır:

$$y_{it} - y_{it-1} = (X_{it} - X_{it-1})\beta_1 + \varepsilon_{it} - \varepsilon_{it-1} \quad (6)$$

$$\Delta y_{it} = \Delta X_{it}\beta_1 + \Delta \varepsilon_{it} \quad (7)$$

(6) ve (7) no.lu prosedürde hata terimleri ardışık bağlantılı değilse, $\text{Corr}(\Delta \varepsilon_{it}, \Delta \varepsilon_{it-1}) = -0.5$ olacaktır. Buradan yola çıkarak, prosedür gecikmeler üzerine, farkı alınmış değişkenlere sahip regresyonun hata terimlerini regresyona sokmakta ve gecikmeli hata terimlerinin katsayısının -0.5'e eşit olup olmadığını test etmektedir.

Wooldridge (2002) testinden farklı olarak, Cumby-Huizinga (1992) otokorelasyon testi değişen varyans problemine sahip modellerde de

uygulanabilmekte ve hareketli ortalama yapısına sahip ardışık bağımlılığı test etmektedir.

4.2.3.3. Pesaran Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Panel veri modellerinde çoğu zaman gözden kaçırılan bir diğer unsur, modelin yatay kesit bağımlılığına sahip olup olmadığıdır. Bu çalışmada yatay kesit boyutu zaman boyutundan daha fazla olduğu için daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak bahsedilen Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılığı testi bu çalışma için en uygun testtir.

Otokorelasyon ve değişen varyans problemini göz önünde bulunduran tahmin metotlarına ek olarak yatay kesit bağımlılığı varsayımını da kabul eden az sayıda tahmin yöntemi vardır.

4.2.4. Driscoll-Kraay Dirençli Parametre Tahmini

Panel veri analizleri kesit veri analizleri ile karşılaştırıldığında genellikle yatay kesitten daha fazla bilgi içerdiği ve böylece tahminde hassasiyet sağladığı için daha çok tercih edilmektedir. Bununla birlikte, regresyon hatalarının zaman içinde ve kesitler arasında olabilecek muhtemel korelasyonu göz ardı edildiğinde, yanlış istatistiksel çıkarımlara yol açabilmektedir (Driscoll ve Kraay, 1998:558). İstatistiksel sonuçların geçerliliğini sağlamak için, panel veri regresyonu hatalarında bağımlılık olduğu durumda katsayı tahminlerinin standart hatalarını düzenleyen tahmin metotları geliştirilmiştir.

Bu bağlamda, Driscoll ve Kraay (1998), mekansal ve zamansal bağımlılık biçimlerine ve değişen varyans durumuna dirençli ve tutarlı standart hatalar üreten parametrik olmayan bir kovaryans matrisi tahmincisi önermektedir. Benzer tahmin metotlarından farklı olarak, Driscoll ve Kraay standart hataları, yatay kesit bağımlılığı mevcut olduğunda küçük örneklerde daha etkin sonuçlar vermektedir (Hoechle, 2007).

Yöntemin işleyişi, yöntemi uygulama programları için kullanılabilir hale getiren Hoechle'nin (2007) çalışmasında sadeleştirilmiş biçimde anlatılmaktadır.

(8) no.lu lineer regresyon formunda,

$$y_{it} = x'_{it}\beta + \epsilon_{it}, \quad i = 1, 2, \dots, N, \quad t = 1, 2, \dots, T \quad (8)$$

bağımlı değişken y_{it} sayı (scalar), x_{it} bağımlı değişkenin ilk bileşeni 1 olan $(K + 1) \times 1$ vektörü ve β bilinmeyen katsayının $(K + 1) \times 1$ vektörüdür. i yatay kesit birimini ve t zaman boyutunu ifade etmektedir. ϵ_{it} değişen varyansa, otokorelasyona ve yatay kesit bağımlılığına sahiptir. Bu ön koşullar altında, β en küçük kareler (EKK) yöntemiyle tutarlı biçimde tahmin edilebilmektedir:

$$\hat{\beta} = (X'X)^{-1}X'y \quad (9)$$

Katsayı tahminleri için Driscoll-Kraay standart hataları, asimptotik (dirençli) kovaryans matrisinin diyagonal elemanlarının karekökü olarak elde edilmektedir.

$V(\hat{\beta}) = (X'X)^{-1}\hat{S}_T(X'X)^{-1}$ denkleminde, $\hat{S}_T$ Newey ve West (1987) tarafından şu şekilde tanımlanmıştır:

$$\hat{S}_T = \hat{\Omega}_0 + \sum_{j=1}^{m(T)} w(j, m) [\hat{\Omega}_j + \hat{\Omega}'_j] \quad (10)$$

(10) no.lu ifadede $m(T)$ hata terimlerinin otokorelasyonun gecikme uzunluğunu temsil etmektedir. $w(j, m)$ düzeltilmiş Bartlett ağırlığı olup, $w(j, m(T)) = 1 - j/(m(T) + 1)$ denklemi $\hat{S}_T$ 'nin pozitifliğini sağlamak ve örneklemin otokovaryans fonksiyonunu, daha yüksek dereceden gecikmeleri daha az ağırlıklandırılacak şekilde düzeltmektedir. $(K + 1) \times (K + 1)$ matris olan $\hat{\Omega}_j$ şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\hat{\Omega}_j = \sum_{t=j+1}^T h_t(\hat{\beta})h_{t-j}(\hat{\beta})' \text{ ve } h_t(\hat{\beta}) = \sum_{i=1}^{N(t)} h_{it}(\hat{\beta}) \quad (11)$$

Denklem (11)'de, bireysel zaman t momenti koşulları $h_{it}(\hat{\beta})$ toplamı 1'den $N(t)$ 'ye kadar devam etmektedir.

Yatay kesit ortalamalarına dayanarak, bu yaklaşımla tahmin edilen standart hatalar, panelin yatay kesit boyutu N 'den bağımsız olarak tutarlıdır. Driscoll ve Kraay (1998), bu tutarlılığın, $N \rightarrow \infty$ olan durum için bile geçerli olduğunu göstermektedirler. Ayrıca, bu yaklaşım yardımıyla kovaryans matrisinin tahmin edilmesi, kesitsel ve zamansal bağımlılık türlerine karşı dirençli standart hataları ortaya çıkarmaktadır (Hoechle, 2007).

4.3. Analiz

Analizde, gelişmekte olan ülke örneklemini için farklı modeller oluşturularak değişkenlerin yönüne ve anlamlılık düzeyine karar verilmiştir. Bu bağlamda, iki grup model kullanılmıştır. Yolsuzlukla mücadele değişkenini kapsayan ilk grup modellerde, yolsuzlukla mücadele (YM) değişkeni ile hukukun üstünlüğünü gösteren kukla değişkenin (HUKK) çarpımının oluşturduğu etkileşim değişkeni yer almaktadır. Etkileşim değişkeni, hukukun görece etkin işlediği ülkelerde, yolsuzlukla mücadele değişkeninin DYY girişini nasıl etkilediğini göstermektedir. Yolsuzlukla mücadele değişkeni ile etkileşim değişkeni modele aynı anda dâhil olduğunda, yani (12) no.lu fonksiyondan elde edilen modellerde, yolsuzlukla mücadele değişkeninin katsayısı, hukukun etkin olmadığı ülkelerde DYY girişini etkileme durumunu ifade etmektedir. Başka bir ifade ile HUKK=0

durumunda (hukukun üstünlüğünün zayıf olduğu durumda) YM değişkeni, hukukun etkin olmadığı ülkelerde yolsuzlukla mücadeleyi temsil etmektedir.

$$DYY = f(LGSYH, TA, ENF, DOV, OZG, YM, YM*HUKK, HUKK, IST, DUZ, HUKUK, HES) \quad (12)$$

Yolsuzluk değişkeninin dâhil olduğu ikinci grup modellerde, yani (13) no.lu fonksiyondan elde edilen modellerde ise yolsuzluk (Y) değişkeni ile hukukun üstünlüğünü gösteren kukla değişkenin (HUKK) çarpımının oluşturduğu etkileşim değişkeni yer almaktadır. Etkileşim değişkeni, hukukun görece etkin olduğu ülkelerde, yolsuzluk değişkeninin DYY girişini nasıl etkilediğini göstermektedir. (12) no.lu fonksiyona benzer şekilde (13) no.lu fonksiyondan elde edilen modellere göre de Y değişkeninin katsayısı, hukukun etkin olmadığı ülkelerde yolsuzluğun doğrudan yabancı yatırım girişini nasıl etkilediğini göstermektedir.

$$DYY = f(LGSYH, TA, ENF, DOV, OZG, Y, Y*HUKK, HUKK, IST, DUZ, HUKUK, HES) \quad (13)$$

Uygulamada, gelişmekte olan ülkeler örneklemini için fonksiyon (12) ve (13)'e uygun biçimde modeller kurulmuştur. Yolsuzlukla mücadele (YM) değişkeninin yer aldığı (12) no.lu fonksiyondan elde edilen modeller YM-Modelleri, yolsuzluk (Y) değişkeninin yer aldığı (13) no.lu fonksiyondan elde edilen modeller Y-Modelleri olarak adlandırılmıştır. Sağlamlık kontrolü (robustness check) için, kurulan modeller arasında bağımlı değişkeni en iyi açıklayan, anlamlılığı en yüksek dörder model seçilmiş ve kurumsal değişkenlerin farklı ülke gruplarındaki DYY girişini nasıl etkilediği incelenmiştir.

Bu bağlamda öncelikle modellerde değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı olup olmadığı tespit edilmiştir. Literatürde sözü geçen üç probleme karşı dirençli parametreler tahmin eden farklı metotlar bulunmakta ve bunlar arasında yapılacak tercih, modelin yapısına göre değişmektedir.

4.3.1. Analiz Sonuçları

Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı testine göre, seriler arasında yolsuzlukla mücadele, politik istikrar ve düzenleme kalitesi değişkenlerinde yatay kesit bağımlılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle sözü geçen değişkenlerin durağanlık durumlarının belirlenmesinde birinci nesil Maddala-Wu birim kök testi dikkate alınmıştır.

Tablo 2: Birim Kök Testleri Sonuçları

		Maddala & Wu (1998)		Pesaran CADF (2007)	
	Pesaran CD	Sabit (t)	Sabit ve	Sabit (t)	Sabit ve

	(2004)		trend (t)		trend (t)
DYY	6.102*	200.447*	175.469*	-5.664*	-3.41*
LGSYH	74.941*	164.052*	83.178	1.083	2.157
ΔLGSYH				-5.195*	-3.791*
TA	11.552*	121.485*	108.320*	-0.122	1.271
ΔTA				-7.161*	-5.503*
ENF	25.379*	274.150*	295.301*	-6.423*	-2.052**
DOV	9.559*	168.600*	144.400*	-2.348*	-2.399*
YM	0.681	130.359*	168.168*	-0.694	-1.532***
Y	2.997*	151.088*	106.192**	-1.939*	-1.886**
HUKE	8.049*	131.700*	156.809*	-3.400*	-1.605***
IST	1.468	196.973*	202.309*	-3.842*	-2.154**
DUZ	-0.452	131.975*	142.989*	-1.215	-1.032
HUKUK	5.769*	134.121*	139.497*	-2.712*	-1.328***
HES	3.787*	140.401*	127.380*	-1.648**	1.953**
OZG	3.083*	146.242*	139.295*	-3.969*	-2.452*

*, ** ve *** boş hipotezin % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 2’de verilen birim kök testi sonuçlarına göre, LGSYH ve TA değişkenleri birinci dereceden durağandır.

Oluşturulan modellerde Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı ve LR ve BP/CW değişen varyans testlerinin sonuçları Tablo 3’de yer almakta olup, tüm modellerde sözü geçen problemlerin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3: Değişen Varyans ve Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

	LR Testi	BP/CW Test	Pesaran CD
Model-YM 1	761.850*	227.960*	4.839*
Model-YM 2	757.450*	223.660*	5.326*
Model-YM 3	666.380*	219.050*	5.934*
Model-YM 4	666.370*	208.050*	5.857*
Model-Y 1	793.660*	200.980*	4.574*
Model-Y 2	792.960*	195.160*	4.392*

Model-Y 3	776.890*	237.620*	4.894*
Model-Y 4	789.260*	203.420*	4.213*

*, ** ve *** boş hipotezin % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Üst orta gelir grubu örneklemindeki verilerden elde edilen modellerin tamamında ARMA yapısındaki korelasyon bulunmuş olup test sonuçları Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Otokorelasyon Testi Sonuçları

	Wooldridge Testi (AR)	Cumby-Huizinga testi (MA)
Model-YM 1	9.981*	17.646*
Model-YM 2	9.983*	17.608*
Model-YM 3	10.014*	18.560*
Model-YM 4	9.906*	20.516*
Model-Y 1	8.960*	17.167 *
Model-Y 2	9.067*	17.133*
Model-Y 3	9.051*	17.524*
Model-Y 4	9.035*	20.148*

*, ** ve *** boş hipotezin % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığına sahip modeller, Driscoll-Kraay parametreleri ile tahmin edilmiştir ve analiz sonuçları Tablo 5 ve 6’da gösterilmiştir.

Tablo 5: YM-Modelleri Tahmin Sonuçları (Üst Orta Gelir Grubu)

DYY	Model-YM 1		Model-YM 2		Model-YM 3		Model-YM 4	
Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Katsayı	t-istatistiği	Katsayı	t-istatistiği	Katsayı	t-istatistiği
LGSYH	8.443	1.570	8.850	1.670	9.233	1.730	9.176	1.790***
TA	0.056	2.780**	0.056	2.770**	0.058	2.940**	0.054	2.740**
ENF	-0.022	-2.760**	-0.024	-2.770**	-0.020	-2.050***	-0.032	-1.840***
DOV	-0.002	-0.820	-0.002	-0.820	-0.002	-0.800	-0.004	-0.890
OZG	0.062	7.030*	0.061	7.060*	0.061	6.570*	0.067	5.780*

YM	-2.046	-1.950***	-2.203	-2.030***	-3.192	-3.300*	-1.833	-3.860*
YM*HUKK	1.353	1.850***	1.397	1.850***	1.601	1.790***	1.950	3.040*
HUKE	-0.784	-1.760	-0.711	-1.750				
IST	1.257	3.240*	1.240	3.250*	1.122	3.520*		
DUZ	1.751	2.000**	1.602	1.910***	0.980	1.110		
HUKUK	-1.064	-1.440	-1.070	-1.490				
HES	-0.223	-1.310						
Gözlem sayısı	532		532		532		532	
R kare	0.523		0.522		0.520		0.430	
F	11247.240		9513.990		7873.070		337.350	
Prob değeri	0		0		0		0	

*, ** ve *** boş hipotezin % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Üst orta gelir grubu ülke örnekleminde, Tablo 5’de yer alan YM modellerine göre, kontrol değişkenleri arasında dışa açıklık ve enflasyon oranı istatistiksel olarak anlamlı ve katsayı işaretleri sırasıyla pozitif ve negatiftir. Kurumsal değişkenler arasında yer alan ekonomik özgürlük, politik istikrar ve düzenleme kalitesi değişkenlerinin katsayıları pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna ek olarak, sonuçlar göstermektedir ki hukukun üstünlüğünün görece sağlandığı ülkelerde yolsuzlukla mücadele DYY girişine olumlu katkı yaparken, hukukun üstünlüğünün daha zayıf olduğu ülkelerde negatif etki etmektedir.

Tablo 6: Y-Modelleri Tahmin Sonuçları (Üst Orta Gelir Grubu)

DYY	Model-Y 1		Model-Y 2		Model-Y 3		Model-Y 4	
Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Katsayı	t-istatistiği	Katsayı	t-istatistiği	Katsayı	t-istatistiği
LGSYH	8.005	1.520	8.707	1.690	9.198	1.770	9.124	1.790***
TA	0.052	2.400**	0.051	2.330**	0.0502	2.280**	0.052	2.340**
ENF	-0.027	-2.760**	-0.032	-2.860**	-0.030	-2.510**	-0.034	-1.960***
DOV	-0.002	-0.580	-0.002	-0.620	-0.001	-0.300	-0.001	-0.420
OZG	0.068	4.740*	0.061	4.600*	0.060	4.500*	0.063	4.300*
Y	0.935	0.760	1.691	1.250	2.956	2.350**	2.492	2.520**
Y*HUKK	-2.484	-2.380**	-2.429	-2.160**	-3.304	-2.870**	-2.948	-7.220*
HUKE	-0.503	-0.950						
IST	1.377	4.190*	1.411	4.340*	0.943	3.630*	0.945	3.650*
DUZ	1.934	2.130***	1.501	1.970***	0.339	0.440		
HUKUK	-0.841	-1.501	-0.586	-1.340				

HES	-0.327	-1.160						
Gözlem sayısı	532		532		532		532	
R kare	0.521		0.519		0.510		0.509	
F	11385.210		8709.000		1859.380		406.670	
Prob değeri	0		0		0		0	

*, ** ve *** boş hipotezin % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

Tablo 6'daki Y modellerinde de sonuçlar YM modelleri ile paralellik arz etmektedir. Burada da hukukun üstünlüğünün görece yüksek olması yolsuzluğun DYY girişine negatif etkisine, hukukun üstünlüğünün zayıf olması yolsuzluğun yatırım girişini arttırmasına yol açmaktadır. Sonuçlara göre, üst orta gelir grubu ülkelerde ekonomik özgürlükteki gelişmeler, politik istikrarda ve düzenlemenin kalitesinde sağlanacak artış doğrudan yabancı yatırım girişlerini de pozitif etkileyecektir.

4.3.2. Analiz Bulgularının Yorumlanması

Öncelikle, modellerde kullanılan kontrol değişkenleri beklentilere uygun sonuçlar vermiştir. Buna göre, ticari açıklık istatistiksel olarak anlamlı ve DYY girişi ile pozitif ilişkilidir. Bu da, DYY'nin büyük oranda pazar, verimlilik ya da kaynak arayışındaki yatırımlardan oluştuğunu ve bu nedenle ticarete daha açık ülkeleri tercih ettiğini göstermektedir. Makro iktisadi istikrarın göstergesi olarak enflasyon değişkeni istatistiksel olarak anlamlı olup yüksek enflasyonun yatırımcıları kaçırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uygulama sonucu, kurumsal değişkenler açısından farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Özel mülkiyet hakları, yargının bağımsızlığı, şeffaflık, vergi yükü, kamu harcamaları, iş özgürlüğü, mali özgürlük, ticaret ve yatırım özgürlüğü gibi değişkenlerden elde edilen ekonomik özgürlük endeksinin katsayısı, pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu da sözü geçen değişkenlerde gerçekleşecek bir artışın doğrudan yabancı yatırım girişlerini arttıracağına işaret etmektedir. Sonuca göre, yatırımcılar gidecekleri ülkedeki kamu büyüklüğüne, özel mülkiyet hakları korumasına, iş ortamının ve işle ilgili alınacak karar ortamının özgürlüğüne dikkat etmektedir.

Uygulama sonucuna göre, hukukun görece daha düzgün işlediği, kurallara ve sözleşmelere uyulan ve yasalara daha uygun biçimde hareket edilen ülkelerde yolsuzlukla mücadele yabancı yatırım girişlerini arttırırken, yolsuzluktaki artış yatırım girişlerini azaltmaktadır. Tersı durumda, yani hukukun tam anlamıyla işlemediği, vatandaşların devlete, mahkemelere güvenmediği, sözleşmelere ve yasalara uyulmayan ülkelerde yolsuzluk yabancı yatırımları çekmektedir. Yatırımcılar hukukun etkin biçimde

işletilemediği böyle ülkelerde hem yakalanma riskinin az olması hem de yaptırım gücünün olmaması nedeniyle çeşitli yolsuzluk kanallarıyla kolay biçimde yatırım projelerini gerçekleştirebilmektedir. Bu da böyle ülkelerde DYY girişlerine yolsuzlukla mücadelenin negatif, yolsuzluğun pozitif etki etmesine neden olmaktadır.

Kamu hizmetlerinin kalitesi, kamu politikaları oluşturulma ve uygulanma becerisini ifade eden hükümetin etkinliği endeksi, anlamlı bir katsayıya sahip değildir. Bunun nedeni Voka ve Dauti'ye (2015) göre, DYY kararlarının kamu sektöründen ziyade ev sahibi ülkelerin özel sektöründeki gelişmelere dair iyi yönetim ve düzenleme politikalarına duyarlı olmasıdır. Bu açıklama özel sektördeki gelişimi gösteren düzenleme kalitesi değişkeninin verdiği sonuçlara bakıldığında oldukça mantıklıdır.

Analiz sonuçlarına göre, politik istikrar değişkeni beklentilere uygun biçimde pozitif ve anlamlı katsayıya sahiptir. Bu değişken ülkelerdeki siyasi istikrarı ve siyasi güdüyle hareket eden örgütlerin şiddet ve terör düzeyi ile alakalı bir endekstir. Değişkenin pozitif ve anlamlı katsayısı, ev sahibi ülkelerdeki politik istikrar düzeyinde artışın ve o ülkelerdeki terör şiddetinin azalmasının DYY girişleri üzerinde pozitif etki yarattığı anlamına gelmektedir.

Beklentilere uygun bir diğer değişken ise düzenlemenin kalitesidir. Değişkenin katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre, ev sahibi ülkelerdeki hükümetlerin özel sektörü destekleyen güçlü düzenlemeler hazırlama ve uygulama yeteneği yabancı yatırımcıları çekmektedir. Ülkeler özel sektörü daha fazla teşvik eden politikalar geliştirdikçe ve bunu sağlam biçimde yürütmeyi başardıkça, o ülkelere doğrudan yabancı yatırım girişinde artış yaşanacaktır.

Hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik endeksleri ise doğrudan yabancı yatırım girişlerinde anlamlı bir etkiye sahip değildirler.

5. Sonuç ve Politika Önerileri

38 ülkeyi kapsayan gelişmekte olan ülkeler örneğinde analiz sonuçlarına göre, ekonomik özgürlükler, politik istikrar ve düzenleme kalitesi değişkenlerinin katsayısı pozitif, hükümetin etkinliği, hukukun üstünlüğü ve hesap verebilirlik değişkenlerinin katsayısının negatiftir. Ayrıca sözü geçen ülkeler arasında hukukun üstünlüğünün görece yüksek olduğu ülkelerde yolsuzluk, yabancı yatırım girişlerini azaltmakta ve yolsuzlukla mücadele ise yatırım girişlerini arttırmaktadır. Hukukun etkin işlemediği ülkelerde yolsuzluğa ilişkin bulgular tersine dönmektedir.

Buradan çıkarılacak en önemli sonuç yabancı yatırımcıların hükümetin daha şeffaf olduğu, kurallara daha çok uyulan ve denetimin ve yaptırımların daha sıkı olduğu ülkelere kaçmasıdır. Bir başka ifadeyle, hukukun görece

daha az işlediği yerleri tercih ederek yolsuzluk kanalıyla kendilerine daha “rahat” bir iş ortamı yaratma opsiyonuna eğilimleridir. Bu durum doğrudan yabancı yatırımcıların ülke seçiminde farklı motivasyonlara sahip olduğunu göstermektedir. Hukukun görece daha etkin işlediği ülkelerde yolsuzlukla mücadelenin doğrudan yabancı yatırım girişlerini arttırması, o ülkelere gelen yatırımcıların kâr güdüsünden ziyade, güven duygusuyla hareket ettiğine işaret etmektedir.

Analizden çıkan bir diğer sonuç, hukukun üstünlüğünün sağlanamadığı ülkelerde yolsuzluğun, doğrudan yabancı yatırım girişlerini arttırdığıdır. Bu da, bu ülkelere gelen yatırımların daha çok kâr elde etme güdüsüyle hareket ettiğini göstermektedir. Hem denetimin ve yaptırımların yeterince güçlü olmaması, hem de daha çok kâr elde etme isteğinin baskın olması, bu ülkelere gelen yatırımları arttırmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelere sağladığı faydaların en çok da gelişmekte olan ülkeler için önemli olduğu göz önüne alındığında, yolsuzluğun bu ülkelerdeki ekonomik performansı arttırdığı söylenebilmektedir. Başka bir ifade ile böyle ülkelerde etkin yağ hipotezinin işlediği anlaşılmaktadır. Elbette yolsuzluk sadece dışarıdan gelen yatırımcıların oluşturduğu tek taraflı bir durum değildir, aynı zamanda ev sahibi ülkenin kamu görevlisini de kapsamaktadır. Dolayısıyla aslında yolsuzluğu getiren yabancı yatırımcı değil, buna izin veren ev sahibi ülkedir ve yatırımcıların yatırım tahsisi kararında, bu özellikleri nedeniyle etkilidir.

Yabancı yatırımcıları çekmek isteyen ülkeler kurumsal kaliteyi bir bütün olarak görmelidir. Yeterince gelişmemiş bir kurumsal altyapıya sahipken bürokraside oluşturulacak hantal yapılar yabancı yatırımları kaçıracaktır.

Analiz sonuçlarına göre, ekonomik özgürlükte artış yabancı yatırımları çekmektedir. Dolayısıyla özel mülkiyet haklarının korunmasına yönelik gelişmeler, vergi yükünde azalış sağlayacak politikalar, iş özgürlüğü, mali özgürlük, ticaret ve yatırım özgürlüklerini arttırmaya yönelik uygulamalar ev sahibi ülkelere doğrudan yabancı yatırım girişlerini arttıracaktır. Bunlara ek olarak özel sektörü geliştirmeye ve desteklemeye yönelik düzenlemeler ve bunların uygulanmasındaki gelişmeler de yabancı yatırımcılar için önemli tercih sebepleri arasındadır. Özel sektöre verilen önemin yanında ev sahibi ülkelerin politik açıdan istikrarlı, iç ve dış çatışmadan uzak bir ortama sahip olması doğrudan yabancı yatırımları çekmektedir. Dolayısıyla hükümetlerin özel mülkiyet haklarını koruyan ticaret ve yatırım özgürlüğüne önem veren politikalar ile terörü ve politik şiddeti azaltıcı önlemlerin ve düzenlemelerin hazırlanıp sağlıklı biçimde uygulandığı barışçıl bir ortam yaratmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Acemoğlu, Daron, Simon Johnson ve James A. Robinson (2004); “Institutions as the Fundamental Cause of Long-run Growth”, *NBER Working Paper* 10481.
- Acemoğlu, Daron ve Simon Johnson (2012); *Why Nations Fail*, Profile Books, Chicago.
- Akçay, Selçuk (2001); “*Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluğun Ekonomik Nedenleri ve Etkileri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Albulescu, Claudiu Tiberiu (2015); “Do Foreign Direct and Portfolio Investments Affect Long-Term Economic Growth in Central and Eastern Europe?”, *Procedia Economics and Finance*, Cilt 23, s. 507-512.
- Alfaro, Laura, Şebnem Kalemli Özcan ve Vadym Volosovych (2005); “Capital Flows in a Globalized World: The Role of Policies and Institutions”, *NBER Working Paper*, Sayı 11696.
- Barassi, Marco ve Ying Zhou (2012); “The Effect of Corruption on FDI: A Parametric and Non-parametric Analysis”, *European Journal of Political Economy*, Cilt 28, Sayı 3, s. 302-312.
- Bayley, David (1966); “The Effects of Corruption in a Developing Nation”, *The Western Political Quarterly*, Cilt 19, Sayı 4, s. 719-732.
- Bliss, Christopher ve Rafael Di Tella (1997); “Does Competition Kill Corruption?”, *The Journal of Political Economy*, Cilt 105, Sayı 5, s. 1001-1023.
- Breusch, T. S. ve Adrian Pagan (1980); “The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies*, Cilt 47, Sayı 1, s. 239-253.
- Bruegel (2017); <http://bruegel.org/publications/datasets/>. (Erişim Tarihi: 04.03.2017)
- Buchanan, Bonnie, Quan V. Lee ve Meenakshi Rishi (2012); “Foreign Direct Investment and Institutional Quality: Some Empirical Evidence”, *International Review of Financial Analysis*, Cilt 21, s. 81-89.
- Busse, Laurence, Noboru Ishikawa, Morgan Mitra, David Primmer, Kenneth Surjadinata ve Tolga Yaveroğlu (1996); *The Perception of Corruption: A Market Discipline Approach*, Emory University Working Paper, Atlanta.
- Busse, Matthias ve Carsten Hefeker (2005); “Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment”, *WWA Discussion Paper*, Sayı 315.

- Busse, Matthias ve Carsten Hefeker (2007); "Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment", *European Journal of Political Economy*, Cilt 23, s. 397-415.
- Campbell, Trevor (2001); "Foreign Direct Investment (FDI) Inflows and their Impact on Barbados' Current Account: Implications for Substitute/Complements between FDI and Exports, Research Department, Central Bank of Barbados", *Canadian Economic Association (CEA) 2001 Annual Meeting*, McGill University, Montreal.
- Cengiz, Vedat ve Rıdvan Karacan (2015); "Gelişmekte olan Ülkelere Yönelik Sermaye Hareketleri ve Ekonomik Sonuçları", *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı: 15, s. 327-344.
- Choe, Jong Il (2003); "Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?", *Review of Development Economics*, Cilt 7, Sayı 1, s. 44-57.
- Choi, Jongmoo Jay, Sang Mook Lee ve Amir Shoham (2016); "The Effects of Institutional Distance on FDI Inflow: General Environmental Institutions (GEI) versus Minority Investor Protection Institutions (MIP)", *International Business Review*, Cilt 25, s. 114-123.
- Cieslik, Andrzej ve Lukasz Goczek (2018); "Control of Corruption, International Investment, and Economic Growth-Evidence from Panel Data", *World Development*, Cilt 103, s. 323-335.
- Cook, Dennis ve Sanford Weisberg (1983); "Diagnostics for Heteroscedasticity in Regression", *Biometrika*, Cilt 70, Sayı 1, s. 1-10.
- Cuervo-Cazurra, Alvaro (2006); "Who Cares about Corruption?", *Journal of International Business Studies*, Cilt 37, Sayı 6, s. 807-822.
- Cumby, Robert ve John Huizinga (1992); "Testing the Autocorrelation Structure of Disturbances in Ordinary Least Squares and Instrumental Variables Regressions", *Econometrica*, Cilt 60, Sayı 1, s. 185-195.
- Daude, Christian ve Ernesto Stein (2007); "The Quality of Institutions and Foreign Direct Investment", *Economics & Politics*, Cilt 19, Sayı 3, s. 317-344.
- Dökmen, Gökhan ve Ahmet Aysu (2010); "Hükümet İstikrarının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Ampirik Bir Çalışma", *Journal of Yasar University*, Cilt 18, Sayı 5, s. 3028-3037.
- Drabek, Zdenek ve Warren Payne (1999); "The Impact of Transparency on Foreign Direct Investment", https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=217082.1999. (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

- Dreher, Axel ve Martin Gassebner (2013); “Greasing the Wheels? The Impact of Regulations and Corruption on Firm Entry”, *Public Choice*, Cilt 155, Sayı 3, s. 413-432.
- Driscoll, John ve Aart Kraay (1998); “Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data”, *The Review of Economics and Statistics*, Cilt 80, Sayı 4, s. 549-560.
- Dunning, John H. (1994); “Reevaluating the Benefits of Foreign Direct Investment”, *Transnational Corporations*, Sayı 3, s. 23-52.
- Economou, Fotini, Christis Hassapis, Nikolaos Philippas ve Mike Tsionas (2017); “Foreign Direct Investment Determinants in OECD and Developing Countries”, *Review of Development Economics*, Cilt 21, Sayı 3, s. 527-542.
- Egger, Petter ve Hannes Winner (2005); “Evidence on Corruption as an Incentive for Foreign Direct Investment”, *European Journal of Political Economy*, Cilt 21, Sayı 4, s. 932-952.
- Ersoy, İmre (2011); “The Causal Relationship between the Financial Account and the Current Account: The Case of Turkey”, *International Research Journal of Finance and Economics*, Cilt 75, s. 187- 193.
- Faras, Reyadh Y. ve Khalifa H. Ghali (2009), “Foreign Direct Investment and Economic Growth: The Case of the GCC Countries”, *International Research Journal of Finance and Economics*, Cilt 29, s. 134-145.
- Gammoudi, Mouna ve Mondher Cherif (2015); “Capital Account Openness, Political Institutions and FDI in the MENA Region: An Empirical Investigation”, *Kiel Institute for the World Economy Discussion Paper*, Sayı 10.
- Gani, Azmat (2007); “Governance and Foreign Direct Investment Links: Evidence From Panel Data Estimations”, *Applied Economics Letters*, Cilt 14, Sayı 10, s. 753-756.
- Globerman, Steven ve Daniel Shapiro (2002); “Global Foreign Direct Investment Flows: The Role of Governance Infrastructure”, *World Development*, Cilt 30, Sayı 11, s. 1899-1919.
- Goudie, Andrew W. ve David Stasavage (1997); “Corruption: The Issues”, *OECD Development Centre*, Working Paper No. 122.
- Göçer, İsmet ve Osman Peker (2014); “Yabancı Doğrudan Yatırımların Cari İşlemler Dengesi Üzerindeki Etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan Örnekleminde Çoklu Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, Cilt 8, Sayı 1, s. 87-116.

- Habib, Malik ve Saima Sarwar (2013); “Impact of Foreign Direct Investment on Employment Level in Pakistan: A Time Series Analysis”, *Journal of Law, Policy and Globalization*, Cilt 10, Sayı 1, s. 46-55.
- Heritage Foundation (2017); <https://www.heritage.org>. (Erişim Tarihi: 04.02.2017)
- Hoechle, Daniel (2007); “Robust Standart Errors for Panel Regressions with Cross-Sectional Dependence”, *Stata Journal*, Cilt 7, Sayı 3, s. 281-312.
- Huntington, Samuel P. (1968); *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven.
- Iamsiraroj, Sasi (2016); “Foreign Direct Investment-Economic Growth Nexus”, *International Review of Economics and Finance*, Cilt 42, s. 116-133.
- Inekwe, John (2013); “FDI, Employment and Economic Growth in Nigeria”, *African Development Review*, Cilt 25, Sayı 4, s. 421-433.
- Jabri, Abdelkarim ve Mariem Brahim (2015); “Institutional Determinants of Foreign Direct Investment in MENA Region: Panel Co-Integration Analysis”, *The Journal of Applied Business Research*, Cilt 31, Sayı 5, s. 2001-2012.
- Johnson, Andreas (2005); “*Host Country Effects of Foreign Direct Investment*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Jönköping University, Jönköping.
- Ju, Jiandong ve Shang-Jin Wei (2006); “A Solution to Two Paradoxes of International Capital Flows”, *7th Jacques Polak Annual Research Conference*, 9-10 Kasım, Washington.
- Karaca, Coşkun ve Tezcan Abasız (2008); “Gelir ve Bölge Ayrımına Göre Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Analiz”, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, s. 19-33.
- Karim, Noor A. ve Shabbir Ahmad (2009); “Foreign Direct Investment: Key to Poverty Reduction in Malaysia”, *The IUP Journal of Applied Economics*, Cilt VIII, Sayı 5 & 6, s. 55-64.
- Kim, Haksoon (2010); “Political Stability and Foreign Direct Investment”, *International Journal of Economics and Finance*, Cilt 2, Sayı 3, s. 59-71.
- Kumar, Nagesh (2003); “Liberalization, Foreign Direct Investment Flows and Economic Development: The Indian Experience in the 1990s”, *Research and Information System for the Non-Aligned and Other Developing Countries*, RIS Discussion Paper 65, New Delhi, India.

- Kurer, Oskar (1993); "Clientalism, Corruption, and the Allocation of Resources", *Public Choice*, Cilt 77, Sayı 2, s. 259-273.
- Leff, Nathaniel H. (1964); "Economic Development Through Bureaucratic Corruption", *American Behavioral Scientist*, Cilt 8, Sayı 3, s. 8-14.
- Lucas, Robert (1990); "Why Doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries?", *The American Economic Review*, Cilt 80, Sayı 2, s. 92-96.
- Lucke, Navina, Alexander Karmann ve Stefan Eichler (2013); "The Impact of Institutional and Social Characteristics on Foreign Direct Investment: Evidence From Japan", *Annals of Financial Economics*, Cilt 8, Sayı 2, s.1-55.
- Lucke, Navina ve Stefan Eichler (2016); "Foreign Direct Investment: The Role of Institutional and Cultural Determinants", *Applied Economics*, Cilt 48, Sayı 11, s. 935-956.
- Magombeyi, Musa T. ve Nicholas Odhiambo (2017); "Does Foreign Investment Reduce Poverty? Empirical Evidence From Tanzania", *SPOUDAI Journal of Economics and Business*, Cilt 67, Sayı 2, s. 101-116.
- Mauro, Paolo (1995); "Corruption and Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Cilt 110, Sayı 3, s. 681-712.
- Mengistu, Alemu Aye ve Bishnu Kumar Adhikary (2011); "Does Good Governance Matter for FDI Inflows? Evidence from Asian Economies", *Asia Pacific Business Review*, Cilt 17, Sayı 3, s. 281-299.
- Mirza, Hafiz ve Axele Giroud (2004); "Regional Integration and Benefits from Foreign Direct Investment in ASEAN Economies: The Case of Viet Nam", *Asian Development Review*, Cilt 21, Sayı 1, s. 66-98.
- Mirza, Hafiz, Axele Giroud, Hossein Jalilian, John Weiss, Nick Freeman ve Mya Than (2003); *Regionalisation, Foreign Direct Investment and Poverty Reduction: The Case of ASEAN*, University of Bradford, Bradford.
- Moosa, Imad A. (2002); *Foreign Direct Investment*, Palgrave Publishing, London.
- Myrdal, Gunnar (1968); *Asian Drama: an Inquiry into the Poverty of Nations, Vol. II*, Pantheon, New York.
- OECD (2002); *Foreign Direct Investment for Development*, <https://www.oecd.org/investment/investmentfordevelopment/1959815.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.02.2018).

- Okada, Keisuke (2013); "The Interaction Effects of Financial Openness and Institutions on International Capital Flows", *Journal of Macroeconomics*, Cilt 35, s. 131-143.
- Peng, George Z. ve Payl W. Beamish (2008), "The Effect of National Corporate Responsibility Environment on Japanese Foreign Direct Investment", *Journal of Business Ethics*, Cilt 80, Sayı 4, s. 677-695.
- Pesaran, M. Hashem (2004), "General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels", *CESifo Working Paper*, Sayı 1229.
- Pesaran, M. Hashem (2007), "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence", *Journal of Applied Econometrics*, Cilt 22, Sayı 2, s. 265-312.
- Reinhart, Carmen ve Kenneth Rogoff (2004); "Serial Default and 'Paradox' of Rich to Poor Capital Flows", *American Economic Review*, Cilt 94, Sayı 2, s. 53-59.
- Rodriguez-Pose, Andres ve Gilles Cols (2017); "The Determinants of Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa: What Role for Governance?", *Regional Science Policy & Practice*, Cilt 9, Sayı 2, s. 63-81.
- Rose-Ackerman, Susan (1978); *Corruption: A Study in Political Economy*, Academic Press, New York.
- Sarısoy, İdris ve Selçuk Koç (2011); "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 36, s. 133-153.
- Sarısoy, İdris ve Selçuk Koç (2012); "The Effect of Foreign Direct Investment on Poverty: Panel Regression Analysis for 40 Selected Underdeveloped and Developing Countries", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 3, s. 225-240.
- Shleifer, Andrei ve Robert Vishney (1993); "Corruption", *Quarterly Journal of Economics*, Cilt 3, Sayı 434, s. 599-617.
- Tatoğlu Yerdelen, Ferda (2016), *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Thanyakhan, Sutana (2008); "The Determinants of FDI and FPI in Thailand: A Gravity Analysis Model Analysis", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Lincoln University, Lincoln.
- Todaro, Michael ve Stephen Smith (2009); *Economic Development*, 10. Baskı, Addison Wesley, Boston.

- UNCTAD (2000); *World Investment Report: Cross-border Mergers and Acquisitions and Development*, United Nations Publication, New York.
- UNCTAD (2017); <http://unctadstat.unctad.org/EN/>. (Erişim Tarihi: 04.05.2017).
- UNCTAD (2018); <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/chartView.aspx>, (Erişim Tarihi: 01.03.2018).
- Uttama, Nathapornpan P. (2015); “Foreign Direct Investment and the Poverty Reduction Nexus in Southeast Asia”, *Povert Reduction Policies and Practises in Developing Asia*, (Der. A. Heshmanti, E. Maasoumi, G. Wan), Springer, Singapore, s. 281-298.
- Vacaflares, Diego (2011); “Was Latin America Correct in Relying in Foreign Direct Investment to Improve Employment Rates?” *Applied Econometrics and International Development*, Cilt 11, Sayı 2, s. 101-122.
- V-DEM (2017); <https://www.v-dem.net/en/data/data-version-6-2/>. (Erişim Tarihi: 03.05.2017).
- Voka, Ismet ve Bardhyl Dauti (2015); “Institutional Determinants of Foreign Direct Investment in Macedonia: Evidence from Panel Data”, *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, Cilt 3, Sayı 4, s. 35-44.
- Wei, Shang-Jin (2000); “Local Corruption and Global Capital Flows”, *Brookings Paper on Economic Activity*, Cilt 31, Sayı 2, s. 303-354.
- Wheeler, David ve Ashoka Mody (1992); “International Investment Location Decision: The Case of US Firms”, *Journal of International Economics*, Sayı 33, s. 57-76.
- Wilhelms, Saskia (1998); “*Institutional FDI Fitness: Determinants of Foreign Direct Investment to Emerging Economies*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fletcher School of Law and Diplomacy, Medford.
- Wooldridge, Jeffrey (2002); *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*, The MIT Press, Cambridge.
- Worldbank (2017); *World Governance Indicators Data*, <https://datacatalog.worldbank.org>. (Erişim Tarihi: 04.07.2017)

Ek: Gelişmekte olan Ülkeler Örneklemi

Arjantin	Fiji	Meksika
Arnavutluk	Gabon	Namibya
Azerbeycan	Güney Afrika	Panama
Belarus	Guyana	Paraguay
Bosna Hersek	Hırvatistan	Peru
Botsvana	İran	Romanya
Brezilya	Jamaika	Rusya Federasyonu
Bulgaristan	Kazakistan	Surinam
Cezayir	Kolombiya	Tayland
Çin	Kosta Rika	Türkiye
Dominik Cumhuriyeti	Lübnan	Türkmenistan
Ekvador	Malezya	Venezuela
Ekvator Ginesi	Mauritius	

BANKACILIK SİSTEMİNDE YENİ PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Filiz YETİZ*

1.Giriş

Finans sektöründeki artan rekabet ortamı ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler sonucunda bankalardaki hizmet pazarlaması farklı bir gelişim süreci içine girmiştir. Değişen piyasa koşulları bir çok finansal ürünün bir arada sunulduğu bankacılık sektöründe müşteri odaklı pazarlama anlayışının hakim olduğu bir sistem yaratmıştır. Bu durum bankaları hem sektördeki pazar paylarını koruma hem de pazar paylarını artırmak için yenilikler geliştirmeye zorlamaktadır. Hizmet pazarlamasında aktif rol alan bankalar müşterilerinin istek ve ihtiyaçlarındaki değişiklikleri dikkate alarak daha etkin pazarlama stratejileri geliştirmişlerdir. Bankalar müşterilerine sundukları hizmetler kapsamında hızlı olmak ve kaliteli hizmet sunmak kapsamında çalışacağı müşteriye kendi bulan, banka ürünlerinin pazarlanması açısından müşteri ziyaretinin aktif gerçekleştirildiği bir yapıya dönüşmüştür.

Bu çalışmada, artan rekabete bağlı olarak, bankacılık sisteminde pazarlama anlayışının nasıl değiştiğini ve yeni pazarlama stratejilerinin bankacılık işlemlerinde nasıl uygulandığı açıklanmaktadır.

2.Bankacılık Sisteminde Pazarlama Karması ve Yeni Pazarlama Stratejileri

Bankacılık sisteminde pazarlama kavramı, bankacılık hizmetlerinin verildiği pazarın, sosyolojik, coğrafik, ekonomik ve davranışsal analizini yaparak, bu analiz sonucunda pazarın ihtiyaçlarını tamamlayacak hizmetler oluşturmak, oluşturulan hizmetleri istenilen biçimde sunmak ve hedeflenen kârlılığa ulaşmaktır (Balsöz,2004;17).

Etkin ve başarılı uygulanan pazarlama stratejisi sayesinde hem daha iyi müşteri hizmeti ve verimlilik sağlanacak hem de bankacılık hizmet ve ürünlerinde maliyetin azalması sağlanarak bankalara faydalı olabilecektir (Krasnikov, A., Jayachandran, S., ve Kumar, V. ,2009:61).

Bankacılık sektörünün geleceği hizmet kalitesine yönelik müşteri beklentilerinin ve bu beklentileri karşılayacak yeni olanakların geliştirilmesi temeline dayanmaktadır. Yeni gereksinimlerin bankanın amaçlarına yönelik biçimde karşılanması için de pazarlama önemlidir (Casey, 1974:112).

* Akdeniz Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Dr. Öğretim Üyesi

Bankalarda pazarlama, yeni ve mevcut müşterilerin ihtiyaçlarının doğru analiz edilmesi, müşterilerin gelecekte talep edebilecekleri ihtiyaçların önceden tespit edilmesi için stratejilerin geliştirilmesi ve bu ihtiyaçlara uygun yeni ürün ve hizmetlerin yaratılmasıdır. Küreselleşen dünya düzeninde rekabetin artması bankacılık sektöründe doğru pazarlamanın bankalar açısından önemli olduğunu göstermiştir. (Gümüş, 2014: 211-212).

Pazarlama sürecinde önemli olan pazarlama karması ‘4P’(*product, place, price, promotion*) şeklinde ingilizce sözcüklerin baş harflerinden yola çıkarak, sembolleştirilmiştir (Cemalcılar, 1987: 23).

Bankacılık sistemindeki pazarlama karması; ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma olmak dört şekilde ifade edilebilir.

Ürün; Müşteri beklentilerini daha fazla dikkate alan ve yeni müşterilerin kazandırılmasını sağlayan yenilikçi ürünler ve hizmetlerin oluşturulması gereklidir. Tayvan'da yapılan bankacılık sektörü araştırmasında müşterilerine yenilikçi bir biçimde özelleştirilmiş ürün/hizmet sunan bankaların müşteri ihtiyaçlarını karşılamada daha başarılı olduklarını ortaya koymuştur (Erdal ve Yapraklı,2015: 484).

Fiyat; Bankacılıkta fiyat, makul ve rekabetçi bir şekilde ayarlanmazsa bu durum müşterilerin hemen başka banka veya finansal hizmet sağlayıcılara yönelmesine neden olur (Colgate ve Hedge, 2001; Nguyen, 2013).

Bankacılıkta fiyat; faiz, komisyon ve banka masraflarından oluşturmaktadır. Rekabetin artması, diğer birçok finansal kuruluşun piyasaya girmesi, teknolojik alandaki pek çok yeniliğin bankacılık endüstrisinde uygulama alanı bulması, fiyatın önemini giderek artırmıştır (Balsöz,2004;33).

Dağıtım; Bankalarda ürün ve hizmetlerinin en kolay yoldan dağıtım biçimi şubeler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda geniş ve yaygın şube ağına sahip bankalar rakiplerine göre üstünlük elde edip daha fazla müşteri portföyüne hakim olup, söz konusu müşterilerin bankaya bağımlılığını sağlamaktadırlar.

Günümüzde hızla gelişen ve değişen teknolojinin etkisiyle WAP (Wireless Application Protocol) bankacılığı, satış kanalları (POS-Point of Sales), çağrı merkezleri, palm bankacılığı, televizyon bankacılığı aktif olarak kullanılmaktadır (Tolon, 2004:63).

Yeni pazarlama stratejileri kapsamında artık müşterileri aktif ziyarete giden, bankacılık ürünlerini müşteriye tanıtmak için müşterinin bulunduğu hinterlandta pazarlama gerçekleştiren, hizmeti müşterinin ayağına kadar getiren ve bankaya yeni müşteri kazandıran pazarlama müşteri temsilcileri dağıtım sisteminin bir başka örneğini oluşturmaktadır.

Tutundurma; Tutundurma faaliyetleri bankacılık sisteminde müşteri bağlılığını artırmak ve finans sektöründeki rakip bankalara göre farklılık oluşturarak müşterinin hizmetlerini yürüttüğü banka ile çalışmalarına devam etmesini sağlamak amacıyla oluşturulmaktadır.

Rekabet avantajı elde etmek, karlılığını arttırmak, ürünlerini tanıtmak ve müşterilerini etkilemek amacıyla tutundurma araçlarını kullanmaktadırlar. Hizmet sektöründe tutundurma elamanları halkla ilişkiler, reklam ve kişisel satış gibi enstrümanlardır (Yükselen, 2003: 379).

Müşteri merkezli pazarlama stratejilerinin önem kazanması ile bankacılıkta artık ürün ve hizmet niteliklerinden çok, hizmetin sunumu ve hizmetin sunulduğu ortam koşullarını içine alan yeni pazarlama teknikleri ön plana çıkmıştır. Pazarlama ihtiyaçlarını karşılamak için 4P pazarlama karmasına ilave katılımcılar, süreç ve fiziksel ortam olarak ifade edilen 3P daha eklenmiş ve yeni pazarlaması karması elemanları olan 7P olarak şekillenmiştir (Bulunmaz, 2016:354).

Bankacılık sektöründeki son zamanlardaki yoğun rekabet ve çok hızlı değişen müşteri ihtiyaçları sebebiyle daha fazla çeşitlendirilmiş ve dinamik müşteri tabanları oluşturulmuştur. Bu bağlamda bankaların pazarlama faaliyetlerinin daha kompleks hale gelmesiyle beraber 7P'sine duyulan ihtiyaç da artmıştır. (Yapraklı ve Erdal, 2015:484)

4P (ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma) pazarlama karmasına ilaveten yeni pazarlama stratejileri kapsamında yeni pazarlama karması; fiziksel çevre, katılımcılar ve süreç yönetimidir.

Fiziksel Çevre: Fiziksel olanakların hizmet işletmelerine yönelik önemi, tüketicinin satın alma kararına ulaşmasında, satın aldığı hizmetten tatmin olmasında ve hizmeti tekrar satın almasında oynadığı rolden kaynaklanmaktadır (Üner, 1994:6).

Bu bakış açısıyla bankaların hizmetlerini sunduğu genel müdürlük, bölge ve şube planları, şube dekorasyonları, kullanılan teknolojik araçlar, cam bölmeli cephele müşteri memnuniyetini etkili bir faktör olduğu söylenebilir.

Katılımcılar: Katılımcı dendiğinde herhangi bir işletmenin hizmet personeli ve tüketicilerini oluşturan müşteriler ifade edilmektedir. Müşteriler hizmeti satın almadan önce işletmenin fiziksel ortamında, işletme personeli bir araya gelirler. Personelin davranışları, sunulan hizmetin kapsam ve kalitesini, müşterilerin algılamalarını etkileyecektir. Müşteriler, sunulan hizmetle ilgili birtakım beklentilere sahip olacaklardır. Bu durumun bir sonucu olarak sunulan hizmeti alıp almama kararını vereceklerdir (Üner, 1994: 9).

Süreç Yönetimi: Tüketicinin veya müşterinin istediği kalitedeki hizmete istediği yerde ve istediği zamanda ulaşabilmesiyle ilgili düzenlemeleri içermektedir. Verimli bir şekilde işleyen hizmet sistemi, pazarlama yönetiminin en iyi şekilde yürütülmesini sağlar ve böylece müşteri tatmini sağlayacak hizmeti vermesine yardımcı olur. (Karahan, 2000: 105). Bu açıdan müşteri sadakatini oluşturmak, yeni müşterileri kazanmak için bankacılık sektöründe süreç yönetimi önem arz etmektedir.

Ancak teknolojik gelişmelerin ve artan rekabete bağlı olarak bankacılık sektöründe hizmet pazarlaması yeni pazarlama stratejileri sürekli kendini yenileyerek ilerleme kaydetmiştir. Bankacılıkta müşteri odaklı pazarlama karması oluşmaya başlamıştır.

Müşteri odaklı pazarlama stratejisinde; müşteriye faydası olan, müşteriye kolaylık sağlayan, müşteriye maliyeti düşük olarak sunulan, müşteriye değer verilen ve sürekli iletişim halinde olunan, koordinasyonun yer aldığı pazarlama karması tercih edilir olmuştur.

3.Bankalarda Etkin ve Verimli Pazarlama Stratejileri

Bankacılıkta pazarlamanın en önemli amaçları, sektörde yüksek bir pazar payı yakalamak ve kâr elde etmektir. Fakat hızla gelişen ve değişen bankacılık sektöründe modern pazarlama sistemi günümüzde hemen hemen tüm bankacılık faaliyetlerinde önemli bir yeniliğin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Kaya, 2012: 524)

Bankacılık sektöründe profesyonel pazarlama anlayışı 1970’li yıllarda ortaya çıkmıştır. 1970’li yıllarla birlikte bankalar birbirleriyle ve sektördeki diğer finansal kuruluşlarla rekabet etmeye başlamışlardır. Banka çalışanlarının hizmet sundukları müşterilerin ihtiyaçlarına yönelik pazarlama ile ilgili önemli eğitime katılımları artmış, müşteri ihtiyaçlarının belirlenmesiyle bu ihtiyaçlara yönelik ürün ya da hizmetin sunulmaya çalışılmıştır (Ocak, 2011).

Bankalarda müşterilere etkin ve verimli bir pazarlama sunabilmek için dikkate edilecek genel hususlar şu şekilde özetlenebilir (Seyhan, 2017:26).

- Hedeflerin müşteri gereksinimlerini karşılayacak şekilde belirlenmesi ve bu hedefleri gerçekleştirecek stratejiler uygulamak ve uygulanan stratejilerde istikrarlı olmak,
- Müşteriler ve rakip kurumlar konusunda gizlilik ilkesine uyarak doğru bilgiler elde etmek,
- Pazara sunulacak yeni ürünlerle ilgili yeni ve mevcut müşterileri sürekli olarak bilgilendirmeler yapmak,
- Müşteri ile ilişkilerde karşılıklı verimliliği belirli zamanlarda kontrol ederek sonuçlara göre şartları revize etmektir.

- Müşteri ziyaretleri esnasında ufak detay şeklinde görülecek noktalara bile dikkat ederek, müşteri gereksinimlerini tespit etmek,
- Müşteri ziyaret saatlerine uymak, ziyaretleri her iki tarafın programının uygun olduğu zamanlarda yapmak, özellikle üst düzey yöneticilerin şube ziyaretleri sırasında protokole uymak, kılık kıyafete gereken özeni göstermek,
- Gerek hedefler belirlenirken, gerekse iş takibi sırasında yerel ve yabancı yayınların takibi sağlanabilirse piyasa hakkında bilgiler güncel ve kalıcı halde oluşabilir

4.Bankacılık Sisteminde Değişen Pazarlama ve Gelecekteki Yeni Pazarlama Stratejileri

Bankalar finansal sistem içerisindeki sürekli artan rekabet ortamına bağlı olarak pazarlama stratejisinin geliştirmenin temelinde müşterilerini tanımak, müşteri talep ve beklentilerini karşılamak olduğu gerçeğini fark etmişlerdir. Bu nedenle, modern pazarlama anlayışının en temel unsurlarından biri, “pazar odaklılık” tır. Pazar odaklılık ya da pazar yöneliklik; müşterilerin ihtiyaçlarını dikkate almayı, pazarın değişen koşullarına duyarlı olmayı ve bu değişen koşullara uygun yenilikler ve farklılıklar yaratmayı gerektirmektedir.(Karamustafa ve Yıldırım, 2007, s.57-58).

Günümüzde bankacılık sektörü fazlasıyla yeniliğe açık olmuştur. Bankalar stratejik pazarlama planları yaparak diğer bankalara karşı üstünlüklerini arttırmayı amaçlamışlardır. Pazarlama temel işletme fonksiyonlarından biri haline gelmiş, pazarlama yöneticileri bankaların en önemli yönetim birimlerinde yerini almıştır.

Geleneksel bankacılık politikasıyla pazarlamaya yeterli derecede önem vermeden faaliyetine devam eden bankaların pazar içindeki payı giderek azalmıştır.. (Gümüş, 2014: 209-210).

Bankalar değişen bilgi ve teknolojiyi dikkate alarak mevcut müşterilerini korumak, yeni müşteriler kazanmak ve hedef müşterileri banka bünyesine kazandırmak için yeni pazarlama stratejileri kapsamında pazar araştırmasına da önem vermek durumundadır.

Pazar araştırması sonucunda aşağıdaki konular hakkında bilgi sahibi olunabilir;

- Mevcut müşteriler: mali durumları, yaşam olanakları.
- Fiyatlama: müşteriler sahip olduğu hizmet veya ürün sonucunda ne kadarlık ödeme yapmayı kabul eder.
- Hizmetler: müşterilerin hizmetlerden yararlanabilme düzeyi, talep edilen yeni hizmetler
- Hedef müşteriler: neden rakip bankaların ürününü tercih ediyorlar, nasıl kendi bankalarına çekebilirler.

- Pazar payı ve coğrafi alan; Hizmet sunulan şubeler yeterli mi? Yeni şube yerleri, yeni pazar alanları
- Tutundurma faaliyetleri: Hizmetin sunulduğu bankanın mevcut imajı nedir? Reklamlar yeterli ve etkili mi?
- Bu bilgiler sayesinde pazarlama stratejisi oluşturulabilir ve bu plan çerçevesinde bankaların pazardaki başarısı artırılabilir(Balsöz, 2004: 56)

Geleneksel bankacılığın yerine artık günümüz bankacılığı müşteri odaklılık anlayışını benimsemiş ve birçok hizmetin sunumunda alternatif dağıtım kanalları kullanılmaya başlanmıştır. Bu yeni bankacılık hizmeti ile sadece şubelere giderek şubelerde işlem yapmak yerine; ofis veya ev bankacılığı, ATM makinaları, elektronik para transferi gibi yeni alanlara yönlendirilmesi gerektiği benimsenmiştir. Böylece bankalar alternatif dağıtım kanalları ile hedefteki ulaşılması zor pazarlara kolay ulaşma şansı elde etmişlerdir (Seyhan, 2017:44.)

Yeni pazarlama stratejileri kapsamında geleneksel bankacılıktan farklı olarak, sadece şube içerisinde gelen müşterilere hizmet veren ve yeni müşterinin bankayı tercih etmesini bekleyen anlayıştan ziyade artık müşterileri aktif ziyarete giden, bankacılık ürünlerini müşteriye tanıtmak için müşterinin bulunduğu hinterlandta pazarlama gerçekleştiren, hizmeti müşterinin ayağına kadar getiren ve bankaya yeni müşteri kazandıran pazarlama müşteri temsilcilerinin aktif olduğu görülmektedir.

Bankacılık sisteminin ilerleyen dönemlerinde ise yeni pazarlama stratejileri kapsamında artık müşterilere daha hızlı hizmet veren, müşterilerin istek ve ihtiyaçlarını tahmin edebilen, teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan yapay zeka işletim sisteminin bir sonucu olarak bir bankacı gibi düşünebilen robotların müşterilere pazarlama hizmeti sunacağı öngörülmektedir. Teknolojik gelişmelerin bankacılık sektöründeki pazar anlayışını ve pazarlama stratejilerini değiştirdiği de bir gerçektir.

5.Sonuç

Bankacılıkta verimli pazarlama müşteri ihtiyaçlarını doğru tanımlama, müşteri beklentilerini zamanında karşılama, müşteri sadakati yaratma anlamında çok önemlidir. Verimli pazarlama ise bankacılık sisteminde gerçekleştirilen pazarlama stratejileri ile sağlanmaktadır. Bankalar finans sektöründe ulaşmak istediği pazar payına sahip olmak, hedeflediği kârı elde etmek için pazarlama stratejilerine özellikle yeni pazarlama stratejilerine ihtiyaç duyarlar. Günümüzde bankacılık sektöründeki pazarlama anlayışı müşteriyi ön planda tutan anlayış çerçevesinde değişim göstermiştir. Yeni pazarlama anlayışı müşterinin istek ve ihtiyaçlarına yönelik olarak gerçekleştirilmektedir.Bankaların finans sektöründeki rakiplerine göre daha geniş müşteri hinterlandı ve pazar payına sahip olmaları için finansal yeniliklerden yararlanan, bilgi teknolojisindeki değişimi yakalayan yeni

pazarlama stratejilerine sahip olmaları ve mevcut pazarlama stratejilerini değişen koşullara göre yenilemeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Balsöz F. M. (2004). *Bankacılıkta Değişen Pazarlama Anlayışı Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama*, (Yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Ankara
- Bulunmaz, B. (2016). Gelişen Teknolojiyle Birlikte Değişen Pazarlama Yöntemleri ve Dijital Pazarlama. *Trtakademi Digital Medya Sayısı*.,cilt:1, sayı:2.
- Casey, D. C. (1974). The Bank Marketing Imperative. *The Banker Magazin*, 4.
- Cemalcılar, İ. (1987). Pazarlama Karması (4P) Kavramında Yeni Gelişmeler, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 4, 23-24.
- Gümüş, S. (2014). *Bankacılıkta Pazarlama*, İstanbul: Hiperlink Yayınevi.
- Karahan, K. (2000). *Hizmet Pazarlaması*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Karamustafa, K. ve Yıldırım, M. (2007). Tüketicilerin Bireysel Banka Tercihine İlişkin Kayseri İlinde Yapılan Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2):56-92.
- Kaya, F. (2012). *Bankacılık Giriş Ve İlkeleri Kitabı*. İstanbul:Beta Yayınları.
- Krasnikov, A., Jayachandran, S., ve Kumar, V. (2009). The impact of customer relationship management implementation on cost and profit efficiencies: evidence from the US commercial banking industry. *Journal of Marketing*, 73(6), 61-76.
- Ocak, S. (2011). *Bankalarda pazarlama anlayışı ve tüketici kredisi pazarlaması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Dönem Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Edirne.
- Seyhan, Ö. (2017). *Bankacılıkta Pazarlama Bölümleştirilmesi ve Ülke Uygulamaları*, (Tezli Yüksek Lisans), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Ankara.
- Tolon, M. (2004). Ticari Bankalarda Pazarlama Stratejilerinin Uygulanması ve Türkiye’deki Ticari Bankalar Üzerine Bir Alan Çalışması. *Verimlilik Dergisi*,4, 63-88.

- Üner, M. (1994). Hizmet Pazarlamasında Pazarlama Karması Elemanları Değişiklik Gösterir Mi?. *Pazarlama Dünyası*, Yıl: 8, Sayı: 43, Ocak / Şubat, S. 2 - 11.
- Yapraklı T.F. ve Erdal H.(2015). Bankacılık Sektöründe Pazarlama Karması Elemanlarının Önceliklerinin Belirlenmesi: Erzurum İli Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Number: 38 , p. 481-500.
- Yükselen, C. (2003). *Pazarlama İlkeler - Yönetim*, Ankara: Detay Yayıncılık, 4. Baskı.

TÜKETİCİ DAVRANIŞINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

The Factors Affecting Consumer Behavior: SelcukUniversitySample

A. Selçuk Köylüoğlu*

Ö. Emrah Acar**

Ü. Saliha Eken İnan***

Öz: Bu çalışmada amaç, akademisyenlerin araç satın alma davranışlarına etki eden faktörleri incelemektir. Otomobil, insanların ulaşım gibi temel ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına da cevap verebilmektedir.

Akademisyenler ise toplumda önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda, Selçuk Üniversitesi akademisyenlerinin araç satın alma davranışları anket yöntemiyle araştırılmıştır. Anket soruları demografik özelliklere ve psikolojik faktörlere göre hazırlanmıştır. Bu çalışma için Dongyan ve Xuan tarafından 2008 yılında yapılan “Pekin’de Otomobil Satın Alma Davranışları: Ampirik Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır. Akademisyenler rastgele örneklem seçimi ile belirlenmiş ve anket formları yüz yüze görüşülerek doldurulmuştur. Toplamda 135 anket cevaplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS/Windows 2.0 sürümü istatistik analiz programına uygun olarak kodlanmıştır. Fark testleri, regresyon analizi ve anova testi gibi çalışmanın amacına uygun testler analiz edilmiştir. Sonuç olarak %5 anlamlılık düzeyinde genel memnuniyet düzeyi değişkenini açıklamada marka, parasal değer ve sürüş konforu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu açıklayıcılığa en büyük katkıyı marka değişkeninin sağladığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Otomobil, Satın Alma Davranışı, Tüketici

Abstract: The purpose of this study investigating consumer understanding of the factor affecting the buying behavior is to examine academicians' buying behavior. In addition to meeting the basic needs of people such as transportation, the car can also respond to social and psychological needs. Academicians have an important place in society. In this regard, the buying behaviors of the academicians of Selçuk University were investigated by questionnaire method. Survey questions were prepared according to demographic characteristics and psychological factors. For this research, benefited from a master's thesis titled "Automobile Purchasing Behaviors in Beijing: An Empirical Research" written by Dongyan and Xuan in 2008. The

*Öğr.Gör.Dr., Selçuk Üniversitesi, Kulu MYO, selcuk641@gmail.com

** Dr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, omeremrahacar@hotmail.com

***Öğr.Gör., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, saliha_eken@hotmail.com

academicians were selected by random sample selection and the questionnaires were filled in face to face. In total 135 questionnaires were answered. The obtained data recorded according to the statistical analysis program of SPSS / Windows 2.0 version. Suitable tests have been analyzed for the purpose of working as difference tests, regression analysis and anova test. As a result, brand, monetary value and driving comfort were statistically significant in explaining the general satisfaction level variable at the level of 5% significance. It is seen that this explanatory variable is provided by the largest contribution brand variable.

Keywords: Automobile, Buying Behaviour, Consumer

Giriş

Yeni küresel ekonomi sistemi, işletmeleri sürekli değişen çevre şartlarının söz konusu olduğu dalgalı ve belirsiz ortamlarda faaliyette bulunmaya zorlamaktadır. Ve pek tabii bahsedilen olgu sadece çağdaş yapıya sahip organizasyonlara has olmayıp, her organizasyon açısından yaşam biçimi ve felsefe haline gelerek, şirketlerin başarısında önemli bir unsur kabul edilmektedir. Böylesi yıkıcı bir rekabet ortamının hüküm sürdüğü yeni ekonomi modelinde üstün olmak isteyen işletmeler için çevreyle sürekli uyum içinde olmak ve değişimleri anbean takip ederek gerekli bilgiyi elde etmek önem arz etmektedir. Bu tür güncel ve rekabetçi bilgi içerisinde insanların niçin, nasıl ve ne zaman satın aldıklarını bilmek ve bunların davranış dinamiklerini göz önünde bulundurmak hiç şüphesiz organizasyonların yaşam süresini pozitif yönde etkileyecektir (Mukherji vd., 1998: 265-273; Tekin vd., 2010: 2; Oluç, 2006: 737).

Birçok kesişimi içinde barındıran bu yeni oluşumda tüketicinin üstlendiği rol, varlığını bariz bir şekilde hissettirmektedir. Zira bahsi geçen dönemde var olanla yetinen ve çabuk kabullenen pasif tüketici, yerini, pazarı hâkim kılma yetkinliğine sahip, donanımlı, aktif bir tüketici profiline bırakmıştır. Bu tespit için postmodern tüketici tabirinin yerinde bir söylem olacağı yeni tüketici profilinin, gelenekselin çok ötesinde, modern tüketici karakteristiğinden uzak, sosyal tabaka, davranış ve demografik özellikleri gibi tahmin edilebilecek birden fazla değişkeni farklılık göstermektedir. Bu farklılığın özünde yatan temel neden, kuşkusuz tüketimin üstlendiği roldür. Çünkü modern ekonomi anlayışına kadar hatta kısmen de olsa modern ekonomi anlayışında üretim ön planda iken, postmodern günümüz ekonomi anlayışında tüketim olgusu dominanttır. Tartışmasız bu değişimler beraberinde üretim ve tüketimin esnekleşmesi ile tüketicinin beklenti ve gereksinimlerine uygun üretimin ifa edilmesinin yanı sıra bilginin meta haline gelerek bilgi ekonomilerinin oluşmasının da bu yeni akıma adapte olduğu görülmektedir. Ürünün fiziksel ve fonksiyonel özelliklerinden ziyade, onun imajını daha çok önemseyen yeni tüketici eğilimi, elbette bu

yeni ekonomi ve sosyo-kültürün önemli bir elemanıdır. Bu kültürde önemli olan husus fırsat maliyetlerini ortadan kaldırıncasına minimize ederek ürün ya da hizmetlerden birini tercih etmek değil, ikisini bir araya getirerek daha fazla değer yüklemek olacaktır (Burton, 2002: 792-810; Doğan, 2002: 21-39).

Otomobil alımında tüketici davranışlarının incelendiği bu çalışmada, tüketicilerin otomobilleri hangi gereksinime dayanarak satın aldığı, hangi marka ve modelleri tatmin ettiği ve buna nasıl karar verildiği, pazarlama bileşenlerini etkileyen etmenlerin neler olduğu, neye göre seçim yapıldığı ve bu süreçte hangi faktörlerin ön plana çıktığı türünden sorulara cevap aranmıştır. Buradan hareketle öncelikle tüketici, tüketim, satın alma davranışı gibi temel kavramlar açıklanacaktır. Ardından konuyla ilgili literatürde yer alan modeller hakkında bilgi verilecektir. Ve çalışma yöntemi açıklanarak, araştırma bulgularının ortaya konulmasıyla ilişkiler değerlendirilip analiz edilerek sonuçlandırılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Tüketim, Tüketici, Tüketici Davranışı ve Özellikleri

Tüketimin insan istek ve ihtiyaçlarının karşılanması gayesiyle mal ve hizmetlerin kullanılması olduğu bilinmektedir. Bu anlayışla, tüketim işlemini gerçekleştiren kişi veya kurumlara tüketici denir iken, tüketiciler şahıslar olabileceği gibi kurumlar olabileceği de unutulmamalıdır. Odabaşı ve Barış (2014)' e göre tüketici; son kullanım amacı ile ürün ve hizmetleri satın alan ve kullanan kişidir. Karabulut (1989) tüketiciyi, arzu ve gereksinimlerini karşılamak maksadıyla pazarlama bileşenlerini satın alan ya da bu potansiyele sahip olan gerçek kişi olarak tarif etmektedir. Kotler (2000), başka bir ürün ile entegre etmek veya kullanmak üzere satın alma eyleminde bulunan kişi veya kuruluş olarak tanımlamaktadır. 4077 ve 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun (2014)' e göre, tüketici tanımları karşılaştırıldığında; 4077 sayılı kanunda tüketici, bir mal veya hizmeti ticari veya mesleki olmayan amaçlarla edinen, kullanan veya yararlanan gerçek ya da tüzel kişi olarak açıklanmaktayken, 6502 sayılı kanun, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişi olarak açıklamaktadır. TSE ise, varlığını sürdürülebilir kılmak maksadıyla ürün ve hizmet edinip kullanan ve bunları satın alan her kişiyi tüketici olarak kabul etmektedir.

Tek (1990), tüketiciyi, mal ve hizmetleri başka mal ve hizmetlerin üretimi için olmayıp, bütünü menfi ve hane halkı gereksinimleri karşılamak için kullanan kişi olarak tanımlamaktadır. Amerikan Pazarlama Derneği (2015) tüketiciyi, ürün ya da hizmetlerin gerçek veya muhtemel alıcısı olarak tarif etmektedir. Son olarak bir başka tanımda da tüketici, tüketim amacıyla mal ve hizmet kullanan insanlar olarak açıklanmaktadır

(Durmaz, 1999:1; Odabaşı ve Barış, 2014:20; Kotler, 2000:116; Karabulut, 1989; Uzunoğlu, 2005:72; Ankara Barosu Tüketici Hakları Kurulu, 2014:12-15; Tek, 1990:124-125; Amerikan Pazarlama Derneği, E.T. 2015; TSE Standart ve Teknik Dergisi, E.T. 2015).

Bu tanımlamalar öncülüğünde ifade edilmeye çalışıldığı gibi, hayatın büyük bir bölümünün tüketimle geçtiği düşünülürse, tüketim eylemlerinin bir amacı da tüketicinin bilinçlendirilmesi olmaktadır. Aslında tüketicilik bilinci, iyi bir tüketicinin bilmesi gereken ve adapte edilebilen davranış kurallarını icra etme ve bu ortamı oluşturma olgusudur. Bu sebeple iyi bir tüketici sahip olduğu hakların farkında olmalı ve bu hakları kullanmayı bilmelidir. Bu açıdan iyi bir tüketicide bulunması gereken özellikler şu şekilde sıralanabilir (Durmaz, 1999:1-3): İyi bir tüketici dikkatli ve araştırmacı olmalı, kaliteli malı ucuza alabilmeli, fiyatı karşılaştırmalı olarak birçok yönden incelemeli, tanınmış markaları tercih sebebi kılmalı ve son olarak satın alma anı itibarıyla risk azaltıcı karar verme eğiliminde olmalıdır.

Tüketici ile ilgili yapılan tanım ve açıklamalar, tüketici davranışı kavramına da zemin hazırlamıştır. Zira modern pazarlama anlayışı tüketici davranışının aynı istek ve ihtiyaçlara sahip geniş kitleler olarak algılanamayacağına dikkat çekmektedir. Tüketicilerin beklentileri zaman içinde değişmekle birlikte, alıcıların ihtiyaçları noktasındaki benzerlikler ve farklılıklar da temel tüketici istekleri alt gruplarına ayrılmaktadır. Sonuçta homojen hale getirilebilmiş tüketici grupları, işletmelerin pazardaki istek ve ihtiyaçları idrak etmelerini kolaylaştıracak ve müşteri merkezli olmaları hususunda önemli bir adım olacaktır. (Boyras, 2012:45-49; Uzunoğlu, 2005:73).

Tüketici davranışıyla ilgili yapılan tanımlardan birinde; bireylerin mal ve hizmetleri elde etmeleri ve kullanmalarıyla ilgili eylemlerin ve bu eylemler öncesinde gelen ve onları belirleyen süreçleri içerdiği belirtilmektedir. Altunışık vd. (2001)' e göre, tüketici davranışı ihtiyacın hissedilmesi anında başlayan, söz konusu ihtiyacın giderilmesi noktasında satın alınan mal ya da hizmetin kullanılması ve sonrasında sağlanan faydanın değerlendirilmesini de kapsayan bir süreçtir. Tenekecioğlu (2009), ürün ve hizmetlerin seçilmesi, satın alınması ve kullanılmasını da kapsayan faaliyetler olarak tarif etmektedir. Odabaşı ve Barış (2014)' e göre, kişinin öncelikle ekonomik ürünleri ve hizmetleri satın alma ve kullanmadaki kararları ve bunlarla ilgili faaliyetleridir. Son olarak Tek (1990), ekonomik mal ve hizmetleri elde etme ve kullanmalarıyla direkt olarak alacaklı aktiviteler ve bahsi geçen aktiviteleri belirleyen karar süreçleri olarak tanımlamaktadır (Altıntaş, 2001; Oluç, 2006:738; Altunışık vd., 2001:53-56; Tenekecioğlu, 2009:68; Odabaşı ve Barış, 2014:29; Tek, 1990:126)

Satın alma davranışında tüketici davranışı özelliklerinin bilinmesi, işletmelerin varlığının uzun soluklu olması açısından hayatidir. Wilkie, işletmeler açısından elzem olan bu özellikleri şu şekilde sıralamaktadır: (Wilkie 1986’ dan aktaran Odabaşı ve Barış, 2014:30): Tüketici davranışı güdülenmiş bir davranıştır, kimi ani kimi de tedrici olarak gelişir ve satın alma deneyimlerini kapsayan çeşitli faaliyetlerden oluşur, tüketici davranışındaki değişimler fiziksel, sosyal, ekonomik, sosyo-kültürel ve demografik çevre faktörlerinden etkilendiği için tüketici davranışı çevre faktörlerinden etkilenir özelliğini teyit eder niteliktedir, tüketici davranışının tahlili farklı davranışların nedenlerini ortaya koymakla mümkün olmaktadır, zamanlama ve karmaşıklık açısından ayrımlılık gösteren davranışlardır ve tüketici davranışı başlatıcı, etkileyici, karar verici, satın alıcı ve kullanıcı gibi farklı rollere bürünebilmektedir.

1.2. Tüketici Davranışı Modelleri

Özünde tüketicinin satın alma davranışının kastedildiği tüketici davranışını açıklamak için sistematik modeller geliştirilmiştir. Bu modeller kendi bilim dallarında ve sosyal bilimlerde geliştirilen modeller olup, tüketici tercihi konusuna hatırı sayılır katkılar yapmıştır. Sözü edilen modeller, tüketici davranışlarının çözümlenmesini ve gerçeğin basite indirgenerek anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Böylelikle tüketici davranışlarının idrak edilmesinin zor ve kompleks olduğu bu süreçte, ilgili bölümler incelenerek konunun özü yakalanmaya çalışılmaktadır. Modeller üç grup halinde sıralanabilir. Birinci grup modeller, sadece tüketicinin ortaya davranışı değil, aynı zamanda onunla ilgili olarak bazı etmenleri de incelemeye ilintilidir. İkinci sırada yer alan modeller, tek başına tüketici davranış sürecini ele alan yaklaşımı açıklamaktadır. Bu modelin iki önemli dayanak noktası vardır: İlk aşamayı modeli açıklayan genel kuramın belirlenmesi oluştururken, ikinci aşama tüketici davranışlarının özgül izahatlarından oluşmaktadır. Son grup olan üçüncü model tipi ise, tüketicinin sadece ortaya çıkan davranışlarını incelemektedir (Papatya, 2005:223; Karabulut, 1989:18-25).

Tüketici karar modelleri; Maslow’ un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Modeli, Marshall Ekonomik Modeli, Freud Psiko-Analitik Modeli, Pavlov Öğrenme Modeli, VeblenSosyo-Psikolojik Modeli, Nicosia Modeli, HowardSheth Modeli, Engel-Kollat ve Blackwell Modeli, Andreasan Modeli, Katona Modeli, Lazarsfeld Modeli, Hawkins-Best ve Coney Modeli, HowardOstland Modeli, March ve Simon Modeli, Gestalt Kuramı şeklinde sıralanabilir.

Endüstriyel alıcılar için geliştirilen modeller ise, Webster ve Wind’ in Genel Modeli, Henry Assael Modeli, Robinson-Faris ve Wind Modeli, Sheth İnteraktif Modeli, Nelson Kutu Modeli, Hobbesian Kurumsal Alıcı Modeli,

Reward Ölçüm Teorisi, Rol Teorisi, Satın Alma Belirleyici Teorisi şeklindedir (Essien ve Udo-Imeh, 2013:55-56).

3. Araştırma Metodolojisi

Çalışmanın bu bölümünde, Selçuk Üniversitesi akademik personelinin araç satın alma davranışlarını incelemek üzere araştırmanın amacı, yöntemi, örnekleme ve bulguları hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca, araştırmada elde edilen sonuçların istatistiki bakımdan anlamlı olup olmadıkları değerlendirilecek ve sonuçlar literatür bağlamında tartışılacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı “akademisyenlerin araç satın alma davranışlarının” incelenmesidir. Otomobil, insanların ulaşım gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarına da cevap verebilmektedir. Akademisyenler ise farklı statüleri, farklı gelir düzeyleri, sahip olduklarından aynı zamanda toplumun etkileme potansiyelleri dolayısıyla, araştırma akademisyenleri üzerinde yürütülmüştür.

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Akademisyenlerin araç satın alma davranışlarını incelemeye yönelik yapılan bu araştırmada verilerin toplanmasında anket yönteminden yararlanılmıştır.

Hazırlanan anket formundaki soruların belirlenmesinde ilgili literatür ve bu konuda daha önce gerçekleştirilen benzer çalışmalar dikkate alınmıştır. Pilot araştırmanın ardından nihai şekli verilen anket formları Selçuk Üniversitesi’nde görev yapan akademisyenlerle rastgele örneklem seçimi yoluyla ve yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Bir hafta süreyle uygulanan anketler sonucunda toplamda 135 anket cevaplanmış fakat eksik ve/veya aynı cevaplı olan, arabası olmayan kullanıcılara ait 8 anket değerlendirmeye alınmamış, bu nedenle 127 anket dikkate alınmıştır. Evren büyüklüğü dikkate alındığında %10 örneklem hatası ile ulaşılan anket sayısı istatistiksel olarak yeterli bulunmuştur.

4. Araştırmanın Bulguları

4.1. Akademisyenlerin Araç Satın Alma İle İlgili Özellikleri

Araştırma kapsamında akademisyenlere araştırma ile ilgili olarak gelir, araç kullanım amacı, otomobil tercihi, otomobil fiyatı, otomobil markası, satın almada kullanılan bilgi kaynakları, satın alma kararı ve eylemi arasında geçen süre, satın alma kararının çevre ile paylaşılma durumu, bayi ziyareti, satın alma kararındaki etki, satın alma sürecindeki etki ve otomobili kullanan kişi olmak üzere toplam 11 soru yöneltmiştir. Akademisyenlerin satın alma ile ilgili özelliklerine ilişkin değerlendirmeler aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Aylık Toplam Gelir Durumu

	Frekans	%
5000 TL'den az	30	23,6
5000-9999 TL	80	63,0
10000-19999 TL	17	13,4
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin %23,6'sı 5000TL'den az, %63'ü 5000-9999TL, %13,4'ü ise 10000-19999TL aylık toplam gelire sahiptir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Günlük Araç Kullanım Amacı

	Frekans	%
İş Amacıyla	30	23,6
Kişisel	75	59,1
Aile İçin	22	17,3
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin %23,6'sı iş amacıyla, %59,1'i kişisel, %17,3'ü aile için sıklıkla araç kullanmaktadır.

Tablo 3: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Araç Tercihi

	Frekans	%
Sıfır Km	43	33,9
İkinci El	45	35,4
Fark Etmez	39	30,7
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin %33,9'u sıfır, %35,4'ü ikinci el araç kullanmayı tercih ederken %30,7'si her iki tür aracı da alabileceklerini belirtmişlerdir.

Tablo 4: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Araçlarının Fiyatları

	Frekans	%
20000TL'den az	8	6,3
20000-49999 TL	79	62,2
50000-99999 TL	35	27,6
100000-149999 TL	3	2,4
150000-249999 TL	2	1,6
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin kullandıkları araçların %6,3'ü 20000TL'den az, %62,2'si 20000-49999TL, %27,6'sı 50000-99999TL, %2,4'ü 100000-149999TL, %1,6'sı 150000-249999TL fiyat aralıklarındadır.

Tablo 5: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Araçlarının Markası

	Frekans	%
Audi	6	4,7
Volkswagen	18	14,2
Skoda	3	2,4
Seat	3	2,4
BMW	3	2,4
Mercedes	5	3,9
Volvo	6	4,7
Ford	13	10,2
Fiat	9	7,1
Chevrolet	1	0,8
Citroen	4	3,1
Renault	10	7,9
Peugeot	6	4,7
Toyota	7	5,5
Nissan	2	1,6
Honda	3	2,4
Mazda	1	0,8

Hyundai	4	3,1
Kia	1	0,8
Opel	18	14,2
Diğer	4	3,1
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin 20 farklı markada araç kullandıkları ve bu markalar içerisinde de en çok Volkswagen, Opel ve Ford markalarını tercih ettikleri görülmüştür.

Tablo 6: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Satın Almada Kullandıkları Bilgi Kaynakları

	Frekans	%
Broşür	17	13,4
Bayi Satış Personeli	36	28,3
Otomobil Dergileri	16	12,6
Arkadaşlar ve Aile Bireyleri	62	48,8
Gazete Reklamları	1	0,8
TV Reklamları	17	13,4
Otomobil Fuarları	8	6,3
Web/İnternet Araştırması	95	74,8
Diğer	9	7

Akademisyenlerin en çok %74,8 oranında web/internet araştırması, %48,8 oranında arkadaşlar ve aile bireyleri ve %28,3 oranında bayi satış personeli yoluyla araç satın alırken bilgi topladıkları görülmektedir.

Tablo 7: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Satın Alma Kararı ve Eylemi Arasında Geçen Süre

	Frekans	%
2 haftadan az	17	13,4
2 hafta-1 ay	33	26,0
1-3 ay	52	40,9
3-6 ay	11	8,7
6 aydan fazla	14	11,0

Toplam	127	100,0
--------	-----	-------

Akademisyenlerin %13,4'ü 2 haftadan az, %26'sı 2 hafta-1 ay, %40,9'u 1-3 ay, %8,7'si 3-6 ay, %11'i 6 aydan fazla sürede karar verip araç satın alma işlemini tamamlamışlardır.

Tablo 8: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Satın Alma Kararını Çevre İle Paylaşma Durumu

	Frekans	%
Evet	117	92,1
Hayır	10	7,9
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin %92,1'i araç satın alma kararını çevreleriyle konuşmuşlardır.

Tablo 9: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Bayi Ziyareti

	Frekans	%
Hiç Ziyaret Etmedim	15	11,8
1-3 Arası	65	51,2
3-5 Arası	32	25,2
5-7 Arası	10	7,9
7'den Fazla	5	3,9
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin %51,2'si 1-3 kez, %25,2'si 3-5 kez, %7,9'u 5-7 kez, %3,9'u 7'den fazla kez otomobil bayisini ziyaret etmiş, %11,8'i ise hiç bayi ziyaretinde bulunmamıştır.

Tablo 10: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Satın Alma Kararındaki Etki Düzeyi

	Frekans	%
Tek Karar Verici Benim	35	27,6
Karar Vericilerden Biriyim ve Belirleyici Rolüm Var	84	66,1
Karar Vericilerden Biriyim ve Belirleyici Rolüm Yok	6	4,7
Tamamen Diğerleri Karar Verici	2	1,6

Toplam	127	100,0
--------	-----	-------

Akademisyenlerin %27,6'sı tek karar verici, %66,1'i belirleyici rolde, %4,7'si karar vericilerden biri, %1,6'sı ise karar sürecinde pasif rol almaktadırlar.

Tablo 11: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Araç Kullanma Durumu

	Frekans	%
Kendim	104	81,9
Eşim	18	14,2
Çocuğum	1	0,8
Diğer Aile Üyeleri	4	3,1
Toplam	127	100,0

Akademisyenlerin kendi aracını %81,9'u kendisi, %14,2'si eşi, %0,8'i çocuğu, %3,1'i de diğer aile üyelerinin kullandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 12: Araştırmaya Katılan Akademisyenlerin Satın Alma Sürecindeki Etki Düzeyi

	Frekans	%
Yeni Otomobil Satın Alma Kararı	78	61,4
Bütçe Belirleme	74	58,3
Marka Ve Modellerin İlk Tercihleri	55	43,3
Otomobil Bayisi ile İrtibat Kurmak	30	23,6
Marka ve Modeller Hakkında Bilgi Toplama	64	50,4
Bayi Ziyaretleri	29	22,8
Test Sürüşü	36	28,3
Fiyat Pazarlığı	50	39,4
Marka ve Model Üzerinde Nihai Karar	64	50,4

Akademisyenler en çok satın alma sürecinde %61,4 oranında yeni otomobil satın alma kararı, %58,3 oranında bütçe belirleme, %50,4 oranında marka ve modeller hakkında bilgi toplama ile marka ve model üzerinde nihai karar süreçlerine dâhil olmuşlardır.

4.2. Fark Testleri

4.2.1. Satın Alınan Otomobilin Fiyatına Göre Genel Memnuniyet Düzeyine İlişkin Fark Testi

Tek Yönlü Anova testi yapılmadan önce grupların varyanslarının eşitliği Levene testi ile test edilmelidir.

H_0 : Genel memnuniyet düzeyine göre satın alınan otomobil fiyatı değişkeni gruplarının varyansları eşittir.

H_1 : Genel memnuniyet düzeyine göre satın alınan otomobil fiyatı değişkeni gruplarının varyansları eşit değildir.

Tablo 13: Satın Alınan Otomobil Fiyatına Göre Varyansların Eşitliği Testi

	Levene İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Genel Memnuniyet Düzeyi	2,365	0,057

Levene testinin sonucuna göre genel memnuniyet düzeyi değişkeni için grupların eşitliği söz konusudur ($p: 0,057 > 0,05$). Bu sonuçlara göre tek yönlü ANOVA testinin ön şartı sağlanmıştır.

H_0 : Satın alınan otomobil fiyatı gruplarının genel memnuniyet düzeyine katılım değerlerinin ortalamaları eşittir.

H_1 : Satın alınan otomobil fiyatı gruplarının genel memnuniyet düzeyine katılım değerlerinin ortalamalarının en az bir tanesi farklıdır.

Tablo 14: Satın Alınan Otomobil Fiyatına Göre Anova Testi

	F	p
Genel Memnuniyet Düzeyi	1,945	0,107

Tablo 14'e göre $p > 0,05$ olduğu için H_0 hipotezi kabul edilir. Yani satın alınan otomobil fiyatına göre genel memnuniyet düzeyi farklılık göstermemektedir.

4.2.2. Satın Almadaki Etki Düzeyine Göre Genel Memnuniyet Düzeyine İlişkin Fark Testi

Tek Yönlü Anova testi yapılmadan önce grupların varyanslarının eşitliği Levene testi ile test edilmelidir.

H_0 : Genel memnuniyet düzeyine göre satın almadaki etki düzeyi değişkeni gruplarının varyansları eşittir.

H_1 : Genel memnuniyet düzeyine göre satın almadaki etki düzeyi değişkeni gruplarının varyansları eşit değildir.

Tablo 15: Satın Almadaki Etki Düzeyine Göre Varyansların Eşitliği Testi

	Levene İstatistiği	Anlamlılık Düzeyi
Genel Memnuniyet Düzeyi	0,851	0,468

Levene testinin sonucuna göre genel memnuniyet düzeyi değişkeni için grupların eşitliği söz konusudur ($p: 0,468 > 0,05$). Bu sonuçlara göre tek yönlü ANOVA testinin ön şartı sağlanmıştır.

H_0 : Satın almadaki etki gruplarının genel memnuniyet düzeyine katılım değerlerinin ortalamaları eşittir.

H_1 : Satın almadaki etki gruplarının genel memnuniyet düzeyine katılım değerlerinin ortalamalarının en az bir tanesi farklıdır.

Tablo 16: Satın Almadaki Etki Düzeyine Göre Anova Testi

	F	p
Genel Memnuniyet Düzeyi	3,611	0,015

Tablo 14'e göre $p < 0,05$ olduğu için H_0 hipotezi reddedilir. Yani satın alınan otomobil fiyatına göre genel memnuniyet düzeyi farklılık göstermektedir. Scheffe ve Tukey testi sonuçlarına göre "tek karar verici benim", "karar vericilerden biriyim ve belirleyici rolüm yok", grupları, "karar vericilerden biriyim ve belirleyici rolüm var" ve "karar vericilerden biriyim ve belirleyici rolüm yok" grupları arasında anlamlı farklılar görülmüştür. Bu gruplar arasında tek karar verici olan kişilerin karar vermede belirleyici rolü olmayan kişilere göre, karar vermede belirleyici rolü olan kişilerin belirleyici rolü olmayan kişilere göre genel memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Sonuç

Çalışma, Türkiye' nin ilk on girişimci üniversitesi arasında yer alan Selçuk Üniversitesi' nde uygulanmış ve tüketicilerin satın alma davranış biçimlerini anlayabilmek üzere sürekli gelişen ve kendini revize eden bir sektör olan otomotiv sektörü seçilmiştir. Bunun yanı sıra otomobil satın alma eylemi, tüketicilerin yaptıkları harcama kalemleri arasında hatırı sayılır bir yere sahiptir. Dolayısıyla bir otomobil tercihinde her türlü faktörün değerlendirilip en doğru kararın verilebilmesi de oldukça kritiktir. Diğer taraftan çalışmanın işletmelerin pazarlama faaliyetlerine ışık tutacak bilgiler de içermesi, bu önemi desteklemektedir.

Bu anlayış doğrultusunda, katılımcılar rastgele örneklem yöntemiyle seçilmiş ve görüşmeler yüz yüze yapılmıştır. Toplamda 135 anket cevaplanmıştır. %10 örneklem hatası ile ulaşılan anket sayısı istatistiksel olarak yeterli bulunmuştur. Katılımcıların % 64, 6' sı erkek, %35, 4' ü kadındır. Akademisyenlere araştırma ile ilgili olarak gelir, araç kullanımı, otomobil tercihi, otomobil fiyatı, otomobil markası, satın almada kullanılan bilgi kaynakları, satın alma kararı ve eylemi arasında geçen süre, satın alma kararının çevre ile paylaşılma durumu, bayi ziyareti, satın alma kararındaki etki, satın alma sürecindeki etki ve son olarak otomobil kullanan kişi olmak üzere toplam 11 soru sorulmuştur.

Elde edilen bulgular neticesinde %5 anlamlılık düzeyinde genel memnuniyet düzeyi değişkenini açıklamada marka, parasal değer ve sürüş konforu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bu açıklayıcılığa en büyük katkıyı marka değişkeninin sağladığı görülmüştür. Dış dizayn/boyut değişkeninin de genel memnuniyet düzeyine katkısının fazla olduğu tespit edilmiştir. Ve tek karar verici olan kişilerle karar vermede belirleyici rolü olan kişilerin karar vermede belirleyici rolü olmayan kişilere göre genel memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş, H. (2001). Tüketici Davranışlarını Etkileyen Güncel Konular ve Tüketici Davranışlarındaki Teorik Değişimler. Erişim Tarihi: 20.07.2015, <http://www.isgucdergi.org/?p=article&id=104&cilt=3&sayi=1&yil=2001>
- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2001). Modern Pazarlama.1. Baskı, İstanbul: Değişim Yayınları.
- AMA. (2015). Definition of customer. Erişim Tarihi: 11.07.2015, <https://www.ama.org/resources/Pages/Dictionary.aspx?dLetter=C>

- Ankara Barosu Tüketici Hakları Kurulu. (2014). 4077 ve 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkındaki Kanun Karşılaştırması. Ankara.
- Boyraz, E. (2012, Mayıs). Eşitlik Alışverişte Bozuluyor mu? Kadınların ve Erkeklerin Alışveriş Stillerindeki Farklar Üzerine Bir Araştırma. 11. Ulusal İşletmecilik Kongresi Konya, Türkiye, 45-49.
- Burton, D. (2002). Postmodernism, Social Relations and Remote Shopping. *European Journal of Marketing*, 36, 7-8, 792-810.
- Doğan, H. (2002). Pazarlama Üzerine Makaleler ve Akademik Liderlik Kavramı. 1. Baskı, Isparta: Fakülte Yayınevi.
- Durmaz, M. (1999). Tüketici Davranışları. 2. Baskı, İzmir: Ege Üniversitesi Baskıevi.
- Essien, E. E. & Udo-Imeh, P. T. (2013). A Review of Organizational Buyer Behavior Models and Theories. *Journal of Research in National Development*, 11(1), 55-56.
- Karabulut, M. (1989). Tüketici Davranışı. 3. Baskı, İstanbul: Yön Ajans.
- Kotler, P. (2000). Kotler ve Pazarlama. (Çev. A. Özyağcılar). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Kotler, P. (2000). Pazarlama Yönetimi. (Çev. N. Muallimoğlu). İstanbul: Beta Baskı.
- Mukherji, A. & Mukherji, J. (1998). Structuring Organizations for the Future: Analyzing and Managing Change. *Management Decision*, 36, 4, 265-273.
- Odabaşı, Y. ve Barış, G. (2014). Tüketici Davranışı. 14. Baskı, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Oluç, M. (2006). Temel Pazarlama Kavramları. 1. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Papatya, N. (2005). Tüketici Davranışları ile İlgili Motivasyon Modelleri: Bir Perakende İşletmesinde Temizlik ve Kişisel Bakım Ürünlerine Bağlı Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10, 1, 223.
- Tek, Ö. B. (1990). Pazarlama İlkeler ve Uygulamalar, İzmir: Memleket Gazetecilik ve Matbaacılık.
- Tekin, M., Güleş, H. K. ve Ögüt, A. (2010). Değişim Çağında Teknoloji Yönetimi, 5. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tenekecioğlu, B. (2009). Pazarlama Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.

- TSE. (2015). Standart Ekonomik ve Teknik Dergisi. Erişim Tarihi: 11.07.2015,
<http://www.tse.org.tr/upload/tr/dosya/icerikyonetimi/4771/28042015152005-2.pdf>
- Uzunođlu, E. (2005). Műřteri Odaklı Pazarlama Anlayıřı Açıřından Deđer Zinciri Yönetimi ve Deđer Zincirinde İletiřimin Yeri ve Önemi, Yayınlanmamıř Doktora Tezi,Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitűsű, İzmir.

BELEDİYELERDE RİSK DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI- TOROSLAR BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Nurcan TEMİZ¹ & Hakan Emrah GÜLER

1. GİRİŞ

İş hukukun temel ilkelerinden biri olan işçinin korunması ilkesi, sadece çalışanların maddi kazançlarını korumakla sınırlı değildir. Önleyici politikalarla çalışanların fiziksel ve psikolojik açıdan da korunmaları önemlidir. Yeterli ve gerekli iş güvenliği önlemlerinin alınarak iş kazaları ve meslek hastalıklarının azaltılmaya çalışılmasının çalışanlar, işverenler ve sosyal güvenlik açısından önemli sonuçları bulunmaktadır [1]. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği bütün çalışanları ilgilendiren çalışma hayatının temel unsurlarından biridir. Yaşam hakkı kutsal ve en temel hak olduğu için Anayasamızda bu hususa büyük önem verilmiştir [2]. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili Ülkemizde de 30.12.2012 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, kamu ve özel işyerlerinde sağlıklı bir ortam oluşturmak, iş kazaları ve meslek hastalıklarını önlemek amacıyla çıkarılmıştır [3]. Kanun, bazı istisnalar dışında, ülkedeki tüm özel/kamu işletme, işyeri, işveren, işveren vekili, çırak ve stajyerler olmak üzere, bütün işveren ve çalışanları kapsamaktadır[4].

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Çalışma Hakkında Genel Bilgi

İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun Kamu kurumlarını kapsıyor olması ve kamu kurumları arasında da belediyelerin önemli bir yere sahip olmasından dolayı çalışma konusu olarak belediyeler ve uygulama alanı olarak Toroslar Belediyesi seçilmiştir. Toroslar Belediyesi'nin seçilme nedenleri arasında; 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 01/01/2013 tarihi itibarı ile İş Sağlığı ve Güvenliği çalışmalarına başlamış olması, kendi bünyesinden görevlendirdiği iş güvenliği uzmanları ile İSG birimini oluşturması, İSG kurulunu kurarak çalışmalarına başlamış olması sayılabilir. Toroslar Belediyesine ait, çalışmamızda kullandığımız evrak ve dokümanlar için Toroslar Belediyesinden gerekli izin ve olur yazılı olarak alınmıştır.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

2.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma; belediyelerde yaklaşık dört yıldır uygulanmakta olan 6331 sayılı İSG kanunun uygulama süreçlerini tespit etmek, yapılan Risk Değerlendirme çalışmalarını İş Sağlığı ve Güvenliği açısından incelemek, araştırmak, uygulamada yaşanan sorunları tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar Toroslar Belediyesi'nde yapılmıştır.

2.3. Uygulama

Çalışmadaki bilgiler yüz yüze görüşme yöntemi ile Toroslar Belediyesi Sağlık İşleri Müdürlüğünden alınmıştır. Şehirleşme ile başlayan kent hayatı, ortak yaşam alanlarında yapılması gereken hizmetler ile ilgili bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Köy hayatında imece usulü ile gerçekleştirilen hizmetler, kent hayatına geçiş ile farklı bir boyut kazanmıştır. Yaşam alanlarının genişlemesi, şehir hayatının gereksinimlerini artıran unsurlardan biri olmuştur. İnsanın sosyal bir varlık olarak ev hayatının dışında bir takım faaliyetler yürütme ihtiyacı şehir hayatı ile birlikte farklı bir boyut kazanarak devam etmiştir. Ev dışında oluşan ortak yaşam alanlarında zaman içinde bir takım hizmetlerin yapılması ihtiyacı da bir zorunluluk oluşturmuştur. Şehirlerdeki geniş yerleşim alanlarında bu hizmetleri tespit etmek ve yerine getirmek üzere yeni kamusal yapılara ihtiyaç duyulmuş ve zaman içinde çeşitli evrelerden geçen bu kamusal yapılar günümüzdeki Belediyelere evrilmiştir. Şehir hayatının vazgeçilmez ihtiyaçları arasında yer alan; su ihtiyacının karşılanması, atık su ve kanalizasyon çalışmaları, ulaşımın sağlanması, yol ve kaldırım çalışmaları, yerleşim yerlerinin temizlik hizmetleri, mezarlık işleri, ortak yaşam alanı olan park ve bahçelerin yapımı ve düzenlenmesi gibi birçok hizmet bugün tüzel kişiliğe sahip kanunla kurulan Belediyeler tarafından yürütülmektedir. Yukarıda sayılan hizmetlerin içinde hayati öneme sahip olanlarının olması ve ivedilikle yerine getirilmesi zorunluluğu belediye hizmetlerine ayrı bir boyut kazandırmaktadır [5].

Bütün bu hizmetler belediyelerde farklı şekillerde istihdam edilen personelce yerine getirilirken, çalışanların sağlıklarının ve güvenliklerinin sağlanması zorunluluğu, çalışanların sağlık bütünlüğü açısından önemli olduğu kadar, iş kaybı ve hizmetlerin aksamaması bakımından da önem arz etmektedir. Olası bir yangında itfaiye hizmetini yürüten belediye çalışanı tüm İSG önlemlerini almakla birlikte, zamanla yarışarak yangına da ivedilikle müdahale etmek zorundadır. Belediye hizmetlerinin çeşitliliği, çalışanların her türlü tehlikeye maruz kalmaları bakımından ve sürekliliği göz önünde bulundurulduğunda, İSG uygulamalarının belediyelerdeki önemi daha net ortaya çıkmaktadır [5].

Toroslar Belediyesi'nde Kanun ve yönetmelikler doğrultusunda İSG çalışmalarının yürütülmesi amacı ile 2013 yılında Sağlık İşleri Müdürlüğüne bağlı İş Sağlığı ve Güvenliği Birimi kurulmuştur [6].

2.4. İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Risk Değerlendirme Çalışmaları

Toroslar Belediyesinde İSG sisteminin oluşturulması ile ilgili sürecin her aşamasında uygulanmak üzere 27.01.2015 tarihinde “Toroslar Belediyesi Risk Analiz Prosedürü” hazırlanmıştır. Hazırlanan prosedürün amacı “iş yeri faaliyetleri sırasında oluşabilecek potansiyel tehlikelerin tanımlanması ve bunlara ilişkin risklerin değerlendirilmesi, böylece beklenen veya olası risklerle ilgili kontrol tedbirlerinin alınmasına ilişkin yöntem ve esasların sistematik bir şekilde belirlenmesini sağlayarak, yaralanmaların ve sağlık bozulmalarının asgari seviyelere indirilmesini sağlamaktır” şeklinde tanımlanmıştır. Risk analizi prosedüründe tehditlerin belirlenmesi, kontrolü ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda tüm yöneticiler sorumlu olarak görülmüştür [7].

Risk değerlendirme çalışmalarının işe başlamadan önce, işyerinde; teknoloji değişikliği, yeni bir tehlikenin ortaya çıkması, iş kazası veya meslek hastalığı olduğu durumlarda yenileneceği Risk Analiz Prosedüründe yer almıştır. Prosedürde risk değerlendirme çalışmalarında hangi hususların dikkate alınacağı maddeler halinde ele alınmıştır [7].

Normal ve normal olmayan faaliyetler dikkate alınmalıdır. Çalışma ortamının dışından kaynaklanabilecek ve çalışanlar açısından risk oluşturabilecek tehlikeler dikkate alınmalıdır. İşyerinde yürütülen faaliyetlerden kaynaklanabilecek tehlikeler dikkate alınmalıdır. İşyerindeki her türlü teçhizat ve iş makineleri dikkate alınmalıdır. İSG yönetim sisteminde meydana gelecek değişikliklerde dikkate alınmalıdır [7].

Toroslar Belediyesinde risk değerlendirme çalışmaları yapılırken “girişim grup faaliyetleri içindeki her süreçte işyerinin, tehlikeleri bölgeler ve etkilenme alanı dahil olmak üzere, yer seçiminden başlayarak, iş ekipmanlarının kullanım ömrünün bütün safhalarını, ham, yarı mamul, mamul maddeler ile işin yapım ve yürütüm tekniklerinin tamamını kapsayacak şekilde” yapılacağı belirtilmiştir. İş güvenliği birimi tarafından düzenlenen risk analizi çalışmaları başlangıç sürecinin devamında ilgili birim amirleri tarafından düzenli olarak takip edilerek, “kontrol tedbirlerinin uygulanması” ile “risk skorları” minimuma indirilerek iyileştirme çalışmaları gerçekleştirilecektir. Tespit edilen riskler kabul edilebilir düzeylere indirilinceye kadar sürekli izlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Riskler kabul edilebilir düzeye indirildiğinde olasılık ve şiddetlerin artmaması için alınması gereken tedbirlerin devamlı olması üzerinde durulmuştur [7].

Toroslar Belediyesinde her bir birim için düzenlenen risk değerlendirme tablosuna göre ilgili birimdeki bütün faaliyetler sınıflandırılmıştır. Sınıflandırılan faaliyetlerin belirlenmesinde her bir bölümün en küçük parçalar halinde sınıflandırılmasına dikkat edilmiştir. Sınıflandırmalarda; ofis çalışmaları, bakım ve onarımla ilgili işler, fiziksel koşullar, makine ile çalışmalar, el aletleri ile çalışma, elektrik ile çalışma, depolama gibi alanlar tek tek ele alınmıştır. Bir sonraki adımda bahsi geçen faaliyetlerin yol açabileceği tehlike ve riskler ve bunların yol açabileceği sonuçların tanımlamaları yapılmıştır. Risk değerlendirmesi çalışmalarında sağlık ve güvenlik ile ilgili risk ve tehlikeler ayrı ayrı ele alınmıştır. Tespit edilen her bir riskin değeri hesaplanırken, tehlikenin ve tehlikeye maruz kalma durumunun meydana gelme ihtimali “OLASILIK”, tehlikeli olay veya maruz kalma sonucu yaralanma ve sağlık durumunun bozulmasının ciddiyet düzeyi “ŞİDDET” bunların bileşkesi ise “RDS (RİSK DEĞERLENDİRME SKORU)” olarak değerlendirilmiştir. RDS olasılık ile şiddet puanlarının çarpımı ile elde edilmiş ve risk değerlendirme formuna eklenmiştir [7].

Aşağıda Toroslar Belediyesi Risk Analizi Prosedüründen alınan Risk İş Akış Şeması ve risk hesaplamada kullanılan şiddet, olasılık ve risk matris değerlerine ait tablolar verilmiştir [7].

Tablo: 1. Toroslar Belediyesi Risk Değerlendirmede Kullanılan Şiddet Cetveli [7].

5 Çok Ciddi	Ölüm, Uzun Kaybı, Meslek Hastalığı, Sürekli İş Göremezlik
4 Ciddi	Ciddi Yaralanma, Uzun Süreli İş Göremezlik
3 Orta	Tedavi Gerektiren Yaralanmalar, Yatarak Tedavi, Kısa Süreli İş Göremezlik,
2 Hafif	İlk Yardım Gerektirebilecek Durumlar, Ayakta Tedavi
1 Çok Hafif	İlk Yardım Gerektirmeyen, İş Kaybı Olmayan durumlar,

Tablo: 2. Toroslar Belediyesi Risk Değerlendirme Olasılık Cetveli [7].

5 Çok Yüksek	İş yapıldığı sürece her an oluşma riski mevcut. Proses süresince oluşması kesin bekleniyor. Kontrol sistemi bulunmamaktadır.
4 Yüksek	İş yapıldığı sürece oluşma ihtimali yüksek. Proses süresince oluşması oldukça mümkün gözüküyor. Kontrol edilebileceği kesin değil veya kontroller sınırlı ve yetersiz olabilir.
3 Orta	İş yapıldığı sürece nadiren meydana gelebilir. Proses süresince oluşması mümkün fakat kontrol tedbiri bulunmaktadır.
2 Düşük	İş yapıldığı sürece meydana gelmesi beklenmez fakat mümkün. Proses süresince olasılığın ortadan kaldırıldığı düşünülüyor. Kontrol sistemi mevcut ve uygulanıyor.
1 Çok Düşük	İş yapıldığı sürece meydana gelmesi beklenmiyor. Proses süresince oluşma olasılığı ortadan kaldırılmıştır.

Tablo: 3. Toroslar Belediyesi Risk Değerlendirme Çalışmalarında Kullanılan Risk Matrisi Tablosu [7].**RİSK MATRİSİ****Risk = Olasılık x Etki (Şiddet)**

OLASILIK	ETKİ (ŞİDDET)				
	1 (çok hafif)	2 (hafif)	3 (orta)	4 (ciddi)	5 (çok ciddi)
1 (çok düşük)	1 Kabul Edilebilir	2 Kabul Edilebilir	3 Kabul Edilebilir	4 Kabul Edilebilir	5 Orta
2 (düşük)	2 Kabul Edilebilir	4 Kabul Edilebilir	6 Orta	8 Orta	10 Yüksek

3 (orta)	3 Kabul Edilebilir	6 Orta	9 Orta	12 Yüksek	15 Yüksek
4 (yüksek)	4 Kabul Edilebilir	8 Orta	12 Yüksek	16 Çok Yüksek	20 Çok Yüksek
5 (çok yüksek)	5 Orta	10 Yüksek	15 Yüksek	20 Çok Yüksek	25 Çok Yüksek

I. Öncelikli Tehlikeler	II. Öncelikli Tehlikeler	III. Öncelikli Tehlikeler	IV. Öncelikli Tehlikeler
<u>25, 20, 16</u>	<u>15, 12, 10</u>	<u>9, 8, 6, 5</u>	<u>4, 3, 2, 1</u>
<u>Çok Yüksek Risk</u>	<u>Yüksek Risk</u>	<u>Orta Seviye Risk</u>	<u>Kabul Edilebilir Risk</u>

Tespit edilen riskler için hesaplanan risk skorlarına ilişkin öncelik derecesi atanmıştır. Bu öncelik derecesi kontrol tedbirlerinin belirlenmesi aşamasında risklerin ve böylece tehlike önceliklerinin belirlenmesi açısından önem arz edecektir. Yukarıda tablolarda gösterilen puanlamalara göre öncelik derecesi tespit edilen riskler, Belediyenin ayıracağı bütçe ve kaynaklar da göz önüne alınarak, sonuç ve değerlendirme bölümünde açıklanan yöntemler doğrultusunda değerlendirilmiştir [7].

3. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

I.Öncelikli Tehlikeler: Yapılan puanlamada 16 (dâhil) ve üzeri puan alan faaliyetler ile ilgili önlemlerin ivedilikle alınması ve söz konusu faaliyetle ilgili tesis, bina veya üretim yerinin acilen kapatılması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda yapılması planlanan uygulamaların başında işin hemen durdurulması gelmektedir. Tespit edilen riskin kontrol altına alınması ikinci aşama olarak belirlenmiştir. Riske ait izleme ve ölçme planlarının yapılması ve kayıtlarının tutulması gerektiği belirtilmiştir. Riskin giderilmesi için gerekli önleyici, iyileştirici ve düzeltici uygulamaların neler olabileceğinin tespit edileceği belirtilmiştir. Tespit edilen uygulamaların kayıt altına alınıp uygulama süreçlerinin takibinin sağlanması kararlaştırılmıştır. 1. Öncelikli tehlikelerin, kabul edilebilir sınırlara indirilmesi hedeflenmiştir. Mümkün olduğunca iyileştirmelerin rakamsal olarak takibinin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Gerekli önleyici ve iyileştirici tedbirler için çalışanlara gerekli eğitimlerin verilmesi kararlaştırılmıştır. Bütün bunların yanı sıra tüm uygulamaların belirli periyotlar ile izlenmesi hedeflenmiştir [7].

II. Öncelikli tehlikeler için; risk değerlendirme puanlaması sonucu 10 ile 15 (10 ve 15 dahil) arasında puan alan faaliyetler ile ilgili kısa vadede iyileştirici önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır. Kısa vadede yapılması planlanan uygulamaların başında ise, riskin kontrol altına alınmasının geldiği belirtilmiştir. Riskin önlenmesine yönelik veya riski minimuma indirebilmek için gereken önleyici ve düzeltici faaliyetlerin neler olabileceği üzerinde tespitlerin yapılması gerektiği belirtilmiştir. II. Öncelikli tehlikelerin kabul edilebilir sınırlara çekilmesi hedeflenmiştir. Bununla birlikte tüm uygulamaların denetlenmesi ve raporlanması da gerekmektedir [7].

III. Öncelikli tehlikeleri için; yapılan risk değerlendirmelerinde 5 ile 9 (5 ve 9 dahil) arasında puan alan konuların uzun dönemde iyileştirilmesi kararlaştırılmıştır. Sürekli kontrollerin yapılması, alınan önlemlerin gerektiğinde kontrol edilmesi belirtilmiştir. Alınması gereken önlemler planlanan uygulamalar bölümünde tanımlanmalıdır. Diğer tehdit derecelerinde olduğu gibi personele gerekli eğitimlerin verilmesi ve risklerin kabul edilebilir sınırlara indirilmesi hedeflenmiştir [8].

Toroslar Belediyesi Risk Değerlendirme prosedüründe III. Öncelikli tehditler ile ilgili, olasılığı çok düşük olmasına rağmen, “ölüm, uzuv kaybı, meslek hastalığı veya sürekli iş göremezlik ile sonuçlanabilecek durumlar için risk seviyesi kabul edilebilir seviye altına alınamıyorsa, alınan kontrol önlemleri belirli aralıklarla kontrol edilerek gözetim altında tutulmalıdır” şeklinde ifade edilmiştir [8].

IV. Öncelikli tehlikeler için risk değerlendirme puanının 4 ve altında olduğu faaliyetlerde riskin gözetim altında tutulması kararlaştırılmıştır [8].

Risk değerlendirmesinde belirlenen tehlikeler ve bu tehlikelerin yol açacağı riskler tespit edildikten sonra, risklerin azaltılması ve kontrol altına alınması için proaktif faaliyetler planlanmıştır. Planlanan önleyici faaliyetlerin sorumlularının kimler olacağı ve önleyici faaliyetlerin ne kadar sürede yerine getirileceği risk değerlendirme formunda belirtilmiştir [8].

Risk değerlendirmesi yapılırken önleyici faaliyetler ile birlikte OHSAS 18001 İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetim Sistemi gereksinimleri de tanımlanmıştır. Bütün bunlarla birlikte iyileştirmenin sürekliliği için gereken faaliyetler de tanımlanmıştır. Risklerin hangi yöntemlerle kontrol altına alınacağı, kullanılması gereken talimatların neler olması gerektiği veya ne gibi eğitimlerin planlanması gerektiği gibi konular örnek olarak gösterilmiştir. Tespit edilen tehlike veya riskin tamamen yok edilmesi mümkün olmasa bile, tehlike veya riskin en aza indirilmesi belirlenen kontrol süreci ile sağlanabilir. Riskleri yok etmek veya azaltmak için belirlenen kontrol sistemleri belirli bir hiyerarşi sırasına göre sürdürülmüştür. Bu hiyerarşi sistemi sırasıyla riski ortadan kaldırma, yerine koyma, önleyici tedbirlerin kontrolü, işaret ve uyarı levhaları, idari kontroller ve kişisel koruyucu donanımlar olarak sıralanmıştır. Riskleri önlemek amacıyla planlanan faaliyetlerin yerine getirilip getirilmediği

kontrol edilmiştir. Yerine getirilmeyen önleme faaliyetlerinin neden uygulanmadığı faaliyet sorumlusu ile İSG birimi tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonucunda planlanan faaliyetin uygulanması için nelerin yapılması gerektiği araştırılmış veya yeni bir faaliyet planı düzenlenmiştir. Risk değerlendirmelerindeki bu aşamaların tamamı Tehlike ve Risk Değerlendirme Formu'na işlenmiştir [8].

Tespit edilen tehlikeler, bunların öncelik dereceleri, riskleri önleme faaliyetleri ve bunların kontrol sonuçları, yönetim temsilcisi tarafından gözden geçirilmiş ve İSG kurulu tarafından onaylanmıştır [8].

Toroslar Belediyesi Risk Analizi Prosedüründe;

Tehlike: İnsanların yaralanması veya sağlığının bozulması veya bunların birlikte gerçekleşmesine sebep olabilecek kaynak, durum veya işlem [8].

Tehlike Tanımlaması: Bir tehlikenin varlığını tanıma ve özelliklerini tarif etme prosesi.

Risk: Tehlikeli bir olayın veya maruz kalma durumunun meydana gelme olasılığı ile olay veya maruz kalma durumunun yol açabileceği yaralanma veya sağlık bozulmasının ciddiyet derecesinin birleşimi ($Risk = Olasılık * Etki$) [9].

Risk Değerlendirmesi: Tehlikelerden kaynaklanan riskin büyüklüğünü tahmin etmek ve mevcut kontrollerin yeterliğini dikkate alarak riskin kabul edilebilir olup olmadığına karar vermek için kullanılan proses [9].

Kabul Edilebilir Risk: Kuruluşun, yasal zorunluluklara ve kendi İSG politikasına göre tahammül edebileceği düzeye indirilmiş risk [9].

Kaza: Yaralanma, sağlığın bozulmasına veya ölüme sebep olan olay.

Hasarsız Olay: Yaralanmaya, sağlığın bozulmasına veya ölüme sebep olmadan gerçekleşen olay.

Sağlığın Bozulması: Bir iş faaliyetinin veya işle ilgili durumun yol açtığı ve/veya kötüleştirdiği belirlenebilir, olumsuz fiziksel veya ruhsal durum [9] şeklinde tanımlanmıştır.

Ayrıca Prosedürde risk değerlendirmelerinin, iş yerinin başka bir yere taşınması veya binalarda tadilata gidilmesi durumlarında yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir. Yine işyerinde kullanılan teknoloji ile ilgili gelişmelerde, iş ekipmanlarının değişmesi halinde de yenilenmesi gerektiği yer almıştır. Risk değerlendirmesinin yenilenmesini gerektirecek diğer bir durumun üretim yöntemindeki değişiklikler olduğu açıklanmış bunun yanı sıra iş kazaları, meslek hastalığı veya ramak kala olayların meydana gelmesinden sonra da risk değerlendirmesinin yinelenmesi gerektiği belirtilmiştir. İşyeri dışından kaynaklanan ama işyerinde herhangi bir tehlikeye yol açabilecek durumlarda da risk değerlendirmesinin tekrarlanması gerektiği Prosedürde yer almıştır. Son olarak “çalışma ortamına ait sınır değerlere ilişkin bir mevzuat değişikliği olması” durumunda risk değerlendirmesi yenilenmelidir denmiştir [10].

KAYNAKÇA

- [1] <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, Erişim Tarihi: 04.02.2017
- [2]. Çelik, A. Yerel Özerklik Açısından 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun Genel Bir Değerlendirmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, **2013**, 18(1). 17-28.
- [3]. Demirkaya, Y . Osmanlı Devletinde Belediye (Hisbe) Teşkilatı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, **2011**, (41-42), 303-318. Retrieved From [Http://Dergipark.Gov.Tr/İusskd/İssue/917/10352](http://Dergipark.Gov.Tr/İusskd/İssue/917/10352).
- [4]. Altan, Y. Meclis-İ Meb'usân Zabıt Cerideleri (1293= 1877) Üzerinden Türk Belediyeciliğini Anlamak. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, **2009**, 14(2). 293-310.
- [5]. Tümer E.” Şehir Şantiyelerinde İş Sağlığı Ve Güvenliği ” Yerel Yönetimlerde İş Sağlığı Ve Güvenliği Sempozyumu Kitap Özeti, İstanbul **2015**, 51-54.
- [6]. Çelik N., Canikoğlu N., Canbulut T., İş Hukuku Dersleri, İstanbul, Beta Yayınları, **2015**.
- [7]. İri, A. OHSAS 18001 İş Sağlığı Ve Güvenliği Yönetim Sistemleri Ve Bir İnşaat Firmasında Uygulanması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü) 2015.
- [8]. Özkılıç, Ö. İş Sağlığı Ve Güvenliği, Yönetim Sistemleri Ve Risk Değerlendirme Metodolojileri. Türk-İş Yayını, 2005.
- [9]. Ballıkaya C. Toroslar Belediyesi Sağlık İşleri Müdürü Mersin, (16 Kasım 2016) (Görüşme).
- [10]. Mersin Toroslar Belediyesi Risk Analizi Prosedürü 2015 Tarih: 27/01/2015.

ÖRGÜTSEL ÖZDEŞLEŞME: META ANALİZ ÇALIŞMASI

Organizational Identification: A Meta-Analysis Study

İlksun Didem ÜLBEGİ¹

1. Giriş

Çalışanlar ve mensubu oldukları örgüt arasındaki bağ çalışanların algı, tutum ve davranışları üzerinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır (Riketta ve van Dick, 2005). Özellikle küreselleşme, şirket birleşmeleri, devirler ve yeniden yapılandırmalar gibi çalışanların örgüt ile olan ilişkilerini yıpratabileceği günümüz şartlarında örgütle özdeşleşme hem çalışanlar hem de örgütler açısından daha fazla önem taşımakta (van Knippenberg ve van Schie, 2000) çalışanların örgütle özdeşleşmelerinin sağlanması örgütün işleyişi açısından önemli bir faktör olarak nitelendirilmektedir (van Knippenberg ve van Leeuwen, 2001).

Genel olarak özdeşleşme, bir düşünce veya davranışın bir veya birkaç yönüyle bir kişi veya nesne haline gelmesi süreci olarak tanımlanmaktadır (Brenner, 1974, s. 41). Örgütsel özdeşleşme ise bireyin kendisini üyesi olduğu örgüt ile tanımlaması, örgüte aidiyet veya örgütle bir olma algısını (Mael ve Ashforth, 1992, s. 104) çalışanların belirli bir örgüte psikolojik bağını göstermektedir (Mael ve Ashforth, 1995). Örgütsel özdeşleşme bir örgütün mensubu olmanın yanı sıra kişinin söz konusu örgütle ne ölçüde kendisini bütünleştirdiğini göstermektedir (Sluss ve Ashforth, 2008). Çalışanların örgütle bütünleşme düzeylerinin artmasıyla örgütün yaklaşımlarını benimseyip daha fazla içselleştirmeleri örgütün çıkarlarına en uygun olacak tutum ve davranışlarına yansıtmaları söz konusudur (van Knippenberg ve van Schie, 2000).

Bu çalışmanın amacı ilk olarak örgütsel özdeşleşme alan yazınına ilişkin olarak genel görünümü ortaya koymaktır. Ayrıca Türkiye’de yapılmış olan çalışmalarda ele alınan değişkenlerle ilişkilere yönelik psikometrik meta analiz yöntemini kullanarak nicel bir değerlendirmenin yapılması amaçlanmaktadır. Bunlara ek olarak ilerde yapılacak olan çalışmalara dair örgütsel özdeşleşme çerçevesinde değerlendirilecek modeller ve ilişkileri incelenecek değişkenler bağlamında katkı sağlanması hedeflenmektedir.

¹ Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, idulbegi@cu.edu.tr

2. Kavramsal Çerçeve

Örgütsel özdeşleşme kavramının alan yazındaki kullanımının 1950’li yıllara kadar uzandığı görülmektedir (örn., March ve Simon, 1958). Bu süreçte özdeşleşme, örgütsel bağlılık kavramı ile eşdeğer nitelikte ele alınırken, Ashforth ve Mael (1989) yaptıkları çalışma ile örgütsel özdeşleşmeyi, örgütsel bağlılıktan farklı ve kendine özgü bir kavram olarak ortaya koymuşlardır (Boroş, 2008; Riketta, 2005).

Ashforth ve Mael (1989) örgütsel özdeşleşmenin sosyal özdeşleşmenin belirli bir türü olduğunu ortaya koymuş olup, örgütsel özdeşleşmeye ilişkin çalışmaların tutarlı kuramsal temellerden yoksun olduğunu (Mael ve Ashforth, 1992) öne sürmüş ve bu bağlamda örgütsel özdeşleşmeyi açıklamak için sosyal kimlik kuramını (Tajfel, 1974; Tajfel, 1978; Tajfel ve Turner, 1979; Tajfel ve Turner, 1986; Turner, 1984) dikkate almışlardır.

Sosyal kimlik kuramı ilk olarak gruplar arası ilişkiler ile işbirlikleri ve gruplar arasında ortaya çıkabilecek çatışmaları açıklamak amacıyla tasarlanmıştır (Tajfel ve Turner, 1979). Tajfel (1972, s. 292) sosyal kimliği “bireyin belirli bir sosyal gruba ait olması ve bu grup mensubiyetin birey açısından duygu ve değer bağlamında bir önem taşıması” olarak tanımlamıştır. Kimlikler birey, grup ve örgütü konumlandırmakta, kendine özgülüğü ve farklılığı yansıtırken aynı zamanda çeşitlilik ve dinamizme de imkân sağlamaktadır (Albert, Ashforth ve Dutton, 2000). Sosyal gruplar üyelerine kim olduklarına, neye inanmalarını ve nasıl davranmalarını gerektiğine ilişkin kuralları koyup değerlendirmelerine olanak veren paylaşılan ortak bir kimlik sağlamaktadır (Hogg, 2016).

Tajfel’e (1974) göre sosyal kimlik kuramını açıklamada sosyal sınıflama, sosyal kimlik, sosyal karşılaştırma ve psikolojik ayırt edicilik olmak üzere birbiriyle ilişkili dört kavram söz konusudur. Sosyal sınıflandırma kişi açısından anlam taşıyacak biçimde bireylerin gruplandırılması, sosyal çevrenin kategorilerle düzenlenmesi, bireyin eylem, niyet, tutum ve inanç sistemleriyle eşdeğer sosyal nesne ve olayları gruplara bir araya getirme süreci olarak tanımlanabilmektedir. Sosyal kimlik ise sosyal bir gruba üyelik ve bu üyeliğe atfedilen duygusal önemden kaynaklanan bireyin kendilik algısı olarak ifade edilmektedir. Sosyal karşılaştırma ise bireyin sosyal grubunu diğer gruplarla

karşılaştırma sürecidir. Grup diğer gruplardan ayırt edici özelliklerini sürdürebildiği müddetçe bireyin sosyal kimliğine pozitif yönde katkı sağlayabilecektir (Tajfel, 1974, s. 69-72). Tajfel (1974) sosyal sınıflandırma, sosyal kimlik ve sosyal karşılaştırmanın ardışık olarak birbirini izleyen bir süreçle ortaya çıktığını gruplar arasındaki psikolojik farklılaşmanın ise bu sürecin en önemli sonucu olduğunu ifade etmektedir (s. 74).

Tajfel ve Turner (1979, 1986) sosyal kimlik kavramını üç temel varsayım çerçevesinde açıklamaktadırlar:

1. Bireyler özsaygılarını sürdürmeye veya iyileştirmeye çaba gösterirler.

2. Sosyal gruplar veya kategoriler ile bu gruplara üyelik pozitif veya negatif değer çağrışımlarıyla ilişkilidirler. Buna göre söz konusu grubun yaptığı katkı bağlamında sosyal kimliğin pozitif veya negatif olması mümkündür.

3. Kişinin kendi grubunu değerlendirmesi diğer gruplarla sosyal karşılaştırmalar belirlenmektedir. İç grupla dış grup karşılaştırma sonucu olumlu ise itibar yüksek olurken olumsuz sonuç ise düşük itibar belirtmektedir (s. 40, s. 377).

Tajfel ve Turner (1979, 1986) bu varsayımlardan hareketle sosyal kimlik kuramına ilişkin üç kuramsal ilke ortaya koymuşlardır:

1. Bireyler pozitif sosyal kimlik elde etmek veya sürdürmek için çaba gösterirler.

2. Pozitif sosyal kimlik büyük ölçüde iç grup ve dış gruplar arsanda yapılan karşılaştırmalara bağlı olarak oluşurken iç grubun pozitif yönde ayrışması söz konusudur.

3. Sosyal kimliğin yetersiz olması durumunda bireyler gruplarını terk ederek pozitif görülen başka bir gruba katılmayı seçebilir veya mevcut gruplarını pozitif yönde farklı bir konuma getirmeye gayret edebilirler (s. 40, s. 377).

Sosyal kimlik kuramı genel olarak grup süreçleri ve gruplar arası ilişkileri incelemekte olup, sosyal kimlik olarak nitelendirilen kendilik kavramının sosyal bileşenini ele almaktadır (Terry, 2001, s. 230). Bu kurama göre kendilik kavramı, fiziksel özellikler, yetenekler, psikolojik özellikler ve ilgi alanları gibi kendine özgü nitelikleri içeren kişisel

kimlik ile grup sınıflandırmasını kapsayan sosyal kimlikten oluşmaktadır (Ashforth ve Mael, 1989, s. 21).

Sosyal kimlik kuramı, örgüt ile üyelerinin ilişkisini, örgütün niteliklerini temel alarak üyelerine kendilerini tanımlayacakları bir sosyal kimlik sağlaması çerçevesinde ele almaktadır (Tyler, 2001). Sosyal kimlik kuramına göre bireyler kendilerini örgüt mensubiyeti, cinsiyet, yaş grupları gibi çeşitli sosyal tabakalarda sınıflandırabilirler (Tajfel ve Turner, 1986). Buna göre çalışanlar kendilerini sosyal grubun üyesi olarak tanımlamakta ve söz konusu gruba özgü nitelikleri kendilerine atfetmeye başlamaktadır (van Knippenberg ve van Leeuwen, 2001, s. 250). Bu durum ise kişilerin kendilerini bireysel özellikleriyle diğer kişilerden farklı olarak algılamasına ek olarak mensup oldukları grup üyeleriyle paylaşmakta oldukları özellikler çerçevesinde de değerlendirmesini sağlamakta olup, grupla birey arasında ortaya çıkan bu özdeşleşme kişinin tutum ve davranışlarının grup bağlamında ortaya çıkmasına yol açmaktadır (van Knippenberg ve van Schie, 2000).

Bireylerin kendilerini grup özellikleri ile özdeşleştirmeleri algı, tutum ve davranışlar bağlamında etkilere neden olmaktadır (van Knippenberg ve van Leeuwen, 2001, s. 250). Bu doğrultuda alan yazında daha önce gerçekleştirilmiş olan araştırmaların bulguları, örgütsel özdeşleşme ile çalışanların çeşitli algı, tutum ve davranışları arasındaki ilişkileri göstermektedir.

Buna göre çalışanların örgütle özdeşleşmelerinin, işten ayrılma niyeti (örn., Edwards ve Peccei, 2010; Harris ve Cameron, 2005; Martin ve Epitropaki, 2001; van Knippenberg ve Sleafos, 2006; van Knippenberg ve van Schie, 2000; Riketta ve van Dick, 2005), sinizm (örn., Kreiner ve Ashforth, 2004) ile psikolojik sözleşme ihlalinin (örn., Epitropaki, 2012; Kreiner ve Ashforth, 2004) azalmasına yol açtığı görülmektedir.

Ayrıca örgütsel özdeşleşmenin çalışanların örgütsel adalet (örn., Decremmer, 2005; Epitropaki, 2012; Hartnell, 2008; Walumbwa, Cropanzano ve Hartnell, 2008), örgütsel güven (örn., Edwards ve Peccei, 2010; Srivastava ve Madan, 2017), örgütsel imaj (örn., Jones ve Volpe, 2011; Mael ve Ashforth, 1992) ve örgütsel destek (örn., Edwards ve Peccei, 2010; Sluss, Klimchack ve Holmes, 2008; van Knippenberg ve Sleafos, 2006) algılarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Bunlara ek olarak çalışanların örgütle özdeşleşmelerinin çalışanların iş tatmini (örn., Ashforth ve Saks, 1996; Lee, Park ve Koo, 2015; Riketta, 2005; van Knippenberg ve Sleebos, 2006), örgütsel bağlılık (örn., Harris ve Cameron, 2005; Mael ve Tetrick, 1992; van Knippenberg ve Sleebos, 2006), örgütsel vatandaşlık davranışı (örn., Lee, vd., 2015; Srivastava ve Madan, 2017; Zhao, Peng ve Chen, 2014), performans (örn., Ashforth ve Saks, 1996; Ashforth, vd., 2007; Lee, vd., 2015), işe bağlılık (Lee, vd., 2015; Mael ve Tetrick, 1992, Riketta, 2005) ve psikolojik iyi oluşlarını (Harris ve Cameron, 2005; Martin ve Epitropaki, 2001) artırdığı çeşitli çalışmalarda ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda söz konusu çalışmada, daha önce yapılan araştırmalarda çeşitli değişkenlerle ilişkileri ele alınmış olan bağlantılardan yola çıkarak, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti ile örgütsel sinizm arasında negatif yönlü ilişkiler öngörülürken, iş tatmini, algılanan örgütsel destek, örgütsel imaj, performans, örgütsel adalet ile alt boyutları, örgütsel güven ile alt boyutları, örgütsel vatandaşlık davranışı, işe adanma ve örgütsel bağlılık arasında ise pozitif yönde ilişkilerin ortaya çıkması öngörülmektedir.

3. Yöntem

3.1. Örneklem

Bu çalışma kapsamında yapılmış olan meta analizler toplam 77 araştırmadan elde edilen veri ile gerçekleştirilmiştir. Tablo 1’de analizlerde kullanılmış olan veriye ilişkin toplam çalışma sayıları, örneklem büyüklükleri ile ortalama güvenirlik katsayıları gösterilmektedir. Buna göre söz konusu analizler örgütsel özdeşleşmeye ilişkin 77 çalışma (N = 24368) dikkate alınarak yapılmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri sağlamak amacıyla YÖK tez veri tabanı, Google Scholar arama motoru, Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi’nin 2004 – 2017 yılları arasında yayınlanmış olan bildiri kitapları ile Örgütsel Davranış Kongresi’nin 2013 – 2017 yılları arasında yayınlanmış olan bildiri kitaplarında “örgütsel özdeşleşme” anahtar kelimeleri taranmıştır. Taramalar sonucunda toplam 156 çalışmaya ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmalar arasında alan yazını taramaya yönelik çalışmalar, nitel araştırma deseni kullanan araştırmalar, bildiri veya tezin makaleye uyarlanması sonucunda özdeş araştırma bulguları ve korelasyon katsayısı

ile t ve F değerlerini raporlamamış araştırmalar bu çalışmanın dışında bırakılmıştır. Bu bağlamda analiz kapsamında toplam 77 çalışma dikkate alınarak çalışma yürütülmüştür.

Tablo 1. Ortalama Güvenirlilik Değerleri

Ölçek	k	N	<i>Ortalama Güvenirlilik Katsayısı</i>
Örgütsel Özdeşleşme	77	24368	0,83
İşten Ayrılma Niyeti	19	5427	0,94
İş Tatmini	9	3620	0,88
Algılanan Örgütsel Destek	15	3359	0,86
Örgütsel İmaj	8	3572	0,98
Performans	10	2514	0,89
Süreç Adaleti	11	3666	0,96
Dağıtım Adaleti	12	3876	0,99
Etkileşim Adaleti	10	3293	0,94
Örgütsel Adalet	4	699	0,90
Örgütsel Sinizm	6	1786	0,88
Duygusal Güven	7	3334	0,98
Bilişsel Güven	6	3138	0,99
Örgütsel Güven	5	1668	0,86
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	8	1594	0,99
İşe Adanma	4	1023	0,87
Örgütsel Bağlılık	5	1101	0,88
<i>Not. k = analize dahil edilen çalışma sayısı, N = toplam örneklem büyüklüğü</i>			

Analizlerde ele alınmış olan araştırmaların yıllara göre dağılımı Tablo 2’de görüldüğü şekilde en fazla çalışmanın 15 araştırmayla 2015 yılında yapıldığı görülmektedir. Kullanılan çalışmaların yayın türüne göre dağılıma bakıldığında ise (bkz. Tablo 3) 39 makale, 24 yüksek lisans tezi, 7 doktora tezi ve 7 bildirinin bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Çalışmanın Yapıldığı Yıl	Frekans	Yüzde (%)
2005	1	1,30
2006	1	1,30
2008	2	2,60
2009	4	5,20
2010	13	16,88
2011	6	7,79
2012	4	5,20
2013	3	3,90
2014	10	12,98
2015	15	19,48
2016	13	16,88
2017	5	6,49
Toplam	77	100

Tablo 3. Çalışmaların Yayın Türüne Göre Dağılımı

Çalışma Türü	Frekans	Yüzde (%)
Yüksek Lisans Tezi	24	31,17
Doktora Tezi	7	9,09
Makale	39	50,65
Bildiri	7	9,09
Toplam	77	100

3.3. İşlem

Bu çalışmada Hunter ve Schmidt (2004) tarafından geliştirilmiş olan psikometrik meta analiz yöntemi benimsenmiştir. Söz konusu ilişkilere

yönelik analizlerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak ise Schmidt ve Le'nin (2014) geliştirdikleri “Software for the Hunter-Schmidt meta-analysis methods, Version 2.0. yazılımı kullanılmıştır. Çalışma kapsamında örgütsel özdeşleşme ile ilişkilere yönelik olarak toplam 32 meta analiz yapılmıştır.

Örgütsel özdeşleşme ve söz konusu değişkenlere yönelik analizlerde örnekleme hatası ile ölçeklerin güvenilmezliği düzeltmeleri (Hunter ve Schmidt, 2004) yapılmıştır. Gerçekleştirilmiş olan analizlerle meta analize dahil edilen toplam çalışma sayısı (k), toplam örneklem büyüklüğü (N), örneklem büyüklüğüne göre düzeltilmiş gözlenen standart sapma (So), düzeltilmiş ortalama ağırlıklı korelasyon katsayısı (ρ), düzeltilmiş korelasyona ait tahmini gerçek standart sapma (SDp) ve % 95 güven aralığı için korelasyon değerinin alt ve üst limitleri (% 95 GA), % 80 Güvenirlik aralığı alt ve üst limitleri (% 80 GRA), toplam varyansın düzeltilmiş örneklem ve ölçme hatalarından kaynaklanan yüzdesi (Var %) raporlanmıştır.

Analizler sonucunda elde edilen bulguların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını belirlemeye yönelik olarak % 95 güven aralığı dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda söz konusu aralıktaki değerlerin sıfır içermiyor olması ilişkinin anlamlı olduğuna işaret etmektedir (Eatough, Chang, Miloslavic ve Johnson, 2011, s. 623). % 80 güvenirlik aralığı ise değişkenler arasındaki ilişkilerin genellenmesi bağlamında değerlendirmede dikkate alınmaktadır (Hunter ve Schmidt, 2004).

Meta analiz yönteminin kullanıldığı araştırmalarda ilişkilere yönelik olarak yayın yanlılığının ortaya çıkması mümkün olabilmektedir. Buna göre meta analizde kullanılan çalışmaların, konuya ilişkin çalışmaların tamamının yanlı bir örnekleme olması söz konusu olabilmekte (Hunter ve Schmidt, 2004) böyle bir durumun ortaya çıkması ise yayın yanlılığı olarak nitelendirilmektedir (Rosenthal, 1979). Bu çalışmada yayın yanlılığının olup olmadığını tespit etmek amacıyla güvenlik eşiği katsayısı (Rosenthal, 1979) ile sıra korelasyon testi (Begg ve Mazumdar, 1994) yapılmıştır.

4. Bulgular

Analizler sonucunda ortaya konulmuş olan bulgulara göre Tablo 4'te de görüldüğü üzere düzeltilmiş ağırlıklı korelasyon katsayısı 0,74 ile - 0,50 arasında değişen değerler almaktadır. Buna göre elde edilen en

yüksek değer örgütsel özdeşleşme ile örgütsel bağlılık arasında görülürken, en düşük değer ise sinizm ile ilişkide görülmüştür.

Tablo 4.Örgütsel Özdeşleşme ile İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiler

ÖÖ	<i>k</i>	<i>n</i>	ρ	<i>SDo</i>	<i>SDρ</i>	%80 GR		%95 GA		<i>Var %</i>
						Alt	Üst	Alt	Üst	
İAN	19	5427	-0,39	0,11	0,09	-0,51	-0,27	-0,44	-0,34	33,18
İT	9	3620	0,54	0,12	0,11	0,40	0,68	0,46	0,62	14,84
AÖD	15	3359	0,43	0,15	0,14	0,26	0,61	0,36	0,51	20,42
ÖİMAJ	8	3572	0,60	0,13	0,12	0,45	0,76	0,52	0,69	11,71
PERF	10	2514	0,48	0,19	0,18	0,25	0,71	0,36	0,60	11,79
DA	12	3876	0,37	0,14	0,12	0,21	0,52	0,29	0,44	21,47
SA	11	3666	0,43	0,14	0,13	0,26	0,60	0,35	0,52	17,12
EA	10	3293	0,39	0,21	0,20	0,14	0,64	0,27	0,52	7,52
ÖA	4	699	0,45	0,18	0,16	0,24	0,65	0,27	0,62	19,64
SİN	6	1786	-0,50	0,18	0,18	-0,73	-0,28	-0,65	-0,36	8,17
DGÜV	7	3334	0,48	0,16	0,16	0,28	0,69	0,36	0,60	8,03

Tablo 4. Örgütsel Özdeşleşme ile İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkiler (Devam)

ÖÖ	<i>k</i>	<i>n</i>	<i>ρ</i>	<i>SDo</i>	<i>SDp</i>	%80 GR		%95 GA		Var %
						Alt	Üst	Alt	Üst	
BGÜV	6	3138	0,67	0,12	0,11	0,52	0,81	0,57	0,76	9,04
ÖG	5	1668	0,65	0,17	0,16	0,44	0,87	0,50	0,80	7,13
ÖVD	8	1594	0,71	0,13	0,11	0,56	0,85	0,62	0,79	19,08
İADN	4	1023	0,53	0,08	0,06	0,46	0,61	0,45	0,62	46,99
ÖB	5	1101	0,74	0,13	0,12	0,59	0,89	0,63	0,85	15,55

Not. ÖÖ = Örgütsel Özdeşleşme, İAN = İşten Ayrılma Niyeti, İT = İş Tatmini, AÖD = Algılanan Örgütsel Destek, ÖİMAJ = Örgütsel İmaj, PERF = Performans, DA = Dağıtım Adaleti, SA = Süreç Adaleti, EA = Etkileşim Adaleti, ÖA = Örgütsel Adalet, SIN = Sinizm, DGÜV = Duygusal Güven, BGÜV = Bilişsel Güven, ÖG = Örgütsel Güven, ÖVD = Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, İADN = İşe Adanma, ÖB = Örgütsel Bağlılık, *k* = analize dahil edilen çalışma sayısı, *n* = toplam örneklem büyüklüğü, *ρ* = düzeltilmiş ağırlıklı korelasyon katsayısı, *SDo* = düzeltilmiş korelasyona ait gözlenen standart sapma, *SDp* = düzeltilmiş korelasyona ait tahmini gerçek standart sapma, %80 GR = %80 güvenirlilik aralığı alt ve üst limitleri, % 95 GA = % 95 güven aralığında korelasyon değerinin alt ve üst limitleri, Var % = Toplam varyansın düzeltilmiş örneklem ve ölçme hatalarından kaynaklanan yüzdesi

Ayrıca örgütsel özdeşleşme ile örgütsel vatandaşlık davranışı ($\rho = 0,71$), bilişsel güven ($\rho = 0,67$), örgütsel güven ($\rho = 0,65$), örgütsel imaj algısı ($\rho = 0,60$), iş tatmini ($\rho = 0,54$) ve işe adanmışlık ($\rho = 0,53$) arasındaki ilişkiler yüksek düzeyde elde edilmiştir. Bunlara ek olarak örgütsel özdeşleşmenin duygusal güven ($\rho = 0,48$), performans ($\rho = 0,48$), örgütsel adalet ($\rho = 0,45$), süreç adaleti ($\rho = 0,43$), algılanan örgütsel destek ($\rho = 0,43$), etkileşim adaleti ($\rho = 0,39$), dağıtım adaleti ($\rho = 0,37$) ve işten ayrılma niyeti ($\rho = -0,39$) ile ilişkileri orta düzeyde tespit edilmiştir. Bu ilişkilerin hesaplanmış olan %95 güven aralığı değerlerinin sıfır içermemesi, ortaya konulmuş olan ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterirken, %80 güvenirlilik aralığı değerlerinin sıfır içermemesi ise bu ilişkilerin genellenebilir nitelikte olduğuna işaret etmektedir.

Çalışmada ele alınan ilişkilere yönelik yayın yanlılığının olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen güvenlik eşiği katsayısı (Rosenthal, 1979) bulguları Tablo 5'te yer almaktadır. Buna göre örgütsel özdeşleşme ile işten ayrılma niyeti analizinde 4334, iş tatmini 3001, algılanan örgütsel destek 2869, örgütsel imaj 2436, performans 1385, dağıtım adaleti 1469, süreç adaleti 2052, etkileşim adaleti 1663, örgütsel adalet 162, sinizm 842, duygusal güven 1309, bilişsel güven 2581, örgütsel güven 1227, örgütsel vatandaşlık davranışı 2101, işe adanma 362 ve örgütsel bağlılık ise 1160 olarak elde edilmiştir. Elde edilmiş olan bu bulguların yayın sayılarına göre oldukça büyük değerler almış olması yayın yanlılığı olmadığını ortaya koymaktadır. Buna ek olarak Begg ve Mazumdar (1994) tarafından geliştirilmiş olan sıra korelasyon analizi bulguları da Tablo 5'te görülmektedir.

Buna göre işten ayrılma niyeti için $\tau(N = 19) = -0,23$, $p = 0,17$; iş tatmini için $\tau(N = 9) = -0,20$, $p = 0,46$; algılanan örgütsel destek için $\tau(N = 15) = 0,20$, $p = 0,29$; örgütsel imaj için $\tau(N = 8) = 0,07$, $p = 0,81$; performans için $\tau(N = 10) = -0,38$, $p = 0,13$; dağıtım adaleti için $\tau(N = 12) = -0,26$, $p = 0,24$; süreç adaleti için $\tau(N = 11) = 0,29$, $p = 0,21$; etkileşim adaleti için $\tau(N = 10) = -0,05$, $p = 0,86$; örgütsel adalet için $\tau(N = 4) = 0,18$, $p = 0,72$; sinizm için $\tau(N = 6) = 0,20$, $p = 0,57$; duygusal güven için $\tau(N = 7) = -0,24$, $p = 0,45$; bilişsel güven için $\tau(N = 6) = 0,20$, $p = 0,57$; örgütsel güven için $\tau(N = 5) = -0,60$, $p = 0,14$; örgütsel vatandaşlık davranışı için $\tau(N = 8) = -0,26$, $p = 0,38$; işe adanma için $\tau(N = 4) = -0,67$, $p = 0,17$ ve örgütsel bağlılık için ise $\tau(N = 5) = 0,60$, $p = 0,14$ olarak elde edilmiştir. Ortaya konulan bu sonuçların

istatistiksel olarak anlamsız olması yayın yanlılığının olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 5. Örgütsel Özdeşleşme ile İlgili Değişkenler Arasındaki İlişkilere Yönelik Yayın Yanlılığı Analizleri

Örgütsel Özdeşleşme	Rosenthal güvenlik eşiği katsayısı	Begg ve Mazumdar Sıra Korelasyonu		
		<i>N</i>	<i>r</i>	<i>p</i>
İşten Ayrılma Niyeti	4334	19	-0,23	0,17
İş Tatmini	3001	9	-0,20	0,46
Algılanan Örgütsel Destek	2869	15	0,20	0,29
Örgütsel İmaj	2436	8	0,07	0,81
Performans	1385	10	-0,38	0,13
Dağıtım Adaleti	1469	12	-0,26	0,24
Süreç Adaleti	2052	11	0,29	0,21
Etkileşim Adaleti	1663	10	-0,05	0,86
Örgütsel Adalet	162	4	0,18	0,72
Sinizm	842	6	0,20	0,57
Duygusal Güven	1309	7	-0,24	0,45
Bilişsel Güven	2581	6	0,20	0,57
Örgütsel Güven	1227	5	-0,60	0,14
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	2101	8	-0,26	0,38
İşe Adanma	362	4	-0,67	0,17
Örgütsel Bağlılık	1160	5	0,60	0,14

Not. *N* = örneklem büyüklüğü, *r* = standartlaştırılmış etki büyüklüğü ile standart hatası arasındaki korelasyon katsayısı, Kendall's Tau, *p* = önem düzeyi

5. Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmanın amacı örgütsel özdeşleşmenin çalışanların algı, tutum ve davranışlarıyla olan ilişkilerini psikometrik meta analiz yöntemini kullanarak alan yazın bağlamında ortaya koymaktır. Bu doğrultuda alan yazın taraması yapılmış olup ulaşılan 156 araştırmadan ölçütlere uygun olan 77 araştırma

dikkate alınmıştır. Söz konusu çalışmaların 24'ünü yüksek lisans tezleri, 7'sini doktora tezleri, 39'unu makaleler ve 7'sini ise bildiriler oluşturmaktadır. Örgütsel özdeşleşmeye yönelik olarak en fazla çalışmanın 2015 ile 2016 ve 2010 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Elde edilen bu veri ile toplam 32 farklı meta analiz yapılarak örgütsel özdeşleşme ile ilişkileri tespit edilmiş olan alan yazındaki değişkenler ile ilişkilerinin gücü ve yönü psikometrik meta analiz yöntemi dikkate alınarak ortaya konulmuştur.

Analizler sonucunda ortaya konulmuş olan bulgular incelendiğinde örgütsel özdeşleşme ile örgütsel vatandaşlık davranışı ($\rho = 0,71$), bilişsel güven ($\rho = 0,67$), örgütsel güven ($\rho = 0,65$), örgütsel imaj algısı ($\rho = 0,60$), iş tatmini ($\rho = 0,54$) ve işe adanmışlık ($\rho = 0,53$) arasındaki ilişkilerin yüksek seviyelerde elde edilmiş olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra örgütsel özdeşleşme ile duygusal güven ($\rho = 0,48$), performans ($\rho = 0,48$), örgütsel adalet ($\rho = 0,45$), süreç adaleti ($\rho = 0,43$), algılanan örgütsel destek ($\rho = 0,43$), etkileşim adaleti ($\rho = 0,39$), dağıtım adaleti ($\rho = 0,37$) ve işten ayrılma niyeti ($\rho = -0,39$) arasındaki ilişkilerin de orta seviyelerde ortaya konulmuş olduğu görülmektedir. Ayrıca bu bulguların %95 güven aralığının sıfır değerini içermiyor olması, elde edilen sonuçların istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermekte ve %80 güvenilirlik aralığının sıfır değerini içermiyor olması ise söz konusu bu ilişkilerin genellenebilir olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın bulguları ile örgütsel özdeşleşmeye yönelik olarak yurt dışında yapılmış olan meta analiz çalışmalarında örgütsel özdeşleşmenin iş tatmini, işten ayrılma niyeti, algılanan örgütsel imaj, performans ve örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkilerine (örn., Lee, Park ve Koo, 2015; Riketta, 2005; Riketta ve van Dick, 2005) yönelik bulgularla örtüşür nitelikte ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak örgütsel özdeşleşmenin, örgüt tarafından pekiştirilmesi istenilen iş tatmini, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık davranışı, performans, örgütsel adalet, güven ile destek algıları ve işe adanmışlık benzeri algı, tutum ve davranışların üzerinde olumlu yönde etkileri olduğu (örn., De Moura, Abrams, Retter, Gunnarsdottir ve Ando, 2009; Decremer, 2005; Edwards ve Peccei, 2010; Epitropaki, 2012; Harris ve Cameron, 2005; Martin ve Epitropaki, 2001; Sluss, Klimchack ve Holmes, 2008; van Dick, van Kippenberg, Kerschreiter, Hertel ve Wieseke, 2008; Walumbwa, Cropanzano ve Hartnell, 2009) çeşitli görgül araştırmalar tarafından gösterilmiş olup söz konusu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Ayrıca örgütsel özdeşleşmenin örgüt tarafından istenilmeyen işten ayrılma niyeti ve sinizm benzeri tutum ve davranışlarla olumsuz

ilişkileri olduğu daha önce yapılmış olan çalışmaların bulguları ile de örtüşmektedir (örn., De Moura, Abrams, Retter, Gunnarsdottir ve Ando, 2009; Edwards ve Peccei, 2010; Harris ve Cameron, 2005; Martin ve Epitropaki, 2001).

Buna göre bireylerin çalıştıkları örgüt ile özdeşleşmelerinin, yönetim tarafından güçlendirilmesi istenilen iş tatmini, örgütsel vatandaşlık davranışı, örgütsel bağlılık, örgüte güven, örgütsel adalet algısı, destek algısı ve imaj algısı benzeri çalışanların çeşitli tutum, algı ve davranışlarını olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca bireylerin örgütle özdeşleşmelerinin ortaya çıkmaması durumunda ise işten ayrılma niyeti ve sinizm gibi çalışanlarda görülmesi istenmeyen tutum ve davranışlarda artış olduğu görülmüştür.

Gerçekleştirilmiş olan analizlerin sonuçlarının daha önce yapılan çalışmaların bulguları ve kavramsal perspektiflerle örtüşür nitelikte ortaya çıktığı olduğu görülmektedir. Buna karşın, yurtiçinde yapılmış olan tez, makale ve bildiri çalışmalarına yönelik araştırmalar çerçevesinde gerçekleştirilecek görgül çalışmaların örgütsel özdeşleşme yazınına katkı sağlayacağı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle ilerde yapılacak çalışmalarda örgütsel özdeşleşme ile çalışanların kişilik özellikleri, kültürel değerler, liderlik tarzları, psikolojik sözleşme ihlali, lider üye etkileşimi ve işe adanma benzeri çalışan tutum ve davranışları arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar yapılmasının önerilmesi mümkündür.

Yapılan her çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da bazı kısıtlar söz konusu olmuştur. Bu kısıtlardan ilki söz konusu araştırmada kullanılan verinin ulaşılabilen basılı ve çevrimiçi kaynaklardan elde edilmesi, ulaşılması mümkün olmayan çalışmaların ise analize dâhil edilmemiş olmasıdır.

Çalışmada söz konusu olan bir diğer kısıt ise meta analiz yönteminin doğasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, meta analiz çalışmaları değişkenler arasındaki ilişkilerin gücünü ve yönünü ortaya koymakta ancak nedensellik konusunda bilgi verilebilmesi mümkün olamamaktadır.

Bireylerin çalıştıkları örgüt ile kendilerini özdeşleştirmeleri özellikle çalışanların algı, tutum ve davranışları bağlamında dikkate değer sonuçlara neden olabilmektedir. Söz konusu bu ilişkileri ortaya koymak amacıyla yurtiçinde yapılmış çeşitli görgül araştırmalar bulunmakla birlikte, sistematik bir yaklaşımla ilk defa psikometrik meta analiz yöntemi dikkate

alınarak bu ilişkilerin etki değerleri ele alınmıştır. Bu bağlamda örgütsel özdeşleşmeye ilişkin olarak söz konusu ilişkilere dair bugüne kadar yapılmış olan çalışmaların bir araya getirilmesi sağlanarak Türk alan yazınına katkı sağlanması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Albert, S., Ashforth, B. E. ve Dutton, J. E. (2000). Organizational identity and identification: Charting new waters and building new bridges. *Academy of Management Review*, 25(1), 13-17.

Ashforth, B. E. ve Mael, F. A. (1989). Social identity theory and the organization. *Academy of Management Review*, 14, 20–39.

Ashforth, B. E. ve Saks, A. M. (1996). Socialization tactics: Longitudinal effects on newcomer adjustment. *Academy of Management Journal*, 39, 149–178.

Ashforth, B. E., Sluss, D. M. ve Saks, A. M. (2007). Socialization tactics, proactive behavior, and newcomer learning: Integrating socialization models. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 447–462.

Begg, C. B., ve Mazumdar, M. (1994). Operating characteristics of a rank correlation test for publication bias. *Biometrics*, 50(4), 1088–1101.

Boroş, S. (2008). Organizational identification: Theoretical and empirical analysis of competing conceptualizations. *Cognition, Brain & Behavior*, 12(1), 1-27.

Brenner, C. (1974). An elementary textbook of psychoanalysis. New York, NY: Anchor Books Doubleday.

De Cremer, D. (2005). Procedural and distributive justice effects moderated by organizational identification. *Journal of Managerial Psychology*, 20(1), 4 – 13.

De Moura, G. R., Abrams, D., Retter, C., Gunnarsdottir, S. ve Ando, K. (2009). Identification as an organizational anchor: How identification and job satisfaction combine to predict turnover intention. *European Journal of Social Psychology*, 39, 540-557.

Eatough, E. M., Chang, C.-H., Miloslavic, S. A. ve Johnson, R .E. (2011). Relationships of role stressors with organizational citizenship behavior: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 96(3), 619-632.

Edwards, M. R. ve Peccei, R. (2010). Perceived Organizational Support, Organizational Identification, and Employee Outcomes: Testing a Simultaneous Multifoci Model. *Journal of Personnel Psychology*, 9(1), 17–26.

Epitropaki, O. (2012). A multi-level investigation of psychological contract breach and organizational identification through the lens of perceived organizational membership: Testing a moderated–mediated model. *Journal of Organizational Behavior*, 34(1), 65-86.

Harris, G. E. ve Cameron, J. E. (2005). Multiple Dimensions of Organizational Identification and Commitment as Predictors of Turnover Intentions and Psychological Well-Being. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 37(3), 159-169.

Hogg, M. A. (2016). Social Identity Theory. İçinde McKeown, S., Haji, R. ve Ferguson, N. (Eds.) *Understanding Peace and Conflict through Social Identity Theory: Contemporary Global Perspectives*. (ss. 3-18). Switzerland: Springer International Publishing.

Hunter, J. E.ve Schmidt, F. L. (2004). *Methods of meta-analysis: Correcting error and bias in research findings* (2nd edi.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Jones, C. ve Volpe, E. H. (2011). Organizational identification: Extending our understanding of social identities through social networks. *Journal of Organizational Behavior*, 32(3), 413-434.

Krenier, G. E. ve Ashforth, B. E. (2004). Evidence toward an Expanded Model of Organizational Identification. *Journal of Organizational Behavior*, 25(1), 1-27.

Lee, E.-S., Park, T.-Y. ve Koo, B. (2015). Identifying Organizational Identification as a Basis for Attitudes and Behaviors: A Meta-Analytic Review. *Psychological Bulletin*, 141(5), 1049-1080.

Mael, F. A. ve Ashforth, B. E. (1992). Alumni and their alma mater: A partial test of the reformulated model of organizational identification. *Journal of Organizational Behavior*, 13, 103–123.

Mael, F. A. ve Ashforth, B. E. (1995). Loyal from day one: Biodata, organizational identification, and turnover among newcomers. *Personnel Psychology*, 48, 309–333.

Mael, F. A. ve Tetrick, L. E. (1992). Identifying organizational identification. *Educational and Psychological Measurement*, 52, 813–824.

March, J. G. ve Simon, H. A. (1958). *Organizations*. New York: Wiley.

Martin, R. ve Epitropaki, O. (2001). Role of Organizational Identification on Implicit Leadership Theories (ILTs), Transformational Leadership and Work Attitudes. *Group Processes & Intergroup Relations*, 4(3), 247–262.

Riketta, M. (2005). Organizational identification: A meta-analysis. *Journal of Vocational Behavior*, 66, 358–384.

Riketta, M. ve van Dick, R. (2005). Foci of attachment in organizations: A meta-analytic comparison of the strength and correlates of workgroup versus organizational identification and commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 67, 490–510.

Rosenthal, R. (1979). The “file drawer problem” and tolerance for null results. *Psychological Bulletin*, 86, 638–641.

Schmidt, F. L. ve Le, H. (2014). Software for the Hunter-Schmidt meta-analysis methods, Version 2.0. University of Iowa, Department of Management & Organizations, Iowa City, IA 52242.

Sluss, D. M. ve Ashforth, B. E. (2008). How relational and organizational identification converge: Processes and conditions. *Organization Science*, 19(6), 807–823.

Sluss, D. M., Klimchak, M. ve Holmes, J. J. (2008). Perceived organizational support as a mediator between relational exchange and organizational identification. *Journal of Vocational Behavior*, 73, 457–464.

Srivastava, S. ve Madan, P. (2017). Understanding the Roles of Organizational Identification, Trust and Corporate Ethical Values in Employee Engagement–Organizational Citizenship Behaviour Relationship:

A Study on Indian Managers. *Management and Labour Studies*, 41(4), 314–330.

Tajfel, H. (1972). Social categorization. English manuscript of 'La catégorisation sociale'. İçinde S. Moscovici (Ed.), *Introduction à la psychologie sociale* (Vol. 1, ss. 272–302). Paris: Larousse.

Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behavior. *Social Science Information*, 13(2), 65-93.

Tajfel, H. (1978). The achievement of inter-group differentiation. İçinde H. Tajfel (Ed.), *Differentiation between social groups* (ss. 77–100). London: Academic Press.

Tajfel, H. ve Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. İçinde W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.) *The Social Psychology of Intergroup Relations* (ss. 33-47). Monterey, Calif: Brooks / Cole Pub. Co.

Tajfel, H. ve Turner, J. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. İçinde S. Worchel ve W. G. Austin (Eds.) *Psychology of intergroup relations* (2nd ed., ss. 7-24). Chicago: Nelson-Hall.

Terry, D. J. (2001). Intergroup relations and organizational mergers. İçinde M. Hogg ve D. Terry (Eds.), *Social Identity Processes in Organizational Contexts* (ss. 229-248). Philadelphia, PA: Psychology Press.

Turner, J. C. (1984). Social identification and psychological group formation. İçinde H. Tajfel (Ed.), *European Studies in Social Psychology, The social dimension 2* (ss. 518-538). New York, NY: Cambridge University Press.

Tyler, T. (2001). Cooperation in organizations: A social identity perspective. İçinde M. Hogg ve D. Terry (Eds.), *Social Identity Processes in Organizational Contexts* (ss. 149-166). Philadelphia, PA: Psychology Press.

van Dick, R., van Knippenberg, D., Kerschreiter, R., Hertel, G. ve Wieseke, J. (2008). Interactive effects of work group and organizational identification on job satisfaction and extra-role behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 72, 388–399.

van Knippenberg, D. ve Sleafos, E. (2006). Organizational identification versus organizational commitment: Self-definition, social exchange, and job attitudes. *Journal of Organizational Behavior*, 27, 571- 584.

van Knippenberg, D. ve van Leeuwen, E. (2001). Organizational identity after a merger: Sense of continuity as the key to post-merger identification. İçinde M. Hogg ve D. Terry (Eds.), *Social Identity Processes in Organizational Contexts* (ss. 249-264). Philadelphia, PA: Psychology Press.

van Knippenberg, D. ve van Schie, E. C. M. (2000). Foci and correlates of organizational identification. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73, 137-147.

Walumbwa, F. O., Cropanzano, R. ve Hartnell, C. A. (2009). Organizational justice, voluntary learning behavior, and job performance: A test of the mediating effects of identification and leader-member Exchange. *Journal of Organizational Behavior*, 30(8), 1103-1126.

Zhao, H., Peng, Z. ve Chen, H. K. (2014). Compulsory citizenship behavior and organizational citizenship behavior: The role of organizational identification and perceived interactional justice. *Journal of Psychology*, 148, 177–196.

POSTMODERNİZM EKSENİNDE KONUT MARKALAMASI: SİNPAŞ ÖRNEĞİ

Branding in Postmodernst Times: Sample of Sinpaş

Emel DEMİR ASKEROĞLU*

1. Giriş

İlk defa Arnold Toynbee tarafından 1939'da yayınlanan bir eserinde kullanıldığı ifade edilen Postmodernizm terimi, bir yandan oldukça karmaşık ve zor felsefi anlamlar ile dile getirilirken öte yandan çağdaş kültürde yer alan nihilist ve sinik bir eğilimi oluşturan son derece basit ifadelerle tanımlanmaktadır. Postmodernizmin, modernizmden bir kopma olduğunu savunanlar olduğu gibi modernizmin kendi içindeki bir eleştiri olduğunu iddia edenler de vardır (Aslan ve Yılmaz, 2001).

Postmodernizm modernizm sonrası ortaya çıkan, bazı teorisyenlere göre modernizmin devamı bazı teorisyenlere göre ise karşıtı olarak görülen bir süreç olarak kabul görmektedir. Gündelik yaşamın her alanını etkisi altına alan bu süreç, pazarlama alanında da önemli etkiler yaratmaktadır.

Postmodernizmin etkisinde kalan günümüz tüketicilerine yönelik farklı yaklaşımlar sergileyebileceğimiz postmodern eksenli pazarlama uygulamaları sıklıkla görülmektedir. Yaşamın her alanını etkisi altına alan postmodernizm, pazarlama stratejileri üzerinde de oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmada postmodernizm kavramını ayrıntılı olarak ele aldıktan sonra pazarlama alanına nasıl yansıdığını görebilmek adına ayrıntılı bir literatür taraması yapılmıştır. Konuyu kapsamlı ele alabilmek adına, postmodern pazarlamaya geçiş ile birlikte gerçekleştirilen pazarlama süreçleri ele alındıktan sonra, değişen pazarlama anlayışının uygulama alanlarına nasıl yansıdığını gözlemleyebilmek adına örnekler üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir.

2. Postmodernizm Kavramı

* Namık Kemal Üniversitesi Çerkezköy Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler Ve Tanıtım Programı, Doktor Öğretim Görevlisi

On yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak ifade edilen modernliği, Marx, sınıf mücadelesini kapitalist düzen içindeki temel bölümlemelerin kaynağı, aynı zamanda daha insancıl bir toplumsal sistemin ortaya çıkması olarak ifade ederken; MaxWeber ise modernliği, bireysel yaratıcılığı ve özerkliği yok eden bir bürokrasinin genişlediği bir paradoksal ortam olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2012). Modernliği açıklayan farklı yaklaşımlar, on yedinci yüzyılda başlayan ve insan yaşamını sanayiden üretime, toplumsal yaşamdan bürokrasiye bir çok alanda etkisi altına alan bir akım olarak ifade edilmektedir. Ancak modernizm, etkisini kaybederek yerini postmodernizm yaklaşımına bıraktığı görülmektedir.

Postmodernizm ise, modernizmin karşıtı olarak ortaya çıkan bir kavram olmanın ötesinde, tüketici kültüründe yerleşik yapılar üzerinde etkin olan, kendi başına yeni bir felsefi ve kültürel hareket olarak görülmektedir (Fırat ve Venkatesh, 1995). Bu nedenle postmodernizme dair tüm açıklamalar öncelikle modernizmi tanımlamak ile başlamaktadır.

“Modern” ve “postmodern” terimleri incelendiğinde “post” moderne karşıt olarak tanımlanan, modern sonrası, modern bir kırılmaya yada kopmaya karşılık gelmektedir. Postmodernizm terimi, modernin bir yadsıması, belirgin bir biçimde terk edilmesini, modernin tayin edici görünümlerinden bağlantısal uzaklaşma anlamı vurgulanan bir kırılmayı anlatmaktadır (Featherstone, 2013). Postmodern düşüncenin temelindeki kavramlardan olan parçalanma, ekonomik, kültürel ve toplumsal anlamda birbirine bağlı fikirlerden oluşur. Pazar yerlerinin giderek daha küçük bölümlere parçalanması ve bunun sonucunda bu bölümlere hizmet edecek ürünlerin sayısındaki artış, parçalanma kavramının topluma yansımasıdır. Bu parçalanmaya eşzamanlı olarak, medyanın kültüre olan giderek artan etkisi, hayatın, deneyimlerin, toplumun ve meta anlatıların parçalanması sonucunu doğurmuştur (Fırat ve Venkatesh, akt.Binay,1995). Lyotard ise, postmodernizmi modernizmden dönemsel bir farklılaşmayı ya da kopmayı ve yeni bir toplumsal formasyonun doğuşu olarak görmektedir (Lyotard, 1997).

Postmodern zamanda hareketlilik ve yer değiştirme, en gözde değer haline gelmiştir. Hareket özgürlüğü, postmodern dönemin ayırıcı bir ögesidir. “Frederic Jameson, postmodern dönüşümü mekan ve zaman dönüşümümüzde bir krize bağlar: bu kriz çerçevesinde, mekansal kategoriler, bir yandan zaman kategorilerine hakim olmaya başlar, bir yandan da öyle bir değişim gösterirler ki bu değişime yetişmemiz mümkün

değildir. Jameson'a göre, 'bu yeni tür hiper- mekana uygun bir kavramsal avadanlığımız henüz yoktur; bunun nedeni, kısmen, algılama alışkanlıklarımızın, daha önce yüksek modernizmin mekanı olarak anılan eski tür mekanda oluşmuş olmasıdır" (akt: Harvey, 1997). Bu ifade ile postmodernizm ile birlikte zaman ve mekan algısının oldukça değişken olduğunu, mekansal ve zamansal kısıtlamaların ortadan kalktığını ifade etmek mümkündür. Günümüz bireyleri zamansallık içinde kalmayarak, geçmiş ile geleceği bir arada yaşamayı tercih eden hatta mekanlarda da bu geçişi rahatlıkla sağlayabilen yapıdadır. Tüm bu gelişmeler pazarlama yaklaşımında da değişimler yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle pazarlama sürecini geçmişten günümüze ele almak ve postmodernizm ile birlikte yaşanan değişiklikleri ele almak gerekmektedir.

3. Pazarlama Süreci Gelişimi ve Postmodernizm Etkisinde Kalan Pazarlama Anlayışı

Postmodern pazarlama anlayışının açıklanabilmesi için öncelikle pazarlama kavramını ifade etmek ve tanımlamak gereklidir. Pazarlama alanında önemli çalışmalar yapan Kotler'e göre pazarlama (Kotler, 2003); "Hedef olarak alınacak pazarların seçilmesi ve üstün müşteri değerlerinin yaratılması, sunulması ve iletişim kurulması suretiyle müşteri elde etmenin, muhafaza etmenin ve sayılarını arttırmanın sanat ve bilimidir". Pazarlamayı tanımlarken mal ve hizmetlerin üreticiden tüketiciye veya kullanıcıya doğru akışını yönlüten işletme faaliyetlerinin yerine getirilmesi olarak ifade etmek de mümkündür.

Değişen ekonomik ve sosyal yapı ile birlikte pazarlama da büyük gelişmeler kat ederek; önemi günden güne artan bir bilim dalı haline gelmiştir. Tüketici pazarlarındaki değişim ve yoğun rekabet ortamı işletmelerin yeni arayışlar içerisine girmelerine neden olmuştur. Böylelikle işletmeler pazarlama sürecine daha çok önem göstererek rakiplerinden farklılaşp müşteri tatmini için büyük çabalar sarf etmeye başlamışlardır. Pazarlama yönetiminin, bir bakıma daha geniş kapsamlı olarak tüm işletme yöneticilerinin iş ve işletmecilik anlayışlarındaki evrimini gösteren yaklaşım değişiklikleri, pazarlamanın en fazla geliştiği ülke olan A.B.D' deki gelişmelerle açıklanmaktadır. Söz konusu iş anlayışları genellikle her birinin belirgin özelliklerle birbirinden ayrıldığı ve her birinde hakim olan bakış açısına göre isimlendirilen üç ayrı dönem halinde ele alınır. Bunlar; Üretim anlayışı dönemi, Satış anlayışı dönemi, Pazarlama anlayışı dönemidir (Mucuk, 2001). Günümüzde önemli bir diğer yaklaşım haline gelen Toplumsal Pazarlama Anlayışı günümüz değişken bireylerini etkilemek amacıyla gerçekleştirilen çabaları kapsamaktadır.

Üretim odaklı Anlayış, onsekizinci yüzyıl Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarında başlayan bir süreç olarak ifade edilmektedir. Fabrikaların üretim yöntemlerindeki gelişmeler ile kitlesel üretime geçilmesi ile birlikte talebin arzdan fazla olması ve üreticilerin üretime odaklı oldukları bir dönemdir. Bu dönemde pazarlama kavramı olarak henüz adlandırılmamıştır (Bozkurt, 2013). İşletmeler pazarlamaya yönelik bilgi sahibi olmamakla birlikte, tüketiciler ihtiyaçlarını karşılayacak sınırlı mallara yoğun talep göstermektedir.

Satış Odaklı Anlayış, Amerika'da 1933 sonrası yaşanan büyük ekonomik kriz ile birlikte "üretmek ve daha çok üreterek büyümek" anlayışının yerini, üretilenin satılması olduğu bir döneme bıraktığı süreçtir. Bu dönemde üretilen malların satılabilmesi büyük bir önem oluşturmaktadır (Mucuk, 2001). Bu dönemde kitlesel pazarlamada yeni bir boyuta geçilmiştir. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra tüketicinin artan, değişen ve farklılaşan ihtiyaçlarını önemseyen şirketler, bu ihtiyaçlara yönelik ürün ve hizmetler geliştirmeye odaklanmışlar bu nedenle segmentasyon ve konumlandırma çalışmaları önem kazanmaya başlamıştır (Bozkurt, 2013). Bu süreçte yoğunlaşan rekabet ortamı ile birlikte satışı artırıcı çabalara odaklanan bir yaklaşımdan söz etmek mümkündür.

Pazarlama anlayışı dönemi, tüketici odaklı pazarlama olarak da isimlendirilmektedir. Bu süreçte, tüketicilere yönelik yanıltıcı ve aldatıcı bilgi vererek satış yapmanın uzun soluklu bir tüketici ve işletme ilişkisine izin vermeyeceği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle "tüketiciyi tatmin ederek kar sağlama" yaklaşımı olarak pazarlama anlayışı karşımıza çıkmaktadır (Mucuk, 2001). Modern pazarlama anlayışının temel özelliği pazarlama sistemine iletişim olgusunun katılması ve müşteri odaklılığın ön plana gelmesi olarak ifade edilebilir. Şirketlerin önceliği üretim ve satış değil, tüketicidir. Bu anlayışta, kısa vadeli satış ilişkileri yerini uzun vadeli müşteri ilişkilerine bırakmaktadır (Bozkurt, 2013). Gelişen teknoloji ile birlikte iletişime odaklı bir anlayış belirmeye başlamıştır. Tüketicilerin talep ve beklentilerinin önemsendiği bu süreçte, pazarlamada iletişim çabalarının kullanıldığı görülmektedir. Müşteri elde etmek, var olan müşteriyi elde tutmak ve uzun vadeli iletişim kurmak önemli hale gelmiştir.

Pazarlama anlayışında yaşanan değişimler ile birlikte hızla değişen bir tüketici yapısının da etkisiyle pazarlama yeni bir sürece yönelmiştir. Değişen tüketici profili işletmeleri yeni arayışlara yönlendirmiştir. Toplumsal pazarlama anlayışı olarak karşımıza çıkan bu süreç, postmodernizmin etkisinde olan birey beklentilerine karşılık oluşan bir süreçtir. Eğitim seviyesindeki artış, tüketicileri daha bilinçli kılmaktadır. Bilinçlenen

tüketicilerin örgütlenmesini sağlayan tüketici dernekleri kurulması ve sanayi üretiminin gittikçe artması sonucu ortaya çıkan kimyasal atıkların tüm dünya insanları için tehlike oluşturması sonucu çevre bilinci artması, bu durum üreticilerin daha da dikkatli olması gerektiğini ortaya koymuştur (Küçükceylan, 1998). Tüm bu gelişmeler toplumsal pazarlama anlayışının oluşmasında önemli bir etkidir. Bir diğer yaklaşım ise teknolojik gelişmeler, haberleşme ve etkileşimin artması sonucu birbirinden haberdar olan bir tüketici kitlesinin oluşturduğu etkidir. Bu süreçte tüketicinin kendini daha önemli hissetmesi ve kendi beklentilerini ön plana çıkarması söz konusu olmaktadır.

Bu gelişmelerden dolayı kişiselleştirilmiş ürünler önemli hale gelmektedir. Kitlesel üretim yerini ısmarlama seri üretimlere bırakmıştır. Bu dönemde işletmeler; kaliteli, tüketici merkezli, pazarda hızla değişen tüketim eğilimlerini ve niş pazarları takip edebilen, hizmet kalitesini önemseyen, değişimi zamanında takip edebilecek ve değişime uyum sağlayabilecek teknolojik alt yapıya sahip, belirsizliklere karşı hızlı tepki verebilen, esnek, çevik, ilişkisel, deneyime dayalı, mevcut pazar yapısını geçmiş ve gelecekle sentezleyen bir pazarlama anlayışını benimsemiştir (Fırat, 1992). Esasında tüm bu pazarlama çabalarının oluşmasında en önemli etken olarak değişen tüketici yapısı karşımıza çıkmaktadır. Postmodern süreçle değişen ‘birey’ pazarlama uzmanlarını yeni arayışlara yöneltmektedir. Çünkü bu süreçte birey oldukça değişken yapısı ile birlikte daha karmaşık özellikler taşımaktadır.

Postmodern toplumda bireyler, birey olma güdüsü veya bilinciyle farklı davranışlar sergilemektedirler. Kendilerini etkileyen birçok olgu bir sonuç niteliği kazanan davranışlarda kimlik bulmaktadır. Postmodern tüketici, günlük mutluluk peşinde koşan, anında tatmin isteyen, ihtiyacının tatminini ertelemeyen ve gelecek için bugünü feda etmeyen, geçmiş ve geleceği içerecek biçimde denemeyi büyük bir arzuyla isteyen, içerik yerine biçime daha çok ilgi duyabilen, hazzı yanı öne çıkan, kendisini tüketime hazır bir imaj haline getirmiştir. Bu gelişmeler sonucunda da işletmeler için daha yaratıcı pazarlama iletişimi mesajları üretmek zorunlu hale gelmekte, bu da daha yaratıcı ve sanatsal yaklaşımları gündeme getirmektedir (Funk, 2009). Postmodernizmin oluşturduğu birey kavramı pazarlama anlayışının oluşmasında önemli bir işleve sahiptir. Tüm bu karmaşık yapının içerisinde bulunan bireylere hitap etmenin yeni yollarını arayan bir pazarlama çabası karşımıza çıkmaktadır.

4. Post Modern Pazarlama İle Değişen Pazarlama Anlayışı ve Marka Kavramı

Pazarlama ve diğer iş uygulamalarında gözlenen değişiklikler genel bir sosyal değişim sürecinin bir parçası olarak ifade edilmektedir. Kimilerine göre pazarlama bu değişimde özel bir yerde bulunmazken kimilerine göre ise modernizmden postmodernizme geçiş döneminde, pazarlamanın bu değişim sürecinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Başka bir deyişle, medya ve kültür endüstrileriyle birlikte pazarlama, postmoderniteye geçiş sürecinde önemli bir yer almaktadır. Bu ifadenin daha da ötesinde postmodernizm pazarlama stratejisinin kendisi olarak ifade edilmektedir. Pazarlama, postmodern duyarlılığa göre yaşamın en önemli süreçleri olan bilişim ve temsiliyetin bilinçli ve planlı bir uygulamasıdır. Bu bilinçle, görüntülerin üretimi ve yeniden üretimi, simülasyonlar ve anlamlar artık kazara olmayıp, pazarlama departmanları tarafından kasıtlı ve örgütlü biçimde tasarlanmaktadır (Fırat ve Venkatesh vd. 1994).

Fırat ve Shultz modern pazarlamadan postmodern pazarlamaya geçiş için gerekli değişiklikleri belirleyici bir takım stratejiler şöyle ifade eder :

Postmodernizm Koşulları	Açıklama
Açıklık / hoşgörü	Farklılığın kabul edilmesi, varlık biçimleri ve önyargı ya da üstünlük değerlendirmesi olmaksızın bir arada yaşamak
Üst Gerçeklik	simülasyon yoluyla sosyal gerçekliğin oluşturulması, güçlü bir şekilde temsil sürekli mevcut herşeyi deneyimlemek için kültürel eğilim
Anı Deneyimlemek	Sürekli mevcut herşeyi deneyimlemek için kültürel eğilim (dahil olmak üzere) şimdiki ve gelecekteki), burada ve şimdi
Zıtlıkların birlikteliği	Herhangi bir şeyle herhangi bir şeyi yan yana getirecek kültürel eğilim farklı, muhalif, çelişkili ve temelde ilgisiz unsurlar bir arada bulunur.
Parçalanma	Kesik ve kopuk anların her yerde bulunabilirliği ve yaşamdaki deneyimler ve benlik duygusu
Bağılılık kaybı	Herhangi bir beklemeye, fikir, proje veya tasarıma bağlı olmama eğilimi
Öznenin merkezden uzaklaşması	Modern kültürde var olan insan merkeziliğinin yitirilmesi
Üretim ve tüketimin dönüşümü	Tüketime verilen önemin artması
Biçim ve stile vurgu	Anlam ve yaşamda form ve stilin

	giderek artan etkisi
Düzensizlik ve kaosu kabulü	Düzen, krizden ziyade kültürel kabul ve dengesizlikler varoluşun ortak halleridir ve bunu müteakip kabul ve takdir şart

Kaynak: A. Fuat Fırat and Clifford J. Shultz II From segmentation to fragmentation Markets and marketing strategy in the postmodern era, European Journal of Marketing, Vol. 31 No. 3/4, 1997, pp. 183-207. MCB University Press, 0309-0566

Fırat ve Venkatesh postmodern pazarlama ile ilgili 5 önemli kavram ortaya koymaktadır (Odabaşı, 2017). Bunlar :

Üst gerçeklik: Hiper gerçeklik olarak da ifade edilen bu kavram, Baudrillard tarafından (Baudrillard, 2014), “bir köken yada bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesi” olarak açıklanmaktadır. Hiper gerçek ya da simülasyon, bir taklit, suret yada padodiden değil aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek, başka bir ifadeyle her türlü gerçek süreç yerine işlemsel ikizini koyan bir durum söz konusudur. Bu gerçeğin tüm göstergelerine sahip, olan yapı gerçeğin yerine geçmekte ve gerçek bir daha asla geri dönmeyecek durumdadır (Baudrillard, 2014). Üst gerçeklik yaklaşımında gerçeğin yerine inşaa edilen yada üretilenler yani simülakrlar gerçeğin yerini tamamen doldurduğunda artık gerçeğe ihtiyaç duyulmamaktadır. Simülasyon çağı ile birlikte benzetim yoluyla bir imaj yaratılmaktadır.

Diğer bir deyişle simülakr, orijinali, gerçekliği ilk örneği olmayın bir şeyin kopyası olarak görülmektedir. Gerçeği yada orjinalle bir bağlantısı olmadan üretilen bir imaj olarak karşımıza çıkan üst gerçeklik, benzetim yolu ile yaratılan imajdır ve gerçekle bağı yoktur. Sadece benzeme durumu söz konusudur. Bu durum postmodernizmde özün olmadığı ve yüzeyselliğin asıl ile kopyanın arasındaki farkın ortadan kalktığının göstergesidir (Odabaşı, 2017). Günümüzde replika ürünlerin artması, geçmişe gönderme yapan mekanlar ya da tarihi yapıların benzerlerinin inşası buna örnek olarak gösterilebilir.

Parçalanmışlık: Postmodernizm parçalanmayı savunmaktadır. Postmodern birey, hem toplumsal, hem bilgisel hem de estetik tarzda olsun her türlü bütünleşmeyi, sentezi hor görür ve onları dışlar. Bu özgürleşmeyi Rorty şöyle ifade eder: “Yüceliği isteyenler postmodernist bir entellektüel hayat biçimini amaçlamaktadırlar (Akt. Aslan ve Yılmaz, 2001). Postmodern kültürde özne aşırı mutluluk ve coşku yoğunluklarına adapte olarak çözülerek, parçalanır, bağlantısızlaşır ve merkezsizleşir postmodern benlik artık endişe yaşamıyor ve o en derinliği, tözselliği ve modern benliğin ara sıra ulaşabildiği, ideal tutarlılığını yitirmektedir (Kellner, 2016). Postmodern birey, farklı ve öznel düşünmeyi, hibrid ya da derleme-toplama düşünceyi önemser. Bu sebeple küçük bilgi parçacıkları tüketiciler

tarafından tercih edilmektedir. Hızlı sonuçlar alma baskısı nedeniyle küçük bilgileri birleştirerek hiç zaman ve çaba harcamamakta hatta bunun anlamsız olduğuna inanmaktadır. Dijital ortamdaki bilgiler de günlük hayatta parçalanmış olarak bireylere ulaşmaktadır (Odabaşı, 2017). Parçalanmışlığın bireylerin kimlikleri üzerinde de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Birden fazla kimliğe bürünmek postmodern bireylerin parçalanmışlık etkisinde olduğunu göstermektedir.

Parçalanmışlık tüketim üzerinde de etkili olmaktadır. Günlük yaşantımızda kullandığımız bir çok üründe kendini göstermektedir. Marka isimleri aracılığıyla her ürün geri kalandan bağımsız görünüş ve tüketiciye bağımsız olmanın, bireysel olmanın deneyimini sunmaktadır. Postmodern tüketiciler için her duruma göre farklı ürün ve farklı imajlar sunulmaktadır. Kişiye özel ürünler tasarlanıp üretilmekte ve ürünlerin kişiselleştirilmesi söz konusudur (Odabaşı, 2017). Özel sipariş ile yapılan üretim, kişiye özel hizmet imkanı sağlanması, kişiye özel otomobil tasarımı ve daha bir çok uygulama postmodernizmde parçalanmışlık örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üretim ve tüketimin yer değiştirmesi: Postmodernizm modernizmin değersiz kıldığı ve olumsuz olarak yaklaştığı tüketimi, bu olumsuzluktan çıkartarak kültürel ve sayısal bir faaliyet olarak üretilen işaret değerlerine sahip olduğunu savunmaktadır. Böylece üretim ve tüketimin birlikteliğine değer verilmektedir. Postmodernizme göre tüketim olmadan üretim olmamakta ve üretim olmadan da tüketim olmamaktadır (Odabaşı, 2017). Bu nedenle hem üretim hem de tüketim, birbirlerine karşılıklı olarak değer katan iki kavram haline dönüşmüştür.

Üretimden türeyen bir sermaye mantığının iş başında olduğunu savunmak olanaklıysa eğer, malların toplumsal ilişkilerde sınır çizgileri çekmek için kullanıldığı toplumsal olarak yapılanmış yolları işaret eden bir tüketim mantığı olduğunu söylemek mümkündür. Malların tüketiminden söz edilmesi, boş zamanın giderek daha fazla metanın satın alınmasıyla geçirildiği bir dönemde tüketilen ya da satın alınan malların çeşitliliğini gizler (Featherstone, 2013). Postmodernizm tüketimi değerli kılan ve tüketim çağı olarak nitelendirilecek bir yaklaşımdır. modernizm ve postmodernizmde değişkenlik gösteren tüketim yaklaşımını görmek mümkündür. Bocock Tüketim adlı eserinde bu ayrımı şu şekilde anlatmaktadır (Bocock, 2009):

“Modernizmde belli statü grupları için farklı kalıplar olarak açıkça çizilmiş olan giyimde, otomobilde, iç dekorasyonda, televizyon izlemede veya gıda çeşitlerinde farklı tarzlarda sahip olma bilinci, postmodernizmkoşulları altında birbirleriyle karşılaşarak bir araya getirilir. Postmodern modelde, aynı insanın sabahları geleneksel

gıdalar yiyen ve geleneksel giyim tarzını benimseyen biriyken, bir akşam pop konserine gidebileceği, otomobilinde ve evinde klasik müzik dinleyebileceği ve bir başka gün kiliseye, camiye, sinegoga tapınağa ya da New-Age toplantılarına gidebileceği varsalılır”.

Postmodernizmin tüketim kültürünü ön plana çıkartarak bireylerin kendilerinin ve benliklerinin de metalaştığını söylemek mümkündür. Postmodernizme gelen eleştirilerin yoğunlaştığı nokta da budur. Tüketim sürecinde üreticiler imajlardır ve kendilerini ürün ve hizmetlerde gösterirler (Odabaşı, 2017). Postmoder yaklaşımda imajlar markaların tüketime yönlendirmede en çok kullanığı çekiciliktir. Markalar için yoğun rekabet ortamında kendini sıyırmamanın yolu güçlü bir imaja sahip olmaktır. Günümüzde ürünler değil imajlar üretilerek tüketimin arttırılması gerçekleştirilmektedir.

Öznenin merkezleştirilmesi: Postmodern söylemin öznesi tabi kılma ve boyun eğdirme pratiklerini sorgulayabilen ve yeni öznelilik tarzlarını inşa etmeye girişebilen bir öznedir. Bunun nedeni bizzat dilin kapalı bir sistem olmamasından ileri gelir. Dilin akışkan ve çok katlı doğası söylemlerin, ne kadar uğraşılsa uğraşılsın, yekpare birer türdeşlik olmalarını engeller (Küçük, 1994: 223). Postmodernizm geleneksel modern kabulün aksine, bilgilerimizin gerçeğe birebir karşılık gelmediğini, gerçeğin hep yeniden üretildiğini iddia eder ve bunun için de hep yeni modeller geliştirilmesi gerektiğinin altını çizerek (Akt. Aslan ve Yılmaz, 2001). Postmodern kuramcılara göre öznenin kitlelerin içine patladığı, bu parçalanmış, kopuk ve süreksiz tecrübe biçimi postmodern kültürün, hem öznel deneyimlerinin, hem de metinlerinin çok temel bir özelliği olmaktadır. Deleuze ve Guattari modernitenin öznesinin parçalanmasını ve dağılıp gitmesini yüceltirken arzu ve özneliliğin, amaçsız oradan oraya savrulmalarına neredeyse alkış tutmaktadır. Bu kuramlara göre, kimlik çok değişken ve istikrarsızdır. Bazı postmodern kuramlara göre de kimlik "postmodern sahne"de bütün bütün gözden kaybolmaktadır. Postmodern kuramların pek çoğu kimliğin içe patlama ve öznenin parçalanma yeri olarak popüler kültürün neden olduğunu ileri sürmektedirler. Postmodern kültürün genellikle dikkat çekici özellikleri olarak kabul edilen, imajların hızlı, yoğun üretimi ve yayılması; gösterişli, yüksek-teknoloji ürünü aşırılıklar; özgün biçimlerin, üslupların taklit edilmesi (pastiş) ve içe patlamaları; eski imaj ve üslupların parça parça alıntılanması ve yinelenmesi gibi özelliklerin örneklerindendir (Kellner, 2016, s. 197). Modern öncesinin tanrı merkezliliği, modernizmde insan merkezliliği yerine postmodernizmde merkezsizleştirmeye bırakmıştır. Öznenin merkezden uzaklaşması, kenara bırakılması sonucu bireyi ayrıcalıklı statüden kurtarmakta ve onu daha hoşgörülü, açık, kabullenebilir olmasına neden olmuştur. Etrafindakileri sürekli düzenlemeyi bırakan,

kontrol ve şekillendirici özelliğini bir kenara bırakan birey farklılıkları yaşamayı ve denemeyi arzulayan, sürekli değişen arzulara sahip özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Öznenin nesne ile ilişkilerindeki yaşam sürecinin ve çevresinin kontrolünü, özne yerine nesnenin, tüketimin süreçlerini ve koşullarını belirlediği kabul edilir. Bu nedenle günümüzde bireylerin hareketleri ürünlerin yapıları ve özellikleri tarafından belirlenmektedir demek mümkündür (Odabaşı, 2017).

Karşıtların birlikteliği Postmodernist yaklaşım, her sorunun tek bir doğru cevabı olduğu düşüncesini yadsımakta, aksine, her sorunun birden çok doğru cevabı olabileceğini ya da hiç doğru cevabı olamayacağını öne sürmektedir.

Karşıtlıkların arasında kapsamlı bir birlikteliğin olduğunu söylemek mümkündür. Postmodernistler, postmodern kültürün başlıca özelliklerinin başında gelen ve postmodernizmin paradoksal doğası olarak görülen; herhangi bir şeyin başka birşeyle yan yana koyulması olarak ifade edilmektedir. Örnek olarak; sevgi-nefret, hor görme-hayranlık gibi karşıt duyguları sergilemesi yada inanılan bir konudan aynı anda şüphe duymak yada saygı duyduğu bir konu yada kişiyle aynı zamanda alay edebilmek gibi bilişsel duygular ifade edilmesi gösterilir (Fırat ve Venkatesh, 1993). Bu tür zıtlıkları sanattan literatüre bir çok alanda görmek mümkündür. Günümüzde bir alışveriş merkezinde ayakkabı denerken canlı müzik dinleyen bir tüketici deneyimi yada otantik restoranların yüksek kültür ifadesi olarak karşımıza çıkması mümkündür.

Postmodernizm etkisinde markaların uygulamalarında karşıtlıkların birlikteliğini reklamlarda görmek mümkündür. Yerel ile global unsurların bir arada verilmesi yada geleneksel ile günümüz alışkanlıklarının harmanlanması sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Markalar postmodern pazarlama uygulamalarını kullanarak yeni bir iletişim ortamı oluşturarak hedef kitlelerini etkileme çabası içerisinde. Bu nedenle markaların postmodern pazarlamanın sağladığı avantajları sıklıkla kullandığı görülmektedir. Literatürde postmodern marka olarak da ifade edilen bu birleşim işletmelere kendilerini ifade etmek için yeni bir yaklaşım sunmaktadır.

Postmodern Marka; rakiplerden sıyrılmayı sağlayan ve ayırt edilmesini sağlayacak şekilde kendilerini özgün kişilik özellikleri ile ifade edebilen, sosyal etkileşimlerde bulunan kişi ve/veya kurumları temsil eden varlıklardır (Sözer 2009). Burada bahsedilen özgün kişilik, markaları tıpkı bireyler gibi bulunduğu pazarda tüketiciler ya da markalar ile sosyal ilişkiler kurarak bir varlık göstermesidir. Markaları kurduğu bu ilişkiler, markanın sosyal etkileşimi olarak ifade edilmektedir. Her marka sosyal rolleri ya da ilişkileri açısından birer varlık konumundadır ve bu nedenle bir markanın

etkinliği ve itibarı, kendisine duyulan sempati, sevgi ve güven ile doğru orantılıdır. Markaların sahip oldukları bu varlıklar, yalnızca bilançolarda yer alan finansal bir değer değil, aynı zamanda fiziksel bir varlık olarak da algılanmalıdır (Odabaşı, 2017). Tüm bunların ötesinde markalar tüketici için benlik yapılandırma sembolik bir ifade biçimi oluşturmaktadır. Sosyal sınıf ve statü gibi değerlerin ifade edilmesinde markanın sembolik tüketimi etkin rol oynamaktadır. Özellikle kültürel sınıflamaların oluşmasında ve iletilmesinde markanın önemi karşımıza çıkmaktadır.

Postmodern pazarlama için, giderek siparişe dayalı ürünlerin, hatta tek kişilik pazarların söz konusu olacağı varsayımı, ürünlerin yeniden konumlandırmasını güçleştirmektedir. Daha yaratıcı pazarlama iletişimi mesajları üretmek zorunlu hale gelmekte, bu da daha yaratıcı ve sanatsal yaklaşımları gündeme getirmektedir (Babacan, Onat, 2002).

3.1 Retro pazarlama :

Postmodernizm, kültür teorisyeni Frederic Jameson'a göre, “ilk bakışta tarihsel olarak nasıl düşünüleceğini unutmuş bir çağda tarihsel düşünmeye yönelik bir girişimdir” (Akt.Brown, 1997,). Buna karşın bir çok teorisyen Jameson'un postmodern anı tanımlaması konusunda aynı fikirde olmasa da, bazıları zamandan ziyade mekana yapılan vurgu ile karakterize olduğunu ileri sürmektedir. Modernite projesinin karakteristik özellikleri olarak kabul edilen; ilerici, ileriye dönük, yukarı ve yukarı doğru paradigma yıkılmıştır ve bir dereceye kadar, postmodernliğe, gerileme, rekürrens ve geri dönüşümü vurgulayan bir dünya görüşünden bahsetmek için geçmiş zamanın bir kısmının yerine geçmiştir. Bir başka ifadeye göre, postmodern anın en ayırt edici özelliklerinin yıldönümleri (Fransız Devrimi, İkinci Dünya Savaşı, İrlanda Kıtılığı vb.) ile bağdaştırılması, yeniden canlanmalar (örn. Moda, mimarlık, müzik) ve öncülerin ve tarihsel paralelliklerin tanımlanması (yüzgeçler, yeni Orta Çağlar, bin yıllık gerilimler) söz konusudur (Brown, 1994).

Brown retro pazarlamayı tanımlarken 3 biçimde ele almaktadır. Repro, retro ve repro retro Repro pazarlama. Repro, eski güzelleri çoğaltmakla ilgili bir kavram iken, Retro ifade eder eski ile yeni birleştirir. Retro genellikle yüksek teknoloji ile eski stil şekillendirme formunun bir arada kullanılması ile gerçekleştirilir. Repro-retro ise, yeniden canlandırma gerçekleştirmektir. Var olanı yeniden üreterek gerçekleştirilen nostalji ticaretidir. Bu tanımlardan yola çıkarak , repro'nun muhtemelen retro pazarlamanın en yaygın çeşitlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Geçmişe

gönderim yapan eski bir siyah beyaz reklam filmi bu uygulamanın en düşük maliyetleri yöntemlerindendir (Brown, 1999). Bu uygulamaya örnek olarak Migros'un gerçekleştirmiş olduğu, kuruluşunun 57. yılı sebebiyle gerçekleştirdiği reklam kampanyası verilebilir.

Retro, geçmiş ile şimdiki zamanı mantıklı bir biçimde birleştiren uygulamalardır. TAG Heuer 1930'lu yıllarda ürettiği saatini güneş enerjili bir mikroçip ile yeniden üretmesi buna örnektir. Şüphesiz, Yeni Volkswagen Beetle retro'nun ilahı olarak göstermek mümkündür. 1998 yılında Detroit Motor Show'da ödülünü kazanan yeni Beetle 1967 yılı modeline bakıldığında eski görünümü ile yeni teknoloji birleştirilerek, Meksika'da yeni bir teknoloji tesisinde, ayarlanabilir direksiyon kolunu, CD çalar, klima, altı hoparlörlü stereo sistemi, ön ve yan hava yastıkları 115 beygir güç motoru ile geçmiş ve günümüz teknolojisini bir araya getiren eşsiz bir retro örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Brown, 1999).

Repro-retro, ise postmodern modanın kendisidir. Nostalji için canlanma, yeniden canlandırma söz konusudur. Son teknoloji ürünler reproduksiyonlar yapılır. Repro-retro geçmişin son teknoloji reproduksiyonları olarak ifade edilmektedir. Star Wars ise buna en uygun örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk bölümü 1977 yılında çekilen film günümüzde devam eden seri olarak kahramanların şimdi çocukları vardır (Brown, 1999). Retro anlayış ile ürünler ve hizmetler yeniden canlandırıldı yeniden yapılandırıldı. Bu nedenle retro ürünleri her yerde görmek mümkün hale geldi.

Postmodern bakış bugünü yaşama, gelecekte daha çok bugünün gelecek ve geçmişle bağların koparılmasını amaçlamaktadır. Bu noktadan bakıldığında Retro pazarlamanın postmodern pazarlama ile örtüştüğünü söylemek mümkündür. Geçmiş ve geleceği harmanlayarak deneyimleme arzusu, geleneksel ve kutsal olanın yeniden keşfedilme ve elde edilmeye yönelik çalışılmasına sebep olmaktadır. Postmodern bireyin birçok şeyi birlikte aynı anda denemek istemesi, geçmiş ve geleceğin birlikte denenebileceği algılamasını sebep olmaktadır. "Geçmişe önem veren iletişim ve tanıtım kampanyaları gerçekleştirilmektedir. Varlığını çoktan kaybetmiş gibi olan markaların günümüze uygun halde yeniden canlandırılmaları artmaktadır. Ultramodern ancak nostaljik biçimdeki geçmişe dönük (retro) ürünler, reklamlar ya da perakendecilik uygulamalarına daha çok rastlanmaktadır" (Odabaşı, 2017).

3.2. Konut Markalaması

Konut markalaması son yıllarda Türkiye'de oldukça hareketli olan konut sektörü için önemli bir olgu haline gelmiştir. Artan rekabet ve yüksek fiyat

politikası piyasada var olan şirketler farklılaştırıcı bir unsur arayışını önemli hale getirmektedir. Değişen tüketici tercihleri konut firmalarını da etkisi altına alarak farklılaşan müşteri profiline uygun stratejiler geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu noktada günümüz bireyleri için önemli bir kavram olan markalaşma yaklaşımı konut sektörü için de oldukça önemli hale gelmektedir. Markalaşma ile şirketler tercih edilebilirliğini arttırmaktadır. Böylelikle yoğun rekabet ortamında rakiplerinden sıyrılma imkanı bulmak mümkündür.

“Amerikan Pazarlama Birliği firmaya yönelik “marka” tanımını şöyle yapmaktadır: Bir satıcının ya da satıcılar grubunun mal ve hizmetlerini tanımlayan ve onları rakiplerden ayırt etmeyi amaçlayan bir isim, terim, işaret, sembol, şekil ya da bunların kombinasyonudur ”(Dereli ve Baykasoglu, 2007). Bu tanım ile birlikte konut firmalarının kendilerini rakiplerinden farklı kılmak adına markalaşma faaliyetlerine önem verdiklerini söylemek mümkündür. Ancak tüm bu isim, işaret, şekil yada semboller günümüz rekabet koşullarında farklılaşmak için yeterli olmadığını söylemek de mümkündür.

Bir başka tanıma göre marka, bir veya bir grup satıcının malları veya hizmetlerini saptamaya ve bu malları ya da hizmetleri rakiplerinden farklılaştırmaya yarayan, müşteriye ürünün kaynağını işaret eden, rakiplerden koruyan, ayırt edici bir isim ve/veya semboldür (Aaker, 2009). Farklılaştırma aracı olarak bir isim yada semboller bütünü olarak markayı ifade etmek günümüz postmodern bireyi için yeterli bir ayırtıcı olmamaktadır. Bu nedenle karşımıza marka imajı kavramı çıkmaktadır. Markanın bir sembolden ve isimden öte taşıdığı anlam marka imajı ile karşılık bulmaktadır. Konut firmaları inşa ettikleri projeler hakkında tüketicilere bilgi verme, onları ikna etme ve satın alma davranışı oluşturabilmek adına markalaşma faaliyeti gerçekleştirmektedirler. Özellikle Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisinde en önemli basamağa denk gelen barınma ihtiyacını gidermek için hizmet veren konut firmaları en iyi pazarlama stratejisi üzerine odaklanarak markalaşma faaliyetini gerçekleştirmek durumundadır.

Marka imajı; bir kişinin veya kişiler grubunun bir ürünle ilgili duygusal olduğu kadar rasyonel değerlendirmelerin tümü, bir başka deyişle ürünün, kişiye çağrıştırdığı, duygu ve düşünceler bütünüdür (Peltekoğlu, 2007). Marka imajı hedef kitlenin ürün yada hizmeti zihninde farklılaştırması açısından önemli bir işleve sahiptir. Rakiplerinden farklılaştırıcı bir unsur

olarak markaların sahip olduğu imaj ve bu imajın hedef kitlede bulunduğu karşılık önemlidir. Bu nedenle konut firmaları bir isim ve sembole ilave olarak onlara yeni bir yaşam sunumunu projelerin kendileri ile sunmaktadır. Konut sektöründe bir ismin ötesinde yeni bir yaşam yada farklı bir yaşam sunmak söz konusudur. Bunu yaparken de markalaşma sürecinde ürün stratejisi kullanılmaktadır. Teknolojik gelişmelerle birlikte ürünler giderek fonksiyonel yönden birbirlerine benzemekte ve ürünlerde farklılık oluşturarak tüketicilerin dikkatini çekmek amacıyla sembolik özelliklerin öne çıkartılması zorunluluk haline gelmektedir. Tüketiciler satın alma karar sürecinde ürünlerin markalarına ve bu markaların kendisi ve başkaları için ifade ettiği anlama ilgi gösterebilirler (Doyle'den akt. Azizağaoğlu, Altunışık, 2012).

Ürün stratejisini açıklamak için öncelikle ürünü öz, somut ve genişletilmiş ürün olarak sınıflandırılmaktadır. Öz ürün, bir alıcının ürünü satın alırken neyi satın aldığını ifade eder, özetle temel yararları ve hizmetleri kapsamaktadır. Somut ürün, İkinci seviyedir. Bu noktada ürün planlamasında, ürünün stilinde, marka adı, kalite derecesini ve ambalaj gibi özellikler üzerinde durulmaktadır.

Öz ürün, müşterinin bir ürünü alırken neyi aldığını ifade eder. Barınma ihtiyacı, konut satın alma da temel amaçtır. Barınmanın yanı sıra, yatırım ve prestij amacıyla da konut satın alınabilir. Bu durumda yaşanan konutun özelliği, bir strateji aracı olarak görülmektedir. Ayrıca genişletilmiş ürün; müşteriye sunulan ek fayda ve hizmetleri de ifade etmektedir. konut sektöründe ürünü yani konutu satın alan kişi yalnızca barınma ihtiyacını karşılamış olmaz. Aynı zamanda konutun bulunduğu sitede yüzme havuzu, spor merkezi, tenis kortları gibi sosyal aktivitelerini arttırabilecek bir konseptte satın almaktadır. bu tür imkanlar sayesinde hem zaman hem maddi tasarruf sağlamak mümkündür. Bu imkanların ötesinde işletmelerin, kaliteli ürün ve hizmetlerde kaliteyi sunarak müşteri memnuniyeti sağlaması da bir diğer önemli husustur. (Su ve Kaplan, 2017).

Başka bir yaklaşıma göre ise, ürün ve hizmetlerin niteliği, üstün işçilik ve mühendisliği ya da iyi bir finans yönetimi şirketlerin rekabetçi ortamda başarı sağlaması için yeterli olmamaktadır. Tüm bunlara ilaveten dayanılmaz bir çekicilik yaratmak konusunda yeterlilik, nitelik ve müşteriye verilen değer de yeterli olmamaktadır. Bu noktada estetik yaklaşımı, şirketin yada markanın birbirinden değişik özelliklerini anlatan olumlu müşteri izleniminin oluşturulması amacıyla kullanılarak marka daha farklı bir noktaya taşınabilmektedir (Schmitt ve Simson, 2000)

Postmoden bireyler, giyim tarzıyla ya da evleri için satın aldıkları ürünlerle uyumlu bir tarz yaratırken, günlük yaşamlarını estetik bir girişime

dönüştürme çabası içerisinde. Estetik yargılar, haz duygusu ve güzellik algılamalarına dayalı olmakla birlikte; estetik bir deneyimin yaratılması için gereken zemini de oluşturmaktadır. Bu nedenle işlevsel performanstan ziyade estetik çekiciliğe önem verildiğini söylemek mümkündür (Odabaşı ve Kılıçer, 2008). Estetik endüstriyel ürünlerin üreticileri için de önemlidir. Diğer firmalar gibi endüstri firmaları da müşterilerine verdikleri imajı ürünleri aracılığıyla yaratırlar, aynı zamanda ambalajlama, broşürler, lojistik araçları, ticari reklamlar aracılığıyla da gerçekleştirmektedir. Yüksek kaliteli firmalarda bu anlayış oldukça dikkat çekici olmaktadır. Bir diğer nokta ise haz verici ve deneysel olmasıdır. Burada bir ürünün algılanan faydasına odaklanarak gerçekleştirilen satışır. Tüketilen malın yarattığı deneyimi satmak söz konusudur (Schmitt ve Simson, 2000). Konut sektöründe de estetik kavramı oldukça önemlidir. Özellikle konutların tasarımı iç ve dış mimari yapısı estetik yaklaşımı ile tasarlanmaktadır. Özel endüstriyel ürünlerin kullanımı ve örnek daire tasarımı gibi seçenekler ile hem haz hem de deneyimselliğe vurgu yapılmaktadır. Özellikle postmodern pazarlama yaklaşımı açısından haz ve deneysellik konut sektöründe oldukça sık yapılan uygulamalardır. Size özel tasarlanan iç dekorasyon, özel endüstriyel tasarım ürünlerin kullanımı, hatta site içerisinde konut sahiplerine özel tasarlanan aktivite merkezleri bunlara örnek gösterilebilir.

Konut sektöründe markalaşma için öncelikle bir konsept çalışma gerçekleştirmek ve bu çalışma üzerinden markalaşma faaliyetini yürütmek gerekmektedir. Özellikle günümüz postmodernizm etkisinde kalan bireyler marka tercihlerini gerçekleştirirken postmodern pazarlama yaklaşımının sunduğu uygulamaları gerçekleştirmek markaların farklılaşması adına avantaj sağlamaktadır. Post modern pazarlamanın markalaşma üzerindeki etkisi konut markalaması içinde önemli bir strateji olarak karşımıza çıkmaktadır. Konut markalamasında faydalanılan yöntemlerden biri olarak retro markalama kullanılmaktadır. Günümüzde iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler ve değişen pazarlama yaklaşımları ile daha da bilinçlenen müşterilerin isteklerinin değişmesi sonucu farklılaşmak, dolayısıyla markalaşma fikri kabul görür hale gelmiştir.

Bu çalışmaya konu olan Sinpaş Firmasının konut markalamasında kullandığı post modern pazarlama stratejisini incelemek konut markalaması açısından önemli bir açıklayıcı olacaktır.

5. Konut Markalamasında Postmodernist Uygulamalar: Bosphorus, İstanbul Sarayları ve Ege Yakası İncelemesi

Araştırmanın amacı: postmodernleşmenin markalama çabalarında tüketiciye farklılaşma vaadi sunarak ürün ya da hizmetlerin tutundurulmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktır.

Araştırmanın Yöntemi: Kalitatif bir yöntem özelliği ile nitel ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen bulgular postmodern pazarlama kriterleri ışığında irdelenmiştir.

Bu çalışmaya konu olan Sinpaş GYO projelerinden özetle bahsetmek çalışmayı anlamlandırabilmek adına gereklidir. Türkiye'nin ilk, dünyanın sayılı konsept konut projelerinden biri olan Bosphorus City, İstanbul Boğazı'nı ve Boğaz yaşamını Küçükçekmece'ye taşıyan bir projedir. Bu projede, Ortaköy Meydanı'ndan sandala binebilir, Emirgan'da çay molası verebilir. Projede Beylerbeyi, Çubuklu, Rumeli, Anadoluhisarı, Yeniköy, Vaniköy ve Boğaziçi olarak her birinden birer tane yapılan nadide yalılar ve Hisar isimli apartmanlar yer almaktadır. Sinpaş GYO'nun Bosphorus City Projesi 'European Property Awards 2011' de "En İyi Mimari" ve "En İyi Pazarlama Yönetimi" dallarında Avrupa'nın en iyisi seçilmiştir. İstanbul Sarayları; Türkiye'nin ilk temalı konut projesidir. Tarih boyunca inşa edilen yapılara bakıldığında, sarayların mimarinin en nadide eserleri olduğu görülür. İstanbul'un en güzel yerlerinde kurulan saraylar, sadece bir yaşam alanı değil, aynı zamanda saraylarda yaşayanların özelliğini de temsil etmektedir. Geçmiş yüzyıllara dayanan bu saray yaşamı, İstanbul Sarayları'nda yeniden tasarlanmıştır. Ege Yakası, Ege'nin sembollerinden biri olan Santorini Adası'ndan ilham alınarak tasarlanan EgeYakası, Avrupa Yakası'nda Atakent'te inşa edilmiştir. Cumbalı ve panjurlu taş evleriyle, kış bahçeleriyle, geniş balkonlarıyla Ege mimarisinin yeniden yorumlandığı EgeYakası, 365 gün tatil tadında bir yaşam vaad etmektedir. Egeli yemyeşil ağaçları, birbirinden renkli çiçekleriyle süslenmiş peyzajı ve Ege'ye dair şaşırtıcı pek çok özelliği taşımaktadır. EgeYakası, Ege'nin doya doya yaşanabileceği doğal bir yaşam sunmaktadır. Projede yer alan Ege Çarşısı, Ege'nin lezzetlerinin tadına bakılacağı, gurme restoranlardan fırınına kadar Ege yaşamına özgü keyiflere ulaşma imkanı sunmaktadır (<https://sinpasgyo.com/konut-projeleri>, 2018).

Bu bölümde çalışmaya konu olan Sinpaş GYO'nun Bosphorus, İstanbul Sarayları ve Ege Yakası projeleri postmodernist Pazarlama yaklaşımı ışığında irdelenmektedir. Bu irdeleme Fırat ve Venkatesh in ortaya attığı postmodernizmin beş unsuru üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu özellikler (Odabaşı, 2017): üst gerçeklik, parçalanmışlık, üretim ile tüketimin yer değiştirmesi, öznenin merkezleşmesi ve karşıtların birlikteliğidir. Postmodern pazarlama başlığı altında da incelenen bu unsurlar projelerin değerlendirme kriteri olarak belirlenmiştir.

1. Sinpaş: Bosphorus, İstanbul Sarayları ve Ege Yakası Üst Gerçeklik Analizi

Benzetim yoluyla yaratılan imaja üst gerçeklik denir. Gerçekle ilgisi sadece benzerlikten kaynaklanır aralarında bir bağ yoktur. Kopya güçlü olarak sunulur. İmaj sadece ürünü temsil etmez ürün de imajı temsil eder. Benzetim oldukça güçlü gerçekten daha gerçektir. Güçlü biçimde sunulan benzetimler ve göstergeler aracılığıyla sosyal gerçeklik oluşturulur.

Boğaziçinin görsel yapısını bu projede kullanmışlardır. Bosphorus City projesinde İstanbul'un yalılarının birebir örnekleri yeniden inşa edilerek tüketicilere sunulmaktadır. İstanbul Sarayları projesinde İstanbul'da yer alan sarayların isimleri kullanılmış ve mimari açıdan birebir aynı örnekler tasarlanmıştır. Ege yakası projesi ise Ege kasabası örnek alınarak tasarlanmış, taş kaldırımlar, beyaz dış cepheler, mavi panjurlar, peyzaj için kullanılan çiçekler ile İstanbul'un Halkalı İlçesinde Ege imajı oluşturularak proje hayata geçirilmiştir.

2.Sinpaş: Bosphorus, İstanbul Sarayları ve Ege Yakası Parçalanmışlık Analizi

Modernizmde var olan kategorik düşünce, sistemi önemseme ve bütünlük sağlamanın yerini postmodernizmde sınırların ortadan kaldırılması almıştır. Farklılığa saygı, farklılıkları bir arada yaşamak, rekabet içinde iş birliği ve eşitlik bu yaklaşımda önem kazanmıştır.

Sinpaş firmasının bu projelerde, müşterilerine özel olarak sunduğu daire tasarım imkanları, na tamam satın alarak isteğe göre tasarlamak, kişiye özel iç mimari seçenekleri gibi alternatiflerin sunulması. Ayrıca kişiler ve ailelere özel büyüklükte konutların tasarlanması, kat bahçesi, geniş teras, bahçe katı konut seçenekleri sunması bireysel havuz tasarımı gibi örneklerin sunulması parçalanmışlık için örnek teşkil etmektedir.

Üstgerçekliğin yüzeyselliği ile karşılaşan tüketiciler bir tepki olarak başka zamanların (nostalji)ve başka yerlerin özlemine hissedirler. Sinpaş konut markalamasında bu durumun yansıması görülmektedir. Geçmiş zamanlar ve başka yerler kullanım fikrini projelerde görmekteyiz.

3. Sinpaş: Bosphorus, İstanbul Sarayları ve Ege Yakası Üretim ve Tüketimin Yer Değiştirmesi Analizi

Modernizm üretimi değerli kılarken postmodernizm tüketimi değerli kılmaktadır. Tüketimi olumsuzluktan çıkartarak, üretim tüketim birlikteliğine önem verir. Tüketimi özgürleştirici bir faaliyet olarak görmektedir. Postmodern tüketici tüketim ile haz duymakta ve tatmin

olmaktadır. İmajlar üretip sonra bunları temsil edebilecek ürünler üretilmesi söz konusudur. İmajları temsil eden ürünler tasarlanır.

Bu noktada Sinpaş konut markalamasında imaj oluşturarak ürün tasarladığı görülmektedir. Var olan imaj üzerinden markalama gerçekleştirilmektedir. Varolan yalıları, sarayları projesinde konsept olarak kullanarak, var olan kasaba kültürünün imgelerinden yola çıkarak yeni bir proje tasarlaması olarak yorumlanabilir. İstanbul Boğazı'nda bir yalıda oturmak isteyen ancak bunu gerçekleştirme imkanı olmayan yada Ege'de bir kasabada yaşamak isteyen ama imkanı olmayan tüketicilerin özlemleri bu projeler ile karşılanmaktadır.

4. Sinpaş: Bosphorus, İstanbul Sarayları ve Ege Yakası Öznenin Merkezleştirilmesi Analizi

Modern toplum, bilim ve teknoloji aracılığıyla düzenlenmekle birlikte bilinçli bireylerden oluşurdu. Modernizmin sınıflandırmaları, hiyerarşik düzeni postmodernizm ile birlikte değişir. Öznenin merkezden uzaklaştırılmasıyla ayrıcalıklı statüden kurtulması daha hoşgörülü, açık, kabullenilir olmasına neden olur. İçinde bulunduğu ortamı değiştirmek yerine farklılıklarla yaşamayı, denemeyi arzulayan birey karşımıza çıkar. Nesneler öznelerin arzularını yönlendirir. Durgun olmayan hareketli bir düzenden söz edebiliriz. Bosphorous ve İstanbul Sarayları'nda bireylerin sunulan yaşam biçimine davet edilmesi yalnızca bir ev değil bir yaşam biçimi vaad edilmesi buna örnektir. Nesne ile bireyi ikna ederek bu yaşam biçiminin çekici kılınması söz konusudur. Bireyler bu projenin bir parçası olarak gösterilmektedir. Benlik yapılandırılmasından söz etmek mümkündür.

5. Sinpaş: Bosphorus, İstanbul Sarayları ve Ege Yakası Karşıtların Birlikteliği Analizi

Açıklık ve kabullenme, farklılıkların kabulü, çoğulculuğu önemsemek, değişik tartışmalar yanyana konulur. Birbirinden farklı imajlar yan yana kullanılır. Zıtlıklar bir arada verilir. Farklı zamanlarda farklı imgeler sunulur. Global-Yerel, Şimdi-Geçmiş birada kullanılır. Herşey herşeyle olabilir.

Tarihi yapıların günümüze uyarlanması, Boğaziçi'nin ve buradaki yalıların yeniden inşası, Dolmabahçe'nin, Kız Kulesi'nin Halkalı'da tekrardan yapılması, Ege Kasabası'nın tüm özellikleriyle konsept olarak projelendirilmesi ve insanların bu yapılara gösterdiği talep örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Postmodern pazarlamada zıtlık absürtlük değil dikkat çekmek için kullanılan bir yöntemdir. Örneğin Fazıl Say ile mehter takımı aynı reklam içinde birlikte görülebilmektedir. Emlak firmaları “zıtlık ilkesi”ni kullanarak emlak pazarlamaktadır. Satıcılar önce kötü durumda olan ve yüksek fiyatlı evleri göstermekte daha sonra satmak istedikleri ucuz evleri gösterdiklerinde alıcıları hemen ikna edebilmektedirler (Uyar, Pazarlama Türkiye, 2017).

Sonuç

Postmodern dönem ile birlikte değişen tüketici yaklaşımı yeni bir strateji geliştirme ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyacı karşılamak adına postmodernizmin izlerini taşıyan bireylere yönelik postmodern pazarlama yaklaşımı geliştirilmiştir. Postmodern pazarlama anlayışı ile kullanılmaya başlanan retro markalama gibi yeni yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler ile markalar arasında farklılaşmalar sağlanmış ve hedef kitlenin dikkati markaya yoğunlaştırılmıştır. Postmodernizmin ekseninde oluşturulan markalar postmodern pazarlama stratejilerini kullanarak, tutundurma faaliyetlerini gerçekleştirmiştir. Örnek çalışma olarak ele alınan projelerde de incelediğimiz üzere günümüzde markalar postmodernizmin gerektirdiği tüm aşamaları yerine getirerek markalarını rakiplerinden farklılaşma çabası içerisindeyler.

Modern pazarlama kuramında ve uygulamalarında önem kazanmış olan ürünün işlevsel değerinden uzaklaşıp, daha fazla görsellik, görüntü, süs, renk, fantezi, gösteriş, imaj ve anlama önem veren postmodern yapıdaki deneyimleri arayan, isteyen tüketici türü kendini hissettirmektedir. Aşırı gösteriş, beden kültürü, iç huzura yönelik iç dünya zenginliğine yönelme birlikte yürüyebilmektedir. Ürünün somut, işlevsel değerleri ile yaratılamayan farklılıklar, soyut değerleri ile yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu işlem ise markanın ürünlere değerler katması ve yaratılan imajlar aracılığıyla rakiplere karşı üstünlük sağlanmasıyla mümkün olmaktadır. Postmodernizm ekseninde markalama, farklı ve özel bir kimlik ile ürünü yada hizmeti süsler, ona farklı anlamlar yükler ve bu sayede tüketicinin ürün yada hizmetler aracılığı ile yeni anlamlar, imajlar yaratmasına

olanak sağlar. Postmodern bireyin tüm bu çabaların etkisi altında kalarak tüketime yöneldiğini söylemek mümkündür.

Postmodern birey, tüketime söz konusu olan anlamları, imajları kendi imajına uygun biçime getirmek için onlarla oynar, onları değiştirir ve onları istediği yapıya dönüştürür. Ürüne farklı yorumlar, anlamlar eklenmesi sonucunda, ürünün asıl amaçlarından, fonksiyonlarından ayrılması söz konusu olabilmektedir. postmodern birey, günlük yaşamdaki deneyimler

aracıyla bunu gerçekleştirebilmektedir. Ürünler için yeni anlamlar, imajlar yaratmayı yaşamlarında deneyen postmodern tüketici için bu durum bir tür kendini özgürleştirme olarak algılanmaktadır (Funk, 2009). Tüm bu çabalar ile kendini diğerlerinden farklı kılmak için çabalayan postmodern birey, yine kendi gibi rakiplerinden farklılaşmaya yönelen markaları tercih etmektedir. Markalar farklılık arayışında olan tüketicilerin ilgisini çekebilecek stratejiler geliştirmektedir. Özellikle günümüz tüketicisine yönelik olarak tasarlanan yaşam biçimleri postmodern pazarlamanın bir parçası haline gelmektedir.

Modernizm döneminin durağan ve tahmin edilebilir faaliyetlerinin aksine Postmodern pazarlamanın kaos ve düzensizlik üzerine kurgulanmıştır stratejileri günümüz pazarlama anlayışının yapıtaşını oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında belirsizlik ilkesi yeni pazarlama anlayışının en temel öğelerinden biridir. Ayrıca tüketimin artması ve doğanın yeterince korunamaması tüketiciler tarafından hoş karşılanmamıştır.

KAYNAKÇA

Aaker, D.A, (2009). Marka Değeri Yönetimi, İstanbul: Mediacat.

1. Aslan, S., Yılmaz, A. (2001), Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2

Azizağaoğlu A., Altunışık R. (2012). Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi, Cilt 4 Sayı 2, Aralık 2012, 33-50

Babacan M., Onat F.(2002). Postmodern Pazarlama Perspektifi, Ege Akademik Bakış, Volume 2 Numara1, 11-19, 2002, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423877188.pdf>,

Binay, A. (2010). "Tüketim Vasıtasıyla Oluşturulan Postmodern Kimlikler", *Global*

Bozkurt, İ. (2013). Pazarlama İletişiminde Sihirli Dokunuşlar, İstanbul:MediaCat Yayınları.

Brown, S. (1997) "Marketing science in a postmodern world: introduction to the special issue", European Journal of Marketing, Vol. 31 Issue: 3/4, pp.167-182, <https://doi.org/10.1108/03090569710162308>

Dereli T., Baykasoğlu, A. (2007). Toplam Marka Yönetimi, İstanbul: Hayat Yayınları.

- Durmaz, Y., Yardımcıoğlu, M. (2015). Ürün Kararları Ve Stratejileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, KSÜ İİBF, Yıl: 2015 Cilt: 5 Sayı: 2.
- Fırat A. F. (1992), “Postmodernism and the Marketing Organization”, *Journal of Organizational Change Management*, Vol.5, No.1.
- Fırat A.F, Shultz C.F. (1997). II From segmentation to fragmentation Markets and marketing strategy in the postmodern era, *European Journal of Marketing*, Vol. 31 No. 3/4, pp. 183-207. MCB University Press, 0309-0566
- Fırat, A.F. , Venkatesh, A., (1993). “Postmodernity: the age of marketing”, *International Journal of Research in Marketing*, Vol. 10, 1993, pp. 227-49.
- Funk R (2009). Ben ve Biz:Postmodern İnsanın Psikanalizi. İstanbul: YKY.
- Giddens, A. (2012). Sosyoloji . İstanbul: Kırmızı.
- Harvey, D. (1997), Postmodernliğin Durumu, Çev: Sungur Savran, İstanbul: Metis Yayınları.
- <https://sinpasgyo.com/konut-projeleri>
- Kellner, D. (2016). Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası, Popüler Kültür.
- Kotler, P: (2003). **Kotler ve Pazarlama**, 3.Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Küçükceylan, D., Halkla İlişkiler ve Pazarlama Karışımı İçinde Yeni Bir Kavram MPR Bir Örnek Olay, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, ss..8-9
- Media Journal Turkish Edition*, 1 (1).
- Mucuk, İ. (2001). Pazarlama İlkeleri,13.Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Odabaşı Y.(2017), Postmodern Pazarlama, İstanbul: Mediacat,
- Peltekoğlu, F.(2007). Halkla İlişkiler Nedir?, 5.Baskı.İstanbul: Beta Yayınları.
- Schmitt B., Simonson A.(2010). Pazarlama Estetiği, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Su Ö., Kaplan, B., (2017). Konut Pazarlamasında Pazarlama Karması Stratejileri Üzerine Bir Araştırma, Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Yıl: 2017 Cilt: 8 Sayı: 15

Uyar,A. Pazarlama Türkiye, (2017).
<https://pazarlamaturkiye.com/makale/postmodern-pazarlama/>.04.06.2018

Varinli İ., Çatı, K., Ed., 2008, Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler, İstanbul: Detay Yayıncılık.

TÜRKİYE’DE ÖZEL İSTİHDAM BÜROLARININ SUNDUKLARI HİZMETLERİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nurcan TEMİZ¹ & Seher ÇIVAK²

1.Giriş

Küreselleşme süreci, artan uluslararası rekabet bile birlikte çalışanlarda ve işletmelerde değişimlere yol açarak piyasayı önemli derecede etkilemiştir. Buda istihdam ve işsizlik sorununu doğurmuştur. İşsizlik sorununu sadece gelişmekte olan ülkeler değil gelişmiş ülkelerde de yaşamaktadır. Ülkenin uyguladığı istihdam politikalarının işsizliği azaltmadığını aksine büyük krizlerin etkisiyle daha da sorunun arttığı görülmektedir. Bu sorunun ortaya çıkmasında ülkenin eğitim ve mesleki durumu, ülkenin istihdamında sınırlılık, işgücüne katılımın az olması, piyasanın etkin olmaması gibi nedenleri vardır. Bu sorunlar 1980’lere kadar kalkınma politikalarıyla çözülmeye çalışılsa da başarı sağlanamamıştır. Bu yıllarda istihdam hizmetleri devlet tekelindeydi ve bu hizmetler iş ve işçi bulma kurumu üzerinden sağlanıyordu(Çetinkaya,2012).

1980’li yıllardan sonra devletin ekonomide rolü değişmeye başlamış ve kamu tekelinin yanında özel istihdam bürolarının da yer alması ihtiyacı doğmuştur. 2003 yılına kadar kamu tekelini benimseyen Türkiye 4857 sayılı iş kanunu ile birlikte piyasada özel istihdam bürolarının istihdam hizmetlerine aracılık etmesine izin verilmiştir. Özel istihdam büroları belirli bir sözleşme çerçevesinde belirli bir ücret veya komisyon karşılığında iş arayanlarla işçi arayanları bir araya getiren kar amacı güden veya gütmeyen bürolardır(Usta,2012).

Ülkemiz yaşanan iş kazaları ve meslek hastalıkları sebebi ile ilk sıralarda yer almaktadır. Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği haklarının sağlanması görevi, devlet ve özel sektörün çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili koruma sistemlerine sahip çıkılması ile bağlantılıdır. Bu hakların koruma altına alınması için iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili mevzuatının yeniden yapılanması gerekmektedir. Buradaki büyük sorumluluk işverene düşmektedir. İşveren kurduğu iş sağlığı ve güvenliği organizasyonu ile birlikte bu sorumluluğunu yerine getirecektir. Türkiye’de yaşanan iş kazaları

¹ Dr. Öğr.Üyesi, Mersin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

² Mersin Üniversitesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

ve meslek hastalıklarının izlediği seyir, iş sağlığı ve güvenliği açısından mevzuatta var olan modernleşme ve ilerlemenin uygulamaya yansımadağını göstermektedir(Yılmaz,2009).

Çalışmanın amacı; faaliyete geçtikleri 2004 yılından başlayarak günümüze kadar bu büroların beklentilere ne ölçüde cevap verdiğini ortaya koymaktır. Geçici iş ilişkisinin ve esnek çalışma biçimlerinin işçilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından ortaya çıkardığı fırsatlar ve tehditler incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca özel istihdam bürolarının işsizlikle mücadelede etkin bir biçimde işleyip işlemediğinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

2.Türkiye’de Özel İstihdam Bürolarının Mevcut Durumu

Ülkemizde ilk iş ve işçi bulma kurumu 3008 sayılı 1936 tarihli iş kanunu ile kurulması öngörülmüştür. Aracılık faaliyetinin sadece kamu eliyle yürütülmesine karar verilmiştir. Bu sayede iş aracılığı sadece kamu tekelinde kalmıştır. Bunun ardından 2003 tarihli 4857 sayılı iş kanunumuzun 90. Maddesine göre işe yerleştirme konusunda işe aracılık faaliyeti İŞKUR’ un izniyle Özel İstihdam Bürolarınca da yürütülmesi maddesi yer almıştır. Bu sayede kamu tekelinde olan aracılık hizmeti, işbirliği ile Özel İstihdam Hizmetlerine de kaymaya başlamıştır. Bu sayede her iki kurum yan yana çalışma imkanı bulmuştur. Böylece ülkemizde ilk Özel İstihdam Büroları 2003 yılından itibaren faaliyette bulunmuşlardır(Usta,2012).

2.1. Büro Sayılarına Göre Özel İstihdam Büroları

Sayıları her geçen gün artış gösteren bu büroların sayıları 2017 yılı itibariyle toplam 437 adet aktif büro mevcuttur. Özel istihdam büroları tarafından 9.750’si erkek ve 12.433’ü kadın olmak üzere toplam 22.183 kişi işe yerleştirilmiştir(İŞKUR,2017).

2.2. Özel İstihdam Büroları Tarafından İşe Yerleştirilenlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 1. İşe Yerleştirilenlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı (2014 Yılı)

YAŞ GRUPLARI	İŞE YERLEŞTİRME SAYILARI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM
15-19	27	28	55
20-24	403	557	960

25-29	692	549	1241
30-34	450	277	727
35-39	210	171	381
40-44	104	95	199
45-49	67	56	123
50-54	37	39	76
55-59	22	20	42
60-64	4	2	6
65 VE DAHA BÜYÜK	2	4	6
TOPLAM	2018	1798	3816

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, “ İstatistik Yıllığı” <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari/istatistikibilgiler.aspx#dltop>. 08.03.2018

Tabloda ülkemizde işe yerleştirilen kişilerin cinsiyet dağılımları ile birlikte yaş aralıkları belirtilmektedir. 2014 yılında toplamda 2018’i erkek ve 1798’i kadın olmak üzere toplamda 3816 kişi istihdam edilmiştir. İşe yerleştirilenler arasında ilk sırayı 1241 kişiyle 25-29 yaş grubu almaktadır. Daha sonra bu sırayı 960 kişiyle 20-24 yaş grubu takip etmektedir. En az yerleştirilen grup olarak 65 ve daha büyük yaş grubu karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2. 2004-2013 Yılları Arası İşe Yerleştirilenlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımları

YAŞ GRUPLARI	İŞE YERLEŞTİRME SAYILARI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM
15-19	6.602	4.178	10.780
20-24	48.155	29.782	77.937
25-29	72.282	32.064	104.346
30-34	34.129	16.623	50.752
35-39	15.453	8.794	24.247
40-44	7.682	4.948	12.630
45-49	4.851	3.148	7.999

50-54	1.178	488	1.666
55-59	725	327	1.052
60-64	166	76	242
65 VE DAHA BÜYÜK	42	20	62
TOPLAM	191.265	100.448	291.713

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, “ İstatistik Yıllığı” <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari/istatistikbilgiler.aspx#dltop>. 08.03.2018

2004 ve 2013 yılları arasında toplamda istihdam edilen kişi sayısı 191.265’i erkek ve 100.448’i kadın olmak üzere 291.173 kişidir. 2005 yılı itibariyle bu süreçteki tabloya bakacak olursak aynı şekilde ilk sırayı 104.346 kişi istihdamıyla 25-29 yaş grubu almaktadır. Aynı şekilde 77.937 kişiyi istihdam ederek ikinci sırayı 20-24 yaş grubu takip etmektedir. Buradan hareketle işgücü piyasasının çoğunluğunu genç bir kitle oluşturmaktadır diyebiliriz.

2.3. Özel İstihdam Büroları Tarafından İşe Yerleştirilenlerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı

TABLO 3. Eğitim Düzeylerine Göre ÖİB Tarafından İşe Yerleştirilenler (2014 Yılı)

EĞİTİM DÜZEYLERİ	İŞE YERLEŞTİRME SAYISI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM
OKURYAZAR OLMAYAN	1	3	4
OKURYAZAR	3	15	18
İLKÖĞRETİM	221	211	432
ORTAÖĞRETİM (LİSE VE DENGİ)	382	298	680
ÖNLİSANS	293	380	673
LİSANS	1020	803	1823
YÜKSEK LİSANS	92	86	178
DOKTORA	6	2	8

TOPLAM	2018	1798	3816
---------------	-------------	-------------	-------------

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, “ İstatistik Yıllığı” <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari/istatistikbilgiler.aspx#dltop>. 08.03.2018

2014 yılı itibariyle tabloda görüldüğü gibi işe yerleştirilenlerin çoğunluğu lisans mezunu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1823 kişi lisans mezunu olarak işe yerleştirilmiştir. Bu özel istihdam bürolarının mevcut duruma göre vasıflı bir grubu işe yerleştirdiğini söyleyebiliriz. Lisans mezunlarından sonraki çoğunluğu 680 kişi yerleştirerek lise ve dengi mezunları almaktadır. Eğitim almamış kesimin ve eğitim seviyesi oldukça yüksek olan doktora mezunlarının işe yerleştirme sayılarının oldukça düşük olduğunu görmekteyiz.

Tablo 4. 2004-2013 Yılları Arası Eğitim Düzeylerine Göre İşe Yerleştirilenler

EĞİTİM DÜZEYLERİ	İŞE YERLEŞTİRME SAYILARI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM
OKURYAZAR OLMAYAN	125	103	228
OKURYAZAR	788	651	1.439
İLKÖĞRETİM	23.522	15.376	38.898
ORTAÖĞRETİM(LİSE VE DENGİ)	51.807	26.748	78.555
ÖNLİSANS	36.159	18.156	54.315
LİSANS	67.077	34.398	101.475
YÜKSEK LİSANS	8.827	3.746	12.573
DOKTORA	2.960	1.270	4.230
GENEL TOPLAM	191.265	100.448	291.713

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, “ İstatistik Yıllığı” <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari/istatistikbilgiler.aspx#dltop>. 08.03.2018

Değerlendirmede ilk sırayı yine lisans mezunları almaktadır. 2004 ve 2013 yılları arasında toplam 101.475 lisans mezunu istihdam edilmiştir.

Ardından bu sıralamayı 78.555 kişiyle lise ve dengi mezunları devam etmektedir. Burada yine nitelikli kesimin istihdam edildiğini görmekteyiz.

2.4. Özel İstihdam Büroları Tarafından İşe Yerleştirilenlerin illere Göre Dağılımı

Tablo 5. İllere Göre Özel İstihdam Büro Sayısı (2017 Yılı)

İLLER	İZİN ALAN BÜRO SAYISI	FAAL BULUNAN BÜRO SAYISI	KAPALI BÜRO SAYISI
ADANA	15	4	11
ANKARA	83	33	50
ANTALYA	57	23	34
BALIKESİR	4	1	3
BURSA	40	14	26
DENİZLİ	2	1	1
DÜZCE	2	1	1
ESKİŞEHİR	4	2	2
GAZİANTEP	8	2	6
İSTANBUL	633	300	333
İZMİR	71	30	41
KAHRAMANMARAŞ	1	1	0
KAYSERİ	8	3	5
KOCAELİ	10	1	9
KONYA	4	1	3
MANİSA	7	4	3
MUĞLA	8	3	5
NEVŞEHİR	1	1	0
SAKARYA	5	5	0
TEKİRDAĞ	10	7	3
TOPLAM	973	437	536

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, “ İstatistik Yıllığı” <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari/istatistikibilgiler.aspx#dltop>. 08.03.2018

Tablo 5’de ki mevcut duruma göre ülkemizde 973 büroya ÖİB açma yetkisi verilmiştir. Faaliyetine devam eden toplam büro sayısı ise 437’dir. İşe yerleştirme verilerini illere göre değerlendirecek olursak en fazla özel istihdam bürosuna sahip ilimiz İstanbul’ dur. Daha sonraki çoğunluğu Ankara ve İzmir almaktadır.

2.5. Özel İstihdam Büroları Tarafından İşe Yerleştirilenlerin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Tablo 6. İşe Yerleştirilenlerin Meslek Gruplarına Göre Dağılımı(2014 Yılı)

MESLEKLER	İŞE YERLEŞTİRME SAYILARI		
	ERKEK	KADIN	TOPLAM
Müşteri Danışma Elemanları	127	225	352
Diğer Büro Hizmetlerinde Çalışan Elemanlar	67	167	234
Ev, Otel Ve Bürolarda Çalışan Temizlikçiler Ve Yardımcılar	80	147	227
Diğer Satış Elemanları	117	93	210
Satış, Pazarlama Ve Halkla İlişkiler İle İlgili Profesyonel Meslek Mensupları	109	71	180
Diğer Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	126	29	155
Veznedarlar, Tahsilatçılar Ve Benzer Elemanlar	66	77	143
Satış, Pazarlama Ve İş Geliştirme İle İlgili Müdürler	95	47	142
Satış Ve Satın Alma Temsilcileri Ve Aracıları (Brokerler)	66	76	142
Malzeme Kayıtları Ve Taşımacılık İle İlgili Büro Elemanları	81	44	125
Çocuk Bakım Hizmeti Veren Elemanlar Ve Öğretmen Yardımcıları	0	108	108

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, “ İstatistik Yıllığı” <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari/istatistikibilgiler.aspx#dltop>. 15.03.2018

Tablo 6’de 2014 yılına ait işe yerleştirilenlerin meslek gruplarına göre dağılımı görülmektedir. Tablodan da anlaşılabileceği gibi yerleştirilenler çok geniş bir yelpazeye sahiptir. Her türlü meslek grubuna yerleştirme yapılmıştır. En fazla işe yerleştirilen meslek grubu olarak müşteri danışma elemanları karşımıza çıkmaktadır. Müşteri danışma elemanları 352 kişi istihdam etmiştir. Böylelikle hem meslek grupları hem de eğitim gruplarına

baktığımızda vasıflı ve nitelikli kesimi işe yerleştirdiği için birbirleriyle örtüşmektedirler.

2.6. Özel İstihdam Büroları Tarafından İşe Yerleştirilenlerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Tablo 7. Cinsiyete Göre Özel İstihdam Büroları İşe Yerleştirme Sayısı(2007-2017)

YILLAR	ERKEK	KADIN	TOPLAM
2007	22.142	13.940	36.082
2008	29.828	14.024	43.852
2009	10.993	10.412	21.405
2010	14.697	12.954	27.651
2011	18.349	17.215	35.564
2012	13.549	8.849	22.398
2013	11.501	7.271	18.772
2014	7.595	7.332	14.927
2015	7.617	6.189	13.806
2016	10.580	10.009	20.589
2017	4.156	4.810	8.966

Kaynak: Türkiye İş Kurumu, “ İstatistik Yıllığı”, 9. Genel Kurul Raporu. <http://www.iskur.gov.tr/tr-tr/ozelistihdamburolari/istatistikibilgiler.aspx#dltop>. 18.03.2018

Özel istihdam büroları 2004 den 2017 Haziran ayına kadar toplamda 350.000 kişinin işe yerleştirilmesinde aracılık etmişlerdir. 2017 Haziran ayının sonuna kadar toplamda 8.966 kişinin istihdamı sağlanmıştır. Yılsunu itibariyle bu rakam 22.183’ü bulmuştur.

3.Geçici İş İlişisinin İş Sağlığı Ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi

3.1.Geçici İş İlişkisi

İşgücü piyasasında yaşanan olumsuzluklar ile birlikte yaşanan krizler, artan rekabet koşulları ve çevresel faktörlerin sebebiyle iş görenler açısından olumsuz koşullara yol açmaktadır. Bunun sebebi ise işverenlerin esnekliğe duyduğu ihtiyaçtır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu ihtiyaç doğrultusunda yeni esneklik modellerine gereksinim duymuşlardır. Geçici iş ilişkisi ise bu esneklik biçimlerinden biridir. (Şen,2014). Geçici iş ilişkisi batı hukuka göre 1950’li yıllardan sonra ortaya çıktığı görülmektedir. Hatta bu çalışma biçiminin ise daha eski tarihlere de gittiğini söylemek mümkündür. (Dağ,2015).

1960’lı yıllardan sonra ülkemizde ortaya çıkmaya başlayan geçici iş ilişkisi yasal dayanağını 4857 sayılı kanunla 2003 yılında oturtmuştur. 4857 sayılı kanunla yalnızca gerçek manada geçici iş ilişkisine yer verilmiş, mesleki faaliyet olarak geçici ilişki yer almamıştır.

Geçici iş ilişkisi kavramına 4857 sayılı kanunun 7. maddesinde yer verilmiştir. Bu maddeye göre geçici iş ilişkisi bir iş sözleşmesiyle işverene bağlı olan işçinin onayı ile birlikte çalışma faaliyetini gerçekleştirmek için geçici süreliğine başka bir işverene vermesidir(4857 İK).Bu ilişkinin kurulabilmesi için her şeyden önce arada bir iş sözleşmesi olması gerekir. Eğer arada mevcut bir sözleşme yoksa bu geçici iş ilişkisi kurulamaz.Kanunumuzun 7. Maddesinde yer alan ibareye göre işveren, işçinin iş görme edimini gerçekleştirebilmesi için işçinin geçici iş ilişkisi için yazılı rızasını almak zorundadır(Benli,2006). Başka bir işyerine devredilecek işçi yalnızca aynı holding ve şirketler topluluğunda bulunan bir işyerine devirde ve eski işine benzer bir işte çalıştırılma zorunluluğu vardır(Güler,2007).

3.2.İş Sağlığı Ve Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi

İş kanununa göre geçici işveren işçiye talimat verme ve onu sağlık ve güvenlik risklerine karşı gerekli olan eğitimleri vermekle görevlidir. Bu madde yalnızca eğitim verme görevinden bahsetse de eğitimin yanında sağlık ve güvenlik gibi önlemlerin alınması ve bunlara uyulması gibi görevleri de mevcuttur. İşveren bu yükümlülüğünü işçiye kısa süreli çalıştırdığı için ihmal etmemelidir. Bu nedenle Avrupa birliği geçici çalışanların sağlık ve güvenliğini sağlamak için 91/383 numaralı yönerge çıkarmıştır. Avrupa birliğine uyum sağlamak adına ülkemizde çalışanların iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak için bir yönetmelik çıkarılması öngörülmüştür. Bundan dolayı “geçici veya belirli süreli işlerde iş sağlığı ve güvenliği hakkında yönetmelik” çıkarılmıştır(İren,2011).

Bu yönetmelik geçici işverene kendi işçileri ve geçici çalışan işçilere eşit muamele yapması gerektiği yükümlülüğünü getirmiştir. Geçici işçilerin korunması adına bu yönetmelik asıl işveren ve geçici işveren arasında bilgilendirme hükmüne de yer vermiştir. Bu konuda geçici işveren asıl işverene yapılan iş için mesleki bilgi ve yetenek ile işin özelliğini anlatma zorunluluğu getirmiştir. Bu bilgilendirme sayesinde iş sağlığı ve güvenliği açısından uygun işe uygun işçi yönlendirmesi yapılmış olacaktır. Bu uygulamanın amacı geçici işçinin sağlık ve güvenliği açısından uygun özelliklere sahip olup olmadığının tespit edilmesidir(Dağ,2015).

Geçici işverenin işyerinde iş sağlığı ve güvenliği birimi kurmak için veya işyeri hekimi çalıştırması gibi sorumluluklarında geçici işçilerin sayısı dikkate alınmaz. Bu sebeple geçici işçilerin geçici işverenin işçisi olarak kabul edilmemesinin sebebi geçici işçi ile işvereni arasında iş sözleşmesi bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

4.İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından “Güvenceli Esneklik”

İngilizcede flexicurity olarak bilinen güvenceli esneklik kavramı flexibility(esneklik) ve security(güvence) gibi iki kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu kavram ilk olarak İskandinav ülkelerinde benimsenmiştir. AB ülkelerinde ise istihdam sorunlarına bir çözüm olarak görülmüştür(Kuzgun,2012).

Ekonomik ve sosyal hayatın değişmesi ile birlikte istihdamı artırmak ve işgücüne olan katılımı yükseltmek için ortaya çıkan bir modeldir. Bu modelde kayıt dışılığı azaltmak amaçlanmaktadır. Birçok işgücünün kayıt altına alınmadığı ve sosyal güvencesi olmayan bir kesim için önemli bir adım olarak görülmektedir. Güvenceli esneklik AB’ ye uyum süreci açısından önemli bir paya sahiptir(ÇSGB,2008). Ülkemizde ekonominin yaşamış olduğu dalgalanmalar işsiz olan işgücüne bir alternatif olarak görülmekte buda güvencesiz esnekliği doğurmaktadır(Atanır,2012).

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi(KEİG) Platformu, Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağında(UİS) kadınlara yüklenen görevler hakkında düşüncelerini dile getirmiştir. KEİG, bu stratejinin istihdamı artırmaktan ziyade piyasadaki maliyetleri düşürmek ve esnek istihdamı yaygınlaştırmayı hedeflediğini belirtmiştir. Bu istihdam politikalarını “ güvenceli esneklik” yerine “ esnek güvence” olarak adlandırmanın daha isabetli olduğunu dile getirmektedir(KEİG,2012).

Güvence kavramı insanlar için temel bir gereksinimdir. Özgürlük için güvence temel şarttır. Güvencesizlik ise haksızlık ve eşitsizlikten meydana gelir. İstihdam yapısının değişmesiyle meydana azalma, aynı ücret

düzeyinden daha fazla çalışılması gerektiği, ücret artışı olmaması gibi durumları sıralayabiliriz. Bireyin hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan gelir seviyesi güvencesizliğin bir dalını oluşturmaktadır. İşsiz kaldığı durumlarda da iş bulma güçlüğü de güvencesizliğin yansımasıdır(Temiz,2004).

İş sağlığı ve güvenliği alma yükümlülüğü işverendedir. Esneklik kavramıyla işveren borçlarını birlikte bağdaştırmak mümkün değildir. İş sağlığı ve güvenliği esnemeyen katı hükümlerle düzenlenmek zorundadır. Bundan dolayı iş sağlığı ve güvenliği alanında esnekliği tartışmak alanın doğasına aykırıdır. Esneklik kavramı işçinin korunmasını yok eden düzenleme ve uygulamaları meşrulaştıran bir kavramdır. Başına “güvence” sıfatı getirilse bile işçinin korunmasını ortadan kaldırıp, işverenin işgücü üzerindeki denetimini az maliyetle üst seviyelere çıkartmayı amaçlamaktadır. Esnek çalışma yönteminin işgücündeki denetimin arttığı, iddiaların aksine üretim sürecini demokratikleştirmediği ücretlerin düşürüldüğü, sosyal hakların azaltıldığı, istihdamı daraltıp örgütlenmeyi sekteye uğrattığı ve işçilerde kişilik bozukluklarına sebep olmaktadır. Çağdaş esnek çalışma biçimi olarak sunulan bu uygulamada kiralık işçi, çağrı üzerine çalışma, sıkıştırılmış iş haftası, telafi çalışması gibi olaylar doruk noktasına ulaşmaktadır(İren,2011).

Sonuç olarak esneklik uygulamaları işçinin sağlığını tehdit eden bir etki olduğunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda bu uygulama iş kazası ve meslek hastalıklarına zemin hazırlamaktadır.

5.Özel İstihdam Büroları: Esnek İş Gücü Mü?

Geçici işçi sağlama sözleşmesi kapsamında özel istihdam bürosu aracılığıyla çalıştırılan işçiye geçici işçi denir. Kamuoyunda, bu kavrama kısaca işçi kiralama denilmektedir. İşçileri kiralayan işverenlerin tek sorumlulukları, İşçilerin çalışırken ödenmeyen en fazla üç aylık ücreti kadardır. Kiralanan işçilerin kıdem, ihbar, yıllık izin ücreti gibi alacaklarından kiralayan işveren sorumlu olmamaktadır(Tiryaki,2016).

Özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma yetkisi verilerek çalışma yaşamının esnekleştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu esnekleşme olgusunu dört ana kategoriye ayırmak mümkündür. Kıdem tazminatı hakkının kaldırılması, asıl işçilerin kolay biçimde taşeron verilmesinin önünün açılması, özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma izni verilmesi ve sonuncu olarak esnek ve güvencesiz istihdam şekillerinin (evden çalışma, uzaktan çalışma, iş paylaşımı, yarı zamanlı çalışma, geçici iş sözleşmeleri) yaygınlaşmasıdır. Bu nedenle uygulamanın kural dışı, güvencesiz ve esnek istihdam şekillerini

kural haline getiren, işverenlerin işten çıkarma maliyetlerini azaltmayı, istihdam rejimini bir bütün halinde ve sermaye örgütlerinin talepleri doğrultusunda yeniden dizayn etmeyi hedefleyen bir çerçeve halinde ele almak gerekmektedir. Özel istihdam büroları ile birlikte işçi kiralama uygulamasına izin verilen ülkelerde, istihdam biçiminin çalışanların güvencesiz, daha düşük ücretle ve kötü çalışma şartları ile sendikal haklardan yoksun şekilde çalıştırılmasına sebep olduğunu gözler önüne koymaktadır(DİSK,2016).

6.İş Sağlığı Ve Güvenliği Açısından Özel İstihdam Büroları

Özel istihdam büroları yönetmeliği kapsamında çalışanların iş sağlığı ve güvenliği açısından gereken tedbirlerin alınmasına dair bir maddeye yer verilmemiştir. Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği hizmetlerinin sağlanması sorumluluğu, özel istihdam büroları aracılığıyla işçiyi işyerinde çalıştırmak üzere devrettiği geçici işverene aittir. Geçici işveren işyerinde çalıştırdığı geçici işçinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerini vermekle yükümlüdür. İş Kanununun 7. Maddesine göre yalnızca eğitim verme yükümlülüğünden bahsedilse de çalışanın işyerinde ki sağlık ve güvenliğini sağlayacak tüm önlemleri alması gerekmektedir.Geçici işveren, işçilerin sağlık ve güvenliklerinin korunmasını içeren çalışma koşulları bakımından orada çalışandığer işçilere sağladığı düzeyde korumayı geçici işçilere de sağlamakla yükümlüdür. Geçici işveren özellikle kişisel koruyucu donanımlara ulaşmak için geçici ve diğer işçiler arasında bir ayrım uygulanmamalıdır.

İşyerinde iş sağlığı ve güvenliği birimi kurmak özel istihdam bürolarının sorumluluğunda değildir. Bu birimi kurma sorumluluğu işçiyi kiralayan işverenindir. Bu sebepten dolayı özel istihdam bürolarına ve işçilere herhangi bir mali yük getirememektedir.(Şen,2014)

Özel istihdam büroları işçiyi kendi kriterlerine uygun bir işe devir etmesi gerekmektedir. İşçinin işe uygun olmaması iş kazalarının öncelikli sebeplerindendir. Geçici işveren işçiyi devir aldıktan sonra yapacağı işle ilgili ve bu işi yaparken karşılaşacağı riskler ile ilgili işçiyi bilgilendirmelidir.

6.Dünya’da Özel İstihdam Bürolarına Genel Bakış

6.1.Almanya

Merkezi Nürnberg olan ve 1 mayıs 1952 yılında kurulan Federal İş Bulma Kurumu Almanya’da hizmet vermede görevli olan kurumdu. Bu büro işlerinin yürütülmesi için plan ve kontrolü sağlamakla

görevlidir(Selek,2005). Almanya’da 1994 yılına kadar kamu istihdam kurumları mevcuttur. Kamu tekeli haricinde kalan uygulamalar ise eğlence, aktör, manken, müzisyen gibi mesleklerdi. Bu kurum haricinde kar amacı olmayan bazı bürolara izin verilmekteydi(Usta,2012).

Almanya’da 1990’lı yıllara gelince özelleştirme eğilimleri ile birlikte, iş piyasasına aykırı olduğu gerekçesiyle 1954 yılında onayladığı 96 numaralı sözleşmeden çekilme kararı almıştır. Bundan dolayı 10.07.1992 yılında da ayrılmıştır. 1994 yılına gelindiğinde ise Alman Parlamentosu özel istihdam bürolarına serbestlik tanımıştır(Ekin,2011).

6.2.İngiltere

İngiltere birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak kamu tekeli yerine liberal yapıyı benimsemiştir. Bu büroların varlığı uzun bir geçmişe sahiptir. İngiltere bu büroların haklarını kısıtlayıcı herhangi bir ILO sözleşmesini onaylamamıştır. 1973 yılında iş ve işçi bulma büroları kanunu yürürlüğe girerek özel istihdam büroları yasallaştırılmıştır. İngiltere’de günümüzde çok sayıda ÖİB bulunmaktadır. Bu büroların çoğunluğu geçici işçi istihdamı hizmeti sunarken az sayıda da sürekli işçi istihdamı da sunmaktadır. Bu tür bürolar en çok İngiltere ve Almanya’da mevcuttur(Ekin,2001). En çok rastlanan özel istihdam bürosu türü ise uzun süreli büro ve sekreterlik hizmeti sunan bürolardır. (Selek,2005).

6.3.Hollanda

Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı Hollanda’da istihdamdan sorumlu olan bakanlık konumundadır. Hollanda 1980’lerde yaşamış olduğu işsizlik problemi sebebi ile 1990’lı yıllara gelindiğinde yasal düzenlemelerde değişikliğe gitmiştir. 1991 yılına gelindiğinde kamu istihdam kurumu kamu tekelinden ayrılarak yarı resmi olarak üçlü bir yapıya dönüşmüştür. Üçlü yapıdaki taraflar hükümet, işçi ve işveren oluşturmaktadır. (Pul,2006).

Hollanda’da gençlerin eğitime büyük önem verildiğinden dolayı “Gençlere İstihdam Garantisi Kanunu(YouthEmploymentGuaranteeLaw)” çıkarılmıştır. Bu sayede kamu istihdam ve özel istihdam kurumları arasında işbirliği oluşturulmasında vesile olmuştur. Ülkede özel istihdam kurumlarında yasaklamaya gidilmemiş fakat sıkı denetim getirilmiştir. Çalışma bakanlığına bağlı merkezi istihdam kurumu lisans vermede yetkili kurumdur. Ülkede bu büroların kurulması için izin ya da lisans şartı yoktur. Ayrıca bürolar kamu kurumlarına da işçi yerleştirme yapabilirler. (Pul,2006).

6.4.Fransa

Ulusal İstihdam Kurumu(AGENCE NATIONALE POUR L'Emploi-ANPE) Fransa'nın istihdamdan sorumlu olan kuruluşudur. 1980 yılında ise son halini almıştır. Bu kurumun; mesleki eğitim kurslarını düzenlemek, genç ve sakat olan kitlenin piyasaya girmesine katkı sağlamak, işsiz olanlara yapılan yardımları ayarlamak, iş piyasası ile ilgili istatistiklerin hazırlanmasına yardımcı olmak gibi görevleri vardır(Pul,2006).

1945 yılına gelindiğinde ülkede istihdam kamu tekeline alınarak yasal düzenlemeye gidilmiştir. 1972 yılına gelindiğinde 88 sayılı sözleşme ile birlikte kamu tekelinde yumuşamaya gidilerek geçici işçi bürolarına izin verilmiştir. 1986 yılına doğru sınırlı sayıda da olsa sanatçılar haricinde devletten lisans almak şartıyla özel istihdam bürolarına izin verilmiştir(Ekin,2001).

7.Sonuç

İşsizlik, günümüzde tüm ülkelerin büyük problemidir. Özellikle Türkiye'de genç nüfus hızla arttığı için bu sorun daha fazla yaşanmaktadır. Kamu kurumlarının bu noktada yetersiz kalması sonucu özel istihdam bürolarına olan önemi artırmıştır. 2004 yılından itibaren ülkemizde yerini alan özel istihdam büroları yasal düzenlemenin yapılmasından sonra toplumda ciddi beklentilerin doğmasına neden olmuştur.

İş piyasasındaki işverenlerin, çalışanların ve iş arayanların kısaca piyasadaki aktörlerinin istismar edilmemesi için, kamunun çalışanların iş sağlığı ve güvenliğinin korunması açısından düzenleyici ve denetleyici rol alması gereklidir. Tam istihdama ulaşmak tüm ülkelerin ortak hedefidir. Özel istihdam büroları bu ihtiyacı tam anlamıyla karşılayamamaktadır. İşveren, işyerinde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması için gerekli olan tüm önlemleri almak, araç ve gereçleri noksansız bulundurmak; işçiler de iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uymakla yükümlüdür.

Küreselleşmenin olumsuz yanlarını azaltmak için ülkemizde öncelikle kapsamı dar olan mevzuatın genişletilmesi ve katılımcı bir iş sağlığı ve güvenliği yönetim modelinin geliştirilmesi gerekmektedir. İşe yerleştirme faaliyeti yapan özel istihdam bürolarının öncelikle İSG kültürünü benimsemeleri şarttır.iş sağlığı ve güvenliği mevzuatında eskiye nazaran iyileştirmeler olsa da ülkemizdeki asıl problem mevzuatın uygulanmasındaki yetersizliklerdir.

Sonuç olarak özel istihdam bürolarının Türkiye'de ve Avrupa'daki yapılarının gözler önüne serilmeye çalışıldığı bu çalışmada özel istihdam

büroları ile kamu istihdam kurumlarının birlikte ortak işgücü piyasası içinde yer almaları gerektiği kanısı oluşmuştur.

KAYNAKÇA

- [1].Çetinkaya, E. (2012). Sosyal Taraf Temsilcilerinin Gözüyle Türkiye’de Özel İstihdam Büroları, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3,147
- [2].Usta, D. (2012). İnternet Üzerinden Hizmet Veren Özel İstihdam Bürolarının Farkındalığının Anlaşılması: Yalova Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi, Yalova.
- [3].Yılmaz, F. (2009). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Ve Türkiye’de İş Sağlığı Ve Güvenliği, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6/1, 45
- [4].Türkiye İş Kurumu 9. Genel Kurul Çalışma Raporu. (2017). <http://www.iskur.gov.tr/trtr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx#dltop>.adresin den erişildi. (ET: 26.04.2018)
- [5]. Şen, M. (2014). Esnek Çalışma Bağlamında Geçici İş İlişkisi Ve Özel İstihdam Büroları. Hukuk Bilimin Güncel Sorunları 3. Uluslararası Kongre Bildiri Kitabı, 2,411
- [6]. Dağ, M,Y. (2015). İş Ve Sosyal Güvenlik Hukukunda Geçici İş İlişkisi, İstanbul, 4
- [7].4857 Sayılı İş Kanunu M7.(2003). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf>.adresinden erişildi. (ET:26.04.2018)
- [8]. Benli, Y,Y. (2006). 4857 Sayılı İş Kanuna Göre Geçici İş İlişkisi Ve Bu İlişkinin Hukuki Sonuçları. Kamu-iş, 8/4, 6
- [9].Güler, Ş. (2007-2008). 4857 Sayılı İş Kanuna Göre Ödünç İş İlişkisi. Tühis İş Hukuku Ve İktisat Dergisi, 21,2-3,93
- [10]. İren, E. (2011). Geçici İş İlişkisinde İşverenlerin İş Sağlığı Ve Güvenliği Önlemleri Alma Yükümlülüğü. 60/2 ,289
- [11]. Kuzgun, İ,K. (2012). Güvenceli Esneklik Kavramı Ve Türkiye’de Güvenceli. Esnekliğin Belirleyici Değişkenleri. Sosyal Güvenlik Dergisi. 2/2, 36
- [12]. ÇSGB (2008), Matras Projesi Sonuç Raporu, Esnek Güvence Bağlamında Türkiye’de Sosyal Güvence.

- [13]. Atanır, H. (2012). Türkiye’de “Sosyal” Güvenceli Esneklik Mümkün mü?. Sosyal Güvence. 2,22
- [14].KEİG (2012). "Güvenceli Esneklik Değil, Esnek Güvence" İstanbul - BİA Haber Merkezi.
- [15]. Temiz, H. E. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin Ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. 59-60
- [16].Tiryaki, H. (2016). Kiralama Yoluyla İşçi İstihdamının Usul Ve Esasları, MDERGI/8773A.037, 156.
- [17]. DİSK RAPORU. (2016). "Kıralık İşçilik Anayasaya Aykırıdır!", 2.
- [18]. Selek, C. (2005). Türkiye’de İş ve İşçi Bulmaya Aracılık Hizmetleri ve Özel İstihdam Büroları, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- [19]. Ekin, N. (2001). Türkiye’de İş Piyasasının Yeniden Yapılanması: Özel İstihdam Büroları,İTO Yayını, İstanbul.
- [20]. PUL, Emine (2006); “Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri’nde İstihdam Bürolarının Yapısı, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİN KARAR ALMA SÜRECİNDEKİ ROLÜ

Servet ÖNAL* & İsa KILIÇ**

1.GİRİŞ

İşletme, insan gereksinimlerini karşılamak üzere mal ve hizmet üretiminde bulunan ekonomik ve teknik birim olarak tanımlanmaktadır (Karakaya,2016:15).İşletmelerin temel amaçları kâr elde etmek ve sürekliliktir. İçinde bulunduğumuz yoğun rekabet ortamında işletmeler ayakta kalabilmek için bu ortama ayak uydurmak zorundadır. Günümüzde bilgi ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte bilginin önemini daha da artırmıştır. Doğru, güvenilir ve zamanlı bilgiyi elde edebilen ve kullanabilen işletmeler diğer işletmelere rekabet üstünlüğü sağlayacaktır. Yönetim bilgi sistemleri içinde bulunan muhasebe bilgi sistemi (MBS), işletme yönetimi için ayrı bir öneme sahiptir(Öz ve Yavuz,2015:228). Ekonomik ve teknolojik gelişmeler paraleline işletme organizasyonları ve yönetim süreçlerinde yaşlana değişimler, muhasebe kavramında da değişim ve gelişen anlayışlara liderlik etmiş, bunun sonucunda da muhasebenin sistem olarak tanımlanması ve işleyişi ile ilgili karmaşık yapı güçlenmiştir (Şakrak, 2013:1). Küreselleşmeyle birlikte ise günümüz iş yaşamında rekabet son derece yoğun yaşanmaktadır. Bu rekabet ortamında başarılı olmak ve faaliyetlerini uzun süre devam ettirmek isteyen işletmeler, sahip olduğu kaynakları en etkin biçimde kullanma çabası içindedirler. Bu kaynakların en önemlisini, stratejik bir güç unsuru olan bilgi oluşturmaktadır. Bilgiyi bir sistem olarak düşünürsek, bu bilgi sisteminin en önemli parçasını, muhasebe oluşturmaktadır. Dünya ekonomisinde son yıllarda yaşanan gelişmeler muhasebenin işlevini sadece tutulan bilgilerin ilgili kişilere sunulması görevinin dışına çıkarmış, işletmeyle ilgili geleceğe yönelik plân ve stratejilerin oluşturulması ve ortaya çıkabilecek gereksinimlerin önceden belirlenmesine olan tanıyacak önemli bir araç konumuna getirmiştir. İşletmelerin yönetiminde önemli değişikliklere neden olan, işletme uygulamalarını ve işletmeyle ilgili kişiler arasındaki ilişkileri etkileyen kurumsal yönetim anlayışı, bu özelliklere sahip bir bilgi sisteminde güç alır. Bu nedenle, bir bilgi sistemi olan muhasebe ile kurumsal yönetim devamlı etkileşim halindedir (Kaderli ve Köroğlu, 2014: 1). İşletmelerde tüm işletme fonksiyonlarından aktarılan verilerin toplanması, kaydedilmesi,

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

** İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun MYO

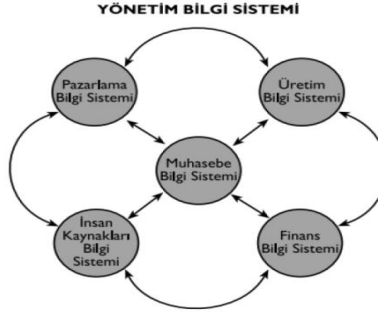
sınıflandırılması, özetlenmesi ve finansal nitelikli olayların yorumlanması ve analizine kadar geçen süreçteki işlemleri bilgi teknolojisi aracılığı ile yerine getirilmektedir. Bilgi teknolojisi ile muhasebe bilgi sistemindeki muhasebe raporlarını kullanan yöneticiler, işleme dayalı muhasebe sisteminin bilgilerini kullanıp iç finansal raporlama sisteminden yararlanarak faaliyetlerle ilgili spesifik bilgiler toplamaktadırlar(Akgün ve Kılıç,2013:21).Yönetim bilgi sistemi içerisinde yer alan alt sistemlerden en eskisi olan muhasebe bilgi sisteminden elde edilen bu spesifik bilgiler, işletme yöneticileri tarafından irdelenerek fayda maliyet analizi noktasında aldıkları kararlarda yardımcı olacaktır.

2.YÖNETİM BİLGİ SİSTEMLERİ VE ALT SİSTEMLER

Günümüzde işletme yöneticiliği, işlenecek bilgilerin miktar bakımından artması ve nitelik bakımından çoğalması ile birlikte gittikçe zorlaşmaktadır. Bu nedenle işletmenin çevreden aldığı verileri işleyerek bilgi haline getirip yöneticilere sunacak bir sisteme ihtiyaç vardır. Bu işlevleri yerine getirecek sistem de yönetim bilgi sistemleridir. Yönetim bilgi sistemi; bir işletmenin yönetiminde kullanılan bilgilerin işlenmesini ve iletilmesini sağlayan bir sistemdir. İşletmelerin iç ve dış çevresiyle olan her türlü etkileşimleri, çeşitli bilgi sistemleriyle yönetime ulaşmakta, yönetim bu bilgilerle sistemi kontrol altında tutabilmektedir. Bilgi sistemleri, işletmelerin çevresi, girdileri, süreçleri ve çıktılarıyla yönetimi arasında her türlü iletişimi sağlayabilmektedir. İşletmelerde kaynakların etkin ve verimli kullanımı noktasında ihtiyaç duyulan temel unsur bilgidir. İşletme bilgi sistemi, alt bilgi sistemleri arasında bilgi alış verişine izin veren ve bu sistemleri birbiriyle bütünleştiren bir üst sistemdir (Güney, 2013:77). Yönetim bilgi sistemi alt sistemlerden oluşur. Alt sistemler;

- Üretim Bilgi Sistemi
- Pazarlama Bilgi Sistemi
- İnsan Kaynakları Bilgi Sistemi
- Finansal Bilgi Sistemi
- Muhasebe Bilgi Sistemi

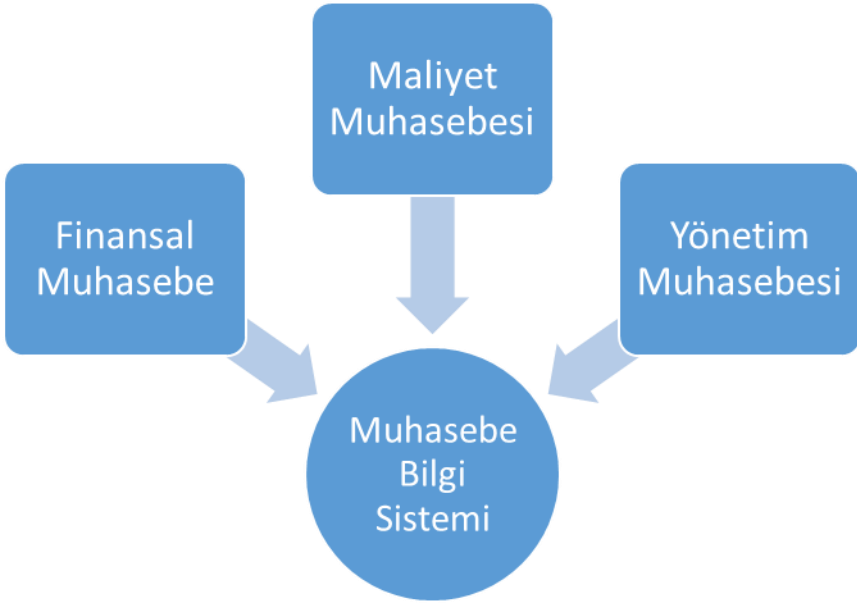
Şekil:1. Yönetim Bilgi Sistemi ve Alt Sistemler

Kaynak: Melih Erdoğan, Adnan Sevim (Ed.), 2013, Muhasebe Bilgi Sistemi. *Muhasebe Yazılımları*, Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3019, Eskişehir, s.13.

3.Muhasebe Bilgi Sistemi

Muhasebe, işletmedeki bilgi ihtiyacını karşılayabildiği derecede faydalı olabilecek bir sistemdir. Muhasebe, bir bilgi sistemi olarak düşünüldüğünde, bilgi kullanıcılarının isabetli kararlar almalarına yardımcı olacak verilerin toplanması, işlenmesi ve iletilmesinden oluşan bir süreci ifade eder (Yazıcı, 2010: 203). Yönetim bilgi sistemleri içerisinde en eski ve gelişmiş olanı muhasebe bilgi sistemidir. Muhasebe bilgi sisteminin temel alanı işletmenin kıymet hareketlerini izlemektir. İşletmenin varlık ve kaynaklarında değişme meydana getiren mali nitelikteki işlemlere ilişkin verilerin toplanıp, sınıflandırılıp rapor edilerek analiz edilmesi ve ilgili kişi ya da gruplara sunulması gerekir. Muhasebe bilgi sistemi bu yönüyle işletme yöneticilerine işletme varlık ve kaynaklarının oluşumu, kullanılış biçimi tüketilen varlık ve kaynaklar sonucunda meydana gelen ve işletmelerin mali açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bu bilgileri ilgili kişi ve kuruluşlara kullanılabilir bir biçimde ileten sistem olarak ifade edilebilir. Muhasebe bilgi sisteminin alt sistemleri finansal muhasebe, maliyet muhasebesi ve yönetim muhasebesi olmak üzere üç alt sistemde incelenir.

Finansal Muhasebe, işletmenin varlıkları, kaynakları ve bunlardaki değişiklikler ve faaliyet sonuçları hakkında bilgi veren, gelecekteki nakit akımlarını değerlendirmede faydalı olacak bilgiler sağlayan, bu bilgilerden yararlanmak isteyen iç ve dış bilgi kullanıcılarına yani yöneticilere, ortaklara, yatırımcılara, kredi verenlere ve diğer ilgililere kararlarında yardımcı olacak ve yol gösterecek bilgiler hazırlayan ve sunan sistemdir (Feyiz, 2009:127). *Maliyet Muhasebesi*, maliyet bilgileri yönetimin değişik ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmalıdır. Bu nedenle maliyet hesaplama ve raporlama yöntemleri yöneticilerin istekleri doğrultusunda değişecektir. Yani işletmedeki farklı ihtiyaçlar farklı maliyet bilgilerini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle bir maliyet muhasebesi bilgi ihtiyacı ile karşılaşıldığında elde edilecek bilginin yönetim amaçlı mı, yoksa finansal amaçlı mı kullanılacağına bilinmesi gerekir. Örneğin, bilginin stoklar için mi, başarı değerlemesi için mi, karar alma faaliyeti için mi kullanılacağı önceden bilinmelidir ve kararlaştırılmalıdır. Bu durum yöneticiye ihtiyaçlara göre birçok bilgidan lazım olanını seçme konusunda yol gösterecektir (Varıcı, 2007:63). Maliyet muhasebesinin en önemli görevi üretim maliyetlerine ait doğru ve yeterli bilgiyi zamanında yönetime sunarak, karar alınırken yöneticilerin en iyi seçeneği belirlemesine katkı sağlamaktır (Çidem, 2013:31). *Yönetim Muhasebesi*, Yönetim muhasebesi işletme amaçlarının ve faaliyet standartlarının saptanması, faaliyetin denetimi ve gerekli düzeltmeleri yapmayı sağlayıcı bir araç olarak belirir. Yönetim muhasebesi, finansal muhasebenin üstlendiği defter tutma, kayıt etme gibi

işlemlerin çok ötesinde, işletme yöneticilerinin karar almada yararlanacakları bilgileri derleyen ve yorumlayan bir niteliğe sahiptir (Kutlu, 2008:49). Muhasebe Bilgi Sistemi, işletme içinden ve işletme dışından elde edilen verileri, çeşitli aşamalardan geçirerek işletme içi ve işletme dışı bilgi kullanıcılarına faydalı olacak bir şekle getirir. Sistem içerisinde bir bilgi; *kaydetme, sınıflandırma, hesaplama, özetleme, saklama, iletme* aşamalarından geçerek işlenir.

4.MUHASEBE BİLGİ SİSTEMİNİN ALINAN KARARLARA ETKİSİ

İşletme kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması her şeyden önce, yönetimin alternatif yollardan birinin veya diğerinin seçimi niteliğinde alacağı kararlarla olur. Yöneticinin kararları işletmeyi başarıya ya da başarısızlığa götürdüğü içindir ki, modern işletmecilikte karar verme (karar alma) yönetme işinin temeli olarak kabul edilmektedir. Hatta ABD’li ünlü bilim adamı H.A. Simon daha da ileri giderek yönetme faaliyeti ile karar alma sürecini eş anlamlı olarak kabul etmektedir (Mucuk, 2011:379). Muhasebe bilgi sisteminden sağlanan bilgiler işletme kararlarında kullanıldığı sürece işletme için bir anlam ifade edecektir. İşletme yöneticilerinin işletme ilgili kararları alırken muhasebe bilgi sistemi çıktılarından yararlanmaları doğru karar almaları açısından son derece önemlidir. İşletmelerde profesyonel yöneticilerin muhasebe bilgi sistemi çıktılarını kullanarak almaları gereken belli başlı kararları şöyle sıralamak mümkündür (Mizrahi, 2011: 311);

- Satılacak malların miktarlarının ve satış zamanlarının belirlenmesi,
- Malların satış fiyatının oluşturulması,
- Üretilecek mamullerin miktarlarının ve üretim zamanlarının belirlenmesi,
- Üretim için gerekli olan hammadde ve diğer girdilerin nitelik ve miktarlarının saptanması,

Muhasebenin ürettiği bilgi, ekonomik değeri olan ve birbirinden farklı amaçlar için kullanılabilen, ekonomik sistemi ve kullanıcıların davranışlarını etkileyen çok değişik süreçlerin bir araya gelerek oluşturduğu sistemli bir bütünden oluşur.

SONUÇ

Muhasebe bilgisinden elde edilen veriler, işletme yöneticilerinin alacağı kararlarda önemli belirleyici unsurlardır. Günümüzdeki bilgi teknolojilerindeki gelişmeler, muhasebe bilgi sistemlerinin kullanım alanlarını önemli ölçüde artırmıştır. Aktifte yer alan her bir kalem için atıl

kapasite ve fırsat maliyeti oluşturmada kaynakların kullanılması işletme karlılığı üzerinde önemli fayda sağlayacaktır. Ayrıca borçlanma maliyetlerinin azaltılması, en uygun borçlanma seçeneklerinin değerlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Bütçeleme yoluyla geleceğe ilişkin belirsizlikler önemli ölçüde giderilecektir. Risk planlamasıyla işletmelerin sürekliliğinin sağlanması mümkün olacaktır. Günümüz rekabet ortamında işletmelerin ayakta kalabilmeleri için kurumsal yönetim anlayışına ve etkili bir biçimde uygulanabilmesine önem vermeleri gerekmektedir. Kurumsal yönetim anlayışının adillik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkeleri ile muhasebe bilgi sisteminin temel ilkelerinin bir bütün olarak uygulamaya konması, işletmelerin rekabet üstünlüğü elde etmesinde ve işletme sürekliliğinin sağlanmasında büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A. İ. ve Kılıç, S. (2013), “Muhasebe Bilgi Sisteminin İşletme Yönetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi”, ***Yönetim ve Ekonomi Dergisi*** Yıl:2013 Cilt:20 Sayı:2 Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. MANİSA, syf:21-36
- Büyükmirza, K., (2016), Maliyet ve Yönetim Muhasebesi, ***Gazi Kitapevi***, Ankara
- Çidem, İ. (2013); “Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliği: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler Üzerine Bir Araştırma”, ***Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü***, Kayseri.
- Feyiz, M. A. (2009); “Dönem sonu Muhasebe İşlemleri”, 6. Baskı, ***Murathan Yayınevi***, Trabzon
- Güney, A. (2013), “Yönetim Anlayışında Muhasebe Bilgi Sisteminin Yeri”, ***Journal of Research in Education and Teaching***, Ağustos 2013 Cilt:2, Sayı:3 Makale No:33 ISSN: 2146-9199; 276-280.
- Kaderli, Y. ve Çağrı, K. (2014), “İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sistemi İle Kurumsal Yönetim Anlayışı Arasında İlişki”, ***Muhasebe ve Finansman Dergisi***, Temmuz, Syf: 21-38
- Kutlu, Ş. (2008); “Entelektüel Sermayenin Hesaplanmasında Muhasebe Bilgi Sisteminin Katkısı: Katılım Bankalarında Bir

Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi,**Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta

Mizrahi, Rozi (2011); “KOBİ’lerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkin Kullanımı Üzerine Bir Araştırma”, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, 2011 ISSN: 1309 -8039 (Online), s.307-316

Mucuk, İsmet (2011); “Temel İşletme Bilgileri”, **Türkmen Kitapevi**, 5.Baskı, İstanbul

Öz, Y.-Yavuz, H. (2015), “İşletme Yönetiminin Aldığı Kararlarda Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkisi ve Önemi: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Bir Araştırma”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 16, Sayı 1, Syf:227-246

Sürmeli, F., Erdoğan, M., Erdoğan N. Ve Banar K., Önce S. (2013); Muhasebe Bilgi Sistemi, **Anadolu Üniversitesi Yayınları**, No: 963, Eskişehir.

Şakrak, M. (2013). “Yalın Düşünce İlkelerine Dayalı Muhasebe Bilgi Sistemi ve Modeli, Beykent Üniversitesi”, **İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:3, s. 1.

Varıcı, İ. (2007); “Muhasebe Bilgi Sisteminin Kurumsallaşma Üzerine Etkisi: Orta ve Doğu Karadenizdeki KOBİ’ler Üzerine Bir Uygulama”, Yüksek Lisans Tezi, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Trabzon.

Yazıcı, N. (2010); “Bir Bilgi Sistemi Olarak Muhasebenin Kobi’lerin Yönetim Kararlarına Etkisi: Erzurum Araştırması”, **Mufad Journal**, Sayı: 47, Temmuz 2010, s. 202-212.

LİSANS EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN, TİCARİ BELGELER VE DEFTERLER ÜZERİNDEKİ ALGI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Servet ÖNAL* & İsa KILIÇ**

1.GİRİŞ

İşletme, başkalarının ihtiyaçlarını karşılamak üzere mal veya hizmetleri üretmek ve sahibine kar sağlamak amacıyla faaliyet gösteren ekonomik ve teknik birimdir(Yazıcı, 2014:46). Muhasebe işletmelerin finansal durumu hakkında bilgi sağlar. Bu nedenle muhasebe “işletmelerin dili” olarak adlandırılır. Başka bir ifadeyle muhasebe işletmeyle ilgili menfaat grupları arasında haberleşmeyi sağlar. Haberleşme işlevi gerekli raporların gerekli zamanlarda ilgililere sunulması ile gerçekleştirilir (Küçüksavaş, 2016:7). İşletme yöneticileri, ortaklar, 3. kişiler ve kamu kurumları ile iletişimi sağlayan raporlar muhasebe de kullanılan ticari belgelerin ilgili defterlere kaydedilmesi sonucunda oluşur.

Ticari işlemlerin günü gününe kaydı muhasebenin an açık görülen yanıdır. Günümüzde kayıt tutma işi bilgisayarlar tarafından yapılır. Bilgisayarlara bilgi girişi de genellikle mali müşavirler tarafından değil, bu konuda uzman memurlar tarafından yapılır (Küçüksavaş, 2016:7).Bu kayıtları yapan uzman memurlar SMMM stajyeri veya SMMM stajyeri adaylarıdır. Birçoğu lisans mezunu olan bu adaylar, işletmelerin yapmış oldukları ticaretin detaylarının yer aldığı bilgileri ilgili kanunlarda yer alan defter ve belgelere kaydederler. Bir ülkenin sahip olduğu işgücü kaynaklarının niteliği ülkenin kalkınmışlık düzeyini belirlemede kullanılan en önemli ölçütlerden biridir (Önal vd.,2017:45). İşyeri eğitimlerinin nitelikli eleman yetiştirmede önemli bir yeri bulunmaktadır.

2. BELGE ve DEFTERLER

Belge, “bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb. vesika, doküman” Defter ise “çoğunlukla karton ya da plastik bir kapak içinde ve formalar halinde tutturulmuş bulunan kâğıt yapraklarından oluşan ve sayfalarına yazı yazılan çoğunlukla karton ya da plastik bir kapak içinde ve formalar halinde tutturulmuş bulunan kâğıt yapraklarından oluşan ve sayfalarına yazı yazılan” (www.tdk.gov.tr), şeklinde tanımlanmaktadır. Genel belge ve defter adları bunlar olmasının yanında ticari hayat içerisinde kullanılan ticari belgeler ve defterler farklıdır.Ticari belgeler; muhasebede ve ticari hayatta kolaylık ve belli bir düzen sağlaması için kullanılan belgelerin tümüne denir(www.muhasebedersleri.com). Her tacir ticari işletmesinin iktisadi ve mali durumunu, borç ve alacak ilişkilerini ve her iş yılı içinde

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü

** İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun MYO

elde edilen sonuçları tespit etmek amacıyla, işletmesinin içeriği ve öneminin gerektiğini bütün tutmuş olduğu defterlere ise ticari defter denir(www.muhasabeturk.org). Muhasebede belge, muhasebe kayıtlarına ve ticari defterlere dayanak teşkil eden yazılı ve basılı kağıttır(Çetiner, 2006:59).Yasal mevzuatımızın Borçlar Kanunu, İcra İflas Kanunu, Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu içerisinde belgeler ve defterler düzenlenmiştir. Ancak bu çalışma kapsamında Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanunu içerisinde yer alan belgeler ve defterler yer alacaktır. Muhasebede defter tutma yükümlüğü Türkiye’de öteden beri TTK ve VUK ile hukuk, kural ve normuna bağlanmıştır (Bilen, 2007: 124). Defter tutma, işletmede meydana gelen parasal işlemlerin belli bir düzen içinde ticari defterlere yazılmasını ifade eder(www.megep.gov.tr). Ticari defterlerin tutulması, tacirler için bir zorunluluk olmasının yanında onlara birtakım kolaylıklar da sağlamaktadır(Önal ve Kılıç, 2016:259). Tutulması lazım gelen defterlerin, kanununda öngörülen şartlara uygun olarak tutulması halinde bu defterler, taciri yaptığı her işlemi aklında tutmak yükümlülüğünden kurtaracağı gibi işletmenin yönetimini de kolaylaştıracaktır(Ceyhun,2017:8). Defter tutma yükümlülüğü, iki yükümlülüğün ayrı amacından kaynaklanmaktadır. Birincisi, işletmenin hem yönetimine ve ortaklarına, hem de işletme ile ticari ilişki içinde bulunan kişilerin gereksinme duyduğu mali bilgilerini izlemek ve üretmek; ikincisi de, vergileme nedeniyle kamuya dönük, özellikle vergi yönetimine karşı beyan esasına dayalı vergilemede, beyanın doğruluğunu kanıtlama amacıyla tutulmaktadır(Özel,2006:15). Ekonomik iş ve işlemlerin durumunu belirten ticari belgeler ve defterlerin TTK ve VUK’ da nasıl düzenlenmeleri, hangi bilgilerin bu defter ve belgeler üzerinde olması gerektiği belirtilmiştir. Bu düzenlemelerden bazılarının eksik veya hiç olmaması o belgeyi yok hükmünde sayacaktır. Bu durum hem satış akdinin geçersiz olmasına hem de hukuki anlaşmazlıklarda kanıt olma özelliğine zarar verecektir. Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanununda yer alan belgeler ve defterler aşağıdaki tablolarda ilgili kanunlarda yer aldığı şekilde gösterilmiştir.

Vergi Usul Kanununda Yer Alan Belgeler ve Defterler

Belgeler	Defterler
Fatura	Yevmiye Defteri
Sevk İrsaliyesi	Defter-i Kebir
Perakende Satış Fişi	Envanter Defteri
Müstahsil Makbuzu	İşletme Hesabı Defteri
Gider Pusulası	Serbest Meslek Kazancı Defteri

Serbest Meslek Makbuzu	Çiftçi İşletme Defteri
Taşıma İrsaliyesi	-
Ücret Bordrosu	-

Kaynak:VUK

Türk Ticaret Kanununda Yer Alan Belgeler ve Defterler

Belgeler	Defterler
Kambiyo Senetleri	Yevmiye Defteri
Bono	Defter-i Kebir
Police	Envanter Defteri
-	Pay Defteri
-	Yönetim Kurulu Karar Defteri
-	Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri

Kaynak:TTK

3.UYGULAMA

Çalışma kapsamında ticari hayatımızda kullanılan ve Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanununda yer alan ticari belgeler ve defterlerin isimlerinin yer aldığı bir anket 5’li likert ölçeğine göre hazırlanarak adının açıklanmasının uygun olmayacağını düşündüğümüz bir üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerine sunulmuştur. Ankete 208 öğrencinin geri dönüş sağlamış, eksiklik ve anlamlılık durumuna göre 193 anket değerlendirmeye dahil edilmiştir. Anket sonucunda elde edilen sonuçlar SPSS frekans analizi ile değerlendirilmiştir.

3.1. Uygulamanın Amacı

Bu çalışmada; lisans eğitimi alan 3. ve 4. Sınıf işletme bölümü öğrencilerinin, Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanununda yer alan ticari belgeler ve defterler üzerindeki algı düzeylerini ölçmek amaçlanmıştır.

3.2. Uygulamanın Kapsamı

Araştırmacılar tarafından hazırlanan anket, ilgili üniversitenin işletme bölümü öğrencilerine sunulmuştur. 2017-2018 Eğitim Öğretim Yılı Bahar yarı yılı döneminde işletme bölümü 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinden 208 öğrenci geri dönüş sağlamış, eksiklik ve anlamlılık durumuna göre, 193 anket değerlendirmeye dahil edilmiştir.

3.3. Uygulamanın Yöntemi

Çalışma kapsamında Türk Ticaret Kanunu ve Vergi Usul Kanununda yer alan ticari belgeler ve defterlerin isimlerinin yer aldığı bir anket 5’li likert ölçeğine göre hazırlanarak öğrencilere sunulmuştur. Anketin giriş bölümünde demografik özellikler, A grubunda Vergi Usul Kanunu Gereği Kullanılan Belgeler, B grubunda Türk Ticaret Kanunu Gereği Kullanılan Belgeler, C grubunda Vergi Usul Kanunu Gereği Tutulması Zorunlu Olan Defterler, D grubunda Türk Ticaret Kanunu gereği tutulması Zorunlu Muhasebe defterleri, E grubunda Türk Ticaret Kanunu gereği tutulması ihtiyari olan defterler ilgili sorular yer almaktadır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmacılar tarafından hazırlanan anket çalışması bire bir karşılıklı olarak uygulanmıştır. Elde edilen veriler sınıflandırılmış ve belirli gruplara ayrılmıştır. Daha sonra bu veriler SPSS 22 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve elde edilen tablolar yorumlanmıştır. Verilerin analizi ve yorumlanmasında frekans analizi yöntemi kullanılmıştır.

3.5.Uygulamanın Bulguları

Anket soruları ile ilgili olarak ilk önce güvenilirlik analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Cronbach’s Alpha A grubundaki sorular için 0,870, B grubundaki sorular için 0,869, C grubundaki sorular için 0,732, D grubundaki sorular için 0,893, E grubundaki sorular için 0,914, olarak bulunmuştur. Alpha değerinin oldukça yüksek çıktığı ve dolayısı ile anketin güvenilirliğinin yüksek olduğu gözlenmiştir. Verilerden elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablolar aracılığı ile yorumlanmıştır.

Ankete katılan öğrenciler yaklaşık olarak;

Cinsiyet	Mezun Olduğu Lise	Programa Nasıl Kayıt Yaptırdığı	İsteğe Bağlı/Zorunlu Staj Eğitimi Alan Öğrenciler
% 45 Erkek	% 53 Düz lise	% 94 YGS-LYS	%24 Staj Eğitimi Alan
% 55 Kız	% 32 Anadolu Lisesi	% 6 DGS	% 76 Staj Eğitimi Almayan

-	%14 Ticaret Meslek Lisesi	-	-
-	%1 Fen Lisesi	-	-

İşletme bölümü öğrencilerinin yarısından fazlasının bayan, %85 gibi bir oranın ise düz lise ve Anadolu lisesinden mezun olduğu, bölüme kayıt yaptıran öğrencilerin %94 gibi çok büyük oran ile yüksek öğretim kurumları sınavı ile geldiği görülmektedir. Ankette öğrencilere fakülte eğitimi süresince veya daha önceki eğitim kurumlarında isteğe bağlı veya zorunlu olarak herhangi bir staj eğitimi alıp almadıkları sorulmuştur. Öğrencilerden staj eğitimi alan öğrenciler tüm öğrenciler içerisinde %24'lük bir orana sahiptir. Staj eğitimi alan öğrencilerin içerisinde DGS ile gelen öğrencilerin oranı ve bu öğrencilerin ticari belgeler ve defterleri tanıma oranlarının yüksek olduğu görülmüştür.

Ankete katılan öğrencilerin değerleri nispeten aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir;

Gruplar/ Likert Ölçek Değeri	A-Grubu VUK Gereği Kullanılan Belgeler	B-Grubu TTK Gereği Kullanılan Belgeler	C-Grubu VUK Gereği Tutulması Zorunlu Olan Defterler	D-Grubu TTK Gereği Tutulması Zorunlu Muhasebe Defterleri	E-Grubu TTK Gereği Tutulması İhtiyari Olan Defterler
Likert Ölçek Değeri	3,2533	2,7722	3,2565	3,4497	2,6563
Durumu	Kararsız	Katılmıyor	Kararsız	Katılıyor	Katılmıyor

Sonuçlar incelendiğinde öğrencilerin VUK Gereği Kullanılan Belgeleri tanıma oranının nispeten kararsız, TTK Gereği Kullanılan Belgelerin tanınma oranının kararsıza yakın ama nispeten kararsız, VUK Gereği Tutulması Zorunlu Olan Defterlerin tanınırlık oranının nispeten yüksek, TTK Gereği Tutulması İhtiyari Olan Defterlerin tanınırlık oranı ise gruplar içerisinde en düşük olanıdır.

Ankete katılan öğrencilerin en çok ve en az tanınan belge ve defterler

;

Gruplar	VUK Gereği En Çok Tanınan Belgeler/Defterler	VUK Gereği En Az Tanınan Belgeler/Defterler	TTK Gereği En Çok Tanınan Belgeler/Defterler	TTK Gereği En Az Tanınan Belgeler/Defterler
Belgeler	Fatura	Müstahsil Makbuzu	Bono	Kambiyo Senetleri
Defterler	İşletme Hesabı Defteri	Serbest Meslek Erbabı Defteri	Yevmiye Defteri	Genel Kurul Toplantı ve Müzakere Defteri

Sonuçlar incelendiğinde öğrencilerin Vergi Usul Kanununca tutulan belgelerden; en çok tanınırlık oranının fatura olduğu, en az tanınırlık oranının müstahsil makbuzu olduğu, Vergi Usul Kanununca tutulan defterlerden; en çok tanınırlık oranının işletme hesabı defteri, en az tanınırlık oranının ise serbest meslek erbabınca tutulan defter olduğu görülmüştür. Türk Ticaret Kanununca tutulan belgelerden; en çok tanınırlık oranının bono olduğu, en az tanınırlık oranının kambiyo senedi olduğu, Türk Ticaret Kanununca tutulan defterlerden; en çok tanınırlık oranının yevmiye defteri, en az tanınırlık oranının ise genel kurul toplantı ve müzakere defteri olduğu görülmüştür. Belgeler içerisinde en çok tanınan belgenin fatura, defterler içerisinde ise yevmiye defteri olduğu görülmüştür. Bu belge ve defterlerin en çok tanınan belge ve defter olmasında öğrencilerin lisans eğitimi boyunca her türlü muhasebe derslerinde kayıt yaptığı belge ve defterler olduğu düşünülmektedir. Belgeler içerisinde en az tanınan belgenin müstahsil makbuzu, defterler içerisinde ise genel kurul toplantı ve müzakere defteri olduğu görülmüştür. Bu belge ve defterlerin en az tanınan belge ve defter olmasında öğrencilerin lisans eğitimi boyunca herhangi bir staj vb. uygulama dışında kalmış ise günlük hayatlarında müstahsil makbuzu gibi daha teknik belgeleri göremeyeceği, genel kurul toplantı ve müzakere defterinin ise 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu ile getirilmiş bir defter olduğu düşünülmektedir.

Bölüme DGS ile yerleşen öğrencilerin sonuçları aşağıdaki gibidir;

Sınav Türü/Gruplar	VUK Gereği Tutulan Belgeler	VUK Gereği Tutulan Defterler	TTK Gereği Tutulan Belgeler	TTK Gereği Tutulan Defterler
YGS-LYS	Kararsız	Katılmıyor	Katılıyor	Katılmıyor
DGS	Katılıyorum	Kararsız	Katılıyor	Kararsız

Ankete katılan 11 öğrenci bölüme DGS sınavı ile gelmiş olup bu öğrenci arkadaşların daha önce staj yaptığı tespit edilmiştir. Genel ortalamalara baktığımızda tabloda da görüldüğü gibi bu öğrencilerimizin ticari belgeler ve defterleri tanıma oranı bölümdeki diğer öğrencilere göre daha yüksektir. Mesela serbest meslek makbuzu genel ortalaması “katılıyorum” diyenler %26 iken DGS ile gelen öğrencilerde bu oranın %55 olduğu görülmektedir

SONUÇ

Anket sonuçlarına göre VUK gereği tutulması gereken belge ve defterlerin TTK gereği tutulması gereken defter ve belgelere göre tanınırlık oranları daha yüksek olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ticari belgeleri ve defterleri tanınırlık durumu sadece D grubunda ‘Katılıyorum’ çıkmış ve o da kararsıza çok yakındır. Öğrencilerimizin 3.ve 4. sınıf olduğu ve bazılarının kısa süre sonra iş hayatına atılacağı düşünüldüğünde oranın daha yüksek olması arzu edilmektedir. Staj yapan öğrencilerde bu oranın daha yüksek olduğu dikkate alınırsa öğrencilerin mezun olmadan bir işyeri eğitimine tabi tutulması uygun olacaktır. Bölüm müfredatına ticari belgeler ve defterler ile ilgili bir ders konulması da öğrencilerin iş hayatına daha kolay adapte olmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Küçüksavaş N., (2016), “Finansal Muhasebe”,14.Baskı,Beta yayıncılık, İstanbul,

Bilen, A. (2007), “Ticari Defterler ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısında Ticari Defterlere İlişkin Hükümlerin Değerlendirilmesi”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı34, Nisan, s. 121-132.

Ceyhun, D.(2017), Ticari Defterlerin Delil Olma Niteliği, **Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara

Çetiner E., (2006), Genel Muhasebe Teori ve Uygulama, **Gazi Kitabevi**, Ankara

Önal,S.,Gedik,İ. ve Mat,M. (2017), “İş Yeri Eğitimi Gören Ticaret Meslek Lisesi Öğrencilerinin İşverenlerin Bakış Açısıyla Mesleki Yeterliliklerinin İncelenmesi: Osmaniye İlinde Bir Uygulama” **International Journal of Academic Value Studies (Javstudies)** s.45-55

Önal,S. Ve Kılıç,İ. (2016), “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun Muhasebe ve Bağımsız Denetime Getirdiği Yenilikler” **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Yıl:2016 Cilt 19 Sayı:2 s.255-268

Özel S., (2006), Muhasebe Kayıt Defterlerinin Kanıtlama Gücü, *Yaklaşım Dergisi*, S, 161, Mayıs 2006

Yazıcı, K., (2014), İşletme Bilimine Giriş, 7.Baskı, *Celepler Basım ve Dağıtım*, Trabzon

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=BELGE Erişim Tarihi :23/06/2018

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=DEFTER Erişim Tarihi :12/06/2018

<http://www.muhasabedersleri.com/ticari-belgeler.html> Erişim Tarihi :05/07/2018

<https://www.muhasabeturk.org/nedir/ticari-defterler-nedir-ne-demek-tanimi-anlami-nedemek-> Erişim Tarihi :05/07/2018

http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ticari%20Defter%20Ve%20Belgeler.pdf Erişim Tarihi :06/07/2018

KANUNLAR

Türk Ticaret Kanunu

Vergi Usul Kanunu

BELEDİYELERDE VERGİ İNCELEME YETKİSİ: OLMALI MI? BİR ÖNERİ

Should Municipalities Be Authorised For Tax Inspection? A Suggestion

Bilge Hakan AGUN* & Fatih ÇAVDAR**

1. Giriş

Belediyeler merkezi yönetimden ayrı tüzel kişiliğe sahip olduğundan kendi bütçelerini hazırlama ve uygulama yetkileri de bulunmaktadır. Belediyelerin kendilerine bırakılmış yerel nitelikteki ihtiyaçları sunmak ve bu ihtiyaçlar için gerekli olan giderleri karşılamak için de kendilerine özgü gelirlere sahip olmaları gerekmektedir. Belediyelerin kendilerine özgü gelire sahip olmalarının en temel nedeni ise, sundukları hizmetlerin yerel ölçekte dışsalılık yaymalarıdır. İşte bu nedenle, dışsalılık yayan yerel hizmetlerin en önemli finansman aracı ise vergilerdir.

Belediyelerde uygulanan vergilerin büyük kısmında ise, beyan esası geçerlidir. Beyan esasında mükellefler vergiye tabi gelirlerini kendileri beyan etmektedirler. Vergi mükelleflerinin bazıları vergisel yükümlülüklerini tam olarak ve zamanında yerine getirirken, bazıları ise bu yükümlülükleri bir yük olarak algılamaktadırlar. Bu sebeple, vergi mükellefleri çeşitli nedenlerle elde ettikleri gelirlerin tamamını veya bir kısmını beyan etmekten kaçınma eğilimi içindedirler. İşte bu noktada, vergi denetimi müessesesine ihtiyaç duyulmaktadır. Vergi denetimi; yoklama, vergi incelemesi, arama ve bilgi toplama gibi yöntemler kullanılarak yerine getirilmektedir.

Türkiye'deki belediyelerin beyana dayalı tahsil ettikleri vergileri inceleme yetkileri olmaması, vergi mükelleflerinin beyanlarının doğruluğunu kontrol edememelerine, buna bağlı olarak da, vergi hasılatı kayıplarına neden olmaktadır.

Bu makalede, ilk olarak denetim ile vergi incelemesi kavramları ele alınacaktır. İkinci bölümde, belediye gelirleri özelinde belediyelerin tahsil yetkisine sahip oldukları beyana dayanan vergiler kısaca açıklanarak, son bölümde ise, belediyelerin vergi inceleme yetkisi irdelenerek çözüm önerilerine yer verilecektir.

* Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, bhakanagun@trakya.edu.tr

** Dr.Öğr.Üyesi, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, fatihcavdar@trakya.edu.tr

2. Denetim

Denetim sözcüğü ilk anda güvensizlik, baskı, otorite gibi kavramları çağrıştırdığı için itici bulunabilecek olmasına karşın, gündelik yaşamın pek çok alanında değişik anlamlar yüklenerek sıkça kullanılan bir kavram, dahası, adı konulmamış bile olsa bireysel ve toplumsal ilişkiler içerisinde çok farklı şekillerde yaşam alanı bulabilen bir olgudur (HUD, 2011: 5). Denetim en basit anlamıyla elde edilen bilgilerin değerlendirildiği bir kontrol mekanizmasıdır.

Denetim Latince “işitmek” ya da “dikkatlice dinlemek” kökünden gelmektedir (Tekin ve Çelikkaya, 2014: 25). Türk Dil Kurumunun Güncel Sözlüğüne göre denetleme, *bir görevin yolunda yürütülüp yürütülmediğini anlamak için yapılan araştırma, denetim, bakı, teftiş, murakabe, kontrol* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2017). Denetimin çeşitli yönlerini ortaya koyan çok sayıda tanımı yapılmıştır. Buna göre;

Genel olarak denetim, bir konu ile ilgili olarak ileriye sürülen görüşler hakkında belirli kriterler göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılması işlemidir (Understanding a Financial Statement Audit, 2013: 2).

Amerikan Muhasebeciler Birliği tarafından yapılan tanıma göre; denetim, ekonomik faaliyetlere ve durumlara yönelik olarak ortaya atılan iddialarla ilgili kanıtların elde edilmesi ve tarafsız bir şekilde değerlendirilmesine yönelik sistematik bir süreçtir. Diğer bir ifadeyle, denetlenenler arasında ilişki kurularak kanıtların, ileri sürülen iddialar ve belirli kriterler arasındaki uygunluk derecesine göre değerlendirilmesidir (Hayes vd., 1999: 2)

2.1. Vergi Denetimi

Vergi denetimi mükelleflerin vergi ödevlerini tam olarak yerine getirip getirmediğini tespit etmek amacıyla devlet tarafından düzenli olarak yapılan faaliyetleri ifade etmektedir. Denetimin etkin ve kolaylıkla yapılabilmesi ise, denetimden beklenen amaçlara ulaşmayı sağlamaktadır (Çavdar, 2016: 12).

Günümüzde, devletin üstlendiği yükümlülüklerini yerine getirebilmesi, gerekli kaynakların temin edilmesine ve söz konusu kaynakların verimli şekilde kullanılmasına bağlıdır. Bu kaynakların en önemlisi ve etkileri itibarıyla en yaygın olanı ise vergilerdir (Meriç, 2002: 19). Devletin vergi kaynaklarından en yüksek faydayı sağlayabilmesi için de etkin bir vergi denetim sistemi gereklidir.

Vergi denetimi, mükelleflerin vergi kanunlarından doğan yükümlülüklerini doğru ve düzgün bir şekilde yerine getirip getirmediğinin vergi idaresi tarafından denetlenmesidir (Başpınar, 2009: 66).

Vergi denetimi, ödenmesi gereken vergi borcunun zamanında ve eksiksiz olarak ödettirilmesini sağlamak amacıyla gelir idaresinin ve mükelleflerin vergi kanunlarından doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerinin araştırılmasıdır (Sarılı, 2003a: 62).

Diğer bir tanımla vergi denetimi, belirli aşamalardan geçirilerek hesaplanan vergi borcunun zamanında ve eksiksiz olarak ödettirilmesini sağlamak amacıyla verginin karşılıklı tarafları olan gelir idaresi ile mükelleflerin vergi kanunlarından doğan sorumluluklarını yerine getirip getirmediklerinin araştırılmasıdır (Sarılı, 2003b: 103).

Yukarıda belirtilen vergi denetimi tanımlarından hareketle vergi denetiminin özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Dalak, 1999: 75-76; Aydın, 2006: 3-4):

- ✓ Vergi denetimi hukuki bir denetimdir,
- ✓ Vergi denetimi devamlılık arz eder,
- ✓ Vergi denetimi bir hesap denetimidir,
- ✓ Vergi denetimi kamusal nitelikli bir denetimdir,
- ✓ Vergi denetimi önleyici ve caydırıcıdır,
- ✓ Vergi denetimi bir süreçtir,
- ✓ Vergi denetimi, elde edilen bilgilerin önceden belirlenmiş ve genel kabul görmüş ölçütlere göre değerlendirilmesidir,
- ✓ Vergi denetimi, uygunluk ve uyum derecesi belirler.

Ülkemiz vergi sisteminde kaynaktan kesilenler dışında vergilerde beyan esas geçerlidir. Diğer bir ifadeyle, mükelleflerin beyanname ile vergilerini bildirmesi şeklinde ifade edebileceğimiz beyan esasında, mükellef beyanlarının doğruluğunun denetlenmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Çok yönlü bir kavram olarak karşımıza çıkan vergi incelemesi, vergi denetim yöntemlerinden biri olmasına rağmen, çoğu zaman vergi denetimi ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Çavdar, 2016: 112). Vergi idaresi tarafından gerçekleştirilen denetimlerde uygulanan denetim yöntemleri şunlardır; yoklama, vergi incelemesi, arama ve bilgi toplama.

2.2. Vergi İncelemesi

Vergi incelemesini, beyan edilen vergilerin defter, belge, kayıt veya hesaplara uygunluğunun kontrol edilmesi ve araştırılması sonucunda ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun tespit edilmesi ve sağlanması olarak tanımlayabiliriz (Şeker, 1993). Ödenmesi gereken vergilerin doğruluğu için her türlü araştırma yapılabilecektir. Bunun tespiti ve doğruluğunu sağlamak içinde; eğitici, önleyici ve yaptırım uygulanmasına yönelik her türlü yasal yetki kullanılabilir (Akdoğan, 2011: 102).

VUK'un 134. maddesinde vergi incelemesinde amacın ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırılması, tespit edilmesi ve sağlanması şeklinde

olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, söz konusu maddeye göre incelemeye yetkili olanlar tarafından lüzum görülmesi halinde inceleme, işletmeye dahil iktisadi kıymetlerin fiili envanterinin yapılmasına ve beyannamelerde gösterilmesi gereken unsurların incelenmesini de kapsamaktadır.

Vergi incelemesinin kanunlarda belirtilen kişiler dışında kalanlar tarafından yapılması, tarhiyat işlemini yetki açısından kusurlu kılmaktadır. VUK'un 135. maddesinde¹ vergi müfettişleri, vergi müfettiş yardımcıları, ilin en büyük mal memuru, vergi dairesi müdürleri ile GİB'in merkez ve taşra teşkilatında müdür kadrolarında görev yapanlar vergi incelemesine yetkili kişiler olarak sayılmıştır.

Ayrıca, VUK'un 135. maddesinde sayılan vergi incelemesine yetkili olanlar dışında “takdir komisyonlarının”, “bankalar yeminli murakıplarının” ve “vergi yargı organlarının” inceleme yetkileri bulunmaktadır. Ancak bu yetki sınırlı bir yetkidir ve ancak kanunların belirlediği alanlarda kullanılmalıdır (Tekin ve Çelikkaya, 2014: 179).

Vergi incelemesinin hukuki dayanağının ne olacağı, VUK'un 1., 2. ve 137. maddelerinde ifade edilmektedir. Buna göre, gümrük idareleri tarafından alınan vergi ve resimler dışında, genel bütçeye giren vergi, resim ve harçlar ile ***il özel idarelerine ve belediyelere ait vergi, resim ve harçlar vergi incelemesi kapsamındadırlar.*** Bununla birlikte söz konusu vergi, resim ve harçlara bağlı olan vergi, resim ve zamlar da vergi incelemesine tabidir. Ayrıca incelemeye tabi olanlar; VUK'un 137. maddesinde bu kanun ve diğer kanunlara göre defter ve hesap tutmak, evrak ve vesikaları muhafaza ve ibraz etmek mecburiyetinde olan gerçek ve tüzel kişiler şeklinde belirtilmiştir.

Vergi incelemesinin yapılacağı yer konusundaki temel kural VUK'un 139. maddesinde yer almaktadır. Kanun hükmünde, vergi incelemelerinin incelemeye tabi olanın iş yerinde yapılacağı ifade edilmektedir. Ayrıca, eğer mükellef veya vergi sorumlusunun istemesi halinde vergi incelemesi, vergi dairesinde yapılabilmektedir.

Vergi incelemesi, özellikle beyana dayanan vergilerin doğruluğunun kontrol edilmesi açısından oldukça önemlidir. Belediyelerin en önemli gelir kaynakları arasında tahsil etme yetkisi verilen vergiler yer almaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak, aşağıda belediyelerce tahsil edilen vergiler –özelinde beyana dayanan vergiler- açıklanacak, devamında belediyelerin vergi inceleme yetkisine değinilecektir.

¹ 10.07.2011 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 646 Sayılı KHK'nın 4. maddesiyle VUK'un 135. maddesinde değişiklik yapılmıştır.

3. Belediye Gelirleri

Belediyelerin gelir kaynakları öz gelirler, transfer gelirleri ve borçlanmadan meydana gelmektedir. Öz gelirler, birincil ve ikincil nitelikli öz gelir olarak ikiye ayrılmakta; birincil nitelikli öz gelirler vergi, harç ve katılma paylarından, diğer bir deyişle süreklilik arz eden gelirlerden meydana gelirken ikincil nitelikli gelirler ise teşebbüs ve mülk gelirleri, bağış ve yardımlar, faizler, paylar, cezalar ve sermaye gelirlerinden meydana gelmektedir. Bu gelirlerin yanında merkezi yönetim bütçesine dâhil idarelerden alınan bağış ve yardımlar, diğer kamu idarelerinden alınan bağış ve yardımlar, proje yardımları ve genel bütçe vergi ve harç gelirlerinden alınan paylar ise belediyelerin transfer gelirlerini oluşturmaktadır. Öz gelirler ile transfer gelirlerinin toplamının mali dengeyi sağlayamaması durumunda ise belediyeler borçlanmaya başvurulabilmektedir (Borçlanma için bkz. Gündüz, 2008; 41-55).

Belediyelerin öz gelirleri içerisindeki en önemli kaynak vergi gelirleri olmakla birlikte (Yakar ve Gündüz, 2014; 118), bütçeleri içerisindeki payı oldukça azdır. Bu bağlamda, çeşitli kanunlarla belediyelere bazı vergileri tahsil etme yetkisi tanınmış olup, belediyeler, tarh ve tahakkuk yöntemlerinden “beyana dayanan vergi tarhı” ile “idarece vergi tarhı” olmak üzere iki yöntemle göre vergi tahsilatı gerçekleştirmektedirler (Arıkoğlu, 2015; 11).

Türkiye’de belediyelerin gelir kaynakları; 5393 Sayılı Belediye Kanunu (BK), 2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu (BGK), 1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunu (EVK) ve 5779 Sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun’da sıralanmıştır. Bu sıralanan kanunlar içerisinde belediyelerin tahsil ettikleri vergi gelirlerine ilişkin hukuksal düzenlemeler ise 2464 Sayılı BGK’da yer almaktadır. Adı geçen kanunda belediyelerce tahsil edilen vergiler ise; “İlan ve Reklam Vergisi”, Eğlence Vergisi”, “Haberleşme Vergisi”, “Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi”, “Yangın Sigortası Vergisi” ve “Çevre Temizlik Vergisi”dir. Belediyelerin beyana dayanan vergi tarhı yöntemi kullanarak tahsilatını gerçekleştirdikleri vergilere kısaca aşağıda yer verilmiştir.

İlan ve Reklam Vergisi, belediye sınırları ile mücavir alanları içinde yapılan her türlü ilan ve reklam, İlan ve Reklam Vergisine tabi (BGK, 1981, Md: 12) olmakla birlikte; verginin mükellefi, yurt dışından gönderilen ilan ve reklamlar dahil olmak üzere, ilan ve reklamı kendi adına yapan veya yaptıran gerçek veya tüzelkişilerken, ilan ve reklam işlerini mutat meslek olarak ifa edenler, başkaları adına yaptıkları ilan ve reklamlara ait vergileri mükellefler adına ilgili belediyeye yatırmaktan sorumludurlar (BGK, 1981, Md:13).

Vergiye tabi ilan ve reklamlarda, ilan ve reklam işinin mükellefçe yapılması halinde ilan veya reklam işinin yapılmasından önce mükellef tarafından, ilan ve reklam işinin bu işi mutad meslek olarak ifa edenler tarafından yapılması halinde ilan ve reklam işini yapanlarca ilan veya reklamın yapıldığı ayı takip eden ayın 20. günü akşamına kadar verilecek beyanname üzerine, tarh ve tahakkuk ettirilerek beyanname verme süresi içinde ödenir (BGK, 1981, Md: 16).

Eğlence Vergisi, belediye sınırları ile mücavir alanlar içinde yer alan biletle girilen yerler, müşterek bahisler ve biletle girilmesi zorunlu olmayan eğlence işletmelerinin faaliyetleri bu vergiye tabidir (BGK, 1981, Md: 17). Verginin mükellefi, eğlence yerlerini işleten gerçek ve tüzel kişilerdir (BGK, 1981, Md: 18). Bu verginin konusu içinde sadece müşterek bahis oynatanlar beyannameye tabi olup, her aya ait eğlence vergisini o ayı takip eden ayın 20. günü akşamına kadar ilgili belediyeye bir beyanname ile bildirerek aynı süre içinde öderler (BGK, 1981, Md: 22-2).

Haberleşme Vergisi'nin konusunu, belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde Posta Telgraf Telefon işletmesi tarafından tahsil edilen telefon, teleks, faksimili ve data ücretleri (tesis, devir ve nakil ücretleri hariç) oluşturmaktadır (BGK, 1981, Md: 29). Söz konusu verginin mükellefi ise, telefon, teleks, faksimili ve data ücretlerini tahsil eden Posta Telgraf Telefon İdaresidir (BGK, 1981, Md: 30). Bir ay içinde tahsil edilen telefon, teleks, faksimili ve data ücretlerine isabet eden Haberleşme Vergisi, ilgili belediyeye tahsilatı takip eden ayın sonuna kadar bir beyanname ile bildirilir ve aynı süre içinde ödenir (BGK, 1981, Md: 33).

Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi, belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde tüketilen elektrik ve havagazı bu verginin konusunu oluşturmaktadır (BGK, 1981, Md: 34). Bu verginin mükellefi ve sorumlusu ise, elektrik ve havagazını tüketenlerdir (BGK, 1981, Md: 35). Elektrik enerjisini tedarik eden veya havagazını dağıtan kuruluşlar tahsil ettikleri vergiyi, tahsil tarihini takip eden ayın 20. günü akşamına kadar belediyeye bir beyanname ile bildirerek, vergiyi aynı süre içinde öderler (BGK, 1981, Md: 39).

Yangın Sigorta Vergisi, Belediye Gelirleri Kanunu'nun 40. maddesine göre, belediye sınırları ve mücavir alanlar içindeki menkul ve gayrimenkul mallar için yapılan yangın sigortaları dolayısıyla alınan primler; Yangın Sigortası Vergisine tabidir. Söz konusu verginin mükellefi, menkul ve gayrimenkul mallar için yapılan yangın sigortaları dolayısıyla prim alan sigorta şirketleridir (BGK, 1981, Md: 41). Sigorta şirketleri, bir ay içindeki vergiye tabi muamelelerini ertesi ayın 20. günü akşamına kadar bağlı bulundukları belediyeye bir beyanname ile bildirmeye ve hesaplanan vergiyi aynı sürede ödemeye mecburdurlar (BGK, 1981, Md: 44).

4. Belediyelerin Vergi İnceleme Yetkisi

Belediyelere tahsil yetkisi verilen ve yukarıda kısaca açıklanan vergilere ilişkin mevzuat incelendiğinde, verginin konusu, mükellefi, matrahı, nispet ve tarifesı, istisna ve muafiyetler gibi hususların 2464 Sayılı BGK’da düzenlendiği görülmektedir. Ancak, adı geçen kanunda vergi denetimi – özellikle de vergi incelemesine– ve vergi cezalarına ilişkin hükümlerin yer almadığı görülmektedir. Vergilere ilişkin tarh ve tahakkuk işlemleri ile denetim ve ceza gibi hususlar 213 Sayılı VUK, tahsilat usulleri de 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun (AATUHK) ile düzenlenmiştir (Arıkboğa, 2015;7). VUK’un 1. maddesinde ifade edildiği üzere, belediyelere ait vergi, resim ve harçların da VUK’a tabi olduğu, ancak, buna karşılık belediyelerin vergi inceleme yetkisi olmadığı görülmektedir.

Ancak, vergi denetim yöntemlerinden birisi olan yoklama yoluyla belediyelerin denetim yetkilerini kullanmalarına en uygun vergilerin İlan ve Reklam Vergisi ile Eğlence Vergisi olduğu söylenebilir. Belediyeler, örneğin, İlan ve Reklam Vergisi’nde yoklama görevini fotoğraf çekerek ya da ilan ve reklam tabelalarının boyutlarını ölçerek yerine getirebilir (Arıkboğa, 2015;13-14).

Bu noktada, 2464 Sayılı BGK’nın 102. maddesinde belediyelerde gelir tahsilatı işlemlerini yürüten gelir şube müdürü, mali hizmetler müdürü gibi yetkililerin VUK hükümlerinin uygulanması konusunda vergi dairesi müdürü yetkilerine haiz olduğu belirtmekle birlikte, bu yetkinin sınırları çizilmiş, “vergi inceleme yetkisi hariç olmak üzere” ibaresi kullanılmıştır. Dolayısıyla, belediyelerin vergi mükelleflerinin kayıtlarını inceleme yetkisi bulunmamakta, belediyeler denetim yetkilerini yalnızca vergi mükellefiyetine ilişkin durumun tespiti yoluyla, yoklama fişi düzenleyerek yerine getirebilmektedir. Bu durum belediyelerin nitelikleri gereği bazı vergileri denetleyememesi gibi bir sonucu ortaya çıkarmaktadır (Marmara Belediyeler Birliği, 2015; 13).

2464 Sayılı GBK’da yer alan ve yukarıda açıklanan vergilere yönelik ilgili kuruluşlar tarafından bir ay içinde elde edilen hasılatı dayalı olarak belediyeye aylık olarak beyan verilmesi esası benimsenmiş olan Elektrik Havagazı ve Tüketim Vergisi, Haberleşme Vergisi ve Yangın Sigorta Vergisi konusunda beyan ettikleri hasılatlar (Arıkboğa, 2015; 13-14) ile ilan ve reklam işinin mükellefçe yapılması halinde mükellef tarafından, bu işi mutad meslek olarak ifa edenler tarafından yapılması halinde ise, ilan ve reklam işini yapanlarca elde edilen İlan ve Reklam Vergisi hasılatı ve sadece müşterek bahis oynatanlar beyannameye tabi olduğundan müşterek bahis oynatmaları sonucunda elde ettikleri Eğlence Vergisi hasılatlarının

doğruluğunu inceleme yetkisi bulunmamakta, belediyeler ilgili vergilerin mükelleflerine güvenmek zorunda kalmaktadır.

5. Çözüm Önerileri ve Sonuç

Belediyelerin vergi denetimi konusundaki yetkileri sadece yoklama ile sınırlıdır. Bu bağlamda, belediyelerin vergi denetiminin güçlendirilmesi için çözüm önerileri aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

✓ VUK'un 137. maddesinde, *“Bu kanuna veya diğer kanunlara göre defter ve hesap tutmak, evrak ve vesikaları muhafaza ve ibraz etmek mecburiyetinde olan gerçek ve tüzel kişiler vergi incelemelerine tabidirler”* denilerek incelemeye tabi olanların kimler olduğu belirlenmiştir. Ancak söz konusu maddede incelemeye tabi olanlar açık bir şekilde ifade edilmemiştir. Madde hükmüne göre incelemeye tabi olanlar ikili bir ayrıma tabi tutulmuştur. Bunlar defter ve hesap tutmak zorunda olan gerçek ve tüzel kişiler ile evrak ve vesikaları muhafaza ve ibraz etmek mecburiyetinde olan gerçek ve tüzel kişilerdir. Bu bağlamda, VUK'un 172. maddesine göre defter tutmak zorunda olanlara BGK'da yer alan vergilerin mükelleflerini de ekleyerek, vergi incelemesine tabi olması sağlanabilir ve vergi müfettişleri gibi (VUK md. 135) yetkililere vergi incelemesi yetkisi verilebilir.

✓ 2464 Sayılı BGK'nın 102. maddesindeki hüküm vergi inceleme yetkisini kapsayacak şekilde yeniden düzenlenerek, yukarıda adı geçen ve beyanname ile verilen vergilerin doğruluğunun kontrolüne ilişkin olarak belediyelerde görevli olan ve vergi dairesi müdürlerinin yetkisine haiz olan gelir şube müdürü, mali hizmetler müdürü gibi yetkililere vergi incelemesi yetkisi verilebilir.

✓ VUK'un 135. maddesinde yer alan vergi incelemesine yetkili kişiler arasına gelir şube müdürü, mali hizmetler müdürü gibi kişiler eklenebilir.

✓ Belediyelere verilen beyannamelerin incelenme yeri konusunda ise, VUK'un 139. maddesine göre işlem yapılabileceği hüküm altına alınabilir.

Belediyelerin finansman ihtiyaçları açısından temel kaynak olan vergilerin bir kısmı, beyan esasına göre tahsil edilmektedir. Ancak, mükellefler vergisel yükümlülüklerini tam ve eksiksiz olarak beyan etmenin yasal bir zorunluluk olduğunu bilmelerine rağmen, vergi ödeme mükellefler üzerinde bir baskı (vergi tazyiki) oluşturmaktadır. Buna karşılık, vergisel yükümlülüklerini tam ve eksiksiz olarak yerine getirmeyen mükellefler daha az vergi ödeyeceklerini düşünmektedirler. Bu ise, vergi kayıp ve kaçığına zemin hazırlayarak, belediyelerin birincil nitelikli öz gelirleri içinde yer alan vergi gelirleri payının azalmasına yol açmaktadır. İşte bu noktada, vergi denetiminin, diğer bir ifadeyle, çoğu zaman vergi denetimiyle aynı anlamda kullanılan vergi incelemesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak, yukarıdaki öneriler bağlamında, öncelikle belediyelerce tahsil edilen vergilerin vergi inceleme kapsamına alınması, devamında ise,

BGK ve VUK'ta vergi incelemesine yönelik gerekli düzenlemeler yapılarak, belediyelere tahsil ettikleri vergilerle sınırlı olmak üzere vergi inceleme yetkisi verilebilir.

KAYNAKLAR

Akdoğan, A. (2011). *Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Arıkboğa, Ü. (2015). Türkiye'de Yerel Vergi Yönetimi, *Maliye Dergisi*, 168, 1-19.

Aydın, B. (2006). "Kayıt Dışı Ekonomi, Vergi Denetimi, İdari Yapı 5", *Maliye ve Sigorta Yorumları Dergisi*, 3-4, <http://www.degerymm.com.tr/icerik/Kn59k7mF4j5HMr8IMX0Td20v6owTQa.pdf> (17.11.2013).

Başpınar, A. (2009). Tax Law & Turkish Tax System, Republic of Turkey Ministry of Finance Strategy Development Unit Issue No: 2009/394, Ankara.

Çavdar, F. (2016). Seçilmiş Ülkeler ve Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye'de Vergi Denetimi: Sorunlar, Çözümler ve Yaklaşımlar, Basılmamış Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Dalak, G. (1999). "Vergi Denetimi ve Muhasebe Uygulamaları", *Vergi Sorunları Dergisi*, 129, 77-78.

Demirci, A., Kartal, Z. (1999). "Vergi İncelemesi ve Kapsamı", *Vergi Dünyası Dergisi*, 211, 20.

Gündüz, İ. O. (2008). "Yerel Yönetimlerin Bir Borçlanma Yöntemi Olarak Tahvil İhracı", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Maliye Teorisi Bilim Dalı.

Hayes, R.S., Schilder, A. Dassen, R. ve Wallage, P. (1999). *Principles of Auditing An International Perspective*, McGraw-Hill Higher Education.

Maliye Hesap Uzmanları Derneği. (2011). *Denetim İlke ve Esasları*, Cilt 1, Euromat Entegre Matbaacılık, İstanbul.

Marmara Belediyeler Birliği. (2015). "Belediyelerin Mali Sorunları ve Çözüm Önerileri", Çalıştay Raporu, İstanbul.

Meriç, M. (2002). *Vergi Denetimi*, İlkem Ofset, İzmir.

Sarılı, M. (2003a). *Türkiye'de Gelir İdaresi İle Vergi Denetiminin Sorunları, Çözüm Önerileri ve Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul

Sarılı, M. A. (2003b). “Türkiye’de Vergi Denetiminin Sorunları ve Bu Sorunların Çözümüne Yönelik Yapılması Gereken Düzenlemeler”, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 103.

Şeker. S. (1993). “Vergi İncelemeleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Yaklaşım Dergisi*, <http://www.kanitymm.com.tr/makale/1993-05%20YAKLASIM%20-%20VERGI%20INCELEMELERI%20UZERINE%20GENEL%20BIR%20DEGERLENDIRME.pdf>, (13.06.2017).

Tekin, F., Çelikkaya, A. (2014). *Vergi Denetimi*, Seçkin Yayınları, Ankara.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <http://www.tdk.gov.tr/> (14.06.2017).

Understanding a Financial Statement Audit, <http://download.pwc.com/ie/pubs/2014-pwc-ireland-understanding-financial-statement-audit.pdf>, (14.06.2017).

Yakar, S., Gündüz, İ., O. (2014). Türkiye’de Belediyelerin Vergilendirme Yetkisi: “Var” mı “Yok” mu İşte Bütün Mesele Bu, *Sayıştay Dergisi*, 29, 117-141.

FAST FOOD-“HIZLI YİYECEK” RESTORANLARINI ZİYARET EDEN ÖĞRENCİLERİN TEKRAR ZİYARETLERİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE PİLOT BİR ÇALIŞMA

**Ümit DOĞRUL¹ & Ahmet Hilmi ÖZELTÜRKAY²
Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY³**

GİRİŞ

Müşterileri elde etmek, ilişkileri devam ettirmek ve sürekli olmasını sağlamak artık her işletme ya da sektör için önem arz etmektedir. Memnun müşteri sayısını arttırabilmek bir işletmenin başarısını ve etkinliğini arttıran en önemli faktörlerden biridir (Namin, 2017: 70). Müşteri memnuniyetinin hızlı yiyecek (fast food) hizmeti sağlayan işletmeler içinde önemi yadsınamaz düzeydedir. Gıda hizmeti sunan işletmelerin müşterilerinin memnuniyetlerine etki eden faktörler arasında sunulan hizmet kalitesi, ürün kalitesi, ürünlerin fiyatı, temizliği, çalışanların davranışları, restaurantların açık olduğu saatler, çalışanların sorumlulukları, fiziksel çevresi gibi etmenler yer almaktadır (Alhelalat, Habibalah ve Twaissi, 2017; Mathe-Soulek, Slevitch ve Dallinger, 2015; Küçükergin ve Dedeoğlu, 2014; Uygur ve Küçükergin, 2013; Andaleeb ve Caskey, 2007).

Ülkemizde özellikle 1980’li yıllarda ilk olarak Mcdonalds’ın Pazara girişiyle önem kazanmaya başlayan hızlı yiyecek işletmelerinin önemi zaman içerisinde artış göstermiştir. Müşterileri yüksek hizmet standartları sunabilmek, kaliteyi hep istenen seviyede tutabilmek veya arttırabilmek, bu tür işletmeler için önemli problemler arasında yer almaktadır. Müşterilerin memnuniyeti tüm işletmeler için bir işletmenin başarı ve başarısızlığını belirlemede en önemli faktör olarak bilinmektedir (Namin, 2017: 70). Son yıllarda özellikle büyük şehirlerde yaşanan hızlı çalışma temposu, ulaşım güçlükleri, zaman kısıtlılığı gibi unsurların yeme-içme alışkanlıklarında önemli ölçüde değişikliklere neden olmuştur. (Hamşioğlu, 2013: 19). Bu bağlamda, Hızlı hazır yemek hizmetleri sağlayıcısı olan işletmeler için memnuniyete etki eden faktörleri belirlemek, olumsuz dönütleri iyileştirmek, olumlu yanları geliştirmek işletmelerin uzun süre varlıklarını devam ettirebilmeleri için önemlidir. Genel olarak bakıldığında bu sektörlerde birden fazla işletmenin giderek artan ivmeyle açılıyor olmasının ana nedenleri arasında ayrıca ekonomik hayat ve buna paralel olarak sosyal ve demografik faktörlerde meydana gelen değişimler neden olmaktadır

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü

² Belgin Mad. Yağ. A.Ş.

³ Doç. Dr., Çag Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü

(Korkmaz, 2005: 23). İnsanların değişen yaşam tarzları, günlük hayat tempolarındaki yoğunlukları, iş seyahatlerinin artması, genç bireylerin eğitim kurumlarında fazla vakit geçirmeleri, kadınların iş hayatlarında eskiye göre daha fazla aktif yer almaları gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak bireylerin kişisel zamanlarından tasarruf etmelerinde bu tür hızlı beslenme noktaları önemli yer oynamaktadır (Bayhan, Soba ve Bildik, 2015: 36). Mesai saatleri içerisinde ya da zor zamanlarda kısa zamanda açlık hissini giderme ihtiyacı tüketicilerin “fast food” tarzı işletmelere daha fazla yönelmelerine neden olabilmektedir (Hamşioğlu, 2013: 19). Hızlı yiyecek kavramına çok farklı tanımlamalar getirilmiş olup terim bazen sistem, bazen işletme ve bazen de ürün olarak ele alınmıştır. Ürün boyutu ile değerlendirilirken, hızlı yiyecek kavramı *“bir yiyecek-içecek işletmesindeki tezgâh üzerinde satılan her şey”* olarak tanımlanmaktadır. Bu işletmelerdeki fiyatların nispeten düşük olması ve müşterilerine sağladıkları rahatlık nedeniyle tüketiciler hızlı yiyecek işletmelerini “evden uzakta ev” şeklinde nitelendirmektedir (Öncü, Çatı ve Özbay, 2007: 319).

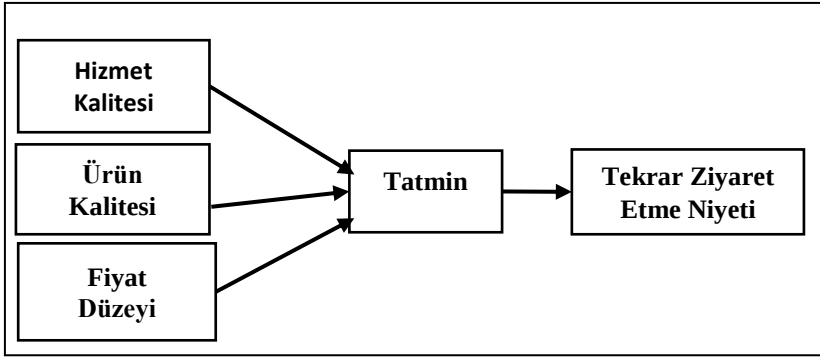
Ülkemizde özellikle 1980 li yıllarda ilk olarak Mcdonalds’ın Pazara girişiyle önem kazanmaya başlayan hızlı yiyecek işletmelerinin niteliği ve niceliği zaman içerisinde artış göstermektedir. Özellikle, bireylerin ev dışında yiyecek-içecek alışkanlıkları, demografik faktörlerin ve ekonomik yapının, teknolojinin ve diğer faktörlerin etkisiyle her geçen gün daha fazla değişim göstermektedir (Öncü, Çatı ve Özbay, 2007: 318). Müşterilere yüksek hizmet standartları sunabilmek, kaliteyi hep istenen seviyede tutabilmek veya arttırabilmek, özellikle bu tür işletmeler için önemli problemler arasında yer almaktadır. Müşterilerin memnuniyeti tüm işletmeler için bir işletmenin başarı ve başarısızlığını belirlemede en önemli faktör olarak bilinmektedir. Hızlı yiyecek işletmelerine gelen müşteriler, değişen sosyo-ekonomik şartlardan dolayı kısa sürede ihtiyaçlarını karşılamak istemektedir.

Türkiye’de fast food ve evlere servis pazarı büyüklüğünün toplam 10 milyar lira olduğu dikkat çekmektedir (www.haberler.com, 01/02/2018). Bu bağlamda, fast food pazarındaki müşterilerin tekrar ziyaretlerine etki eden faktörler ve müşteri görüşleri önem arz etmekte ve çalışılması gereken konular arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada, fast food (hızlı yiyecek) sunan işletmelerin sundukları hizmet kalitesi, ürün kalitesi ve ürün & hizmetlerin fiyatlarının müşterilerin işletmeyi tekrar ziyaretlerinde, tatminlerinin aracılık etkisi incelenmiştir. Araştırmanın belirtilen faktörlere dayalı olarak modeli şekil 1’de yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Şekil 1. Çalışmanın Modeli

Bu çalışmada, fast food (hızlı yiyecek) sunan işletmelerin sundukları hizmet kalitesi, ürün kalitesi ve ürün & hizmetlerin fiyatlarının müşterilerin işletmeyi tekrar ziyaretlerinde, tatminlerinin aracılık etkisi incelenmiştir. Araştırmanın belirtilen faktörlere dayalı olarak modeli şekil 1’de yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Fast food restoranlardan elde edilen tatmine ve tüketicilerin fast food restoranları tekrar ziyaret etme niyetlerine etki eden faktörleri belirlemeye yönelik yapılan bu çalışmanın evrenini Mersin ve Çağ Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Fast-food ürünlerini en sık tüketen kesimin üniversite öğrencilerinden oluştuğu görülmektedir. Farklı yaşam tarzları, hızlı yemek alışkanlıkları olan üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada özellikle akşam yemeklerini çoğunlukla saat 20.00-02:00 saatleri arasında tükettikleri ortaya çıkmıştır (Andalleb ve Caskey, 2007). Veri toplama sürecinde kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Eksik ve hatalı anketler çıkarıldıktan sonra araştırma hipotezleri 223 geçerli anket üzerinden hipotezler test edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli analizinin yeterli istatistiksel güce sahip olması açısından 200’ ün üzerinde bir örneklemin olması yeterli görülmektedir (Hair, 1998). Bu duruma göre, yapısal eşitlik modellemesini kullanmak için ulaşılan örneklem sayısı yeterlidir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Çalışmada kullanılan veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Oluşturulan anketin ilk bölümünde araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerine ait ölçekler yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise kişilerin demografik özelliklerini ve fast food restoranları ziyaret etme sıklıklarını belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Tablo 1’de çalışmada kullanılan ölçekler, her bir ölçeğe ait ölçek soruları ve ölçeklerin hangi çalışmalardan uyarlandığına ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Değişkenler, Ölçek Maddeleri ve Yararlanılan Kaynaklar

Değişkenler	Ölçek Maddeleri
Hizmet Kalitesi (Cronin ve Taylor, 1992; Namin, 2017)	S1. Rahat park-otopark alanı olması
	S2. İç dekorasyon ve tasarım
	S3. Yerleşim yeri
	S4. Temiz masalar
	S5. Menüye kolay ulaşım
	S6. Çalışanların görünüşü
	S7. Çalışanların arkadaşça tutumu
	S8. Eğitimli ve bilgili çalışanlar
	S9. Yemek yemek için rahat yerler
	S10. Çalışanların güvenilirliği
	S11. Hızlı hizmet
	S12. Bekleme süresinin belirtildiği şekilde güven vermesi
	S13. Yoğun zamanlarda çalışanların profesyonelliği
	S14. Sipariş bekleme süresinin makul olması
	S15. Sipariş ve ödeme işlemlerinin kolay olması
	S16. Sipariş alırken çalışanların hata yapmaması
	S17. Siparişle ilgili bir hata olduğunda yönetici yada çalışanların yardımcı olması
	S18. Peçete,ketçap vb. ürünlere kolay erişim.
	S19. Restaurantın sizin gitmeyi planladığınız zamanlarda ulaşılabilir olması
	S20. Yiyecek kalitesi
	S21. Çocuk menüsü önermesi
Ürün kalitesi	S22. Besleyici yiyecekler olması

(Johns and Howard ,1998; Namin, 2017)	S23. Lezzetli yiyecekler olması
	S24. Malzemelerin tazeliği
	S25. Menüde yer alan yiyeceklerin çeşitliliği
Fiyat performans düzeyi (Kim ve Kim, 2004; Namin, 2017)	S26. Yiyeceklerin fiyatı
	S27. İçeceklerin fiyatı
	S28. Yemek miktarı
Tatmin (Cronin ve Taylor, 1992)	T1. Bu fast-food (hızlı yiyecek) restaurantındaki hizmet kalitesinden memnunum.
	T2. Bu fast-food (hızlı yiyecek) restaurantındaki gıda kalitesinden memnunum.
	T3. fast-food (hızlı yiyecek) restaurantındaki gıda fiyatlarından memnunum.
	T4. Bu restaurantta yemek yemeği tercih ettiğim için memnunum.
	T5. Bu restaurantta yemek yemeği tercih etmekle doğru karar verdim.
Tekrar Ziyaret Etme Niyeti (Keillor vd., 2004).	TSN1. Tanıdıklarına ve arkadaşlarına bu restoran ta yemek yemelerini öneririm.
	TSN2. Bu restoranta yemek yemeğe tekrar geleceğim.
	TSN3. Diğer insanlarla bu restoran hakkında konuşurken iyi cümleler kurarım.

3. Ampirik Bulgular

Örnekleme dahil olan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde değerleri Tablo 2’ de yer almaktadır. Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bulguları incelendiğinde (Tablo 2), araştırmaya katılanların %53,4’ ünün erkek, %46,6’ sının kadın; %28,7’ sinin 22 yaş ve altı, %57,4’ ünün 23-25 yaş arası ve %13,8’ inin 25 yaş ve üstü olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Örneklimin Demografik

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Kadın	104	46,6
	Erkek	119	53,4

	Toplam	223	100,0
Yaş	22 ve altı	64	28,7
	23- 25	128	57,4
	25 ve üzeri	31	13,8
	Toplam	223	100,0

Hipotez testleri gerçekleştirilmeden önce araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirliğinin ve geçerliğinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Ölçeklerin geçerliliklerini test etmek amacıyla öncelikle, çalışmanın ölçeklerinin geçerliğine yönelik açıklayıcı faktör analizi yapılmış, elde edilen ölçek yapılarının geçerliği ise kontrol seti üzerinden doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Yirmi sekiz gözlenen değişkenden oluşan tüketicilerin fast food restoranlarından elde ettikleri tatmini etkileyen faktörler ölçeğine ilişkin boyutları kontrol etmek ve araştırma örneklemini bağlamında bir fark olup olmadığını belirlemek amacıyla, literatürden elde edilen ölçeğe varimax rotasyonlu temel bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Değişken setinin faktör analizine uygunluğunu değerlendirmek için ise 0 ile 1 arasında değerler ortaya koyan Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem uygunluğu dikkate alınmıştır. Örneklem büyüklüğü açısından faktör analizi için veri yapısının uygunluğunun kontrolünde kullanılan KMO değerinin yüksek olması, her bir değişkenin diğer değişkenler tarafından mükemmel şekilde tahmin edilebileceğini göstermektedir. Açıklayıcı faktör analizinde örneklemin sayısının yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değerinin 0,872 olarak belirlenmiştir. Açıklayıcı faktör analizinde, modelin uygunluğunu test etmek amacıyla ise Bartlett küresellik testinin sonucu kontrol edilmiştir. Modelin anlamlı olması için $p < 0,05$ koşulu aranmış ve Bartlett testi ($p < 0,001$) anlamlı sonuç vermiştir. Analiz sonuçları incelendiğinde özdeğeri 1'den büyük ve faktör ağırlıkları (yüklemeleri) 0,50'nin üzeri olan değerlerin dikkate alındığı beş faktör (boyut) elde edilmiştir (Tablo 3). Bu beş faktör toplam varyansın %63,536' sını açıklamaktadır. Faktör analizi ile beş faktör altında toplanan boyutlar, değişkenlerinin özellikleri de dikkate alınarak fiziki imkanlar, çalışan kalitesi, hizmet kalitesi, ürün kalitesi ve fiyat performans düzeyi algısı olarak adlandırılmıştır.

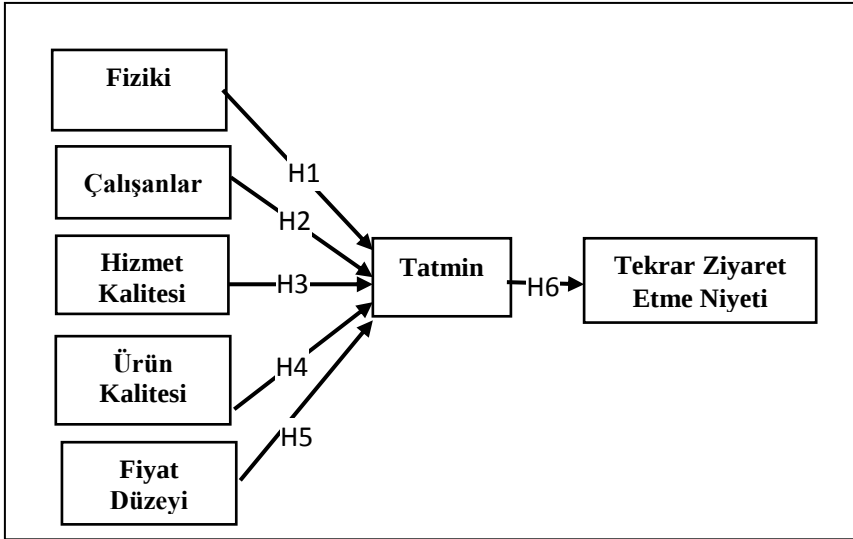
Tablo 3. Açıklayıcı Faktör Analizi Tablosu

FAKTÖR YÜKLERİ					
	Fiziki İmk.	Çalışanlar	Hizmet Kalitesi	Ürün Kalitesi	Fiyat

S3	,781				
S4	,760				
S5	,736				
S2	,715				
S9	,608				
S7		,813			
S8		,796			
S10		,795			
S6		,699			
S14			,824		
S11			,773		
S13			,769		
S17			,767		
S12			,757		
S18			,691		
S15			,676		
S16			,653		
S19			,646		
S23				,886	
S20				,876	
S24				,869	
S25				,714	
S26					,899
S27					,872
S28					,742
Açıklanan Varyans %	9,500	7,779	33,332	11,906	5,163
Toplam Varyans : %63,536 KMO test : ,872 Bartlett test : $\chi^2=3416,108$, $df=300$, Sig.: 0,000 Faktör Çıkarma Yöntemi: Asal Bileşenler Analizi Döndürme Yöntemi: Kaiser Normalizasyonu'na Dayalı Varimax					

Araştırmanın bu aşamasında faktör analizi sonuçlarına dayalı olarak araştırma modeli ve hipotezleri yeniden oluşturulmuş Şekil 2 ve Tablo 4' de sunulmuştur.

Şekil 2. Çalışmanın Revize Edilmiş Modeli

Tablo 4. Çalışmanın Hipotezleri

H1: Fast Food restoranın fiziki imkanları fast food restorandan elde edilen tatmini olumlu yönde etkiler.
H2: Fast Food restoranın çalışanlarının kalitesi fast food restorandan elde edilen tatmini olumlu yönde etkiler.
H3: Fast Food restoranın hizmet kalitesi fast food restorandan elde edilen tatmini olumlu yönde etkiler.
H4: Fast Food restoranın ürün kalitesi fast food restorandan elde edilen tatmini olumlu yönde etkiler.
H5: Fast Food restoranın fiyat performans algısı fast food restorandan elde edilen tatmini olumlu yönde etkiler.
H6: Fast Food restoranından elde edilen tatmin tekrar ziyaret etme niyetini olumlu yönde etkiler.
H7: Fast Food restoranın fiziki imkanları ile fast food restoranı tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide tatminin aracılık etkisi vardır.
H8: Fast Food restoranın çalışanlarının kalitesi ile fast food restoranı tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide tatminin aracılık etkisi vardır.
H9: Fast Food restoranın hizmet kalitesi ile fast food restoranı tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide tatminin aracılık etkisi vardır.
H10: Fast Food restoranın ürün kalitesi ile fast food restoranı tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide tatminin aracılık etkisi vardır.
H11: Fast Food restoranın fiyat performans algısı ile fast food restoranı tekrar ziyaret etme niyeti arasındaki ilişkide tatminin aracılık etkisi vardır.

Yapısal eşitlik modeli analizi yapmadan önce, açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen faktör yapısını doğrulamak ve çalışmanın ölçüm modelinin geçerliğini değerlendirilmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizine ilişkin standardize edilmiş faktör yük değerlerine ait t değerlerinin tümü 0,01 düzeyinde anlamlıdır (Tablo 5).

Tablo 5: Ölçüm Modeline İlişkin Doğrulayıcı Faktör Analizi Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ölçek Mad.				
		SRK*	α	CR	AVE
Fiziki İmkanlar	S2	0,59	0,824	0,82	0,50
	S3	0,64			
	S4	0,82			
	S5	0,72			
	S9	0,72			
Çalışan Kalitesi	S6	0,76	0,848	0,85	0,58
	S7	0,81			
	S8	0,74			
	S10	0,74			
Hizmet Kalitesi	S11	0,83	0,909	0,91	0,53
	S12	0,78			
	S13	0,77			
	S14	0,81			
	S15	0,73			
	S16	0,59			
	S17	0,72			
	S18	0,70			
	S19	0,62			
Ürün Kalitesi	S20	0,87	0,901	0,90	0,70
	S23	0,85			
	S24	0,91			
	S25	0,72			
Fiyat	S26	0,96	0,878	0,89	0,73
	S27	0,89			
	S28	0,69			
Tatmin	T1	0,80	0,912	0,91	0,68
	T2	0,83			
	T3	0,76			
	T4	0,84			
	T5	0,88			
TekrarZiyaret	TSN1	0,84	0,869	0,87	0,69
Etme	TSN2	0,79			
Niyeti	TSN3	0,86			

CR = Birleşik Güvenirlik VE = Açıklanan Varyans

α = Cronbach Alfa

*Standard yük ve hata değerlerinin tamamı 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Doğrulamalı faktör analizinde faktör modelinde yer alan bütün yolların anlamlı olması modelin uygunluğu için yeterli değildir. Modelin uygunluğunu test etmek için uyum iyiliği istatistikleri olarak adlandırılan bazı değerlendirme ölçütleri kullanılmaktadır. Doğrulamalı faktör analizine ilişkin uyum iyiliği değerleri ve uyum iyiliği kriterleri Tablo 6’da verilmiştir. Model uyum değerleri incelendiğinde ise model uyum değerlerinin genel olarak iyi ve kabul edilebilir sınırlar içerisinde yer aldığı değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, doğrulamalı faktör analizi sonuçları dikkate alındığında, ölçüm modelinde yer alan tüm maddelerin model ile uyumlu olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar dikkate alındığında veri setleri ve değişkenler ile yapısal modelin uygulanmasında bir sorun görülmemektedir.

Tablo 6: Doğrulamalı Faktör Analizi ve Yapısal Eşitlik Modeline İlişkin Uyum İndeksleri

Uyum İndeksi	DFA	Yapısal Eşitlik Modeli	İyi uyum ¹	Kabul edilebilir uyum ¹
Ki-kare (X^2)	858,33	862,00		
X^2/df	1,81	1,80	$0 \leq X^2/df \leq 2$	$2 < X^2/df \leq 3$
RMSA	0,06	0,06	$0 \leq RMSA \leq ,05$	$,05 < RMSA \leq ,08$
CFI	0,97	0,97	$,97 \leq CFI \leq 1,00$	$,95 < CFI \leq ,97$
AGFI	0,85	0,84	$,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$,85 < AGF \leq ,90$
NFI	0,94	0,94	$,95 \leq NFI \leq 1,00$	$,90 < NFI \leq ,95$
NNFI	0,96	0,97	$,97 \leq NNFI \leq 1,00$	$,95 < NNFI \leq ,97$
SRMR	0,059	0,059	$0 \leq SRMR \leq ,05$	$,05 < SRMR \leq ,10$

¹**Kaynak:** Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003).

Doğrulamalı faktör analizi kapsamında ölçüm modeline ilişkin yapı geçerliliği sınanmıştır. Yakınsama ve ayrışma geçerliliği yapı geçerliliğinin

iki önemli göstergesidir (Ong ve Van Dulmen, 2007:66). Bir ölçeğin yakınsama geçerliliğini sağlaması için ise birleşik güvenirliğe sahip olması ve açıklanan ortalama varyansın belirli kriterleri sağlaması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981: 45). Yakınsama geçerliliğinin sağlanması için; doğrulayıcı faktör analizi kapsamında analiz edilen ölçüm modeline ait boyutların açıklanan ortalama varyans (AVE) değerlerinin 0.50 ve üzerinde ve birleşik güvenirlik katsayılarının (CR) ise 0.70 değerinin üzerinde olması gerekmektedir (Hair vd, 1995:642) Ölçeklerin yakınsama geçerliliğini değerlendirmek amacıyla AVE ve CR değerleri incelenmiş ve AVE değerlerinin 0,50 ve üzerinde, CR değerlerinin 0,70 ve üzerinde olduğu görülmüştür. Bu duruma göre çalışmanın ölçekleri yakınsama geçerliliğine sahiptir.

Ölçeklerin yakınsama geçerliliğine sahip olması yapı geçerliliğinden söz edebilmek için tek başına yeterli değildir. Daha öncede belirtildiği gibi ölçeklerin ayrışma geçerliliğine de sahip olması gerekmektedir. Ayrışma geçerliği, bir modelde yer alan faktörlerin birbirlerinden ne derece ayrıştığını gösterir. Bir ölçeğin ayrışma geçerliliğini incelemek için her bir boyutun açıkladığı ortalama varyansın karakökü ile boyutlar arası korelasyon değerleri karşılaştırılır ve açıklanan ortalama varyansın boyutlar arası korelasyon değerlerinden yüksek olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981:42). Tablo 7’de görüldüğü gibi, her boyutun açıklanan ortalama varyansının karekökü boyutların birbirleri ile olan korelasyonlarından yüksektir. Bu durum ölçeklerin ayrışma geçerliliğine sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak yapı geçerliliği için aranan yakınsama ve ayrışma geçerliliği sağlanmaktadır. Araştırmada kullanılan tüm ölçekler yapı geçerliliğine sahiptir.

Araştırmanın hipotezlerini test etmeden önce araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlikleri sınanmıştır. Güvenirlik analizi yapmak amacıyla ölçeklerin Cronbach Alfa katsayıları hesaplanmış ve elde edilen değerlerin önerilen 0,70 (Nunnally, 1978)’ den yüksek olduğu Tablo 5’ de ortaya konmuştur. Cronbach Alfa değeri 0 ile 1 aralığında değer almaktadır. 0,60 ve üzeri değerler ölçeğin güvenirliği açısından kabul edilebilir değerler olarak kabul edilmektedir (Malhotra, 2010).

Araştırmanın ilk dört hipotezini test etmek amacıyla yapısal eşitlik modellemesi kullanılmıştır. Araştırma modeline ilişkin uyum iyiliği değerleri dikkate alındığında, tüm uyum iyiliği değerlerinin iyi ve kabul edilebilir değerler içerisinde yer aldığı görülmektedir (Tablo 8). Yapısal eşitlik modellemesi analiz sonuçlarına göre (Tablo 4), Fast food restoranının fiziki imkanlarının ($\beta=0.19$, $t=2.25$, $p<0.05$), hizmet kalitesinin ($\beta=0.16$, $t=2.04$, $p<0.05$), ürün kalitesinin ($\beta=0.20$, $t=2.74$, $p<0.01$) ve ürünlerin fiyat performans düzeylerinin ($\beta=0.20$, $t=2.87$, $p<0.01$) fast food restoranından elde edilen tatmini üzerinde pozitif etkisi vardır. Fast food restoran

alışanlarının tatmin üzerine etkisi ise fiziki imkanlar, hizmet kalitesi, ürün kalitesi ve fiyat performans düzeyi fast food restoranlardan elde edilen tatminin %40'ını açıklamaktadır. Ayrıca, tatmin, fast food restoranı daha sonra da kullanma niyetini olumlu yönde etkilemektedir ($\beta=0.89$, $t=12.33$, $p<0.01$). bu sonuçlara göre H1, H3, H4, H5 ve H6 hipotezleri kabul edilirken H2 hipotezi red edilmiştir.

Tablo 7. Yapılar arası Korelasyonlar ve Ayrışma Geçerlilikleri

	Fİ	ÇK	HK	ÜK	FİY	TAT	TSN
Fiziki imkanlar	0,71						
Çalışanların kalitesi	0,393*	0,76					
Hizmet kalitesi	0,287*	0,455*	0,73				
Ürün kalitesi	0,389*	0,255*	0,356*	0,84			
Fiyat	0,376*	0,165**	0,407*	0,320*	0,85		
Tatmin	0,432*	0,349*	0,403*	0,424*	0,432*	0,82	
Tekrar ziyaret etme niyeti	0,406*	0,329*	0,377*	0,409*	0,418*	0,739*	0,82

* p<0,001 **p<0,05

Tablo 8: Hipotez Testi Sonuçları

Hipotez	Katsayı	t değeri	Hipotez Testi
H₁ Fiziki imkanlar → Tatmin	0,19**	2,25	Kabul
H₂ Çalışanlar → Tatmin	0,14	1,68	Red
H₃ Hizmet kalitesi → Tatmin	0,16**	2,04	Kabul
H₄ Ürün kalitesi → Tatmin	0,20*	2,74	Kabul
H₅ Fiyat düzeyi → Tatmin	0,20*	2,87	Kabul
H₆ Tatmin → Tekrar ziyaret etme niyeti	0,89*	12,33	Kabul
Tatmin → R² = 0,40			
Tekrar ziyaret etme niyeti → R² = 0,79			

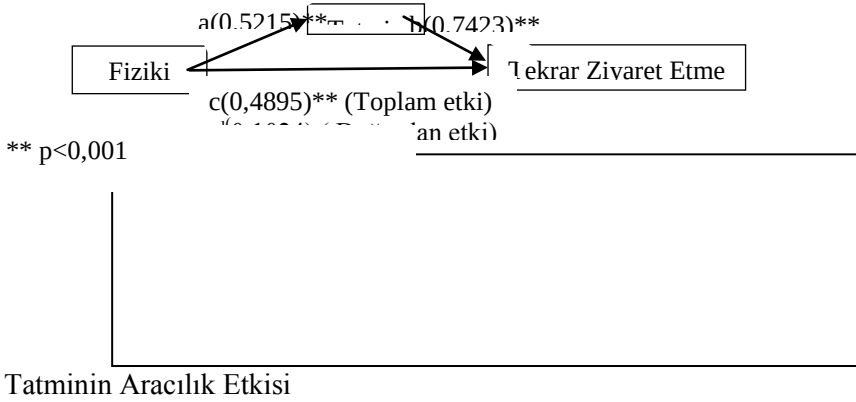
* p<0,001 **p<0,05

Araştırmada, fiziki imkanlar, hizmet kalitesi, ürün kalitesi ve fiyat performans düzeyi algısının fast food restoranları tekrar ziyaret etme niyetleri üzerinde tatminin aracılık etkisi de belirlenmeye çalışılmıştır. Baron ve Kenny (1986)' e göre aracılık ilişkisinden söz edebilmek için yordayıcı ve aracı değişken arasındaki (a); aracı değişken ve yordanan değişken arasındaki (b) ve son olarak yordayıcı ve yordanan değişken arasındaki (c) ilişkiler anlamlı olmalıdır. Ayrıca, aracı değişken ile yordayıcı değişken birlikte modele dâhil olduğunda yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin anlamsız duruma gelmesi veya etkisinin düşmesi gerekmektedir. Söz konusu durumda ilişkinin derecesinde düşme meydana gelmesi “kısmi aracılığın” göstergesi olurken; ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması, “tam aracılığın” bir göstergesi olmaktadır (Şimşek, 2007, 23).

Aracılık hipotezlerini (H7, H8, H9, H10, H11) test etmek amacıyla SPSS paket programı üzerinde çalışan PROCESS olarak adlandırılan bir makro kullanılmıştır. Aracılık etkisinin anlamlılığını test etmek amacıyla ise sobel testinden yararlanılmıştır. Sobel testi sonucunda elde edilen Z skor katsayısı 1,96'dan büyük olması durumunda söz konusu aracı etkinin varlığından ve istatistiksel olarak anlamlılığından söz edilebilir (Frazier, vd., 2004:128).

H7 hipotezini test etmek amacıyla, Şekil 3'deki analiz sonuçları değerlendirildiğinde, fiziki imkanlar (yordayıcı) ve tatmin (aracı) arasında ($a=0,5215$, $p<0,001$); tatmin (aracı) ile tekrar ziyaret etme niyeti (yordanan) arasında ($b=0,7423$, $p<0,001$) ve fiziki imkan (yordayıcı) ile tekrar ziyaret niyeti (yordanan) arasında ($c=0,4895$, $p<0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Söz konusu durumda, aracı etkiden söz edebilmek için olması gereken şartların sağlandığı görülmektedir. Fakat aracı etkinin olduğunu söyleyebilmek için aracı ve bağımsız değişkenler modele beraber girdiklerinde yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin var olup olmadığına veya ilişkinin derecesinin azalıp azalmadığına bakılmalıdır. Şekil 2 dikkate alındığında, fiziki imkanlar (yordayıcı) ile tatmin(aracı) birlikte modele dahil olduğunda yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız duruma ($c1 = 0,1024$, $p > 0,10$) geldiği görülmektedir. Bu sonuca göre tam aracılık etkisinin varlığından söz edilebilmektedir. Fiziki imkanlar ile tatmin birlikte modele dahil olduğunda, yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız duruma gelmesi aracı etkiden söz etmek için tek başına yeterli değildir. Söz konusu aracı etkinin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını tespit etmek amacıyla Sobel testi yapılmıştır. Sobel testi sonucuna göre (Z skor= $8,5887$, $p<0,001$) H7 hipotezi kabul edilmiştir. Ayrıca, Tablo 9' da aracı etkinin gücünü ortaya koymak amacıyla dolaylı, doğrudan ve toplam etkilere ilişkin skorlara da yer verilmiştir.

Şekil 3.Fiziki İmkanlar ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki İlişkide

Tatminin Aracılık Etkisi

Tablo 9. Fiziki imkanlar, Tatmin ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki Etkiler

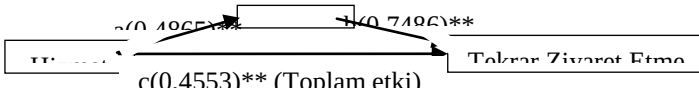
Etkiler	Nokta Tahmin	Katsayılar Çarpanı		
		z	P	Aracı Etki türü
Dolaylı etki	0,3871**	6,4952	.000*	Tam Aracılık
Toplam etki	0,4895**			
Doğrudan etki	0,1024			

Çalışanların kalitesinin tekrar ziyaret etme niyeti üzerine etkisinde tatminin aracılık etkisini inceleyen H8 hipotezi ret edilmiştir. Çünkü çalışmamızın da H2 hipotezi olan Çalışanların kalitesi ile fast food restoranlardan elde edilen tatmin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durumda aracı etkinin varlığından söz edebilmemizin ön koşulu olan yordayıcı ve aracı değişken arasında ilişkinin var olması koşulu burada sağlanamamıştır. Doğrudan, dolaylı ve toplam etkininin gücüne ilişkin skorlara Tablo 9’ da yer verilmiştir.

H9 hipotezini test etmek amacıyla Şekil 4’deki analiz sonuçları incelendiğinde, hizmet kalitesi algısı ve tatmin arasında ($a=0,4865$, $p<0,001$); tatmin ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında ($b=0,7486$, $p<0,001$) ve hizmet kalitesi algısı ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında ($c=0,4553$, $p<0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu

görülmektedir. bu duruma göre aracılık etkisi koşulları sağlanmaktadır. Kullanım faydası algısı ile tatmin birlikte modele dâhil olduğunda yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız duruma ($c1 = 0,0911$, $p > 0,10$) geldiği görülmektedir. Bu sonuca göre tam aracılık etkisinin varlığından söz edilebilmektedir Sobel testi sonucuna göre ($Z \text{ skor}=6,0621$, $p<0,001$) $H9$ hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 4. Hizmet Kalitesi ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki

** $p<0,001$

İlişkide Tatminin Aracılık Etkisi

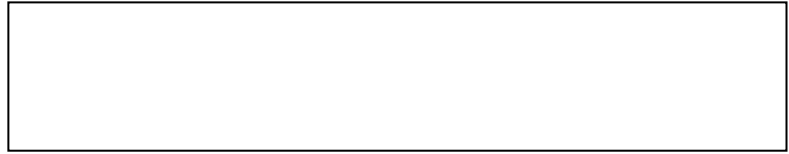
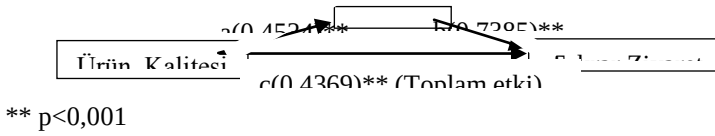
Tablo 10. Hizmet Kalitesi, Tatmin ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki Etkiler

Etkiler	Nokta Tahmin	Katsayılar Çarpanı		
		z	P	Aracı Etki türü
Dolaylı etki	0,3642**	6,0621	.000*	Tam Aracılık
Toplam etki	0,4553**			
Doğrudan etki	0,0911			

$H10$ hipotezini test etmek amacıyla Şekil 5'deki analiz sonuçları değerlendirildiğinde, ürün kalitesi algısı ve tatmin arasında ($a=0,4354$, $p<0,001$); tatmin ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında ($b=0,7385$, $p<0,001$) ve ürün kalitesi algısı ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında ($c=0,4369$, $p<0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Kullanım faydası algısı ile tatmin birlikte modele dâhil olduğunda yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu

fakat gücünün azaldığı ($c1 = 0,1020$, $p < 0,05$) geldiği görülmektedir. Bu sonuca göre kısmi aracılık etkisinin varlığından söz edilebilmektedir. Sobel testi sonucuna göre (Z skor= $6,3737$, $p < 0,001$) $H10$ hipotezi kabul edilmiştir. Doğrudan, dolaylı ve toplam etkinin gücüne ilişkin skorlara Tablo 10’ da yer verilmiştir.

Şekil 5. Ürün Kalitesi ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki İlişkide Tatminin Aracılık Etkisi

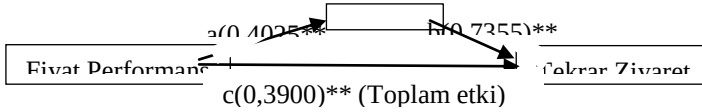
Tablo 11. Ürün Kalitesi, Tatmin ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki Etkiler

Etkiler	Nokta Tahmin	Katsayılar Çarpanı		
		z	P	Aracı Etki türü
Dolaylı etki	0,3349**	6,3737	.000*	Kısmi Aracılık
Toplam etki	0,4369**			
Doğrudan etki	0,1020*			

$H11$ hipotezini test etmek amacıyla Şekil 6’daki analiz sonuçları değerlendirildiğinde, fiyat performans düzeyi algısı ve tatmin arasında ($a=0,4025$, $p < 0,001$); tatmin ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında ($b=0,7355$, $p < 0,001$) ve fiyat performans düzeyi algısı ile tekrar ziyaret etme niyeti arasında ($c=0,3900$, $p < 0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. fiyat performans düzeyi algısı ile

tatmin birlikte modele dâhil olduğunda yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu fakat gücünün azaldığı ($c1 = 0,0939$, $p < 0,05$) geldiği görülmektedir. Bu sonuca göre kısmi aracılık etkisinin varlığından söz edilebilmektedir Sobel testi sonucuna göre (Z skor= $6,3737$, $p < 0,001$) H11 hipotezi kabul edilmiştir.

Şekil 6. Fiyat Düzeyi ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki İlişkide Tatminin Aracılık Etkisi

** $p < 0,001$

Tablo 12. Fiyat Düzeyi, Tatmin ve Tekrar Kullanma Niyeti Arasındaki Etkiler

Etkiler	Nokta Tahmin	Katsayılar Çarpanı		
		z	P	Aracı Etki türü
Dolaylı etki	0,2960**	6,3737	.000*	Kısmi Aracılık
Toplam etki	0,3900**			
Doğrudan etki	0,0939*			

H7 hipotezini test etmek amacıyla Şekil 8'deki analiz sonuçları değerlendirildiğinde, kullanım keyfi ve tatmin arasında ($a=0,4984$, $p < 0,001$); tatmin ile tekrar kullanma niyeti arasında ($b=0,6897$, $p < 0,001$) ve kullanım keyfi algısı ile tekrar kullanma niyeti arasında ($c=0,5104$, $p < 0,001$) istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Kullanım keyfi algısı ile tatmin birlikte modele dâhil olduğunda yordayıcı ve yordanan arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu fakat gücünün azaldığı ($c1 = 0,0193$, $p > 0,10$) görülmektedir. Bu sonuca göre kısmi aracılık etkisinin varlığından söz edilebilmektedir.

Sonuç

Hazırlama ve sunma hizmet süreci diğer alternatif restoranlara göre daha hızlı ve esnek olabilen fast food restoranları özellikle okullarda ve üniversite kampüslerindeki öğrencilerin sıklıkla zaman faktörü dolayısıyla tercih ettiği gıda ürünleri arasında başta yer alabilmektedir (Bayhan, Soba ve Bildik, 2015: 36). Her ne kadar sağlıksız ürünler olarak yazılı ve görsel medyada sıklıkla rastlanılan ve eleştirilen ürün grupları olsalar da, belirtilen faktörlere dayalı olarak bu tür işletmelerin sayıları artış göstermektedir. Bu ürünlerin talepleri yükselmektedir. Dolayısıyla bu tür işletmelerin üzerinde odaklanmaları gereken faktörlerin müşterilerinin gözüyle ortaya konduğu çalışmaların yapılması önemlidir. Bu çalışma, Fast food restoranlarını ziyaret eden müşterilerin, tekrar ziyaretlerine etki eden faktörleri ortaya çıkarmak ve tatminin aracılık etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Hipotez test sonuçlarına göre; H_1 (fiziki imkânlar), H_3 (hizmet kalitesi), H_4 (ürün kalitesi) ve H_5 (fiyat düzeyi) kabul edilirken H_2 (çalışanlar) ret edilmiştir. H_6 olarak ifade edilen tatminin tekrar ziyaret etme üzerindeki etkisi bulunmuş ve hipotez kabul edilmiştir. İlgili diğer hipotezler incelendiğinde değişkenlerin kısmı ya da tam aracılık etkisi olduğu görülmüştür.

Çalışmanın başlıca kısıtları zaman ve maliyet olup sınırlı bir örneklem grubuyla yapılmıştır. Ayrıca, veriler kolayda örnekleme aracılığıyla toplandığı için sonuçlar tüm üniversite öğrencilerine genellenemez. İleriki çalışmalarda, farklı faktörlerin aracılık ve düzenleyicilik etkileri incelenebilir.

Kaynaklar

Allelalat, J.A., Habiballah, M.A., Twaissi, N.M. (2017). The impact of personal and functional aspects of restaurant employee service behavior on customer satisfaction, *International Journal of Hospitality Management.*, 66, 46-53.

Andaleeb, S.S., Caskey, A., (2007). Satisfaction with Food Services: Insights from a college Cafeteria, *Journal of food service Business Research*, Vol 10 (2),51-64.

Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.

Bayhan,M, Soba, M., Bildik, T., (2015). Hızlı Hazır Yemek (Fast food) Sektöründe Hizmet Veren İşletmelerin Analitik Hiyerarşi Prosesi ile Değerlendirilmesi : Pamukkale Üniversitesi Örneği., *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:13 Sayı:1 (Ocak 2015)*, s. 36-47.

Büyüköztürk, Ş. (2004). Veri analizi el kitabı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Cronin, J.J., Jr, Taylor, S.A., 1992. Measuring service quality: a reexamination and extension. *J. Mark.*, 55–68.

Çokluk, Ömay, Güçlü Şekercioğlu, Şener Büyüköztürk: Sosyal Bilimler için Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları, Ankara, Pegem Akademi, 2012.

Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.

Frazier, P. A., Tix, A. P. ve Baron, K. E. (2004). Testing Moderator and Mediator Effects in Counseling Psychology Research. *Journal of Counseling Psychology*, 51(1), 115–134.

Hair, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R. L. & Black, W.C. (1995). *Multivariate data analysis with readings* (4th Edition), Prentice Hall. New Jersey.

Hair, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R.L. ve Black, W.C. (1998). *Multivariate Data Analysis*. New Jersey: Prentice Hall.

Hamşioğlu, A.,B, (2013). Fast food ürünleri satın alan tüketicilerin yaşam tarzlarını belirlemeye yönelik bir uygulama, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Cilt 6 Sayı 11, 18-34.

Johns, N., Howard, A., 1998. Customer expectations versus perceptions of service performance in the foodservice industry. *Int. J. Serv. Ind. Manag.* 9 (3), 248–265

Kaiser, H.F. (1974). An Index of Factorial Simplicity, *Psychometrika*, 39 (1): 31-36

Keillor, B.D., Hult, G.T.M., Kandemir, D., 2004. A study of the service encounter in eight countries. *J. Int. Mark.* 12 (1), 9–35.

Kim, W.G., Kim, H.B., 2004. Measuring customer-based restaurant brand equity. *Cornell Hotel Restaur. Adm. Q.* 45 (2), 115–131

Korkmaz, S. (2005). “Fast Food (Hızlı Yemek) Pazarında Rekabetçi Stratejilerin Etkinliği: Üniversite Gençliğinin Tercihlerinin Analizi,” *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 22-39.

Küçükerşin, K.G., Dedeoğlu B. B., (2014). Fast Food Restoranlarda Fiziksel Çevre, Fiyat Algısı ve Tekrar Satın Alma Eğilimi Arasındaki İlişki. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Yıl:2014, C:6, S:1,101-107.

Malhotra, Naresh K.:Marketing Research: An Applied Orientation, 6th ed., New Jersey, Pearson Education, 2010.

Mathe-Souleik, K., Slevitch L., Dallinger, I, (2015). Applying mixed methods to identify what drives quick service restaurant's customer satisfaction at the unit-level, *International Journal Of Hospitality Management*, 50, 46-54.

Namin, A., (2017), Revisiting customer's perception of service quality in fast food restaurants, *Journal of Retailing Consumer Services*, 34, 70-81.

Ong, A.D. & Van Dulmen, M.H.N. (2007). *Handbook of Methods in Possitive Psychology*. Oxford University Press.

Öncü, M.A, Çatı, K., Özbay, G. (2007). Hızlı Yiyecek İşletmelerinin Tercihinde Etkili Olan Faktörler, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt 9, Sayı: 1, 2007, 317-336*.

Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research*, 8(2), 23-74.

Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Ankara: Ekinoks Yayınları.

Uygur, S.M., Küçükergin, K.G., (2013), Fast-Food Restoranlarda Bireyselleştirme, Müşteri Tatmini, Minnettarlık ve Tekrar Satın Alma Eğilimi Arasındaki İlişki: Tekrar Satın Alma Eğiliminde Ataletin Farklılaştırıcı Etkisi, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 13,sayı 3, Temmuz 2013, 383-392.

<https://www.haberler.com/turkiye-de-fast-food-ve-evlere-servis-pazarinin-9999757-haberi/>, 01/02/2018.

KİRLİLİK SİĞİNAĞI HİPOTEZİ VE KİRLİ ENDÜSTRİLERİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Şahin ÇETİNKAYA¹

1. Kirlilik Sığınakları Hipotezi (Pollution Haven Hypothesis)

Kirlilik Sığınakları Hipotezi, uluslararası ticaretin liberalizasyonu sürecinde kirli endüstrilerin gelişmekte olan ülkelere kaymasıyla, gelişmiş ülkelerde çevre kalitesi artarken, gelişmekte olan ülkelere çevre kalitesinin bozulacağını, bu ülkelerin kirli endüstrilerin sığınakları haline geleceğini ifade etmektedir. Faktör Donatımı Hipotezinin doğal bir uzantısı olan Kirlilik Sığınakları Hipotezine göre; ticaretin serbestleşmesi sürecinde ülkeler, faktör donatımları çerçevesinde mukayeseli olarak avantajlı oldukları sektörlerde uzmanlaşırken, gelişmekte olan ülkeler çevrenin ve doğal kaynakların yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde uzmanlaşacaktır. Diğer taraftan, gelişmiş ülkelerdeki kirli endüstriler bünyesindeki üreticiler, yüksek çevre standartlarının getirdiği maliyetlerden kurtulmak için, faaliyetlerini çevre standartlarının nispeten düşük olduğu (hatta olmadığı) gelişmekte olan ülkelere kaydıracaklardır². Gelişmekte olan ülkelere uygulanan yetersiz çevre politikaları, demir-çelik, kimya, kâğıt, dericilik gibi kirlilik yaratan sektörlerin maliyet avantajı sağlamak için bu ülkelere sığınmalarına yol açmaktadır. Ekonomi yazınında bu düşünce kirlilik sığınağı hipotezi (pollution havens hypothesis) ile açıklanmaktadır (Akbostancı vd, 2004). Bu hipoteze göre, kirlilik yaratan sanayiler katı çevre politikaları uygulayan ülkelere kaçıp kısıtlamaların yetersiz kaldığı dışa açık ekonomilerde kirlilik sığınakları oluşturmaktadır (Yılmaz vd, 2009).

1.1. Kirlilik Sığınağı

Bir bölgenin kirlilik sığınağı olarak tanımlanması, üretim maliyetleri yüksek olan kirli endüstri işletmelerinin çevresel düzenlemelerin gevşek olmasından dolayı bir bölgeyi yatırım kaydırma alanı olarak seçmeleridir. Bu kirliletti firmalar yerli veya yabancı yatırımcılara ait olabilir, bunlar yeni yatırımlarını veya başka yerlerde önceden var olan üretim birimlerini bu bölgelere kaydırabilir, yerli veya yabancı pazarlar için üretim yapabilirler³.

¹ Uşak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, İktisat Politikası

² www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cf

³ www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0403T.pdf

1.2.Kirli Endüstri Kavramı

Kirli endüstriler; üretim sürecinde geri dönüşümü sağlanamayan zararlı atıkların emisyon hacminin yüksek olduğu sektörler veya açığa çıkan kirliliği önleme maliyeti yüksek olan sektörler olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede, kirli endüstriler; aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$\text{Kirli Endüstriler} = \text{Kirli (zararlı) Atık} / \text{Toplam Üretim Hacmi}$$

Bir diğer ifadeyle, kirli endüstriler, üretim birimi başına yoğun miktarda enerji kullanan, zehirli atık emisyonu ve yaydığı kirliliği temizleme masrafları yüksek, faydasına oranla sosyal maliyeti yüksek ürünler üreten sektörlerdir.

Kirli endüstrileri belirlemek için, kirliliği önleme maliyetleri dikkate alınmıştır. Bu çerçevede, uygulama sonuçlarının da karşılaştırılabilmesi için, kirlilik önleme harcamalarının toplam maliyetler içindeki payı %1,85'in üzerinde olan sektörlerin kirli endüstriler olduğu şeklindeki yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre kirli endüstriler: Metal Cevherleri, Demir dışı Madenler, Kâğıt Hamuru, Demir-Çelik, Kimya Endüstrisi ve Plastik Endüstrisidir.¹

Kahn yüksek derecede kirlilik yaratan sektörleri belirlemek için hem zehirli atık envanterini hem de enerji indeksini kullanmış ve ana metal sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi, petrol ve kömür sanayi, kimya sanayi ve tekstil sanayii en kirli sektörler olarak seçmiştir.²

1.3. Kirli ve Temiz Endüstri Sınıflandırılması

Kirli ve temiz endüstrilerin sınıflandırılmasında iki temel yöntem kullanılmaktadır. Birinci yöntem, kirliliği azaltmak ve kontrol etmek için yapılan harcamalara bakılarak bir sınıflandırma yapmaktır. Böylece çevresel düzenlemelerin üreticiye olan maliyeti saptanmış olur. Bu yaklaşım kirli endüstrileri, birim üretim başına en yüksek kirlilik önleme harcaması olan sektörler olarak belirler.

İkinci yöntem ise, üretim kirlilik yoğunluğunu doğrudan ölçmek amacı ile zehirli atık verilerinin kullanmasıdır.³

1.4. Kirli ve Temiz Endüstrilerin Karşılaştırılması

Kirli ve temiz endüstrileri ayırmak için kullanılan yöntemlerden biri üretimin yol açtığı kirliliği azaltmak ve kontrol altında tutmak için

¹ www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm

² http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/1/Akbostanci_Tunc-Akin.pdf

³ www.erc.metu.edu.tr/menu/series04/0403T.pdf

yapılan harcamaların toplam maliyetler içindeki payını hesaplamaktır. Tobey, ABD için yaptığı çalışmasında, bu tür harcamaların toplam maliyet içindeki payına bakarak bu oranın %1.85'i aşması durumunda bu endüstrileri kirli endüstriler olarak tanımlamıştır.

Bu ölçüte göre ;

- Metal Madenciliği (%2.03),
- Demir-Çelik Sanayi (%2.38),
- Demir-Çelik Dışındaki Metal Sanayi (%2.05),
- Selüloz Ve Kağıt Sanayi (%2.40),
- Kimya Sanayi (%2.89).

En kirli endüstriler olarak belirlenmiştir. Çevreye ilişkin kuralların kirli endüstrilerde ticaret biçimini değiştirip değiştirmediği sorusunu yanıtlamaya çalışan Tobey en kirli beş endüstrinin net ihracatını belirleyen etkenler arasında bu tür düzenlemelerin yer almadığı sonucuna ulaşmıştır. Tobey'in çalışması doğrultusunda Jaffe, Peterson, Portney ve Stavins endüstrileri, kirliliği azaltma maliyetlerini yüksek, orta ve düşük düzeyde gerçekleştiren endüstriler olarak üç gruba ayırmış; kağıt ve kağıt ürünleri sanayi, kimya sanayi, petrol ve kömür ürünleri sanayi ve metal ana sanayini yüksek düzeyde maliyete, ağaç mobilya ve döşeme sanayi, metal eşya sanayi ve elektrikli ve elektronik araçlar sanayiini orta düzeyde maliyete ve basım, yayın ve bunlara bağlı sanayi, lastik ürünleri sanayi ve elektrikli makineler dışındaki makine sanayiini düşük düzeyde maliyete sahip endüstriler olarak sınıflandırmışlardır¹.

1.5.Kirli Endüstrilerde Kirlilik Önleme Maliyetleri

Kirlilik yoğun endüstrilerin çevreye yaydıkları zararlı atıklar; SO₂, NO₂, toz parçacıklar, uçucu organik bileşikler gibi hava kirliliğinin temel kaynaklarının yanı sıra, toprak ve su kirliliğine yol açan, toprak ve suda biriken ağır metaller ile katı atıklardan oluşmaktadır (Hettige vd., 1994: 17). Çalışmamızda ele aldığımız kirli endüstrilerin çevreye yaydıkları kimyasal atıklar ve kirlilik önleme maliyetlerinin toplam maliyetler içindeki payı Tablo-1'de verilmiştir.

Kirli Endüstriler	Temel Kimyasal Kirlilik Emisyonları	Kirlilik Önleme Maliyetlerinin Toplam Maliyetler İçerisindeki Payı (%)
Metal Cevherleri	Klor, Arsenik, Kadmiyum	1,92-2,03
Demirdışı Madenler	Klor, Bakır bileşikleri, Çinko bileşikleri, Kurşun bileşikleri ve Sulfirik asit	2,05

¹ http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/1/Akbostanci_Tunc-Akin.pdf

Kağıt Hamuru	Metanol, Hidroklorik asit(tuz ruhu), Sulfirik asit, Kloroform	2,40
Demir ve Çelik	Hidroklorik asit, Amonyak, Çinko bileşikleri	2,38
İnorganik Kimyasallar	Hidroklorik asit, Krom, Amonyak	2,89
Organik Kimyasallar	Sulfirik asit, Metanol, Tert-butil alkol	1,53-2,89
Plastikler	Trichloroethane, Aseton, Karbondisülfid	2,36

Kaynak: www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm

Kirli endüstrilerin faaliyetleri sonucu, global düzeyde sera etkisi, ozon tabakasının tahribi ve asit yağmurları gibi çevre sorunları ortaya çıkarken, ulusal-bölgesel düzeyde tarım arazilerinin tahribi (toprak kirliliği), halk sağlığının bozulması, biyolojik tahribat ve zorunlu göç gibi sorunlar yaşanmaktadır.

Kirli endüstriler ile temiz endüstriler arasındaki farklar incelendiğinde, kirli ilk beş endüstrinin temiz ilk beş endüstriye oranla, üç kat daha yoğun enerji, iki kat daha fazla sermaye ve üç kat daha fazla doğal kaynak kullandığı hesaplanmıştır. Buna karşılık, temiz endüstriler kirli endüstrilere oranla %40 daha fazla emek istihdam etmektedir. Kirli endüstrilerin enerji, sermaye ve doğal kaynak, temiz endüstrilerin ise emek yoğun oldukları görülmektedir¹.

1.6. Çevresel Kuznets Eğrisi ve Kirlilik Sığınağı Hipotezi

Kuznets (1955) ekonomik gelişmeye bağlı olarak kişi başına düşen gelir miktarının arttığını ancak gelişmenin ilk safhasında gelir eşitsizliğinin de artmakta olduğunu belirtmiştir. Ayrıca artan gelir eşitsizliğinin ekonomik gelişmenin devam etmesine bağlı olarak belirli bir dönüm noktasından sonra azalmaya başladığını ileri sürmüştür. Kuznets Eğrisi (KE) olarak bilinen ve kişi başına düşen gelir miktarı ile gelir eşitsizliği arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu şekil çan eğrisi veya ters U şeklindedir. 1991 yılında Kuznets Eğrisi gelir değişiklikleri ve çevre kalitesi arasındaki ilişkiye göre tekrar yorumlanmıştır. Ülkelerin çevre kirlenmesi ve kişi başına düşen gelir miktarlarına ilişkin toplanan verileri değerlendirildiğinde söz konusu ülkelerde çevre kirlenmesine bağlı olarak yaşam kalitesinin başlangıçta bozulduğunu ancak daha sonra tekrar düzeldiği gözlemlenmiştir (Grossman and Krueger, 1991). Böylece Sekil 4'de gösterildiği gibi çevre kirlenmesi ile kişi başına düşen gelir miktarı, KE'de olduğu gibi ters U veya çan eğrisi biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu eğri ekonomi literatüründe Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) olarak adlandırılmaktadır.

¹ www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm

sermaye bu endüstrilerin göçü ile mümkün olmaktadır. Bu değişimin sonucunda gelişmiş ülkeler kirlletici endüstrilerden elde edilen çıktıların net ithalatçısı olurken, gelişmekte olan ülkelerde aynı ürünlerde net ihracatçı olmaktadırlar. KSH' ye göre çevresel düzenlemeler gelişmiş ülkelerde faaliyet gösteren firmaların yatırım kararlarını etkilemekte ve gevsek çevresel düzenlemelere sahip olan ülkelerin kirlletici üretim kollarında uzmanlaşmalarına neden olmaktadır¹.

2. Kirli Endüstrilerin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre etkileri

Büyüme ve uluslararası ticaretin yol açtığı çevre sorunlarına ilişkin yapılan teorik ve ampirik çalışmaları değerlendiren Copeland ve Taylor, kirli endüstrilerin daha az emek yoğun sermaye ve sermaye-emek oranı ve enerji yoğunluğu daha yüksek endüstriler olduğunu belirtmiştir.²

2.1. Az Gelişmiş ülkeler üzerindeki etkileri

Az gelişmiş ülkelerin endüstrileşme deneyimleri incelendiğinde bu ülkelerin endüstriyel faaliyetlerinde sadece tekstil gibi geleneksel emek yoğun sektörlerin değil demir-çelik, petrokimya, gübre ve kağıt gibi yüksek oranlarda kirlilik yaratan ağır sanayilerin de önemli rol oynadığı görülebilir. Bu gün birçok az gelişmiş ülke, yüksek büyüme ve endüstrileşme hızını yakalarken bir yandan da artan sosyal ve çevreye ilişkin sorunlarla karşı karşıya kalmıştır³.

2.2.Gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkileri

Gelişmekte olan ülkelerdeki çevre standartlarının düşük olması;

i.Endüstri faaliyetlerinin azlığı dolayısıyla kirlilik özümseme kapasitelerinin yüksekliğinden,

ii.Gelir düzeyleri düşük oldukları için her türlü sanayi faaliyetine ihtiyaç duymalarından,

iii.Çevre bilincinin ve duyarlılığının gelişmemiş olmasından

iv.Mülkiyet haklarının sağlıklı tanımlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır(Gökalp,2004).

2.3.Gelişmiş ülkelerdeki etkileri

Gelişmiş ülkelerde bioteknoloji mikro elektronik gibi yeni teknoloji-yoğun endüstrilerde uzmanlaşma eğilimi gözlenmeye başlanmıştır.

¹ http://www.tarekoder.org/webfolders/files/2007_02_03.pdf

² http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/1/Akbostanci_Tunc-Akin.pdf

³ <http://ideas.repec.org/p/met/wpaper/0403t.html>

Gelişmiş ve az gelişmiş olan ülkelerin endüstrileşme deneyimlerindeki bu farklılaşma özellikle 1980’lerde hız kazanmıştır. Bu anlamda da üretim yapılarındaki dönüşüm gelişmekte olan ülkelerin kirli endüstrilerde uzmanlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bunun yanında az gelişmiş ülkelerdeki çevre ve gelişme politikalarını gelişmiş kapitalist ülkelerin çıkarları için kabul edilebilir hale getirmek görevini üstlenmiş olan DTÖ’nün 1995’te kurulmasıyla birlikte gelişmiş ülkeler serbest Pazar ilkelerinin daha fazla önem kazandığı bir uluslar arası yapı oluşturmuş oldular. Bu yapı ile birlikte ülkelerin kendi başlarına çevre reformları yapmaları bir bakıma zorlaştırıldı. Kapitalizmin küreselleşmesinin yerel kontrolün yerine geçmesi anlamına geldiği düşünülürse bu sistemde ülkelerin doğal kaynaklarını son raddesine kadar sömürmeleri teşvik edilmekte, kamu malları özelleştirilmekte ve çevre kuralları dünya ticaretine engel olmayacak şekilde önemsizleştirilmektedir.¹

Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme sürecinde yüksek oranda kirlilik yaratan ve geleneksel olarak karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadıkları endüstriyel faaliyetlere yöneldikleri görülmektedir. Gelişmiş ülke tüketicilerinin temiz çevre taleplerinin artmasının ve çevreyle ilgili yasal düzenlemelerin ‘kirli endüstrilerin maliyetlerini artırmaya başlamasının yanında gelişmekte olan ülkelerin tüketicilerinin çevre duyarlılıklarının az olması ve bu ülkelerin çevre ile ilgili yasal düzenlemelerinin yetersiz olması nedeniyle günümüzde ‘kirli endüstri’lerin gelişmiş ülkelere doğru göç ettikleri iddia edilmektedir. Bu hipoteze literatür de “kirli endüstri sığınağı hipotezi” adı verilmektedir.²

2.4.Kirlilik Sığınağının Uluslararası Ticarete Etkisi

Ticaretin serbestleşmesinin çevre ve doğal kaynak kullanımı üzerindeki etkisi iki farklı şekilde olabilir. Serbestleşme sürecinde ülkeler nispeten kirlilik yoğun sektörlerde uzmanlaşabileceği gibi, temiz endüstrilerde de uzmanlaşabilecek, doğal kaynakların aşırı kullanımına yönelebilecekleri gibi, optimal kullanıma da yönelebileceklerdir. Bu etkilerden hangisinin gerçekleşeceği, ticaretin serbestleşmesi sürecinde ortaya çıkacak; ölçek, ürün kompozisyonu, teknik, gelir-tüketim, ulaştırma ve yönetim etkilerine bağlı olarak şekillenecektir.

i) Ölçek Etkisi: Ticaretin serbestleşmesi ile, bütünleşmiş bir dünya piyasasında faaliyet göstermeye başlayan firmalar, karşılaştıkları yoğun rekabet ortamında ayakta kalabilmek, dolayısıyla maliyetlerini düşürebilmek ve ölçek ekonomilerinden yararlanabilmek için yatırımlar yoluyla üretim ölçeklerini artıracaklardır. Üretim ölçeğindeki bu artış,

¹ <http://ideas.repec.org/p/met/wpaper/0403t.html>

² http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/1/Akbostanci_Tunc-Akin.pdf

doğal kaynakların aşırı kullanımına ve kirlilik emisyonunun artmasına yol açacaktır. Nitekim, Antweiler v.d. tarafından yapılan bir çalışmada, üretim ölçeğinde meydana gelen %1'lik artışın, çevre kirliliğini (ülkelere göre değişmek kaydıyla) % 0.25 ile % 0.50 arasında artırdığı hesaplanmıştır.

ii) Ürün Kompozisyonu Etkisi: Ekonominin liberalizasyonu, ülkelerin faktör donatımları çerçevesinde (çevre de bir üretim faktörü olarak alınmaktadır) uzmanlaşmalarıyla ürün kompozisyonlarının değişmesine yol açacaktır. Kirlilik yoğun ürünlerin üretiminde mi, yoksa çevreye duyarlı (temiz) ürünlerin üretiminde mi uzmanlaşılacağı, bir yandan faktör fiyatlarına, diğer taraftan (aynı anlama gelmek üzere) ülkeler arasındaki çevre standartlarının farklılığına bağlı olarak gelişecektir.

iii) Teknoloji Etkisi: Serbestleşme sürecinden ülkelerin üretim teknolojileri de olumlu veya olumsuz yönde etkilenecektir. Değişen nispi fiyatlara tepki olarak, üreticiler üretim tekniklerini, kirlletici girdilerin yoğun kullanılmasına yönelik olarak değiştirebilirler. Ayrıca, ülkeler rekabet güçlerini artırabilmek için çevre standartlarını düşük tutarak da kirlilik artışına yol açabilirler. Bunların yanı sıra, doğrudan yabancı sermaye yatırımları aracılığıyla temiz teknolojilerin yayılması da (pozitif teknik etkisi) söz konusu olabilir.

iv) Gelir-Tüketim Etkisi: Bu etki, gelirdeki artış sonucu çevre duyarlılığının ve çevreyle dost ürün talebinin artmasıyla kaynak kullanımı ve çevre üzerinde etkili olur (Bridge, 2001: 11). Gelir artışı ile tüketiciler, çevre korunmasına öncelik vererek, çevre dostu ürünler için daha yüksek bir bedel ödemeye gönüllü olabilirler. Böylece, gelirdeki artışın uyardığı çevre dostu ürün talebindeki artış, üretim yapısını da etkileyerek, firmaları temiz üretim teknolojileri kullanmaya ve çevre dostu ürünler üretmeye yöneltebilecektir. Konu ile ilgili araştırma bulguları da bu yaklaşımı desteklemektedir. Gelirde meydana gelen %1'lik artışın, çevre kirliliğini %1,25-1.50 oranlarında(ülkeden ülkeye değişmek kaydıyla) azalttığı hesaplanmıştır.

v) Ulaştırma Etkisi: Serbest ticaretin ülkeler arasındaki taşımacılık hacmini artırmasıyla ortaya çıkar. Alternatif ulaşım sistemlerinin kirlilik etkileri farklı olduğu için, ulaştırmadan kaynaklanabilecek kirlilik etkisinin boyutu, hangi ulaşım sisteminin daha yoğun kullanıldığına bağlı olarak değişecektir.

vi) Yönetim ve Düzenleme Etkisi: Ülkelerin uyguladıkları çevre standartları, çevrenin ve doğal kaynakların korunması amacıyla yüksek

tutulabileceği gibi, standartlar düşürülerek, çevre yerine kirli endüstrilerin ikame edilmesi ve çevre sorunlarının artmasına da yol açılabilir¹.

3. Kirli Endüstriler Ve Uluslararası Anlaşmalar

3.1. Kyoto Protokolü

Anlaşma Aralık 1997'de Japonya'nın Kyoto şehrinde görüşülmüş, 16 Mart 1998'de imzaya açılmış ve 15 Mart 1999'da son halini almıştır. Rusya'nın 18 Kasım 2004'te katılmasıyla 90 gün sonra 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Aralık 2006 tarihinde toplam 169 ülke ve devlete bağlı örgütler anlaşmaya imza atmışlardır. İmza atmayan önemli ülkeler arasında ABD ve Avustralya gibi gelişmiş ülkeler haricinde, gelişmekte olan Türkiye gibi ülkeler de yer almaktadır. 55 ülke şartı 23 Mayıs 2002'de İzlanda'nın anlaşmayı kabul etmesi ile, %55 şartı da Rusya'nın 18 Kasım 2004'te anlaşmayı imzalaması ile sağlanmış, anlaşma 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²

Bugün 176 ülkenin taraf olduğu protokol; imzalayan ülkelerin atmosfere saldıkları karbon ve karbon dioksit, metan, nitrous oksit, sülfür heksaflorid, HFC'ler ve PFC'leri içeren 6 sera gazı miktarının; iklimi ve dolayısıyla dünyayı, hayatı tehlikeye atmayacak seviyelerde dengede tutmasını öngörüyor³.

3.2. IPPC (İntegrated Pollution Prevention Control) Direktifi

Avrupa Birliği (AB) endüstriyel tesisler için izin konusunda 1996 tarihinde IPPC (Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol) Direktifini yayınlamıştır ve bu direktifin genel amacı, AB içerisinde çeşitli kaynaklardan gelen kirliliğin minimize edilmesidir. IPPC, AB içerisinde uygulanacak temel entegre izin kurallarını içermektedir."Entegre"nin anlamı, izin prosedüründe, tesisin havaya, suya ve toprağa emisyonları, atık oluşumu, ham madde kullanımı, enerji verimliliği, gürültü, kazaların önlenmesi, risk yönetimi gibi tüm çevresel performansların dikkate alınmasıdır. Direktif uyarınca, Ek-I'inde yer alan tüm tesisler, AB ülkelerindeki yetkili otoritelerden izin almak zorundadır. İzin almayan tesislere işletme için izin verilmemektedir. Üye devletler sanayi tesislerinden kaynaklanan hava, su emisyonları ve atıklar için tek bir izin belgesi verebilecekleri gibi, bu tür izinleri vermekle yetkili birkaç makam arasında işbirliği sağlayarak entegre hale getirilmiş birden fazla izin belgesi de verilebilirler. İzinler, direktifin ikinci maddesinde tanımlanan BAT (Best Available Techniques-Mevcut En iyi Teknikler) kavramını

¹ <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm>

² http://www.tarimsal.com/makaleler/Kyoto_Protokolu.htm

³ <http://www.ntvmsnbc.com/news/448824.asp>

esas almalıdır. Direktifteki şartlar Ekim 1999 tarihinden itibaren yeni kurulan tesislere ve çevre ve insan sağlığına önemli olumsuz etkisi olabilecek değişiklikler yapmayı amaçlayan tüm mevcut tesislere uygulanmaktadır. Direktif doğrudan doğruya diğer mevcut tesislere uygulanmamaktadır. Bu tesislere 8 yıl imtiyaz tanınmıştır. Bununla birlikte, bazı AB ülkeleri halihazırda bu kategoride yer alan tesisler için **BAT**'ı temel alan izin sistemine sahiptirler.. Buna ilave olarak, AB düzeyinde 84/360 sayılı direktif sadece hava emisyonları ile ilgili olmasına ve sınırlı sayıda tesisi içermesine rağmen **BAT**'ı temel alan bir izin sistemini oluşturmaktadır.

Direktifle, üye ülkelerin 1999 Ekimine kadar direktif yükümlülüklerini kendi ulusal mevzuatlarına yansıtmaya zorunluluğu getirilmiştir. Ancak bugüne kadar, AB üyesi ülkelerin tamamı henüz uyumlaştırma konusunda yapılan çalışmaları AB Komisyonuna bildirmemişler ve direktifin tüm koşullarını kendi mevzuatlarına yansıtmamışlardır. En ciddi sorun İrlanda, Lüksemburg ve Yunanistan'da yaşanmıştır. Halihazırda yedi ülke IPPC direktifi ile uyum sağlayabilmiştir¹.

4. Kirlilik Sığınağı Hipotezi ve Türkiye

Türkiye için endüstriyel kirliliği önleme maliyeti verileri endüstri ayırımında mevcut olmamakla beraber OECD (2003) verilerine göre, 1997 yılı için bu harcamaların toplamı Türkiye'de GSYİH 'nın %1.1 i kadar tutmaktadır. Bu rakam OECD ortalaması (sadece verisi olan ülkeler üzerinden hesaplanmıştır) olan %2.5 in altında kalmaktadır. Türkiye için, endüstriyel kirlilik için zehirli atık verileri bulunmamaktadır².

Dışa açılma sürecinde kirlilik emisyonu artmasına rağmen Türkiye'yi kirlilik sığınağına dönüştürecek bir kirlenme sürecinin işlemediğidir. Bu süreçte imalat sanayi üretim kompozisyonunun temizlendiğini açığa çıkarmıştır. Türkiye de imalat sanayi üretim kompozisyonunun temizlemesinde kompozisyonun etkisinin yanı sıra imzalanan uluslar arası çevre sözleşmelerinin de katkısı bulunmaktadır. Türkiye'nin çevre koruma ve çevre kalitesinin artırılması için taraf olduğu uluslara arası çevre sözleşmelerinden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesiyle imalat sanayi üretim kompozisyonu da giderek temizlenmiştir. Ölçek etkisi de analize dahil edildiğinde, Türkiye'de bu süreçte kirlilik emisyonunun nihai olarak arttığı ancak bunun ülkeyi bir kirlilik sığınağı haline getirmesinin söz konusu olmadığı belirtilebilir³.

¹ <http://www.ippc.cevreorman.gov.tr/>

² <http://ideas.repec.org/p/met/wpaper/0403t.html>

³ http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/1/Akbostanci_Tunc-Akin.pdf

KAYNAKÇA

A-KİTAP VE MAKALELER

- Açıkgöz, B., Yılmaz, M., (2009), Kirlilik Sığınağı Hipotezi, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kamu Politikaları, Ege Akademik Bakış, 9(4), 2009, 1441-1462
- Akbostancı, E.; G. Tunç ve S. Türüt, (2004) “İmalat Sanayi ve Kirlilik: Bir kirlili Endüstri Sığınağı olarak Türkiye”, Ankara
- Gökalp, F., Dış Ticaret ve Çevre: Kirlilik Sığınakları Hipotezi Türkiye Uygulaması, CBU, İİBF, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Yıl: 2004, Cilt: 11, Sayı: 2
- Hatunluoğlu, H. ve Tekeli, R. (2007). Karbon Vergisinin Ekonomik Analizi ve Etkileri: Karbon Vergisinin Emisyon Azaltıcı Etkisi Var mı? Sosyo Ekonomi Dergisi, 2007, 107

B-İTERNET SİTELERİ

- http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/1/Akbostanci_Tunc-Akin.pdf
- <http://ideas.repec.org/p/met/wpaper/0403t.html>
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/448824.asp>
- <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/11176.pdf>
- http://www.tarimsal.com/makaleler/Kyoto_Protokolu.htm
- http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/60/1/Akbostanci_Tunc-Akin.pdf
- <http://www.sbe.deu.ed.utr./adersi/2006/cilt%208%20sayi%201%202006/gokalp-yildirim.pdf>
- <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm>
- <http://www.erc.metu.edu.tr./menu/series04/0403T.pdf>
- <http://www.ippc.cevreorman.gov.tr>
- http://www.tarekoder.org/webfolders/files/2007_02_03.pdf

TÜRKİYE’DE BÜTÇE HAKKININ GELİŞİM SÜRECİ¹

Development Process of Budget Right in Turkey

Zuhal ERGEN² & Burcu DURAK³

Giriş

Bütçenin bir hak olarak yerleşmesi ise uzun yılları alan mücadeleler ve savaşlar sonucunda mümkün olabilmektedir. Kamu gelir ve giderlerinin çeşit, cins ve tutarını belirleme yetkisi olarak da ifade edilen bütçe hakkı, parlamenter yönetim şekillerinin oluşması ile kamu gelir ve giderlerini kullanma yetkisi verilen yürütme erkinin parlamento tarafından denetlenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Özetle kamu kesimi üzerinde etkin denetimin sağlanması bütçe hakkıyla yakından ilişkili olup, bütçe hakkının etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını etkin denetim yapıp yapılmadığıyla anlayabiliriz.

Bu çalışmada her ülkede farklı şekilde elde edilen bütçe hakkının ülkemizde çıkarılan yasa ve anayasalar kapsamında gelişim süreci hakkında bilgi verilecektir.

1. Bütçe Kavramı

Kamu kesiminde yapılması öngörülen faaliyetleri ortaya çıkarmak ve bu faaliyetlerin yapılabilmesi için gerekli olan giderleri belirlemenin yanında bu faaliyetleri yerine getirebilmek için gerekli olan kaynağın nasıl sağlanacağını da bilinmesi gerekmektedir. Konuyu kamusal açıdan ele aldığımızda devletin yapmakla mükellef olduğu mali, iktisadi ve sosyal fonksiyonları icra edebilmesi için bu kapsamda bir bütçe hazırlaması gerekmektedir (Akdoğan, 1999, s. 307). İşte devlet olmasının verdiği bu güce dayanarak gerekli kaynakları temin etmek, yapılacak hizmetleri öncelik sırasına göre dizmek, mevcut kaynaklar ile yapılacak hizmetleri karşılaştırmak devletin asli fonksiyonudur (Akgündüz, 1997, s. 167).

2003 yılında kabul edilen, 2006 yılında tüm hükümleri ile uygulanmaya başlayan ve kamu mali yönetimi alanında milat olarak ifade edilen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununa göre bütçe, “*belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin*

¹ Bu makale Türkiye’de bütçe denetimi ve sayıştay denetiminin ulusal boyutu isimli yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

² Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Maliye Bölümü

³ Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Maliye Bölümü

hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge” biçiminde tanımlanmıştır (KMYKK, 2003, Madde:2).

2.1.Bütçe Hakkı ve Tarihsel Süreci

Rasyonel ve sorgulayıcı insanoğlu, bütçenin bir hak olarak kavranmasında büyük rol oynamıştır. Tabi ki bütçenin bir hak olarak yerleşmesi uzun yılları alan kanlı mücadeleler ve savaşlar neticesinde gerçekleşmiştir. Otoriter rejime karşı edinilen bu hak bir anlamda kamu gelir ve giderlerinin çeşit ve tutarını belirleme yetkisi olarak tanımlanabilir (Canbay ve Gerger, 2012, s. 161). Tarihe baktığımızda bütçenin müesseseleşmesinin ardından demokratik yönetim şekillerinin ortaya çıktığını ve demokrasi kavramının yönetim biçimlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiğini görmekteyiz (Karaman, 2015, s. 4).

Parlamentar sistemlerin ortaya çıkmasıyla birlikte halkın mali alanda söz sahibi olma girişimleri olarak ifade edilen bütçe hakkı, yaklaşık olarak 800 yıl süren demokrasi savaşı sonucunda elde edilmiştir (Yılmaz ve Biçer, 2010, s. 202). Yöneticilerin keyfi bir biçimde vergi salmalarına gösterilen halk tepkisi neticesinde elde edilen bu hak ile demokrasinin gelişimi aynı çizgide ilerlemiştir (Gürsoy, 1980, s. 57;Canbay ve Gerger, 2012, s. 161). Bütçe hakkının gelişim süreci üç etapta tamamlanmıştır. Bunlar, Vergi Alma Hakkı, Harcama Yapma Hakkı ve Her Yıl Bütçeyi Tasdik Hakkıdır (Batırel, 1984, s. 5) .

Birinci etapta vergi ve diğer kamu gelirlerinin meclisin onayından geçilmek koşuluyla alınabilir hale gelmesi yani milletin iradesi göz önüne alınarak vergi toplanması sağlanmıştır. Böylece bütçenin gelir bölümü yasal bir zemine oturtulmuştur. İkinci etapta gelirden sonra giderlerin, harcamaların yapılması konusunda da meclis onayının gerekliliği benimsenmiştir. En son aşama olan üçüncü aşamada ise devletin gelir ve giderlerine ait tasdik işlemlerinin meclis tarafından yıllık olarak onaylanması karara bağlanmıştır (Bağlı, 2012, s. 40).

Bütçe hakkına dair ilk hareketler İngiltere’de ortaya çıkmış, sonrasında Amerika ve Batı Avrupa’ya yayılmıştır (Edizdoğan, Gümüş, Çetinkaya, 2016, s. 368). İngiltere’de saray ve halk arasındaki ilk kıvılcımın hangi tarihte ateşlendiği tam olarak bilinmemekle birlikte İngiliz tarihçiler ilk yazılı belgenin MagnaCarta olduğu konusunda hemfikirlerdir (Gürsoy, 1980, s. 58).

İngiltere, Fransa gibi imparatorlukla yönetilen ülkelerde Krallık hazinesi vergi ve resimlerle, kralın mülk gelirlerinden oluşmakta ve krallar keyfi olarak vergi ve diğer gelirleri salmaktaydı. Krallığın mülk gelirleri ile karşılanan kamu giderlerinin zaman ilerledikçe artış ve çeşitlilik göstermesi sonucunda bu gelirler yetersiz kalmaya başlayınca krallar artan giderleri finanse etmek amacı ile halktan sık sık vergi toplamaya girişmişlerdir. Kralların keyfi vergi toplaması sonucunda ilk kez İngiltere’de Kral John tarafından kabul edilen MagnaCartaLibertatum (1215) (Büyük Ferman Anlaşması) ile vergi toplama parlamentonun rızasına bağlanmıştır (Erginay, 1975,s. 191-192).

Bütçe hakkının elde edilmesinde önemli dönüm noktalarından ikincisini oluşturan Bill of Rights (Haklar Kanunu) ile birlikte millet iradesinin egemenliği açıkça görülmüş, devlet hazinesi ile kral hazinesi net bir biçimde ayrılmıştır. Sonuç olarak, kamu gelir ve giderlerini belirleme yetkisi halk iradesine bırakılmıştır (Bağlı, 2014, s. 42). Başlarda sadece askeri harcamaların denetimi ile başlayan süreç genişleme göstererek imparatorluk harcamalarını da kapsam dahiline almış ve devlet harcamaları ile imparatorluk harcamaları ayrılmıştır. Ayrıca denetim yetkisinin tam anlamıyla kullanılması açısından Avam Kamarasının Lordlar Kamarasına üstünlüğü de kabul edilmiştir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2014, s. 25).

1.1.1. Türkiye’de Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de gerçek anlamda bir bütçenin hazırlanması, uygulanması ve denetimi ancak 19. yüzyılın sonlarında gerçekleşebilmiştir. Bu anlamda Türkiye, bütçe hazırlama ve uygulama konusunda batının yaklaşık olarak 800 yıl gerisinden gelmiştir (Edizdoğan, 1995, s. 25). Türkiye’de bütçe hakkının gelişim dönemini Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki dönem halinde incelenebilir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010, s. 36).

1.1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Tanzimat’tan önce bütçenin gelişimine baktığımızda gelir ve giderlerin kayda alındığı defterlerin mevcut olduğunu ve bütçelerin defterdarlıklar tarafından hazırlandığını görmekteyiz (Pehlivan, 2002, s. 238; Parlak ve Parlak, 2012, s. 22). Bütçe tabiri yerine Muvazene (denge) defteri ya da muvazene-i umumiye (genel

denge) tabirlerinin kullanıldığı Osmanlıda, 1864'den itibaren muvazene-i umumiye kavramının yanında bütçe tabiri de kullanılmaya başlanmıştır (Pehlivan, 2002, s. 238).

Osmanlı da bütçe hakkının gelişme sürecinde yaşanan dönüm noktalarından bir diğeri ise 1876 yılında Kanuni Esasi ile bütçe hakkının halk temsilcilerinin iştirak ettiği bir meclis olan Meclis-i Umumi'ye devredilmesi konusudur (Yılmaz ve Biçer, 2010, s.204). Kanuni Esasi olarak adlandırılan ilk anayasada Kesin Hesap Kanun Tasarılarının en geç dört yıl sonra meclise sunulması ile gelirlerin toplanması ve giderlerin yapılmasında görevlendirilenlerin yaptıkları faaliyetleri usulüne ve mevzuata uygun bir şekilde yapıp yapmadıklarını denetlemek maksadıyla Divan-ı Muhasebat kurulması üzerinde durulmuştur (Narter, 2012, s. 41). Bütçe sürecinin işleyişine dair hükümler Kanun-i Esasinin 64. 97. 98. 99. 100. 101. ve 102. maddelerinde ifade edilmiştir. Bu maddelerde bütçe yapma hakkının Meclis-i Mebusan ve Heyet-i Ayan'a ait olduğu belirtilmiştir. 102. Maddede padişaha bütçeyi onaylama ve önceki bütçenin bir yıl daha uygulanması sağlama görevi verilmiş, 98. ve 102. Maddelerde bütçenin “yıllık olma ilkesi” ve “gelir ve giderlerin bölümler itibariyle onaylanması ilkesi” vurgulanmıştır (Çiçek ve Dikmen, 2015, s. 93). Kanuni Esasideki bu hükümlerden yola çıkarak bütçe hakkının kapsamının genişletildiğini ancak bu hakkı negatif yönde etkileyecek bazı düzenlemelere de yer verildiğini söylenebilir. Örneğin, parlamentonun bütçe tasarısını onaylamaması durumunda hükümetin parlamentoyu feshedebilmesi ve ayrıca yönetimin çıkarılacak kararname ile kendini parlamento olarak görebilme durumu bütçe hakkını olumsuz yönde etkileyecek bir karardır. Fakat bu kanunun uygulamaya konması ile kaldırılması bir olmuş, 1908 yılında ikinci meşrutiyet ilan edilene kadar 1876 Kanuni esasi ile bütçeye ilişkin getirilen yenilikler kanuni açıdan var olsa da fiili açıdan uygulanamamıştır. Yani bütçe, kanuni temelini 1876 Kanuni Esasi ile sağlamış fakat fiilen uygulanma fırsatı bulamadan ilga olmuştur (Çiçek ve Dikmen, 2015, s. 94).

Bütçe hakkının uygulamaya konmasında temel gelişme II. Meşrutiyet döneminde yaşanmıştır (Taşpınar, 2014, s. 182). 1908 tarihli II. Meşrutiyet ile birlikte Anayasa tekrar uygulamaya konmuş, bütçe projesi hazırlanarak millet meclisine verilmiş ve meclis tarafından onanmıştır. Bu bütçe projesi ülkemizde modern anlamda bütçe hazırlanması ve uygulanmasının ilk örneği oluşturmaktadır.

Hazırlanması, onaylanması ve uygulanması ile bütçe hakkının gerçek anlamıyla uygulandığı ilk bütçe ikinci meşrutiyet döneminde kabul edilen 1909 yılı bütçesidir ve akabinde 1910 yılında çıkarılan Muhasebe-i Umumiye kanunu ile getirilen yenilikler pekiştirilmiş ve sürekli hale getirilmiştir. Yapılan bu düzenlemeler neticesinde bütçeler ilk kez genellik ve birlik ilkesine uygun bir şekilde oluşturulmuş fakat Birinci Cihan Harbinin patlak vermesi ile bu ilkeler tam anlamıyla uygulanamamıştır (Öner, 2007, s. 3-4). Bütçe hakkı ve bütçe kavramı I. Dünya Savaşı nedeniyle cumhuriyetin ilanına kadar gündeme gelmemiştir (Meriç, 1993, s. 229).

2.1.1.2. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi

Cumhuriyet döneminin ilk modern bütçesi olma özelliği gösteren 1924 yılı bütçesi ile Türkiye'de siyasi, mali ve kanuni açıdan modern bir bütçe uygulamasına geçilmiştir (Sakal, 2003, s. 95). 1927 yılında kamu mali yönetim ve denetim alanında düzenlemeleri içeren ve 1910 tarihli Muhasebe-i Umumiye kanununun revize edilmiş şekli olan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu uygulamaya konmuştur (Orhan, 1994, s. 9).

Konuyu anayasal açıdan ele aldığımızda ise cumhuriyet döneminin ilk anayasası olma özelliğini gösteren 1924 Anayasası ile bütçeye ve bütçe hakkına ilişkin net ve kesin hükümlerin ifade edildiği söylenebilir.

27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanan askeri darbe sonucunda 1961 yılında yeni bir darbe anayasası hazırlanarak uygulamaya konmuştur. 1960 ihtilali sonrası uygulamaya konan 1961 anayasasının bütçeye ve bütçe hakkına ilişkin getirdiği hükümler 94. 126. ve 128. maddelerde yer almıştır.

12 Eylül 1980 Askeri darbesi ile 1961 Anayasası uygulamadan kalkmış, 1982 yılında yeni bir Anayasa hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. 1982 Anayasası ile bütçeye ilişkin yapılan değişiklik Bütçe Kanun tasarısı ve Kesin Hesap Kanun tasarılarının meclise sunulma süreleri konusunda olmuştur (Tüğen, 2013, s. 19). 1982 anayasasının bütçeye ilişkin hükümleri 161, 162, 163 ve 164. maddelerde yer almış, bütçe hakkının TBMM'ye ait olduğu anayasanın 87. 160. 162. ve 164. maddelerinde belirtilmiştir (Taşpınar, 2014, s. 184).

2003 yılında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun yürürlüğe girmesi ile 2005 yılında 5428 sayılı kanunla 1982 Anayasasının 160, 161, 162 ve 163. maddelerinde yer alan “genel ve katma bütçe” ibaresi “merkezi yönetim bütçesi” şeklinde genişletilmiştir. 5018 sayılı kanun ile bütçe hakkının etkin kullanımını sağlamak amacıyla bütçenin kapsamı genişletilmiş, uluslararası uygulamalar ışığında denetim kapsamına genel yönetim kapsamındaki tüm kamu idareleri dahiledilmiştir. Böylece parlamentonun bütçe hakkını kullanma kapasitesi artırılmıştır (Aktan, 2008, s. 108).

2. Sonuç

Günümüzde üzerinde anlaşılmış net bir tanımı olmamakla birlikte, devleti soyut ve toplumsal bir varlık olarak nitelemek mümkündür. Tanımında uzlaşılsın veya uzlaşılmassın bu toplumsal varlığının neden ve nasıl ortaya çıktığına dair çeşitli teoriler mevcuttur.

Devlet Platon’a göre ”Birlikte yaşama zorunluluğundan doğmuşken, Aristo’da “doğal bir oluşumla, Hobbes’da herkesin herkese karşı savaşını sona erdirmek için, Rousseou, Spinoza ve Locke’da toplum sözleşmesi gereğince var olmuştur. Bu teoriler içinde en çok dikkat çeken bize göre Rosseou’nun “Sosyal Mukavele” yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda, devlet; bireylerin kendi iradeleriyle tüm hak ve özgürlüklerinden vazgeçme pahasına oluşturdukları toplumsal hayatın bir yansımasıdır.

Dünyanın tüm gelişmiş ve demokratik kabul edilen ülkelerinde, kamu kaynaklarının belirli denetim kuralları çerçevesinde kullanılması esastır. Bu bağlamda son birkaç yüzyılın en karakteristik kazanımlarından biri olarak kabul edilebilecek **bütçe hakkı**, henüz bazı ülkelerde tam anlamıyla kavranılamasa da vatandaşlar için en temel hakların başında gelir.

Ülkemizde 19. yy’ın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlayan modern bütçe anlayışı, Cumhuriyet sonrası dönemle birlikte gerçek manada uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda gerek 1924 Anayasasının bütçe ile ilgili hükümleri gerekse 1927 yılında kabul edilen 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu mali sistemimizin temelleri atılmıştır. Mali sistemimizle ilgili bu düzenlemeler başta devletin her türlü mal varlığı, gelir ve giderlerinin yönetimi ve muhasebe esasları düzenlenmiştir.

1961 Anayasası ile 1924 Anayasa’sından farklı olarak vergi, gider ve bütçe kanunlarına yargı denetimi yolu açılmıştır. Ve yine bu anayasa ile bütçe kanun tekliflerinin TBMM’de önce iktidar partilerinin

çoğunlukta olduğu bir komisyonda ön incelemeye tabi tutularak şekillendirilmesi ve meclis genel kurulunda genel olarak bu komisyonun şekillendirdiği bütçe kanun tasarılarına uyulması istenmiştir. Bu gelişme esas itibariyle ülkemizde bütçe hakkının kavramsallaştırılması açısından büyük önem taşır.

2003 yılında kabul edilen ve 2006 yılından itibaren genel yönetim kapsamındaki tüm kamu idarelerinde uygulanmaya başlanan 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim Ve Kontrol Kanunu ile özellikle “yönetim sorumluluğu” ilkesinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu ilke kamu yönetiminden sorumlu kişilere etkin bir izleme ve hesap verme sorumluluğu yüklediğinden kamu parasının harcanmasında, yukarıda bahsedilen VET (verimli, etkin ve tasarruflu) kriterlerine uygun şekilde kamu mali yönetiminin işletilmesi ülkemiz adına bütçe hakkını geliştirme de olumlu gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A., (1999). Kamu Maliyesi, Gazi Kitabevi, Ankara
- Akgündüz, A., (1997). Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi, 135. Kuruluş Yıldönümü, Sayıştay Yayınları, Ankara
- Aktan, H. B. (2008). *Bütçe Reform Süreci ve Parlamentonun Bu Süreçteki Rolü: Türkiye ve Seçilmiş AB Üyesi Ülke Deneyimleri*. TBMM Bütçe Sempozyumu (s.107-118). Ankara: TBMM.
- Bağlı, M. S., (2012). Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı, Yasama Dergisi, S.20, s.39-76, Ankara
- Bağlı, M. S., (2014). TBMM’nin Bütçe Hakkı Kullanım Durumu: 5018 Sayılı Kanun Sonrası Bütçe Hakkı Kullanımında Etkinlik Düzeyinin Ölçümü, Doktora Tezi, Ankara
- Batirel, Ö.F., (1984). Kamu Bütçesi, İstanbul
- Canbay, T., Gerger, G, Ç., (2012). “Batı’da Bütçe Hakkının Gelişiminin Toplumsal Yapının Değişimi Üzerindeki Etkileri”, Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler, (ed. Prof. Dr. A. Kemal Çelebi), Ankara, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını

- Çiçek, H. G. & Dikmen, D. (2015). Osmanlı Devletinde Bütçenin ve Bütçe Hakkının Tarihsel Gelişimi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 83-98
- Dileyici, D.,Özkıvrak, Ö., (2010). Bütçe Anlayışındaki Değişim Süreci:Denk Bütçe İlkesinin Erozyonu ve Açık Bütçe Politikası, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C,2, s.33-55
- Edizdoğan, N., (1995). Kamu Bütçesi, Bursa
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö, & Gümüş, E. (2016). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin
- Edizdoğan, Ni, & Çetinkaya, Ö. (2014). *Kamu Bütçesi*. Bursa: Ekin
- Erdoğan, M., (2006). Denetim Kavramsal ve Teknolojik Yapı, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara
- Erginay, A., (1975). Kamu Maliyesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara
- Gürsoy, B., (1980). Kamusal Maliye Bütçe, Ankara
- Karaman, Ç., (2015). “5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu Kapsamında Performans Esaslı Bütçeleme ve Performans Esaslı Bütçenin Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna Uygulanabilirliği”, İdari Uzmanlık Tezi, Ankara
- Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003), T.C. Resmi Gazete, 25326, 24.12.2003
- Meriç, M., (1993). Osmanlı Bütçe Sistemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi iktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 226-247
- Narter, R., (2012). Anayasal Açıdan Bütçe Hakkı. *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1-2, 35-52
- Parlak, M., Parlak, Z., (2012). Osmanlı mali Sistemi ve Divan-ı Muhasebata Giden Yol, *Sayıştay Dergisi*, S.87, s.19-38
- Pehlivan, O., (2002). Kamu Maliyesi, Celepler Matbaacılık, Trabzon
- Sakal, M., (2003). Anayasal Bütçe Reformunun Esasları, Gazi Kitapevi, Ankara

- Yılmaz, H. H., Biçer, M., (2010). Parlamentonun Bütçe Hakkını EtkinKullanımının Yeni Bütçe Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Maliye Dergisi, S. 158, s. 201-225
- Orhan, O. Z., (1994). Türkiye’de Bütçe ve Maliye Politikaları, İstanbul Ticaret Odası Yayını
- Öner, E., (2007). Osmanlı Bütçeleri (1864, 1869, 1877, 1880, 1897) Osmanlı Muvazene Defterleri, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara
- Taşpınar, S., (2014). Bütçe hakkı ve Sayıştay, Mali Kılavuz Dergisi, S.64
- Tüğen, K., (2013). Devlet Bütçesi, Bassaray Matbaası, İzmir

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRK SAYIŞTAY'ININ GELİŞİM SÜRECİ¹

Development Process of Turkish Audit Court From Past to Today

Zuhal ERGEN* & Burcu DURAK**

1. Giriş

Parlamente toplumlarda gelirlerin toplanmasına, giderlerin yapılmasına onay verme yetkisine bütçe hakkı denilmektedir. Demokrasilerde hiçbir yetkinin mutlak, sınırsız ve denetimsiz olamayacağı savından hareketle siyasal erke emanet olarak verilen kamusal kaynakların gerçekten taahhüt edildiği gibi kullanılıp kullanılmadığı denetim vasıtasıyla açığa çıkarılmaktadır. Başlangıçta halk adına denetim görevi, parlamentolar tarafından icra edilmiştir ancak kamusal faaliyetlerin giderek karmaşık bir hal alması ve başlangıçta siyasal erke denetlemek amacıyla oluşturulan parlamentonun daha sonraki gelişim sürecinde yürütme ergini oluşturması bu işi yapacak uzman kuruluş gereksinimi açığa çıkarmıştır. Parlamento yürütme ergini çeşitli yollarla denetleyebilmektedir. Siyasal iktidar olan yürütme erginin kamu harcamalarını yapmadan ve kamu gelirlerini toplamadan önce parlamentodan izin alması gerekir. Bu gücüyle millet hakimiyetini kullanan parlamento bunun yanında asıl görevini yürütme erginin yaptıkları harcamaların ve topladığı gelirlerin usulüne ve kanuni hükümlere uygun verimlilik etkinlik ve tutumluluk kriterleri çerçevesinde kullanılıp kullanılmadığını açığa çıkarma yetkisini yüksek denetim kurumu statüsündeki bağımsız, tarafsız ve uzman kurum olan Sayıştay vasıtasıyla yerine getirmektedir. Ülkemizde 1862 yılında oluşturulan Sayıştay, günümüze kadar çıkarılan kanunlar ve anayasalar

¹ Bu makale Türkiye'de bütçe denetimi ve sayıştay denetiminin ulusal boyutu isimli yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

* Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Maliye Bölümü

** Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bütçe ve Mali Planlama Anabilim Dalı, Maliye Bölümü

çerçevesinde şekillenmiş olup, Sayıştay'a çeşitli görev ve fonksiyonlar atfedilmiştir.

2. Denetim Kavramı ve Gelişimi

İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan denetim kavramı, insanın saymayı öğrenmesi ile başlamış, insanların toplum halinde yaşaması ile vazgeçilmez bir olgu haline gelmiş ve belirli kademeleri aşarak bu güne ulaşmıştır (Özer, 1997, s. 4). Elde edilen bulgulardan yola çıkarak denetimin tarihinin çok eski dönemlere dayandığını söylesek de bugünkü anlamda siyasal ve sosyo-ekonomik boyutlarıyla ele alınan denetimin doğuşu demokratik yönetim sistemlerinin yaygınlaşmasıyla başlamıştır. Çünkü demokratik oluşumların temeli, mutlak iktidarın yetkilerine kısıtlamalar getirilmesi ile kamusal eylem ve işlemler üzerinde halkın denetim ve gözetim yetkisi sağlamasına dayanmaktadır (Köse, 1999, s. 65).

Tarihsel süreç içerisinde denetime ilişkin ilk bilgilere M.Ö. 3000 yılı civarında Ninova kentinde rastlanmaktadır (Köse, 2000, s. 34). Arşivlerdeki bulgulardan ve elde edilen kanıtlardan ulaşılan şudur ki; Mezopotamya'da devrin kralları tahıl ambarlarının sayımını yapmak ve buradaki görevlileri kontrol etmek amacı ile bağımsız katiplere yetki vermiştir. Elde edilen bu bulgular bize o zamanlarda kamu mallarının hesabının ve muhasebesinin yapılması, hataların önlenmesi yanında yürütülen faaliyetlerde görev alanların görevlerini usulüne uygun bir biçimde yerine getirmelerini sağlamanın kaynağını da sunmaktadır (Özer, 1997, s. 4-5).

Yunan, Mısır ve Roma gibi eski uygarlıklarda da denetim kavramının etkin bir biçimde kullanıldığını söyleyebiliriz. Mısır ve Roma gibi medeniyetlerde kamuya ait hesapların incelendiğine ve bunun yanında mali denetimin geliştiğine dair bulgular mevcuttur. Ayrıca şehir

devletlerinde oluşturulan organize denetim sistemi ile kamu sektöründe faaliyet gösteren yetkililere, halka bilgi verme sorumluluğu yüklenmiş böylece görevli memurların yolsuzluk yapmalarının önüne geçilmek istenmiştir (Bezirci ve Karasioğlu, 2010, s. 573). Yolsuzluklarla mücadele etmek amacıyla Roma ve Mısır uygarlıklarında para, idam ve hapis cezası gibi müeyyideler uygulanmıştır. (Parlak ve Parlak, 2012, s. 20) Roma, Mısır ve Yunan gibi medeniyetlerin yanında M.Ö 1122-256 yılları arasında Çin de hüküm süren Zhao Hanedanının devlet muhasebe sisteminin, geniş çaplı bir bütçe düzenini kapsadığına ve bütün devlet birimlerinin kontrolünü içerdiğine dair bilgilere ulaşılmıştır (Avcı, 2014, s. 26).

3. Sayıştayların Ortaya Çıkışı Ve Gelişim Süreci

Yürütme ergisi olan siyasal iktidar tarafından yapılan faaliyet ve işlemlerin denetlenmesi yetkisi başlangıçta parlamentolara verilmiştir. Kendi olanakları çerçevesinde denetim görevini üstlenen parlamentolar zaman ilerledikçe iş yükünün artması ve yapılan işlemlerin karmaşık bir hal alması ile görevlerini etkin bir şekilde icra edemez duruma gelmişler ve denetim alanında ihtisaslaşmış, uzman kişilere duyulan ihtiyaç yüksek denetim kurumlarının ortaya çıkmasında etken olmuştur (İnan, 1992, s. 4). Osmanlı devletinde yüksek denetim kurumu, 1839 Tanzimat reformlarının bir unsuru olarak her devlette olduğu gibi “umur-u hisabiyenin bir mahkeme-i kübraya havalesi” mecburiyetinden yola çıkarak kamu malları üzerinde tasarrufta bulunanların kontrol edilmesi ve suçluların yargılanması amacıyla bağımsız ve özerk bir yargı kurumu olarak 1862 tarihinde Divan-ı Ali Muhasebat ismiyle oluşturulmuştur (Köse, 2007, s. 209). Osmanlı’da mevcut mali düzeni şekillendirmek amacıyla 1859 yılında dört Türk ve üç yabancı olmak üzere toplam yedi üyeden oluşan Islahatı Maliye Komisyonu kurulmuştur. Sonraları ıslahatı maliye komisyonu isim ve statü değişikliğine uğrayarak Meclisi Hazain

olarak adlandırılmış ve bu komisyon mali işlemleri şekillendirmek ve denetlemek görevleriyle bir nevi Sayıştay'ın olmadığı bir ortamda Sayıştay'ın bazı fonksiyonlarını yerine getirmiştir. Tam anlamıyla Sayıştay olarak nitelendiremediğimiz Meclisi Hazain'in mali hususlarda eksikliklerinden dolayı Sultan Abdülaziz tarafından yayınlanan Hattı Hümayun ile bazı önlemlerin alınmasının gerekliliği ifade edilmiş ve bunun üzerine idareciler tarafından padişaha bir arz teskeresi sunularak bu arz teskeresinde kamu hesap işlemlerinin yüce mahkeme statüsündeki Mahkeme-i Kübra tarafından kontrol edilmesi hususu dile getirilmiş ve 29 Mayıs 1862 tarihinde ilk Sayıştay'ın temeli atılarak başkanlığına Ahmet Vefik Paşa getirilmiştir (Köksal vd, 1973, s. 11-14).

1876 Kanuni Esasi ile birlikte anayasal bir niteliğe bürünen Sayıştay bu tarihten sonra yaptığı bütün denetimlerin neticelerini meclise sunmakla görevlendirilmiştir (Akbulut, 2011, s. 50-51). 1878 tarihinde yayınlanan kararname ile Sayıştay'ın yapı ve işleyişinde önemli değişiklikler yapılmış, Sayıştay bir başkan, 12 üye, bir savcı, bir başkatip, on denetçi ve on yardımcından oluşan iki dairesel bir organ yapısına büründürülmüştür (Köksal vd, 1973, s. 18). Ayrıca bu kararname ile Sayıştay'a bütün kamu kurumlarını kontrol etme yetkisi verilmiş ve kararname 1934 yılına kadar yapılan bazı değişikliklerle uygulamada kalmayı sürdürmüştür (Kılınç, 2012, s. 34).

Özetle batı kesiminde parlamentoların ardından oluşturulan Sayıştaylar ülkemizde parlamentolar oluşmadan önce kurulmuş yani Atilla İnanın tabiri ile “Padişah ol demiş Sayıştaylar oluvermiştir”. Asıl amacı meclis adına yürütme erkini denetlemek olan Sayıştaylar Osmanlı devletinde meclis kurulmadan önce oluşturulduğu için asıl gayesini gerçekleştirmekten oldukça uzaktır (İnan, 1992, s. 16-19).

Cumhuriyetin ilanının akabinde 24 Kasım 1923 yılında 374 sayılı Divanı Muhasebatın Sureti İntihabına Dair Kanun çıkarılmış ve Sayıştay

yeniden kurulmuştur (Köksal vd, 1973, s. 24-25). Esasında cumhuriyet dönemi Sayıştay'ını Osmanlı devletindeki Divanı Muhasebatın bir devamı şeklinde nitelendirebiliriz (Akgündüz, 1997, s. 142).

374 sayılı yasa ile birlikte getirilen yeniliklere bakıldığında en dikkat çeken, Sayıştay başkan ve üyelerinin, meclis üyelerinin gizli oyu ile meclis kapsamında olmayan bireylerden seçilme koşulunun getirilmesi ile Sayıştay'a bağımsız bir kurum olma vasfı kazandırılmasıdır. Bu durumdan dolayı ülkemizde günümüz Sayıştay'ının temelini 374 sayılı yasa ile atıldığı söylenebilir (Akgündüz, 2012, s. 136).

1927 yılında çıkarılan 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye kanunuyla Sayıştay'ın işleyişine dair yapılan harcama öncesi vize işlemlerinin yalnızca merkez hesaplarına uygulanması şeklindeki düzenleme ile Sayıştay'ın taşradaki vize örgütleri kaldırılmıştır (Gürhan, 1997, s. 41).

Sayıştay'ın kuruluş, yapı ve işleyişi 1967 yılına kadar 2514 sayılı yasa ve 1953 yılında çıkarılan 5999 sayılı yasa çerçevesinde yürütölmüş olup, 1967 yılında 832 sayılı Sayıştay Kanununun çıkarılması ile 2514 sayılı yasa ilga olmuştur (Köksal vd, 1973, s. 24-25). Bu çıkarılan kanun ile Sayıştay'a hazineyi zarara uğratar nitelikteki kanun, tüzük ve yönetmelikleri senatoya ve meclise bildirme görevi verilmiştir (Uysal, 2010, s. 108). Aynı zamanda yasa ile birlikte Sayıştay'ın yapı ve işlevlerinde değışiklikler yapılmış, daire sayısı dörtten sekize çıkartılmış, Sayıştay tarafından verilen kararların temyiz mercii olan genel kuruldan bu görev alınarak Sayıştay dahilinde bir temyiz kurulu oluşturulmuştur (Avcı, 2014, s. 256). Daha önceden kurul şeklinde örgütlenmiş bir yargı mercii olan Sayıştay 832 sayılı kanun ile yüksek yargı organı olarak nitelendirilmiştir (Mutluer, vd. 2015, s. 32).

Avrupa Birliği ile ilişkiler çerçevesinde, Sayıştay konusunda yeni kanuni düzenlemelere duyulan ihtiyaç 2008 yılı Türkiye İlerleme Raporunda yer alan 23 nolu Vergi ve Temel Haklar ile 32 nolu Mali

Kontrol fasıllarında ele alınmış olup Türk Sayıştay'ının uluslararası kriterler kapsamında denetim yapmasının gerekliliği belirtilmiştir (Pınar ve Çalışkan, 2011, s. 61). Plan ve Bütçe Komisyonunun raporunda 832 sayılı Sayıştay kanununun 5018 sayılı kanunla getirilen kamu mali yönetim sisteminin dış denetim ayağını karşılayamadığı gerekçesiyle 5018 sayılı kanun ile tutarlı bir Sayıştay kanununa ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir (Pınar ve Çalışkan, 2011, s. 71). Gerek iç gerekse dış faktörlerden kaynaklı bu sebepler dolayısıyla ve 5018 sayılı kanuna paralel bir Sayıştay kanunu yaratmak gayesiyle 19/12/2010 yılında 6085 sayılı yeni Sayıştay kanunu 27790 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Şahin ve Yüceer, 2011, s. 28). Yaklaşık olarak 43 yıl boyunca bazı değişiklikler yapılarak uygulanan 832 sayılı yasa 2010 yılında 6085 sayılı yeni Sayıştay kanununun kabulü ile ilga olmuştur (Avcı, 2014, s. 256). Yeni Sayıştay kanunu ile Sayıştay'a dış denetim fonksiyonu ve hesap yargılaması yanında raporlama görevi de verilmiştir. Ayrıca Sayıştay'ın denetim kapsamı tüm kamu kurumlarını kapsayacak şekilde genişletilerek düzenleyeceği rapor türlerinde de çeşitlenmeler yapılmıştır (Söyler, 2012, s. 62).

Özetle Osmanlı Döneminde parlamentolar oluşmadan önce kurulan Sayıştay asıl gayesi olan parlamento adına kamu kaynakları üzerinde tasarruf yetkisi olanları denetleme fonksiyonundan oldukça uzaktır. Sayıştay tarafından yürütülen faaliyetler daha çok kamu kaynaklarını kullananları kontrol altında tutma biçimindedir. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen sürede Türk Sayıştay'ı, gerek çıkarılan anayasalarda gerekse kanunlarda yerini almış olup, Sayıştay'ın yapı ve işleyişinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Şuan ülkemizde 2010 tarihinden itibaren uygulanmakta olan 6085 sayılı Sayıştay kanunu kapsamında Sayıştay görev ve yetkilerini icra etmektedir.

4. Sonuç

Dünyada parlamenter demokrasi rejimi akabinde kamu malları üzerinde tasarrufta bulunanların denetlenme gereksinimi sonucunda oluşturulan yüksek denetim kurumları, ülkemizde batıdaki aksine parlamentolar oluşturulmadan önce yenilikçi devlet adamlarının girişimleri neticesinde oluşturulmuştur. Bu nedenle gayesini gerçekleştirmekten oldukça uzak bir yapıda olduğu söylenebilir. 1862 yılında kurulduğu tarihten günümüze kadar geçen süre zarfında çıkarılan anayasalarda anayasal bir kurum olarak yer alan Sayıştay'a dair gerek çıkarılan Sayıştay kanunları ile gerekse muhasebe-i umumiye kanunu ve kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu çerçevesinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Günümüzde Sayıştay 5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu ile bu kanuna paralel çıkarılan 6085 sayılı Sayıştay kanunu çerçevesinde görevlerini icra etmektedir. Parlamentoların yapması gereken görevleri yüklenerek demokrasinin temel öğelerinden biri olan Sayıştaylar, demokratik yönetim sistemlerinin temel taşlarından biri olarak yönetimde mali saydamlığın ve hesap verilebilirliğin teminini sağlamak için görevlerini icra etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Akbulut, E. (2011). Kamu Mali Yönetiminde Sayıştay'ın Rolü. *Kamu Mali Yönetimi Ve Denetimi Sempozyumu Kitabı*, 192-197
- Akgündüz, A. (1997). Arşiv Belgeleri Işığında Sayıştay Tarihi. 135. Kuruluş Yıldönümü *Sayıştay Yayınları*
- Akgündüz, A. (2012). *Osmanlıdan Cumhuriyete Sayıştay (Divan-ı Muhasebat)*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı. İstanbul
- Akyel, R. (2016). Sayıştay Raporlarının Kamu Mali Yönetimine Katkısı. *Ammeldaresi Dergisi*, 1, 119-145.
- Avcı, M. A. (2014). *Çağdaş Yüksek Denetim ve Etkin Türk Sayıştayı*. Ankara: Yetkin
- Bezirci, M, & Karasioğlu, F. (2011). Türkiye'de Denetimin Tarihsel Gelişimi. *SosyalEkonomik Araştırmalar Dergisi*, 21, 571-592

- Gürhan, H. H. (1997). Sayıştay'ın Tarihsel Gelişimi. *Sayıştay Dergisi*, 25, 37-42
- İnan, A., (1992). *Bütün Yönleriyle Türk Sayıştayı*. Ankara
- Kılınç, İ., (2012). Türk Kamu Mali Yönetim Sisteminde Hesap Verme Sorumluluğu ve Sayıştay Denetimi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara
- Köse, Ö., (1999). Denetim ve Demokrasi. *Sayıştay Dergisi*, 33, 62-85
- Köse, Ö., (2000). Parlamenter Sistemde Sayıştay'ın Yeri ve İşlevleri. *Sayıştay Dergisi*, 39, 32-66
- Köse, Ö., (2007). Dünyada ve Türkiye'de Yüksek Denetim. T.C.Sayıştay 145. Kuruluş Yıldönümü Yayınları, Ankara
- Köksal, S., Mehter, H. Ersoy, G. Gürhan, H. & Sezer, A. (1973). Cumhuriyetin 50 nci Yılında Sayıştay. *Sayıştay Yayınları*, Ankara
- Mutluer, M.K., Öner, E. & Coşkun, A. (2015). *Sayıştay Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Parlak, M.,& Parlak, Z. (2012). Osmanlı mali Sistemi ve Divan-ı Muhasebata Giden Yol. *Sayıştay Dergisi*, 87, 19-38
- Pınar, İ.,& Çalışkan, Ö. (2011). 6085 Sayılı Yeni Sayıştay Kanunu ile Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve Diğer İlgili Mevzuat. *Dinamik Akademi Yayınları*, Ankara
- Söyler, İ., (2012). Yeni Kamu Mali Yönetim ve Denetim Sistemi Çerçevesinde Sayıştay'ın Rolü *Sayıştay Dergisi*, 87, 61-96
- Şahin, B.,& Yüceer, S. (2011). Yeni Sayıştay Kanununun Getirdikleri. *Mali Kılavuz Dergisi*, 35, 28-45
- Özer, H., (1997). Kamu Kesiminde Performans Denetimi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. T.C. Sayıştay 135. Kuruluş Yıldönümü Yayınları, Ankara
- Uysal, O., (2010). Kamu Kesiminde Performans Denetiminin Etkinliği Bakımından Sayıştay'ın Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir

TÜRKİYE’DE ÇAY ÜRETİMİ VE PAZARLAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Tea Production and Evaluation of Marketing in Turkey

Hüseyin Fatih ATLI¹

1.Giriş

Çay, sudan sonra en çok tüketilen içecekler arasında yer almakta olup sinirleri uyarması, hazmı kolaylaştırması, kan dolaşımını düzenlemesi ve yorgunluğu gidermesi gibi insan sağlığı için birçok faydaları vardır. Nem ve ılıman sıcaklığa sahip iklimde yetişebilen çay bitkisinin tomurcukları ve yapraklarından içecek üretiminde faydalanılmaktadır.

Çayın üretimi çoğunlukla; Generatif üretim (tohumla) ve Vejetatif üretim (aşı, doku kültürü, çelik) yöntemi ile yapılmaktadır. Çay üretimi yapılan yerde üretim aşamasında budama ile gübreleme önem arz etmektedir.

Çayın anavatanı Çin’in Güneybatısındaki Bölgeler veya Hindistan’ın kuzeybatısındaki bölgelerdir. Çay, Kuzey yarım kürede 42. enlem derecesine kadar üretimi yapılabilmekte olup Türkiye, Gürcistan ve Japonya’nın bazı bölgeleri çay üretimi yapılabilen en uç coğrafi alanlara sahiptir. Güney yarım kürede ise 24. enlem derecesini içine alan coğrafyada yetiştirilebilmekte olup Brezilya’nın güneyi ve Afrika’nın güneydoğusu en uç üretim alanlarına sahiptir. Dünya’da 30’un üzerinde ülkede çay tarımı yapılmakta olup Japonya, Çin, Kenya, Hindistan ile Türkiye en önemli çay üreticisi ülkeler arasında yer almaktadır. Ticari olarak genellikle yeşil çay, siyah çay ve oolong çayı üretimi dikkat çekmektedir. Türkiye tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun olarak kuru çay üretiminde ve tüketiminde dünyada ilk 5 ülke arasında yer almaktadır. Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında Doğu Karadeniz bölgesinde insanların istihdam olanaklarını arttırmak amacıyla bazı tarım ürünlerinin ekonomik olarak üretilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

2.Üretim

Çay tarımı Türkiye’de Karadeniz Bölgesinin doğusunda yer alan Rize, Giresun, Artvin ve Trabzon şehirlerde yapılmaktadır. Türkiye’de çay üretiminin yaklaşık % 65’i Rize’de yapılmaktadır. Türkiye’de çay tarımı 250.000 çiftçinin katkısı ile yapılmakta olup daha çok iç tüketimi

¹ İskenderun Teknik Üniversitesi, İskenderun Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Öğretim Görevlisi

karşılmaktadır. Ticari olarak genellikle yeşil çay, siyah çay ve oolong çayı üretimi dikkat çekmektedir. Ülkemizde ekonomik olarak değeri olan ve daha çok iç tüketime yönelik olduğu için tüketicinin damak zevkine uygun olarak yapılan üretim şekli siyah çaydır. Özyazıcı ve ark (2013), Çay tarımı yapılan toprakların pH yönünden toprak yapısının iyileştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Doğanay (2006), çayın, yetiştiricilik, işleme ve pazarlaması ile önemli bir geçim kaynağı olduğunu belirtmiştir.

Ticari Olarak Üretimi Yapılan Çay Tipleri

	Çay Tipi
1	Oolong çayı (yarı fermente olmuş çay)
2	Siyah çay (fermente olmuş çay)
3	Yeşil çay (fermente olmamış çay)

Siyah çayın üretim aşamasında bir takım aşamalardan geçerek tüketicilerin istifadesine sunulmaktadır. Çay filizinin hasat edilmesi ile çayın üretimden tüketime geçireceği ilk evreyi oluşturmaktadır. Çayın hasat edilmesi ürünün kalitesini oldukça etkileyen hususların başında gelmektedir. Hasadın erken veya geç yapılması ürünün kalitesinin düşmesine veya maddi kayba neden olabilmektedir.

Siyah Çayın Üretiminde İşleme Teknikleri

	Teknikler
1	Çay filizlerinin hasadı ve nakli
2	Soldurma
3	Kıvrırma
4	Enzimatik oksidasyon (Fermantasyon)
5	Kurutma
6	Sınıflandırma ve ambalajlama

Türkiye’de çay üretimi devlet tarafından desteklerle sürdürülmeye çalışılmaktadır. Çaykur çay üretimi ve üreticinin desteklenmesi açısından önemli bir kurumdur. Her yıl yapılan üretimin önemli bir bölümünü üreticiden toplayıp işlemekte ve tüketicinin istifadesine sunmaktadır. Çaykurun 2016 yılı yaş çay üretimi 686.809 ton, özel sektörün yaş çay üretim miktarı ise 604.547 ton olup toplam miktar 1.291.355 tondur. Son 6 – 7 yıllık sürede özel sektörün yaş çay üretim miktarında artış yaklaşık 100.000 tondur. Baki ve ark (2009), çaykur fabrikalarındaki verimlilik düzeylerine dikkat çekmiştir.

Çay üretiminde hasat işlemi uzun bir dönemi kapsamaktadır. Çay hasadı ülkemizde iklime bağlı olarak mayıs ayı başında başlamakta, ekim ayında sona ermektedir.

Çaykur Yıllara Göre Kuru Çay Üretimi

Yıllar	Üretilen Kuru Çay (Ton)
2009	111.696
2010	106.662
2011	116.813
2012	124.387
2013	130.720
2014	118.547
2015	130.277
2016	134.063

Kaynak : ÇAYKUR

Kuru Çay Satışları (ÇAYKUR)

Yıllar	İç Satış (Ton)	Dış Satış (Ton)	Toplam (Ton)
2009	107.655	2.505	110.160
2010	123.293	1.842	125.135
2011	101.124	2.130	103.254
2012	112.090	3.181	115.270
2013	129.390	4.133	133.523
2014	146.805	4.224	151.029
2015	115.650	5.004	120.654
2016	117.277	5.500	122.777

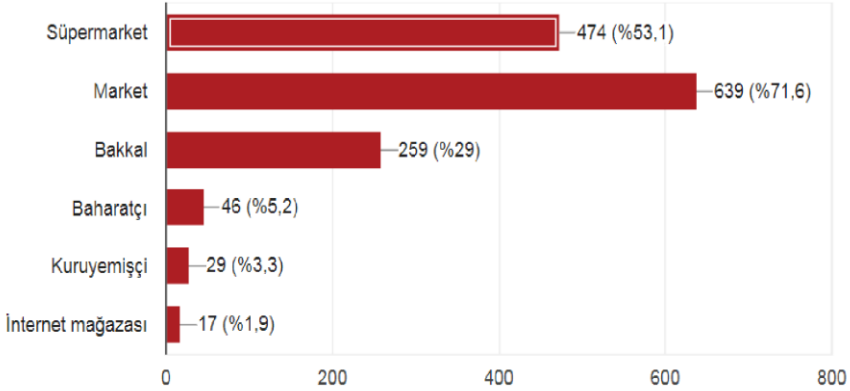
3.Materyal ve Metot Bilgileri

Araştırmanın ana materyalini FAO, TÜİK ve İskenderun kentsel alanda çay tüketicileri ile yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmaktadır. Tüketicilerin sosyo-ekonomik durumları, demografik özellikleri ve tercihleri incelenmiştir. Tüketicilerin en çok tükettikleri içecekler, satın alma tercihleri, ürüne ulaşımın nasıl sağlandığı, tüketim miktarı ve tüketim tercihleri, satın almada etkili olan faktörler değerlendirilmiştir. Çayın tercih edilmesinde etkili olan faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

4. Araştırma Bulguları

Tüketicilerin demografik özellikleri ve sosyo-ekonomik durumları ele alınmıştır. Tüketicilerin % 58,3'si bayan, % 41,7'si erkeklerden oluşmaktadır. Tüketicilerin % 57,6'sı üniversite, % 33,2'si lise, % 5,7'si ilköğretim ve % 3,5'i yüksek lisans eğitim düzeyindedir. Tüketicilerin % 60,8'i 0 – 1500 TL, % 17,7'si 1501 – 2500 TL, % 9,9'u 2501 – 3500 TL, % 8,3 3501 – 5000 TL ve % 3,4'ü 5001 TL ve üzeri gelire sahiptir. Tüketicilerin % 70,9'u en çok tükettikleri içeceğin çay olduğunu belirtmiştir. Çayın üretimi hakkında bilgiye sahibi olup olmadıkları sorulduğunda tüketicilerin % 17,7'si bilgi sahibi olduğunu, % 45,5'i kısmen bilgi sahibi olduğunu, % 36,8'i bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir. Tüketicilerin “Çayı paket olarak satın alma işlemini sizin için kim yapar?” sorusuna; % 63,2'si anne-baba, % 41,6'sı kendim, % 13,9'u kendim, % 4'ü arkadaş ve % 4'ü kardeşim yanıtını vermiştir. Tüketicilerin “Çaya her istediğiniz anda ulaşabiliyor musunuz?” sorusuna; % 85,9'u evet, % 10,5'i kısmen ve % 3,6'sı hayır cevabını vermiştir.

Çayı nereden temin ediyorsunuz?

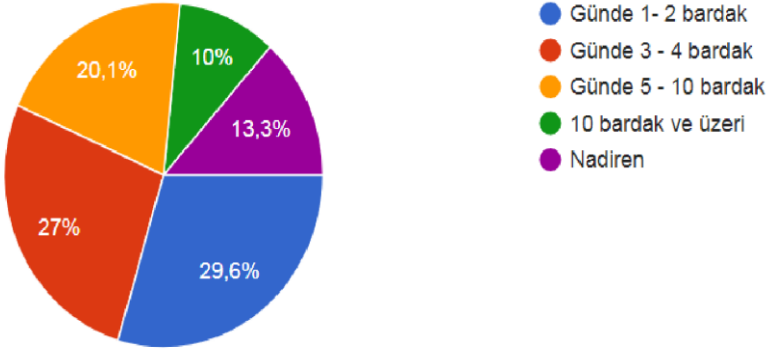

Tüketicilerin “Çayı nereden temin ediyorsunuz?” sorusuna verdikleri yanıtta market ve süpermarketleri daha çok tercih ettikleri görülmektedir. Diğerleri bakkal, baharatçı ve kuruyemişçi gibi satış yapan yerleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

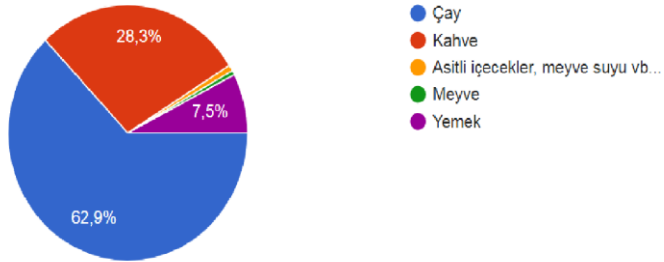
Tüketicilerin “Ne kadar çay tüketirsiniz?” sorusuna verdikleri yanıtta; % 29,6'ı günde 1 – 2 bardak çay tükettiğini, % 27'si günde 3 – 4 bardak çay tükettiğini, % 20,1'i günde 5 – 10 bardak çay tükettiğini belirtmiştir. Tüketicilerin “Çayı nasıl tüketirsiniz?” sorusuna verdikleri yanıtta; % 60'nın şekerli tükettiğini, % 40'ının şekersiz tükettiğini belirtmiştir.

Tüketicilerin misafirlerine yaptıkları ikramlarda % 62,9 ile en çok çayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Duman, M. (2005), Çayın Türk kültüründe önemli bir yerinin olduğunu belirtmiştir.

Ne kadar çay tüketirsiniz?

Misafirlerinize ikram önceliğiniz hangisidir?

Tüketicilerin “Çay alırken tercihiniz hangisidir?” sorusuna verdikleri yanıtta % 70,1’i yerli çay, % 27,6’ı kaçak çay, % 2,4’ü ithal çay olduğunu belirtmiştir. Kaçak çay tüketiminin ülkemizde özellikle güney şehirlerimizde oldukça yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Kaçak çay tüketimi yerli tüketime yönelik olarak üretilen yerli çayın rekabet gücünü zayıflatmaktadır. Yerli çay üreticisi için kaçak çay satışı çay üretimini devam ettirmesinde önemli engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

5.Sonuç

Dünya çay üretimi maliyetleri daha az gelişmiş ülkelerde yapıldığı için oldukça düşüktür. Ülkemizde bu maliyet diğer ülkelere göre

yüksektir. Ülkemizde üretim maliyeti 4 ile 5 kat, personel gideri 5 kat, ham madde fiyatı 3 kat daha yüksektir. Maliyetlerin yüksek olması nedeniyle daha kapsamlı devlet desteğine ihtiyaç olmaktadır. Çay bahçesinde bakım, budama gibi tarımsal faaliyetler teknik personel denetiminde yapılmalıdır.

Satın alınan çayın muhafaza ve taşıma sisteminin iyileştirilmesi gerekir. Yaş çay, üretim öncesinde kalite kaybına uğramadan zamanında fabrikalara ulaştırılmalıdır.

Dünyada Organik çaya ilgi oldukça yüksektir. Ülkemizde organik çay üreticisi Özel sektör çay işletmeleri araştırma-geliştirme faaliyetlerine destek olmalıdır.

Dünya çay pazarının aradığı özellikte üretim yapmak için araştırmalar yapılmalıdır.

Taklit ürünlerin piyasaya çıkarılması engellenerek haksız rekabetin önüne geçilmelidir.

Yurt dışından getirilen kalitesi düşük çayın paketleme firmaları tarafından ambalajlanarak yerli ürün gibi satışının yapılması engellenmelidir.

Özel sektör çay işletmeleri araştırma-geliştirme faaliyetlerine destek olmalıdır. Dünya çay pazarının aradığı özellikte üretim yapmak için araştırmalar yapılmalıdır.

Taklit ürünlerin piyasaya çıkarılması engellenerek haksız rekabetin önüne geçilmelidir. Yurt dışında getirilen kalitesi düşük çayın paketleme firmaları tarafından ambalajlanarak yerli ürün gibi satışının yapılması engellenmelidir.

KAYNAKÇA

Anonim, TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr>

Anonim, FAO. <http://faostat3.fao.org/home/E>

Baki, B., & AR, İ. M. (2009). ÇAYKUR'a bağlı fabrikaların etkinlik analizi: Malmquist-TFV endeksi uygulaması. İktisat İşletme ve Finans, 24(284), 77-108.

<http://www.caykur.gov.tr/CMS/Design/Sources/Dosya/Yayinlar/28.pdf>

<http://www.caykur.gov.tr/CMS/Design/Sources/Dosya/Yayinlar/263.pdf>

<https://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/CAYKUR.pdf>

Doğanay, S. (2006). Trabzon'da Çay Tarımının Coğrafi Esasları. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(16).

Duman, M. (2005). Çay kitabı: Türk kültüründe çay (Vol. 256). Kitabevi.

Kacar, B. (2010). Çay-Çay Bitkisi, Biyokimyası, Gübrenmesi, İşleme Teknolojisi. S. 355. Nobel Yayın No: 1549. Fen Bilimleri, 107.

Özyazıcı, M. A., Dengiz, O., & Aydoğan, M. (2013). Çay yetiştirilen tarım topraklarının reaksiyon değişimleri ve alansal dağılımları. *Toprak su dergisi*, 2(1).

TÜKETİCİLERİN ÇEVREYE İLİŞKİN TUTUMLARI ÜZERİNE DAVRANIŞSAL İKTİSATTAN NE(LER) ÖĞRENİLEBİLİR?

Havva SERİM* & Ebru IŞIK-KÜTÜK**

1.Giriş

Çevre sorunları gerek yerel gerekse küresel ölçekte her geçen yıl giderek artmaktadır. Hava, su, toprak kirliliği, küresel ısınma ya da doğal kaynakların azalması biçiminde görülen bu sorunlara ilişkin çözüm arayışları da ekonomideki tüm kesimlerin gündeminde kalmaya devam etmektedir. Bu noktada, diğer disiplinlerle işbirliği içinde olmak kaydıyla iktisat disiplinine büyük rol düşmektedir.

Yerleşik iktisat, çevre sorunlarını genellikle piyasa başarısızlığı, başka bir deyişle, negatif dışsallıklar üzerinden ele almaktadır. İnsanın çevre açısından başat rolünü çoğunlukla üretici davranışı üzerinden açıklayan yerleşik iktisat, üreticilerin fiyat mekanizması ya da teşvikler/caydırıcılar aracılığıyla uygun davranışı geliştireceğini varsaymaktadır. Tüketicinin çevreye ilişkin davranışlarını ise eksik bilgi varsayımı üzerinden ele almakta, dolayısıyla tüketicilerin çevre dostu davranışlar geliştirmelerine yönelik eğitim programlarının artırılmasına odaklanmaktadır. Bu önerinin ardında tüketicilerin rasyonel seçim modeline göre hareket ettiği; onlara gerekli bilgi sağlandığında fayda-maliyet analizi yaparak, çevre için daha iyi davranışları benimseyecekleri varsayımı yatmaktadır. Ancak tüketicilerin çevre konusunda bilinçlendirilmeleri davranışa her zaman beklenildiği gibi yansımamaktadır. Diğer yandan, insan davranışlarını, iktisat teori ve politikası açısından önem arz ettiği alanlarda mercek altına alan davranışsal iktisat, tüketicilerin çevre dostu davranışları benimseyememelerinin nedenlerini de detaylı bir şekilde incelemektedir. Böylece davranışsal iktisat, tüketicilerin sürdürülebilir tüketim, enerji tasarrufu ve atık yönetimi gibi çevreye ilişkin tutum ve davranışlarının ardındaki süreçleri tespit ederek, arzulanan davranış değişikliğinin nasıl sağlanabileceğine dair görece daha düşük maliyetli ve yerleşik iktisadın önerilerini tamamlar nitelikte politikalar üretmektedir.

Davranışsal iktisadın tüketicilerin çevre davranışlarına ilişkin sunduğu içgörülerden birçok ülkede yararlanılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, söz konusu uygulamalar Türkiye'de nasıl gerçekleştirilebilir sorusundan

* Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

** Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Araştırma Görevlisi

hareket edilmektedir. Teorik ilerlemeyi aktarmak adına yerleşik iktisadın çevreye ilişkin konuları ele alış biçimi gözden geçirildikten sonra davranışsal iktisat tanıtılmakta ve davranışsal içgörülerin çevre ve tüketici kapsamındaki başlıca uygulama örnekleri incelenmektedir. Türkiye'deki tüketicilerin çevre davranışlarına dair araştırmalar değerlendirildikten sonra ise davranışsal iktisadın hangi içgörülerinden ve nasıl faydalanılabileceği tartışmaya açılmaktadır.

2. Yerleşik İktisat ve Çevre

Çevre kirliliği hem ülke bazında hem de küresel bazda toplumsal yaşamı etkileyen oldukça önemli bir sorundur. Bu sorun çözüme kavuşturulmadığı takdirde insan sağlığı ve toplum sağlığı için ciddi anlamda tehdit oluşturmakla kalmayacak, hem doğal kaynakların tahribine hem de tarımsal üretim çeşitliğinin yok olmasına neden olacaktır. Çevre kirliliği en genel anlamda üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. İktisat disiplini de en genel anlamda üretim ve tüketim faaliyetleriyle ilişkili olduğundan çevre kirliliği ile iktisat disiplini arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Tüm iktisadi eyleyenler bir yandan çevre kirliliğine neden olurken bir yandan da çevre kirliliğinin yarattığı olumsuz sonuçlardan etkilenmektedirler.

Diğer yandan elbette çevre kirliliği herhangi bir disipline özgü olarak nitelenemeyecek kadar kapsamlıdır. Ancak söz konusu problemlerin çözümünde iktisat disiplinine önemli bir rol düşmektedir. Bu temelde öncelikle iktisat disiplini içinde çevre sorunlarının nasıl ele alındığına ve yerleşik iktisat içinden nasıl çözüm önerileri getirildiğine değinmek yararlı olacaktır.

Yerleşik iktisat disiplini çevreyi “doğal kaynakların tükenmez olduğu” düşüncesinden hareketle fiyatlanabilir bir mal olarak değerlendirmemekte, karşılığı ödenmeyen bir “serbest mal” olarak nitelermektedir. Piyasada fiyat mekanizması aracılığı ile değeri belirlenemediği için çevreye ilişkin konular yerleşik iktisat içinde dışsallıklar bağlamında ele alınmaktadır (Munasinghe, 1993:9-10).

Dışsallık¹, bir iktisadi eyleyenin faaliyetlerinin piyasa mekanizmasına konu olmaksızın başka bir iktisadi eyleyenin faaliyetlerini etkilemesidir

¹ Dışsallıklar iktisat literatürü içinde ilk kez A.Marshall(1961:266) tarafından kullanılmıştır. Marshall'a göre belirli bir bölgede benzer özellikteki küçük işletmeler birbirilerini olumlu yönde etkilemekte ve sektörün geneli bu durumdan kazanç sağlamaktadır. Bu bağlamda sözü edilen dışsallık daha sonra ilgili literatürde pozitif/olumlu dışsallık olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Pozitif ve negatif dışsallıkları bir arada ele alan isim ise A.C.Pigou'dur. Pigou (1952:224)'ya göre bir

(Rosen,1998:86). Söz konusu faaliyet bir faydalanma sağlıyorsa pozitif dışsallık, zarar görülmesine neden oluyorsa negatif dışsallık olarak isimlendirilmektedir. Dışsallıklar yerleşik iktisat içinde piyasa başarısızlığı olarak nitelendirilmekte ve tam rekabet koşullarından ciddi sapmalara neden olmaktadır. Bu nedenle de sosyal denge ve etkinliği bozarak ekonomiye müdahaleyi de bir anlamda zorunlu kılmaktadır.

Çevre kirliliği insanlar ve toplum üzerinde olumsuz etkilere sebep olduğu için negatif dışsallık olarak değerlendirilmektedir. Negatif dışsallıklar yerleşik iktisada göre toplumun refahını maksimize etmenin önünde engeldir; özel ve sosyal maliyetler ile özel ve sosyal faydalar arasında sapmalar oluşmasına neden olmaktadır. Yerleşik iktisada göre dışsallıklar içselleştirilerek piyasa mekanizmasına dahil edildiğinde etkinlik yeniden sağlanmış olmaktadır (Cropper ve Oates, 1992:678-681).

Bu temelde dışsallıkların içselleştirilmesi için piyasa odaklı ve kamu ekonomisi odaklı olmak üzere iki ayrı kanaldan çözüm önerileri getirilmektedir. Piyasa odaklı çözüm önerileri ilgili literatür içinde genellikle “Coase Yaklaşımı” ile temsil edilmektedir. R. Coase’a göre dışsallıklar söz konusu olsa da rekabetçi bir ekonomide kaynak dağılımını etkin bir biçimde sağlamak mümkündür. Negatif bir dışsallık doğuran ya da başka bir ifadeyle kirliliğe neden olan taraf ile kirliliğe maruz kalan taraf arasında görüşme ve pazarlık yapılarak dışsallığın ortadan kaldırılabileceğini ileri süren Coase(1960:1-20), böylece optimal çözümün sağlanabileceğini ifade etmektedir. Pazarlık yapılarak optimal çözümün gerçekleşebilmesi için işlem maliyetlerinin düşük olması gerekmektedir. Ancak gerek iki tarafın karşılıklı görüşmesinin her zaman mümkün olmaması, gerekse işlem maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle Coase yaklaşımı çevre sorunlarının çözümünde başarılı görülmemektedir (Krugman ve Wells,2004:461). Ayrıca çevre sorunları topluma yayılan dışsallıklara neden olduğu için kirliliğe maruz kalanların sayısı oldukça fazladır. Bu durum ise taraflar arası pazarlığın yapılabilmesi önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Coase Yaklaşımında üstü kapalı bir biçimde kirliliğe neden olan tarafın üretici, kirliliğe maruz kalanın ise ya yine bir üretici ya da tüketici

ekonomide eksik rekabet koşulları söz konusu olduğunda, marjinal sosyal hasıla marjinal özel hasıladan büyükse, çıktı düzeyi olması gereken düzeyin üzerindedir. Tam tersi durumda ise çıktı düzeyi olmasa gereken düzeyin altında kalmaktadır. Ekonomide yeniden etkinliğin sağlanabilmesi için marjinal sosyal hasılanın marjinal özel hasıladan yüksek olduğu durumda ya da diğer bir ifadeyle, pozitif dışsallıkların söz konusu olduğu durumda aradaki fark kadar bir sübvansiyon, tersi durumda ise yani negatif dışsallık durumunda, aradaki fark kadar bir vergi merkezi otorite tarafından uygulanmalıdır.

olduğu varsayılmaktadır. Bu durum ise çevre kirliliğinin önlemeye dönük piyasa odaklı çözümlerin merkezinde üretim faaliyetleri olduğu, bu faaliyetleri gerçekleştirenlerin ise belli bir tazminat ödemeleri gerektiği gibi sonuçlar doğurmaktadır. Tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan bir çevre kirliliği durumunda bu kirliliğe kimin maruz kaldığı konusu tartışmalı olmakla birlikte, tarafların birbirinden keskin çizgilerle ayrılmasının mümkün olmadığı da görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Coase Yaklaşımı taraflar arası pazarlığın mümkün olup olmaması ya da maliyetli olması kısıtlarının yanı sıra, tarafların açıkça belirlenip belirlenememesi gibi bir problemi de içinde barındırmaktadır.

Kamu ekonomisi odaklı çözüm önerileri ise daha çok merkezi otorite tarafından belirlenen yaptırımları içeren araçlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Kamu ekonomisi odaklı çözüm önerilerine göre piyasa temelli öneriler çevre sorunlarının çözümünde başarısız olmaktadır çünkü çevre kamusal mal niteliği taşıdığı ve özel mülkiyete konu olmadığı için merkezi otoritenin dahil olmadığı öneriler, sorunun niteliği gereği yetersiz kalmaktadırlar. Diğer yandan piyasa temelli çözümler oldukça maliyetlidir ve bu durum ise başka bir etkinsizliğe yol açmaktadır (Stiglitz,1989:219).

Merkezi otoritenin belirlediği bir takım standartlar çerçevesinde uygulanan kirliliği önlemeye dönük politika araçları başında düzenleyici vergiler gelmektedir. İlgili literatür içinde “Pigocu vergi” olarak nitelenen bu vergiler, kirliliğe neden olan tarafların vergilendirilmesini içeren bir uygulamadır(Pearce ve Turner, 1990:84). Bu uygulama ile çevreye zarar veren mal ve hizmet ya da faaliyetin maliyeti vergi nedeniyle yükselmiş olmaktadır. Vergi nedeniyle yükselen maliyetleri düşürmek isteyen üreticiler çevre dostu teknolojiler kullanmaya yönelebirlirler ki, bu durum da yeni teknolojilerin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca kirliliğe neden olan faaliyetin devam etmesi durumunda ise vergi gelirleri yükselmekte ve kaynak dağılımına katkı sağlanmış olmaktadır (Ekins,1991:42). Bu açıdan değerlendirildiğinde, düzenleyici vergiler genel olarak üreticilerin kirlilik faaliyetlerini engellemeye dönük araçlardır. Tüketicilerin kirliliği önlemeye dönük bu vergilerden ancak üreticilerin vergiyi tüketicilerin üzerine yansıtmaları durumunda etkileneceklerdir. Öte yandan söz konusu vergilerin hangi firmalara uygulandığının açıklanması durumunda tüketiciler tercihlerini diğer firmaların ürettiği ürünlere yöneltebileceklerdir.

Yerleşik iktisadın politika uygulamak için kullandığı bir başka araç ise sübvansiyonlardır. Sübvansiyon devletin firmalara yaptığı karşılığı olmayan ödemelerdir. Sübvansiyonların amacı genellikle bir üretim

faaliyetini teşvik etmek ve bu bağlamda finansal sıkıntı yaşayan firmaların maliyet yükünü azaltmak olarak ifade edilmektedir (Edizdoğan,1981:95). Çevre sorunları açısından sübvansiyonların katkısı işletmelerin çevreye verdikleri zararı azaltmak için alacakları önlemlerin devlet tarafından finanse edilmesi biçimindedir. Bu temelde çevre kirliliğinin azaltılması için marjinal sosyal maliyeti marjinal sosyal faydaya eşitleyen bir sübvansiyon, kirlilik düzeyini en uygun seviyeye çekmek için kullanılabilir (Stiglitz,1988:225). Sübvansiyonlar da tıpkı düzenleyici vergiler gibi üreticilerin neden oldukları kirliliği önlemeye yöneliktir.

Düzenleyici vergiler ve sübvansiyonlara ek olarak doğrudan kontroller(kirlilik yaratan faaliyeti yasaklama, çevre dostu teknoloji kullanmaya zorlama, filtre kullanımı gibi) ve pazarlanabilir kirlilik hakları da çevre kirliliğini önlemeye yönelik kamu ekonomisi araçları içinde yer almaktadır. Üretime ilişkin bir kısıtlama olarak değerlendirilebilecek olan pazarlanabilir kirlilik hakları merkezi otoritenin her yıl ne kadar emisyon salınabileceğini belirleyerek işletmelerin emisyon payının bu biçimde ortaya konulması ve işletmelerin bu payları belli bir parasal karşılık ile birbirilerine devredebilmelerini içeren bir uygulamadır.(Gür,2008:80). Bu uygulama kirliliği önlemek konusunda başarılı olamamakla birlikte, kirlilik düzeyinin ancak belli bir düzeyde kalmasını amaçlamaktadır.

Yukarıda sıralanan tüm araçlar genel olarak kirliliğe neden olan üretim faaliyetlerini kısıtlama üzerine odaklanmaktadır. Ancak çevre kirliliğinin tek nedeni üretim faaliyeti değildir.

Tüketicilerin neden oldukları çevre kirliliğine ilişkin temel açıklamalar yerleşik iktisat içinde yine bir piyasa başarısızlığı olarak görülen “eksik bilgi” çerçevesinde açıklanmaktadır. Buna göre insanlar eylemlerinin nasıl sonuçlar doğuracağı ile ilgili tam bilgiye sahip değildirler. Eksik bilgi nedeniyle çevre bilinci gelişmemekte ve atık yönetimi, geri dönüşüm davranışı, enerji verimliliği gibi konularda tüketiciler nasıl tercihlerde bulunmaları gerektiği konusunda net bir tavır sergileyememektedirler.(Baddeley,2011:6). Diğer yandan tüketiciler tam bilgiye sahip olsalar dahi yerleşik iktisadın rasyonel seçim modeli doğrultusunda sunduğu piyasa temelli politika önerilerine istenilen tepkiyi ver(e)memektedirler. Bu nedenle tüketicilerin çevreye ilişkin tercihlerinin onlara daha fazla bilgi veya daha fazla seçenek sağlanarak geliştirileceği argümanı da her zaman geçerli olmamaktadır.(Frederiks, Stenner ve Hobman 2015:1386).

3. Davranışsal İktisat ve Çevre

3.1.Davranışsal İktisat Nedir?

Davranışsal iktisat, insan davranışına dair süreçlerin önem arz ettiği iktisadi alanlarda iktisat teorileriyle, insan davranışına ait hipotezleri bir araya getirmektedir. İnsanı mekanik bir psikolojiyle ele alıp; insan doğasının her zaman ve her yerde aynı olduğu varsayımını yapan yerleşik iktisadın aksine, davranış yalnızca "sonuç" olarak değil, bir "süreç" olarak ele almaktadır (Weber ve Dawes, 2005).Çünkü davranışsal iktisada göre, davranışın ardındaki bilişsel yeti, tutum, güdü, istek, beklenti ya da sosyal normların saptanması, davranış değişikliğini hedef alan iktisat politikalarının daha başarılı olacağı anlamına gelmektedir.

Yerleşik iktisadın rasyonel seçim modelinde bireyler, faydalarını maksimize eden değişmez ve tutarlı tercihlere sahiptir. Davranışsal iktisada göre ise gerek insanın bilişsel kısıtları gerekse çevresel unsurların karmaşıklığı nedeniyle insan her zaman rasyonel davran(a)mamaktadır. (Simon,1955;1957:196;Kahneman,2003). Diğer yandan bireyin tercihleri, bulunduğu sosyal ortama veya davranış sonuçlarının görüleceği zaman ufku (gelecek algısına) göre değişmektedir. Bu nedenle davranışsal iktisat, çalıştığı alanlarda sistematik olarak görülen ancak yerleşik varsayımlardan farklı olan davranış örüntülerini saptamaya çalışmakta; davranışa dair genel hipotezlerden kaçınmaktadır. Davranış daha iyi betimlemek için de psikoloji, sosyoloji ve nörobilim gibi disiplinlerin teori ve yöntemlerinden faydalanmaktadır.

Davranışsal iktisadın önde gelen isimlerinden Mullainathan ve Thaler'a (2001:1094) göre yerleşik iktisadın insan davranışına dair temelde üç tane gerçekçi olmayan varsayımı mevcuttur: sınırsız rasyonalite, sınırsız irade gücü ve sınırsız çıkarıcılık. Oysa ki insanlar karmaşık problemler karşısında bilgiye ulaşma, bilgiyi işleme ve problemi çözme kaynaklı zamansal ve bilişsel kısıtlara tabi oldukları için çeşitli sezgisel yöntemler (heuristics) kullanmaktadır. Örneğin,insanlar bir olayın gerçekleşme olasılığını muhakeme ederken, akıllarına kolaylıkla gelen, daha görünür ve en son anımsadıkları bilgilerden yararlanmaktadır. Ancak söz konusu bulunabilirlik kısa yolu (availability heuristic)gerçek olasılıkları tahmin etmede sapmalı kararlara yol

açmaktadır (Tversky ve Kahneman, 1974). Diğer yandan, insanlar gerekli ve faydalı tüm nesnel bilgiye sahip olsalar dahi optimal tercihlerde bulunamamaktadır çünkü uzun dönemli faydayı anlık hazlara tercih etme konusunda çoğunlukla öz-denetim sorunlarına sahiplerdir (Thaler ve Shefrin, 1981; DellaVigna, 2009:318-324). Sınırsızlık çıkarcılık varsayımı ise bağışta bulunma, diğerkam veya hakkaniyetli davranma gibi davranış biçimleriyle çelişmektedir. İnsanlar kişisel ya da sosyal tercihleri neticesinde sıklıkla başkalarının da faydasını gözeterek şekilde davranmakta, hatta diğerlerinin bencilce davranışlarını cezalandırmaktadır (Fehr ve Gächter, 2000; 2002). Özetle davranışsal iktisat, genel anlamda sınırlı rasyonalite, sınırlı irade gücü ve sınırlı çıkarcılık içeren davranışları betimlemektedir. Öyleyse davranışsal iktisadın söz konusu içgörülerini tüketicilerin çevreye ilişkin tutumlarını da betimleyebilir mi?

3.2. Davranışsal İktisat, Tüketici ve Çevre

Tüketici davranışı bilişsel ve sosyal birçok unsurdan etkilenen karmaşık bir sürecin sonucudur. Bu bilişsel ve sosyal unsurlar kendini çevreye ilişkin enerji tüketimi, enerji verimliliği, sürdürülebilir ulaşım ve gıda tercihleri ile atık yönetimi (geri dönüşüm) davranışında da göstermektedir. Mullainathan ve Thaler'ın (2001) sınırlı rasyonalite(bounded rationality), sınırlı irade gücü (bounded self-control) ve sınırlı çıkarcılık(bounded self-interest) sınıflandırması izlenerek tüketicilerin çevreye ilişkin tutum ve davranışlarını betimlemek ve sonuçlarını değerlendirmek mümkün görülmektedir¹. İlgili analiz Tablo 1'de özetlenmektedir.

Tablo 1. Davranışsal İktisat Bakış Açısıyla Tüketicilerin Çevreye İlişkin Tutum ve Davranışları

Davranışsal Varsayım ve Teoriler	Tüketicilere Dönük Çevre Politikalarındaki Uygulama Alanı	Davranışsal İçgörüler ve Bulgular
		Çevre açısından önem taşıyan davranışların çoğu alışkanlıklar ve bilişsel kısa yolların sonucunda devam etmektedir. Bu nedenle ilgili bilgilendirmelerin basit, sade ve sık olması özellikle enerji tasarrufu konusunda

¹ Davranışsal iktisadın tüketici ve çevre analizine ilişkin tüm içgörü ve bulgularını incelemek çalışmanın kapsamını aşacağından, burada başlıca bulguları aktarmak adına böyle bir sınıflandırma tercih edilmiştir. İlgili çalışmalar davranışsal çevre ekonomisi (behavioral environmental economics) alt dalında gerçekleştirilmekte olup, son gelişmeler Kesternich, Reif ve Rübbelke, 2017'den izlenebilir.

Sınırlı rasyonallite	Bilişsel kısa yollar Kayıptan kaçınma Çerçeveleme etkisi	Enerji tüketimi Enerji verimliliği Sürdürülebilir ulaşım ve gıda tercihleri	etkili olmaktadır. Ayrıca bu bilgilendirmelerde enerji tasarrufu yapılmamasından kaynaklı ortaya çıkacak maddi kayıpların vurgulanması, kayıptan kaçınma olgusu nedeniyle tüketicileri enerji tasarrufu yapmaya yönlendirmektedir. Bu vurgulama çerçevelerle etkisiyle yapılmaktadır. Bir bilgilendirme mesajının ya da etiketin belirli bilgileri ön plana çıkaracak biçimde çerçeveselmesi, o mesajın etkisini artırmaktadır. Özellikle gıda etiketleri ve ulaşım aracı tercihlerinde bu bilgilendirme mesajlarının önemi daha belirgindir.
	Statüko yanlılığı, batık maliyet etkisi ve öntanımlı ayarlara sadık kalma yanlılığı	Enerji tüketimi	İnsanların araştırma ve zaman maliyeti nedeniyle genellikle mevcut durumlarını değiştirmeye yatkın olmamaları ve alternatif seçenekler maddi olarak daha kazançlı olsalar dahi onları tercih etmeyip önceden ayarlanmış seçeneklerle devam etmeleri, çevre dostu ürünlerde ve anlaşmalarda ön tanımlı seçenekleri bir politika önerisi olarak gündeme getirmektedir. Statüko yanlılığının bir diğer nedeni olan batık maliyet algısı, yalıtım yapılması ya da elektrik ampullerinin daha tasarruflu olanlarıyla değiştirilmesinin maliyet ve enerji tasarrufu sağlayacak olmasına rağmen, insanların çalışır durumda olan mevcut donanımları elden çıkarmayı israf olarak algıladıklarını ifade etmektedir. Bu nedenle de mevcut enerji tasarrufu sağlamayan donanımların devam eden maliyet ve zararlarına dikkat çeken bilgilendirmelerin yapılması önerilmektedir.
Sınırlı irade gücü	Tutum-davranış açığı	Enerji verimliliği Enerji Tüketimi Sürdürülebilir Ulaşım ve Gıda Tercihleri Atık Yönetimi	İnsanların tutumlarıyla davranışları arasında sıklıkla tutarsızlık görüldüğünü niteleyen tutum davranış açığı, insanların çevre dostu değerlere sahip olduklarını belirtmelerine rağmen bunu çevreye duyarlı davranışa dönüştürememelerinde de görülmektedir.
	Zamansal tutarsızlık ve miyopik tercihler	Enerji Verimliliği	İnsanların çoğu zaman anlık hazları uzun dönemli kazanımlara tercih etmeleri, başka bir deyişle bugünkü fayda ve maliyetlere gelecekteki göre daha fazla önem vermeleri zamansal tutarsızlık ve miyopik tercihler ile açıklanmaktadır. Özellikle enerji verimliliğini artıracak önlemlerin olumlu sonuçlarının zaman içinde görülecek olması miyopik tüketicilerin bugünden harekete geçmelerini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla tüketicileri enerji verimliliği konusunda bilgilendirmeyi amaçlayan mesajların, uzun dönemli getirileri şu an görünür kılacak biçimde tasarlanmasına çalışılmaktadır.
Sınırlı Çıkarıcılık	Sosyal Normlar	Enerji tüketimi Enerji verimliliği Atık Yönetimi	İnsanların karar alırken genellikle içinde yaşadıkları toplumun normlarını da gözetmektedirler. Özellikle tüketici davranışları norm kabul edilen söz konusu toplumsal ölçütler ekseninde şekillenmektedir. Bu nedenle tüketicilere komşularının ortalama enerji tüketimlerinin bildirilerek karşılaştırma yapmalarının sağlanması ve çevreye olumsuz etkileri olan davranışlara ilişkin olumlu sosyal normların görünür bir biçimde tasvir edilmesi, politika önerileri arasında yer almaktadır.

Sınırlı rasyonaliteye tabi davranışların görüldüğü alanların başında enerji tüketimi gelmektedir çünkü enerji tüketimi üzerinde çokça düşünülen kararlardan ziyade otomatik ve alışkanlığa dayalı tercihleri yansıtmaktadır. Alışkanlıklar ise bilişsel kısa yollar ile ilişkili olduğu için, alışkanlıkların değişimi kısa yolları etkilemekten geçmektedir. Örneğin, bulunabilirlik kısa yolu nedeniyle tüketiciler en son edindikleri ve akıllarına ilk gelen bilgiyi kullanarak tercih yaptığından, enerji tasarrufunu arttırmaya dönük mesajların daha görünür ve sık olmasına çalışılmaktadır. Özellikle enerji-etkin davranışların unutulduğu durumlarda, -enerji tüketimi çok yükselince renk değiştiren ampul gibi-basit, görsel ve işitsel hatırlatıcılar tüketicileri davranış değişikliğine teşvik etmektedir (Thaler ve Sunstein, 2008; Bekker vd. 2010; Osbaldiston ve Schott, 2012).

İnsanların karmaşık ve belirsiz durumlarda bilişsel kısa yollara başvurmaları, bazı durumlarda en iyi tercihi yapabilmelerinin önüne geçmektedir. Bu nedenle seçeneklerin fazla veya aşırı bilgi yükünün olduğu enerji tüketimi gibi konularda, çeşitli "basitleştirme" stratejileri (örn. öntanımlı seçenek) tüketicilerin daha etkin kararlar almasını sağlayabilmektedir. Enerji tasarrufu konusundaki bilgilendirme kampanyalarında, bilgi yoğun eğitimlerden ziyade, önemli, az, sade ve kolay anlaşılır bilgilerin sunulması, daha etkin bir davranışsal strateji olarak görülmektedir (Wilson ve Dowlatabadi, 2007).

Davranışsal iktisadın önemli savlarından biri, insanların bir şeyin kaybindan doğan maliyeti, aynı şeyi elde edince oluşan faydadan daha fazla hissettiklerini niteleyen kayıptan kaçınma olgusudur. Başka bir deyişle, kayıplar aynı miktardaki kazanca göre tercihlerde daha büyük bir role sahiptir (Kahneman ve Tversky, 1979). Bu nedenle insanların kendi durumlarını referans aldığı konularda kayıp biçiminde çerçevelenmiş mesajlar kazanç biçiminde çerçevelenmiş mesajlara göre daha etkili olmaktadır: "Işıklarınızı kapatmayarak şu an fatura başına 20\$ kaybediyorsunuz" önerisi "Işıklarınızı kapatarak fatura başına 20\$ tasarruf edebilirdiniz" önerisinden daha teşvik edici olmaktadır (Gonzales vd. 1988; Cheng vd. 2011). Anlaşılacağı üzere bu noktada, çerçeveleme etkisi önem taşımaktadır. Çerçeveleme etkisi, bir seçeneğin, önerinin ya da mesajın sunum biçiminin tercihleri etkilediğini, daha açık bir ifadeyle, aynı bilgiyi içeren mesajların nasıl sunulduğu ya da hangi öğeleri ön plana çıkardığına bağlı olarak farklı algılandığını ifade etmektedir (Tversky ve Kahneman, 1981). Bu etki, başta enerji tasarrufu, sürdürülebilir ulaşım ve gıda tercihleri olmak üzere davranış değişikliğinin arzulandığı birçok alanda görülmektedir. Örneğin, araba satın alma davranışlarında genellikle tutum-davranış açığı sergileyen

tüketiciler çevresel etkilerin farkında olduklarını ve yakıt tasarrufunu öncelediklerini belirtmektedirler. Ancak çoğunlukla -sosyal statüyü daha fazla önemseme gibi nedenlerle- çevre dostu araçları tercih etmemektedirler. Çerçeveleme etkisi gözetilerek bir aracın yakıt tüketimi ve maliyetlerinin aynı kategorideki en iyi araçla karşılaştırmasını içeren mesajların, yalnızca o aracın yakıt maliyetlerini gösteren mesajlara göre yakıt tasarruflu araçların tercih edilme oranını arttırdığı bulgulanmaktadır (OECD, 2017: 93-94). Tüketicilere verilmek istenen ilgili mesajın önem taşıdığı bir diğer konu da sürdürülebilir gıda tüketimidir. Özellikle gıda israfını azaltmaya dönük mesajlarda ve gıda etiketlerinde çerçeveleme etkisinin dikkate alınması olumlu sonuçlar doğurmaktadır (OECD, 2017: 115-117).

Statüko yanlılığı ve öntanımlı seçeneklere sadık kalma (status quo bias and default settings) insanların genellikle mevcut durumlarını değiştirmeye yatkın olmadıklarını ifade etmektedir (Samuelson ve Zeckhauser, 1988). İnsanlar alternatif seçenekler maddi olarak daha kazançlı olsa dahi değişime karşı koyabilmekte ya da önceden ayarlanmış seçeneklerle devam edebilmektedirler. Bu nedenle ürünlerdeki öntanımlı ayarların tasarımı bir politika önerisi olarak gündeme gelmektedir. Örneğin, tüketicilerin bulaşık ya da çamaşır makinelerinde öntanımlı ayar olarak kısa programları kullanmaları enerji tasarrufu sağlamada etkili olmaktadır (McCalley, 2006). Ayrıca, saha ve deneysel araştırmaların ortaya koyduğu üzere, tüketicilerin çevre dostu programlara dahil edilmelerini kolaylaştırmanın yolu, katılımlarını öntanımlı, başka bir deyişle, otomatik olarak sağlamaktan geçmektedir. Tüketicilerin otomatik olarak sürdürülebilir enerji kullanımı programlarına dahil edilmesi, programa katılmak isteyen ancak statüko yanlılığı nedeniyle harekete geç(e)meyen tüketicilerin ataletini kırmaktadır. Böylece isteyen tüketicinin programa dahil olması yerine, isteyen tüketicinin programdan çıkması stratejisi benimsenmektedir. Çevre dostu (kömür ya da nükleer enerji yerine yenilenebilir enerji kullanan) elektrik enerjisinin¹ ve enerji tüketimini anlık olarak gösteren akıllı sayaçların kurulumunun anlaşmalarda öntanımlı hale getirilmesi bu konudaki başlıca

¹ Bu konudaki en çarpıcı örneklerden biri Almanya'ya aittir. 1999 yılında Energiedienst GmbH isimli enerji şirketi tüketicilerine üç farklı tarife sunmuştur: Öntanımlı tarife yenilenebilir enerjili -yeşil- ve daha önce kullanılandan biraz daha ucuz bir tarifiedir, ikinci tarife öntanımlı yeşil tarifeden daha az yeşil ancak yaklaşık %8 daha ucuzdur ve üçüncü tarife ise öntanımlı tarifeden daha yeşil ama %23 daha pahalıdır. Tüketiciler istedikleri tarife geçme şansına sahip olmakla birlikte, bu bilgilendirme notundan sonra hiçbir değişiklik yapmak istemedikleri takdirde öntanımlı tarife kalmaktadırlar. Sonuçta tüketicilerin %94'ü yeşil tarife kalırken, yalnızca %4.3'ü daha ucuz tarife geçmiştir (Sunstein ve Reisch, 2016: 135-136).

çalışmalardandır (Pichert and Katsikopoulos, 2008; Ölender ve Thogersen, 2013; Sunstein ve Reisch, 2014).

Statüko yanlılığının nedenlerinden biri de batık maliyet (sunk cost) algısıdır. Tüketicilerin eskimiş ve enerji tasarrufu sağlamayan donanımların enerji tasarrufu sağlayacak yenileriyle değiştirilmesini, söz konusu donanımların hala çalışır durumda olmaları nedeniyle israf olarak algılamasını ifade eden batık maliyet etkisi, yalıtım yapmama veya eskimiş ampulleri değiştirmeme gibi davranışlarda görülmektedir. Bu nedenle tüketicilere mevcut eski ve enerji tasarrufu sağlamayan donanımların devam eden yüksek elektrik faturası, yıpranma ve tamir maliyeti gibi zararlarına dikkat çekilerek bilgilendirme yapılması önerilmektedir (OECD, 2017:50; Frederiks, Stenner ve Hobman 2015: 1389).

Daha önce bahsedildiği üzere, insanların tutumları ile davranışları arasında sıklıkla tutarsızlık görülmektedir. Yazında tutum-davranış açığı (attitude-behaviour gap) olarak isimlendiren bu durum, çevreye ilişkin konularda insanların sandıklarından daha fazla atık üretmesi, gıda israfı yapması ve enerji-tasarrufsuz ürünler kullanması biçiminde gözlemlenmektedir (Blake, 1999; Boulstridge ve Carrigan,2000; Huddart-Kenedy vd., 2009, OECD,2017:130). Davranışsal iktisat, çoğu insanın çevre dostu değerlere sahip olduklarını belirtmelerine rağmen eyleme geçememelerini sınırlı irade gücü üzerinden açıklamaktadır. Sınırlı irade gücü, zamanlar arası tutarsız tercihlere neden olmakta; çoğu zaman anlık hazlar uzun dönemli kazanımlara tercih edilmektedir. Bu durum, bugünkü fayda ve maliyetlere gelecektekine göre daha fazla ağırlık verildiğini, başka bir deyişle, geleceği öngörmede miyopik tercihlere sahip olduğunu ifade etmektedir (Loewenstein ve Thaler, 1989). Oysa ki çevre dostu kararların etkileri uzun vadede görülmektedir. Yeni enerji tasarruflu cihazları satın almak veya yalıtım yapmak için zaman ve para ayırma davranışı bugün maliyetli olsa da, zamanla faturaları düşürmektedir (Frederiks, Stenner ve Hobman, 2015: 1387) Benzer şekilde yakıt tasarruflu araçlara talebin istenilen düzeyde olmamasının nedeni, zamanlar arası tercihlerde miyopik davranışın görülmesidir (OECD, 2017: 98). Özetle, enerji verimliliğini arttıracak önlemlerin sonuçlarının ilerleyen zamanlarda görülecek olması, miyopik veya sabırsız tüketicilerin bugünden harekete geçmelerini zorlaştırmaktadır.

Davranışsal iktisada göre, insanları harekete geçiren şey yalnızca kendi çıkarları değildir. İnsanların kararları aynı zamanda diğerkamlik, hakkaniyet ve sosyal normlardan etkilenmektedir. Özellikle sosyal normların etkisi, tüketici davranışında sıklıkla görülmektedir çünkü

insanlar toplumunda norm olarak kabul edilen davranışlara uyum sağlamakta ve kendi davranışlarını bu toplumsal ölçütlerle karşılaştırmaktadır (Elster, 1989; Fehr ve Gächter, 2000; 2002). Dolayısıyla, tüketicilere elektrik ve su tüketimlerinin çevrelerindeki benzer tüketicilerinkilerle karşılaştırmasını veren geribildirimlerin sunulması, yalnızca enerji tasarrufu tüyoları sunulmasına göre enerji korunumu konusunda daha başarılı bir politika olmaktadır (Nolan vd., 2008; Allcott, 2011). Ayrıca çeşitli alanlarda olumlu sosyal normların görünür kılınması tüketicileri davranış değişikliğine sevk etmektedir. Örneğin, 2010 yılında Hollanda'da yere çöp atılmasını azaltmak için çöp tenekelerinin yanına asılan "Burayı temiz tutmaya yardım et: Bu mahalledeki birçok insan çöp tenekelerinin etrafına çöp atmamakta" yazılı bir levhanın etkisiyle çöplerin etrafa dökülme sıklığının %50'den %30'a azaldığı bulgulanmaktadır (OECD, 2017: 133).

Sonuç olarak, tüm bu davranışsal içgörülerin ve bulguların ışığında tüketicilerin çevreye ilişkin tutum ve davranışları

- Bilginin basitleştirilmesi ve uygun bir biçimde çerçevelenmesi
- Fiziki çevrede (renkli veya sensörlü) hatırlatıcıların sağlanması
- Öntanımlı seçenek ve ayarların değiştirilmesi
- Sosyal norm ve karşılaştırmaların kullanılması
- Akıllı sayaç gibi uygulamalarla anlık geribildirim mekanizmalarının sağlanması

gibi politikaların tek başına ya da melezlenmesi aracılığıyla olumlu yönde değiştirilebilmektedir. Bu noktada söz konusu bulgu ve politikaların rasyonel iktisadi davranış modeli ile tutarsız olan davranışları değiştirmeyi amaçladığı; piyasa-temelli araçlara dayanan çevreye ilişkin fiyat bazlı politikalara tamamlayıcı bir rol üstlendiği göz önünde bulundurulmalıdır (Mont, Lehner ve Heiskanen, 2014; OECD, 2017:14).

4. Türkiye'den Örnekler ve Genel Durum

Tüketicilerin çevre duyarlılıkları ve bu temelde geliştirdikleri çevre odaklı tüketim davranışlarıyla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar genellikle çevre bilincinin tüketim davranışına etkileri üzerine temellendirilmektedir. Örneğin, Aracıoğlu ve Tatlıdil (2009)'ın çalışmasında İzmir ilindeki tüketicilerin çevre ve çevre sorunlarına ilişkin farkındalıkları ile bunun satın alma davranışı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre çevre kirliliği genel olarak insanları kaygılandırmakta, çevreyi korumak ve kirliliği önlemek için geri dönüşüm davranışının ne denli önemli olduğu kavranmış olmakla birlikte,

bu tutum davranışlara yansımamaktadır. Ayrıca söz konusu çalışmaya göre tüketicilerin çevreye daha az zarar veren ürünleri tüketme eğilimi artmaktadır. Kadınların erkeklere kıyasla daha çevre odaklı davrandığı sonucuna ulaşılan çalışmada, bilinç düzeyi arttıkça çevreye duyarlı satın alma davranışının da arttığı çıkarımı yapılmaktadır.

Kardeş(2011) tarafından yapılan bir başka çalışmada ise çevre dostu olarak bilinen markaların tüketicilerin marka tercihleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışma Marmara Üniversitesi öğrencileri ve mezunlarıyla gerçekleştirilmiş ve tüketicilerin marka sadakati nedeniyle çevre dostu markalara mesafeli olmamalarına karşın devamlı olarak kullandıkları markaları tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeninin ise çevre dostu markaların tüketici tarafından yeterince inandırıcı bulunmamaları olarak ortaya konulmuştur. Benzer bir çalışma da Eskişehir’de yeşil ürün olarak bilinen çevre dostu ürünlere ilişkin reklamlarla, tüketicilerin çevre sorumluluklarının arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Kükrer(2012) tarafından yapılan bu çalışmaya göre çevre sorumluluğu yüksek olan kişilerin yeşil ürün reklamlarına tepkileri daha olumludur. Çevre sorunlarına ilişkin farkındalıkları olan kişilerin çevreye karşı daha sorumlu davranışlar sergiledikleri sonucuna ulaşılan çalışmada, gelir ve eğitim durumu arttıkça çevreye karşı duyarlılık ve yeşil ürün reklamlarına verilen olumlu tepkinin de arttığı ifade edilmiştir. Yeşil ürünlere ilişkin tüketici tutumlarının incelendiği Sivas ilinde Karaca(2013) tarafından yapılan çalışmaya göre ise çevre bilinci ve çevreye duyarlı ürün bilinci arasında bir ilişki olduğu saptaması yapılmıştır. Tüketicilerin genel anlamda çevreye duyarlı yeşil ürünleri kullanmaya eğilimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmalara ek olarak Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde yapılan bir çalışmada genel olarak çevre bilinçli tüketicilerin profili çıkarılmaya çalışılmıştır. Yeşilada(2009) tarafından yapılan bu çalışmada çevresel kaygılar, bireysel olarak çevre sorunlarının ortaya çıkaracağı sonuçlara etki edilebileceğine ilişkin inanç, çevreye duyarlı ürünlere karşı tutum ve ödeme istekliliği ve çevre bilinci gibi konulara ilişkin tespitler yapmak amacıyla 600 kişi ile görüşülmüş ve çevre bilincinin oluşmasında kişilerin bireysel eylemleriyle çevre sorunlarının olumsuz sonuçlarını etkileyebileceklerine dair inançları bulunmasının oldukça etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İşletmelerin bu temelde tüketicilerin sağlayacakları katkıları onlara bildirmelerinin olumlu sonuçlar doğuracağı önerisinde bulunulmuştur.

Ayrıca Türkiye’de çevre odaklı davranış temelinde geri dönüşüm davranışı ve enerji tasarrufu üzerine yapılan çalışmalar da mevcuttur.

Örneğin enerji verimli ürünlere karşı tutum ile çevre bilincinin satın alma kararları üzerinde etkisini inceleyen Aksaray ilinde yapılan Yeniçeri ve Güner(2013)'in çalışmasında, tüketicilerin enerji tasarrufu sağlayan ürünlere güven duymaları halinde böyle ürünleri satın alma isteklerinin oluştuğu ve çevre bilincinin de enerji tasarrufu sağlayan ürünlerin satın alınmasında belirleyici rol üstlendiği ifade edilmiştir.

Özbakır-Umut vd.(2015) yaptıkları çalışmada ise Bolu ili sınırları içinde gelir ve eğitim düzeyi bakımından iki uç mahalle seçerek, bu mahallelerdeki geri dönüşüm faaliyetleri ile ilgili tüketici farkındalıklarının tutum ve davranışlara etkisini araştırmışlardır. Çalışmada atık ayrıştırması yaparak geri dönüşüm davranışına ilişkin nicel bir saptama yapılmaya çalışılmış ve ayrıca mahalle sakinleriyle derinlemesine mülakatlar yapılarak geri dönüşüm davranışı ile ilgili farkındalıkları gözlemlenmiştir. Sonuç olarak gelir ve eğitim düzeyi yüksek mahallede nicel olarak geri dönüşüm miktarının daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte yalnız yaşayanların geri dönüşüm davranışlarının evli çocuklu kişilere oranla daha zayıf olduğu, bahçeli bir evde oturan ve toprakla uğraşan kişilerin ise geri dönüşümü daha fazla önemsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Geri dönüşüm ile sağlanan ürünlerin sağlığa zararlı olduğu yönündeki yanlış kanının geri dönüşüm davranışı üzerinde olumsuz etkide bulunduğu ifade edilmiş ve kurumlar aracılığı ile eğitim ve bilgi eksikliklerinin giderilmesi durumunda ise geri dönüşüm davranışının yaygınlaşabileceği tespiti yapılmıştır.

Enerji tasarrufu ve çevreye duyarlı davranışı cinsiyet temelli inceleyen çalışmalardan Şener ve Hazer(2008)'in çalışmasında Ankara ilinde kadınların enerji tasarrufundan geri dönüşüm davranışına kadar sürdürülebilir tüketim davranışları incelenmiş ve kadınların önemsedikleri değerler ile davranışlarının tutarlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kullanılmadığı zaman ışıkları kapatmak ve bulaşık ya da çamaşır makinası tam dolmadan çalıştırmamak gibi ailelerini maddi bir kayba uğratmayacakları ölçüde çevreye duyarlı davranışlar sergileyen kadınların bireysel tercihlerinden çok aile yararını gözettikleri saptaması yapılmıştır. Benzer bir biçimde Üçal(2017)'ın çalışması da Türkiye'de kadınların enerji tasarrufu davranışı üzerine odaklanmıştır. İstanbul, Bursa ve Kocaeli illerinde yapılan çalışmaya göre kadınların eğitim seviyeleri yükseldikçe enerji tasarruf davranışları da gelişmektedir. Çalışmada farkındalığı artan kadınların daha az enerji tüketme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’de tüketicilerin çevreye ilişkin davranışlarına yönelik yapılan başlıca araştırmaların genel olarak tüketicilerin tutum, değer ve çevre bilincine odaklandığı görülmektedir. Çevre bilincinin yüksek olması tüketimin çevreye duyarlı olmasını sağlamaktadır. Çevre bilincinin yüksek olması da çoğunlukla eğitim düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Buradan hareketle Türkiye’de çevre bilincini yükseltmeye yönelik kapsamlı eğitim programlarının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Aracıoğlu ve Tatlidil(2009)’in de vurguladığı üzere tutum-davranış açığının ayrıca ele alınması gerekmektedir. Çünkü davranışsal iktisat yazınında görüldüğü üzere tutumların davranışa dönüşmemesinin ardında farklı davranışsal motivasyonlar yatmaktadır.

Türkiye için çevre bilincinin geliştirilmesinin önemli olduğu vurgusundan hareketle davranışsal iktisat bakış açısından şu sorulara cevap bulunmasının faydalı olacağı düşünülmektedir:

- Diğer ülkelerde statüko yanlılığı, bilişsel kısa yollar, miyopik tercih gibi davranışsal iktisadın içgörülerıyla betimlenen çevreye ilişkin tüketici davranışları Türkiye’de ne ölçüde ve hangi alanlarda görülmektedir?
- Çevreye ilişkin bilinçlendirme kampanyaları kapsamında tasarlanacak mesajların basit, açık ve çerçeveleme etkisini de göz önüne alacak şekilde kurgulanması daha etkili olabilir mi?
- Türkiye’de geleneksel toplumsal yapının ön planda olduğu dikkate alınarak, çevre dostu davranışları geliştirici yöndeki sosyal normların görünür kılınması politikası nasıl daha etkin hale getirilebilir?

5. Sonuç ve Öneriler

Çevre kirliliği ve doğal kaynakların korunması sürdürülebilir kalkınma bakımından iktisat disiplini içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Fiyatlandırma yapılamadığı için piyasa mekanizması içinde ele alınamayan çevre kirliliği gibi sorunlar, yerleşik iktisat içinde piyasa başarısızlığı olarak nitelendirilen dışsallıklar çerçevesinde analiz edilmekte ve çözüm önerileri de bu bağlamda şekillenmektedir. Bununla birlikte yerleşik iktisadın politika önerileri daha çok üreticilere yaptırım uygulamak ya da destekler vermek biçiminde oluşturulmakta, tüketicilerin çevre sorunlarına ilişkin tutumları ise yalnızca eksik bilgi temelinde ele alınmaktadır. Oysa ki tüketiciler tam bilgiye sahip olsalar dahi çevre gibi bir çok ödünleşmeyi içinde barındıran, karmaşık ve zor kararlar alınmasını gerektiren alanlarda rasyonel tercihleri gerçekleştirememektedir. Davranışsal iktisada göre bunun ardında tüketicilerin sınırlı rasyonalite ve sınırlı irade gücüne sahip olmaları

yatmaktadır. Tüketicilerin çoğunlukla alışkanlıklara ve bilişsel kısa yollara göre hareket ettikleri, statüko yanlılığı göstererek eyleme geçmekte zorlandıkları ya da karar alırken miyopik olmaları, gerek enerji tasarrufu gerekse sürdürülebilir ulaşım ve gıda tercihlerine dönük davranışlarını sınırlandırmaktadır. Ayrıca insanın içinde bulunduğu toplumla etkileşim halinde olması çevreye ilişkin davranışlarını da etkilemektedir. Özellikle olumlu sosyal normların varlığı tüketicilerin çevre dostu davranış kalıplarını benimsemesini kolaylaştırmaktadır.

Özetle davranışsal içgörü ve bulgular, kaynakların korunumu, enerji dostu teknolojilerin tüketiciler tarafından kullanılmasının teşviki, sürdürülebilir tüketim örüntülerinin özendirilmesi gibi uygulamalarla ilgili çevre politikalarına işlerlik kazandırmaktadır.

Türkiye’de tüketicilerin çevreye dönük tutum ve davranışlarına ilişkin çalışmalar incelendiğinde odağın çevre bilincinde olduğu görülmektedir. Çevre bilinci ve eğitim düzeyi arasındaki ilişki pek çok çalışmada vurgulanmakta ve çevre dostu tüketici davranışının bu yolla geliştirilebileceği konusunda çıkarımlar yapılmaktadır.

Çevre bilinçlendirme programları, çevre bilinci oluşturularak çevre dostu tüketici davranışının geliştirilmesi konusunda, diğer ülkelerdeki örneklerden görüldüğü üzere, gerekli ancak yeterli değildir. Bu noktada söz konusu programların davranışsal içgörülerini dikkate alarak tasarlanmasının daha etkili sonuçlar doğuracağı öngörülmektedir. Şöyle ki öncelikle davranışsal iktisadın sunduğu içgörülerin Türkiye’de ne ölçüde ve hangi alanlarda görüldüğünün tespit edilmeli ve politika önerileri de yine bu içgörüler çerçevesinde oluşturulmalıdır. Böylelikle, gerek tutum-davranış açığı gerekse statüko yanlılığı gibi çevreye dostu davranış önünde engel teşkil eden durumlarla daha kolay başa çıkılabileceği düşünülmektedir. Görüldüğü üzere, tüketicilerin çevre dostu davranışlar geliştirebilmeleri için davranışsal iktisattan öğrenilecek pek çok şey vardır; bunların başında ise tutumun her zaman davranışa dönüşmediği gözetilerek, politikaların bu temelde şekillenmesi gerektiği yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Allcott, H. (2011). "Social norms and energy conservation", *Journal of Public Economics*, 95(9–10):1082–1095.

- Aracıoğlu, B. ve Tatlıdil,R.(2009). Tüketicilerin Satın Alma Davranışında Çevre Bilincinin Etkileri, *Ege Akademik Bakış* 9(2):435-461.
- Baddeley, M. (2011).[E-kaynak] Energy, the environment and behavior change: A survey of insights from behavioral economics. 13.06.2018. <https://doi.org/10.17863/CAM.5245>
- Bekker M.J.,Cumming, T.D., Osborne, N.K.,Bruining A.M.,McClean, J.I.,Leland L,S.(2010). "Encouraging electricity savings in a university residential hall through a combination of feedback,visual prompts, and incentives". *Journal of Applied Behavioral Analysis*, 43:327–31.
- Blake J. (1999). "Overcoming the ‘value-actiongap’ in environmental policy: tensions between national policy and local experience. *International Journal of Justice and Sustainability*, 4(3):257–78.
- Boulstridge E. ve Carrigan M.(2000)."Do consumers really care about corporate responsibility? Highlighting the attitude–behaviour gap".*Journal of Communication Management* , 4(4):355–68.
- Cheng T.,Woon, D.K.ve Lynes, J.K. (2011)."The use of message framing in the promotion of environmentally sustainable behaviors".*Social Marketing Quarterly*, 17(2):48–62.
- Coase, R. H.(1960). "The Problem of Social Cost", *Journal of Law and Economics*,3:1-44.
- Cropper, M.L. ve Oates, W.E. (1992). Enviromental Economics: A Survey. *Journal of Economic Literature*, 30(2): 675-740.
- DellaVigna, S. (2009). Psychology and Economics: Evidence from the Field. *Journal of Economic Literature*, 47(2):315-372.
- Edizdoğan,N.(1981). Teoride ve Uygulamada Özel Tüketim Vergileri, Bursa İ.T.İ.A. İşletme Fakültesi Yayını:Bursa.
- Ekins, P. (1999). “European environmental taxes and charges: recent experience, issues and trends”. *Ecological Economics*, 31: 39–62.
- Elster, J. (1989). "Social Norms and Economic Theory". *Journal of Economic Perspectives*.3(4): 99-117.
- Fehr, E., ve Gächter, S. (2002). "Altruistic punishment in humans". *Nature*, 415(6868):137 140.
- Fehr, E.ve Gächter, S. (2000). "Fairness and retaliation: The economics of reciprocity". *Journal of Economic Perspectives*, 14:159-181.

- Frederiks, E.R. , Stenner, K. ve Hobman, E.V.(2015). "Household energy use: applying behavioral economics to understand consumer decision-making and behaviour". *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 41: 1385-1394.
- Gonzales M.H.,Aronson E.,Costanzo, M.(1988)."Using social cognition and persuasion to promote energy conservation: aquasi-experiment. *Journal of Applied SocialPsychology* 18(12):1049–66.
- Gür, N. (2008). The Effects Of Environmental Policies On Economic Development. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul
- Huddart-Kennedy, E.,Beckley, T.M.,McFarlane B.L.,Nadeau, S. (2009). "Why we don't walk the talk:understanding the environmental values/behaviour gap in Canada". *Human Ecology Review*, 16(2):151–60.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185:1124–1231.
- Kahneman, D.(2003). "Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics."*American Economic Review*, 93 (5): 1449-1475.
- Kahneman, D., ve Tversky,A.(1979). "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk." *Econometrica*, 47(2):263–291.
- Karaca,Ş.(2013). Tüketicilerin Yeşil Ürünlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış* 13(1): 99-111.
- Kardeş,İ.(2011). Markaların Çevre Dostu Uygulamalarının Tüketici Marka Tercihi Üzerindeki Etkisi, *Ege Akademik Bakış* 11(1):165-177.
- Kesternich, M., Reif, C. ve Rübelke, D. (2017)."Recent Trends in Behavioral Environmental Economics". *Enviromental and Resource Economics*, 67(3):403-411.
- Krugman, P. and R. Wells. (2004). Microeconomics (First edition). Worth Publishes.
- Kükreç,Ö.(2012). Tüketicilerin Çevresel Sorumluluklarının Yeşil Reklamlara Yönelik Tutumlarına Etkisi: Eskişehir Örneği, *Journal of Yaşar University* 26(7): 4505-4525.
- Loewenstein, G. ve Thaler, R. H. (1989). "Anomalies: Intertemporal Choice". *Journal of Economic Perspectives*, 3(4): 181-193.

- Marshall, A. (1961), *Principles of Economics* (Ninth Edition), USA: The MacMillan.
- McCalley, L.T.(2006). "From motivation and cognition theories to everyday applications and back again: the case of product-integrated information and feedback". *Energy Policy*, 34(2):129–37.
- Mont, O., Lehner, M. ve Heiskanen, E. (2014). *Nudging– A tool for sustainable behaviour?* Swedish Environmental Protection Agency, Stockholm.
- Mullainathan, S., ve Thaler, R.H. (2001). *Behavioral Economics*. *International Encyclopedia of Social Sciences* içinde, N. Smelser ve P. Bates (ed.). Pergamon Press, 1094-1100.
- Munasinghe,M. (1993). *Environmental economics and sustainable development (English)*. World Bank environment paper; no. 3. Washington, DC : The World Bank.
- Nolan, J.M.,Schultz, P.W.,Cialdini, R.B., Goldstein, N.J.,Griskevicius V.(2008)." Normative social influence is under detected".*Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(7):913–23.
- OECD (2017). *Tackling Environmental Problems with the Help of Behavioural Insights*, OECD Publishing, Paris.
- Osbaldiston R. ve Schott J.P. (2012). "Environmental sustainability and behavioral science: a meta-analysis of proenvironmental behavior experiments".*Environment and Behavior*, 44(2):257–99.
- Ölander, F. ve Thøgersen, J. (2013)." Informing or Nudging: Which Way to a More Effective Environmental Policy?, *Marketing, Food And The Consumer* içinde J.Scholderer ve K. Brunso (ed.). Pearson Longman, 141-155.
- Özbakır-Umut,M., Topuz,Y.V., Nurtanış-Velioğlu,M.(2015). Çöpten Geri Dönüşüme Giden Yolda Sürdürülebilir Tüketiciler, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi 13(2):263-288.
- Pearce, D. W. and R. K. Turner. (1990). *Economics of Natural Resources And The Environment*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf Publishes.
- Pichert D. ve Katsikopoulos, K.V. (2008). "Green defaults:information presentation and pro environmental behaviour". *Journal of Environmental Psychology*, 28(1):63–73.
- Pigou, A. C. (1952), *The Economics of Welfare*, New Brunswick: Transaction Publishers.

- Richard H. T. ve Shefrin, H.M. (1981)." An Economic Theory of Self-Control". *Journal of Political Economy*, 89(2):392-406.
- Rosen, H. S. (1998), *Public Finance* (5th.Edition), Singapore: Irwin/McGraw-Hill.
- Samuelson, W. ve Zeckhauser, R. (1988)."Status Quo Bias in Decision Making." *Journal of Risk and Uncertainty*, 1(1):7-59.
- Simon, H.A. (1955)." A Behavioral Model of Rational Choice". *Quarterly Journal of Economics*, 69(1): 99-118.
- Simon, H.A. (1957). *Models of Man*, New York: John Wiley & Sons, INC.
- Stiglitz, J. E. (1988). *Economies of the Public Sector* (Second Edition). New York: Norton Publishes.
- Sunstein, C. R., ve Reisch, L. A. (2014). "'Automatically green: Behavioral economics and environmental protection." *Harvard Environmental Law Review*, 38(1):127-157.
- Şener,A. ve Hazer,O.(2008). Values and sustainable consumption behavior of women: a Turkish sample, *Sustainable Development*,16(5): 291-300.
- Thaler R.H. ve Sunstein C.R. *Nudge: improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Haven: Yale University Press, 2008.
- Tversky, A., ve Kahneman, D. (1981)." The framing of decisions and the psychology of choice". *Science*, 211 (4481), 453-458.
- Uçal,M.(2017). Energy Saving Behavior of Turkish Women: A Consumer Survey on the use of home appliances, *Energy&Environment* 0(0):1-33.
- Weber, R. ve Dawes, R. (2005). "Behavioral Economics". *The Handbook of Economic Sociology* içinde N.J. Smelser ve R. Swedberg (Ed.). İkinci Baskı, Princeton University Press : New Jersey, 90-108.
- Wilson, C. ve Dowlatabadi, H. (2007). "Models of decision making and residential energy use". *Annual Review of Environment and Resources*, 32:169–203.
- Yeniçeri,T.ve Güner,K.(2013). Enerji Verimli Ürünlere Karşı Tutumun ve Çevre Bilincinin Satın Alma Niyetine Etkileri Üzerine Bir Araştırma, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi* 12:47 67.

Yeşilada,F.(2009. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Çevre Bilinçli Tüketici Profili, İşletme Fakültesi Dergisi 10(1): 79-95.

BITCOIN PİYASASINA KATILIM EĞİLİMİ: FARKLI ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE ANKETE DAYALI BİR DEĞERLENDİRME

Mehmet CİHANGİR*, Eray BAYSA, Fahrettin SÖKER*** & Sevim
Ezgi EROĞLU******

Öz:Uluslararası piyasalarda başta dolar olmak üzere pek çok para birimi ile işlem görebilen, dijital imzalarla oluşan blok zincir teknolojisine dayalı sanal bir ödeme sistemi aracı olan Bitcoin, yatırım aracı olarak dünyada piyasa değeri en yüksek ve en çok işlem gören kripto para birimidir. Bitcoin, teknolojik yapısının getirdiği fırsatlar ve hızla artan değeriyle piyasalarda oldukça ilgi görmüş ancak yasaklar, soygunculuk gibi olumsuz gelişmelerle de değer kayıplarına uğramıştır. Yaşadığı bu değer değişimleri Bitcoin'in yüksek volatiliteye sahip olduğunu göstermiştir. Teknolojik yapısıyla benzer kripto para birimlerinin de ortaya çıkmasını sağlayan Bitcoin, mevcut para birimlerine alternatif olarak da gösterilmektedir. Araştırmada üniversite öğrencilerinin, mevcut teknolojisiyle birlikte yeni bir para birimi olarak da gündeme gelen Bitcoin piyasasına katılım eğilimlerinin ortaya konması ve buna yönelik bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Cumhuriyet Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi öğrencilerine bir anket uygulanmıştır. Araştırmanın örnekleme seçilirken özellikle İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile Bitcoinle daha alakalı olabileceği düşünülen bazı mühendislik fakültelerinden öğrenciler seçilmiştir. Çalışmada örneklem büyüklüğü ana kütleyi yeterince temsil eder büyüklüktedir. Söz konusu örneklemden elde edilen verilerin analizi aşamasında SPSS 21.0 paket programı kullanılarak katılımcıların frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış, ölçeklere ilişkin geçerlilik ve güvenirlik analizi yapılmış, ölçekler arasında ilişkinin tespitinde ise korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, üniversite

*Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Profesör Doktor.

**Cumhuriyet Üniversitesi, Koyulhisar Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Öğretim Görevlisi.

***Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Öğretim Görevlisi.

****Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

öğrencilerinin Bitcoin hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları ancak güncelliği nedeniyle büyük ölçüde ilgilerini çektiği ve işlem yapmaya hazır göründükleri gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler:Bitcoin, Kripto Para, Blok Zincir

1. Giriş

2008 yılında takma isim olduğu bilinen Satoshi Nakamoto tarafından tasarlanan Bitcoin, sahip olduğu teknolojik sistemiyle birlikte yeni bir sanal ödeme sistemi aracı olarak ortaya çıkmış sanal ya da kripto para birimi olarak bilinmekte ve uluslararası piyasalarda en çok işlem gören ve en değerli kripto para birimi olarak yer almaktadır. Uluslararası piyasalarda sanal ödeme aracı olarak kullanılması Bitcoin’i başta dolar olmak üzere diğer para birimlerine alternatif bir para birimi olarak gündeme getirmiş, yatırım aracı olarak da yatırımcıların ilgisini çekmiş ancak gerçek bir varlığa dayanmaması, merkezi bir kuruluş tarafından desteklenmemesi, hakkındaki olumlu ve olumsuz gelişmelerin paralelinde arz ve talebe göre oluşan fiyat değişimlerinin yüksek olması yüksek volatiliteyi de beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada mevcut teknolojisiyle birlikte yeni bir para birimi olarak da gündeme gelen en değerli kripto para Bitcoin’le ilgili açıklamalara ve literatür taramasına yer verilmiş, uygulamada ise üniversite öğrencilerinin Bitcoin piyasasına katılma eğilimi düzeylerinin ortaya konulması amacıyla Cumhuriyet Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler fakültesi ve Mühendislik fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan anket çalışmasının sonuçlarına yer verilmiştir.

2. Kripto Para Birimi “Bitcoin”

Sanal paralar gerçek bir varlığı temsil etmeyen merkezi bir kuruluşu ve hukuki düzenlemesi bulunmayan para birimi olarak ifade edilmekte aynı zamanda kripto para birimi olarak da bilinmektedir. Teknolojik gelişmelerin paralelinde hızlı ve güvenli ödeme işlemlerinin oluşturulması ihtiyacı finansal sistemde ilk olarak gerçek para birimlerini temsil eden dijital para birimlerini ortaya çıkarmış daha sonra 2008 yılında sanal para olarak gerçek bir varlığı temsil etmeyen para birimini Bitcoin’i gündeme getirmiştir. 2009 yılında işlemlerine başlayan Bitcoin,

takma isim olduğu düşünölen Satoshi Nakamoto tarafından blok zincir teknolojisine dayalı sanal ödeme aracı olarak tasarlanmıştır. 2010 yılında Bitcoin kullanılarak yapılan ilk alışveriş işlemleriyle de Bitcoin, reel ekonomiye katılımını sağlamıştır (Koçoğlu vd. 2016:79)

Bitcoin, kelime anlamıyla bit-para olarak ifade edilmekte, geniş anlamıyla ise bilgisayar işlemcileri vasıtasıyla sanal ortamda sınırlı bir sayıda üretilebilen, içinde bulunduğu elektronik ödeme sistemiyle herkese ödeme imkânı sağlayan, yatırım aracı olarak alınıp satılabilen ve mevcut para birimleriyle takas edilebilen ve tüm bu işlemler sırasında kullanıcı bilgilerinin gizli tutulduğu, mevcut para birimlerini temsil eden dijital para birimleri gibi merkezi bir kuruluşu ve düzenlemesi bulunmayan bir sanal para ya da kripto para birimi olarak bilinmektedir (Çarkacıoğlu, 2016:4). “BTC” şeklinde kısaltması yapılan Bitcoin’in en küçük birimi 100 milyonda bir olarak ifade edilen 0.00000001BTC’dir.

Bitcoin’in teknolojik yapısı blok zincir (blockchain) olarak ifade edilen ve yapılan işlemlerin herkese açık ve herkesin erişebileceği elektronik bir yapıdır. Bu sistemde sanal cüzdan oluşturarak hesap açan bir kullanıcı başka bir hesap ile Bitcoin transferi gerçekleştirerek işleme başlar. Bu işlemler kullanıcıların hesap açarak sahip olacakları dijital anahtarlarla gerçekleşmektedir. Dijital anahtarlar vasıtasıyla yapılan transfer sonucunda ödemesi gerçekleşen işlemler “mining” adı verilen Bitcoin madenciliği sürecinden geçerek gerekli bilgisayar işlemcilerine sahip “miner” adı verilen madenci kullanıcıların onayına sunulmaktadır. Bu süreç üretim sürecidir. Bu süreçte madenci kullanıcı sistemde bekleyen işlemleri blok halinde onaylamak ve blok zincire eklemek için bilgisayar işlemcilerini kullanarak algoritmik bir problem çözer. Bu işlem sonucunda onaylanan bloklar zincirin sonuna eklenir ve işlemi gerçekleştiren madenci kullanıcı Bitcoin üretimi gerçekleştirerek Bitcoin kazanır. Bu işlemle blok zincir büyümekte ve yapılacak bir sonraki onaylama işlemi öncekinden daha uzun sürede yapılabilir hale gelmektedir. Bu durum zincir uzadıkça yeni Bitcoin üretimi için büyük işlemci kapasitesi gerektirmektedir. Toplamda üretilebilecek Bitcoin sayısı ise 21 milyon ile sınırlıdır. Bu sayıya ulaşıldığında üretim olmayacak ve bu işlemten kazanç sağlanamayacaktır (Khalilov vd. 2017:3-4). Piyasadaki toplam Bitcoin sayısının 2018 yılının nisan ayı itibarıyla yaklaşık olarak 17 milyona ulaştığı bu da üretilebilecek Bitcoin sayısının yaklaşık 4 milyon kaldığını göstermektedir

(<https://blockchain.info/markets>). Yaklaşık %81'i üretilmiş olan Bitcoin'in üretilebilecek sayısının az kalması, Bitcoin'i değerli kılmakta ve ilgi görmesini sağlamakta ancak daha yüksek teknolojik alt yapıya sahip olunması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir.

Kripto para piyasasının en çok bilineni Bitcoin'in mevcut teknolojik yapısı, kripto paralara olan ilgiyi artırmış ve beraberinde aynı yapıya sahip pek çok altcoinleri de ortaya çıkarmıştır. Piyasalarda binin üzerinde kripto para birimi olduğu ve bu sayının giderek artmak olduğu bilinmektedir. Pek çok kripto para birimi bulunmasına rağmen Bitcoin halen benzerleri içerisinde en yüksek değere ve en yüksek işlem hacmine sahip kripto para birimi olarak yerini korumaktadır. Aşağıdaki tabloda 27.04.2018 tarihi itibarıyla piyasa değerine göre sıralanmış ilk beş kript para birimi yer almaktadır.

Tablo 1: Kripto Para Birimlerine Ait Piyasa Değerleri
(tr.tradingview.com)

Kripto Para Birimleri	Toplam Piyasa Değeri (Milyar USD)	Kapanış Değeri (USD)	Toplam Koin Sayısı	İşlem Hacmi (USD)
<u>Bitcoin</u>	156,91	9229,10	17,00 Milyon	8,06 Milyar
<u>Ethereum</u>	66,86	674,80	99,08 Milyon	2,71 Milyar
<u>Ripple</u>	33,15	0,85	99,99 Milyar	746,71 Milyon
<u>Bitcoin Cash</u>	23,78	1391,00	17,09 Milyon	1,03 Milyar
<u>EOS</u>	14,27	17,39	900,00 Milyon	2,37 Milyar

Bitcoin piyasasına katılım için alım satım işlemi sanal ortamda yer alan Bitcoin borsaları üzerinden kesintisiz bir şekilde yapılabilmektedir. Borsalarda yapılan işlem hacmine göre kullanıcılardan komisyon ücreti alınmakta, bu oran borsaya göre değişim göstermektedir. Bitcoin borsaları incelendiğinde kurulan ilk Bitcoin borsası olarak Bitcoin Market, 2010 yılında kurulmuş ve Bitcoin borsalarının sayısı

zamanla artmıştır (Koçoğlu vd. 2016: 82). Günümüzde dünya çapında en çok bilinen Bitcoin borsaları “itBit, KraKen, GEMINI ve Bitstamp gibi borsalardır. Ülkemizde ise Paribu, BTCTürk gibi Bitcoin borsaları üzerinden Bitcoin alım satımı gerçekleştirilebilmektedir. Bitcoin borsalarında işlem yapabilmek için borsanın internet sitesi üzerinde hesap açılmalı, hesaplara havale, Paypal, Bitcoin ATM’si gibi yollarla para yatırılması gerekmektedir.

Uluslararası piyasalarda başta dolar olmak üzere diğer para birimlerine alternatif olarak gündeme gelen Bitcoin bu para birimlerinden ayıran farklı özelliklere sahiptir. Bu özellikler; merkezi bir otoriteye bağlı olmaması, dijital bir ortamda hazırlanması ve kullanılması, arzında bir limitin olması, bilgisayar algoritmaları ile tasarlanan karmaşık bir ürün olması, sınırlı bir kabul ve kullanım alanının bulunması, Bitcoin hesaplarının herhangi bir kamu ya da özel kuruluşu tarafından sigortalanmaması (Sönmez, 2014:8) ve hesap bilgilerinin gizli tutulması şeklinde sıralanabilir. Özellikle gizlilik sağlayan yapısı ile vergi kaçırma ve kara para aklama suçlarının önünü açabilecek yapısı, sınırlı bir arzının olması gibi konular sebebiyle, geleceği ile ilgili pek çok farklı görüş bulunmasına rağmen Bitcoin teknolojik gelişmelerin paralelinde artan dijitalleşme hızıyla birlikte günlük yaşamda finansal işlemlerde dijital para birimlerinin hâkim olacağı görüşü geniş çapta kabul edilmektedir. Dünya çapında birçok kuruluş ve ülke Bitcoin benzeri teknolojik oluşumlar üzerinde çalışmakta olduğu bilinmektedir. Örneğin İsviçre’nin en büyük bankası UBS ile Deutsche Bank, Santander ve Bank of New York Mellon yeni bir para birimi üzerinde çalışmak için işbirliği yaparak çalışmalara başlamış (Khalilov vd. 2017:5), Estonya “Estcoint” adını verdikleri kendi kripto para birimi uygulamasına geçeceğini açıklamıştır (<https://www.ntv.com.tr>).

Bitcoin’in tüm kripto paralar gibi merkezi bir kuruluşunun bulunmaması, hukuki bir düzenlemesinin olmaması, aracısız ve bu sayede maliyeti düşük olması, hızlı aktarım işlemlerine sahip olması gibi güçlü yönleri kullanıcıların ilgisini çekerken, gerçek bir varlığa dayanmaması piyasa değerlerini sadece arz ve talebe göre belirlenmesini sağlamakta, bu sebeple kripto para piyasalarında meydana gelen olumlu ve olumsuz gelişmeler Bitcoin fiyatlarını oldukça etkilemekte bu durum da Bitcoin’in volatilitesini de oldukça yükseltmektedir. Bu durum spekülasyoncuları kendisine çekmiştir. Aynı zamanda kullanıcıların

gizli tutulması yasa dışı işlere yönelik büyük miktartlı ödemelerin yapılabilmesine de imkân tanımaktadır. Bu durum Bitcoin'in güçlü yönlerinin yanı sıra tehditleri de içerdiğini ortaya koymuştur (Sönmez, 2014: 13).

3. Literatür Taraması

Bitcoin'le ilgili yapılan literatür araştırması Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo 17: Literatür Özeti

Yazar	Amaç	Yöntem	Sonuç
Nakamoto (2008)	Bitcoin'in teknolojik ve teorik boyutta tasarımını açıklamak		Bitcoin bu makale ile ilk kez gündeme gelmiştir.
Bohr ve Bashir (2014)	Bitcoin kullanıcılarının yapılarını analiz etmek	Anketle veri toplama istatistiksel analizler	Kullanıcıların yaşları, ilk kullanım zamanları, coğrafi konumları, maden durumları ve siyasi yönelimleri gibi faktörlerin Bitcoin kullanım durumlarını etkilediği sonucuna varmışlardır.
Sönmez (2014)	Bitcoin'in doğuşunu, özelliklerini, Dünya'da ve Türkiye'deki gelişimini ve ekonomisi içindeki yerini, işleyiş yöntemini araştırmak	SWOT analizi	Otoriteden bağımsız tamamen özgür bir şekilde, aracısız, limitsiz, neredeyse maliyetsiz ve hızlı aktarım işlemleri kullanıcıların ilgisini çekerken, günlük fiyat aralıklarının genişliği spekülative amaçlı yatırımcıları da cezpt etmiştir.
Anderson ve Wedgell (2014)	Bitcoin'in hedeflerini ve amaçlarını araştırmak.	Makro-ekonomik ve finansal teknikler	Bitcoin'in bugün dünyamızda bir yer bulduğu fakat değerli bir para biriminden çok daha alt

			düzey özelliklere sahip olduğu sonucuna varmışlardır.
Cheah ve Fry (2015)	Bitcoin fiyatlarının ekonomik ve ekonometrik modellerini incelemek	Ekono- metrik yöntemler	Bitcoin ve kriptokrasi piyasalarının spekülatif durumlara açık olduğunu tespit etmişlerdir.
Koçoğlu, Çevik ve Tanrıöven (2016)	Bitcoin borsalarının işleyişi ve bitcoin fiyatlarının oluşumunu incelemek	Gözlem- sel analiz	Bitcoin'in artan popülerliğine ve kullanım oranına rağmen, henüz rüşünü ispat etmemiş bir para birim olduğu tespit edilmiştir
Gültekin ve Bulut (2016)	Bitcoinve ona bağlı olarak oluşan alt sektörlerin oluşturmuş olduğu yeni ekonomi hakkında bilgi vermek.	Literatür taraması yöntemi ile Google aramaları	Bitcoin sistemini altı alt sistem olarak sınıflandırmanın mümkün olduğunu tespit etmişlerdir. Madencilik firmaları E-cüzdan hizmeti veren firmalar Finansal hizmet sağlayan firmalar Para piyasaları Ödeme işlemcileri çok amaçlı firmalar
Bilir ve Çay (2016)	Bitcoin elektrik ödeme sisteminde yaşanan gelişimi incelemek.	Kavram- sal inceleme	Merkezi bir yapıya sahip olmayan Bitcoin gibi kripto tabanlı para birimlerinin kontrolü ve kullanımının engellenmesinin oldukça zor olduğu, kanuni sınırlar içine çekmenin ise kontrolünün güçlüğü nedeniyle riskler içerdiği sonucuna varmışlardır
Khalilov	Dünya ve	Kavram-	Türkiye'de 2013 yılından

vd. (2017)	Türkiye’de dijital para alanında yapılan çalışmalar ve regülasyonları incelemek.	sal inceleme	itibaren kabul edilen “elektronik para” üzerine çalışmalar yapılmakta olduğunu ancak Bitcoin’in BDDK tarafından elektronik para olarak kabul edilmediğini tespit etmişlerdir. Bununla birlikte dünya çapında birçok kurumun da bu tarz dijital birimlerin kullanımıyla ilgili riskler hakkında uyarılarda bulunduğu ortaya koymuşlardır
Dulupçu vd. (2017)	Bitcoin’in gösterdiği fiyat artışlarının nedenlerini incelemek.	Var modeli ve Nedensellik testi	Bitcoin’in piyasa değerinin popülaritesi ile doğru orantılı olarak gerçekleştiği özetle bilinirliği arttıkça fiyatının da arttığı ve spekülatif güdüyü yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. Farklı Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bitcoin Piyasasına Katılım Eğilimine Yönelik Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmada mevcut teknolojisiyle birlikte yeni bir para birimi olarak da gündeme gelen Bitcoin piyasasına katılım eğilimlerinin ortaya konması ve buna yönelik bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca araştırma daha önceki yapılmış olan çalışmalardan ayrılarak, yakın gelecekte iş hayatına atılarak finansal piyasalarda işlem yapma potansiyeli yüksek olan üniversite öğrencilerinin Bitcoin piyasasına katılma eğilim ve düzeylerine yönelik bir ölçek geliştirilmesi nedeniyle literatüre katkı yapması beklenmektedir.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

4.2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, 26 Şubat 2018 – 9 Mart 2018 tarihleri arasında Cumhuriyet Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ve Osmaniye Korkut Ata Üniversitelerinde okuyan yaklaşık 131.000 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Söz konusu araştırma için toplam 1431 adet ölçek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmanın örnekleme seçilirken özellikle İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri ile Bitcoin’le daha alakalı olabileceği düşünülen bazı mühendislik fakültelerinden öğrenciler seçilmiştir. Ulaşılan bu rakam 0.05 anlamlılık düzeyinde %5’lik örneklem hatası ile söz konusu evreni temsil etme açısından kabul edilebilecek bir örneklem büyüklüğüdür (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50).

4.2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada üniversite öğrencilerinin Bitcoin piyasasına katılma eğilimlerinin ölçülmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen “Bitcoin Piyasasına Katılma Eğilimi Anket Formu”ve demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla da “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır.

Araştırma için kullanılan ölçek, 8 adet demografik bilgi sorusu ve 29 adet Bitcoin piyasasına katılma eğilimini ölçmeye ilişkin likert tipi bir ölçek olmak üzere toplam 2 bölümden ve 37 ifadeden oluşmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin Bitcoin piyasasına katılma eğilim düzeylerinin ölçülmesi amacıyla; Bitcoin piyasasına katılma eğilimi anket formunun hazırlanması aşamasında literatürde yer alan konuyla ilgili anket soruları araştırılmış ancak esas olarak ölçeğe ilişkin maddeler araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir.

Oluşturulan anket formu daha sonra birden fazla akademisyen tarafından incelenmiş ve hazırlanan ölçekteki ifadelerin sade ve anlaşılır bir düzeyde olmasına özen gösterilerek ölçeğin son hali oluşturulmuştur.

4.2.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde frekans analizi, açıklayıcı faktör analizi (AFA), Cronbach yöntemiyle incelenen güvenilirlik analizi, bağımsız örneklem t testi (Independent Samples t-test), tek yönlü varyans

analizi (OneWay ANOVA), Dunnett's C ve Scheffe istatistiği yöntem olarak kullanılmıştır. Ayrıca analizlerde anlamlılık düzeyi ,05 olarak değerlendirilmiştir.

4.3. Bulgular

4.3.1.Katılımcılara İlişkin Genel Bulgular

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin kişisel bilgi formunda yer alan sorulara vermiş oldukları cevaplara ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Katılımcılara İlişkin Genel Bulgular

N=1431		
	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	617	43,1
Erkek	814	56,9
Eğitim Alınan Bölüm		
İİBF Bölümleri	724	50,6
Bilgisayar Mühendisliği	130	9,1
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	216	15,1
Makine Mühendisliği	58	4,1
Diğer Mühendislik Bölümleri	303	21,2
Finans ya da Ekonomi Eğitimi Alınması Durumu		
Evet	398	27,8
Hayır	1033	72,2
Finansal Varlığa Yatırım Yapılması Durumu		
Evet	404	28,2
Hayır	1027	71,8
Yatırım Yapılan Finansal Varlıklar		
Bitcoin	34	2,4
Hisse Senedi	34	2,4
Mevduat	57	4
Döviz	162	11,3
Altın	310	21,7
Tahvil - Bono	5	0,3
Yatırım Yapmadım	829	57,9

Ortalama Bir Yatırımcıya Göre Yatırım Yeteneği		
Çok iyi	66	4,6
İyi	335	23,4
Aynı	426	29,8
Kötü	450	31,4
Çok kötü	154	10,8
Risk ve Getiri Algısı		
Yüksek Risk ve Yüksek Getiri	398	27,8
Riskin Ortalama Düzeyde Olduğu İyi Bir Getiri	433	30,3
Riskin Düşük Olduğu Ortalama Bir Getiri	461	32,2
Riskin Olmadığı Düşük Bir Getiri	139	9,7

4.3.2. Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Geçerlik Analizi (Açımlayıcı Faktör Analizi)

Araştırmada kullanılan ölçeğin değişkenler arasındaki ilişkilerden hareket ederek faktör bulmaya ilişkin (Büyüköztürk, 2015: 133) açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda teste yer alacak maddelerin belirlenmesinde, maddeler tarafından oluşturulan faktörlerin öz değerlerinin 1, maddelerin faktörlerde sahip olmuş oldukları yük değerlerinin en az .30, maddelerin tek bir faktörde yer alması ve iki faktörde yer alan faktörler arasında ise en az .10 fark olmasına dikkat edilmiştir (Büyüköztürk, 2015: 134-135). Bu ölçütlere uygun olmayan maddelerin ölçekten çıkarılmasına karar verilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda bulunan faktör ortak varyansı ve faktör yük değeri raporlaştırılmıştır. Faktör analizinden sonra ölçeğin iç tutarlık katsayısına bakılmıştır. Araştırmada tüm analizler SPSS 21.0 paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmiş ve de çözümlemelerde anlamlılık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliği amacıyla öncelikle ölçekten elde edilen veriler ile açımlayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Söz konusu analizin yapılabilmesi adına ilk olarak örneklemin yeterliliğini test eden Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik testine bakılmıştır. KMO değeri .97 olarak bulunmuş ve bu oran mükemmel bir seviyede yeterliliğe işaret etmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012: 207). Bulunan değer .60'dan büyük olduğu için (Büyüköztürk, 2015:

136) bu verilerden hareketle faktör analizi yapılabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. İkinci adım olarak Bartlett Küresellik Testine bakılarak ($\chi^2=30167,214$, $p=,000$) elde edilen verilerin anlamlı farklılık gösterdiği ve faktör analizinin yapılmasına uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Faktör analizi sonucunda 22. ve 26. maddelerin iki alt boyuttaki faktör yükleri arasındaki fark .10'dan düşük olduğu için bu maddeler atılarak tekrar faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Daha sonra ikinci kez yapılan faktör analizi sonucunda KMO değeri .96, Bartlett Küresellik Testi ise ($\chi^2=27738,103$, $p=,000$) sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: KMO ve Bartlett Küresellik Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Testi		,964
Bartlett Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare	27738,103
	Df	351
	Anlamlılık	,000

Yukarıdaki tablo incelendiğinde yapılan faktör analizi açısından, örneklem büyüklüğünün 0,964 oranında yeterli olduğu görülmektedir. Geçerlilik çalışmaları neticesinde ölçeğin dört faktörlü bir yapıdan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

4.3.3. Araştırmada Kullanılan Ölçeğin Güvenirlik Analizi (İç Tutarlılık Katsayısı)

Test maddeleriyle ilgili sorulara verilecek cevap şekillerinin doğru/yanlış veya evet/hayır şeklinde iki seçenekten oluşması durumunda KR-20 ama verilecek cevap şeklinin üç veya daha da fazla olması durumunda ise Cronbach tarafından geliştirilen alfa (α) katsayısı kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2015: 182-183). 0 ile 1 arasında değer alan Alfa (α) katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2010: 405).

$0.00 \leq \alpha < 0.40$ ise ölçek güvenilir değildir,

$0.40 \leq \alpha < 0.60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,

$0.60 \leq \alpha < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilirlerdir ve

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Araştırmada kullanılan “Bitcoin Piyasasına Katılım Eğilimi Ölçeği”nin güvenirlilik analizi için cronbach alfa katsayıları

hesaplanmıştır. Ölçeğin tamamı için Cronbach alfa katsayısı, 0,96 olarak bulunmuş ve çıkan bu sonuç ölçeğin yüksek oranda güvenilir olduğunu göstermektedir.

4.3.4. Üniversite Öğrencilerinin Bitcoin’le İlgili Bilgi Faktörüne İlişkin Daha Önce Finans Ya da Ekonomi Eğitimi Almaları Değişkeni Açısından Düzeyleri

Üniversite öğrencilerinin daha önce herhangi bir finans ya da ekonomi eğitimi almaları değişkeni açısından Bitcoin piyasasına katılma eğilimleri düzeyine ait bilgi faktörüne ilişkin düzeylerini belirlemek amacıyla iki ortalama farkın önemlilik testi (t-test) değerleri Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5: Üniversite Öğrencilerinin Bitcoin Piyasasına Katılma Eğilimlerine Ait Bilgi Faktörüne İlişkin Düzeylerinin Daha Önce Finans Ya da Ekonomi Eğitimi Almalarına Göre Değişimi Tablosu

Faktör	Finans ya da Ekonomi Eğitimi Alma Durumu	N	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Bilgi	Evet	398	3,40	1,137	1429	3,78	,000
	Hayır	1033	3,63	,999			

Tablo 5’e ait veriler incelendiğinde Bitcoin ölçeğine katılan üniversite öğrencilerinin, Bitcoin piyasasına katılma eğilimleri düzeyine ait bilgi faktörüne ilişkin düzeylerinde demografik özelliklerden daha önce herhangi bir finans ya da ekonomi eğitimi alıp almama durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmış ($t= 3,781$, $p<.05$) ve araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinden daha önce herhangi bir finans ya da ekonomi eğitimi almış öğrencilerin bilgi faktörüne ilişkin düzeyleri ($\bar{x}=3,40$), daha önce herhangi bir finans ya da ekonomi eğitimi almamış öğrencilerin düzeylerinden ($\bar{x}=3,63$) düşük olduğu tespit edilmiştir.

4.3.5. Üniversite Öğrencilerinin Bitcoinle İlgili Bilgi Faktörüne İlişkin Daha Önce Herhangi Bir Finansal Varlığa Yatırım Yapma Değişkeni Açısından Düzeyleri

Üniversite öğrencilerinin daha önce herhangi bir finansal varlığa yatırım yapıp yapmama değişkeni açısından Bitcoin piyasasına katılma eğilimleri düzeyine ait bilgi faktörüne ilişkin düzeylerini belirlemek amacıyla iki ortalama farkın önemlilik testi (t-test) değerleri Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6: Üniversite Öğrencilerinin Bitcoin Piyasasına Katılma Eğilimlerine Ait Bilgi Faktörüne İlişkin Düzeylerinin Herhangi Bir Finansal Varlığa Yatırım Yapma Durumlarına Göre Değişimi Tablosu

Faktör	Daha Önce Bir Finansal Varlığa Yatırım Yapma Durumu	N	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Bilgi	Evet	404	3,04	1,100	1429	12,56	,000
	Hayır	1027	3,77	,945			
İlgi ve Güven	Evet	404	2,92	,977	1429	8,15	,000
	Hayır	1027	3,38	,967			
Farkındalık	Evet	404	2,38	1,229	1429	10,73	,000
	Hayır	1027	3,14	1,184			
Algı	Evet	404	3,23	,941	1429	4,49	,000
	Hayır	1027	3,47	,905			

Tablo 6’ya ait veriler incelendiğinde Bitcoin ölçeğine katılan üniversite öğrencilerinin, Bitcoin piyasasına katılma eğilimleri düzeyine ait bilgi, İlgi-Güven, Farkındalık ve Algı faktörlerine ilişkin düzeylerinde demografik özelliklerden daha önce herhangi bir finansal varlığa yatırım yapıp yapmama durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmış ($p<.05$) ve araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinden daha önceden bir finansal varlığa yatırım yapanların yapmayan öğrencilere göre Bitcoin piyasasına katılma eğilimleriyle ilgili ait Bilgi, İlgi-Güven, Farkındalık ve Algı faktörlerine ilişkin düzeyleri daha az olduğu tespit edilmiştir.

4.3.6.Üniversite Öğrencilerinin Bilgi Faktörüne İlişkin Finansal Yatırımlardaki Risk Ve Getiri Tercihleri Değişkeni Açısından Düzeyleri

Üniversite öğrencilerinin finansal yatırımlardaki risk ve getiri tercihleri değişkeni açısından Bitcoin piyasasına katılma eğilimi ölçeğine ait bilgi faktörüne ilişkin düzeylerini saptamak amacıyla tek yönlü varyans analizi (OneWay ANOVA)’ne ait değerler Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Üniversite Öğrencilerinin Finansal Yatırımlardaki Risk Ve Getiri Tercihleri Değişkenine Göre Bitcoin Piyasasına Katılma Eğilimi Ölçeğine Ait Bilgi Faktörüne İlişkin Görüşlerinin Analizi (Anova)

Faktör	Risk ve Getiri Tercihi	N	$\bar{x}$	SS
Bilgi	Yüksek Risk-Yüksek Getiri	398	3,36	1,12
	Ortalama Risk-İyi Getiri	433	3,55	1,01
	Düşük Risk-Ortalama Getiri	461	3,71	0,99
	Riskin Olmadığı-Düşük Getiri	139	3,74	1,00
	Toplam	1431	3,57	1,04

Tablo 8: Üniversite Öğrencilerinin Finansal Yatırımlardaki Risk Ve Getiri Tercihleri Değişkenine Göre Bitcoin Piyasasına Katılma Eğilimi Ölçeğine Ait Bilgi Faktörüne İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	Kareler Top.	sd	Kareler Orta.	F	p	Farklar
Gruplararası	30,78	3	10,259	9,578	,000	3-1, 4-1
Bilgi Grupları içi	1528,44	1427	1,071			
Toplam	1559,22	1430				

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin bilgiyle ilgili Bitcoin piyasasına katılma eğilimlerinin risk ve getiri tercihlerine göre değişimi

incelendiğinde ($F_{(3, 1427)} = 9,58$), bilgi faktörü risk ve getiri tercihleri değişkeni bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılık ($p < .05$) olduğunu göstermektedir. Anlamlı farklılık bulunan faktörlerden bilgi açısından risk ve getiri durumuna göre hangi gruplar arasında fark olduğuna scheffe çoklu karşılaştırma testi ile bakılmıştır. Test sonucunda bilgi faktörüne ilişkin Bitcoin piyasasına katılma eğilimi düzeyleri; düşük risk ve ortalama getiriye tercih eden üniversite öğrencileri ($\bar{x}=3,71$) ile riskin olmadığı ve düşük getiriye tercih eden üniversite öğrencilerinin ($\bar{x}=3,74$), yüksek risk ve yüksek getiriye tercih eden üniversite öğrencilerine ($\bar{x}=3,36$) göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin ilgi ve güven ile farkındalıkla ilgili Bitcoin piyasasına katılma eğilimi düzeyleriyle ilgili yapılan anova analizi neticesinde; önceki analizde olduğu gibi düşük risk ve ortalama getiriye tercih eden üniversite öğrencileri ile riskin olmadığı ve düşük getiriye tercih eden üniversite öğrencilerinin yüksek risk ve yüksek getiriye tercih eden üniversite öğrencilerine göre daha fazla olduğu bulgularına rastlanılmıştır. Algı faktörüne yönelik yapılan analizde ise üniversite öğrencilerinin algıyla ilgili Bitcoin piyasasına katılma eğilim düzeyleri, risk ve getiri tercihlerine göre değişmemektedir.

5. Sonuç

Araştırma sonucunda genel olarak katılımcıların %2,4'ünün Bitcoin'e yatırım yaptığı tespit edilmiştir. Katılımcıların özellikle Bitcoin piyasasına katılım eğilimi ölçeğine ilişkin farkındalık düzeylerinde İİBF bölümü öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerine göre daha fazla olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinden daha önce herhangi bir finans ya da ekonomi eğitimi almış öğrencilerin bilgi faktörüne ilişkin düzeyleri daha önce herhangi bir finans ya da ekonomi eğitimi almamış öğrencilerin düzeylerinden düşük olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinden daha önceden bir finansal varlığa yatırım yapanların yapmayan öğrencilere göre Bitcoin piyasasına katılma eğilimleriyle ilgili Bilgi, İlgi-Güven, Farkındalık ve Algı faktörlerine ilişkin düzeyleri daha az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan analizler neticesinde daha önce hiç yatırım yapmayan üniversite öğrencilerinin Bitcoin piyasasına katılma eğilimleriyle ilgili bilgi, ilgi ve güven ve algı faktörlerine ilişkin düzeyleri daha önceden Bitcoin, hisse senedi, döviz ve altına yatırım yapan üniversite öğrencilerine göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bu durum herhangi bir

finansal varlığa yatırım yapmayan üniversite öğrencilerinin Bitcoin'in güncelliği nedeniyle büyük ölçüde ilgilerini çektiği ve işlem yapmaya hazır oldukları sonucunu doğurmaktadır.

Ayrıca üniversite öğrencilerinin bilgi, ilgi ve güven ile farkındalık faktörlerine ilişkin Bitcoin piyasasına katılma eğilimi düzeyleri; düşük risk ve ortalama getiriyi tercih eden üniversite öğrencileri ile riskin olmadığı ve düşük getiriyi tercih eden üniversite öğrencilerinin, yüksek risk ve yüksek getiriyi tercih eden üniversite öğrencilerine göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Algı faktörüne yönelik yapılan analizde ise üniversite öğrencilerinin algıyla ilgili Bitcoin piyasasına katılma eğilimleri düzeyleri, risk ve getiri tercihlerine göre değişmediği bulunan diğer sonuçlar arasındadır.

6. Kaynakça

Bilir, H. ve Çay, Ş. (2016). Elektronik para ve finansal piyasalar arasındaki ilişki. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 21-31.

Bohr, J. ve Bashir, M. (2014). Whousesbitcoin? anexploration of thebitcoincommunity. TwelfthAnnual International Conference on, 94-101.

Büyüköztürk, Ş. (2015). Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı (Genişletilmiş 21. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

Çarkacıoğlu, A. (2016). Kripto-Para Bitcoin. Sermaye Piyasası Kurulu, Araştırma Raporu. <http://www.spk.gov.tr/SiteApps/Yayin/YayinGoster/1130>, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2018.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk Ş. (2012). Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve LISREL Uygulamaları (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Dulupçu, M. A., Yiyit, M., ve Genç, A. G. (2017). Dijital ekonominin yükselen yüzü: bitcoin'in değeri ile bilinirliği arasındaki ilişkinin analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(15), 2241-2258.

Gültekin, Y., ve Bulut, Y. (2016). Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Eko-Sisteminden Doğan Yeni Sektörler Ve Analizi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(3), 82-92.

<https://Blockchain.info/Markets>, Erişim tarihi: 27 Nisan 2018.

<https://tr.tradingview.com/markets/cryptocurrencies/prices-all/>, Erişim tarihi: 27 Nisan 2018.

<https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/sanal-para-birimine-ilk-o-ulke-geciyor,BNYtMm01EEyShlEOB6Wsqq>, Erişim tarihi: 27 Nisan 2018.

Kalaycı, Ş. (Ed.) (2010), SPSS Uygulamalı Çok değişkenli İstatistik Teknikleri (beşinci baskı), Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Khalilov, M. C., Gündebahar, M. ve Kurtulmuşlar, İ. (2017). Bitcoin ile dünya ve Türkiye'deki dijital para çalışmaları üzerine bir inceleme. 19. Akademik Bilişim Konferansı, 1-8.

Koçoğlu, Ş., Çevik, Y. E., ve Tanrıöven, C. (2016). Bitcoin piyasalarının etkinliği, likiditesi ve oynaklığı. İşletme Araştırmaları Dergisi, 8(2), 77-97.

Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-To-Peer Electronic Cash System. <https://Bitcoin.org/Bitcoin.pdf>, Erişim tarihi: 10 Nisan 2018.

Sönmez, A. (2014). Sanal Para Bitcoin. The Turkish Online Journal Of Design, Art And Communication – TOJDAC, 4(3), 1-14.

Yazıcıoğlu, Yahşi ve Erdoğan, Samiye (2004), SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Ankara: Detay Yayıncılık.

Yelowitz, A. ve Wilson, M. (2015). Characteristics Of Bitcoin Users: An Analysis Of Google Search Data. Applied Economics Letters, 22(13), 1030-1036.

NÖROPAZARLAMA UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Neuromarketing Application Samples

A. Selçuk KÖYLÜOĞLU*

1. Giriş

Bugünkü işletmecilik anlayışında insan davranışlarını anlamak, işletmelerin varlığının sürekli kılınması adına bir zaruriyettir. Yıllarca insanların bu kararları mantıki ölçüleri içerisinde rasyonel çıkarımlarla verdiği düşünülmüştür. Bu süreçteki rutin, düşün-algıla-al/alma şeklinde zuhur etmiştir. Maalesef süreç bu kadar basit işlememektedir. Bu durumun böyle olmadığının en basit göstergesi tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarıdır. İhtiyacı olmadığı halde bir çift ayakkabı daha satın alan tüketici davranışı nasıl açıklanacaktır? Ya da tüketici daha yeni olan bilgisayarını neden yeni çıkanyla değiştirmek istemektedir? İşte sürecin rutin bir şekilde çark ettiğini savunan anlayış bu sorular karşısında sessiz kalmaktadır. Yinelemek gerekirse bu tutum ve davranışlar insanların sadece rasyonel bir varlık olmadığını, duygularıyla da hareket ettiğini ve irrasyonel davranışlarının analiz edilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda geleneksel yöntemlerle tüketicilerin söyledikleriyle yaptıkları arasında ciddi farklar olma ihtimalinden sadece beyanlara dayalı pazarlama stratejileri oluşturmak ciddi maliyetlere davetiye çıkaracaktır (Girişken, 2015).

Bu ve benzeri ihtiyaçlardan ötürü ve teknolojik devinimlerle nöroloji ve pazarlama biliminin bir araya gelmesiyle nöropazarlama kavramı gündem olmuştur. Pazarlama alanında çeşitli nöropazarlama teknikleri kullanılarak pek çok bilimsel araştırma yapılmış ve ilerleyen teknolojiyle bilinmeyenleri ya da merak edilenleri gün ışığına çıkarmak amacıyla yapılmaya da hızla devam etmektedir. Bu çalışmada, nöropazarlama teknikleri kullanılarak ulusal ve uluslar arası çapta yapılan uygulamalar incelenmiştir. Söz konusu uygulamalarla nelerin hedeflendiği, hangi çıktıların elde edildiği ve geleneksel pazarlama ile nöropazarlama arasında nasıl bir kıyas yapıldığı ortaya konulmuştur.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Nöropazarlama

Akademik camia ve iş pratiğinin konu üzerinde bu kadar eğilmesini sağlayarak son zamanlarda ilgi toplayan nöropazarlama, kısa sürede oldukça yol kat etmiştir. Bu ilgi öncülüğünde kavramsal çerçeveyi

*Dr., Selçuk Üniversitesi, Kulu Meslek Yüksekokulu, selcuk641@gmail.com

oluşturmak adına literatürden nöropazarlamanın ne olduğu hususunda pek çok açıklama yapılmıştır. Lee ve arkadaşlarına göre nöropazarlama, insanların ürün, marka ve reklamlara verdiği içgörüsül tepkileri anlamayı geliştirmek üzere beyin dalga hareketleri ile klinik psikolojiyi birleştiren ölçmeye dayalı bir metodolojidir (Lee ve diğerleri, 2007). Bercea, tüketici davranışını beyni inceleyerek araştırmayı ve anlamayı hedef edinen interdisipliner alan olarak tanımlamaktadır (Bercea, 2013). Babu vd. göre, bilişsel nörobilimin pazarlama ve pazarlama araştırması âlemine uygulanmasıdır (Babu ve Vidyasagar, 2012). Lindstrom nöropazarlamayı, her gün alınan satın alma kararlarına yön veren bilinçaltı düşünceler, duygular ve arzuları ayyuka çıkarmanın anahtarı olarak görmektedir (Lindstrom, 2014). Butler, nöropazarlamanın insan davranışlarının biyolojisini bu bağlamda düşünce ve eylemlerini anlamaya çalıştığını öne sürmektedir (Butler, 2008). Hubert ve Kenning, kavrama biraz daha farklı yaklaşarak nöropazarlama için sadece basit bir iş aracı ifadesini kullanmıştır. Nörobilim ve pikofizyoloji çıktılarının pazarlama dünyasına entegre edilme süreci olarak tanımlamaktadırlar. Ve daha çok *tüketici nörobilimi* kavramını yeğlemişlerdir (Pop ve Iorga, 2012). Georges ve Badoc, nöropazarlamanın iş yaptıkları kitlenin kararlarını etkilemek maksadıyla, fikir üretim mekanizmalarına dair insan beyni bilgi sürecinin bilinmesi olarak açıklamaktadır (Pop ve Iorga, 2012). Stephen Genco, nörobilim, metot ve tekniklerini kullanan yahut nörobilim bulguları ve görüşleriyle aydınlatılan her türlü pazarlama veya pazar araştırma faaliyeti olarak tanımlamaktadır (Genco vd., 2013). Pepe Martinez' e göre nöropazarlama, insan beynini araştıran nöroloji, düşünce ve davranış arasındaki ilişkiyi inceleyen bilişsel psikoloji ve tüketicilerin ihtiyaçlarını tatmin etmek ve böylece kârı ençoklamak için ürün ve hizmetlere dönük yeni konseptler geliştirmekten sorumlu bilim ve sanatın karışımı gibi çok farklı disiplinlerin entegrasyonudur (Martinez, 2012).

3. Nöropazarlama Uygulama Örnekleri

Pazarlama alanında çeşitli nöropazarlama teknikleri kullanılarak pek çok bilimsel araştırma yapılmış ve ilerleyen teknolojiyle bilinmeyenleri ya da merak edilenleri gün ışığına çıkarmak amacıyla yapılmaya da hızla devam etmektedir. Yapılan araştırmalara daha fazla alan açabilmek adına bu araştırmaları bir tablo şeklinde düzenlemek gerekmektedir.

Tablo 1. Nöropazarlama Teknikleriyle Yapılan Araştırmalar

Metot	Araştırmacılar	Araştırma Konusu	Bulgular
	<i>BakalashandRiemer (2013)</i>	fMRI kullanarak reklam için tetiklenen	

fMRI		duygusal uyarılma ve hafızayı keşfetmek	
	<i>Esch ve Diğerleri(2012)</i>	Açıklayıcı bilgi ve deneyimli duyguları kullanarak markaları değerlendirmek	
	<i>Knutson ve Diğerleri (2007)</i>	Satın alımların nöral belirleyicileri	Satın alma kararları ürün istekliliği ve mübadeleyi kapsamaktadır.
	<i>Mason ve Diğerleri(2009)</i>	Sosyal etki nöral mekanizmalar konusu	
	<i>Plassmannve Diğerleri (2007)</i>	Müşteri sadakati nöral ilişkisi	Orta orbitofrontal korteks ödemeye istekli kodlardır.
EEG			
	<i>NeuroFocus, a NielsenCompany – MYND system</i>	Sorunun belirlenmesi: Yeni bir aperiatif gıda ürünü ambalajı neden çalışmaz?	Testler, yeni ambalajın duygusal olarak tüketicilerin ilgisini çekmediğini ve hafızada herhangi etki oluşturmadığını saptamıştır.
	<i>Ravajave Diğerleri (2013)</i>	Satın alma kararının tahmin edilmesi: Frontal korteks üzerinde hemisferik asimetrisinin rolü	
	<i>Vecchiato, Toppi, Astolfi, Fallani, Cincotti, Mattia, Bez ve Babiloni</i>	Tüketicilerin reklam izlediği sırada oluşan frontal aktivite analizi	Hoş/hoş olmayan reklamların faaliyetleriyle ilgili olarak beynin sağ ve sol hemisferlerinde (yarımkürelerinde) teta ve alfa dalgalarında asimetrik bir artış vardır.
Göz İzleme	<i>Maughan, Sergei ve Stevens 2007</i>	Otobüs durakları reklamlarının göz takip tekniğiyle incelenmesi	Reklama yönelik sabitleme sayısı ve süresiyle değerlendirme arasında olumlu korelasyon tespit edilmiştir.
	<i>Day ve diğerleri 2006</i>	Karar alma çeldirisi ve uyarılma kaynağı çoklu tutumu	Bireylerin reklamlara gözlerini sabitleyip sabitlemedikleri ve göz hareketlerinin olup olmadığı

		üzerine flaş engelleyicilerinin etkileri	ortaya konulmuştur.
	<i>Coulter 2007</i>	Göz hareketi önyargısı ve fiyat yuvarlama davranışında rakamın etkileri	Fiyat yuvarlama davranışının meydana getirdiği etki göz hareketiyle incelenmiştir.

Tüketici psikolojisi nörobilim uygulamaları son on yılda akademik araştırma ve iş pratiğinde ciddi anlamda nüfuz elde etmiştir. Son on yıl içinde bu konu etrafındaki en iyi pazarlama dergileri ve Google referanslarının sayısı katlanarak büyümüştür. Benzer durum, kurulan nöropazarlama şirket sayıları için de geçerlidir. Geçen bu süre zarfında nöropazarlama büyük ilgi görmüş ve nöropazarlama şirketlerinin dikkat çeken gelişimi, okları üzerine çekebilmeyi başarmıştır (Plassmann, Ramsøy ve Milosavljevic, 2012: 18-36).

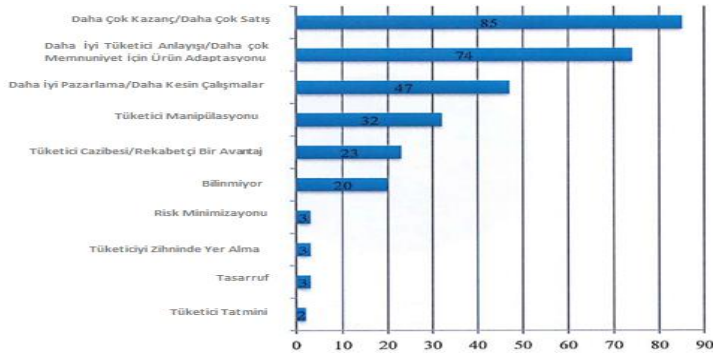
Bu anlayışla dünyaca ünlü şirketlerin nöropazarlamayı kullanım amaçları şu şekilde sıralanabilir:

Tablo 2. Küresel Şirketlerin Nöropazarlama Uygulamaları

Şirket	Sektör	Nöropazarlama Kullanım Amacı
<i>GMTV</i>	Televizyon	Reklamverenlere izleyici beyinlerinin sabah saatlerinde nasıl harekete geçtiğini öğretmek için bir çalışmanın yapılması
<i>VIACOM</i>	Medya	Reklam tepkileri çalışması
<i>HAKUHODO</i>	Reklamcılık	Ürün, marka, reklam ve video içeriklerinin gözlenmesi
<i>PHD</i>	Medya Planlama	Reklamın göreceli etkinliğinin ölçümü
<i>Yahoo</i>	Medya	Bir televizyon reklamında tüketici tepkilerinin araştırılması
<i>Hyundai</i>	Otomotiv	Spor bir araba gören tüketici reaksiyonlarının araştırılması
<i>Microsoft</i>	Teknoloji/Yazılım	Tüketicilerin şaşırma, tatmin olma ve öfkelenme dahil, onların bilgisayarla olan etkileşimlerini anlamak
<i>Microsoft</i>	Teknoloji/Yazılım	Tüketicilerin bir XBOX (oyun konsolu) kullanırken nasıl angaje olduklarının araştırılması
<i>Ebay</i>	Online Açıkartırmalar	Nöropazarlama araştırma temelinde uyarlanmış reklam kampanyası
<i>Frito-Lay</i>	Gıda	Nöropazarlama temelinde araştırmaya dayalı reklam, ürün ve ambalajlamanın ayarlanması

Kaynak:JasonFlores, ArneBaruca& Robert Saldivar, “Is NeuromarketingEthical? Consumers Say Yes. Consumers Say No.”, **Journal of Legal, EthicalandRegulatoryIssues**, Vol. 17, No. 2, 2014, pp. 78.

Ancak nöropazarlamaya ilgi duyan bu küresel şirketlerin nöropazarlamadan beklentileri farklıdır. Şirketlerin nöropazarlamayı kullanma nedenleri ile ilgili yapılan araştırmada alınan 292 cevap bunun en bariz göstergesidir (Couson ve Vayssettes, 2013: 66):

Şekil 1. Şirketler Nöropazarlamayı Neden Kullanmaktadır?

Kaynak:CêliaCouson ve EmilieVayssettes, “How Neuromarketing Has Changed Marketing”, (Yayımlanmamış Lisans Tezi, HalmstadUniversity School of Business andEngineering, 2013), s. 66.

Son olarak nöropazarlamanın yeni yeni gelişmeye başlayan Türkiye ayağında da daha çok akademik düzeyde değişik çalışmalar yürütülmektedir. Üniversitelerde yüksek lisans ve doktora prgramları açılmaktadır, araştırma ve uygulama merkezleri kurulmaktadır, çalıştaylar düzenlemektedir, konferans-seminer ve kongreler tertip edilmektedir. Örneğin ODTÜ ve Boğaziçi üniversiteleri, nörobilim ve nöroteknoloji ortak doktora programları ile akademik çalışmalar yapmaktadır. Üsküdar Üniversitesi nöropazarlama yüksek lisans programını açmıştır. Hitit ve Fırat Üniversiteleri nöropazarlama araştırma ve uygulama merkezlerini kurmuşlardır. Yeni yeni emeklemeye başlayan nöropazarlamaya duyulan ilgi, ülkemizde de özellikle son yıllarda giderek artmış ve literatürdeki yerini almıştır. Özdoğan vd., 2008; Ural, 2008; Tüzel, 2010; Giray ve Girişken, 2013; Utkuğlu ve Alkibay, 2013; Yücel ve Çubuk, 2013; Akın ve Sütütemiz, 2014; Aytekin ve Kahraman, 2014; Bozoklu ve Alkibay, 2014; Girişken vd., 2014; Yücel ve Çubuk, 2014; Özkaya, 2015; Silkü ve Şar, 2015; Yücel vd. 2015 (Ustaahmetoğlu, 2015: 157).

4. Sonuç

Müşteri memnuniyeti ve tüketici isteklerini odağına almış ve kendine gaye edinmiş olan günümüz pazarlama mantalitesi, söz konusu noktaya erişinceye dek gerek pazarlamanın işlevi konusunda olsun gerekse işletme ve pazarlamacıların bakış açılarında olsun süreç içerisinde kademeli ve radikal değişimler yaşanmıştır. Kuşkusuz bu değişimden pazarlamanın üç önemli başrol oyuncusu olan üreticiler/satıcılar, tüketiciler/alıcılar ve reklamcılar bazı dersler çıkarmışlardır. Bugünün başarılı ikna ustasının hem ürün gamının ilerisine geçmesi hem de duruma göre farklılık arz eden değişimlerin ötesine geçecek belirli eylem planına sahip olması gerekmektedir. Pazarlamacılar yeni yöntem ve tekniklerle satışları arttıracak strateji ve politikaları benimsemelidirler. Aksi halde, geleneksel yöntemlerle tüketici üzerinde oluşan bu kümülatif etki olan aşırı pazar yüklemesi neticesinde düş kırıklığına dönüşebilir. Son önemli paydaş olan reklamcılar ise, toplumu doğru tahlil edebilmeli, pazar gereksinimlerini öngörebilmeli, müşteri istek ve ihtiyaçlarını cezbedilmeli ve firmayla ilgili araştırmaları doğru yöntemlerle inceleyerek sonuçlar üretebilmelidirler. Bu açıklama için kullanılacak en uygun anahtar kelime toplum mühendisliğidir. Çünkü hem rasyonel hem de pragmatist bir toplum mühendisi, güvensizliği güvene dönüştürmeyi çok iyi bilir ve bir satranç oyuncusu gibi karşı tarafın hangi hamleleri yapacağı projeksiyonu çizebilir. Bu ölüm kalım savaşında ancak açıklanan şekilde faaliyet gösteren taraflar hayatta kalırken, aksi davranış sergileyenler için sonuç hüsrana olmaktadır ve olmaya da devam edecektir. AdAge' in bir anekdotu, durumu tüm çıplaklığıyla göstermektedir. Söz konusu yapılan araştırmaya göre, küresel reklam harcamaları 2013 yılında 500 milyar dolarla tarihin en yüksek sınırına ulaşmıştır ancak bu paranın yarısı boşa gitmiş ve pazar araştırmalarına çok büyük bütçeler ayrılrsa da boşa giden yarının hangisi olduğu bilinmemektedir. Bu olumsuzlukları bertaraf etmek adına yola çıkan pazarlama, daha doğru tahlil ve tespitler yapabilmek ve sağlıklı çözümler üretebilmek için bireylerin tamamen akılcı davranışları şeklinde günümüzde geçer akçe kabul edilmeyen inanışları geri plana atmıştır. Evet, bazı yazarlar söz konusu rasyonellik kavramının içinde istek, inanç gibi unsurların yer aldığını ileri sürseler de, bu anlayış insanı metalaştıran teknolojik bir yaklaşımın ötesine geçememiştir. Zira bu anlayışın temeli, tek bir düzlem üzerine kurgulanmış ve bireye özgü nitelikler ile davranış arasındaki algoritmanın ortaya koyduğu kompleksiteye cevap verememiştir.

Bu bilgiler öncülüğünde beyindeki nörolojik aktivasyonlar daima gerçeği yansıtmaktadır. Dolayısıyla nöropazarlama, bireylerin mesajlara nasıl reaksiyon gösterdiğinin izlenilmesinde stratejik öneme sahip bir araştırma sahasıdır. Böylesi öneme sahip bir alanda yapılan pek çok bilimsel araştırma,

müşteri istek ve ihtiyacını çeşitli reklam ve kampanyalarla belirlemek isteyen işletmelerin anılamapaylarını önemli ölçüde azaltmaları, maliyetlerini minimize etmelerini ve tüketicilere karar verme aşamasındaki farkı artırıcı niteliğe sahip alternatif ürünler karşısında yardımcı olarak, müşteri tatmin düzeyinin artırılmasına da destek olmaktadır. Sözün sonunda, zihinsel ve duygusal aktivasyonları baz alan bu alanda bu zaman kadaryapılmış araştırmalar, bugün yapılan araştırmalar ve gelecekte yapılması öngörülen uygulamaların özetini opazarlamanın hem iş profesyonelleri, pazarlamacılar ve reklamcılar hem de akademik camia tarafından geniş bir formda kullanılacağını sarıh bir gösterge sidir.

KAYNAKÇA

Babu, S. & Thalluri Prasanth Vidyasagar (2012), “Neuromarketing: Is Campbell in Soup”, **The IUP Journal of Marketing Management**, Vol. XI, No. 2, pp. 77.

Bercea, M. D. (2013), “Quantitative Versus Qualitative in Neuromarketing Research”, **MPRA Munich Personal RePEc Archive**, 44134, 3, pp. 2.

Couson C. and Emilie Vayssettes (2013), “How Neuromarketing Has Changed Marketing”, (**Lisans Tezi**, Halmstad University School of Business and Engineering), pp. 66.

Flores J., Arne Barua & Robert Saldivar (2014), “Is Neuromarketing Ethical? Consumers Say Yes. Consumers Say No.”, **Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues**, Vol. 17, No. 2, pp. 78.

Genco, S. J., Andrew P. Pohlmann & Peter Steidl (2013), **Neuromarketing for Dummies**, [electronic version] Canada: John Wiley & Sons Ltd.

Girişken, Y. (2015), **Gerçeği Algı**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2015.

Hubert, M. & Peter Kenning (2008), “A Current Overview of Consumer”, **Journal of Consumer Behaviour**, 7, 276–280.

Lee, N., Amanda J. Broderick ve Laura Chamberlain (2007), “What is Neuromarketing? A Discussion and Agenda for Future Research”, **International Journal of Psychophysiology**, 63, pp. 199-204.

Lindstrom, M. (2014), **Buy-ology Satın Almaya Dair Bildiğimiz Herşey Neden Yanlış**, Ümit Şensoy (çev.), 1. Baskı, İstanbul: Optimist Yayınları, s.13.

Martinez, P. (2012), **The Consumer Mind Brand Perception and The Implication for Marketers**, [electronic version] UK and United States: Kogan Page Limited.

Pop, N. A.& Ana Maria Iorga (2012), “A New Challenge for Contemporary Marketing –Neuromarketing”, **Management &MarketingChallenges for The Knowledge Society**, Vol. 7, No. 4, pp. 636.

TÜRKİYE’DE FİNANSAL OKURYAZARLIK İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ:2010-2017 DÖNEMİ

Dr.Öğr.Üyesi Ş. Gül REİS¹ & Araş.Gör. Berna DOĞAN²

Doç. Dr .İbrahim Halil EKŞİ³

ÖZET

Finansal okuryazarlık, bireylerin tasarruf ve harcama tutumunu, yatırımcıların refah düzeyini ve ülkelerin gelişmişliğini etkileyen önemli bir konudur. Ulusal ve uluslararası literatürde özellikle öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesini ölçen ve bunun hem finansal davranışlardaki hem de iş dünyasındaki etkilerini vurgulayan çalışmalar yer almaktadır. Türkiye’ de ise, 2010 yılı itibari ile bilimsel çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Üniversitelerde ve Borsa İstanbul gibi önemli finans kurumlarında farkındalık artırıcı çalışmalar ve eğitimler hız kazanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, 2010-2017 yılları arasında Ulakbim ve Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında yayınlanmış olan finansal okuryazarlık ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz tekniği ile incelenmesidir. Araştırma sonucunda, incelenen 33 çalışma;yayın türü dağılımı, yayınların yıllara göre dağılımı, örneklem profili ve kullanılan yöntemler açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: finansal okuryazarlık, bibliyometrik analiz, veri tabanları

1.GİRİŞ

Finansal okuryazarlık, bireylerin bütçe planlama, tasarruf yapma, borç alma(kredi) ve yatırım gibi temel finansal konularda karar alma

¹ greis@gantep.edu.tr

² dogan.brn@gmail.com

³ eksihalil@gmail.co

becerilerini gösteren bir kavramdır. Çok zengin bir ekonomik ve finansal içeriği olan kavram araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Bunlardan biri olan Noctor ve diğerlerinin(1992) finansal okuryazarlık ile ilgili tanımı en eski tanımlardan biridir. Buna göre, finansal okuryazarlık bireylerin paralarını yönetirken bilinçli değerlendirmeler yapabilmesi ve efektif kararlar alabilmesidir¹. Bu tanım yaygın şekilde, Finansal Hizmetler Kurumu (FSA), İngiltere'deki Ulusal Sürekli Yetişkin Eğitim Enstitüsü (NIACE) ve Avustralya'da ki yetişkin okuryazarlık konseyi de dâhil olmak üzere birçok araştırma kuruluşu tarafından benimsenmiştir². Schagen ve Lines (1996) bu kavramın finansal planlama, problem çözme, karar verme olmak üzere üç ana yetenek üzerine kurulu olduğunu belirtmiştir. Yazarlar finansal okuryazar birinin para yönetiminin ana kavramlarını anlayabileceğini, finansal kurumların, sistemlerin ve servislerin çalışma şekilleri hakkında bilgi sahibi olacağı ve finansal konuların yönetiminde etkinliğe ve sağlamlığa ortam hazırlayabilecek tutuma sahip olacağını ileri sürmüşlerdir³. Daha sonra yapılan araştırmalarda daha detaylı tanımlara rastlamak mümkündür. Örneğin Marcolin ve Abraham'a (2006) göre finansal okuryazar; bir banka hesabını dengede tutma, bütçe hazırlama, gelecek için tasarruf yapma, borcu yönetmek veya borçtan sakınmak için strateji öğrenme yeteneğine sahip olan kişidir⁴.

Yapılan bu tanımlar bireyin finansal okuryazar olmasının hem kendi ekonomisi hem de ülke ekonomisi için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu önemden hareketle Türkiye'de bu konunun

¹ Goel, Isha. AndKhanna, S. Ram. (2013). FinancialEducation As ToolToAchieve Financial Literacy. EasternEconomic Forum, 338-345.

² B. ERGÜN, A. ŞAHİN Ve E. ERGİN, Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7-34.

³ İlahe İSLAMLİ, Yusif ALİYEV, Finansal Okur Yazarlığın Sosyo-Ekonomik Duruma Etkisi: Bakü Örneği, ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 2016.

⁴ B. ERGÜN, A. ŞAHİN Ve E. ERGİN, Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7-34.

yapılan bilimsel çalışmalardaki farkındalığı ortaya konulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, 2010-2017 yılları arasında Ulakbim ve Yükseköğretim Kurumu Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında yayınlanmış olan finansal okuryazarlık ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analiz tekniği ile incelenmesidir. Bu kapsamda 33 adet bilimsel çalışmaya ulaşılmış ve sonuçları raporlanmıştır.

2.ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada ulusal ve uluslararası literatürde özellikle öğrencilerin ve diğer sosyo ekonomik grupların finansal okuryazarlık seviyesini ölçen ve bunun hem finansal davranışlardaki hem de iş dünyasındaki etkilerini vurgulayan çalışmalar yer almaktadır.

Türkiye’de bu konu 2010 yılı itibari ile bilimsel çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Üniversitelerde ve Borsa İstanbul gibi önemli finansal kurumlarda farkındalık artırıcı çalışmalar ve eğitimler hız kazanmıştır.

Bu araştırmanın temel amacı; 2010-2017 yılları arasında finansal okuryazarlık konusunda Ulakbim ve YÖK Ulusal Te Merkezi veri tabanlarında yayınlanmış olan çalışmaları yöntem, örneklem, ölçek, kullanılan değişkenler ve bulgularına dönük bir içerik analizi ile değerlendirmektir. Bu kapsamda alanyazında “finansal okuryazarlık” ile ilgili çalışmaların durum tespitinin yapılması ve alanda çalışmak isteyen araştırmacılara katkı sağlanması ikinci amaç olarak belirlenmiştir.

Araştırma, finansal okuryazarlık konusunu söz konusu veri tabanlarında bibliyometrik analiz ile ele alan ilk çalışmadır. Literatürde bu konuyla ilgili başka bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Çalışmada bibliyometrik analiz tekniği kullanılmıştır. Bibliyometrik analizi yönteminin seçilmesinin başlıca nedeni, içerik analizinin benzer verileri belirli kavramlar türünden ifade ederek okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenlemeye ve yorumlamaya yardımcı olmasıdır¹.

Bibliyometri, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplar ve diğer iletişim ortamlarına uygulanması olarak tanımlanmaktadır². Bibliyometrik araştırmalarda, belgelerin ya da yayımların belirli özellikleri çözümlenerek bilimsel iletişime ilişkin bulgular elde edilmektedir. Araştırmacıların farklı nedenlerle bibliyometrik araştırmalara yöneldiği bilinmektedir.

Bibliyometrinin çeşitli uygulanma alanları vardır. Bunlar; araştırma verimliliğine ve etkisine uygulaması, araştırmacının verimliliğine uygulanması, kurumsal verimliliğe ve etkisine uygulanması, ulusal analizlere uygulanması, dergilerin değerlendirilmesine uygulanması olarak sıralanabilir³.

Bibliyometrik araştırmalarla bir yandan herhangi bir konudaki en verimli araştırmacılar belirlenirken, diğer yandan da bunlar arasındaki etkileşimin boyutları gözler önüne serilebilmektedir. Bibliyometrik araştırmalar, benzer bir yaklaşımla çeşitli konularda ülkeler arasında, kurumlar arasında ya da ekoller arasında karşılaştırmalar yapılmasına da

¹ Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

²Pritchard, A. (1969). Statistical BibliographyOrBibliometrics? *Journal Of Documentation*, 25: 348-349.

³Canan Can TATAR, Ahmet Serkan ECE; Bilimsel Dergilerdeki Müzik Makalelerinin Bibliyometrik Profili, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 2012.

olanak sağlamaktadır¹. Koehler’e göre; bibliyometri ile uğraşan kişilerin en az dört gruba ayrılabilceğini belirtmektedir;

- Atıf analizi üzerine çalışanlar,
- Ortak atıf (co-citation) analizi üzerine odaklananlar,
- Kişilerin, kurumların ya da ülkelerin verimliliği ile ilgilenenler,
- Kitap, makale, patent gibi bilgi ürünleri ile ilişkili çalışmalar yapanlar.

Çalışmada ‘finansal okuryazarlık’ kavramı, 2010-2017 yılları arasında, Yükseköğretim Kurulu(YÖK) Başkanlığı resmi web sitesinde yayımlanmış tezler ve ULAKBİM veritabanından taranmıştır.

Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- Yayınlanan çalışmaların türü nedir?
- Yayınlanan çalışmaların amacı nedir?
- Yayınlanan çalışmalarda örneklem olarak kimlere başvurulmuştur?
- Yayınlanan çalışmalarda kullanılan yöntem dağılımı nasıldır?
- Yayınlanan çalışmalardaki ölçekler nedir?
- Yayınlanan çalışmaların değişkenleri nelerdir?
- Yayınlanan çalışmalardan ne gibi bulgular elde edilmiştir?
- Yayınlanan çalışmalarda yazar ne gibi önerilerde bulunmuştur?

¹Koehler, W. (2001). Information science as “LittleScience”: The implications of a bibliometric analysis of the Journal of the American Society for Information Science. *Scientometrics*, 51(1): 117-132.

Yayınların yıllara, türlerine, amaçlarına, örneklem katılımcılarına, araştırma yöntemine, kullanılan ölçek türüne ve finansal okuryazarlık ile ilişkili değişkenlere göre sınıflandırılması yapılmıştır. Çalışma kapsamındaki Ulakbim ve YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında yayınlanmış erişime açık tezlere ve makalelere ilişkin bilgiler elektronik ortamdan alınarak Excel programına aktarılmış, tüm hesaplamalar ile tablolara ve grafiklere yönelik işlemler bu program üzerinden gerçekleştirilmiştir.

4.BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

YÖK Ulusal Tez Merkezi ve ULAKBİM veri tabanlarında özet, başlık, dizin ve konularda tarama yapılmış ve YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan taramada 10'u erişime kapalı 25 tez, ULAKBİM arşivde ise 17 adet makaleye ve 1 adet TUBİTAK projesine ulaşılmıştır.

Finansal okuryazarlık kavramının diğer kavramlarla ilişkisine yani değişkenlerine bakıldığında;

- Gelir gider,
- Finansal durumunu yönetme,
- Para harcama ve yönetme,
- Finansal kayıtları saklama,
- Faturaları ödeme zamanı,
- Bütçe yapma,
- Para biriktirme,
- Aylık bütçe,
- Temel bankacılık işlemleri,
- Kredi kartı kullanımı,

- Ekonomi ve finansal gelişmeleri takip etme,
- Temel finansal kavramlar,
- Gelecek için yapılan finansal planlar
- Matematik ve faiz hesaplamaları
- Bankalarda operasyonel işlem yapma
- Kredi kartı durumu

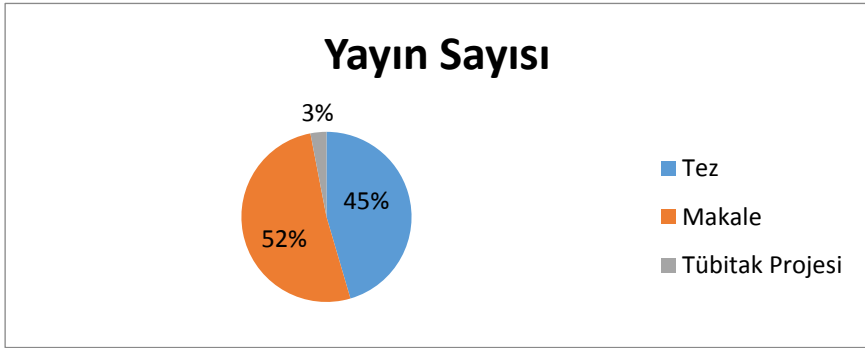
gibi kavramlarla finansal okuryazarlık kavramının yakından ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

Finansal okuryazarlık kavramı çerçevesinde incelenen 33 yayının bulgularına bakıldığında;

- Eğitim ile finansal okuryazarlık düzeyinin artması açısından birebir bağlantı olduğunu,
- İşletme öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerinden daha başarılı olduğu,
- Ailelerin finansal okuryazarlık eğitiminde bireyler üzerinde etkili olduğu,
- Erkek öğrencilerin, bayan öğrencilere oranla daha iyi bir finansal okuryazarlık seviyesine sahip olduğu,
- Unvan seviyeleri yükseldikçe finansal durumunu yönetmedeki başarı düzeyinin yükseldiği,
- Katılımcıların gelir düzeyleri ile kredi kartı toplam limitleri arasında anlamlı bir fark olduğu ve gelir düzeyi yükseldikçe kredi kartı toplam limitinde de arttığı,
- Cinsiyet açısından kadınlar erkeklere göre daha risk-almayan profil içerisinde yer aldığı,

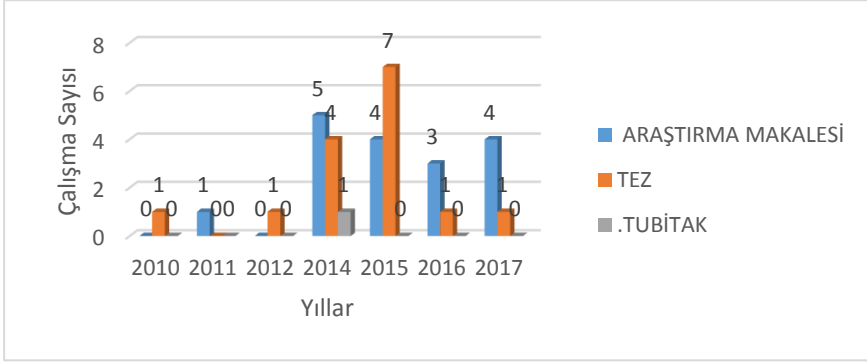
- Eğitim seviyesi düşük olan insanlar daha fazla ve daha fazla miktarda borçlandıkları,
- Birçok öğrencinin finansal okuryazarlık düzeyleri düşük olmasına rağmen bu durumun farkında olmadıkları,
- Finansal okuryazarlığın kredi kartı kullanımı üzerinde olumlu bir etkisi olduğu,
- Yaş faktörünün finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde etkisinin olduğu,
- Ekonomik ve finansal gelişmelerin takip edildiği kaynaklara bakıldığında öğrencilerin gelişmeleri en fazla internet ortamından takip ettiğisonuçlarına ulaşılmaktadır.

Şekil 1 incelendiğinde, sözkonusu veritabanlarında yayınlanan ve taramadan elde edilen 33 yayından % 52' i makale, % 45'i tez ve %3'ü TUBİTAK projesinden oluştuğu görülmektedir.

Şekil 1:Finansal Okuryazarlıkla İlgili Çalışmaların Dağılımı

Şekil 2 finansal okuryazarlık konusunda yapılan çalışmaların yıllar itibariyle dağılımını göstermektedir.

Şekil 2:Finansal Okuryazarlıkla İlgili Çalışmaların Yıllar İtibariyle Dağılımı

Türkiye’de ‘Finansal okuryazarlık’ ile ilgili çalışmalar 2010 yılında bir tezin yayınlanmasıyla başlamıştır. Bu alanda en çok makale 2014 yılında yayınlanırken en çok tez ise 2015 yılında yayınlanmıştır. TUBİTAK projesi ise 2014 yılında yayınlanmıştır. Finansal okuryazarlık kavramı çerçevesinde incelenen 33 yayından 7’si araştırma makalesi 4’ü tez olmak üzere toplamda 11’i 2015 yılında yayınlanmıştır. Bu alanda yapılmış en çok çalışma 2015 yılında karşımıza çıkmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda örnekleme yer alan kişilerin profili Tablo 1’deki gibidir.

Tablo 1:Yayınlarda Kullanılan Örneklem Profili

Katılımcılar	Frekans(f)	Yüzde (%)
Akademik Personel	3	10
Banka Müşterileri	1	3
Bireysel Yatırımcılar	1	3
Hisse Senedi Yatırımcıları	2	7
Kredi Kartı Kullanıcıları	3	10

Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Yöneticileri	1	3
Lise Öğrencileri	2	7
Sağlık Kurumlarında Çalışanlar	1	3
Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler	1	3
Tüketici Olan Bireyler	1	3
Üniversite Öğrencisi	15	48
Genel Toplam	31	100

Finansal okuryazarlık kavramı çerçevesinde incelenen 33 yayından birinin örnekleme ulaşamamış olmamızdan ve diğerinde de literatür taraması yapıldığından dolayı örneklem kullanılmadığı için toplamda 31 adet örneklem profili değerlendirilmiştir.

Yüzde dağılımına bakıldığında çalışmaların %48’inde örneklem katılımcıları olarak üniversite öğrencilerinin kullanıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Finansal okuryazarlık kavramı çerçevesinde incelenen 33 yayında; banka müşterileri, bireysel yatırımcılar, küçük ve orta ölçekli işletme yöneticileri, sağlık kurumlarında çalışanlar, serbest muhasebeci mali müşavirler ve tüketici olan bireyler üzerinde şimdiye kadar sadece 1 adet çalışma yapılmıştır.

Üniversite öğrencileri, akademik personel ve kredi kartı kullanıcılarının ‘finansal okuryazarlık’ kapsamında daha çok bilgilerine başvurulmuş ve sonuçları incelenmiştir.

Tablo 2:Yayınlarda Kullanılan Yöntemlerin Dağılımı

Analiz Türü	Frekans (f)	Yüzde (%)
İçerik Analizi	1	1
ANOVA	9	14
Çapraz Tablo	4	6
Faktör Analizi	3	5
Frekans Analizi	5	8
Ki-Kare	11	17
Korelasyon	3	5
Logit-Probit Model	1	1
Regresyon	2	3
T-testi	11	17
Diğer Testler	15	23
Toplam	65	100

Finansal okuryazarlık kavramı çerçevesinde incelenen 33 yayından %17'sinde Ki-kare analiz yöntemi ve T-testi kullanılmıştır.

5.SONUÇ

Çalışmada finansal okuryazarlık ile ilgili yapılan yayınların bibliyometrik analizle değerlendirilmesi sonucunda;

- Yayın türü olarak en çok makalenin tercih edildiği,
- Yayınların en çok 2015 yılında yapıldığı,
- Örneklem katılımcılarının çoğunluğunun üniversite öğrencilerinden oluştuğu,

- Araştırmada en çok kullanılan analizlerin Ki-kare ve T-testi olduğu,
- Bireylerin finansal tutum ve davranışlarının sosyodemografik değişkenlere ve finansal bilgi düzeyine bağlı farklılaştığı saptanmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda getirilebilecek öneriler şu şekilde sıralanabilir.

- Bireylerin kendi bütçelerini oluşturma becerilerini kazanabilmek ve ekonomiye katılabilmelerini sağlayabilmek için ilköğretim düzeyinde eğitimden yüksek öğretime kadar olan süreçte, finansal okuryazarlık konusunun müfredata eklenmesi uzun vadede bireylerin ve ülkenin refahına olumlu katkı sağlayacaktır.
- Finansal okuryazarlık düzeyinin finansal piyasalara olan etkileri düşünüldüğünde, daha fazla güven sağlanması ve sermayenin tabana yayılması için daha fazla farkındalık çalışmalarının yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.
- Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerinin bu konuyu faaliyetleri arasına almaları gerekmektedir.
- Devlet, tüketici kurumları ve kredi kartı veren kuruluşların kredi kartı sahiplerinin okuryazarlığını arttırmak ve doğru kararlar vermelerini sağlamak için kredi kartları ile ilgili eğitim programları hazırlamaları etkili olacaktır.

KAYNAKÇA

Altan, F., & Biçer, E. B. (2017). Sağlık Bakanlığına Bağlı Hastanelerde Çalışan Sağlık. Business & Management Studies: Busines and Management Studies: An International Journal, 5(2), 481-499.

Araz, T. (2012). FinancialLiteracy And Credit Card Arrears. Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Aren, S., & Aydemir, S. D. (2014). A Literature Review On FinancialLiteracy. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 6(11), 33-49.

Ateş, S. (2014). Finansal Okuryazarlık Ve Davranışsal Önyargılar: Bireysel Hisse Senedi Yatırımcısı Üzerine Ampirik Bir Çalışma. Galatasaray Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Barmaki, N. ((2015),). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Hacettepe Üniversitesi Örneği. Hacettepe Üniversitesi, Doktora Tezi.

Bayram, S. S. (2010). Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama. Anadolu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Bayram, S. S. (2014). Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi Davranışları: Anadolu Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Uygulama. Business & Management Studies: An International Journal, 2(2), 105-135.

Baysa, E. (2015). Finansal Okuryazarlık Ve Banka Müşteri Segmentasyonları Üzerine Bir Uygulama. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Biçer, E. B., & Altan, F. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık İle İlgili Tutum Ve Davranışlarının Değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(4), 1501-1517.

Coşkun, S. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış Ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Algıları Üzerine Bir Araştırma. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 5(7), 2257-2258.

Çelikkol, H., Çelikkol, M. M., & Özkan, N. (2017). A Research On Financial Literacy of Dumlupınar University's Academic Staff. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Çömlekçi, İ. (2017). İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Katılım Bankaları Müşterileri Üzerine Bir Araştırma . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63).

Dağdelen, T. (2017). Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi ve Aydın İlindeki Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Üzerine Bir Uygulama. *Adnan Menderes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*.

Daşdöğen, S. (2015). Household Indebtedness And Financial Literacy In Turkey . *Boğaziçi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*.

Er, F., Temizel, F., Özdemir, A., & Sönmez, H. (2014). Lisans Eğitim Programlarının Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisinin Araştırılması: Türkiye Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 113-126.

Ergün, B., Şahin, A., & Ergin, E. (Tarih Yok). Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7-34.

Goel, I., & Khanna, S. R. (Tarih Yok). Financial Education As Tool To Achieve Financial Literacy. *Eastern Economic Forum*, 338-345, <http://www.tkyd.org/tr/faaliyetler-Egitim-Programlari.Html> Adresinden Alındı

Güler, E. (2015). Hanehalkının Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma: Sakarya İli Örneği. *Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*.

Güvenç, H. (2016). Lise Öğrencileri İçin Finansal Okuryazarlık Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 847-863.

İslamlı, İ., & Aliyev, Y. (2016). Finansal Okur Yazarlılığın Sosyo-Ekonomik Duruma Etkisi: Bakü Örneği. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 3(6), 11-20.

Kahraman, Y. E. (2015). Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Finansal Okuryazarlık Araştırması. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Karaağaç, A. (2015). Finansallaşma Sürecinde Finansal Okuryazarlık. İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Kaya, A. (2015). Kobi Yöneticilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Belirlenebilmesine Yönelik Bir Araştırma: İzmir İli Örneği. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Kılıç, Y., Ata, H. A., & Seyrek, İ. H. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 66(4), 129-150.

Koehler, W. (2001). Information Science As “Little Science”: The Implications Of A Bibliometric Analysis Of The Journal Of The American Society For Information Science. Scientometrics. 51(1): 117-132.

Kozak, D., & Nazmi, Ç. (2012). Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi’nde Yayımlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili. Türk Kütüphaneciliği 26, 734-756.

Özdemir, A., Temizel, F., Sönmez, H., & Er, F. (2015). FinancialLiteracy Of University Students: A Case Study For Anadolu University, Turkey. Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi, 11(24).

Öztürk, E. (2014). Finansal Okuryazarlık Ve Para Yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Polat, C., Sarı, T., & Sağlam, M. (2013). Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi “Sanat” Dergisi’nin Bibliyometrik Analizi. Sanat Dergisi, 23, 9-25.

Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography Or Bibliometrics? Journal Of Documentation. 25: 348-349.

Saraç, E. (2014). Finansal Okuryazarlık Ve Dumlupınar Üniversitesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Ölçülmesi Üzerine Bir Araştırma. Dumlupınar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Sarıgül, H. (2014). A Survey Of Financial Literacy Among University Students. Muhasebe Ve Finansman Dergisi, 64(10)207-224.

Sarıgül, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik Ve Güvenilirlik. Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 13(1), 200-218.

Satoğlu, S. (2014). Bireysel Yatırımcıları Koruma Aracı Olarak Finansal Okuryazarlık Ve Türkiye Uygulaması. Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi.

Seyrek, İ. H., & Gül, M. (2017). Finansal Okuryazarlık Ve Girişimcilik Niyeti: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 15(2), 103-118.

Sezer, D., & Demir, S. (Nisan/2015). Yatırımcıların Finansal Okuryazarlık Ve Bilişsel Yetenek Düzeylerinin Psikolojik Yanılsamalar İle İlişkisi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 66(4).

Şenyiğit, Y. B., Suvankulov, F., Bakiev, E., & Ağ, Y. (2014). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Tüketici Borçları Üzerindeki Etkisi. Tübitak.

Tatar, C. C., & Ece, A. S. (2012). Bilimsel Dergilerdeki Müzik Makalelerinin Bibliyometrik Profili. Akademik Bakış Dergisi, 30.

Temizel, F., & Bayram, F. (2011). Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 12(1), 73-86.

Tosun, A. E. (2016). Lise Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeyi Üzerine Bir Alan Araştırması. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

Ulu, S., & Akdağ, M. (2015). Dergilerde Yayınlanan Hakem Denetimli Makalelerin Bibliyometrik Profili: Selçuk İletişim Örneği. *Selçuk İletişim*, 9(1), 5-21.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KAMU POLİTİKASINDA ROL OYNAYAN AKTÖRLERDEN POLİTİKACILARA HİZMET İÇİ EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ

The Necessity Of In-Service Training

For Politicians That Public Policy Actors

Hava TAHTALIOĞLU¹

Öz: Ülkelerde hükümet ve kamu kurumlarının kamu hizmetleri ile alakalı yapmayı ya da yapmamayı düşündükleri konular hakkında seçtiği yol, yöntem ve stratejileri inceleyen bir disiplin olarak karşımıza çıkan kamu politikaları, Türkiye’de 21. yüzyılda akademisyenlerin ve politikacıların önemle üzerinde durduğu bir olgudur. Kamu politikası yönetim süreciyle alakalı bir kavram olduğundan dolayı; kamu hizmeti sağlayıcıları, politikacıları, bürokratları ve bütün halkı ilgilendirmektedir. Kamu politikasına ilişkin karşımıza çıkan temel kavramlar; politika süreci, politika sürecine etki eden aktörler ve politikaların analizleridir. Kamu politikalarının birçok aktörü varken politika yapım ve uygulama sürecinde seçilmiş (politikacı) ve atanmış kamu personelleri olmak üzere temel iki grup karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler açısından hayati öneme sahip kamu politikasının yapım sürecinde politikacıların, dolaylı olarak da atanmış personelin etkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla politika yapım sürecinde atanmış personelin elinde bulundurduğu teknik bilgiden dolayı politikacılar üzerinde etkili olması ve kamu reformlarına atanmışların etki etmesi kaçınılmaz bir sonudur. Bu yüzden yapılan kamu politikaları hakkında bilgi sahibi olmak ve yasal süreçleri etkin bir şekilde takip edebilmek için politikacıların da hizmet içi eğitim almaları gerekmektedir.

Kamu politikası sürecinde temelde etkili olan iki gruptan özellikle atanmış kamu personellerine yönelik hizmet içi eğitimin gerekliliği üzerinde durulan çalışmalar literatürde hâkimken, seçilmiş gruba yönelik sadece birkaç çalışmada metin içinde hizmet içi eğitimin gerekliliği dile getirilmiştir. Bu çalışmanın amacı politikacılar için kamu politikası sürecinde hizmet içi eğitimin gerekliliği üzerinde durularak ilgili alandaki konulara katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Hizmet İçi Eğitim, Kamu Politikası Aktörleri, Politikacılar

¹Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi

1. 1. Giriş

Toplumsal yaşamda sürekli değişim ve gelişim rüzgârları esmektedir. Bilim ve teknolojiye yaşanan gelişim, bu değişimi önemli düzeyde etkilerken; bireyleri, kurumsal yapıları ve işlevleri de etkilemektedir. Bireylerin eğitim koşulları ise değişimlerden nasibini almaktadır. Son yıllarda bireyleri genel ve özel rolleri için hazırlayan eğitimlerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla sistemde temel eğitimlerin yanı sıra bireylerin görevlerini yerine getirmesinde ve çağın koşullarına ayak uydurabilmesinde hizmet içi eğitimin önemi gün geçtikçe artmaktadır (Karaman, 1983: 587). Ayrıca hizmet içi eğitim, kamu hizmetlerinde kadroların gerekleri ile istihdam edilen personelin niteliği arasında yer alan olumsuz farklılığın ortadan kaldırması adına ihtiyaç duyulan bir eğitimidir (Kalkandelen, 1972: 135). Hizmet içi (in-service) eğitim, bireylerin çağın gereksinimlerine uymasını sağlayan yaşam boyu eğitim (life-longeducation) faaliyeti olarak da ele alınmaktadır (Küçükahmet, 1972: 125).

Hizmet içi eğitimi, hizmet (post-entry) sonrası eğitim olarak isimlendiren Adal, bu eğitimlerin üç şekilde yapıldığına dikkat çekmiştir. İlkinde; kamuda hizmete alınan adaylar, hemen ya da kamu hizmetinde bir süre bulunduktan sonra eğitim kurumlarına gönderilir ve belirli konular hakkında hizmet sunma yeterliliğine sahip olacakları eğitimler verilerek yetiştirilirler. Akabinde memuriyete atanarak kamu hizmeti sunarlar. İkincisinde; kamu personelinin yeniliklerle donatılması, işe alıştırılması ve uygulamadaki kabiliyetlerinin geliştirilmesi için belirli sürelerde kurs, seminer, konferans gibi eğitimlere tabi tutulurlar. Üçüncünde ise; kamu personeli, amirler ve müfettişler gibi iş hakkında tecrübesi olan ve eğitimci olarak kabul gören bireyler tarafından iş başında eğitime tabi tutularak yetiştirilirler (Adal, 1968: 245). Bu eğitimler için kamu örgütleri adına ciddi yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Küçükahmet, 1972: 125).

Ülkemizde devlet memurları için öngörülen hizmet içi eğitimin yasal zemini, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun Devlet Memurlarının Yetiştirilmesi isimli VII. kısmı 214. maddeye dayanmaktadır. Bu maddede; devlet memurlarının yetiştirmelerini sağlamak, verimliliğini artırmak ve daha ileriki görevlere hazırlamak amacıyla uygulanacak hizmet içi eğitimin, Devlet Personel Başkanlığı tarafından ilgili kurumlarla birlikte hazırlanacak yönetmelikler dâhilinde yürütüleceği vurgulanmıştır (mevzuat.gov.tr). Ayrıca Türkiye'deki idari reformun gerekliliği ve koşullarının ele alındığı Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA) kapsamında, kamu yönetimindeki hizmet içi eğitimin insan

gücüne yapılan bir yatırım olarak değerlendirildiği görülmektedir. Raporda hizmet içi eğitimin, hizmet ve personelin niteliğini yükseltmede, memurun verimliliğini artırarak zaman ve kaynak israfını sağlamada ve memurların özgüvenlerinin gelişmesinde önemli yeri olduğuna dikkat çekilmiştir (KAYA, 1991: 95).

Hizmet içi eğitim iş görenlerin genel ve görevsel niteliğini geliştirmek adına kurumsal görev alanına girmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 22. maddesinde kamu çalışanlarının kişisel ve mesleki gelişimlerini sağlayabilmek için eğitim talebinde bulunma ve bunun yerine getirilmesini isteme hakkına sahip olması, hizmet içi eğitimi çalışanlarına sağlama adına kurumlara yüklenen sorumluluğun gerekçesi olarak gösterilebilir (Uluğ, 2011: 326). 657 sayılı Kanun'un kabulü akabinde, ülkemizde bu sorumluluğu yerine getirmek için kurumlar personellerine hizmet içi eğitim vermek adına kurslar, konferanslar, paneller ve seminerler düzenleme eğilimine gitmiştir (Küçükahmet, 1972: 126). Günümüzde de hizmet içi eğitimler olarak gerçekleştirilen bu uygulamaların nitelikleri sorgulansa da hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Hizmet içi eğitimin personel sistemi içinde varoluş nedenlerini; çalışanların işlerinde yüksek verimlilik elde etmesini sağlamak, karşılaştıkları sorunları çözebilen ve takım halinde çalışabilen kişilerin sayıca artırılmasını sağlamak, hizmet öncesi verilen eğitimlerin uygulama açısından yeterli olmaması veya hizmet öncesi eğitim yeterli olsa da personel seçiminin sağlıklı yürütülememesi sonucunda hizmete alındıktan sonra kişisel nitelikleri doğrultusunda gelişimlerini sağlamak, yönetsel anlamda yaşanan değişimleri eğitimle personele daha kolay benimsetmek şeklinde birkaç cümleyle toparlayabiliriz (Uluğ, 2011: 328-329). Hizmet içi eğitimin gerekliliği adına sıralanan nedenlerin yanı sıra bu eğitim kapsamına bakıldığında sadece atama yoluyla kamu sektöründe istihdam edilen personele atfedildiği görülmektedir. Oysaki kamu politikası sürecinde önemli aktörlerden biri olarak kabul edilen ve geniş kapsamlı personel tanımında kamu personeli olarak nitelendirilen politikacıların hizmet içi eğitimde kapsam dışı bırakılması, kamu yönetiminde niteliklilik, etkinlik ve verimlilik adına istenen yeterliliğin sağlanamayacağını akla getirmekte ve bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada kamu politikası sürecinde etkili olan aktörlere ilişkin bilgiler eşliğinde ülkemizdeki politikacılara hizmet içi eğitimin gerekliliği üzerinde durulacaktır.

2. 2. Kamu Politikası Sürecine Etki Eden Aktörler

Temelde kamu hizmeti gerçekleştirmek üzere belirli sorunlar, ihtiyaçlar veya fırsatlar karşısında kamu otoritelerinin göstermiş oldukları faaliyetler en basit anlamda kamu politikaları olarak tanımlanmaktadır (Demirhan, 2016: 45). Kamu politikası süreci ise; gündeme gelme, formülasyon, yasalaşma, uygulama ve değerlendirme döngülerinden oluşan bir süreçtir (Sabatier, 1999; Peters, 2012: 49). Kamu politikası sorunlarının ya da gereksinimlerinin ortaya çıkması ve gündeme gelmesi, ülkelerin toplumsal, siyasal ve sosyo-ekonomik yapılarına göre değişim sergilemektedir. Bu değişimin nedeni, sorunların ya da gereksinimlerin halk veya kamu bürokratları tarafından tespit edilip dile getirilmesinden kaynaklanmaktadır (Çevik ve Demirci, 2012: 54).

Kamu politikası yapım sürecinde etkili olan çeşitli aktörler bulunmaktadır. Peters, bu aktörleri; kamu bürokrasisi, düşünce kuruluşları (bkz. Özgür ve Kulaç, 2016) ve gölge kabine (bkz. Arslan, 2009), çıkar grupları ve kongre üyeleri olmak üzere sıralamaktadır (Peters, 2012: 82-86). Literatürde bu aktörler temelde iki grup olarak ele alınmaktadır. Bu grupları Birkland (2016) resmi/kurumsal ve gayri resmi aktörler olarak ele alırken, benzer bir şekilde Chan (2012) kurumsal (kongre, başkan, yürütme organı ve mahkemeler) ve kurumsal olmayan (partiler, çıkar grupları, politik danışmanlar ve medya) aktörler olarak ele almaktadır. Çevik (2007) ise kamu politikası sürecinde pozitif ya da negatif etkileri olan sivil ve resmi aktörlerden bahsetmektedir. Eroğlu (2013) günümüzde bu iki grup aktörlere üçüncü bir grup olarak uluslararası aktörlerin eklendiğine vurgu yapmaktadır. Yıldız (2011) politika oluşturan ve uygulayan aktörleri; birincil gruplar (yetkilerini Anayasalardan alan yasama, yürütme ve yargı organları), ikincil gruplar (yetkilerini birinci gruptan alan ve onlar tarafından denetlenen kamu kurum ve kuruluşları) ve resmi olmayan politika oluşturucuları (siyasi partiler, çıkar grupları ve vatandaşlar) olmak üzere temelde üç grupta değerlendirmektedir. Yıldız ve Sobacı (2013) ise bu gruplamaları birleştirerek kamu politikalarının oluşturulması, uygulanması ve denetlenmesi aşamalarında etkili olan aktörleri; resmi, gayri resmi ve uluslararası aktörler olmak üzere üç grupta ele almıştır.

Gelişmiş ülkelerde resmi ve gayri resmi aktörler bir araya gelerek politika alternatiflerini tartışır ve müzakere ederler. Bu doğrultuda ilgili konu ya da soruna ilişkin en iyi alternatifi ortaya koyarak politikanın yasalaşmasını ve uygulanmasını sağlarlar. Ancak ülkemizde bu iki gruba ek olarak kamu politikaları üzerinde uluslararası aktörlerin de varlığı hissedilmektedir. Dolayısıyla alt başlıklarımızda bu üç grubu da ele

alarak Türkiye'deki kamu politikalarına yön veren aktörler hakkında genel bilgiler sunulacaktır.

3. 2.1. Resmi Aktörler

Resmi aktörler kategorisine seçilmiş temsilciler (politikacılar), hükümet ve kamu bürokrasi, yargı kurumları olmak üzere üç grup dâhil edilmektedir. Chan'ın (2012) kurumsal aktör, Yıldız'ın (2011) birincil aktörler kategorisine giren bu grupta, kamu politikasında rol oynayan resmi aktörlerin aslında devletin üç fonksiyonunu (yasama, yürütme ve yargı) yerine getiren birimler olduğu görülmektedir (Çevik ve Demirci, 2012: 35-37).

Politikacılar ya da başka bir ifade ile seçilmiş temsilciler, ülkelerde yaşanan sorunlara çözüm önerisi bulmak, vatandaş ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak adına parlamentolarda görevler üstlenmektedir. Bu görevler genellikle ilgili konulara ilişkin gerekli görülen yasal düzenlemelerin oluşturulması sürecidir. Özellikle Türkiye gibi tek meclisli yapıya sahip ülkelerde parlamento üyesi olan politikacılar yasal düzenlemelerin oluşturulmasında en önemli aktörler olarak görülmektedir (Çevik ve Demirci, 2012: 35-36). Çift meclisli ülkelerde politika sürecine iki mecliste katılabilmektedir. Parlamentolarda yasal kararların büyük bir çoğunluğu komiteler (daimi komiteler, özel komiteler, ortak komiteler ve bunlara ilişkin alt komiteler) tarafından alınmaktadır (Chan, 2012: 200). Türkiye'de ise yasal kararlar parlamento üyelerinin arasında olduğu komisyonlar vasıtasıyla hayat bulmaktadır.

Hükümet ve kamu bürokrasisi kamu politikası sürecinde politikaların yapımı ve uygulaması aşamasında önemli bir yere sahiptir. Politikaların yapım sürecinde kanun teklif ve tasarılarını hazırlayan, gerekli altyapıyı sağlayan kesim teknik bürokratlar iken uygulama sürecinde de bu teknik bürokratların yanı sıra kamu personeli de etkili olabilmektedir (Çevik, 2007: 146). Başkanlık sistemi ile yönetilen ülkelerde kongre gibi, cumhurbaşkanı da Anayasa tarafından politika sürecinin bir ortağı olarak görevlendirilmiştir. Ancak, bir çok ülkede cumhurbaşkanının/başkanın, kongrenin aksine yasayı düzenleme yetkisi yoktur, sadece onaylama ya da onaylamama yetkisi bulunmaktadır. Başkan kendi politik hedefleriyle gündem taleplerine yön verirken iç ve dış politika kaygılarını dikkate almakla sorumludur (Chan, 2012: 201). 2018 yılında gerçekleştirilen genel seçimlerinin ardından, (2017 yılında Türkiye'deki Anayasal değişiklik dolayısıyla) yürütmenin tek kanadı olan Cumhurbaşkanı kamu politikalarının yasalaşma ve uygulanma süreçlerinde geçmişe nazaran aktif görevler üstlenmiştir. Cumhurbaşkanı

bu görevi kendisine verilen Anayasal ve yasal çerçevede yerine getirecektir.

Demokratikleşmeyi üst düzeylere taşıyan ülkelerde bürokratların, siyasi bürokrasiyle ortaklaşa çalıştığı görülürken, Türkiye gibi ülkelerde kamu politikası sürecinde (özellikle uygulama aşamasında) önemli rol oynadığı görülmektedir (Çevik ve Demirci, 2012: 38). Özellikle kamu bürokrasisinin politikalar üzerindeki etkisi ülkelerin gelişmiş olup olmadıklarına ya da aynı ülkede farklı zaman dilimlerinde bürokrasi-siyaset arasındaki ilişkinin düzeyine göre değişiklik göstermektedir (Çevik, 2007: 146-147). Kamu bürokrasisinin kamu politikası sürecinde en dezavantajlı konumu bireysel kaygılarından uzaklaşamamasıdır. Bireysel kaygılarından ve menfaat ilişkilerinden uzaklaşamayan bürokratlar, çıktıları ülke geneline ya da büyük bir kısmına yayılması gereken kamu politikalarında etkinliği maksimize etmek yerine zafiyet göstererek belirli bir kesimin bu politikalardan faydalanmasını sağlamaktadır. Chan (2012: 202) bürokratların düştüğü bu durumu, kamu politikaları üzerinde düzenleyici kurumların etkilerinden bahsederek açıklar. Düzenleyici kurumların alt sistemleri olduğuna değinir ve bu alt sistemlerin kamu bürokrasini politika sürecinde etkileyerek kendi çıkarları doğrultusunda yön verme eğilimi içinde olduklarını ifade eder.

Yargı organlarının kamu politikası sürecindeki yeri, kamu politikalarının yasallaşma aşamasından sonraki süreçte yargısal denetimlere konu olabilmesiyle başlar. Kamu politikaları gerek kanunlarla gerekse düzenleyici işlemlerle yasalaştıktan sonra, Türkiye gibi idari yargı yolunu tercih etmiş ülkelerde, Anayasa Mahkemesi, Danıştay ve diğer idari mahkemeler tarafından denetlenebilmektedir. Dolayısıyla yargı organlarda verilen iptal kararları (Çevik ve Demirci, 2012: 36-37) ve hâkimlerin kanunları yorumlama yetkisine sahip olması, politikanın uygulanma sürecine etki eden bu kurumları önemli bir aktör haline getirmektedir (Chan, 2012: 202).

4. 2.2. Gayri Resmi Aktörler

Kamu politikası sürecinde etkili olan siyasi partiler, bireyler, sivil toplum örgütleri-baskı grupları ve medya gayri resmi aktörler arasında sıralanmaktadır (Çevik ve Demirci, 2012: 39). Sosyologlar ve siyaset bilimciler arasındagayri resmi aktörlerdensiyasal partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve çıkar gruplarının kamu politikasını güçlü düzeyde etkilediği kanaati hâkimdir (Burstein ve Linton. 2002: 383).

Siyasi partiler, toplumdaki farklı görüşlerin kendi yelpazesi altında toplandığı, seçimleri kazandıklarında parlamentoya girebilen, diğer koşulda ise toplum içinde varlığını sürdüren kurumlar olarak görülmektedir (Çevik, 2007: 148). Siyasi partiler kamu politikasının değişim sürecinde oldukça etkilidir (Burstein ve Linton, 2002: 382). Meclisin içinde yer alan siyasi partileri diğer partilerden ve aktörlerden ayıran en önemli özellik; mevcut politika yapıcılarını etkilemeye çalışmak yerine, politika oluşturma pozisyonlarına seçilen üyelerden oluşmasıdır (Chan, 2012: 203). Özellikle siyasi parti lider ve üst yöneticilerinin gücü, parti içi politikaları etkilerken kamu yönetimini ve kamu politikalarını da doğrudan etkilediği görülmektedir. Bu yüzden kamu politika analiz sürecinde ülkedeki siyasi kültürün aktörleri olan siyasi partilerin güç dengeleri ve parti politikaları önemlidir (Çevik ve Demirci, 2012: 40-41). Aslında literatürde kamu politikaları üzerinde siyasi partilerin baskı grupları ve sivil toplum örgütlerinden daha etkili olduğu görüşü hâkimdir. Bu hâkimiyetin temel noktası siyasi partilerin uygulamada hükümeti kontrol yetkilerinin olmasıdır (Burstein ve Linton, 2002: 385). Son yıllarda siyasi partilerin politikalar üzerindeki etkilerinin giderek azaldığı görüşü dikkat çekmektedir. Bu etkinin azalmasında yönetsel yapı içinde başkanın etkinliğine vurgu yapılır. Ancak siyasi partilerin kritik alanlara ilişkin politikalarda hala etkisini koruduğu ve başkanın da kendisinin seçilmesine vesile olan partiye ve seçmene karşı olan sorumluluğu dolayısıyla kamu politikalarında parti politikalarını göz önüne aldığı görülmektedir (Chan, 2012: 204).

Teorik süreçte gerek doğrudan demokrasilerde gerekse temsili demokrasilerde, seçme hakkına sahip bireylerin ülkenin siyasi gücünü kullanma ve yönlendirme hakkının olduğu görülmektedir (Çevik, 2007: 149). Bu haktan dolayı vatandaşlar kamu politikası sürecinde politika yapıcılar ile iletişime geçerek sürece katkıda bulunabilirler. Bu iletişim bireysel olarak (mektup/başvuru yoluyla) veya topluca (baskı gruplarıyla) gerçekleştirilir (Chan, 2012: 204). Kamu politikası sürecinde etkili olan gayri resmi aktörlerden biri bireyler iken uygulamada doğrudan demokrasinin mümkün olmaması, temsili demokraside de bireylerin seçilmişler üzerinde denetim ve yönlendirme imkânlarının kısıtlı olması dolayısıyla politika üzerindeki etkileri zayıftır (Çevik ve Demirci, 2012: 41). Zayıflığın nedenleri arasında temsili demokraside seçimlerin belirli aralıklarla yapılıyor olması, seçilen siyasilerin ikaz ve geri çağırılma imkânının olmaması ve seçmenlerin kamu politikası sürecinde etkili olabilecek yeterli bilgiye sahip olmaması sıralanmaktadır (Çevik, 2007: 150).

Kamuoyunun kamu politikasını etkilediği iddiasının en yaygın itirazı, politikayı en çok baskı gruplarının, siyasi partilerin ve elitlerin etkileyebildiğidir (Burstein, 2003: 30). Modern toplumlarda bireyler toplumsal gruplar halinde örgütlenme (baskı grupları oluşturma) yoluna gitmişlerdir. Baskı gruplarının kamu politikalarındaki etkisi ise ülkenin demokratik kültürü ve yapılanması ile alakalıdır. Ayrıca sivil toplum örgütlerinin türü de politika üzerindeki etkiyi değiştirmektedir. Korporatist nitelikteki sivil toplum örgütleri, ülke geneline çok fazla yayıldığından ve bu örgütlerin kendilerine ait yasal çerçeveleri bulunduğundan özellikle politika oluşum sürecinde etkileri fazladır. Plüralist nitelikteki sivil toplum örgütleri ise kuruluşlarında açıkladıkları tüzüklerinin dışına çıkamadığından dolayı diğer gruba göre kamu politikası üzerindeki etkileri daha az hissedilmektedir (Çevik ve Demirci, 2012: 41-45). Kamu görevlilerinde, baskı gruplarını politika oluşturma sürecine dâhil etme adına güçlü bir eğilim vardır. Bu eğilimin nedenleri ise bürokratik kesimdeki bölünme ve çatışma, halkın çıkarlarının eklemlenmesi, devlet memurlarının politikaya konu olan olayı siyasal tartışmalardan uzaklaşarak çözme eğiliminde olması ve bilgi alışverişi, güven ve karşılıklı desteğe dayalı bir sistem arzusudur (Maloney, Jordan ve McLaughlin, 1994: 20). Kamu politikası üzerinde gerek baskı gruplarının gerekse sivil toplum örgütlerinin taleplerinin dikkate alınması ise bu kesimlere mensubiyet gösteren kişilerin oranı, istekleri doğrultusunda gerçekleştirilen politikaların oy oranına etkisi, mali kazanç, insan gücüne etkisi gibi konularla bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Ancak uygulamada gerek siyasi partilerin gerekse baskı grupları ile sivil toplum kuruluşlarının çok fazla etkili olmadığı görülmektedir (Burstein ve Linton, 2002: 387).

Görsel ve yazılı medya günlük yaşamımızın içinde zaman ve mekân mefhumunu ortadan kaldırdığı için kamu politikası sürecinde resmi aktörler kadar büyük etkiye sahiptir. Diğer gayri resmi aktörlerde olduğu gibi ülkenin demokratik yapısı medyanın kamu politikası üzerindeki etki düzeyini belirlemektedir. Demokratik ülkelerde özgür olan sosyal medya yöneten ve yönetilenler arasındaki bilgi akışını etkin bir şekilde sağlayabileceğinden dolayı, halkın talep ve isteklerini yönetenlere iletirken yönetenlerin geliştirdiği politikalar hakkında da halkı doğru bir şekilde bilinçlendirecektir (Çevik ve Demirci, 2012: 47-48). Bireylerin gelecek hakkında güvenli tahmin yapamadıkları düşüncesiyle kitle iletişim araçlarına yönelmesi, politik ve ekonomik çıkarları uğruna kamu politikalarını etkilemek isteyenler için medyayı değerli kılmaktadır (McQuail, 1977: 21-22). Doğal olarak medyanın kamu politikası karar verme süreci üzerindeki etkileri; konuya ilişkin yapacağı betimleme,

geçmişte konuya duyduğu ilgi ve talep edenler, politika karar vericileri ve ilgili politika oyuncularını arasında bir bağ kurabilmesiyle etkin hale gelecektir (Reddy, 2006: 300). 2017 yılında Amerika’da yapılan bir ankette görsel ve yazılı medyaya ek olarak sosyal medyanın da kamu politikaları çıktılarını üzerinde etkili olduğunu kanıtlamıştır (<https://www.holmesreport.com>).

5. 2.3. Uluslararası Aktörler

İkinci Dünya Savaşı’nın akabinde öncelikli olarak Avrupa’nın yeniden şekillenmesi, ekonominin canlanması adına gelişmiş ülkelere düşen politika üretimi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Avrupa’nın yeniden şekillenmesi ve canlanmasında gelişmiş ülkelerin direk etkisinden ziyade özellikle bu ülkelerin kurucusu oldukları uluslararası kuruluşlar diğer ülkelerin kamu politikası sürecine dâhil olarak etkili olmuştur. Gelişmekte olan ülkelere kamu politikaları üzerindeki bu etki küreselleşme ile birlikte daha yoğun hissedilmiştir (Eroğlu, 2013: 162).

Küreselleşme süreciyle etkisini artıran ve gelişmiş ülkelerin öncülük ederek kurduğu uluslararası bu kuruluş ve örgütler Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere sosyal nitelikli politikaları, para politikaları, ekonomi politikaları, ülkelerin dış politikaları ve güvenlik politikaları gibi bazı kamu politikaları üzerinde etkili olmuştur (Çevik ve Demirci, 2012: 49-50). Yasal sürece ve kamu politikalarına nüfuz eden bu etkinin en önemli temel dayanağı bu kuruluş ve örgütlere üyelik süreçlerinde ülkelerin önüne sunulan uyum paketleridir.

Kamu politikalarına etki eden uluslararası aktörlerden öne çıkanlar; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi kuruluşlardır. Bu kuruluşların ülkelerin iç işleriyle ilgili kamu politikaları üzerindeki etkileriyle birlikte dış ilişkilerinde sergileyecekleri politikalar üzerinde de etkili oldukları görülmektedir. Uluslararası aktörlerin iç ve dış politikalar üzerindeki bu etkileri, ulus devlet adına egemenlik sorunsalını gündeme getirmektedir (Eroğlu, 2013: 163). Kamu politikası literatürünün özellikle gelişmiş ülkelere ortaya çıkması dolayısıyla uluslararası aktörlere değinilmediği görülmektedir (Çevik ve Demirci, 2012: 49).

6. 3. Türkiye’de Politikacılara Hizmet İçi Eğitimin Gerekliliği

Kamu politikalarını maksimize etmek için belirli politik kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Bilinen ve dile getirilen en yaygın kaynaklar:

bürokratik bilgi, iletişim ağı, vatandaş desteği, politik açıdan katkıda bulunma becerisi ve halkla ilişki kurabilme becerisi şeklinde sıralanmaktadır (Chan, 2012: 204).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ya da başka bir deyişle seçilmiş temsilcilerin görev ve yetkileri 1982 Anayasası'nın 87. maddesinde dile getirilmiştir. Bu maddeye göre seçilmiş temsilciler; *kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek* olmak üzere meclis çatısı altında kapsamlı ve çok çeşitli görevler üstlenmektedir.

Kamu politikasına ilişkin yazılan literatürde, seçilmiş temsilciler politika süreci içerisinde hem resmi hem de gayri resmi aktörler arasında sıralanmaktadır. Politikacılar, resmi aktörler arasında hükümet sıfatıyla faaliyet gösterirken; gayri resmi aktörler arasında meclis içi ve dışı tüm siyasi partileri temsilen varlıklarını sürdürmektedir.

Gayri resmi aktörlerden kamu politikası yapım sürecinde fikirler gelse dahi nihayetinde politikalar hükümetler tarafından yapılır (Birkland, 2016: 8). Ancak hükümeti temsil eden politikacıların dikkat etmesi gereken önemli noktalardan biri, politika formülasyonlarının her zaman partizan bir faaliyet olmadığıdır. Siyasi partiler ve adaylar problemleri tanımlama ve sorunları çözme adına büyük emelleri olmasına karşın sorunlara politik anlamda çözüm önerileri getirmekte başarılı değildir. Bu başarının sağlanmasında uzmanlık büyük rol oynamaktadır (Peters, 2012: 82). Ayrıca olasılık teorisi doğrultusunda kendileri adına kayıpların yaşandığı riskli ve belirsiz durumlarla karşı karşıya kaldıklarında politik aktörlerin riskli reformlar uygulayacağı düşünülmektedir (Vis ve Van Kersbergen, 2007: 156).

Demokratik ülkelerde kamu politikalarının oluşturulmasında idari bürokrasi (askeri ve sivil) atanmış politikacılara bağlı olmaları beklenmektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin gerek yönetiminde gerekse kamu politikalarında atanmış bürokrasinin önemli roller oynadığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetsel tarihine bakıldığında özellikle askeri bürokrasi ülke yönetiminde ve politikalarında önemli yer edinmiştir (Çevik, 2007: 163-164). Türkiye'nin kamu personel sorunsalını ele alan Tutum (1990),

bürokrasinin kamu politikalarını etkileme gücündeki artışa dikkat çekmiş ve politikacıların politik süreçte kamu personelinin etkisinde kaldığını ifade etmiştir. Türkiye’de kamu politikalarının özellikle gündeme geliş sürecinde güçlü devlet ve güçlü kamu bürokrasisinin etkisi önemli düzeydedir (Çevik ve Demirci, 2012: 54). Son yıllarda askeri bürokrasinin en azından görünürde bu alışkanlığını yitirdiği dikkat çekmektedir. Ancak sivil bürokrasi hala kamu politikalarının yapılma ve uygulanma sürecinde çok önemli etkiye sahiptir. Aslında geçmişten günümüze yansıyan bu durum, bulunmuş olduğu konumun hakkını verebilecek nitelikli siyasilerce çözümlenebilir.

1982 Anayasası 76. maddesinde belirtildiği üzere milletvekili seçilme yeterliliği konusundaki eğitim kısıtı, kişilerin en az ilkokul mezunu olmasıdır. Ayrıca 2017 referandumu sonucunda yaş kriterinin de 18’e çekilmesi Türk eğitim sisteminde milletvekillerinin hizmet öncesi aldığı temel eğitimlerin koşullarının değişmesine neden olacaktır. Akcagüner ve Yüce’nin derlemiş olduğu veriler ışığında 2015 seçimleri için milletvekili adayı gösterilen kişilerin eğitim düzeyleri partiler özelinde değerlendirilmektedir. İlk, orta, lisans, yüksek lisans ve doktora olmak üzere beş farklı eğitim seviyesinde gerçekleştirilen bu değerlendirmeler ışığında Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ortalama eğitim seviyesi en yüksek parti durumundayken, Halkların Demokratik Partisi’nin (HDP) en düşük seviyede olduğu görülmektedir.

2015 yılı seçim sürecine 9861 aday katılmıştır. Bu adayların 2 tanesinin öğrenim durumu Yüksek Seçim Kurulu (YSK) listesinde gözükmemekte geri kalan adaylar, ise %47’sinin yükseköğrenim, %37’sinin orta öğrenim ve %16’sının ise ilköğrenim mezunudur (<https://www.sozcu.com.tr>). Akcagüner, 2015 yılı seçim sürecine dâhil olan kadın vekil adaylarının; HDP hariç AKP, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Harekât Partisi (MHP) eğitim seviyesi erkeklerden yüksek olduğuna dikkat çekiyor. Kurumsal açıdan insan gücünün önemli olduğu sıklıkla dile getirilen 21. yüzyılda Türkiye’deki kamu politikalarının oluşum ve yasalaşma sürecinde önemli düzeyde katkısı olan politikacılar için eğitim düzeyinin bu görünümü yeterli değildir. 2018 yılı seçim sürecindeki milletvekili adaylarının eğitim düzeyi dağılımı; İlköğretim %7,32, orta öğretim % 30,67, yükseköğretimde ise %62,01 şeklindedir (<http://www.ysk.gov.tr>). Elde edilen veriler doğrultusunda yükseköğretim mezunu adaylarda geçmiş seçime göre büyük bir ivme görülmesine karşın, yaklaşık olarak %40’lık bir dilimin hala temel eğitim aşamasını geçemediği ve uzmanlık eğitimlerini alamadıkları görülmektedir.

Kurum adına nitelikli insan gücü seçimi bir ön koşuldur, ancak tek başına etkinliğin sağlanması için yeterli değildir. Uzmanlaşmanın ön planda olduğu işlerde hizmet süresince gelişimler ve yenilikler doğrultusunda girişteki niteliğin korunması ve geliştirilmesi için ekstra çaba harcanmalıdır (Uluğ, 2011: 325). Milletvekilliğinin uzmanlık gerektiren bir iş olmadığı kanısına karşın geniş anlamda kamu personeli tanımı içinde ele alınan seçilmiş temsilcilerin seçilme şartı olarak alanla ilgili uzmanlık gerektiren bir eğitim kıstasının olmaması, bu gruplar için hizmet içi eğitimin daha fazla gerektiği gerçeğini ön plana çıkarmaktadır.

Literatürde sıklıkla Hizmet içi eğitimlerin kamu personeline mesleki bilginin, becerinin kazandırılması ve uzmanlaşmanın sağlanması amacıyla gerçekleştirildiğine vurgu yapılmaktadır. Bu amaç doğrultusunda özellikle dönemsel olarak sistem içinde yer alan politikacılar için hizmet içi eğitimin gerekliliği konusunda eleştirel bakılabilir. Ancak Türkiye’de politikacıların kayda değer bir çoğunluğu yıllardır yasama organı içinde faaliyet sergilemektedir. Yine Türkiye özelinde bakıldığında kamu reformlarının bitmeyen bir senfoni olarak isimlendirilmesi kamu yönetimi, siyaset ve uluslararası ilişkiler konusunda yeterli nitelikte olmayan ya da nitelikli olsalar da partizan politikalarından arınamayan siyasilerin kamu politikalarına yön vermesinden kaynaklanabileceği göz ardı edilmemelidir.

7. Sonuç ve Öneriler

Kamu politikası sürecinin özellikle karar verme aşamasında önemli yeri olan politikacıların ülkemizde seçilme yeterliliklerine bakıldığında hem süreç hem de kamu politikaları içeriği açısından hizmet öncesi eğitimlerinin geçmişe nazaran gelişim gösterse de hala yetersiz olduğu görülmektedir. Doğrudan demokrasinin mümkün olmadığı temsili demokrasinin etkin olduğu ülkemizde, kamu politikalarına yön veren/verdiği düşünülen politikacıların yalnızca bir bölümü kamu politikaları üzerinde etkili faaliyetler sergilemektedir. Ülkemizde geçmişten beri gündemi meşgul eden siyaset-bürokrasi ilişkisinde bürokratların hâkimiyetinin temel dayanaklarından biri kamu politikası sürecinde uzmanlaşmış olan bürokrasinin sözünün daha fazla geçmesidir. Politikacıların danışmanları ise bu konuda değinebileceğimiz diğer bir noktadır. Görünmez aktörler olarak da isimlendirebileceğimiz danışmanlar, politika sürecinde politikacıların kendilerinden daha fazla etkili olabilmektedir. Gerek bürokratların gerekse danışmanların sürece dâhil olmasının kamu hizmetinde uzmanlaşmış olmalarının bir gereksinimi olarak görülmektedir. Ancak ülkemizde milletvekilliğinin tek dönemle sınırlı olmaması, milletvekillerinin birden

fazla dönem için seçilme olasılığının bulunması uzun süre kamu politikası sürecine dâhil olması anlamı taşımaktadır.

Kamu politikası süreci içerisinde ilgili aktörlerin (özellikle uzun süre milletvekilliği yapmış/yapacak olan vekillerin)rolünü ve bilgisini yerinde ve zamanında kullanabilmesi, politikanın etkinliği açısından önemli bir konudur. Politikacılarda bulundukları konumun gereği ve kendi yetkinlik/nitelikleri arasındaki eşgüdüm eksikliğinin giderilmesi hizmet içi eğitimlerle giderilebilir. Hizmet içi eğitimlerin etkinliği sağlandığı takdirde politik alanda yer alan siyasilerin uzmanlık ilgi ve seviyeleri belirlenecek ve değişecektir. Yönetmel sistem içerisinde kendisini yeterince geliştiremeyen politikacılar kendiliğinden devre dışı kalacaktır. Özellikle kamu politikalarının yasalaşma sürecinde sadece komisyonlar faaliyet sergilemeyecek, yasaların maddelerinin ele alındığı oturumlarda daha nitelikli ve daha faydalı eleştiriler yapılarak politikalara katkı sağlanabilecektir.

Politikacılar için geliştirilecek olan hizmet içi eğitimlerde kanımca dikkat edilmesi gereken çeşitli hususlar vardır. Bu hususlardan biri politikacıların yasama faaliyeti sergileyen kurumda hizmet veriyor olmaları dolayısıyla kurum amaçları dikkate alınarak oluşturulan hizmet içi eğitimlere tabi tutulmasıdır. Hizmet içi eğitimlerde politikacıların birer yetişkin olmaları faktörünün dikkate alınması gereklidir. Politikacılar, bu eğitim verilmeden önce, politika süreçlerinde etkin ve bilinçli milletvekilliği vasıflarına sahip olmak için hizmet içi eğitimin gerekliliği konusunda ayrıntılı olarak bilinçlendirilmeli ve ikna edilmelidir.

Türkiye'nin yönetmel yapısı içinde önerilen bu sistemin geliştirilebilmesi için daha geniş ayrıntılara, araştırmalara ve yasal düzenlemelere gerek duyulmakla birlikte aşağıda konu ile ilgili çeşitli öneriler sunulmaktadır. Politikacılara da ilk dönemlerinde kamu personelinin adaylık sürecinde olduğu gibi temel eğitim, hazırlayıcı eğitim ve stajı içeren eğitimler verilmelidir. Politikacıların ikinci ve daha sonraki dönemlerinde çağdaş yönetim sistemlerinde yaşanan gelişim ve değişimlerin anlatıldığı daha kısa süreli, ancak daha uzmanlık gerektiren konuların ele alındığı genişletilmiş bir hizmet içi eğitim sunulmalıdır. Bu güncel gelişim ve politikaların ele alındığı eğitimlerin yanı sıra politikacıların ilgi duydukları spesifik alanlara ilişkin kamu politikalarını geliştirme veya farklı ülkelerdeki politikaları (ülkemizin şartlarını da dikkate alarak) transfer edebilme, ülkemize uyarlama gibi daha üst düzey hizmet içi eğitim fırsatları da sunulmalıdır.

8. KAYNAKÇA

- Adal, Hasan Şükrü (1968). *Kamu Personel İdaresi*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Akçagüner, Yasemin (t.y.). 25. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, (Der. Yasemin Akaçgüner ve Eren Yüce), <https://medium.com/@140journos/25-d%C3%B6nem-t%C3%BCrkiye-b%C3%BCy%C3%BCk-millet-meclisi-1d01e058fa49>, Erişim Tarihi: 02.05.2018.
- Arslan, Rıza (2009). “Parlamentar Yönetim Sisteminde Gölge Kabine’li Muhalefet”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(2), ss. 1-16.
- Birkland, Thomas A. (2016). An introduction to the policyprocess: Theories, concepts, and models of publicpolicymaking, Fourth Edition, New York: Routledge.
- Burstein, Paul and April Linton(2002). “The Impact of PoliticalParties, InterestGroups, and SocialMovementOrganizations on PublicPolicy: SomeRecent Evidence and TheoreticalConcerns”, *SocialForces*, 81(2), pp. 380-408.
- Burstein, Paul. (2003). “The Impact of PublicOpinion on PublicPolicy: A Review and an Agenda”, *PoliticalResearchQuarterly*, 56(1), pp. 29-40.
- Cahn, Matthew A. (2012). “Institutional and NoninstitutionalActors in the PolicyProcess”, *PublicPolicy: The EssentialReadings* 2,pp. 199-206.
- Çevik, Hasan Hüseyin (2007). *Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çevik, Hasan Hüseyin ve Süleyman Değirmenci (2012). *Kamu Politikası*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Demirhan, Yılmaz (2016). “Dönemin Kamu Politikalarından Seçmeler Kamu Politikaları: Kavramsal ve Kuramsal Bir Çerçeve”, (Editörler: Seyfettin Aslan ve Yılmaz Demirhan) *Türk Siyasal Hayatında Ak Parti Dönemi Kamu Yönetiminde Değişim, Kamu Politikaları, Kurumsal İlişkiler*, Bursa: Ekin Yayınları, ss. 45-70.

- Eroğlu, H. Tuğba (2013). “Türkiye’de Kamu Politikası Oluşturulmasında Uluslararası Aktörlerin Rolü”, (Editörler: Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı) *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama*, Ankara: Adres Yayıncılık, ss. 148-165.
- Kalkandelen, A. Hayrettin (1972). *Personel Yönetimi ve Yönetimde Sistemler-İlkeler*, Ankara: Şenyuva Matbaası.
- Karaman, Ümit (1983). “Müfettiş Yeterliklerinin Saptanması ve Hizmet İçi Eğitim Programı Hazırlanması”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(1), ss. 587-602.
- KAYA (1991). *Kamu Yönetimi Araştırması-Genel Rapor*, Ankara: TODAİE Yayınları.
- Küçükahmet, Leyla (1972). “Hizmet-İçi Eğitim Programlarında Öğretimin Etkinliği: Uygulamalı Bir İnceleme”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(1), ss. 125-143.
- Maloney, William A., Grant Jordan, and Andrew M. McLaughlin (1994). “InterestGroups and PublicPolicy: the Insider/Outsider Model Revisited”, *Journal of PublicPolicy*, 14(1), pp. 17-38.
- McQuail, Denis. (1977). “The Influence and Effects of the Mass Media”, J.Curran, M.Gurevitch and J.Woollacott (eds) *MassCommunication and Society*, London, pp. 7-23.
- Özgür, Hüseyin and Onur Kulaç (2016). “An Analysis of the Studies on ThinkTanksSuccess and Ranking”, *EuropeanScientificJournal (ESJ)*, 11(10), pp. 73-90.
- Peters, B. Guy (2012). *Americanpublicpolicy: Promise and performance*, Washington: CQ Press, 2012.
- Reddy, G. Gopal (2006). “Media and PublicPolicy”, *The IndianJournal of Political Science*, 67(2), pp. 295-302.
- Tutum, Cahit (1990). “Kamu Personeli Sorunu”, *Amme İdaresi Dergisi*, 23(3), ss. 31-45.
- Uluğ, Fevzi (2011). “Kamu Kesiminde Hizmetiçi Eğitim ve Yönetici Yetiştirme”, (Ed. Filiz Kartal), *Türkiye’de Kamu Yönetimi ve Kamu Politikaları*, Ankara: TODAİE Yayınları, ss. 325-364.

- Vis, Barbara and Kees Van Kersbergen (2007). “Why and how do political actors pursue risky reforms?”, *Journal of Theoretical Politics*, 19(2), pp. 153-172.
- Yıldız, Mete (2011). *Kamu Politikası Ders Notları*, Türkiye Bilimler Akademisi Açık Erişim Ders Kaynağı Projesi, <http://www.acikders.org.tr> (27.04.2018).
- Yıldız, Mete ve Mehmet Zahid Sobacı (2013). “Kamu Politikası ve Kamu Politikası Analizi: Genel Bir Çerçeve”, (Editörler: Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı) *Kamu Politikası Kuram ve Uygulama*, Ankara: Adres Yayıncılık, ss. 16-42.
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Erişim Tarihi: 30.04.2018.
- <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/7-haziran-2015-genel-secim-analizi-815449/7> Haziran 2015 Genel Seçim analizi, Erişim Tarihi: 02.05.2018.
- <https://www.holmesreport.com/research/article/americans-see-social-media-impact-on-public-policy>, Americans See Social Media Impact On Public Policy, Erişim Tarihi: 10.09.2018.
- <http://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/2018CBMV-MVADayEgitim.pdf>/ Erişim Tarihi: 08.09.2018.

VERSAYANTLAŞMASI'NİN ALMAN SİYASAL SİSTEMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

The Effects of the Treaty of Versailles on the German Political System

Metin Aksoy*

1. Giriş

Versay Barış antlaşması 1919 yılında Versay sarayında Paris Barış konferansında itilaf devletleri ve müttefikleri arasında Versay Sarayında imzalandı. Compiègne Ateşken antlaşması 11 Ekim 1918 yılında başlamış ve bu süreçte barış görüşmeleri yürütülmüştü.

Antlaşma İkinci Dünya Savaşının çıkmasında Alman İmparatorluğunu ve müttefiklerinin sorumlu olduğunu belirterek bu nedenle toprak tavizleri, silahsızlanma ve tazminat konusunda yükümlülükler getirmiştir. Alman delegasyonuna antlaşmanın içeriğiyle ilgili olarak herhangi bir söz hakkı tanınmamış yalnızca antlaşmanın sonunda yazılı olarak kimi iyileştirmelerin yapılmasına izin verilmiştir. Antlaşma 28. Haziran 1919 yılında Versay Sarayında Almanların protestosu altında imzalandı. Antlaşma metninin imzalanarak değişiminden sonra 10. Ocak 1920'de yürürlüğe girdi. Ağır koşulları ve yapılış usulü bakımından Antlaşma Almanların büyük çoğunluğu bakımından meşru kabul edilmedi.

2. Antlaşmanın Ortaya Çıkışı ve İmzalanması

Versay antlaşması 1919 Paris Barış Konferansının 21 Ocak 1920 tarihine kadar devam eden sürecin sonucudur. Antlaşmanın yeri ve tarihi tesadüfi olmayıp özellikle seçilmiştir. Bu sarayda ve salonda Paris kuşatması sırasında Alman imparatorluğu ilan edilmişti. Almanların görüşüne göre Amerikan Başkanın Wilson'un 14 ilkesi önce 36 gün olarak karar verilen Compiègne Ateşken antlaşmasının temelini oluşturacaktı. Antlaşma komitesi dar tutularak dördü konsey olarak adlandırılan ABD Başkanı Woodrow Wilson, Fransız Başbakan Georges Clemenceau, İngiltere Başbakanı David Lloyd George ve İtalyan Bakanı Vittorio Emanuele Orlando'dan oluşmaktaydı. Konsey Antlaşmanın önemli köşe noktalarını belirleyerek işe başladı. Müzakerelere yalnızca itilaf devletleri temsilcileri katıldığı gibi alman delegeler bu haktan

*Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İİBF. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi, metinaksoy@hotmail.de

mahrum bırakıldılar. Müzakere sonucunda Antlaşma taslağı Almanlar tarafın batırılan RMS Lusitana isimli Amerikan yolcu gemisinin yıl dönümü gününde Alman delegasyonunun önüne konuldu (Schramm, 207, s. 509). Alman delegasyonu imzalamadıkları gibi müzakerelerde kendilerine söz hakkı verilmediği sadece yazılı notlar ile müzakerelere katıldıklarını ve verilen kararların yumuşatılarak revize edilmesi gerektiğini belirttiler. Müttefikler iyileştirme konusunda yalnızca Yukarı Silizya bölgesinde plebisit yapılabileceğini belirterek diğer iyileştirmeleri reddettiler ve antlaşmanın nu şekilde imzalanacağını belirttiler. Aksi halde, askerlerinin yeniden savaş için Almanya'ya giriş izini verilecekti. Bunun için Mareşal Ferdinand Fochharekat planı yapmıştır. Buna göre askeri birlikler zaten işgal altındaki Rein Bölgesinden doğuya doğru hareket edecek en kısa yoldan Çek sınırına ulaşacak ve böylelikle Kuzey ve Güney Almanya'yı birbirinden ayıracaktı(Köhler, 1980, 310). Doğu Prusya başbakanlık çevrelerinde AdolvonBatocki, Sosyal Demokratlardan AugustWinnig, General OttovonBellow tarafından başka bir plan geliştirildi. Buna göre Barış koşulları açıkça red edilecek ve Batı Almanya itilaf devletlerine bırakılacaktı. Alman ordusunun kısmen güçlü olduğu Orta Avrupa'nın doğusunda direniş devleti olarak Doğu Devleti'nin kurulması öngörüldü (Schulze, 1970, 123) . 12 Mayıs 1919'da Başbakan PhilippScheidemanns antlaşmayı imzalamak yerine istifa ederek durma tepki gösterdi (Gellinek, 2006, s.44). İşgal tehdidi, ateşkese rağmen İngiliz deniz ablukası ve gıda ürünlerinin azalarak ürkütücü boyutlara gelmesi sonucunda Antlaşma Weimar Cumhuriyet Meclisinde 23. Haziran 1919 tarihinde 257 kabul oyuna karşılık 138 red oyu ile kabul edildi. Sosyal Demokrat Scheidemanın yerine gelen parti arkadaşı GustavBauer Başbakan olarak büyük bir sorumluluk bilinciyle hareket ederek şiddetin yayıldığını, halkın acı çektiğini, ülkenin yeni bölünmelerle karşı karşıya olduğunu, kadın ve çocukların açlık tehlikesi için olduğunu ifade ederek Antlaşmayı çekinceyle imzaladığını belirten konuşma yapmıştır (Ulbricht, 2009, s. 86). Antlaşma alman delegeler tarafından imza edildikten sonra Amerikan kongresi bunu onaylamadı. 19 Ekim 1919 ve 19 Mart 1920 de kongre tarafından Antlaşma yine onaylanmadığı gibi ABD'nin Milletler Cemiyetine üyeliği de Kongre tarafından ret edildi (Bierling, 2003, s. 75)

3. Antlaşmanın Başlangıç Koşulları

Savaşın başlamasından itibaren en önemli iki güç mevcut değildi. Bunlardan biri Ekim Devriminin sonucu olarak Alman İmparatorluğunun da katkısıyla Lenin önderliğinde Rus Çarlığının yerine Sovyetler Birliğinin kurulmasıdır. Diğeri ise Avusturya – Macaristan

imparatorluğudur. Habsburg Hanedanlığının savaş öncesi iç sorunlarını çözmede yeteneksizliğinin cezasını 1. Dünya savaşı sırasında çekti ve savaş sonrasında dağıldı. Anacak Kapitalist ülkeler Sovyetler Birliğinin devrim konusunda diğer ülkeleri destekleyerek diğer devletleri iç politika bakımından istikrarsızlaştıracığı düşüncesi kimi kuşkuları da beraberinde getirdi.

Savaş tarafları ulusal azınlık problemlerini birbirlerinin iç işlerine müdahale aracı olarak kullanmaya başladı. Böylelikle, savaş öncesi sınırlara genel bir geri dönüş imkânsızdı ve kaçınılmaz olarak ulus devletlerarasındaki ayrımı meydana getiren problemlerle karşı karşıya kaldı. Ayrıca en büyük savaş yıkımı Fransa'nın altyapısında ve Almanya tarafından saldırıya uğrayan Belçika'da meydana gelmişti.

4. Antlaşmanın İçeriği

Savaş (Madde) tazminat taleplerinin temeli olarak 231. maddeye göre Müttefik ve Müttefik Hükümetler, Almanya ve müttefiklerinin saldırısı sonucunda yaşadıkları savaşın sonucu uğradıkları tüm kayıp, acı ve zararlardan Almanya ve müttefiklerinin sorumlu olduğunu beyan ediyorlar.

Anlaşma Birinci Dünya Savaşı sorumluluğunu tek başına Alman imparatorluğuna ve müttefiklerine vermektedir. Bu aynı zamanda Dünya Savaşı'ndan önce diğer Avrupa ülkelerinin başarısızlığını görmeyerek Almanya'yı ve müttefiklerini günah keçisi olarak görmeye ve onların izolasyonu anlamına geliyordu. Bu madde Almanlar tarafından tek taraflı suç isnadı olarak algılandı ve bu arada savaş suçu tartışması başladı. 1918–1919 Alman Devrimi ya da Kasım Devrimi, I. Dünya Savaşı'nın sonunda Friedrich Ebert önderliğinde anayasal monarşiden parlamenter demokrasiye geçiş sürecinde bu tartışmaların yaşanması ve yeni kurulan Weimar Cumhuriyeti için bir talihsizlik olmuştur. Çünkü antlaşma yeni yönetim tarafından onaylandığı gibi eski generallerden Hindenburg, Ludendorf ve sonra Adolf Hitler tarafından “Arkadan Saplanan Hançer” efsanesi kara propaganda olarak yürütülecek ve yönetim vatan hainliğiyle suçlanacaktır.

Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışı konusunda tarihçilerin birbirinden farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Ancak 231. Madde tarihsel bir olayı analiz etmek için değil Almanya ile ilgili ağır şatlar içeren barış antlaşmasını hukuksal ve etik açıdan meşrulaştırma amacı gütmektedir. Bunun ötesinde Fransa'ya göre Alman ordularının Fransa da neden olduğu mali ve insani zarardan sorumlu olması gerektiği

düşünülmektedir. Versay Antlaşması bu nedenle Almanya'yı Savaş tazminatı ödemeye mahkûm etmiş ancak miktarını açıklamamıştı. Alman temsilciler 231. Maddeyi ahlaki gerekçelerle protesto etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ödenen Alman tazminatları Weimar Cumhuriyeti için yük olmasına rağmen sıklıkla söylenenlerin aksine, bunlar enflasyonun nedeni değildi. Dolayısıyla sonraki dönemde otoritarizmin tek nedeni değil o yollara döşenen nedenlerden biriydi (Kolb, 2002)

5. Antlaşmanın Sonuçları

Almanya'nın toplam toprağının %13'ünü ve toplam nüfusunun %10'unu kaybetmesi onun ekonomik gücünü oldukça zayıflatmıştı. Bunun en çok kömür, demir ve çelik üretimi gibi sanayi alanında etkisi olmuştur. Toprak kaybı nedeniyle tahıl ve gıda alanında büyük ölçüde darboğaza girmiş ve tarım ekonomisinin uzunca bir süre dengeleyememiştir. Toplam nüfusu yedi milyon azalmış ancak sonraki yıl Polonya'ya devredilen bölgeden bir milyon kişi geri göç etmiştir. Ticaret filosu %90 oranında yok edilerek yabancı ekonomik varlıklar açısından olumsuz etkilenmiştir. Antlaşmanın 159. Maddesine göre kara ordusu 100.000 ve deniz kuvvetleri 15.000 olmak üzere toplam 115.000 kişi ile sınırlandırılmıştır. Bunun nedeni ise itilaf devletlerini olası bir müdahalesine karşı Almanların karşı koyamamasıdır. Gerçekten de 1923 yılında Fransız ve Belçika birlikleri Alman Ruhr bölgesini işgal ederek bu maddenin amacını göstermiş oldular. Tarihçiler Versay antlaşması bağlamında amacın Wilson ilkeleri doğrultusunda kendi kaderini tayin hakkı, sınırların halk ve toprak bakımında homojenliği ve özellikle galip devletlerden Fransa'nın Almanya'nın kesin olarak zayıflatma düşüncesi olduğunu ileri sürmektedirler. Ancak Versay antlaşmasının çok yönlü ancak Almanya'yı neredeyse yok etme üzerine kurulu stratejisi kimi zaman Almanya dışından da protestolara neden olmaktaydı. İngiliz heyetinin müzakerelerindeki hazinesini temsil eden John Maynard Keynes, Almanya'ya dayatılan antlaşmanın şartlarını protesto etmek amacıyla müzakerelerin sonuçlandırılmasından önce delegasyondaki görevinden istifa etti. Barış antlaşmasının ekonomik sonuçları hem uluslararası ekonomik ilişkileri istikrarsızlaştıracak hem de Almanya içinde daha büyük sosyal patlamalara yol açacaktı. Antlaşma koşulları Almanya içinde oldukça sert bulundu. Halkın yıllarca beklentisi Wilson ilkeleri temelinde mevcut durumun yeniden inşası yönündeydi. Kimilerine göre Almanya müzakere sürecinde Ateşkes rüyasındaydı ancak antlaşmanın imzalanmasıyla bu rüyadan vahşice uyandırıldı (Köhler, 2002. S.161). Ülke içerisinde Antlaşma Versay Diktatörlüğü

olarak adlandırıldığı gibi şartlarına karşı da tam bir konsensüs ve karşı çıkış vardı (Wehler, H.U. 2003, 408). Takip eden yıllarda, antlaşmanın revizyonu Alman dış politikasının hedefi oldu. Ne barışın meşruiyeti ne de Almanya'nın savaşı askeri olarak kaybettiği gerçeği kabul edildi. İktidara gelen Weimar Cumhuriyetinin tüm hükümetleri Versay Prangasından kurtulmak istediler. Versay antlaşmasının yapılış şekli ve Weimar Cumhuriyetinin antlaşma ile ilgili rahatsızlığı ve revizyon isteği Batılı devletler tarafından kuşkuyla izlenmiş ve demokratik bir Almanya'nın kuruluşuna güven duyulmamıştır (Salewski, 1980, s.14). Ekonomik ve sosyal krizler halkın arasında hşzursuzluk yarattığı gibi otoriter yönelimlerde artmıştır. Bu bakımdan Hitlerin çıkış yeri Münih sokakları değil Versay antlaşmasının maddeleridir.

6. Sonuç

Birinci dünya savaşını çıkışı olarak kimi devletlerin saldırgan politikaları neden olarak öne sürülse de Avrupalı devletlerin savaşın çıkmasındaki başarısızlıkları göz ardı edilmemesi gerekir. Savaşın sonucunda ortaya çıkan durumda imzalanan barış antlaşmalarını gerçekten barışı getirip getirmediği tartışılabilir belki de bu bakımdan tüm barışlara son veren barıştır. Bu nedenle Versay antlaşması da barışın ve istikrarın kurulmasına hizmet etmesini beklemek antlaşma maddelerine bakıldığında mümkün görünmemektedir. Özellikle Fransa'nın yaklaşımı Almanya'nın bir daha eski gücünü bulamaması üzerine inşa edilmiştir.

Versay antlaşmasının Almanya'da yarattığı travma Alman monarşisinden sonra kurulan Weimar cumhuriyeti içinde talihsizlik olmuş ve milliyetçiler tarafından Versay antlaşmasının olumsuz koşullarıyla ilişkilendirilerek toplumsal muhalefetin aracı haline gelmiştir. Muhalefet halkı ordunun arkadan hançerlendiği efsanesine inandırılarak darbe gibi yollarla iktidarı alma girişiminde bulunsa da bunda başarılı olamamıştır. Ancak bundan daha tehlikelisi olan otoriterizm toplumun içinde kendine yer bularak Almanya'nın görkemli günlerine ulaşmak amacıyla kimi eğilimlere ilgi göstermesiyle siyasal çatışmalar baş göstermiştir.

Versay Antlaşması yalnızca itilaf edevletleri ile mağlupları arasındaki bir antlaşma olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Sonuçları itibariyle genelde Avrupa'da özelde Alman siyasal sistemi üzerinde otoriterizmin ve diktatörlüğün kurulmasının en önemli nedenlerinden biridir.

Kaynakça

- Gellinek, C. (2006), Philipp Scheidemann. Gedächtnis und Erinnerung. Waxmann, Münster.
- Köhler, H. (1980), Novemberrevolution und Frankreich. Die französische Deutschland-Politik 1918–1919. Droste Verlag, Düsseldorf.
- Kolb, E. (2002), Die Weimarer Republik, 6., überarb. u. erw. Aufl., München.
- Köhler, H. (2002), Deutschland auf dem Weg zu sich selbst. Eine Jahrhundertgeschichte. Hohenheim-Verlag, Stuttgart.
- Schulze, H. (1970), Der Oststaat-Plan 1919, in: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 18, S. 123–163
- Schramm, M. (2007), Das Deutschlandbild in der britischen Presse 1912–1919. Akademie Verlag Berlin.
- Stephan G. Bierling, G. S. (2003) Geschichte der amerikanischen Außenpolitik. Von 1917 bis zur Gegenwart. Beck, München.
- Salewski, M. (1980), Das Weimarer Revisionssyndrom, in: Aus Politik und Zeitgeschichte
- Ulbricht, H.J (Ed) (2009): Weimar 1919. Chance einer Republik. Böhlau, Köln/Weimar
- Wehler, H.U. (2003), Deutsche Gesellschaftsgeschichte, Bd. 4: Vom Beginn des ersten Weltkrieges

DIŞ POLİTİKA ENSTRÜMANI OLARAK AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KÜLTÜR POLİTİKASI

*(Cultural Policy of the European Union as Foreign Policy
Instrument)*

Metin Aksoy*

1- Giriş

Dış ve Kültür politikası Avrupa Birliği'nin en karmaşık alanlarından birini oluşturmaktadır. AB dış ilişkileri farklı AB kurumları ve kuralları tarafından düzenlenerek yönetilmektedir. AB'nin dış kültüre müdahalesi birbirinden ayrılmış yetki düzeyine göre ulusüstü veya hükümetlerarası biçimde olmaktadır. Ulusüstü müdahale düzeyi yetki ikamesi imkân verdiği ölçüde dış ticaret ve ekonomi politik alanlarında gerçekleşmektedir. Birlik dış ticaret, kalkınma, kurlar, uyum ve üyelik konularında aktiftir. Ortak Dış ve Güvenlik konularında AB'nin yetkileri sınırlı olmakla birlikte önemli konulardaki kararlar büyük ölçüde Avrupa Birliği Konseyi tarafından verilmektedir. Benzer bir durum kültürel politikaların oluşturulması alanında yaşanmakta ve AB bu konuda yazılıca sınırlı bir karar verme yetkisine sahiptir.

2- EU Kültür Politikasının Tarihsel ve Kurumsal Arkapları

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKTÇ)'yi kuran 1952 tarihli antlaşmada ve 1958 tarihli Avrupa Ekonomik Topluluğu Antlaşmasında (AET) kültürel hedefleri ve görevleri içeren herhangi bir ibareye rastlanmamaktadır. Belçika, Federal Almanya Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda gibi kurucu üyelerinin ana hedefi, Avrupa'daki kalıcı barışı sağlamak için AKTÇ çerçevesinde kömür ve çelik gibi savaşın önemli maddelerini güvenlik altına almaktır. AET'nin kurulmasının birincil önceliğini ekonomik işbirliği oluşturmaktaydı. Kültür ile ilgili faaliyetlerdeki sorumluluk 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyindeydi. AET antlaşma metninde kültüre yalnızca mesleki eğitimin ve öğretim yaklaşımıyla veya kültür mallarının serbest dolaşımı

*Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İİBF. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğretim Üyesi, metinaksoy@hotmail.de

çerçevesinde değinilmektedir.¹ 1973 Kopenhag Zirvesinde AET'nin iktisadi alanda olumlu gelişmesi vurgulanırken üye devletlerin Avrupa Kimliği konusunun ele alınmasında açık destek geldi. Avrupa Parlamentosu 1975 yılında Tindenmans Raporuna atıfta bulunarak Avrupa kimliği ve Avrupa integrasyonu arasındaki ilişkiye dikkat çekerek İleri derecede integrasyon için „Europe cannot proceed to a greater degree of political integration without the underlying structure of a unifying European identity” ifadesini kullandı (Banús 2002, S. 159).

Bu gelişmeleri sonucun 1973 yılında Bilim, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğünün kurulması yine öğrenci değişimi konusunda Erasmus ve Sokrates programı oluşturuldu. Avrupa Parlamentosu baştan beri kültürel konularda ve kültürün politik alanda hukuksal olarak yerleşmesini öncelemiş ancak Konsey ve Komisyon tarafından başlangıçta benimsenmemiştir (Schwencke, Rydzy 2009, s. 339–341). İlk olarak 1983 yılında Avrupa Konseyinin Stuttgart açıklamasında Avrupa Topluluğunun kültürel alanlardaki faaliyetleri hakkında açıklama yapılmış ve “... Ortak bir tarihsel kültürel miras bilincinin Avrupa kimliğinin parçası olarak yerleştirilmesi...” amaçlanmıştır (Schmahl 1996, s. 32). 1982 yılında ilk kez üye devletlerin kültür bakanları bir konferansta bir araya geldiler ve 1987 yılından itibaren düzenli olarak buluşmalar kurumsallaşmış olarak rutin biçimde devam etmiştir. 1988 yılında Kültürel İşler Genel müdürlüğü kurulmuştur.

1992 yılında Maastricht zirvesinde kültürel faaliyetlerin desteklenmesi konusunda bir madde topluluk antlaşmasına eklendi. 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon antlaşması² kültürel konuların düzenlenme çerçevesinde değişiklik getirmediği gibi ana antlaşmada bu konu ile ilgili destekleme ve yetki ikamesi karakterini güçlendirmiştir. AB'nin kültürel alanlardaki faaliyetleri üye devletlerin kültür politikalarını tamamlayıcı

¹ Madde 36 AET: "30 ila 34. Maddelerin hükümleri, kamu ahlakı, kamu düzeni ve kamu güvenliği, insanların sağlığının ve yaşamının korunması, hayvanların korunması, ithalatı veya transit yasaklarını veya kısıtlamalarını engellemez. ya da sanatsal, tarihi ya da arkeolojik değerin ya da ticari ve ticari mülkün ulusal kültürel varlıkları. Ancak, bu yasaklar veya kısıtlamalar keyfi ayrımcılık veya gizli bir kısıtlama aracı olamaz.

² Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın konsolide versiyonu AB Resmi Gazetesinde yayınlanmıştır, Nr. C 115, 9. Mayıs 2008,

<http://eurlex.europa.eu/legal->

[content/DE/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2008:115:FULL&from=DE](http://eurlex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2008:115:FULL&from=DE), 10.09.2018

10.09.2018 Sözleşme ile ilgili kararında, Federal Anayasa Mahkemesi, AB'nin yeterliliklerinin genişletilmesinin yalnızca Alman Federal Meclisi'nin izni ile mümkün olduğunu açıkça ortaya koydu. (BVerfG, 2 BvE 2/08, 30.06.09),

www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208.html 10.09.2018

niteliktedir. Bu tamamlama Avrupa Kültür mirasının korunması, üyelerin kültürel kurumların işbirliği veya kültürel mirasların hareketliği gibidir.¹

Avrupa Antlaşmalarının Kültür maddesi topluluğun dışarıya doğru yetkilerini de belirlemektedir. 167. Maddenin 3. Fıkrası topluluğun üçüncü ülkeler ve uluslararası organizasyonlarla işbirliği yetkisini düzenlemektedir.² Üçüncü Paragraf Topluluk ile Üye ülkelerin üçüncü ülkelerle aralarındaki kültürel işbirliği kapsamındaki yetki dağılımı ile ilgilidir. Dış Kültürel ilişkilerde Topluluğa ve üye ülkelere aynı oranda çağrı yapılır. Başka bir ifade ile dış kültürel ilişkilerde yetki topluluk ve üye ülkeler arasında dağıtılmıştır. Gerçi Topluluk çerçevesi çizilmiş bağımsız dış kültür politikası konusunda yetkilidir ve yalnızca destekleme faaliyetlerinde bulunabilir. Kültürel alanlarda yetki temel olarak üye ülkelerdedir (Max 2004). Maastricht Antlaşması ile birlikte, Avrupa fikrinin gerçekleştirilmesinde kültüre önemli bir rol verilmiştir. Antlaşmalarda yer alan Kültür Maddesi, kültür sektörünün Topluluk politikalarına entegre edilmesi için yasal bir zemin oluşturmuştur. Buna göre, Topluluk, kültürün temel bir sorumluluğunun olması koşuluyla, Topluluğun kültürün tanıtımına tamamlayıcı bir katkı sağlayabileceğini göstermektedir. Bu bakımdan AB'nin ortak politika alanının sosyal ve bölgesel politikalar, eğitim, bilimsel araştırmalar ve bilgi teknolojileri gibi birçok bileşeni bulunmaktadır. Bu kapsamda, AB'nin birçok girişimi bulunmaktadır. Dil, edebiyat, tiyatro, sinema, dans, yayıncılık, sanat, mimari, el sanatları ve daha birçok daldaki kültürel çeşitliliği ile gurur duyan AB, bünyesindeki kültürleri muhafaza etmeyi ve diğer kişiler tarafından ulaşılabilir kılmayı hedef edinmiştir.

Genel olarak burada ki amaç Avrupa'nın kültürel çeşitliliğini korumak ve teşvik etmenin yanında ortak kültürel mirasın vurgulanmasıdır. Topluluk diğer alanlarda politikalarını şekillendirirken aynı zamanda kültürel kaygıları da göz önünde bulundurması gerekmektedir. Kültürel başlıklar buna rağmen farklı AB düzenlemeleri içermektedir ve Kültürü etkileyen geniş bir Topluluk mevzuatı vardır. Bu, özellikle iç pazar, rekabet, vergi hukuku ve uluslararası ticaret hakkındaki düzenlemeleri ilgilendirmektedir. Avrupa Adalet Divanı'nın içtihatları bu hakkı açıklığa kavuşturuyor ve tamamlıyor. AT Antlaşması'nın dışındaki

¹ Değişiklikler özellikle Avrupa seviyesindeki oyuncuların katılım kuralları ilgilidir. Göz ardı edilmemesi gereken bir değişiklik ise yasama tedbirleri için oybirliği kuralının kaldırılmasıdır.

² Bu madde, bu madde kapsamında üçüncü ülkelerle yapılan sözleşmeler için de geçerlidir. Madde 217 AEUV (Eski Madde 310 EGV). Ayrıca bu Madde uyarınca Kalkınma ve İşbirliği de bu Maddeye eklenmiştir 208ff. (Eski Madde 177ff. EGV), bu aynı zamanda kültürel projeleri de içermektedir

standartlar da Avrupa kültür hukuku için önemli olabilmektedir. Buna ek olarak, Avrupa Birliği tarafından üçüncü ülkeler ya da kültürle ilgili bir bölüm içeren uluslararası kuruluşlarla yapılan anlaşmalar da eklenmiştir. Topluluğun kültürel maddesi, Üye Devletlerin yalnızca temel yetkinliği ile kültürün tanıtımına tamamlayıcı bir katkı sağlamış olsa da, Avrupa düzeyinde kültürel politika faaliyetleri giderek genişletilmiş ve derinleştirilmiştir. Son zamanlarda, kültürel alanda Avrupalı inisiyatiflerin giderek bağımsız bir karakteri ortaya çıkmıştır.¹ Bu özellikle 2007'de açık koordinasyon yöntemi sayesinde hükümetler arası işbirliği ile ortaya çıkan Avrupa Kültür Gündemi² ile kendini göstermiştir. AB'nin kültür alanındaki en önemli girişimleri Yaratıcı Avrupa Programı ve Avrupa Kültür Başkentleri girişimleridir. 1 Ocak 2014'te itibarıyla yürürlüğe giren Yaratıcı Avrupa Programı (*Creative Europe*) 2014-2020 mali dönemi boyunca geçerli olacaktır. Kültür Programı ve MEDIA Programı'nın devamı niteliğindeki Yaratıcı Avrupa Programı'na 1,46 milyar avro tutarında bütçe ayrılmıştır. Yaratıcı Avrupa Programı kapsamında, sınır ötesi işbirliği, edebi tercümanlık ve ağ kurma gibi faaliyetleri teşvik eden kültür girişimleri; medya ve görsel-işitsel çalışmaların geliştirilmesine yönelik girişimler ve bunlara erişimi veya bunların dağıtımını destekleyen girişimlerin desteklenmesi amaçlanmaktadır. 2007-2013 mali döneminde yürürlükte bulunan Kültür Programı'na görsel-işitsel olmayan kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere 400 milyon avro tutarında bütçesi bulunmaktaydı. Kültür Politikası çerçevesindeki Avrupa Kültür Başkentleri girişimi kapsamında ise, her yıl iki şehir Avrupa Kültür Başkenti olarak belirlenmektedir. Bu unvan söz konusu şehirlerin Avrupalı kimliklerini kutlamalarına, hem ulusal hem yabancı kültürel kurumlarla işbirliği yapmalarına ve genellikle kendi kültürel hayatlarının daha çekici ve canlı kılınmasına imkân sağlamaktadır. Bu şehirlerde çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmekte ve deneyimlerden anlaşıldığı üzere kültür başkenti olmak uzun dönemde

¹<http://www.ccp-deutschland.de/ccp-germany-infos-service/eu-publikationen/europaeische-kulturpolitik0.html>. 10.09.2018

²Her şeyden önce, Kültür Gündeminin kendisini ekonomik büyüme ve kültürler arası anlayışa katkıda buluyor, fakat aynı zamanda üye ülkeler ve sivil toplumla yeni işbirliği yöntemleri de içeriyor. Kültür Gündemi, Açık Çalışma Koordinasyon Yöntemini bir çalışma aracı olarak kullanmıştır. Açık Çalışma Koordinasyon Yöntemi bünyesinde, AB uzman grupları çeşitli konularda çalışmakta ve bulgu ve raporlardaki bulguları özetlemektedir. Entschließungdesratesvom 16. November 2007 zueinerEuropäischenKulturagenda, AB Resmi Gazetesi, in: Amtsblatt der EU, Nr. C 287 vom 29. November 2007, S. 1-4. http://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/index_de.htm. 10.09.2018

ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır.¹

3- AB'nin Dış Kültürel İlişkilerin Güncel Yönelimi

Lizbon Antlaşması ile yapılan yasal düzenlemeler sayesinde Avrupa Birliği'nin dış kültürel ilişkilerine daha büyük önem verebileceği anlaşılmaktadır (Schwencke 2015; Schwencke/Rydz 2015) Bu kendini konseyin Kasım 2008² yılındaki sonuç bildirgesinde, Birliğin dış kültürel politikalarında ve üye ülkeler arasındaki ilişkilere istinaden ifade ettiği kültürel çeşitliliğin ve kültürler arası diyalogun desteklenmesi biçimindeki düzenlemesi dış kültürel ilişkilerin dış politikada önemli bir yer alacağını göstermektedir.³ Konsey kararları, Avrupa Birliği'nin diğer ülkelerle ilişkilerinin kültürel yönlerini güçlendirmeyi öngörmektedir. Kültürel değişimin ve diğer kültürel işbirliğinin güçlendirilmesi için temel kurumsal eksikliklere vurgu yapmıştır. Bu bağlamda olası bir çözüm için AB'nin dış kültürel ilişkilerini yürütmek üzere kurumsal ve personel yapısıyla Avrupa Dış Eylem Servisi'nin (EEAS) kurulması öngörülmüştür.⁴ Ancak, başlangıçta AB'nin kurulmakta olan Dış Eylem Servisinde planlanmış bir kültür bölümü bulunmamaktaydı. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin dış politika yeterliliklerine ilişkin önceki tartışmalarda kültürel politika boyutu büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Dahası başlangıçta Avrupa Birliği'nin ortak bir dış kültür politikası oluşturulmasına ilişkin tartışmanın, dış kültürel çalışmaların üye ülkelerin ulusal vurgularından kuvvetli bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Avrupa Birliği üyelerinin başlangıçta dış kültür politikası konusunda ortak bir Avrupa stratejisine çok istekli ve dikkatli bir şekilde odaklandıkları görülmemektedir. Ancak bu arada -Avrupa seviyesinden başlayarak- Avrupa dış kültür politikasının kurumsal temellerinin güçlendirilmesine yönelik yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Henze/Wolfram 2014). Örneğin, Avrupa Parlamentosu'nun 2011 yılında

¹ https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=237 12.09.2018

² Avrupa Birliği Konseyi: Konsey ve Üye Devletler Hükümetlerinin Temsilcileri, Konsey içerisinde, Birlik ve Üye Devletlerin dış ilişkilerinde kültürel çeşitliliği ve kültürlerarası diyalogu teşvik etmek üzere sonuç bildirgesinin içeriği, AB Resmi Gazetesi, 16 Aralık C 320 2008. (Amtsblatt der EU, Nr. C 320 vom 16. Dezember 2008)

³ Ljubljana Konferansı 2008,

http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Kulturno_sodelovanje/New_paradigms_program_1.pdf, 12.09.2018

⁴ Avrupa Dış Eylem Servisi (EEAS), Avrupa Birliği'nin dış ve güvenlik politikasını destekleyen bir kurumdur. (Art. 27 Abs.3 EUV).

http://eeas.europa.eu/background/about/index_en.htm

“AB'nin Dış Politikasının Kültürel Boyutlarına İlişkin Rapor” da AB Üye Devletleri ile AB arasındaki ilişki iyi tanımlanmış ve AB'nin dış politika kültürüne olan ihtiyacı vurgulanmıştır. Aynı zamanda, Avrupa Dış Eylem Servisi'nin (EEAS) kuruluşunun, Birliğin bir kültür diplomasisinin kurumsal temellerini oluşturması gerektiği beklentisi dile getirilmiştir.¹ Yeni stratejiyi uygulamak için, Şubat 2016'da kültürel bir diplomasi platformu oluşturulmuştur. Üye devletlerin kültür enstitülerinden ve diğer paydaşlardan oluşan bir konsorsiyum, platformu yönetecek, stratejik öneriler sunacak, ağ oluşturmayı kolaylaştıracak, kültürel paydaşlarla faaliyetler düzenlenecek ve kültürel yönetim için eğitim programları sunacaktır.² Daha önce Avrupa Kültür Gündemi 2007 ve 2015-2015 Konsey Kültür Çalışma Planında ve AB'nin dış ilişkilerinde kültürün rolü ve özellikle kalkınma işbirliği hakkındaki Konsey kararlarında AB'deki kalkınma işbirliğinin kültürel yönleri vurgulanmıştır.³ Dış Kültür politikasının yürütülmesi amacıyla komisyon ve üye ülkeler tarafından desteklenen kültür ve büyüme sektörlerinin aktörlerinden oluşan ve adı Avrupa Kültür Enstitüsü (EUNIC)⁴ olarak ifade edilen bir kurul 2017 yılına kadar Kültür kalkınma ve işbirliği için temel bir konsept geliştirmesi istenmiştir.

Aynı zamanda, Komisyondan Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi ile birlikte kültürün tutarlı bir şekilde dış ilişkiler ile bütünleştirilmesi için strateji geliştirmesi talep edilmektedir. Bununla birlikte kültürü AB'nin dış ilişkilerine entegre etmek için geçmiş deneyimlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir.⁵

Bu talebe karşılık olarak Avrupa Komisyonu Haziran 2016'da harekete geçmiştir. Avrupa Birliği'nin dış kültürel ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi konulu bir Tebliğ⁶ Avrupa Kalkınma Günleri'nde (EDD

¹ Avrupa Parlamentosunun AB'nin dış politikasının kültürel boyutları hakkında rapor 31 Mart 2011 (2010/2161(INI)), <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0112+0+DOC+XML+V0//DE>. 12.09.2018

² http://ec.europa.eu/dgs/fpi/announcements/news/20160401_1_en.htm 12.09.2018
http://eeas.europa.eu/statementseeas/2016/160420_03_en.htm. 12.09.2018

³ Amtsblatt der EU, Nr. C 417 vom 15.12.2015, S. 41-43.

⁴ <http://www.eunic-online.eu/> 12.09.2018

⁵ European Commission/High Representative: Joint Communication to the European Parliament and the Council: Towards an EU strategy for international cultural relations, Brussels, 8.6.2016 (JOIN(2016) 29), http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2074_de.htm 12.09.2018
http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-2075_en.htm 12.09.2018

⁶ Basın Açıklaması http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2074_de.htm

2016)¹ sunuldu. Buna göre daha yoğun ve etkili uluslararası kültürel ilişkiler için stratejik bir çerçeve sunmayı ve üye ülkeler, ulusal kültürel kurumlar AB içinden veya dışından gelen özel ve kamu aktörleri ile yeni işbirliği biçimlerini amaçlamaktadır. Bu konuda Eylül 2015²'te Lüksemburg Başkanlığı tarafından düzenlenen bir konferans gerçekleşmiştir. Ve akabinde Aralık 2015'te, "AB ve AB'nin yurtdışındaki politikalarının algılanmasının analizi"³ başlıklı çalışma yayınlanmış olup, bu alandaki geçmiş deneyimleri analiz edilmiş ve sonuçları da gelecekteki politika oluşturma sürecine dahil edilmesi benimsenmiştir. 2016 yılının başında, Avrupa Parlamentosu tarafından, Avrupa Birliği'nin dış kültür ilişkileri çerçevesinde ulusal kültür enstitüleri rolüyle ilgili bir başka çalışma yayımlandı. Bu çalışma, yurt dışında çalışan çoğu kültürel kurumun öncelikli olarak kendi ulusal kültürlerini teşvik etmekle ilgilendiğini, Avrupa kaygılarının ise genellikle ikincil ilgi alanı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ortaya çıkan sonuç ise Avrupa Birliği'nin ortak bir dış kültür politikası oluşturulmasına ilişkin tartışmanın, ilgili yabancı kültürel çalışmaların ulusal biçimleri üzerindeki vurgu ile karakterize edilmeye devam etmesidir. Çalışma ayrıca, faaliyetlerin Avrupa boyutunun ve Avrupa düzeyinde kültürel ilişkilerde işbirliğinin artırılmasına olan ilginin genellikle Avrupa Kültür Enstitüleri Topluluğu (EUNIC) üyeliği ile bağlantılı olduğunu ve üçüncü ülkelerdeki faaliyetlere katılımında AB tarafından finanse edilen projelere bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.⁴ Dolayısıyla, gelecekte ulusal dış kültür politikalarının Avrupa kültürel işbirliğinde, merkezi bir rol oynamaya devam etmesi beklenmektedir.⁵

4- Sonuç

Avrupa Birliği'nin tarihsel olarak kuruluşu itibarıyla kültürel konularda kurumsallaşmanın öncelikli hedef olarak görülmediği ve kurcu

¹<https://eudevdays.eu/sessions/strategy-culture-eu-external-relations-and-development-policies> 12.09.2018

²<http://www.eu2015lu.eu/de/actualites/communiqués/2015/08/31-conf-culture-dev/> 12.09.2018

³http://ec.europa.eu/dgs/fpi/showcases/eu_perceptions_study_en.htm 12.09.2018

⁴Die Studie „Research for CULT Committee - European Cultural Institutes Abroad“ vom März 2016

ist [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/563418/IPOL_STU\(2016\)563418_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/563418/IPOL_STU(2016)563418_EN.pdf).

⁵Einewichtige Rolle dürftehierdieGemeinschaft der EuropäischenKulturinstitute(EuropeanUnionNational InstitutesforCulture, EUNIC) spielen (www.eunic-online.eu). Zu den damitverbundenenProblemstellungenundzu den Perspektiven der europäischenAußenkulturpolitik

antlaşmalarda yer almadığı görülmektedir. Dış kültürel politika birliğin süreç içinde ortaya çıkan ihtiyacını karşılamak üzere birliğin politikalarına dahil edilerek kurumsal yapılara entegre edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem genel olarak AB'nin işleyişine de uygundur. Bir yandan kurumsallaşma sağlanırken bir yandan da reformlar yapılarak yasal düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Bu bakımdan sürekli yenilenme ve reform AB açısından dinamik bir süreçte işaret etmektedir.

AB'de reform süreçleri AB'nin karar alma yöntemi nedeniyle çoğu zaman tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Kültür politikası konusunda da öne çıkan anlayış Birliğin üye devletler adına karar verici olmasının yerine destekleyici rol alması tercih edilmektedir. Bunun nedeni ise üye ülkelerin geleneksel kültür politikalarından vazgeçme konusunda isteksiz davranması ve ulusal kültür politikalarının öncelenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle AB Dış Kültür Politikası AB'nin içinde oluşturulan kurumlar vasıtasıyla yürütülmekte ve çeşitli aktiviteler gerçekleştirilmektedir.

Dış Kültür Politikası AB için hem kendi üye ülkeler arasındaki ilişkileri düzenlediği gibi hem de üçüncü ülkelerle ilişkileri düzenlemektedir. Böylelikle Üyeler arasındaki kültürel ilişkiler sayesinde üyeler birbirini daha yakından tanıma fırsatı bulmaktadırlar. Yine Üçüncü ülkelerle çeşitli programlar ve projeler sayesinde hem AB hem de üye ülkeler üçüncü ülkelerle etkileşim içine girerek Birliğin kendisi ve ulusal kaygılar taşıyan üye ülkeler üçüncü ülkelerle bir araya gelmektedir. Dolayısıyla bu politika AB'nin kendi kurumsal yapısını oluşturma yanında üye ve üçüncü ülkelerinde birbirini tanımasına fırsat vermektedir. Buradaki temel kaygı kültürel yayılmacılığın ön plana alınıp alınmamasıyla ilgilidir.

Kaynakça

- Banús, Enrique (2002): Cultural Policy in the EU and the European Identity. In: Farrell, Mary (Hg.): European integration in the 21st century. Unity in diversity? London: Sage, S. 158–183.
- Cornelia, M. (2004). Die auswärtige Kulturkompetenz der Europäischen Gemeinschaft nach Art. 151 Abs. 3 EG. Hamburg
- Henze, R. /Wolfram, G. (Hrsg.) (2014). Exporting Culture. Which role for Europe in a Global World? Wiesbaden: VS Springer
- Schwencke, O. (2015). Europa. Kultur. Politik: Die kulturelle Dimension im Unionsprozess, Essen: Klartext Verlag.
- Schwencke, O. Rydzy, E. (2015). Von der Wirtschafts- zur Wertegemeinschaft. Kultur- und Außenkulturpolitik im

europäischen Integrationsprozess, in: Maaß, Kurt (Hrsg.): Kultur und Außenpolitik, Baden-Baden: Nomos, 331-348.

Schmahl, S. (1996): Die Kulturkompetenz der Europäischen Gemeinschaft. 1. Aufl. Baden-Baden: Nomos.

<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/DE/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2008:115:FULL&from=DE>.

www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208.html

<http://www.ccp-deutschland.de/ccp-germany-infos-service/eu-publikationen/europaeische-kulturpolitik0.html>

http://ec.europa.eu/culture/policy/strategic-framework/index_de.htm

https://www.ikv.org.tr/icerik_print.asp?id=237

http://www.mzz.gov.si/fileadmin/pageuploads/Kulturno_sodelovanje/New_paradigms_program_1.pdf.

http://eeas.europa.eu/background/about/index_en.htm

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2011-0112+0+DOC+XML+V0//DE>.

http://ec.europa.eu/dgs/fpi/announcements/news/20160401_1_en.htm
http://eeas.europa.eu/statementseeas/2016/160420_03_en.htm .

<http://www.eunic-online.eu/>

[http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-16-2075_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-2075_en.htm)

http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2074_de.htm

<https://eudevdays.eu/sessions/strategy-culture-eu-external-relations-and-development-policies>

http://www.eu2015lu.eu/de/actualites/communiques/2015/08/31-conf-culture-dev/http://ec.europa.eu/dgs/fpi/showcases/eu_perceptions_study_en.htm

**YATIRIM AMAÇLI GAYRİMENKULLERİN TÜRKİYE
MUHASEBE STANDARTLARI / FİNANSAL RAPORLAMA
STANDARTLARINA GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ VE
RAPORLANMASI**

*Accounting and Reporting of Investment Properties
According to Turkey Accounting Standards and Financial Reporting
Standards*

Ayşe Gül KÖKSAL*

ÖZET

Türkiye’de halka açık şirketler, bankalar, sigorta reasürans ve emeklilik şirketleri, faktöring şirketleri, finansman şirketleri, finansal kiralama şirketleri, varlık yönetim şirketleri, emeklilik fonları ve Sermaye Piyasası Kurumları, Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) / Türkiye Finansal Raporlama Standartları (TFRS)’ ye göre finansal raporlama yapmaktadır. Bağımsız denetime tabi olup TMS /TFRS’ yi uygulamayan işletmeler 01.01.2018 tarihinden itibaren finansal raporlamayı Büyük ve Orta Boy İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standardı (BOBİ FRS) çerçevesinde gerçekleştirecektir. TMS / TFRS, Vergi Usul Kanunu (VUK) etkisiyle oluşturulan Tekdüzen Muhasebe Sistemi’nden oldukça farklı uygulamalar içermektedir. Bu farklılıklardan biri de kira geliri elde etmek veya değer kazancından yararlanmak ya da her iki amaçla elde tutulan gayrimenkullerin muhasebeleştirilmesine ilişkindir. Söz konusu gayrimenkuller Türkiye Muhasebe Standardı 40 (TMS 40)’da ve BOBİ TFRS’ nin 13. Bölümü’nde yatırım amaçlı gayrimenkuller olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada yatırım amaçlı gayrimenkullerin muhasebeleştirme ve raporlama esasları TMS 40 ve BOBİ FRS çerçevesinde açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller, TMS 40, BOBİ FRS, Gerçeğe Uygun Değer, Maddi Duran Varlıklar.

1. Giriş

*Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman Anabilim Dalı, Doç. Dr.

İşletmeler gayrimenkulleri, kullanmak, satmak, kira geliri elde etmek veya değer artış kazancından yararlanmak amacıyla edinmekte ve elde tutmaktadırlar. Tekdüzen Muhasebe Sistemi'nde söz konusu gayrimenkuller elde tutulma amacına bakılmaksızın maddi duran varlıklar hesap grubu içerisinde muhasebeleştirilmektedir (Çetinkaya, 2017: 74). Bu bağlamda gayrimenkuller ilk kez maliyet bedeli üzerinden muhasebe kayıtlarına alınmakta, sonraki dönemlerde ise maliyet ya da yeniden değerlendirme modelini kullanarak değerlendirilmektedir.

TMS / TFRS'ler ise gayrimenkulleri elde tutma amaçlarına göre farklı sınıflandırmaktadır. Gayrimenkuller, kira geliri elde etmek ve değer artışından yararlanmak amacıyla elde ediliyorsa yatırım amaçlı gayrimenkul olarak tanımlanmakta ve TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkul Standardı ve BOBİ FRS çerçevesinde muhasebeleştirilmektedir (Gökgöz, 2015: 459).

TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standardı 31/12/2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere ilk olarak 17/03/2006 tarih ve 26111 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu Standart, Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarında meydana gelen değişikliklere paralellik sağlanması amacıyla Tebliğler aracılığıyla güncellenmiştir. Standardın amacı; yatırım amaçlı gayrimenkullerin ilk kez kayda alınması ve sonraki dönemlerde ölçülmesi ve yapılması gereken açıklamalara ilişkin esasları ortaya koymaktır (TMS 40, 1. Paragraf).

BOBİ FRS ise 01/01/2018 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere 29/07/2017 tarih ve 30138 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. BOBİ FRS' nin amacı, bağımsız denetime tabi olup Türkiye Finansal Raporlama Standartlarını uygulamayan işletmelerin münferit ve konsolide finansal tablolarının gerçeğe uygun, ihtiyaca uygun ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamasını temin etmektir. Yatırım amaçlı gayrimenkullerin muhasebeleştirilme esasları bu standardın 13. Bölümünde düzenlenmiştir.

Bu çalışmada gayrimenkullerin sınıflandırılması, yatırım amaçlı gayrimenkullerin ilk kez ölçülmesi ve muhasebe kayıtlarına alınması, ilk kayda almadan sonraki dönemlerde ölçülmesi ve finansal tablolarda sunumu, TMS 40 ve BOBİ FRS çerçevesinde açıklanacaktır. Bu doğrultuda yatırım amaçlı gayrimenkullerin muhasebeleştirilmesine ilişkin uygulama örnekleri incelenecektir.

2. Gayrimenkul Kavramı ve Gayrimenkullerin TMS/TFRS Kapsamında Sınıflandırılması

Gayrimenkulün sözlük anlamı “taşınmaz mal”dır. Genel olarak gayrimenkul, fiziksel bir yapı olarak arazi ve bu arazinin üstüne yapılan yapılardır. Bu doğrultuda bina, arsa, arazileri taşınmaz, yani gayrimenkul olarak saymak mümkündür (Yılmaz, 2013:276).

4721 sayılı Medeni Kanunu’nun 704. Maddesi gayrimenkulleri taşınmaz mülkiyeti olarak tanımlamıştır. Söz konusu maddeye göre gayrimenkuller aşağıda belirtilen unsurlardan oluşmaktadır.

- Arazi
- Tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar,
- Kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler.

Gelir Vergisi Kanunu (GVK) ’nin 70’inci maddesinde hangi mal ve hakların kiraya verilmesi karşılığı elde edilen gelirin gayrimenkul sermaye iradı sayılacağı ifade edilmiştir. Bu maddede sayılan mal ve hakların bir kısmı Türk Medeni Kanunu (TMK) ’da ve sözlük anlamında yer alan gayrimenkul tanımının dışında yer almaktadır. Ancak gayrimenkul sermaye iradının mal ve hakların kiralanması karşılığı elde edilen bir gelir olması göz önüne alınarak bu tür gelirlerin gayrimenkul sermaye iradı sayılması gerektiği belirtilmiştir (Aytekin, 2007: 208). Benzer şekilde Vergi Usul Kanunu (VUK) ’un 269. maddesinde de iktisadi işletmelere dahil gayrimenkullerin nasıl değerlendirileceği açıklanırken bir kısım mal ve hakların da gayrimenkul gibi değerlendirileceği belirtilmiştir. Gayrimenkul olarak değerlemeye tabi tutulan unsurlar ise şu şekilde sayılmıştır:

- 1- Gayrimenkullerin mütemmim cüzüleri ve teferruatı
- 2- Tesisat ve makinalar
- 3- Gemiler ve diğer taşıtlar
- 4- Gayri maddi haklar.

GVK ve VUK’nun ilgili maddeleri incelendiğinde gayrimenkulün sözlük anlamı ve TMK’de yapılan tanımların dışına çıkıldığı ve bulundukları madde hükümlerinin uygulanması bakımından

bazı mal ve hakların gayrimenkul sayılacağı öngörülmektedir (Aytekin, 2007: 210).

TMS / TFRS' ler gayrimenkulleri elde etme amacına göre dört sınıfa ayırmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Yılmaz, 2013: 274-275; Deran ve Savaş, 214: 39; Gönen ve Güryel, 2016: 135; Çına Bal, 2015:408).

- **TMS 2 Stoklar Standardı Kapsamında Değerlendirilen Gayrimenkuller:** İşletmenin olağan iş akışı çerçevesinde satılmak amacıyla elde bulundurulanan gayrimenkuller ile satış amacıyla imal edilen veya geliştirilmekte olan gayrimenkullerdir.

- **TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardı Kapsamında Değerlendirilen Gayrimenkuller:** İşletmenin amaçlarını gerçekleştirmek üzere, normal iş akışı içerisinde sahibi tarafından mal ve hizmetin üretilmesi yada satılmasında veya yönetim faaliyetlerinden kullanılan gayrimenkullerdir.

- **TFRS 5 Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler Standardı Kapsamında Değerlendirilen Gayrimenkuller:** İşletmenin aktifinde kayıtlı bir gayrimenkulün satışına karar verildiğinde bu standart hükümlerine tabidir. Söz konusu gayrimenkulün duran varlıklar grubundan çıkarılarak dönen varlıklar grubu içerisinde finansal tablolarda sunulmaktadır.

- **TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller Standardı Kapsamında Değerlendirilen Gayrimenkuller:** İşletmenin kira geliri elde etmek ya da değer artışından yararlanmak için elde tuttuğu gayrimenkullerdir.

3. TMS 40 ve BOBİ FRS'ye Göre Yatırım Amaçlı Gayrimenkul Kavramı

TMS 40'da ve BOBİ FRS'nin 13. Bölümünde yatırım amaçlı gayrimenkul, mal veya hizmet üretiminde ya da tedarik edilmesinde, idari amaçlarla kullanılmak ya da normal iş akışı çerçevesinde satılmak amaçlarından daha ziyade kira geliri veya değer artış kazancı ya da her ikisini birden elde etmek amacıyla elde tutulan gayrimenkuller olarak tanımlanmıştır. Bu varlıklar, işletmenin sahip olduğu diğer varlıklardan büyük ölçüde bağımsız nakit akışı oluşturmaktadırlar(TMS 40, Paragraf 5, BOBİ FRS, Paragraf, 13.2).

TMS 40'da yatırım amaçlı gayrimenkul örneklerine yer verilmiştir. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (TMS 40, Paragraf 8).

- Normal iş akışı çerçevesinde kısa vadede satılmaktan ziyade, uzun vadede sermaye kazancı elde etmek amacıyla elde tutulan arsalar,
- Gelecekte nasıl kullanılacağına karar verilmemiş arsalar (İşletme, araziye sahibi tarafından kullanılan gayrimenkul olarak kullanmaya veya normal iş akışı çerçevesinde kısa vadede satmaya karar vermemiş ise, söz konusu arazinin sermaye kazancı elde etmek amacıyla elde tutulduğu varsaymaktadır),
- İşletmenin sahip olduğu (veya finansal kiralama işlemi çerçevesinde işletme tarafından elde tutulan) ve bir veya daha fazla faaliyet kiralamasına konu edilen binalar,
- Bir veya daha fazla faaliyet kiralaması çerçevesinde kiralanan üzere elde tutulan boş bir bina,
- Gelecekte yatırım amaçlı gayrimenkul olarak kullanılmak üzere inşa edilmekte veya geliştirilmekte olan gayrimenkuller,

Standardın kapsamı dışında yer alan ve yatırım amaçlı gayrimenkul olarak değerlendirilmeyen gayrimenkulleri ise aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (TMS 40, Paragraf 9).

- Olağan iş akışı içerisinde satılmak amacıyla elde tutulan veya satış amacıyla inşa veya geliştirme aşamasında olan gayrimenkuller,
- Gelecekte sahibi tarafından kullanılmak ya da, geliştirilmek ve ardından sahibi tarafından kullanılmak amacıyla elde tutulan, çalışanların ikamet ettiği gayrimenkuller ile sahibi tarafından kullanılmakta olup elden çıkarılmayı bekleyen gayrimenkuller dahil olmak üzere sahibi tarafından kullanılan gayrimenkuller,
- Başka bir işletmeye finansal kiralama işlemi çerçevesinde kiralanan gayrimenkuller.

4. TMS 40 ve BOBİ FRS 13. Bölümün Kapsamı

TMS 40 ve BOBİ FRS 13. Bölümü, kira geliri veya sermaye kazancı elde etmek amacıyla elde tutulan gayrimenkullerin muhasebeleştirilmesine ilişkin hususları düzenlemeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte TMS 40'da finansal kiralama işlemi çerçevesinde bir kiracının finansal tablolarında muhasebeleştirilen yatırım amaçlı gayrimenkul hakları ile kiraya verenin finansal tablolarında faaliyet

kiralaması işlemi çerçevesinde kiracıya sağlanan yatırım amaçlı gayrimenkullerin ölçülmesine ilişkin hükümlerde yer vermiştir. Bu standardın kapsamına, “TMS 17 Kiralama İşlemleri” Standardında düzenlenen hususlar girmemektedir. Ayrıca standartta aşağıdaki hususlar düzenlenmemiştir (TMS 40, Paragraf 3).

- Kiralamaların finansal ya da faaliyet kiralaması olarak sınıflandırılması,
- Yatırım amaçlı gayrimenkullerden elde edilen kiralama gelirlerinin muhasebeleştirilmesi,
- Faaliyet kiralaması çerçevesinde edinilen gayrimenkul hakkının kiracının finansal tablolarında ölçülmesi,
- Finansal kiralamaya konu net yatırımın kiraya verenin finansal tablolarında ölçülmesi,
- Satış ve geri kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesi,
- Finansal kiralamalara ve faaliyet kiralamalarına ilişkin olarak kamuoyuna yapılacak açıklama,
- Tarımsal faaliyetlere ilişkin canlı varlıklar,
- Petrol, doğal gaz ve benzeri geri kazanılması mümkün olmayan kaynaklara ait maden hak ve rezervleri.

5. Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Muhasebeleştirme Esasları

Yatırım amaçlı bir gayrimenkulün varlık olarak muhasebeleştirilebilmesi için belirli koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu koşullar, aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (TMS 40: Paragraf 16);

- Gayrimenkulle ilgili gelecekteki ekonomik yararların işletmeye girişinin muhtemel olması
- Yatırım amaçlı gayrimenkulün maliyetinin güvenilir bir şekilde ölçülebilir olmasıdır.

Tekdüzen Hesap Planında yatırım amaçlı gayrimenkulleri izlenmesine ilişkin bir hesap grubu ve hesap bulunmamaktadır. Literatürde yatırım amaçlı gayrimenkullerin muhasebeleştirilmesinde kullanılacak farklı hesap grupları önerilmektedir (Gönen ve Güryel, 2016: 140). Gayrimenkuller genel olarak arsa, arazi ve binalardan oluşmaktadır. Bu nedenle Hesap Planı’nda 20 No’lu hesap grubunda açılacak olan aşağıdaki hesaplarda izlemek mümkündür (Akdoğan ve Sevilengül, 2007: 56).

- 20 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller
- 200 Yatırım Amaçlı Araziler
- 201 Yatırım Amaçlı Arsalar
- 202 Yatırım Amaçlı Binalar
- 207 Birikmiş Amortismanlar ve Değer Düşüklüğü Karşılığı
- 208 Yapılmakta Olan Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller

Yatırım amaçlı gayrimenkullerin muhasebeleştirme esasları, ilk kez kayda alma ve sonraki dönemlerde muhasebeleştirme olarak iki kısımda incelenecektir.

5.1. Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin İlk Kez Muhasebeleştirilmesi

Yatırım amaçlı gayrimenkuller ilk kez başlangıçtaki maliyeti ile ölçülür ve kaydedilir. Yatırım amaçlı gayrimenkullere ilişkin maliyetler, yatırım amaçlı gayrimenkulün elde edilmesine ilişkin oluşabileceği gibi sonradan da ortaya çıkması mümkündür. (TMS 40: Paragraf 17).Gayrimenkule ilişkin işçilik veya sarf malzemesi gibi günlük hizmet giderleri gerçekleştiğinde kar veya zararda muhasebeleştirilir. Ancak mevcut yatırım amaçlı gayrimenkulün yenilen kısımlarının maliyeti muhasebeleştirme koşullarını sağlaması durumunda gerçekleştiği tarihte gayrimenkulün defter değerine ilave edilmektedir (TMS 40, Paragraf 18).

Yatırım amaçlı gayrimenkulün başlangıç maliyeti, yatırım amaçlı gayrimenkulün elde edilme şekline göre farklılık göstermektedir.

Satın alınan yatırım amaçlı bir gayrimenkulün maliyeti: Satın alma fiyatı ile satın almayla doğrudan ilişkilendirilebilen harcamalardan oluşmaktadır Doğrudan yapılan harcamalara örnek olarak; avukatlık hizmetlerine ilişkin ödenen ücretler, gayrimenkul alım vergisi ve diğer işlem maliyetleri gösterilebilir(TMS 40, Paragraf 21).

Yatırım amaçlı gayrimenkule ilişkin ödemenin ertelenmiş olması durumunda, gayrimenkulün maliyeti eşdeğer peşin ödeme tutarıdır. Bu tutar ile toplam ödemeler arasındaki fark, kredi süresi boyunca faiz gideri olarak muhasebeleştirilir(TMS 40, Paragraf 24).Başka bir ifadeyle TMS 40'a göre yatırım amaçlı gayrimenkullerin elde edilmesiyle ilgili borçlanma maliyetleri, kredinin vadesine bakılmaksızın finansman gideri olarak kaydedilmektedir.

Örnek 1:Ay İşletmesi kiraya vermek amacıyla % 18 KDV hariç 100.000 TL değerinde bir bina satın almış ve alım sırasında da 3.000 TL maliyet giderine (noter gibi) katlanılmıştır. Ödemeler banka hesabı ile yapılmıştır.

-----//-----	
202 Yatırım Amaçlı Binalar	103.000
191 İndirilecek KDV	18.000
102 Bankalar	100.000
-----//-----	

Kiralanan yatırım amaçlı gayrimenkul hakkının başlangıç maliyeti: Gayrimenkulün gerçeğe uygun değeri ile asgari kira ödemelerinin bugünkü değerinden küçük olanı üzerinden muhasebeleştirilir. Ayrıca eşdeğer bir miktar da, borç olarak muhasebeleştirilir (TMS 40, paragraf 25).

Örnek 2: İşletme finansal kiralama yoluyla edindiği bir arsayı, faaliyet kiralaması şeklinde değerlendirip gelir elde etmeyi amaçlamaktadır. Finansal kiralama yoluyla elde edilen arsanın asgari kira ödemelerinin bugünkü değeri 300.000 TL, gerçeğe uygun değeri 350.000 TL, finansal kiralama işlerinden doğan borçları ise 400.000 TL’dir (Özerhan ve Yanık, 2015: 339, Gönen ve Güryel, 2016: 243’den uyarlanmıştır).

-----//-----	
200 Yatırım Amaçlı Arsalar	300.000
302 Ertelenmiş Finansal Kiralama	
Borçlanma Maliyetleri	100.000
301 Finansal Kiralama	
İşlemlerinden Borçlar	400.000
-----//-----	

Takas yoluyla elde edilen yatırım amaçlı gayrimenkulün maliyeti: Parasal olmayan bir veya birden fazla varlık ya da parasal ve parasal olmayan varlıkların bir bileşimi karşılığında bir veya birden fazla yatırım amaçlı gayrimenkul edinilmiş olabilir. Bu tür bir yatırım amaçlı gayrimenkulün maliyet bedeli; gerçeğe uygun değerden ölçülür. Edinilen varlığın gerçeğe uygun değerinden ölçülmemesi durumunda, maliyet bedeli karşı tarafa verilen varlığın defter değeri olarak ölçülür (TMS 40, Paragraf 26).

Örnek 3: Ayyıldız İşletmesi değer artış kazancı elde etmek amacıyla bir mağaza satın almıştır. Mağazanın gerçeğe uygun değeri 900.000 TL’dir. İşletme bu mağaza karşılığında kullandığı bir fabrika binasını takas vermiştir. Fabrika binasının kayıtlı değeri 800.000 TL, birikmiş amortismanı 200.000 TL’dir.

-----//-----

202 Yatırım Amaçlı Binalar	900.000
257 Birikmiş Amortismanlar	200.000
252 Binalar	800.000
649 Diğ. Olağan Gel. Kar.	300.000

-----//-----

5.2. Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Muhasebeleştirme Sonrasında Ölçülmesi

TMS 40 ve BOBİ FRS, yatırım amaçlı gayrimenkullerin ilk kez kayda aldıktan sonra ölçülmesinde iki yöntem önermektedir. Bu yöntemler gerçeğe uygun değer yöntemi ve maliyet yöntemidir. İşletmeler muhasebe politikalarına bağlı olarak bu iki yöntemden birini seçip uygulama konusunda serbest bırakılmıştır. Ancak bir kiracının faaliyet kiralaması işlemi çerçevesinde herhangi bir gayrimenkul hakkını elinde bulundurması durumunda, seçim hakkı olmaksızın gerçeğe uygun değer yöntemi kullanılmak zorundadır (TMS 40, Paragraf 34). Bu iki yöntemden birini seçen işletme ancak finansal tablolarda güvenilir ve daha uygun bilgi sağlaması durumunda diğer yönteme kullanmaya geçebilmektedir.

Gerçeğe Uygun Değer Yöntemi

Gerçeğe Uygun Değer: “Piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde gerçekleşecek olağan bir işlemde bir varlığın satışında elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat” olarak tanımlanmıştır. İlk muhasebeleştirmeden sonra, gerçeğe uygun değer yöntemini seçen işletmeler, tüm yatırım amaçlı gayrimenkullerini gerçeğe uygun değer yöntemi ile ölçerler (TMS 40, Paragraf 33).

Gerçeğe uygun değer yöntemini seçen işletmeler her dönem yatırım amaçlı gayrimenkullerin gerçeğe uygun değerini ölçmektedir. Yatırım amaçlı gayrimenkulde gerçeğe uygun değerindeki değişimlerinden dolayı kazanç veya kayıp varsa, bu kazanç veya kaybı olduğu dönemdeki kâr veya zarara dâhil edilir (TMS 40, Paragraf 35). Bazı durumlarda ise işletmenin yatırım amaçlı gayrimenkulün gerçeğe uygun değerini sürekli güvenilir bir şekilde tespit etmesi mümkün değildir. Bu durumda işletme gayrimenkulünü maliyet yöntemi ile ölçmektedir (Erer ve Hazır, 2004: 23).

Örnek 4: Kök İşletmesi’nin aktifinde 600.000 TL le kayıtlı bulunan yatırım amaçlı binanın gerçeğe uygun değeri 650.000 TL olarak tespit edilmiştir.

-----//-----		
202 Yatırım Amaçlı Binalar	50.000	
6..Gerçeğe Uygun Değer Artış Kârları	50.000	
-----//-----		

Örnek 5: Kök İşletmesi'nin aktifinde 600.000 TL le kayıtlı bulunan yatırım amaçlı binanın gerçeğe uygun değeri 525.000 TL olarak tespit edilmiştir.

-----//-----		
6..Gerçeğe Uygun Değer Azalış Zararları	75.000	
207 Birikmiş Amort. Ve Değ. Düş. Kar.	75.000	
-----//-----		

Maliyet yöntemi

İlk muhasebeleştirmeden sonra maliyet yöntemini seçen bir işletme, tüm yatırım amaçlı gayrimenkullerini TMS 16 Maddi Duran Varlıklar Standardında belirtilen hükümler çerçevesinde maliyet yöntemiyle ölçmektedir.

5.3. Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Sınıf Değişikliği

İşletme bir gayrimenkulün hangi amaçla olursa olsun, yatırım amaçlı gayrimenkul sınıfına transferi veya bu sınıftan başka bir sınıfa transferi ancak ve ancak gayrimenkulün kullanımında bir değişiklik söz konusu olduğu zaman yapılır (TMS 40, Paragraf 57). Söz konusu değişiklikler,

- Yatırım amaçlı gayrimenkul sınıfından maddi duran varlık sınıfına transferi,
- Yatırım amaçlı gayrimenkul sınıfından stoklara transferi,
- Maddi duran varlık sınıfından yatırım amaçlı gayrimenkul sınıfına transferi,
- Stoklar sınıfından yatırım amaçlı gayrimenkul sınıfına transferi.

Gerçeğe uygun değer esasına göre izlenen yatırım amaçlı gayrimenkulden, maddi duran varlık veya stoklara yapılan bir transferde, transfer sonrasında TMS 16 veya TMS 2'ye göre yapılan muhasebeleştirme işlemindeki tahmini maliyeti, söz konusugayrimenkulün kullanım şeklindeki değişikliğin gerçekleştiği tarihteki gerçeğe uygun değeri olacaktır (TMS 40, Paragraf 60).

Maddi duran varlığın, gerçeğe uygun değer esasına göre gösterilecek yatırım amaçlı bir gayrimenkule dönüşmesi durumunda, işletme, kullandaki değişikliğin gerçekleştiği tarihe kadar TMS 16' yı

uygular. İşletme, TMS 16'ya göre hesaplanmış olan gayrimenkulün defter değeri ile gerçeğe uygun değeri arasında bu tarihte meydana gelecek farklılığı ise yine TMS 16'ya göre yapılmış bir yeniden değerlendirme gibi işleme tabi tutar (TMS 40, Paragraf 61).

5.4. Yatırım Amaçlı Gayrimenkulün Finansal Tablo Dışına Çıkarılması

Yatırım amaçlı gayrimenkuller, elden çıkarma, kullanıma son verme ya da gelecekte ekonomik fayda beklenilmediği durumlarda finansal tablo dışına çıkarılmaktadır. Yatırım amaçlı gayrimenkulün kullanım dışı kalması veya elden çıkarılması durumunda meydana gelen kazanç veya kayıplar; varlığın elden çıkarılmasından kaynaklanan net tahsilatlar ile gayrimenkulün defter değeri arasındaki farktır. Söz konusu fark, kullanıma son verilme veya elden çıkarılma döneminde kâr veya zarar olarak muhasebeleştirilir (TMS 40, Paragraf 65 ve BOBİ FRS, Paragraf 13.22).

SONUÇ

TMS ve TFRS'ler, Tekdüzen Muhasebe Sistemi'ne önemli yenilikler getirmektedir. Bu yeniliklerden biri de gayrimenkullerin sınıflandırılmasına ilişkindir. Tekdüzen Muhasebe Sisteminde gayrimenkuller maddi duran varlıklar hesap grubunda muhasebeleştirilmektedir. TMS ve TFRS'ler de ise gayrimenkuller kullanım amacına göre dört sınıfa ayrılmaktadır. Bu bağlamda gayrimenkuller maddi duran varlıklar, stoklar, yatırım amaçlı gayrimenkuller ve satış amaçlı elde tutulan gayrimenkuller olarak sınıflandırılmaktadır. Yatırım amaçlı gayrimenkuller, işletmenin kira geliri elde etmek ve / veyadeğer artışından yararlanmak amacıyla elde ettiği, diğer varlıklardan ayrı nakit akışı sağlayan gayrimenkullerdir.

Yatırım amaçlı gayrimenkuller, ilk kez maliyet değeri üzerinden muhasebeleştirilmektedir. Yatırım amaçlı gayrimenkullerin sonraki dönemlerde gerçeğe uygun değer ya da maliyet yöntemlerine göre değerlendirilmesinde işletmeler serbest bırakmıştır. Ancak TMS 40 ve BOBİ FRS 13. Bölümünde önerilen esas yöntem gerçeğe uygun değer yöntemidir.

Yatırım amaçlı gayrimenkuller TMS 40 ve BOBİ FRS'ye göre ayrı bir hesap grubunda raporlanması gerekmektedir. Ancak, Tekdüzen Hesap Planında yatırım amaçlı gayrimenkullerin muhasebeleştirilmesine ilişkin hesap grupları bulunmamaktadır. Bu bağlamda hesap planına TMS

40 ve BOBİ FRS hükümleri çerçevesinde yeni hesaplar eklenmelidir (Gökgöz, 2015: 477).

KAYNAKLAR

Aytekin, S. (2007), Gayrimenkul Kavramı ve Gayrimenkullerin Kiralanmasında KDV Uygulaması, Mali Çözüm, Mart – Nisan, Sayı: 80.

BOBİ FRS.

Çetinkaya, N. (2017), “Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Değerlemesinde Gerçeğe Uygun Değer Tespiti ve Türkiye’deki Uygulamaların Değerlendirilmesi”, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi, 2(4):69-83.

Çına Bal, E. (2015), “TMS- 40 "Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller" Standardına Göre Halka Açık Gayrimenkul Yatırım Ortaklıklarının Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerini Değerleme Politikalarının İncelenmesi”, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 404-418.

Deran, A., Savaş İ. ve Sürer A. (2014), Türkiye Muhasebe Standartları Kapsamında Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Finansal Tablolarda Sunulum Esasları ve Muhasebe Meslek Mensuplarının Bilgi Düzeyini Tespit Etmeye Yönelik Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Ekim 2014 / Yıl: 14 / Sayı: 28, s. 34 68.

Erer, M., Hazır, Ç. A. (2014), TFRS’ye Göre Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Muhasebeleştirilmesi Ve Ölçülmesi, Yıl: 24, Kasım-Aralık, 15- 28.

Gökgöz, A. (2015), “Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin Muhasebeleştirilmesi” Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29 Sayı: 3 2015 459 -477.

Gönen, S ve GüryelA. (2016), “Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin TMS 40 Kapsamında Muhasebeleştirilmesi”, Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies 2/3, 133-157.

Özerhan, Y. ve Yanık, S. (2015), Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye MuhasebeStandartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları, TÜRMOB Yayınları, Ankara.

TMS 16.

TMS 40.

Yılmaz, E. (2013). “Gayrimenkullerin Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Sınıflandırılması ve Yatırım Amaçlı Gayrimenkullerin TMS-40 Standardı Kapsamında Muhasebeleştirilmesi”, İşletme Araştırmaları Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 4, ss. 273-289.

İŞ VE YAŞAM TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE ETKİ EDEN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ÜZERİNE ARAŞTIRMA (BİR ULUSLARARASI FİRMA UYGULAMASI)

*The Research about Effectiveness of Demographic Variables over
the Relationship between Job and Life Satisfaction (A Study in an
International Firm)*

Murat KOÇ¹ & Yonca BİR²

Öz: İşgören bireylerin iş yaşam dengesinin sağlanması örgütler için oldukça önemlidir. İş yaşam dengesi kişinin işinden ve yaşamından tatmin olma düzeyleri olarak da ifade edilebileceğinden, işletmeler verimli bir işgücü için işgörenlerinin tatminlerini sağlamak durumundadırlar. İş ve yaşam birbirinden bağımsız alanlar olarak düşünülemediğinden bireylerin birinde yaşadığı tatmin veya tatminsizliğin diğerini etkilemesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda bireylerin iş ve yaşam tatminine etki eden unsurların belirlenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu araştırma yaşam kalitesi envanteri kapsamında bulunan iş alanındaki tatminle, bilişsel bir yargılama süreci olarak tanımlanan “yaşam kalitesinin” bizzat kendisine etki eden demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği ve aynı envanterde yer alan iki tatmin çeşidi arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yapılmıştır. İstanbul ilinde ulusal ve uluslararası olarak faaliyet gösteren bağımsız bir denetim şirketinde 5 farklı departmanda çalışan 194 işgörenle gerçekleştirilen araştırmada, rassal örneklem yöntemi kullanılmış; 3 bölüm ve 34 sorudan oluşan 2 ölçekli bir anket uygulanmıştır. Kayıp veri analizi sonucu, kullanılabilir olan 166 işgörenin sonuçlarının analize tabi tutulduğu çalışmada, IBM SPSS Statistics 20.00 ile demografik değişkenler için frekans ve yüzde dağılımı, ölçek puanlarının demografik özelliklere göre farklılıklarının testinde t-testi ve tek yönlü Anova testi, varyansların değerlendirilmesinde Tukey ve Tamhane testleri, iki ölçek arasındaki ilişkinin tespit edilmesinde Pearson momentler çarpımı korelasyondan faydalanılmıştır. Veri analizleri ölçeklerden elde edilen toplam puanlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın analizleri sonucunda, işgörenlerin iş tatminlerinin aylık gelir düzeyi, kurum içi

¹ Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

² Çağ Üniversitesi İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

çalışma süresi, işyerindeki pozisyon, medeni durum, yaş ve departman değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilirken; cinsiyet, eğitim durumu ve çocuk sayısı değişkenlerine göre farklılaşma bulunmamıştır. Bu araştırmanın bir diğer sonucunda, işgörenlerin yaşam tatminleri ile aylık gelir düzeyi, kurum içi çalışma süresi, medeni durum, işyerindeki pozisyon ve departman değişkenleri arasında anlamlı farklılıklar bulunurken; yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve çocuk sayısı değişkenleriyle anlamlı farklılık gözlemlenmemiştir. Ayrıca her iki tatmin çeşidinde farklılık oluşturan değişkenler ise gelir düzeyi, medeni durum, kurum içi çalışma süresi diğer bir deyişle kıdem, pozisyon ve departman olarak saptanmıştır. Değişkenler arası korelasyon sonucunda ise iş tatmini ile yaşam tatmini arasında pozitif yönlü ve orta derecede bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, Yaşam Tatmini, Demografik Özellikler

Abstract: Ensuring the work-life balance of employees is too important for organizations. Work-life balance which is the same meaning the level of job and life satisfaction of individuals has to be provided by organizations to get productive workforce. Work and life can not be thought as independent fields; thus, satisfaction or dissatisfaction in one from these two fields affects the other. That's why this research was conducted to determine satisfaction in the work context, whether the quality of life, defined as a cognitive process, varies according to demographic characteristics and whether there is relationship between two types of satisfaction in the quality-of-life inventory. The study was 194 employees who are working in five different departments in Istanbul. A 2-scales questionnaire consisting of 3 sections and 34 items was administered. Because of missing values, 166 employees' datas were used to be analyzed. Frequency and percentage distribution was used for demographic variables; moreover, t-test and one-way Anova test was used for testing hypotheses with IBM SPSS Statistics 20.00. Tukey and Tamhane test was used to evaluate variances; besides, Pearson correlation was made use for determining the relationship between two variables. Datas were analyzed through total scores obtained from the scales. As a result of the analyzes, there was statistically significant difference between income level, house working time, work position, marital status, age, department variables and job satisfaction. However, there was no statistically significant difference between gender, educational level, number of the child and job satisfaction. As another results, there was statistically significant difference between income level, house working time, marital status, department variables and life satisfaction. Whereas,

no significantly difference between work position, educational level, gender, age variables and life satisfaction. In addition, there was statistically significant difference between income level, house work, marital status, department both life and job satisfaction. Finally, there was a positively mid level of relationship between both job satisfaction life satisfaction.

Keywords: Job Satisfaction, Life Satisfaction, Demographic Variables

1. GİRİŞ

Toplunun belirli gereksinim ve amaçlarını gerçekleştirmek maksadıyla kurulan örgütler, amaçlarına ulaşmak için emek (işgücü), sermaye, girişimci ve teknoloji (üretim bilimi) gibi üretim unsurlarından faydalanırlar (Özdemir ve Cemaloğlu, 2017). Batılı yöneticiler tarafından üretim artışının teknoloji ile sağlandığı savunulmuş ancak 1981 yılında ortaya çıkan Z yönetim kuramıyla ilgi çalışana yönelmiştir (Quchi, 1989, Akt. Çelik, 2012). Özdemir ve Cemaloğlu (2017), üretimi en üst seviyeye çıkarabilmenin teknolojiyi kullanacak ve verim artışını sağlayacak olan işgücüne odaklanmasıyla gerçekleştirebileceğini ifade etmiş, diğer üretim unsurlarının tamamından en yüksek düzeyde çıktı sağlayacak etkenin işgücü olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla örgütlerin, işgörenlerinin performanslarını en üst düzeyde sağlayabilmeleri için işgörenlerin iş tatmini düzeylerinin bilinmesi önem arz etmektedir.

İşletmeler verimli bir işgücü yapısı oluşturmak için işgörenlerinin tatminine ilişkin tüm boyutlarını iş ve kişisel yaşam arasındaki dengesizliğin giderilmesi noktasından hem bireyin hem de örgütün sağlığı açısından ele almak zorundadırlar (Reiter 2007). Bireyin hem iş hem de yaşam tatmini ve yaşam alanlarında iş yaşam dengesi önemli bir konudur. Reiter (2007) aynı zamanda iş-yaşam dengesinin bir anlamda, bireyin hem iş hem de kişisel rollerinden ne kadar tatmin olduğuyla aynı şey olduğunu ifade ederek, bu iki alan ve üstlenilen roller arasında yaşanan çatışmanın ne denli düşük düzeyde olursa, bundan hem iş tatmini hem de yaşam tatmini o denli olumlu yönde etkileneceğine vurgu yapmaktadır.

Bireyin genel yaşam kalitesini oluşturan 16 yaşam alanının sınıflandırıldığı “Yaşam Kalitesi Envanteri”nde bulunan alanlardan birisi de iş alanıdır. İş, kariyeriniz veya görevleriniz, kazandığınız para ve birlikte çalıştığınız kişiler anlamına gelir. Çalışmanın, kişiler için bir ihtiyaç olduğuna şüphe yoktur. Yöneticiler de iş yerinde çalışan bu bireyler için örgüt iklimini cazip hale getirmek durumundadırlar. İş

tatmini yaşam tatmini (doyumu) ile ilişkili olması dolayısıyla doğrudan bireyin fizik ve ruh sağlığına etki etmektedir. (Özdemir ve Cemaloğlu, 2017). Düşük yaşam doyumu, iş performansı ve iş tatmini de dahil olmak üzere işyerindeki pek çok sorun ve uyumsuz davranışın yordayıcısı olarak saptanmıştır (Judge ve Hulin, 1993; Judge ve Watanabe, 1993). Bununla birlikte, iş tatmini ve yaşam tatmini arasındaki nedensel ilişkiye dair kesin sonuçlara ulaşılamamıştır.

Bazı araştırmalarda iş tatmini, yaşam tatmininin nedeni sayılırken (örn. (Chacko, 1983) bazılarında yaşam tatmini, iş tatmininin belirleyicisi olarak da ifade edilmiştir (örn. Schmitt ve Mellon, 1980). Öte yandan, Keon ve McDonald (1982) ise iş ve yaşam tatmininin ortaklaşa belirlendiği sonucuna varmışlardır. Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların çoğunluğunun bireylerin işlerinden duydukları memnuniyet derecesini gösteren iş tatmini üzerine odaklanmış olduğu görülmektedir. Bu çalışmada alan yazınındaki bu boşluktan hareketle iş ve yaşam tatmini ilişkisi ve her ikisi üzerinde etkili olan faktörler araştırılarak yönetsel bağlamda bazı sonuçlara ulaşılmıştır.

2. İş Tatmini Kavramı

1920’li yıllarda ortaya atılan ancak tam olarak 1940’larda önem kazanmış iş tatmininin birçok araştırmacı tarafından yapılmış çeşitli tanımları bulunmaktadır. Spector (1996’dan akt. Yenihan, 2014) iş tatminini insanların işinden hoşlanma derecesi; Locke (1976’dan akt. Özdemir, Erdem ve Kalkın, 2016) bireyin işini değerlendirmesi sonucu oluşan memnuniyet ya da pozitif ruh hali; Hackman ve Oldham (1975) ise çalışanların işinden duyduğu mutluluk olarak tanımlamıştır (Akt. Bozkurt ve Bozkurt, 2008). Başka bir ifadeyle iş tatmini, çalışanların deneyimleri sonucunda elde edilen olumlu ruh halidir (Erdoğan, 1996). Bu bağlamda iş tatmininin en genel ifadeyle, iş görenlerin işlerine karşı geliştirdiği pozitif tutumların etkileşimi olduğu söylenebilir.

3. Yaşam Tatmini Kavramı

İlk olarak 1961 tarihinde Neugarten, Havinghurst ve Tobin tarafından ortaya atılan yaşam tatmini kavramının ise çok sayıda çeşitli tanımı bulunmaktadır. Diener ve ark. (1985’den akt. Yerlisu Lapa vd., 2012) yaşam tatminini, bir bireyin kendi belirlediği kriterlere uygun bir biçimde bireyin tüm yaşamını pozitif değerlendirmesi; Heller ve ark. (2002) kişinin kendi hayatının hoşlandığı ve hoşlanmadığı yönlerinin özet bir değerlendirmesi; Haybron (2007) ise yaşam tatminini “bireyin yaşamını beğenmesi, onaylaması ve yaşamından memnun olması

şeklinde ifade etmişlerdir(Akt., Polatçı, 2015). Bu doğrultuda yaşam tatmini, bireyin genel yaşamı hakkında yaptığı pozitif bir değerlendirmesi olarak tanımlanabilir.

4. Yöntem

Bu araştırmada amaç işgörenlerin iş ve yaşam tatmin düzeyi üzerinde demografik değişkenlerin yaratmış olduğu farklılığın ve iki tatmin çeşidi arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırmacının evrenini İstanbul ilinde yer alan ulusal ve uluslararası olarak faaliyet gösteren bağımsız bir denetim şirketinin temsilciliğindeki işgörenler oluşturmaktadır. Örneklem ise toplamda 1200 kişinin çalıştığı şirkette rassal örneklem yoluyla ulaşılabilen 5 farklı departmanda çalışan 194 işgörenden oluşturmaktadır. Araştırmaya katılım, gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmış ve kayıp veri analizi sonucu, kullanılabilir olan 166 işgörenin sonuçları analize tabi tutulmuştur. Araştırma verilerinin toplanmasında 3 bölüm toplamda 34 sorudan oluşan 2 ölçekli bir anket formu kullanılmıştır. Birinci bölümde, araştırmacı tarafından geliştirilen, işgörenlerin demografik özellikleri ile ilgili sorular (cinsiyet, yaş, pozisyon, gelir düzeyi, bulunduğu departman, çalışma süresi, medeni durum ve eğitim durumu) yer almaktadır. İkinci bölümde, Weiss ve ark. (1977) tarafından geliştirilen Minnesota İş Tatmini Ölçeğinin 20 ifadeli Kısa Formu (MSQ) kullanılmıştır. Türkçe'ye çevirisi Deniz ve Güliz Gökçora tarafından yapılan ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,90 olarak bulunmuştur. Üçüncü bölümde ise, Deiner ve ark. (1985) tarafından geliştirilen 5 ifadeli Yaşam Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması 1991'de Süreyya Köker tarafından yapılmış ve Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,76 olarak bulunmuştur. Araştırmada elde edilen veriler SPSS 20.0 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analiz edilmesinde, istatistik anlamlılıkta $p < 0.05$ alınmıştır. Demografik değişkenlere ilişkin verilerin analizinde frekans ve yüzde dağılımı kullanılmıştır. Veri analizleri ölçeklerden elde edilen toplam puanlar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ölçek puanlarının cinsiyete ve medeni duruma göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığının değerlendirmesinde bağımsız gruplarda t testi; yaş grupları, eğitim durumu, gelir düzeyi, işyeri pozisyonu, çalışma süresi ve departman değişkenlerine bağlı olarak farklılığın incelenmesinde tek yönlü varyans analizi (Anova); iki ölçek arasındaki ilişkinin belirlenmesinde ise Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısından faydalanılmıştır. ANOVA analizinde varyansların homojenliği Levene testi kontrol edilmiş, farklılıkların kaynağını saptamak amacıyla varyansların homojenliği koşulunun karşılandığı gruplarda

Tukey testi, varyansların homojenliği koşulunun karşılanmadığı gruplarda Tamhane testi kullanılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde, istatistik anlamlılıkta $p < 0,05$ alınmıştır.

5. Bulgular

İşgörenlerin demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımları incelendiğinde; katılımcıların çoğunluğunun erkek(%53,6), bekar(80,1), çocuk sahibi olmayan(%86,7), 0-2 yıl arası çalışan(%49,4) ve lisans mezunu(%71,1), 2000 TL ve altında aylık gelir düzeyine sahip(%54,2), vergi departmanında çalışan(%37,3), ait düzey işgörenen(%50,0) olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın analizinde kullanılan SPSS 20.00 programında iş tatmini ve yaşam tatmini ölçek sorularına ilişkin yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı olarak sırasıyla 0,919 ve 0,858 değerleri elde edilmiştir. Kalaycı (2008)'e göre 0 ile 1 arasında değer alan alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği şu şekilde yorumlanabilir: $0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değildir; $0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük; $0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir ve $0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilirdir. Bu bilgiler ışığında elde edilen Cronbach alfa değerleri incelendiğinde her iki ölçeğin de yüksek derecede güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 1: Ölçeklere İlişkin Güvenirlik Analizi

Ölçek	Cronbach's Alfa	Soru Sayısı
İş Tatmini	0,919	20
Yaşam Tatmini	0,858	5

Araştırmaya katılan işgörenlerin iş tatmini düzeylerinin demografik özelliklere göre farklılaşması incelendiğinde; iş tatmininin aylık gelir düzeyi($F=12,903$; $p < 0,001$), kurum içi çalışma süresi($F=9,452$; $p < 0,001$), işyerindeki pozisyon($F=8,953$; $p < 0,001$), medeni durum($t=2,484$; $p=0,014 < 0,05$), yaş($F=4,011$; $p=0,020 < 0,05$) ve departman($F=3,491$; $p=0,017 < 0,05$) değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilirken; cinsiyet($p=0,723$; $p > 0,05$), eğitim düzeyi($p=0,386$; $p > 0,05$) ve çocuk sayısı($p=0,141$; $p > 0,05$) değişkenlerine göre anlamlı farklılık göstermediği bulunmuştur.

Araştırmaya katılan işgörenlerin yaşam tatmini düzeylerinin demografik özelliklere göre farklılaşması incelendiğinde; yaşam tatminleri ile aylık gelir düzeyi($F=5,072$; $p=0,007 < 0,05$), kurum içi çalışma süresi($F=4,711$; $p=0,010 < 0,05$), medeni durum($t=2,821$; $p=0,006 < 0,05$), işyerindeki pozisyon($F=3,836$; $p=0,024 < 0,05$) ve departman($F=3,565$; $p=0,016 < 0,05$) değişkenleri arasında anlamlı

farklılıklar bulunurken; yaş($p=0,289$; $p>0,05$), cinsiyet($p=0,065$; $p>0,05$), eğitim durumu($p=0,206$; $p>0,05$) ve çocuk sayısı($p=0,055$; $p>0,05$) değişkenleriyle anlamlı farklılık gözlemlenmemiştir.

Araştırmaya katılan işgörenlerin iş ve yaşam tatmin düzeyleri üzerinde demografik değişkenlerin yaratmış olduğu farklılaşma incelendiğinde ise; her iki tatmin çeşidinde farklılık oluşturan değişkenler ise gelir düzeyi, medeni durum, kurum içi çalışma süresi diğer bir deyişle kıdem, pozisyon ve departman olarak saptanmıştır. Bu araştırmanın asıl amacını oluşturan her iki tatmin çeşidinde (iş ve yaşam tatmini) farklılık oluşturan değişkenler ve ölçekler arasında uygulanan Anova ve t testinin sonuçları aşağıda (Tablo2, Tablo3 ve Tablo 4) gösterilmiştir.

Araştırmaya katılan işgörenlerin iş ve yaşam tatmini arasındaki ilişki incelendiğinde; iş ve yaşam tatmini arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur($r=0,613$; $p<0,001$). Büyüköztürk(2011) korelasyon analizi sonucunda elde edilen korelasyon (r) değerinin 0.00 ile 0.30 arasında düşük bir ilişkiye, 0.30 ile 0.70 arasında orta düzey bir ilişkiye ,0.70 ile 1.0 arasında ise yüksek bir ilişkiye işaret ettiğini ifade etmiştir. Bu araştırmanın Pearson korelasyon analizi sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 2: İş Tatmini Puanları ve Demografik Değişkenler Arasındaki Anova Testi Sonuçları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Gelir düzeyi	3000 TL ve altı ^a	90	66,46	13,57	12,903**	<0,001
	3001-4000 TL ^a	34	67,23	13,23		
	4001 TL ve üstü	42	78,16	9,97		
Çalışma süresi	0-2 yıl ^b	82	68,20	14,94	9,452**	<0,001
	3-5 yıl ^b	53	66,47	11,07		
	5 yıl üzeri	31	78,54	9,62		
Departman	Kurumsal Finansman	49	71,71	13,58	3,491*	0,017
	Denetim	33	65,84	12,24		
	Vergi	62	67,59	13,35		
	Danışmanlık ^c	22	76,04	13,85		
Pozisyon	Alt düzey ^e İşgören	83	67,73	13,79	8,953**	<0,001
	Orta düzey ^e işgören	51	67,13	13,57		
	Üst düzey İşgören	32	78,28	9,11		

* $p<0,05$, ** $p<0,001$, ^a4000 TL ve üzeri ile farklılığı gösterilmiştir, ^b5 yıl üzeri ile farklılığı gösterilmiştir, ^cKurumsal Finansman ile farklılığı gösterilmiştir, ^d36-50 ile farklılığı gösterilmiştir, ^eÜst düzey işgören ile farklılığı gösterilmiştir.

Tablo 3: Yaşam Tatmini Puanları ve Demografik Değişkenler Arasındaki Anova Testi Sonuçları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Gelir düzeyi	3000 TL ve	90	19,10	6,32	5,072*	0,007

	altı ^x					
	3001-4000 TL ^x	34	18,85	6,34		
	4001 ve üstü	42	22,61	6,27		
Çalışma süresi	0-2 yıl	82	19,97	6,59	4,711*	0,010
	3-5 yıl ^y	53	18,28	6,02		
	5 yıl üzeri	31	22,67	6,11		
Departman	Kurumsal Finansman	49	21,42	6,58	3,565*	0,016
	Denetim	33	20,12	6,65		
	Vergi ^q	62	17,98	6,33		
	Danışmanlık	22	21,86	5,06		
Pozisyon	Alt düzey İşgören ^z	83	19,68	6,27	3,836*	0,024
	Orta düzey işgören ^z	51	18,68	6,61		
	Üst düzey İşgören	32	22,59	6,19		

*p< 0,05, **p< 0,001, ^x4000 TL ve üzeri ile farklılığı gösterilmiştir, ^y5 yıl üzeri ile farklılığı gösterilmiştir, ^qKurumsal Finansman ile farklılığı gösterilmiştir, ^zÜst düzey işgören ile farklılığı gösterilmiştir.

Tablo 4: İş ve Yaşam Tatmini Puanları ile Medeni Durum Arasındaki T Testi Sonuçları

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
İş Tatmini	Evli	133	74,75	9,86	2,484*	0,014
	Bekar	33	68,30	14,08		
Yaşam Tatmini	Evli	133	22,72	6,23	2,821*	0,006
	Bekar	33	19,24	6,36		

*p< 0,05, **p< 0,001

Tablo 5: İş ve Yaşam Tatmini Puanları Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

		İş Tatmini	Yaşam Tatmini
İş Tatmini	r	1,000	0,613**
	p	0,000	<0,001
Yaşam Tatmini	r	0,613**	1,000
	p	<0,001	0,000

*p< 0,05, **p< 0,001

6. Sonuç

İşgörenlerin işlerine ilişkin yansıması olarak tanımlanabilen iş tatmini üzerinde etkili olan pek çok etken bulunmaktadır. Bu etkenler, örgütsel etkenler; yapılan iş, maaş, terfi fırsatı, denetim ve çalışma gurubu gibi, yaş, cinsiyet, eğitim vb.; bireysel etkenlerden oluşmaktadır (Özdemir ve Cemaloğlu, 2017). İşgörenin hissetmiş olduğu tatmin ya da tatminsizlik çalışanı ve dolayısıyla örgütü de birçok açıdan etkilemektedir. İşgörenlerinin beklentilerini karşılayabilmelerinin bir sonucu olarak işinde tatmin hisseden işgörelere sahip olan örgütlerin, eleman bulmakta zorluk çekmedikleri, personelinin süreklilik gösterdiği, performans ve ciroda yükselişlerin olduğu, devamsızlıkta azalma görüldüğü belirtilmektedir (Luthans,2010). Ayrıca bireylerin işyerlerindeki sosyal ortamdan memnun olma dereceleri ile genel memnuniyet düzeyleri arasında kuvvetli bir ilişki bulunmaktadır (Özdemir ve Cemaloğlu, 2017). İş tatmini, işgören bireylerin genel duygusal durumunu da gösterebilmektedir. İş tatmini ile yaşam tatmininin yakın ilişkili olduğu dikkat çekmektedir(Sevimli ve İşcan,2005). Bu bağlamda, birbirlerinden bağımsız düşünölemeyen iş ve yaşam alanında her iki tatmin çeşidini de etkileyen ortak değişkenlerin belirlenmesi örgütlerin işgörenlerinin işlerinde göstereceği performansı açısından oldukça önemlidir. İşgörenlerin işlerine karşı hissettikleri duyguların, yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve içinde bulundukları toplumun sosyo-ekonomik durumuna göre değişebileceğinin de göz ardı edilemeyeceği(Özdemir ve Cemaloğlu, 2017), fikrinden hareketle bu araştırmada iş ve yaşam tatmin düzeyine etki eden demografik faktörlerin ve iki tatmin çeşidi arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan analizler sonrasında elde edilen araştırma sonuçlarına göre, , işgörenlere ait bazı değişkenlerin (aylık gelir, medeni durum, çalışma süresi, departman ve pozisyon), iş ve yaşam tatmini düzeyleri üzerinde farklılık oluşturduğu bulunmuş, evli işgörenlerin iş tatmini($74,75 \pm 9,86$) ve yaşam tatmini($22,72 \pm 6,23$) düzeylerinin bekar olanların iş tatmini($68,30 \pm 14,08$) ve yaşam tatmini($19,24 \pm 6,36$) düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer taraftan üst düzey yöneticilerin iş tatmini($78,28 \pm 9,11$) ve yaşam tatmini($22,59 \pm 6,19$) düzeylerinin orta düzey yöneticilerin iş tatmini($67,13 \pm 13,57$) ve yaşam tatmini($18,68 \pm 6,61$) düzeylerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiş, aylık gelir düzeyi 4001 TL ve üzeri olan işgörenlerin iş tatmini($78,16 \pm 9,97$) ve yaşam tatmini($22,61 \pm 6,27$) düzeylerinin, aylık gelir düzeyi 3000 TL ve altı olanların iş tatmini($66,46 \pm 13,57$) ve yaşam tatmini($19,10 \pm 6,32$) düzeylerinden ve 3001-4000 TL arasında olanların iş tatmini($67,23 \pm 13,23$) ve yaşam tatmini($18,85 \pm 6,34$) düzeylerinden daha yüksek olduğu bulunmuştur. Kurumda çalışma süresinin iş ve yaşam tatmininde oluşturduğu farklılıklar incelendiğinde; 5 yıldan fazla olanların ($78,54 \pm 9,62$) iş tatmini düzeylerinin kurumda çalışma süresi 0-2 yıl arası($68,20 \pm 14,94$) ve 3-5 yıl arası($66,47 \pm 11,07$) olanlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte kurumda çalışma süresi 5 yıldan fazla olanların($22,67 \pm 6,11$) yaşam tatmini düzeylerinin kurumda çalışma süresi 0-2 yıl arası($19,97 \pm 6,59$) olanlardan daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Departmanlarası işgörenlerin iş ve yaşam tatminlerinin farklılıkları değerlendirildiğinde ise, Kurumsal Finansman($71,71 \pm 13,58$) ve Danışmanlık($76,04 \pm 13,85$) departmanlarında çalışan işgörenlerin iş tatminlerinin farklılık gösterdiği, Danışmanlık departmanında işgören personelin iş tatmininin daha yüksek olduğu, Kurumsal Finansman($21,42 \pm 6,58$) ve Vergi($17,98 \pm 6,33$) departmanlarında çalışan işgörenlerin yaşam tatminlerinin farklılık gösterdiği, Kurumsal Finansman departmanında işgören personelin yaşam tatmininin daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu araştırma sonuçları çerçevesinde gelir düzeyi yüksek, kıdemli ve evli olan bireylerin her iki tatmininin de daha yüksek olduğu, ancak departmanlar arasında yapılan işin özelliğine ve insanlarla/müşterilerle temas etme durumuna göre iş ve yaşam tatminlerinin anlamlı olarak farklılaştığı tespit edilmesinin; işin niteliğinin örgütteki rolle ne ölçüde örtüşerek, ücret, iş yükü, tecrübe, iş yeri eğitimleri ve yükselme imkanlarını nasıl etkilediği ve toplumsal faktörlerden özellikle sosyal ağlar, dijital üyelikler ve akrabalık ilişkilerinden hangi yönde etkilendiği de yönetsel anlamda ele alınması gerektiğini de düşündürmektedir.

Yaşam tatmininin kişilerin mevcut durumları ile beklentilerinin karşılaştırılmasından meydana gelen sonucu gösterdiği de düşünüldüğünde işyerinde morale tesir eden motivasyon araçlarının işgörenin yaşamından duyduğu tatmin inancını ve yaşam beklentilerini ne kadar desteklediği de gözönünde bulundurulmalıdır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar bağlamında iş tatmini ile yaşam tatmini arasında pozitif yönlü ve orta derecede bir ilişki aynı zamanda yöneticilere dual bir bakış açısıyla iş ve yaşamı bütüncül bir yaklaşımla ele alan uygulamalara yönelmeleri gerektiğini sonucuna varılmasına neden olmaktadır.

Alan yazında demografik faktörlerin iş tatmini ya da yaşam tatmini üzerindeki etkisinin incelendiği pek çok araştırma bulguları bulunmaktadır. Tanşu(2009) sağlık sektörü üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada genç çalışanların iş tatmini düzeylerinin en düşük olduğunu gözlemlemiş, Özaydın ve Özdemir(2014) banka personelinin yaş düzeylerinin arttıkça iş tatmini düzeylerinin artış gösterdiğini tespit etmiştir. Bu çalışmada yaşın sadece iş tatmini üzerinde farklılık gösterdiği ($F=4,011$; $p=0,20<0,05$) tespit edilmiş, 36-50 yaş aralığında($76,50\pm10,93$) olan işgörenlerin iş tatmini puanlarının, 16-25 yaş aralığında ($66,39\pm15,14$) ve 26-35 yaş aralığında($66,39\pm15,14$) olanlardan daha yüksek bulunmuştur. Cinsiyetin iş tatmini üzerindeki farklılaşmasını inceleyen Samadov(2006), çalışmada erkeklerin iş tatmini düzeylerinin kadınlara göre daha fazla olduğunu tespit ederken, Toker (2007), beş ve dört yıldızlı konaklama işletmelerinin çalışanları üzerinde uygulamış olduğu çalışmada cinsiyetin çalışanların iş tatminleri üzerinde farklılık oluşturmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada cinsiyet ve iş tatmini arasında farklılaşma görülmemiştir. Long(2005) tarafından yapılan çalışmada ise eğitim durumu yüksek olanların iş tatmini düzeylerinin daha düşük olduğu bulunmuş, Bereketli(2016) gerçekleştirdiği çalışmada çalışanların öğrenim durumlarının iş tatmini üzerinde farklılık oluşturmadığını gözlemlemiştir. Bu çalışmada iş tatmininin eğitim durumuna göre farklılaşmadığı görülmüştür. Ünal, Karlıdağ ve Yoloğlu(2001), hekimler üzerinde yapmış oldukları çalışmada evlilerin bekarlara göre yaşam tatminlerinin daha yüksek; Demirdağ(2015), otel işletmeleri üzerinde uyguladığı çalışmalarında evli çalışanların iş tatmini düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Yöneticiler arasında yapılan bir çalışmaya göre üst düzey yöneticilerin iş tatmin düzeyi daha yüksek(Sönmez,2014); Tümkaya, Hamarta, Deniz, Çelik ve Aybek (2008) ise üniversite öğretim elemanlarının yaşam tatminlerini akademik unvan değişkeni açısından incelediği çalışmada, profesörlerin yaşam tatmini diğer öğretim elemanlarından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Malatya ilinde

görev yapan hekimlerin tükenmişlik ve yaşam tatmini ilişkilerinin incelendiği bir çalışmada çalışma süresi fazla olanların yaşam tatminlerinin daha yüksek (Ünal vd., 2001); Topçuoğlu (2016) tarafından medya işletmelerindeki işgörenler üzerinde gerçekleştirilen çalışmada ise çalışma süresi fazla olan kıdemli işgörenlerin iş tatmini puan ortalamalarının daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Lahey ve arkadaşlarının 2001 yılında 12.600 emekli ile gerçekleştirdikleri bir araştırma sonucunda, belli bir gelir düzeyinin üzerindeki emeklilerin yaşam tatmini düzeylerinin tüm şartlarda oldukça yüksek (Tabuk, 2009); Cingi (2015), sağlık personeli üzerinde uygulamış olduğu çalışmada gelir düzeyini yeterli bulanların iş tatminlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırmanın diğer bir sonucu olarak söz konusu iki tatmin çeşidi arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgudan hareketle, işgörenlerin iş tatminleri arttıkça yaşam tatminlerinde de olumlu bir artış gösterdiğini söylemek mümkündür. İş tatmini ile yaşam tatmini arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda boylamsal değerlendirmeler yapılmasının bu ilişki hakkında nedensellik ile ilgili daha derin bir anlayış kazandıracağını savunan Judge ve Watanabe (1993), bu ilişkinin olumlu ve anlamlı olduğunu ve yapıların karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini belirtmişlerdir. Önceki araştırmalarında kesitsel sonuçlar, büyüklük bakımından eşdeğer, güçlü bir iki yönlü ilişki olduğunu göstermiştir. Fakat bu boylamsal çalışmada (Judge ve Watanabe, 1993), 5 yıllık bir süre boyunca, yaşam tatmini iş tatmini üzerinde anlamlı ve ılımlı bir etki ve aynı zaman aralığında iş tatmini yaşam tatmini üzerinde önemli fakat nispeten zayıf bir etki göstermiştir. Bir başka deyişle, iş ve yaşam tatmini arasında önemli derecede olumlu ve karşılıklı bir ilişkili bulunurken, yaşam tatmininin iş tatmini üzerindeki etkisi, iş tatmininin yaşam tatmini üzerindeki etkisinden anlamlı derecede daha güçlü tespit edilmiştir. Alan yazında iş ve yaşam tatmini arasında genelde olumlu ve karşılıklı bir ilişkili bulunduğunu gösteren çalışmaların yanında, ilişkinin boyutu ve yönü belirsizliğini hala korumaktadır. Bazı kesitsel veriler, yaşam tatmininin iş tatminini etkilediğini, bazıları da tersini iddia etmektedir. Boylamsal analizlerde ise bu ilişkinin zayıfladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, alan yazında yapılan farklı çalışmaların sonucunda çeşitli bulgular iki değişken arasında farklı modeller oluşmasına neden olmuş ve iş tatmini ve yaşam tatmini arasındaki ilişkiyi açıklamada üç modelden (taşma, telafi ve ayrık) yararlanılmıştır (Köksal, 2014).

Yapılan bu çalışma neticesinde tespit edilen pozitif yönlü iş ve yaşam tatmini ilişkisi, iki tatmin arasında pozitif yönlü ilişki bulunduğunu öngören ve bireylerin iki alandan birinde yaşadığı bir tatmin

ya da tatminsizliğin diğer alana yansıdığını ileri süren(Köksal,2014) “Taşma” modeline uygunluk oluşturmaktadır. Bu doğrultuda işgören bireylerin iş alanında yaşadığı tatmin veya tatminsizliğin yaşam alanına, yaşam alanında yaşadığı tatmin veya tatminsizliğin de iş alanına da etki edeceği tespitini yapmak mümkündür. Başka bir ifadeyle işgörenlerin işindeki tatmin yaşamındaki tatminine ya da yaşamındaki tatmin de işindeki tatminine yansımaktadır.

KAYNAKÇA

- Bereketli, C. (2016). İş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkide çalışanların kişisel özelliklerinin farklılaştırıcı etkisi: Bir sivil toplum kuruluşunda uygulama. Yüksek lisans tezi, Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bozkurt Ö., & Bozkurt İ. (2008). İş tatminini etkileyen işletme içi faktörlerin eğitim sektörü açısından değerlendirilmesine yönelik bir alan araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 1-18
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Chacko, T. I. (1983). Job and life satisfactions: A causal analysis of their relationships. *Academy of Management Journal*, 26, 163-169.
- Cingi, A. (2015). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini ilişkisine yönelik bir araştırma. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, V. (2012). *Okul kültürü ve yönetimi*. Ankara: Pegem.
- Demirdağ, A. Ş. (2015). Örgütsel güven ve iş tatmini arasındaki ilişki: Otel işletmeleri üzerine bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J., & Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71-75.
- Erdoğan, İ. (1996). *İşletme yönetiminde örgütsel davranış*. İstanbul: Avcıoğlu Basım Yayın.
- Hackman, J. R., & Oldham, G. R. (1975). Development of the job diagnostic survey. *Journal of Applied Psychology*, 60 (2), 159-170.
- Haybron, D. (2007). Life satisfaction ethical reflection and the science of happiness. *Journal of Happiness Studies*, 8, 99-138.

- Heller, D., Judge, T. A., & Watson, D. (2002). The confounding role of personality and trait affectivity in the relationship between job and life satisfaction. *Journal of Organizational Behavior*, 23(7), 815-835.
- Judge, T. A., & Hulin, C. L. (1993). Job satisfaction as a reflection of disposition: A multiple source causal analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 56, 388-421.
- Judge, T. A., & Watanabe, S. (1993). Another look at the job satisfaction-life satisfaction relationship. *Journal of Applied Psychology*, 78, 939-948.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. (3. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Keon, T. L. & McDonald B. (1982). Job satisfaction and life satisfaction: An empirical evaluation of their interrelationship. *Human Relations*, 35(3), 167-180.
- Köksal, O. (2014). İş Doyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkide Bireysel Farklılıklar. *İş ve İnsan Dergisi*, 1(1), 53-62.
- Locke, E. (1976). The nature and causes of job satisfaction. In M.D. Dunnette (Ed), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* (pp. 1297-1349), Chicago: Rand McNally.
- Long, A. (2005). Happily ever after? A study of job satisfaction in Australia. *Economic Record*, 81, 303-21.
- Luthans, F. (2010). *Organizational behaviour*. Mc.Grow-Hill, <http://bdpad.files.wordpress.com/2015/05/fred-luthans/0021886306295639>. Erişim Tarihi: 09.06.2017.
- Özaydın M. M., & Özdemir Ö. (2014). Çalışanların bireysel özelliklerinin iş tatmini üzerindeki etkileri: Bir kamu bankası örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 251-281.
- Özdemir, L., Erdem H., & Kalkın G. (2016). Kamu çalışanlarının güvenlik iklimi algılarının iş tatmini ve iş performansı üzerine etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(15), 59-69.
- Özdemir, S. & Cemaloğlu, N., (2017). *Örgütsel davranış ve yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi
- Polatçı S., (2015). Örgütsel ve sosyal destek algılarının yaşam tatmini üzerindeki etkisi: İş ve evlilik tatmininin aracılık rolü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 25-44.
- Quchi, W. (1989). *Teori Z: Japonların yönetim tarzı nasıl işliyor?* (Yakut Güneri Çev.). İstanbul: Kesim Ajans-İlgi Yayıncılık.

- Reiter, N. (2007). Work Life Balance: What do you mean? The ethical ideology underpinning appropriate application. *The Journal of Applied Behavioral Science*. <http://journals.sagepub.com/doi/citedby/10.1177/0021886306295639>. Erişim Tarihi: 09.06.2017.
- Samadov, S. (2006). İş doyumu ve örgütsel bağlılık:Özel sektörde bir uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Schmitt, N., & Mellon, P. M. (1980). Life and job satisfaction: Is the job central *Journal of Vocational Behavior*, 16, 51-58.
- Sevimli, F., & Işcan, Ö. F. (2005). Bireysel ve iş ortamına ait etkenler açısından iş doyumu. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5 (1-2), 55- 64.
- Sönmez, H. (2014), Değişim yaşanan örgütlerde iş tatmini ile örgütsel bağlılık ilişkisi. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Spector, P. (1996). *Industrial and organizational psychology: Research and practice*. USA: John Wiley & Sons Inc
- Tabuk, M. E. (2009). Elit sporcularda iş-aile çatışması ve yaşam tatmini ilişkilerinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Tanşu, M. (2009). Örgütsel stres kaynakları ve iş tatmini arasındaki ilişkinin incelenmesi ve sağlık sektöründe bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toker, B. (2007). Demografik değişkenlerin iş tatminine etkileri: İzmir'deki beş ve dört yıldızlı otellere yönelik bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1) 92-107.
- Topçuoğlu, D. (2016). Medya işletmelerinde ücret politikaları, iş tatmini ve verimlilik: Konuya ilişkin bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tümkaya, S., Hamarta, E., Deniz, M. E., Çelik, M., & Aybek M. (2008). Duygusal zeka mizah tarzı ve yaşam doyumu: Üniversite öğretim elemanları üzerine bir araştırma. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30), 1-18.
- Ünal, S., Karlıdağ, R., & Yoloğlu, S. (2001). Hekimlerde tükenmişlik ve iş doyumu düzeylerinin yaşam doyumu düzeyleri ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 4, 113-118.

- Weiss, D., Dawis, R., England, G., & Lofquist, L. (1977). Manual for the Minnesota satisfaction questionnaire. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press of Industrial Relations Center.
- Yenihan, B. (2014). Örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasındaki ilişki. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 170-178.
- Yerlisu Lapa, T., Ağyar, E., & Bahadır, Z. (2012). Yaşam tatmini, serbest zaman motivasyonu, serbest zaman katılımı: Beden eğitimi ve spor öğretmenleri üzerine bir inceleme (Kayseri ili örneği). *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(2), 53-59.

FARABİ’NİN EL-MEDÎNETÜ’L-FÂZILA ADLI TEMEL ESERİNİN DEVLET VE YÖNETİCİ TANIMLARI KAPSAMINDA İNCELENMESİ

Senem DEMİRKIRAN¹&Ahmet CİVANOĞLU²&Esin ÖMER³

1.Giriş

Farabi’nin eseri, Türk İslam edebiyatın önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda bu eseri ideal, üstün, erdemli devleti ve iyi yöneticinin özelliklerini anlattığından Türk Kamu Yönetimi açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Toplum – devlet ilişkisini felsefesiyle anlatan Farabi eserinde, Antik Yunan ve İslam felsefelerini sentezleyerek farklı bir bakış açısı getirmiştir.

Farabi’nin erdemli ya da üstün şehir olarak dilimize çevrilen bu eseri iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, varlık ; ikinci bölümde ise siyaset felsefesi konu edilmiştir. Farabi, toplumları sınıflara ayırarak, bu toplumlardan sadece “erdemli olanların” yani birbirleri ile yardımlaşanların mutluluğa ulaşabileceklerini ifade etmektedir. Ayrıca yardımlaşmayı bu toplumlar için amaç olan mutluluğa ulaşmak için bir araç olarak görmüştür. Erdemli olmayan toplumları “cahil, çökmüş, bozuk, doğru yolu bulamamış toplumlar” olarak nitelendirmiştir.

Farabi eserinde devlet, yönetici, erdemli şehir, halk, adalet kavramlarını açıklamaya çalışmıştır.

Bu çalışma, Farabi’nin “El-Medinetü’l Fâzıla” isimli eserinin incelenmesidir. Üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Farabi, felsefi yaklaşımları, ikinci bölümde kitap incelemesi ve üçüncü bölümde Platon’un “İdeal Devlet” adlı eseriyle devlet anlayışı karşılaştırılmıştır.

2.Farabi Kimdir?

İslam felsefesinin Türk asıllı filozofudur. *Ebu Nâsr Muhammed İbn Muhammed İbn Tarhan İbn Uzluğ El- Fârâbî*, *Kaynaklarda ondan al-Feylesof at-Türki* olarak bilinmektedir. Mâverâünnehir bölgesindeki Fârâb kasabasının Vesic köyünde H. 260 / M. 870 yılında dünyaya gelmiştir. Fârâb şehrinden ötürü “Fârâbî” denilmiştir. “Ebu Nâsr” ise Fârâbî’nin künyesidir. Babası askeri kumandandır. Genç yaşta Bağdat’a gelen Fârâbî hukuk okumuştur. İlköğrenimini ise Farab ve Buhara’da tamamlamıştır. Memleketinde kadılık yapmıştır. Ancak sonra

¹ Trakya Üniversitesi, Adalet Programı Öğretim Görevlisi.

² Trakya Üniversitesi, Adalet Programı Öğretim Görevlisi,

³ Trakya Üniversitesi, Balkan Dilleri Bölümü Öğretim Görevlisi.

öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Ebu Bişr Metta'nın kitaplarından felsefeyi öğrenmiş, Ebu Bekr Sarrâc'dan gramer ve mantık dersleri almıştır. Bağdat'ta kendini tamamen derslere verip, Yuhanna Haylan'la birlikte çalışmıştır. Zamanının bütün ilimleriyle uğraşmıştır. Maddi servete değer vermeyen, şöhret ve gösterişten nefret eden, ruh ve ahlak temizliğini her şeyin üstünde tutan bir dindar olduğu yazılmaktadır. Genellikle münzevi bir hayat yaşamayı seven Fârâbî hiç evlenmemiş ve mal mülk edinmemiştir. Fırsat buldukça su kıyılarında ve bağlık, bahçelik yerlerde gezinip, öğrencileriyle buralarda sohbet etmiştir (Kaya,1995:145-162;Jebrini,1995:162-163).

“Saadetin Elde Edilmesi (Tahsillü's-Sa`ade)” adlı eserinde, kâmil bir filozofun niteliklerinden söz ederken adeta kendisini de anlatmaktadır: “Öğrenim sırasında karşılaştığı güçlüklerle katlanmalı, üstün bir zekâ ve kavrayışa sahip bulunmalı, doğruluğu ve doğruları, adaleti ve adil olanları seven, onurlu bir şahsiyet olmalı, altın, gümüş vb. şeylere değer vermemeli, yeme içme konusunda aç gözlü ve insanî arzularına düşkün olmamalı, doğruya ulaşmak için azim ve iradesi güçlü bulunmalıdır” (Yılmaz,2005:9;). Farabi, İsalamın altın çağı olan 8yy-13yy'da altı Abbasi Halifesi boyunca yaşamıştır. Filozof ve bilim adamıdır. Dilde uzmanlaşmıştır (70 dil bildiği rivayet edilmektedir).Avrupa'da «Alpharabius» ya da «Abunaser « denilmektedir.Halep'te Seyfû'd Devle sarayında kralın danışmanı olana kadar pek çok uzak ülke gezmiştir (Jebribi,1995:162-163).

Fen bilimine, felsefeye, mantığa, sosyolojiye, tıbbı, matematiğe, müziğe katkıda bulunmuştur. Ayrıca ansiklopedicidir. Platon ve Aristo felsefesini İslam felsefesi ile bağdaştırmaya çalışan bir «Neoplatonist»tir. İslam felsefesinde «ikinci öğretmen (el-muallimü's-sani=hace-i sani)» olarak anılır . (İlk öğretmen Aristo.) Mantık çalışmasını ikiye bölerek kolaylaştırmıştır. Tahayyül(fikir) ve Subut (ispat).Fizikte boşluğun varlığını göstermiştir. Müziğe pek çok katkısı oldu. Müzik enstrümanı icat etmiştir (Çalarken ağlatıp güldürebilirdi). Akılcılıkla islâmı bağdaştırmaya çalışan ilk Türk düşünür olmuştur. İslamiyet ile Platon ve Aristo felsefelerini bağdaştırmak istemiştir. Bu nedenle İslam Felsefesinin kurucusu sayılmıştır. İS 950'de Şam'da ölmüştür (Karaarslan,1995:163-163).

Dönemin alimleri Farabi'yi şu şekilde anlatmışlardır. «Aristoteles'in kitaplarının açıklayıcısı ve yorumlayıcısı» İbn'ün-Nedim, «Gönlü temiz, zekası kuvvetli» İbn Üseybia, «Türk, Müslümanların gerçek filozofu. Farabi felsefenin gerçek sırlarını çözmüş» İbn Hallikan, «Aristo felsefesini en iyi bilendir. Ancak Aristo'nun metafizik alanındaki fikirleri sapık ve bunları kabul etmek dini açıdan küfür» Ebu Hamid Gazzali (Kaya,1995:146).

2.1.Felsefesi

Farabi'nin felsefesi, Aristo felsefesine dayanan akılcı bir felsefedir. Farabi'ye göre evrendeki varlıkları bilen ve bundan yaşam için doğru anlamlar çıkaran kişi Tanrı'ya ulaşmanın yolunu bulmuştur. Bu nedenle gerçek filozoflar arasında düşünce ayrılığı olmayacağına inanır. Büyük İslam bilgin ve filozofları İbn Miskeveyh, İbn Sina ve İbn Rüşd onun yolunda yürümüş ve düşüncelerini geliştirmişlerdir (Demirel,2014:358-369).

Farabi İslam'da siyasal felsefenin de temelini atmıştır. Farabi'ye göre kişi yetkinliğe ulaşabilmek için gereksinim duyduğu şeylerin tümünü tek başına sağlayamamaktadır. Bunu ancak kişilerden birinin eksiğini öbürü ile tamamlayan toplum sağlayabilmektedir. Bu nedenle birey toplum içinde yaşamadıkça yetkinliğe ulaşamamaktadır. En üstün yetkinliğe ise ancak kentte ulaşılabilir.

Farabi'nin Mantık ve bilgi kuramı

Farabi, mantıkla ilgili eserlerini büyük ölçüde Aristoteles'in Organon'unu açıklama veya özetlemeye ayırmıştır. Kitaplarında mantık sorunlarına geniş yer vermiştir. Farabi'nin mantığı yalnızca bilimsel düşüncenin temel bir çözümü olmayıp, aynı zamanda, dille ilgili değerlendirmeleri ve bilgi kuramıyla ilgili sorunları da içermektedir. Mantık bütün uluslar için geçerli olan bir «insanlık aklı»nın anlatım yasalarını içermektedir. Mantık, insan zihninin sağlıklı düşünmesini. yanlışlıklardan korunmasını sağlayan ve insana gerçeğe ulaşmanın yolunu gösteren bir «ilim»dir. Farabi mantığa iki yönlü katkıda bulunmuştur (Nutku ve Küken,1947:137-154):

*İslam düşünce çevresinde Aristoteles mantığının tanınmasını ve doğru anlaşılmasını sağlamıştır.

*Farabi, kendi deyimiyle İslam dünyasında “beş sanat” diye tanınan akıl yürütme yollarını yeniden tanımlamıştır. Buna göre, eğer akıl yürütme kesinliğe veya gerçekliğe götürürse buna «burhanî» (kanıtlayıcı), iyi niyete dayalı olarak kesinliğe benzer bir sonuca götürürse bu akıl yürütmeye «cedel» (diyalektik), art niyete dayalı olarak kesinliğe benzer bir sonuca ulaştırırsa buna «safsata» denilmektedir. Olası bir sonuca götüren akıl yürütme yöntemine «hitabet» ruha zevk veya acı veren bir sonuca götürüyorsa bu akıl yürütmeye de «şiiir» denilmektedir.

Değişik konum ve koşullarda bu akıl yürütmelerin biri veya diğeri kullanılmaktadır. Örneğin, filozoflar ve bilginler burhana, ilahiyatçılar cede. siyaset adamları ise hitabete dayalı olanları kullanmaktadırlar.

Farabi, Aristoteles'te görülen ve daha sonra İslam dünyasında gelenekleşen anlayışla, konusunun dış dünyadaki nesnelerle ilişkisi bakımından mantığı iki bölüme ayırmıştır (Nutku ve Küken,1947:137-154):

*Kavramlar ve tanımlarla ilgili sorunları kapsayan «tasavvurlar»

*Önergeler, tasımlar ve kanıtlar (burhanlar) ile ilgili konuları kapsayan «tasdikler»

Farabi, bilginin üç kaynağı olduğunu düşünmektedir: duyu, akıl ve nazar. İlk ikisiyle bilgiye doğrudan doğruya, «düşünme» anlamına gelen sonuncusuyla da aracı önermeler ve spekülasyonlara ulaşmaktadır. Her iki bilgi çeşidinde de apaçık bilgiye ulaşmanın aracı olan sezginin (hads) payı vardır. Buna göre sezginin de, biri duyular ve akılla ilgili, diğeri spekülasyonlarla ilgili olmak üzere iki çeşidi olduğunu söylemiştir. İlki dış dünyayı algılamamıza, ikincisi de varlık ve olguların ilkelerini kavramamıza olanak vermektedir. Böylece kesin kanıtlama (burhan), zorunlu varlığı karşılayan zorunlu bilgiye götürmektedir (Karaarslan,1995:163-163).

Farabi'nin doğa bilimleri kuramı

Farabi mantıktan yola çıkarak fizikle ilgili görüşlerini açıklamaktadır; metafiziği kozmoloji ve psikoloji ile, doğa bilimlerini de metafizik ve yine psikoloji ile birleştirmektedir. Böylece Tanrı ile göklerin hareketleri, «gök akılları»nın mertebeleriyle de insan arasında kopmaz bir bağ kurmaktadır. Sonuçta, tüm varlık katmanları arasında ve yine bunlarla ilgili bilgiler arasında kurduğu sıkı ilişki, onun sisteminin birlik ve bütünlüğünü oluşturmaktadır. Farabi, kendisinden önceki düşünürlerin Pitagoras ve Demokritos'tan aldıkları doğa felsefesine karşı çıkmaktadır; bu felsefenin temelini oluşturan boşluk ve atom görüşünü de kesinlikle reddetmektedir; bunun yerine Aristoteles'in madde ve suret (form) kuramını benimsemektedir. Bu düşünceye göre maddeyle suretin birleşmesinden cevher doğmaktadır (Nutku ve Küken,1947:137-154).

Farabi'ye göre, Tanrı'nın eylemleri de dahil olmak üzere hiçbir olay nedensiz ve keyfi olarak meydana gelmemektedir. Tüm olayların nedenleri en sonunda Tanrı'nın eylemlerine, bu eylemler de O'nun en iyi kuşatan bilgisine dayanmaktadır. Tanrısal eylemlerin nedeni de O'nun en iyi hakkındaki bilgisidir (Jebrini,1995: 162-163).

Farabi'nin psikoloji ve akıl kuramı

Farabi, bir yandan, Aristoteles gibi psikolojiye doğa bilimleri içinde yer verirken, öte yandan onu metafizik ve tasavvufa bağlamaktadır. Filozofa göre insana yetkinlik ve ayrıcalık kazandıran ruh (nefs), ruha

yetkinlik kazandıran da akıldır; böylece; insanı insan yapan da akıldır (Nutku ve Küken,1947:137-154).

Farabi'nin ahlak ve siyaset kuramı

Farabi'nin genel felsefesindeki rasyonalizmin (akılcılık) ahlak felsefesine de hakim olduğu görülmektedir, ona göre, ruhun arınmasına yani ahlaksal gelişmeye yalnızca bedensel davranışlarla değil, daha önemli olarak akıl yoluyla ve zihinsel çabalarla ulaşılabilir. Farabi felsefesinde hayatın veya insan ruhunun en yüce amacı olan mutluluğa ulaşmanın birinci koşulu «akılsal ve düşünsel erdemler»dir (Nutku ve Küken,1947:137-154).

Farabi, insanın sosyal bir varlık olduğu şeklindeki Aristotelesçi tezi kullanarak, düşünsel ve ahlaksal yetkinliklerin ancak bir toplum içinde kazanılabileceğini bunun da, bir beden bütünü organları arasında bulunan bir uyum ve yetenekler birliği gibi, bir siyasal organizasyonla gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Bu nedenle, Farabi'nin sisteminde metafizik, ahlak ve siyaset kesin olarak bir bütünlük taşımaktadır. Bu bütünlük, başta temel eseri *El-Medînetü'l-Fâzıla* olmak üzere, birçok eserinin yazım sistemine de yansıdığı görülmektedir (Nutku ve Küken,1947:137-154).

Tanrı'nın bütün evreni yönetmesiyle devlet başkanının (imam) ülkesini ve halkını yönetmesi, ruhun (nefis) da insanın varlık bütünlüğünü yönetmesi arasındaki benzerliği siyaset sözcüğünden daha iyi ifade edebilecek başka bir kavram yoktur (Aydınlı,2016:20)

Farabi'nin metafizik görüşü

Farabi'nin ontolojisi ve felsefesinin temelini onun Tanrı hakkındaki görüşleri oluşturmaktadır. Buna göre, gerçeğin zirvesinde «zorunlu varlık» (vâcibü'l-vücüd) olan Tanrı bulunmaktadır. O, Bir'dir ve bir bakıma her şeydir (Nutku ve Küken,1947:137-154)

2.2.Yaşadığı Dönem

Farabi'nin nasıl bir fikir çerçevesinde yetiştiği açık değildir. Memleketinin Samanîlerin kontrolü altında bulunduğu bilinmektedir. Bu dönem düşünsel akımların gelişmesi açısından son derece verimli olmuştur. İnanç farklılıklarına bakmaksızın, müslüman, hristiyan, yahudi ve paganların düşünceleri yer edinebilmiştir. Farklı inançlardaki alimlerin ortak paydaları kadim ilimlerin (el-ulûmu'-evâil) tüm insanlığın ortak malı olduğu ve hiçbir gruba maledilemeyeceği şeklindeki bir düşünce biçimidir (Nutku ve Küken,1947:137-154).

İslam'da Şehir ve İdare

Farabi'nin yaşadığı dönemde Farabi altı halife görmüştür. Ayrıca, Abbasi, Fatımi ve Endülüs'te aynı zaman dilimlerinde üç farklı halifelik yaşanmıştır. Halife olmak için gereken özellikler şunlardır :

- Müslüman olmak,
- Erkek olmak,
- Hür olmak,
- Akıl ve baliğ olmak,
- Adalet sahibi olmak,
- Bilgili olmak,
- Yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmak,
- Sağlam ve sağlıklı olmak,
- Cesur olmak.

İslam Şehirlerinin İdarecileri

Vali : Dini, hukuki, siyasi, ekonomik ve sosyal sorumlu, yetkili «imaretü'l amme» genel vali, «imametü'l hassa» özel işler için vali.

Kadı: Yargı organı

Muhtesib: Kontrol eden, soruşturan

Diğer Görevliler: Emniyet ve istihbarat

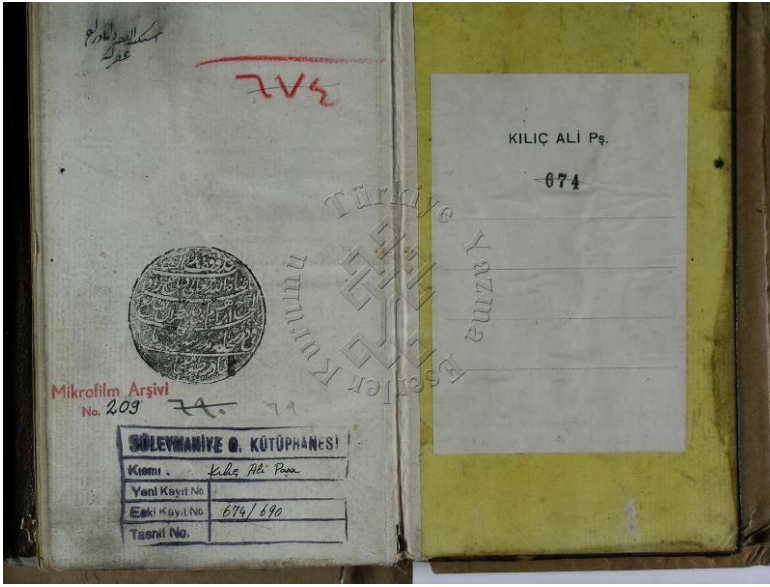
İslam şehrinin idarecileri, Aranan şartlar şunlardır:

- Müslüman olmak, (Al-i İmran Suresi)
- Adalet ve takva sahibi olmak, (Bakara Suresi)
- Bilgili olmak, (Zümer Suresi)
- Bedenen sağlam olmak. (Bakara Suresi)

3. El-Medînetü'l-Fâzıl

Farabi'ye ait olan bu eser «Kitabü Ara'i ehli'l medinetü'l fazıla» ,«Kitabü Mebadfi cira'i ehli'l mednetü'l fazıla», «El- Medinetü'l Fazıla» olarak anılmaktadır. Türkçe'ye “Üstün Ülke, Erdemli Şehir, Üstün Şehir ya da İdeal Devlet” olarak çevrilmektedir.

Resim 1: Orijinal Kapak

Kaynak: Süleymaniye Kütüphanesi, 2018.

Eser;

Farabi'nin olgunluk dönemi eseridir. 941 – 942 yıllarında yazılmıştır. Yazımına Bağdat'ta başlanmış, Dimaşk'ta tamamlanmıştır. Ölmeden iki yıl önce Mısır'da başlıkları belirlenmiştir.

Kitap iki bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm: Varlık

İkinci bölüm: Siyaset Felsefesi

Orijinalinde inceleme yapan Albert Nasri Nadir, başlıkları 37 Fasil olarak belirtmiştir. (Başlıkların orijinal olup olmadığı belli değil) (Süleymaniye Kütüphanesi 2018)

Birinci Bölüm : O ve O'na dair (1-25.Fasıllar)

(1-4.Fasıllar)

Allah ve O'nun sıfatlarıyla başlamaktadır. İlk varlık, ilk sebep, bir ve ezel olarak nitelemektedir. O'nun ortağı, benzeri ve zıddı bulunmadığını belirtmektedir. O'nun tasnif yapılmayacağını anlatmaktadır.

(5-6 .Fasıllar)

Öz bakımından O'nun akıl, bilfil ve ma'kul olduğunu söylemektedir.(İnsanlar maddeden tam soyutlanıp bilfiil akıl haline geldiğinde O'na daha yakın olacak ve daha iyi anlayacaktır). O'nu alim, hak, hay sıfatlarıyla nitelemektedir.(En mükemmel, en kusursuz, yüce, kutsal, en güzel.)

(7-9 .Fasıllar)

Ezeli olanla ezeli olmayan, bir ve zorunlu olan ilk sebeple çok ve mümkün kategorisine giren varlıklar arasındaki ilişkiyi belirleyip «ay üstü» ve «ay altı» alemdeki her türlü varlığın oluşum ve sürekliliğini hiyerarşik bir düzen içinde yorumlamaktadır.

(10-19 .Fasıllar)

Mutlak bir olan Allah'tan çıkan ilk akıldan çokluğun nasıl geliştiğini anlatmaktadır. Göksel cisimlerden bahsetmektedir. Temel belirleyici gökkürenin bir düzen içinde dairesel hareketidir. Dört unsurun oluşumu, madde ve suretin değişken bir biçimde birbirini izlemesi, Evrendeki cisim türleri, düz ve dairesel hareketin sebepleridir.

(20-21 .Fasıllar)

Canlı varlıkların en temel özelliği olan beslenme, büyüme ve üreme güçlerinden beş dış duyuya hayal, istek, düşünme, tasarlama, hatırlama ve ortak duyu gibi iç duyulara, önem derecesine göre vücuttaki iç organların koordineli biçimde işleyişidir.

(22 .Fasıl)

Bilgi problemiyle ilgili insan aklının özne-nesne ilişkisini ve bilgi üretmesini anlatmaktadır. Heyülani akıl, Bilfiil akıl, Müstefad akıl , İnsanın akıl üretmesini faal aklın etkisine bağlamaktadır.

(23.Fasıl)

İnsanın nefsi maddeye ihtiyaç duymayacak kıvama gelince olgunlaştığını anlatmaktadır.

(24-25.Fasıllar)

Vahiy ile ilgili anlatmaktadır. Muhayyile gücünü anlatmaktadır (Rüyada olduğumuzda ortaya çıkar. Ancak çok güçlü ise gerçek hayatta da görebiliriz).

İkinci Bölüm: Siyaset Felsefesi (26-37.Fasıllar)

«Erdemli Şehir, İdeal Devlet»

Fârâbî organizmacı bir görüşten hareketle zihninde kurduğu ideal devlet tasavvurunu en kestirme yoldan, “erdemli şehir-tam sağlıklı beden” kavramıyla anlatmaya çalışmıştır. İdeal devletle tam sağlıklı beden arasında kurduğu ilişki aracılığıyla erdemli şehrin tabiatını, sosyal yapı hiyerarşisini, bedendeki organlara karşılık gelen toplumsal kurumların oluşum biçimi ve görev alanlarını her organın diğer organlarla içinde bulunduğu organik ilişkiler çerçevesinde algılamaktadır. Buna göre; her organ gibi devlet birimleri de kendi işiyle meşguldür ve kuvvetler ayrılığı ilkesi geçerlidir. Devlet kurumlarında ve kurumlar arası ilişkilerde organlar arası ast-üst düzenine dayalı hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır. Farklı organların oluşturduğu; fakat bir bütünlük arz eden devlet idaresinde işbölümü ilkesi hâkimdir (Demirel,D.,2014:362).

3.1.El-Medinetül Fazıla’da Kent , Toplum ve Yönetim

Her insanın belirli ihtiyaçları vardır. Diğer insanlara ihtiyaç duyarlar. Bir araya gelerek yardımlaşmak zorundadırlar. Farabi ,toplulukları temelde iki kategoriye ayırmaktadır (Farabi,2012:132):

1.Tam anlamıyla toplum haline gelmiş olanlar. (Kamil-Mükemmel Topluluk)

2.Henüz toplum haline gelmemiş olanlar (Kamil Olmayan Topluluk).

Kemalatlar üçe ayrılır (Farabi,2012:132):

Mükemmel toplumlar, “büyük”, “orta” ve “küçük” olmak üzere üç çeşittirler. Büyük toplum, yaşanabilen dünyanın tümünde diğer bütün devletlerin bir araya getirdiği toplumdur. Büyük toplumlar birbirleriyle ilişkilerde bulunan ve birbirlerine yardım eden birçok ulustan oluşmaktadırlar. Orta toplum, yaşanabilen dünyanın bir parçasında bir tek milletin meydana getirmiş olduğu toplumdur. Küçük toplum ise herhangi bir milletin oturduğu topraklar üzerinde tek bir şehir halkının bir araya gelmesiyle oluşan toplumdur.

Fârâbî; köy halkının, mahalle halkının, sokakta oturanların ya da ev halkının küçük birer birlik olduklarını; ancak bu birliğin kusurlu ve eksik olduğunu belirtmektedir.

En üstün iyiliğe ve en büyük mükemmelliğe ancak şehirde ulaşılabilir demektir. Daha eksik bir toplulukla erişilemeyeceğine inanmaktadır. Ancak Fârâbî her şehirde de mutluluk ve erdem yakalanamayacağını savunmuştur (Sadece insanları birbirine yardım eden şehirlerde (madınâ fâdıla) mutluluğun ve erdemin geçerli olduğunu ifade etmiştir).

O’na göre; bütün şehirler mutluluğu elde etmeye yönelik birbirlerine yardım eden şehirlerle birlikte erdemli milleti, birbirlerine yardım eden

erdemli milletlerle birlikte de mükemmel evrensel devleti oluşturacaklardır. Erdemli şehir, bütün organları ile canlı bir varlığa benzetilmektedir. Erdemli şehrin en önemli özelliği birbirleriyle yardımlaşan insanların bir araya gelmesiyle oluşmuş olmasıdır. İşte Fârâbî bu özelliğinden ötürü şehrin, birbirleriyle işbirliği ve uyum içinde ahenkli bir biçimde çalışan organlara benzediğini belirtmektedir (Fârâbî, 2004: 91). Nasıl ki bedenin organları arasında hiyerarşik bir ilişki söz konusu ise, aynı şey sağlıklı bir bedene benzeyen erdemli şehir için de söz konusudur. Mutluluk adeta erdemli şehrin belirleyicisidir. Amacın mutluluk olduğu bir şehir erdemli şehirdir. Başka bir deyişle siyasi ve sosyal birlik erdemdir. Eğer şehirde toplanmanın amacı mutluluk olmazsa, o zaman şehir erdemsiz olacaktır.

Erdemli şehrin reisi;

Kalptir. (İlk varlığa gelen, diğer organları tamir eden).

Emredicidir. (Allah evreni kent yöneticisi kenti yönetir).

Erdemli şehrin halkı:

1. Erdemliler (Efâzıl): Bunlar; önemli büyük işlerde görüş sahibi olanlar, hükema (filozoflar) ve akıllılardır (müteakkılın).

2. Dil Sahipleri ve Din Adamları: Bunlar; hatipler, belagatçılar, şairler, bestekârlar, yazarlar ve onların kulvarından gidenlerdir.

3. Meslek Sahipleri (Değer Biçenler-Kıymet Takdir Edenler-Mukaddirûn): Bunlar; hesapçılar, mühendisler, doktorlar, müneccimler ve onların yolunda gidenlerdir.

4. Mücahitler (Askerler): Bunlar; savaşçılar (mukalite), koruyucular (hafaza), ve onlardan sayılanlardır.

5. Mal (Sermaye ve Kazanç) Sahipleri: Bunlar; para ve mal sahibi zenginlerdir.

Erdemli Şehrin Yöneticisinin Özellikleri:

Öncelikle doğuştan gelen bir yönetim yeteneğine sahip olmalıdır ve Allah yolunda olup, O'nun evreni yönettiği gibi şehri yönetmelidir. Kendi kararlarını kendisi vermelidir ve klavuzla ihtiyaç duymamalıdır. Ayrıca kimsenin kontrolüne girmemelidir. Uyarıcı Peygamber ve filozof olmalıdır.

Bunların dışında erdemli şehrin yöneticisinin özellikleri şunlar olmalıdır:

a) Organları tam ve eksiksiz olmalıdır ki kendi üzerine düşen görevleri gerektiği gibi yerine getirebilsin. O, bu organlarla ilgili bir fiili yerine getirirken kolayca yapabilmelidir.

b) Yönetici, kendisine söylenen her sözü konuşanın amacını ölçerek kolayca anlayabilme yeteneğine de sahip olabilmelidir.

c) Anladığı, gördüğü, duyduğu şeyleri kolayca zihninde saklayabilme yeteneğine sahip olmalı, hemen hemen hiçbir şeyi unutmamalıdır.

d) Çok zeki ve uyanık olmalı, birşeyle ilgili bir delili gördüğü zaman onun neye işaret ettiğini kolayca sezebilmelidir.

e) Zihninde bulunan her şeyi kolayca ifade edebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

f) Bilgi edinmeyi ve öğrenmeyi sevmelidir.

g) Doğası gereği doğruyu ve doğru insanları sevmeli, yalandan ve yalancından nefret etmelidir.

h) Yemeği, içmeyi, cinsel zevkler peşinde koşmayı sevmemeli ve onları arzulamamalıdır.

i) Gümüş, altın ve benzeri cinsten dünyevi amaçlar peşinde koşmamalıdır.

j) Yüksek ruhlu olmalı, şerefi, ululuğu sevmeli, ruhunu aşağılık ve çirkin olan şeylerin üzerinde tutmalıdır.

k) Adaleti ve adil insanları sevmeli, baskı ve zulümle hareket eden insanlardan nefret etmelidir. Başkalarına karşı insaflı olmalıdır. Baskıya maruz kalan insanlara acımalı, güzel, asil ve doğru gördüğü şeyleri desteklemeli, adaleti uygulamaya davet edildiğinde onu gerçekleştirmede isteksiz ve inatçı olmamalıdır.

l) Yapılmasını istediği şey konusunda ısrarcı, azimli olmalı, korku ve zaaf göstermeksizin cesur bir şekilde onu gerçekleştirmelidir.

İlk yöneticiden sonra gelen yöneticiler:

a) Filozof olmalıdır.

b) İlk yöneticilerin şehir için koymuş oldukları kanunları, kuralları, usulleri bilmeli, onları korumalı, bütün fiillerinde onun izinden gitmelidir.

c) Eskilerin kanunlarının kaydedilmemiş olduğu bir konuda, onların yollarını izleyerek yeni kanunlar yapma yetisine sahip olmalıdır.

d) İlk yöneticilerin kendileriyle ilgili olarak herhangi bir kanun koymalarının mümkün olmadığı onlardan sonra ortaya çıkan olaylar ve şeyler hakkında doğru hüküm vermek üzere akıl yürütme gücüne sahip olmalıdır.

e) İlk yöneticilerin çıkardıkları kanunlar ya da onların izinden giderek hazırlamış oldukları kanunlar konusunda halkı sözle aydınlatma, onlara

kılavuzluk etme üstünlüğüne sahip olmalıdır. İyi konuşmayı bilmeli, hitabet gücünü kullanmalıdır.

f) Usta olarak savaş fiillerini gerçekleştirmek için bedenlen sağlam olmalıdır. Savaş sanatını iyi bilmeli, gerektiğinde hem komutan hem er olarak savaşabilmelidir.

“Cahil Şehir, “Bozuk Şehir”, “Karakteri Değişmiş Şehir” ve “Doğru Yolu Bulamamış Şehir”

Cahil Şehir

Bu şehir halkı mutluluğu bilmeyen, mutluluktan habersiz olan şehirdir. Onlar mutluluk konusunda aydınlatılsalar bile onu ne anlayabilecek ne de aydınlanabileceklerdir. Onların iyi olarak bildikleri şeyler aslında görünüşte iyi olan şeylerdir. Beden sağlığı, zenginlik, şehevi zevkler, kendi arzularının peşinde koşma serbestliği, saygı ve itibar görmek bu tür iyiliklerden sayılabilir. Cahil şehrin halkına göre en büyük mutluluk bunların toplamı olan mutluluktur. Cahil şehir kendi içinde başka şehirlere ayrılır : “Zaruret Şehri”, “Zenginlik Şehri”, “Bayağılık ve Düşüklük Şehri”, “Şeref Şehri” ve “Demokratik Şehir” cahil şehrin türleridir.

1. Zaruret Şehri: Zaruret şehrinin halkı, bedenlerinin varlığı için zorunlu olan yemek, içmek, ev gibi ihtiyaçlar ile yetinir ve bu amaçlarla yardımlaşır.

2. Zenginlik Şehri: Zenginlik şehrinin insanları zenginliği birinci amaç olarak alır ve bunun için uğraşır.

3. Bayağılık ve Düşüklük Şehri: Bayağılık ve düşüklük şehrinin insanları ise her şeyden zevk almaya, her yolla eğlence, oyun peşinde koşmaya meyillidir.

4. Şeref Şehri: Halkı milletler arasında ün kazanmak, övülmek, söz ve yazı ile saygıyla karşılanmak, itibar görmek isteyen şehir ise şeref şehridir.

5. Güç ve Kuvvet Şehri: Bu şehir halkının gayesi başkalarına hükmetmek, başkalarının kendilerine hükmetmesine engel olmaktır.

6. Demokratik Şehir: Bu şehirde yaşayan insanların amacı her istediklerini özgürce yapabilmektir.

Bozuk Şehir

Fikirleri, erdemli şehrin fikirleri ile aynı olan şehirdir. O, mutluluğu aziz ve Yüce Tanrı'yı, ikinci dereceden kutsal varlıkları, Faal Akıl'ı ve erdemli şehir tarafından bilinmesi ve inanılması gereken her şeyi bilir.

Ancak gerçekleştirmiş oldukları eylemler düşüncelerinin tersine cahil şehrin halkı gibidir.

Karakteri Değişmiş Şehir

Fikirleri ve fiilleri eskiden erdemli şehrin fikirleri ve fiilleri ile aynı olan, ancak artık değişmiş bulunan ve yerini farklı fikirlere, fiillere bırakmış olan şehirdir.

Doğru Yolu Bulamamış-Yanlış Görüş İçinde Olan Şehir (Sapkın Şehir)

Bu şehir, dünya hayatından sonraki mutluluğu amaçlayan, ancak Yüce Tanrı, Faal Akıl hakkında, gerçek mutluluğun sembolleri ve tasarrufları olarak ele alınsalar bile yanlış ve yararsız düşüncelere sahip olan halkın meydana getirdiği bir şehirdir. Bu şehrin yöneticisi, gerçekte öyle olmadığı halde, kendisine vahiy indiğini iddia eden kimsedir.

4. Platon'un İdeal Devletiyle Farabi'nin El-Medînetü'l-Fâzıla'sının Devlet Anlayışının Karşılaştırılması

Farabi'nin felsefesinden esinlendiği ve Antik Yunan Felsefesi ile İslam Felsefesi'ni sentezlemeye çalıştığı Platon'un “İdeal Devlet” adlı eseri incelendiğinde devlet anlayışı açısından Farabi ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir.

Platon'da Farabi'de olduğu gibi doğal nedenden bahsederek, insanların ihtiyaçları için başkalarına muhtaç olduğunu, yardımlaşmanın şart olduğunu, mutluluğun amaç olduğunu ifade ederek ideal devleti tablo 1'deki gibi tanımlamaktadır.

Tablo 1: Platon ve Farabi'nin Devlet Anlayışlarının Karşılaştırılması

	Platon	Farabi
Devlet Anlayışı	İnsan ihtiyaçları için başkalarına muhtaçtır .(Doğal neden). İnsanları erdemli kılıp, mutlu yaşamalarını sağlamak .(Devletin ödevi) Ahlaki anlayışa göre toplumsal düzen. İdeal Devlet; -İşçiler, bekçiler, yöneticiler (üç sosyal sınıf)³ -Eğitim	«Ontolojik teori» «Bio- organik teori» «Fıtrat teorisi» «Adalet teorisi» Erdemli şehrin tek şekli vardır: Sağlıklı organizma (kalp=devlet başkanı) Devlet başkanı 1-6 kişi olabilir. Yönetici ; «ilk reis, önder» Bilge olmalı, öncekilerin koyduğu kanunları ve töreyi

	kurumudur.(Yeteneklere göre eğitir). -Canlı organizmadır. (Doğal düzen, birey toplum dışında var olamaz). -Yönetici filozoflar -Aristokrasiyi savunur -Demokrasiye karşı	bilmeli, öncekilerin gündemine girmemiş olan yeni durumlara ilişkin olarak gelenekten kopmadan hüküm çıkaracak yetenek ve birikime sahip olmalı, öncekiler tarafından hakkında kanun konulmamış yeni meselelerin çözümüne yönelik hüküm koyacak donanımına sahip bulunmalı, toplumda düzeni sağlayacak şekilde kanunları insanlara anlatıp kabul ettirecek bir önderlik ve ikna gücü olmalı, savaşı yönetecek ve yürütecek şekilde sağlıklı bir fiziki yapıda olmalı
--	---	---

5.Sonuç

Farabi toplumu sınıflara ayırırken en küçük yapıtaşını oluşturan aile bireylerinin bile öneminden bahsetmiştir. Üstün, erdemli şehrin başarıya ulaşabilmesini “ filozof yönetici” ye bağlamıştır. Eserinde İslam Felsefe’sinin temellerini atmış ve Antik Yunan Felsefesiyle harmanlamıştır. Toplumlara amaçlarının mutluluğa ulaşmak olduğunu bu nedenle de yardımlaşmaları gerektiğini anlatarak üstün, ideal şehrin tanımlamasını yapmıştır. Olması gerekeni tanımlarken kötü olanlardan da bahsetmiş ve neden erdemli, üstün şehir olamayacaklarını anlatmıştır.

Antik Yunan Felsefesinden etkilenen ve İslam Felsefesiyle harmanlayan Farabi, Kainat düzeni ile devlet düzeni arasında bağ kurmuş ve temele bireyi almıştır. Erdem kavramını mutluluğa ulaşmak için araç olarak ortaya koymuştur.

Kaynakça

Demirel, Demokan,” Fârâbî’nin İdeal Devleti: Erdemli Şehir”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2014, Cilt: 7, Sayı: 1, S. 358-369.

Jebrini ,Alâeddin,“Fârâbî” , İslam Ansiklopedisi ,yıl: 1995, cilt: 12, sayfa: 162-163

Karaarslan, Nasuhi Ünal, “Fârâbî” , İslam Ansiklopedisi ,yıl: 1995, cilt: 12, sayfa: 163-164

Kaya, Mahmut, “Fârâbî” ,İslam Ansiklopedisi,yıl: 1995, cilt: 12, sayfa: 145-162

Nutku ,Uluğ, ve Küken ,Gülrihal, “Arabî Felsefesi Ve Ortaçağ Düşüncesine Etkisi”, The Hobson Book Press 52 Vanderbilt Avenue New York 17 N. Y. 137-154,1947.

Yılmaz, Mesut, “ Platon Ve Fârâbî’nin Ütopik Devlet Anlayışlarının Karşılaştırılması”, T.C. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Diyarbakır 2005, Danışman Yrd.Doç.Dr.Bülent Sönmez,YL

DÜNYA’DA VARLIK FONLARI VE TÜRKİYE VARLIK FONU ÜZERİNE SWOT ANALİZİ

Şahin ÇETİNKAYA¹

1.Varlık Fonu

1.1.Varlık Fonu Tanımı

Dünya da uzun yıllardan beri var olan bu yapı finansal açıdan ülkenin jandarması gibi görülebilir. Sermaye olarak kaynakların kullanılmayanlarının bir araya getirildiği bir milli kaynak olarak da düşünülebilir. Kuruluşu uzun zamandır planlanan ancak konjonktür gereği gecikmiş olan bu fon oldukça önemli amaçları olan bir kuruluştur.

İngilizcede sovereign wealth fund, Türkçede “refah fonu” veya “varlık fonu” adıyla yer alan bu araç ülkelerin resmi rezervleri dışında yer alan birikimlerini ifade etmektedir.

Varlık fonu tanımlanırken bir yatırım fonu olarak da tanımlanmaktadır. Literatürde geçen tanımlar genellikle amaçlarını da ortaya koymaktadır.

“Varlık fonu (SWF) bir yatırım fonudur. Ulusal ekonomiyi korumak amacıyla devletin sahibi olduğu ve işlettiği bir yatırım fonudur.” (www.divestopedia.com)

Dünya da varlık fonu oldukça önemli bir yere sahiptir. Ekonomiler hem gelişim hem de ekonomik tehditlere karşı korunma amaçlı olarak varlık fonunu kullanırlar.

1.2.Varlık Fonunun Hedefleri

Her varlık fonunun ortak ve ülkesine özel amacı vardır. Bu amaç tüm ülkeye ortak yarar sağlayacak bir şeyler yapmaktır. Başlıca hedefleri şunlardır;(www.divestopedia.com)

- Fon gelişim ve istihdam için sosyal ve ekonomik projeler geliştirir,
- Politikacılara oy oranı olarak fayda sağlar.
- İç Pazar için uzun vadeli sermaye artış fırsatları sağlar,
- Ekonomiyi gelir ve ihracat açısından aşırı oynaklıklara karşı korur,
- Petrol fiyatları vb dünya piyasasını etkileyecek dalgalanmalara karşı istikrar sağlar.

¹ Dr., Uşak Üniversitesi,İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,İktisat Bölümü,

1.3.Varlık Fonu'nun Amaçları

Büyük projelerin finanse edilmesi, kısa vadeli ekonomik şokların ve finansal piyasalarda meydana gelebilecek dalgalanmaların etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla kurulan varlık fonunun işleyiş ve etkinliği oldukça önemlidir. Bugün dünya genelinde 40'tan fazla ülkede 80'e yakın varlık fonu bulunmaktadır. Bu fonların küresel olarak toplam büyüklüğü yaklaşık 7,4 trilyon dolara ulaşmış durumdadır. Ağırlıklı olarak petrol ve doğal kaynak temelli kurulan fonların yanı sıra ihracat ve finans piyasalarındaki gelirlerle kurulan varlık fonları da mevcuttur. Son yıllarda küresel anlamda sayıları oldukça artan varlık fonu yatırımları arasına Türkiye de katılmış durumdadır. Özellikle 15 Temmuz darbe girişiminden sonra hız kazanan ve kurulmasına karar verilen "Türkiye Varlık Fonu" hem Türkiye'nin gelecekteki yatırımlarının finansmanını sağlayacak bir araç hem de ekonomik istikrarın sürdürülebilirliği açısından bir sigorta niteliği taşımaktadır. Türkiye Varlık Fonu'nun kaynakları; Özelleştirme Yüksek Kurulu'na özelleştirme kapsam ve programında bulunan ve fona devrine karar verilen kuruluş ve varlıklar ile Özelleştirme Fonu'ndan aktarılmasına karar verilen nakit fazlasından oluşacaktır.

Ayrıca fona aktarılmasına veya şirket tarafından yönetilmesine karar verilen kamu kesimine ait veya kamu kurum ve kuruluşlarının tasarrufu altında bulunan ihtiyaç fazlası gelir, kaynak ve varlıklar ile birlikte fon tarafından yurt içi-yurt dışı sermaye ve para piyasalarından sağlanan finansman ve kaynaklar da yer alacaktır. Türkiye Varlık Fonu, büyük altyapı projelerinden olan Kanal İstanbul, nükleer santral, savunma projeleri ve diğer büyük enerji projelerinin hayata geçirilebilmesi için önemli bir finansman kaynağı olacaktır. Fon aynı zamanda söz konusu projelerin kamu kesimi borcu artırılmadan gerçekleştirilebilmesi bakımından da dikkat çekmektedir. Uzun vadede Türkiye'nin hedeflerine ulaşabilmesine katkı sağlayacak olan varlık fonu, Türkiye ekonomisindeki yapısal sorunların çözümünün yanı sıra ortaya çıkaracağı ekonomik güç sayesinde önemli bir dış politika aracı haline de gelecektir (Karagöl ve Koç,2016).

1.4.Varlık Fonlarının Kaynakları

Dünya genelinde faaliyette bulunan ulusal varlık fonlarının hedefleri, ekonomik büyüme ve ulusal refahın korunarak gelecek nesillere aktarılması, makroekonomik politikalarla mali istikrarın sağlanması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi olarak üç başlık altında toplanabilir. Ülkeler, kendi hedef ve stratejileri doğrultusunda özel yatırımlarda bulunmaktadır. Varlık fonları özellikle, ekonomileri petrol gibi tek bir kaynağa bağlı olan ülkelerde mevcut zenginliğin gelecek nesillere taşınması ve ekonominin çeşitlendirilmesi işlevi görmektedir.

Mali istikrar amacı taşıyan fonlar ise ekonominin iç ve dış şoklardan korunması, kısa dönemli sermaye hareketlerinin bertaraf edilmesi işlevi görmektedir. Varlık fonlarını ekonomik kalkınmayı destekleme amacıyla kullanan ülkeler ulaşım, enerji, iletişim ve stratejik sektörlerde altyapı yatırımlarının yanı sıra insan sermayesinin güçlendirilmesi amacıyla sağlık ve eğitim gibi sosyal yatırımlar da gerçekleştirmektedir.

1.5.Varlık Fonlarının Yatırım Tercihleri

Dünyada 40'tan fazla ülkede yaklaşık 80'e yakın varlık fonu bulunmaktadır. Küresel dağılıma bakıldığında fonların doğal kaynak zengini Ortadoğu ve Orta Asya ile ihracat ve finans merkezlerine odaklı Uzak Doğu'da yoğunlaştığı görülmektedir.

Varlık fonlarına sahip olan ülkeler petrol başta olmak üzere doğal kaynaklar, dış ticaret fazlası ve finansal işlemlerden sağlanan gelirler ile fonlarına kaynak sağlamaktadırlar. Fonlar sahip oldukları varlıkları ile hem finansal istikrar hem de küresel anlamda bir yatırım aracı özelliği taşımaktadır. Norveç, Rusya gibi petrol gelirleriyle, Çin ve Singapur gibi emtia dışı varlıklarla kurulan fonlara sahip olan ülkelerin birçok küresel yatırımı bulunmaktadır. Özellikle 2008 küresel ekonomik krizini takip eden dönemde varlık fonları ve rolleri oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Aslında eski bir kavram olmasına rağmen varlık fonu ve yönetimi, son on yıllık dönemde yükselişini gerçekleştirerek 7,4 trilyon dolardan fazla bir büyüklüğe ulaşmıştır.

2010-2015 yılları arasında yüzde 21,5 oranında bir büyüme yakalayan ulusal varlık fonlarının, 2020 yılına kadar kurulması beklenen 21 yeni varlık yönetimi fonu ile birlikte 15 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşması beklenmektedir.

1.6.LMT Endeksi-Linaburg-Maduell Transparency Index

Dünya genelinde artan etkinlik ve sayıları ile son yıllarda ekonomik açıdan büyük bir önem taşıyan varlık fonları hakkında belirli kıstaslarla bir karşılaştırma ve sıralama yapılmaktadır¹. Varlık fonlarının işleyişleri ve faaliyet alanları hakkında bilgilendirme yapılması, yönetim stratejilerinin şeffaflık seviyelerinin belirlenmesi ve küresel piyasalara ilan edilmesi amacıyla düzenli olarak raporlama yapan SWF Institute, varlık fonları hakkında çalışma, analiz ve endeksler yayımlayan bir kurum olarak Linaburg-Maduell Transparency (LMT) Index adını verdikleri bir sıralama ölçütü kullanmaktadır. Varlık fonları adına hazırlanan yıllık raporlarda 2008 yılından bu yana LMT endeksi küresel şeffaflık ölçütü olarak kullanılmaktadır. Bu endekste on farklı puanlama kriteri kullanılarak sıralama yapılmaktadır.

¹ <https://www.swfinstitute.org/statistics-research/linaburg-maduell-transparency-index/>

Bu kriterler şu şekilde sıralanabilir:

- Kuruluş süreci, kaynağı ve devletin fon yönetimindeki rolü
- Güncel, bağımsız yıllık raporlar yayımlanması
- Varlığın sahip olduğu şirketlerdeki payını ve şirket bilgilerini açıklaması
- Toplam piyasa değeri, kazançların açıklanması
- Etik standartlara ve yatırım politikalarına uygun olarak ilkelerin belirlenmesi
- Açık strateji ve hedeflerin açıklanması
- Bağlı kuruluşların ve kişilerin bilgilerinin açıklanması (uygulanabilirse)
- Harici yöneticilerin açıklanması (uygulanabilirse)
- Web site yönetimi
- İletişim bilgilerinin sağlanması

Bu kriterler doğrultusunda yapılan değerlendirmeye birlikte, varlık fonlarına 1-10 arası puan verilerek şeffaflık ölçütü sıralaması da yapılmaktadır. Varlık fonlarının büyüklüğü, kuruluş yılı ve kaynağının yanında LMT Endeksi puanları da görülmektedir (Karagöl ve Koç,2016).

2.Dünya da Varlık Fonu

Dünya genelinde faaliyette bulunan ulusal varlık fonlarının hedefleri, ekonomik büyüme ve ulusal refahın korunarak gelecek nesillere aktarılması, makroekonomik politikalarla mali istikrarın sağlanması ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesi olarak üç başlık altında toplanabilir. Ülkeler, kendi hedef ve stratejileri doğrultusunda özel yatırımlarda bulunmaktadır. Varlık fonları özellikle, ekonomileri petrol gibi tek bir kaynağa bağlı olan ülkelerde mevcut zenginliğin gelecek nesillere taşınması ve ekonominin çeşitlendirilmesi işlevi görmektedir. Mali istikrar amacı taşıyan fonlar ise ekonominin iç ve dış şoklardan korunması, kısa dönemli sermaye hareketlerinin bertaraf edilmesi işlevi görmektedir. Varlık fonlarını ekonomik kalkınmayı destekleme amacıyla kullanan ülkeler ulaşım, enerji, iletişim ve stratejik sektörlerde altyapı yatırımlarının yanı sıra insan sermayesinin güçlendirilmesi amacıyla sağlık ve eğitim gibi sosyal yatırımlar da gerçekleştirmektedir(Karagöl ve Koç,2016)

Başlangıçta petrol zengini ülkelerin ihracat gelirlerinden elde ettikleri rezervleri değerlendirmek için kurulmuş olan varlık fonlarının, zaman içerisinde emeklilik fonları, bütçe fazlaları gibi fonlar kullanılarak istikrarın sağlanması ve iktisadi kalkınmanın finansmanı gibi amaçlara yönelik olarak da kurulduğu görülmektedir. UVF'ler, 1990'lı yıllardan sonra Körfez ülkelerinden Asya ülkelerine doğru coğrafi olarak daha

geniş bir alana yayılmış, çok çeşitlenerek faaliyet alanlarını genişletmiştir(Kayiran,2016).

2.1.Dünya da Varlık Fonları Sıralaması

Dünya da ilk ulusal anlamda kurulan varlık fonu 1953'te Kuveyt'te kuruldu. Körfez'deki petrol zengini ülkeler ve Suudi Arabistan'ın kurdukları UVF'ler klasik petrol geliri kaynaklı UVF'lere örnektir. Dünyanın en büyük Ulusal Varlık Fonu ise hem petrol kaynaklarına hem de emeklilik fonlarına dayanan Norveç Devlet Emeklilik Fonu'dur. Buna karşılık birçok varlık fonuna sahip olduğu için varlık fonlarının toplam fon büyüklüğüne bakılacak olursa dünya lideri Çin'dir. (<http://sosyal.paraanaliz.com/2017/02/07/>).

Dünyada 40'tan fazla ülkede yaklaşık 80'e yakın varlık fonu bulunmaktadır. Küresel dağılıma bakıldığında fonların doğal kaynak zengini Ortadoğu ve Orta Asya ile ihracat ve finans merkezlerine odaklı Uzak Doğu'da yoğunlaştığı görülmektedir(Karagöl ve Koç,2016).

Varlık fonları hakkında en geniş bilgi bankasına sahip SWFI enstitüsüne ait internet sitesinden alınan verilere göre varlık fonları dünya da 2016 yılı itibariyle 7,518 trilyon dolarlık büyüklüğe ulaşmıştır. Bu büyüklükte orijin kaynağı petrol olan ülkeler 4,293 trilyon dolarlık bir büyüklüğe sahipken diğer kaynaklar ise 3,224 trilyon dolar civarındadır.

Büyüklük sıralamasına bakıldığında (Norway-Goverment Pension Fund) Norveç yatırım fonu 998,93 milyar dolar ile en büyük fon olarak 1.sıradadır.

2. olarak (China Investment Corporation) Çin yatırım fonu 813,8 milyar dolarlık bür büyüklüğe sahiptir. ABD'nin sahip olduğu yatırım fonlarının büyüklüğü ise 156 milyar dolardır.

ABD'de bulunan başlıca varlık fonları ve büyüklükleri şunlardır;

Tablo 1- ABD'de Kurulmuş Olan Varlık Fonları

Alaska Permanent Fund	1976	61,5 milyar USD
Texas Permanent School Fund	1854	37,7 milyar USD
New Mexico State Investment Council	1958	20,2 milyar USD
Texas Permanent University Fund	1876	17,3 milyar USD
Wyoming Permanent WyomingMineral Trust Fund	1974	7,3 milyar USD
North Dakota Legacy Fund	2011	4,3 milyar USD
Alabama Trust Fund	1985	2,7 milyar USD
Utah SITFO	1896	2,0 milyar USD
Idaho Endowment Fund Investment Board	1969	2 milyar USD
Louisiana Education Quality Trust Fund	1986	1,3 milyar USD
Toplam		156,3 milyar USD

Kaynak:<https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/> (erişim :12/11/17)

Devletler, ellerinde bulunan varlıkları yurt içinde veya yurt dışında, ülke ekonomisine katkı sağlaması amacıyla uzun vadeli stratejik yatırım araçları olarak kullanmaktadır. Genel olarak cari işlemler fazlasından kaynaklanan gelirin uzun vadeli bir yatırım enstrümanı olarak ülke ekonomisine katkı sağlayacak sermaye akışını gerçekleştirmesinin, beklenmeyen iç ve dış şoklara ve ekonomik kaos dönemlerinde yaşanabilecek dalgalanmalara karşı bir önlem niteliği taşıdığı bilinmektedir. Bunun yanı sıra diğerlerinden farklı olarak varlık fonları devlet kontrolü altındadır. Varlık fonlarına sahip olan ülkeler petrol başta olmak üzere doğal kaynaklar, dış ticaret fazlası ve finansal işlemlerden sağlanan gelirler ile fonlarına kaynak sağlamaktadırlar. Fonlar sahip oldukları varlıkları ile hem finansal istikrar hem de küresel anlamda bir yatırım aracı özelliği taşımaktadır. Norveç, Rusya gibi petrol gelirleriyle, Çin ve Singapur gibi emtia dışı varlıklarla kurulan fonlara sahip olan ülkelerin birçok küresel yatırımı bulunmaktadır. Özellikle 2008 küresel ekonomik krizini takip eden dönemde varlık fonları ve rolleri oldukça önem kazanmaya başlamıştır. Aslında eski bir kavram olmasına rağmen varlık fonu ve yönetimi, son on yıllık dönemde yükselişini gerçekleştirerek 7,4 trilyon dolardan fazla bir büyüklüğe ulaşmıştır (Şen,2016). 2010-2015 yılları arasında yüzde 21,5 oranında bir büyüme yakalayan ulusal varlık fonlarının, 2020 yılına kadar kurulması beklenen 21 yeni varlık yönetimi fonu ile birlikte 15 trilyon dolarlık bir büyüklüğe ulaşması beklenmektedir(Karagöl ve Koç,2016).

Tablo 2 Dünya da ki Ulusal Varlık Fonuna Sahip Ülkeler ve Fon Kaynakları

Sıra	Ülke Adı	SWF (Milyar\$)	Fon Kaynağı
1	Çin Halk Cumhuriyeti	1.461,7	Petrol
2	Birleşik Arap Emirlikleri	2.246,8	Petrol
3	Norveç	847,6	Petrol
4	Suudi Arabistan	598,4	Petrol
5	Kuveyt	592,0	Petrol
6	Singapur	537,6	Petrol
7	Hong-Kong	442,4	Petrol
8	Katar	256,0	Petrol
9	Kazakistan	164,1	Petrol
10	Rusya	152,2	Petrol

Kaynak:<http://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-ekonomisi-icin-yeni-bir-secenek-ulusal-varlik-fonu>

2016 yılı verilerine göre yapılan sıralamada Çin,Birleşik Arap Emirlikleri ve Norveç gibi ülkelerde varlık fonu büyüklüğü 3 trilyon dolara ulaşmaktadır. Dünya üzerinde kıtalara göre dağılımına bakıldığında ise ;Bu büyüklüklere bakıldığında en büyük ulusal fonların dağılımı şöyledir;

Tablo 3- Kıtalar Üzerinde Varlık Fonu Dağılımı

Kuzey Amerika	219 Milyar USD
Avrupa	1,040 Trilyon USD
Afrika	150 Milyar USD
Orta Doğu	1,977 Trilyon USD
Asya	2,746 Trilyon USD
Avustralya	104 Milyar USD

Kaynak:<http://sosyal.paraanaliz.com/2017/02/07/dunyada-ulusal-varlik-fonlarisovereign-wealth-funds/>

Şeklinde bir dağılım görülmektedir. En fazla payı uzak doğu ülkelerinin aldığı görülmektedir.

3.Türkiye Varlık Fonu

Türkiye Varlık Fonu Yönetimi A.Ş. adıyla bir şirket kurulmuştur. Bu kuruluş başbakanlığa bağlıdır. Özel hukuk hükümlerine tabi bir anonim şirket yapısındadır. Ağustos 2016'da 6741 sayılı kanunla kurulmuştur(Resmi Gazete 29813 sayılı).

Türkiye'nin ekonomik istikrarının arttırılması ve ülkenin kalkınmasına katkı sağlamak, kamuya ait olan varlıkları daha etkin ve verimli bir şekilde yönetmek; mevcut kamu varlığına değer katarak gelecek nesiller için daha güçlü bir Türkiye hazırlamak amacıyla kurulmuş bir yapıdır.

Ülkemizde büyümenin artırılması için tasarruf ve yatırımların artırılması zorunludur. Mevcut durumdaki piyasalarda bulunan yüksek faiz baskısı büyüme üzerindeki önemli engellerden birisidir. Türkiye Varlık Fonunun büyük projelere sağlayacağı finansman, hem bu projelerin hayata geçmesiyle oluşturulacak istihdam yoluyla, hem de faiz üzerindeki baskıyı azaltarak, ülkemizin büyüme ve kalkınması üzerinde olumlu etkilerde bulunacaktır.

Devredilen tüm kamu varlıkları ve fonlar Türkiye Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi ile bağlı şirket veya iştirakleri ile fon ve bünyesinde kurulacak alt fonları kapsayan yatırım planlarına uygun olacak şekilde, yine şirketlerin mevcut yönetimleri ve işletme politikaları, iş planları, yatırım ve büyüme stratejilerine uygun olarak değerlendirilecektir. Ulusal ve uluslararası finans kuruluşları da dâhil olmak üzere ilgili paydaşlarla sağlanan iş birlikleri ile sürdürülebilirlik

ilkesi dahilinde uzun vadede bu kurum ve kuruluşların devamlılığı ve ekonomimize katkısını arttırıcı yatırımlar gerçekleştirilecektir.

Özelleştirme kapsam ve programındaki, Özelleştirme Yüksek Kurulu tarafından TVF'ye devrine karar verilen kuruluş ve varlıklar ile Özelleştirme Fonundan aktarılmasına karar verilen nakit fazlasından, Bakanlar Kurulu tarafından TVF'ye aktarılmasına karar verilen ihtiyaç fazlası gelir, kaynak ve varlıklardan, Türkiye Varlık Fonu tarafından yurtiçi ve yurtdışı sermaye ve para piyasalarından ilgili mevzuat kapsamında yer alan izin ve onaylar aranmaksızın sağlanan finansman ve kaynaklardan, para ve sermaye piyasaları dışında diğer yöntemlerle sağlanan finansman ve kaynaklar oluşmaktadır.

3.1.Yönetim ve Denetleme

19/8/2016 tarih, 6741 sayılı kanunda bu konu şöyle belirtilmiştir.

Madde 2- (4) Şirketin organizasyon yapısında; portföy yönetim birimi, araştırma birimi, muhasebe, kayıt, bilgi ve belge sistemleri ile düzenli iş akışı ve haberleşmeyi sağlayacak organizasyon, iç kontrol ve risk yönetim sistemi ile iç denetim birimi, fon hizmet birimi ile gerekli diğer birimler kurulur. Şirket, faaliyet konularına ilişkin olarak hizmet alımı yapabilir. Şirketin faaliyet konusu ve amacı, sermaye miktarı, payları, payların devir esasları, paylara tanınacak imtiyazlar, tasfiye, devir, birleşme, fesih, organlar, komiteler, bunların oluşumu, görev, yetki ve sorumlulukları ile çalışma usul ve esasları, hesapları ve kârlarının dağıtımı ile teşkilatına ilişkin esaslar ile sair hususların yer aldığı esas sözleşmesi genel hükümlerle bağlı olmaksızın doğrudan tescil ve ilan edilir.(Resmi Gazete- 26 Ağustos 2016- 29813 sayı)

Buna göre şirketin yönetim kurulu başkanı ve üyeleri olacaktır. Anonim şirketlerdeki yönetim şekline bakıldığında varlık fonunun yönetimi de benzer şekilde oluşturulacaktır.

(7)En az beş kişiden oluşan yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile genel müdür Başbakan tarafından atanır. Yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile genel müdürün ekonomi, finans, hukuk, maliye ve bankacılık alanlarından en az birinde beş yıldan az olmamak üzere tecrübe sahibi olmaları aranır.

Denetleme ise, Varlık fonu özel hukuk hükümlerine tabi olarak kurulmuştur. Bu durum Madde 6'da şöyle belirtilmiştir;

MADDE 6 –(1) *Şirket, Şirket tarafından kurulacak diğer şirketler, Türkiye Varlık Fonu ve Türkiye Varlık Fonu bünyesinde kurulacak alt fonlar bağımsız denetime tabidir. Şirket, 6362 sayılı Kanun kapsamında kurumsal yönetim düzenlemelerine uyar.*

(2) *Şirket, Şirket tarafından kurulacak diğer şirketler, Türkiye Varlık Fonu ve Türkiye Varlık Fonu bünyesinde kurulacak alt fonların bağımsız denetimden geçmiş yıllık mali tabloları ile faaliyetleri, Başbakan tarafından görevlendirilecek sermaye piyasaları, finans, ekonomi, maliye, bankacılık, kalkınma alanlarında uzman en az üç merkezi denetim elemanı tarafından bağımsız denetim standartları çerçevesinde denetlenir. Denetim sonucunda hazırlanacak rapor her yıl haziran ayı sonuna kadar Bakanlar Kuruluna sunulur.*

(3) *Şirket, Şirket tarafından kurulacak diğer şirketler, Türkiye Varlık Fonu ve Türkiye Varlık Fonu bünyesinde kurulacak alt fonların bir önceki yıla ait mali tabloları ile faaliyetleri, her yıl ekim ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından, birinci ve ikinci fıkralar kapsamında hazırlanan ve Başbakanlık tarafından gönderilen denetim raporları üzerinden görüşülerek denetlenir.*

Buna göre fon denetimi bağlı olduğu Başbakanlık tarafından görevlendirilecek en az üç denetim elemanı tarafından denetlenir. Denetim Sayıştay kapsamından çıkarılmıştır. Her yıl haziran ayında hazırlanan rapor bakanlar kuruluna sunulmaktadır. Ayrıca şirket her yıl TBMM plan bütçe komisyonu tarafından gönderilen raporlara göre de denetlenir.

3.2. Türkiye Varlık Fonunun Kaynakları

Kaynak olarak aktarılabilecek olan değerler kanunda kısmen tarif edilmiştir. Bu tarif bundan sonraki dönemlerde de aktarılabilecek olan değerler hakkında da yol gösterici durumundadır.

-Özelleştirme idaresine devredilmiş kuruluşlar ve Özelleştirme fonunda bulunan nakit fazlalıkları,

-Kamuya ait ihtiyaç fazlası gelir, kaynak ve varlıkların bakanlar kurulu tarafından fona devredilenlerinden,

-Yurt içi ve yurt dışı sermaye ve para piyasalarından (herhangi bir izin aranmaksızın) sağlanan kaynaklardan,

-Para ve sermaye piyasaları dışında diğer yöntemlerle sağlanan finansal kaynaklardan oluşmaktadır (Resmi Gazete:19/8/2016 Tarih ve 29813 sayı).

-Varlık fonu üzerinde bulunan değerleri ipotek,rehin ve teminat göstermek sureti ile kaynak temin edebilir,

Kamuya ait kuruluşlardan bazılarının özelleştirme idaresi tarafından kapsama alınan şirketlerin belli oranda hisseleri TVF'ye özelleştirme kapsam ve programından çıkarılarak devredilenlerin kısmi hisseleri şöyledir;

Tablo 4- Varlık Fonu Kaynaklarına Katılan Bazı Kuruluşlar ve Ekonomik Büyüklükleri

Devredilen kurum	Marka/Piyasa değeri	Mal varlığı	% oranı
TURK TELEKOM	8.2 Milyar \$	9.9 milyar \$	%6,68
THY A.O.	3.4 Milyar \$	16.3 milyar \$	%49,12
ZİRAAT BANKASI A.Ş.	1.3 Milyar \$	14 milyar \$	%100
HALK BANKASI	4..8 Milyar \$	22.7 milyar \$	%51.11

Bu şirketler gibi PTT,Turksat,Bist,Milli Piyango,TCDD izmir limanı,Türkiye Denizcilik İşletmesi A.Ş.,Eti Maden İşletmeleri,Kayseri Şeker A.Ş.,Çaykur İşletmeleri ve T.Jokey Kulübü de bulunmaktadır. Tablo 4 üzerinde sadece piyasa değeri bulunan şirketler üzerinde bir listeleme yapılmıştır. Fona devredilen kuruluşların ödenmiş sermayelerine göre sıralaması ise şöyledir.

Tablo 5- Türkiye Varlık Fonu

	Devredilen kurum	Hazine Payı	Ödenmiş Sermaye
1	THY	49.12	1,38 Milyar TL
2	HALKBANK	51,11	1,25 Milyar TL
3	ZİRAAT BANKASI	100	5,00 Milyar TL
4	BİST	73,6	423,2 Milyon TL
5	PTT	100	981,5 Milyon TL
6	BOTAŞ	100	4,15 Milyar TL
7	ETİ MADEN	100	600 Milyon TL
8	TPAO	100	3 Milyar TL
9	TURKSAT	100	1,47 Milyar TL
10	TURK TELEKOM	6,7	3,5 Milyar TL
11	ÇAYKUR	100	1,49 Milyar TL

Kaynak: Karaagöl ve Koç,2016

2.3.Türkiye Varlık Fonu İçin Vergi ve Muafiyetler

Yasa da belirtilen muafiyetler çerçevesinde bakıldığında TVF'nin tüm vergi ve harçlardan muaf tutulduğu görülmektedir. Yapmak istediği finansal teşebbüslerde izin kurallarından ve kısıtlamalarından da aynı şekilde muaf tutulmuştur. Olağan üstü bir yasal düzenleme ile kurulan TVF personel istihdamı dahil her konuda kamu denetimi ve vergilerinden muaf tutulmuştur. (Resmi Gazete 19/8/2017 tarih ve 29813 sayı)

3.4.Türkiye Varlık Fonu Çalışmalarında 5 Yıllık Hedefleri

Şirket olarak faaliyet göstermesi planlanan TVF kendi resmi internet sitesinde bu planlamayı şöyle özetlemiştir. 4 başlık altında saydığı temel hedefler şunlardır;

- 1-Tüm portföy şirketlerine en iyi yönetim prensiplerinin uygulanması,
- 2-Şirketler arası sinerji olanakları,
- 3-Şirketlere özgü gelişim olanakları,
- 4-Organik büyüme birleşme ve satın alma fırsatları oluşturulması hedeflenecektir.

3.5.İlkeleri ve Amaçları

Profesyonel Yönetim: TVF kendi resmi internet sitesinde ilkelerini şöyle açıklamıştır. Profesyonel yönetim ilke edinilecektir. Buna göre hem fon yönetimi hem de portföyde bulunan şirketlerin yönetiminde dünyaca kabul görmüş ilkeleri baz alacaktır.

Bu ilkenin sadece fon yönetimini değil, devredilen tüm kurumların yönetiminde profesyonel değişiklikler yapılabileceği de söylenmektedir. Yani uluslararası şirketler gibi CEO'larla yönetilen kamu şirketleri olabilir. Artık üst düzey bürokratik dönemleri bitebilir. Yani X siyasetçisi oğlunu-kızını bu şirketlerin başına geçiremeyecek çünkü atama kalkmış oluyor. Yetenekli olanlar, uluslar arası düzeyde geniş vizyonu olanlar halka hizmet eden bu şirketlerin başına geçebilecek.

Şeffaflık: Fon operasyonlarının raporlanması ve portföy şirketleriyle olan etkileşim süreçleri tam bir şeffaflık içerisinde, belirlenen yönetim ilkeleri çerçevesinde yapılacaktır.

Şeffaflık başlığı fon ve alt şirketleri arasında tam bir açıklık ve uyum hedeflemektedir. Aralarında veri ve kaynak alışverişinde açık ve ilkeli hareket etmeleri şirket/kamu zararının önlenmesi açısından son derece önemli bir durumdur. TVF yapılanmasında siyasi etkilerden olabildiğince uzak kalması gerektiğinin farkında olduğunu bu ilke ile bildirmiş oluyor.

Performans Odaklılık: Türkiye Varlık Fonu, her türlü yatırım aktivitesini ve portföyündeki şirketlerin yönetiminde risk-getiri beklentisinin karşılanmasını öncelikli hedef olarak alacaktır.

Özelşirketler gibi çalışma esasını ilke olarak açıklaması, gelecekte kamuya ait çok uluslu kar amacı güden şirketlerin olabileceğinin işaretidir. Ancak özel şirketler kazancın olmayacağı yere asla yönelmezler. Bu şirketlerin sahibi belli şahıslar olduğu için kalifiye personel ve yüksek ücretli beyin gücünden istifade esas politikalarıdır. Asla hata yapmazlar. Bu şirketlere hatır için yönetici atanamaz. TVF kendisi ve alt şirketlerinde bu durumu tarafsız bir esasa çözebilmelidir. Aksi taktirde özelleştirme dönemine kadar büyük zararlar eden KİT'lerin akıbeti burada da görülebilir.

Sürdürülebilirlik:Türkiye Varlık Fonu, varlıkları ile ilgili uygulamalarını, yeni yatırım tercihlerini ve diğer aktivitelerini kuruluş kanununda belirtildiği üzere dış etkilerden bağımsız bir şekilde, uzun vadede sürdürülebilir şekilde yönetecektir.

TVF yukarıda belirtilen siyasi etkinin olumsuzluklarını önceden görerek dış etkilerden bağımsız hareket edeceğini ilke edindiğini açıklamıştır.

RiskYönetimi ve hesap verebilirlik: Türkiye Varlık Fonu, operasyonlarına bağlı olarak ortaya çıkabilecek riskleri belirleyip düzenli olarak raporlayacaktır. Uygulamalarına ilişkin sorumluluklarını kuruluş kanunu ve ilgili mevzuat çerçevesinde yerine getirecektir.

Risklerin raporlanmasından bahsedildiğine göre TVF'nin iç denetim mekanizmasını etkin kullanmayı hedeflediği düşünülebilir. Yıllık olarak başbakanlığa ve TBMM'ye vereceği raporlar bu denetim mekanizması tarafından sürekli yapılan kontrollerin sonuçları olarak sunulacaktır. Böylelikle yıllık olarak incelenen değil sürekli incelenen bir şirketler grubu olarak yönetilmesi amaçlanmış oluyor.

3.6.Türkiye Varlık Fonu Uygulaması Üzerine Swot Analizi

Güçlü Yönleri

- Türkiye Varlık Fonu (TVF) kamu kaynaklarının vergi geliri gibi kullanılmasını önlemiş olur.
- Türkiye'de uluslararası düzeyde büyük bir sermayenin oluşmasına imkan sağlar.
- Uluslararası düzeyde serbest ortaklıklar yaparak, yüksek gelir elde etme imkanı sağlar.

- Kamu kaynaklı yüksek sermaye desteği ile ulusal piyasada desteklenmesi gereken alanları, özel sektördeki karlılık mantığı ile destekleme fırsatı yaratır.

- Devlet iznine ve bürokratik engellere takılmadan rahat bir şekilde ortaklıklar kurabilir.

- Yüksek sermaye gerektiren yatırımlara fon temin edebilir. Uluslararası düzeyde büyük şirketlerin yapacağı kamu yatırımlarını yaparak, gelirini alabilir.

- Yap-İşlet-Devret modellerini bu fon yaparak uluslar arası şirketlerin kazançlarını TVF olarak alıp kamu yükünü hafifletmiş olur.

- Yurt içi ve yurt dışı yatırım ve ortaklıkları ile büyüyen bir çok özel şirketin ülkemize kazandırılmasını sağlayabilir..

- Ekonomik krizler açısından finansal piyasalara güvence olabilir.

- Döviz temini açısından kolaylık sağlayan bir ortam oluşturacaktır.

- Kamu denetimi ile eleştirilen, hantallaşan bir bürokratik engellerden kurtulan önemli bir kamu şirketler topluluğu oluşturacaktır.

- Kamu şirketlerinin özel şirketlerle ortak olması sonucu, kâr ve verimliliğin kontrolünün yapıldığı kamu işletmelerine dönüşme süreci sağlayacaktır.

- Devletin tüm imkanlarından faydalanan yüksek sermaye sahibi şirketlerin nasıl büyüdüğü görülmektedir. Bu şirketlerin uluslararası arenada da büyümesi milyar dolarlık şirketlerin ortaya çıkmasına neden olabilir.

- Otomotiv-Bilişim gibi yüksek katma değerli mal üreten şirketlerle ortak olan TVF gelecekte uluslar arası şirketleri kazandırabilir.

Zayıf Yönleri

- Siyasi mekanizma tarafından suiistimallere son derece açıktır.

- Yöneticilerin sorumluluklarının olmaması büyük oranda risklerin dikkate alınmamasına neden olacaktır.

- Özel şirketlerle ortaklık kurulduğunda, TVF şirketleri sadece devlet imkanlarını sunan şirket konumuna düşebilir.

- Siyasi mekanizmanın olumsuz etkisi ile zarar eden veya batan bir şirketi yönetim kurulu kararı ile satın alarak olumsuzluk yaratacak bir duruma neden olabilir.

- Hesap verme, denetim, vergi muafiyetleri, finansal piyasalarla ilgili izin alma zorunluluğunun olmaması gibi son derece geniş ve serbest bir çalışma alanı sağlanmasının sakıncaları büyük olabilir.

- Kurumlarda çalışan personelin tamamı KPSS veya değişik yollarla istihdam edilen personellerdir. Bu kurumlarda verimlilik ve etkinlik esasına göre yapılanma kısa sürede yapılamayacaktır.

- Çalışanlar içinde özel bir şirket gibi eleman seçimi ve yetiştirilmesinin yapılması oldukça zor bir durumdur.

- Yeni personel alınması çalışanların kamu kurumlarına dağıtılmasına neden olacaktır. Burada yüksek gelirle çalışacak bir istihdam alanı olacağından, personel alımı siyasi mekanizmanın torpilinden asla kurtulamayacaktır.

- Daha önceki KİT'ler gibi istihdam şartlarının KPSS gibi sınavlardan bağımsız yapılması buraların bir süre sonra KİT benzeri kurumlara dönüşme ihtimalini düşündürüyor.

Fırsatlar

- Zengin arap ülkeleri ile yapılacak ortak yatırımlarla döviz girdi kaynakları artırılabilir. Bu yolla gelebilecek döviz krizleri önlenmiş olur.

- Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika ülkeleriyle devletler düzeyinde büyük ancak özel sektör kolaylığı ile yatırım ortaklıkları kurulabilir.

- Devlet yararına çalışan özel şirketleri kontrol edebilen büyük bir organizasyon oluşturulabilir.

- Dünya ile ticari anlamda büyük ve geniş bir şirketler grubu kurulabilir.

- Döviz krizlerini önlemek amacıyla spekülatif hareketleri engelleyecek yüksek rezervli ve dünya çapında özel finans kurumları oluşturulabilir.

- Dünya para piyasalarında etkili dev işletmeler oluşturulabilir.

Tehditler

- Kamu denetiminden uzak olması, vergi vb harçlardan muaf olması gibi durumların sağlayacağı ayrıcalıklardan ötürü, özel sektör aleyhine haksız rekabete neden olacak durumlar doğuracaktır.

- İzin alma zorunluluğunun olmaması bazı alanlara siyasi etkiler dolayısıyla müdahale imkanı verilmiş oluyor. Yabancı menşeli şirketlerin, istenmeyen ideolojik düşünceli kişilere ait işletmelerin aleyhine ticari etkiler yaratacak durumlar ortaya konulabilir.

- Medya sektöründe devlete ait kurumaların sayısının artmasına neden olacak yatırımlara imkan tanımaktadır. Bu yolla hiçbir olumsuz durum duyurulamayacaktır.

- Bu kurumun başına geçen kişilerin görevini kötüye kullanması durumunda kamuya ait 160 milyar dolar tutarındaki bir varlık ipotek vb yolla büyük zararlara uğratılabilir.

4.Sonuç ve Değerlendirme

Ulusal Varlık Fonları kamuya ait fazlalıkların değerlendirilmesi amacıyla kurulan bir finansal kurumdur. Dünya da oldukça yaygın olarak faaliyet göstermektedir. Türkiye’de TVF adıyla kurulan bu fon geç kalmış bir kuruluştur.

TVF kuruluş olarak varlık fonu adıyla kurulsa bile işleyişi dünyadaki fonlardan farklıdır. TVF diğer varlık fonlarından farklı yapıya sahip olarak kurulmuştur. Türkiye’de halka ait özel bir şirket kurulmuş oluyor. Bu kurumun sakıncaları ve faydaları ayrı ayrı ele alınarak incelendiğinde faydalarının daha ağırlıklı olduğu görülmüştür.

Varlık Fonu denetimi olan bir finansal kuruluştur. Ancak burada şöyle bir sakınca görülebilir. Faaliyetlerin yönlendirilmesinde kamu denetimi olmayıp, sonuçları hakkında kamu denetimi esas alınmaktadır. Bu durum diğer kamu kurumları açısından bakıldığında farklılık yaratmaktadır. TVF, şirketlerinde hali hazırda olan personel yapılanması için nasıl bir çözüm üretecektir. Bu yapının yeni olması nedeniyle reformları uzun süreli bir süreç gerektirmektedir.

TVF bir yatırım fonu olmakla beraber kamuya ait bir şirketler grubu olarak da düşünülebilir. Devletin üst düzey bürokratlarının ticari bir geçmiş yoktur. Ancak bu kurum tamamen ticari faaliyetler üzerine planlanmıştır. Profesyonel yönetimden kastedilen sanırım, tecrübeli ve profesyonel ticari geçmişi olan bir ekip tarafından yönetilmesi planlanmıştır. Bu durum büyük şirketlerin üst düzey yöneticilerinin transferleri ile yapılacak olursa, astronomik ücretler ödenmesi gerekebilir. Böylesine önemli bir görevi üstlenecek olan kişi veya kişilerin başarıları ve başarısızlıkları devlet memuru zihniyetiyle sorgulandığında bu görevi kimse kabul etmeyecektir. Tamamen performans esasına göre olması bu yönüyle doğru bir karar olarak kabul edilebilir. Ancak bu kişilerin nasıl seçileceği henüz açıklık getirilen bir durum değildir. Bu durum son derece suiistimale açık bir durumdur.

Türkiye Varlık Fonu uluslar arası düzeyde önemli ortaklıkları herhangi bir inanç, etnik ayırım vb şeyleri dikkate almadan yapabilecek bir teşebbüs olarak düşünülmüştür. Böylelikle Yahudi veya ermeni bir şirketle ortak olması devletin politikalarını etkilemeyecek hatta bu

ortaklıkta etkilenmeyecektir. Çünkü halen Yahudi ortaklığı olan yüzlerce şirket ülkemizde faaliyetine devam etmektedir. Bu durum Türkiye'nin ne dış ne de iç politikalarında hiç dikkate alınmamaktadır. Nitekim Fransa veya İsrail malları defalarca boykot edildi ancak devlet bu konuda hiçbir yasaklamaya gitmedi. Çünkü bu mallara aracılık yapan veya bu şirketlerle ortak olanlar kendi vatandaşı ve vergi mükellefidir.

Cumhurbaşkanının bir beyanında “Dünya da bütün sorunlar ve çözümleri ticari nedenlere dayalıdır” açıklaması bu durumun tüm dünya tarafından fark edildiğini de ortaya koymuştur.

TVF'nin güçlü yönleri zayıf yönlerinden daha fazladır. Zayıf yönleri reformlarla giderilmesi mümkün olan konuları içermektedir. Zamana bağlı olarak, bu geçiş sürecinden sonra, bu durumun çözüleceği açıktır.

Sağladığı fırsatlar da tehditlerden daha önemlidir. Tehditlerin tamamı iki başlık altında toplanabilir. Bunlar;

1-Kamu gücünün denetimde etkili olmayıp, icraatın içinde yer alması,

2-Bu dev kuruluşun sahibi olan bir şahsın olmaması. Sahibi devlet olan kuruluşların hak müdafaası daha çok mahkemeler yoluyla ve uzun yıllara yayılan bir süreçle çözülmektedir. Bu durum karar vericiyi rahat hareket etmeye sevk eder. Kendi işletmesi için girmeyeceği risklere kamu teşebbüsleri için girmesine neden olur. Nitekim KİT'lerdeki yapılanmaya bakıldığında ciddi hataların olduğu görülmektedir. Dev işletmelerin 1 TL ye satılma pahasına elden çıkarılamamasının sorumlusu bürokrat yöneticilerdir. Bu durum onlar için riskti. Ama riskleri alan siyasi mekanizmanın etkisiyle, kanundaki boşluktan yararlanma düşüncesinin etkisiyle ve kişisel fikir ve düşüncelerin etkisiyle bu hataları yapmaktan geri durmadılar. Sonunda milyarlarca dolar değerindeki kamu şirketleri, kurtulmak istenen kamu yükleri halini aldılar.

Bu durumun çözümünün özel müteşebbislerle yapılacak olan ortaklıklarla olacağı düşünülmüş olmalıdır. Özel müteşebbis zarara neden olacak duruma yönetime müdahale ederek engel olacaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan İzmir İktisat Kongresindeki karara göre, özel müteşebbise devredilecek olan KİT'ler devredilemediği için karlılığı hesaplanmadan devam ettirilmiştir.

Üretimde marjinal fayda, marjinal verimlilik ve marjinal maliyet unsurları dikkate alınmadan personel ve ürün yelpazesi düzenlenmiştir. İnsanların kişisel arzuları devleti zaafa uğratmıştır. Seçim ekonomilerinin bir parçası olan KİT'ler “arpalık” olmuş ve büyük zarar eden kuruluşlar haline gelmiştir. KİT'ler 1940'lı yıllardan itibaren özelleştirilseydi, özel sektörde her biri büyük dev bir işletme olabilirdi. Dünya piyasasında karlı alanlara yatırımlar yapan şirketler haline gelebilirlerdi. Ancak bunlar

yerine kamu hizmetine yardım eden, istihdam yaratan ve kendi kendine bile yetemeyen işletmeler haline geldiler. Uluslar arası örgütlerin etkisi ile kurulan sendikalar aracılığı ile halkın işletmelerinde (günün şartlarına göre) astronomik ücretlerle çalışan bir işçi kesimi oluştu. Ve sonunda özelleştirme yoluyla bu işletmeler yok edildi.

Bu durum yaşanan önemli bir tecrübe olduğundan TVF’de benzer durumların yaşanmaması için yasal alt yapının düzenlenmesi şarttır. Bu çerçevede dev devlet işletmeleri uluslararası ortaklıklarla büyüyecektir. Ayrıca finans temin eden ve kriz dönemleri için yurt içinde ve uluslararası platform da güven veren şirketler olacaktır.

KAYNAKÇA

- Gökhan Şen,(2016), “Türkiye ve Yeni Başlayan Varlık Yönetim Fonu Hikayesi”, Business HT, 28 Temmuz 2016

- Karagöl,E.,Koç,Y., (2016), Dünya da ve Türkiye’de Varlık Fonu., SETA Vakfı,İstanbul

- Kayıran,M.,(2016), Türkiye Varlık Fonu’nun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme,Eğitim Bilim toplum Dergisi,Cilt:14,Sayı:56

- <https://www.divestopedia.com/definition/854/sovereign-wealth-fund> (Erişim:13/11/2017)

- <http://www.dogrulukpayi.com/bulten/turkiye-ekonomisi-icin-yeni-bir-secenek-ulusal-varlik-fonu>

- <https://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund-rankings/>

- <http://sosyal.paraanaliz.com/2017/02/07/dunyada-ulusal-varlik-fonlarisovereign-wealth-funds/>

- <https://www.swfinstitute.org/statistics-research/linaburg-maduell-transparency-index/> erişim:20/11/2017

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160826-1.htm> (erişim:20/11/2017)

İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ ANLAYIŞININ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANLARI PERSPEKTİFİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

*Evaluation of Human Resources Management Concept in Five-Year
Development Plans Perspective*

Ferit İZCİ* & M. Şerif YILDIZ**

GİRİŞ

Bugün, başarılı olmak isteyen örgütler, iyi ve etkili bir yönetim sergilemek isteyen kamu yönetimleri ve bir bütün olarak en üst düzeyde bir refah seviyesini yakalamak isteyen devletlerin, en temel unsurları olan insanı merkeze almak, onu geliştirmek, mevcut potansiyelini ortaya çıkarmak ve bu potansiyelden en üst düzeyde yararlanmak ve insani bir yönetim yaklaşımını benimsemeleri şarttır. Klasik yönetim anlayışı çerçevesinde, insanı sadece bir üretim aracı olarak görmek ve duygusal boyutunu, motivasyonunu ihmal etmek artık nerdeyse imkânsız hale gelmiştir. Bunun için örgütler ve kamu kurumları insan kaynaklarına yönelik çalışmalarını sürekli gözden geçirmek, bu alandaki yeniliklere açık olmak zorundadır.

Bu yeniliklerden bir tanesi de hizmet sunumunda devletin tekelci konumunun artık erozyona uğramış olması ve farklı alternatiflerin gün geçtikçe hızla artmasıdır. Bu durum rekabet ortamını yaratmakta ve kurumlar arası rekabet üstünlüğü konusunu meydana gelmektedir. Rekabette üstünlüğü sağlayacak yegâne araç ise insan kaynaklarıdır. Bu nedenle kendi alnında yetkinlik isteyen ve başarı elde etmek isteyen kamu kurum ve yöneticileri aynı yetkinlikte insan kaynağına sahip olması gerekir (İzci ve Yıldız, 2017: 406).

Yelboğa'ya göre küreselleşmenin etkisi, uluslararası rekabete açılma süreci ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler yönetim şekillerini değiştirmiş ve ortaya farklı yönetim şekilleri ortaya çıkmıştır. Bu farklı yönetim anlayışları her düzeydeki çalışanı etkilemekte ve yeni çalışma şartları ve biçimlerinin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu süreç, örgütlerin daha duyarlı, yetkin ve bilinçli bir insan kaynağına sahip olmasını gerektirmiştir. Rekabet üstünlüğü sağlama çabası ile örgütlerde

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Öğretim Üyesi, ferit.izci@yyu.edu.tr

** Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, mehmetserifyildiz@yyu.edu.tr

klasik personel yönetimi anlayışından insan kaynakları yönetimine doğru gerçekleşmiş olan değişimin de artık yetersiz olduğu görülmektedir. Bunun ötesinde insan kaynağı ve yönetimine stratejik bakış açısı ile yaklaşılmaktadır (2010: 2).

Bu stratejik bakış açısı ve dünyada yaşanan değişim ve değer artışı ile beraber insan, örgütler için bir stratejik ortak konumuna gelmiştir. Personel yönetimi anlayışı çerçevesinde, sadece yaptığı iş karşılığında ücret ödenen ve kendisinden bunun karşılığında hizmet beklenen bir çalışan değil, işi üstlenecek, işin ve örgütün sahibi olacak, çalıştığı örgüte ve yaptığı işe katkı sağlayacak, daha da ileriye taşıyacak, gelişmesine ve zenginleşmesine ön ayak olacak bir stratejik ortak olmuştur (Akdemir ve Demirkaya, 2016: 2).

İnsana verilen önemin artmış olması ve insan kaynakları uygulamalarına hak ettiği değerin verilmesi, aynı zamanda İKY birimlerini ve İKY yöneticilerini oldukça ön plana çıkarmış ve onları yönetim işinin merkezine taşımıştır. Zira iş hayatındaki yeni koşullar, yalnızca işinin gereğini yerine getirebilen, vasat-sıradan çalışanlar yerine, yenilikçi, yaratıcı, cin fikirli, işi geliştiren ve ileri boyutlara taşıyan çalışanlara ihtiyaç duymaktadır. Oysa bu tür çalışanları her zaman ve her yerde bulmak mümkün değildir. Dolayısıyla eldeki mevcut çalışanların nasıl yetkin ve yaratıcı hale getirileceği ve onların potansiyelini örgüt amaçları doğrultusunda nasıl ortaya koymalarının sağlanacağı önemlidir. Bu anlamda sadece örgüt üyelerini değil, örgüt dışındaki insan kaynağı potansiyelini de dikkate alan, farklılıkları zenginlik ve gelişme potansiyeli olarak gören, doğru insan kaynakları yönetimi uygulamaları gerektirmektedir (Akdemir ve Demirkaya, 2016: 2).

Bu çalışmada, öncelikler insan kaynakları kavramı, gelişim süreci ve uygulamada karşılaşılan sorunlar hakkında bilgi verildikten sonra, İnsan kaynakları yönetimi anlayışı Kalkınma planları çerçevesinde değerlendirmeye çalışılacaktır. Her bir kalkınma planının insan kaynakları yönetimi sisteminde yaşanan sorunları ne ölçüde ifade ettiği, ne tür çözümler önerdiği, önceki plan dönemine yönelik eleştirel tutumu karşılaştırmalı olarak açıklanmaya ve incelenmeye çalışılacaktır. Böylece bütün kalkınma planları tek tek incelendikten sonra, sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1.Genel Olarak İnsan Kaynakları Kavram ve Kapsamı

İnsan kaynakları yönetimi genel olarak insan kaynağının seçilmesi ve istihdam edilmesi, geliştirilmesi, ücret politikalarının belirlenmesi, performansının değerlendirilmesi, kariyer planlamasının yapılması, sosyal haklarının geliştirilmesi vb. süreçleri kapsayan bir uğraş alanıdır. Eryılmaz (2015; 309) insan kaynaklarını “örgütü belirlenen amaçlara ulaştırmak için işleten, mali kaynaklarla araç ve gereçleri en iyi şekilde kullanmak suretiyle mal ve hizmet üretimini gerçekleştiren bir faktör” ve aynı zamanda “yönetim işinin en önemli eve aktif unsuru” olarak tanımlarken, Aykaç (1999; 16), “belirlenen amaçlara ulaşmayı sağlayan en önemli ve itici güç” olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla kamu kurumları bu gücü en etkili ve verimli bir şekilde kullanmak durumundadırlar.

İnsanı, örgütün merkezine koyan ve onu ön plana çıkaran İnsan kaynakları yönetimi, “örgütte çalışanlar arasındaki tüm yönetsel kararları ve eylemleri içeren”, örgüt çalışanlarını bütüncü bir bakış açısı ile değerlendiren bir yönetim felsefesine dayanmaktadır (Canman, 2000: 62-63).

İnsan kaynakları, bazen de bir sermaye olarak önemi vurgulanmaktadır. Buradaki insan sermayesi, kurumlardaki çalışan çokluğunu değil, kurumsal başarıya yaptığı katkı anlamında ifade edilmekte, “kolektif yetenek, bilgi, deneyim ve yaratıcılık, kararlara katılma ve çalışma yerindeki motivasyondan” ibaret olduğu söylenmektedir (Mathis ve Jackson, 2010: 5, Akt. İzci ve Yıldız, 2017: 406).”

İnsan kaynakları yönetiminin önemi her geçen gün daha çok anlaşılmakta, özel ve kamu sektöründe faaliyet gösteren örgütlerin, insan kaynakları yönetimi ve uygulamalarına olan ilgileri artmaktadır. Fakat burada önemli olan insan kaynakları uygulamalarına ilgi duymak ve bunu uygulamak değildir. Asl olan, ‘doğru’ insan kaynakları yönetimi ve uygulamalarını bulmak ve bunun kuruluş içerisinde benimsenmesine çalışmaktır. Akdemir ve Demirkaya’ya göre doğru insan kaynakları yönetimi ile anlatılmak istenen;

- Bilgi çağına ve yeni ekonomiye uygun yetenekli çalışanları bulmak,
- Bunları en ucuz maliyete örgüte kazandırmak,
- Bilgi ve yetkinliklerini geliştirmek, güncel tutmak,
- Örgütün amaç ve hedefleri doğrultusunda yüksek performans hedeflerine yöneltmek,
- Yetenek ve yaratıcılıklarını ortaya çıkarmak ve azami ölçüde yararlanmak

olarak anlaşılmalıdır. Bunun başarıyı getireceği ancak bu başarının tek başına yeterli olmayacağı bilinmelidir. Elde edilen bu başarının yanında;

- Ortaya çıkan yüksek başarıdan, verimlilik ve karlılık artışından, iki tarafın (örgüt ve çalışan) da yararlanmasının sağlanması,
- Yetenekli çalışanları elinde tutmak için özlük hakları konusunda, iş ve çalışma koşulları konusunda, liderlik tarzı ve çalışma hayatının kalitesini ilgilendiren diğer hususlarda rakiplerden daha cazip olanakların sunulması

gerekir. Çünkü insan kaynağının mutluluğu ve kendisini örgüte ait hissetmesi, örgütler için verimlilik, kalite ve rekabet gücü anlamına gelmektedir. Bu nedenle “her çalışanı iyi bir örgüt vatandaşı haline getirmek, çalışanların her koşulda örgüte sadık kalmasını ve gönülden bağlı olmasını sağlamak”, İnsan kaynakları biriminde görev yapan yöneticilerin en asli görevi olmaktadır (2016: 2).

İnsan kaynakları yönetimi kavramı olarak personel yönetiminden ayrılmakta ve farklı bir süreci anlatmaktadır. Bu ayrışma personel yönetimi kavramının yalnızca biçimsel bir isim değiştirmesi değildir. Örgütün çalışanlarına geleneksel yönetim kültürü ile bakan otokratik yönetim anlayışı yerine katılımcılığı ve ekip çalışmasını benimseyen, ödül-külfet dengesinin olduğu, çağdaş performans değerlendirme ölçütlerini esas alan, örgütte insanın özne konumunda olduğu, çevresel koşullara duyarlı, proaktif yönetim kültürünü benimsemiş ileri bir yönetim anlayışını temsil etmektedir (Tortop vd. 2012: 498).” Benzer şekilde, insan kaynakları yönetimini, “geleneksel personel yönetiminin çağdaş bir ifadesi, yenilikçi ve değişimci bir yorumu” olarak tanımlayan Aykaç (1999: 36) İKY’nin, “günümüzde toplumsal, örgütsel ve yönetsel alanda meydana gelen gelişmelerin bir sonucu olarak, örgütün insan kaynaklarına yeni bir yaklaşımı ifade ettiğini” söylemektedir.

Günümüz özel ve kamu sektöründe çalışan insan kaynağının uğraş alanını;

- Çalışanların motivasyonu
- Ücret düzeyleri,
- Yükselme imkânları- Kariyer,
- Personel değerlendirme yöntemleri ve disiplin sistemi,
- Sosyal haklar ve Emeklilik esasları,
- Hizmet içi eğitim

vb. konular oluşturmaktadır. Bu alanlarda başarılı bir performans sergilemek isteyen günümüz kamu ve özel sektör kuruluşları için, “iş zenginleştirme, rotasyon, zaman yönetimi, stres yönetimi, kalite çemberleri, toplam kalite yönetimi gibi çağdaş yöntemlerden yararlanılması, kalite odaklı veya insan odaklı mal veya hizmet

üretilmesi, müşteri tatmininin ön planda tutulması”, bu alanda benimsemek zorunda oldukları ilkeler olarak kabul edilmektedir (Tortop vd., 2013: 6).

Kamusal hizmetlerin başarılı bir şekilde sunulması birçok etkene bağlıdır. Bunlardan birisi, kamu kuruluşlarının uluslararası rekabet koşullarında üretim yapabilmeleridir. Dolayısıyla ülkemiz kamu kuruluşlarının da bu başarıya yakalayabilmesi için insan kaynakları yönetimi alanında, “diğer işletmelerin benimsedikleri esasları benimsemek, uyguladıkları yöntemleri uygulamak durumundadırlar. Aksi takdirde, değil uluslararası düzeyde , ulusal düzeyde bile diğer kuruluşlarla rekabet etme ve varlıklarını sürdürebilme imkanını bulamazlar (Tortop vd., 2013: 6).”

2.İnsan Kaynakları Yönetimi Anlayışının Gelişimi

İnsan kaynakları yönetimi, esasen klasik personel yönetimi yerine kullanılmaya başlanan modern bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak günümüzde artık bu kavram ile anlatılmak istenen, klasik personel yönetimi anlayışının çok ötesinde yeni anlamlar kazanmıştır. Klasik personel yönetimi anlayışı, çalışanı bir maliyet unsuru olarak ele almıştır. Uğraş alanı ise “personelin ücreti, yan ödemeleri, sigorta kesenekleri gibi muhasebe kayıtları ile aldığı izinler, raporlu olduğu gün sayısı, işe devamsızlık ve geç kalma” gibi kayıt tutma faaliyetleri ile sınırlıydı. İnsan kaynakları yönetimi anlayışında ise çalışan “bir maliyet unsuru olarak değil, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gereken” bir unsur olarak ele alınmaktadır(Yüksel, 2000: 10, Akt. Berber, 2004: 24).

İnsan kaynakları yönetiminin gelişim süreci oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Bu alandaki gelişmeler genelde “örgüt kuramlarında yaşanan değişimler” çerçevesinde açıklanmaya çalışılmış ve özellikle sanayi devrimi sonrasında yaşanan “hızlı teknolojik gelişmelere paralel şekilde işgücünde uzmanlaşmanın artması” insan kaynağının yönetiminin önemini arttırmıştır (Yelboğa, 2010: 2). “Dünyada meydana gelen değişiklikler, teknolojik alanda görülen gelişmeler” bütün gözlerin örgütlerin insan kaynaklarına çevrilmesine yol açmış ve İnsan kaynakları yönetimi, son yılların üzerinde en çok durulan konuları arasında yer almıştır (Tortop vd., 2013: 1). İnsan kaynaklarının ve yönetiminin hızlı bir şekilde önem kazanması, “örgütte insana verilen değer bir göstergesi olduğu kadar, her türlü gelişmenin insan kaynağına bağlı olduğunun genel kabul gördüğünün” de bir göstergesidir. İnsan kaynağının ve potansiyelinin akıllıca ve doğru bir şekilde işletilmesi, örgütlerin gelişmesini, amaçlarına ulaşmalarını, etkili, verimli ve başarılı sonuç almalarını önemli ölçüde etkilemektedir (Tortop vd., 2013).

Günümüzde insan kaynakları yönetim alanında yeni gelişmeler yaşanmakta ve literatürde çok hızlı bir değişimin yaşandığı gözlenmektedir. Artık insan kaynakları kavramı yerine stratejik insan kaynakları kavramı kullanılmaya başlamıştır. Bu kavram insan kaynağının yönetimine stratejik bir yaklaşımı ifade eden bir kavramdır. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra örgütlerde stratejik yönetim konusunda çalışmaların artmakta olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar içerisinde insan kaynakları yönetiminin örgütsel stratejinin oluşturulmasında ve uygulanmasında nasıl bir etkisi olduğu konuları üzerinde durulmuş, özellikle birey davranışını etkileyen faaliyetlerin örgütsel amaçlara ulaşmada ne derecede katkı sağladığı konusu insan kaynakları yönetiminin çalışma alanı olmuştur. Stratejik insan kaynakları yönetiminin temel amacı insan kaynakları yönetiminin stratejik yönetime entegre olmasını sağlamaktır. Bu bakımdan stratejik insan kaynakları yönetimi, bir örgütün amaçlarına ulaşabilmesini sağlamak için tasarlanan, planlı bir insan kaynakları faaliyetidir. Burada hedeflenen örgütün stratejik ihtiyaçlarıyla birlikte insan kaynaklarından etkin yararlanabilmesidir. Bu açıdan stratejik insan kaynakları yönetimi; insan kaynakları politikaları, kültür, değerler ve uygulamalar bileşeninden oluşmaktadır (Wei, 2006, Zhu, Warner ve Rowley, 2007, Yelboğa, 2010: 4-5). İnsan kaynakları yönetiminin stratejik niteliği, insan kaynakları uygulamalarının örgüt performansı bakımından önemini belirtmektedir. Diğer bir ifade ile insan kaynakları yönetiminin stratejik önemi, örgüt performansına yaptığı katkı ve örgüte sağladığı rekabet üstünlüğü ile açıklanabilir (Yelboğa, 2010: 5). Görüldüğü gibi insan kaynakları yönetimi ile örgüt içi insan kaynağı ele alınmakta iken, stratejik insan kaynakları yönetimi ile artık örgüt dışı insan kaynağı da değerlendirilmekte ve diğer kurum, kuruluş ve örgütler ile yaşanan rekabet ortamında rekabet üstünlüğün sağlanması için stratejik insan kaynakları yönetimi anlayışından yararlanılmaktadır.

Günümüzde örgütün odak noktasında insan unsurunun yer aldığı kesin olarak kabul edilmektedir. Bu durum, değişim ve yenilik temelli anlayışların ortak bir özelliğini yansıtmaktadır. Toplumsal ve örgütsel boyutlu büyük gelişmeler ve yaşanan değişimler sonucunda, örgütlerde bulunan en alt kademeden, en üst kademeye kadar, örgüt personelinin, örgütün insan kaynakları olarak algılanması ve “personel birimlerinin” de, yeni bir anlayışla; bütün görev, yetki ve sorumluluklarıyla birlikte “insan kaynakları yönetimi” birimleri olarak ele alınma zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Yıldız, 1989: 22, Klatt vd, 1985: 8 ve Aykaç, 1999: 4).” Aykaç’a göre gelişmiş ülkelerin tümünde böyle bir eğilimin ortaya çıkması, İKY ile ilgili gelişmelerin, geçici ve ilgi çekmeye yönelik bir

çaba olmaktan öte, kalıcı ve belki de geleceğe damgasını vurabilecek bir gelişme olduğunun en büyük belirtisi olarak kabul edilebilir (1999: 4). Ülkemizde de bu yönde eğilimler belirmiş ve zamanla klasik personel yönetimi anlayışı terk edilmeye başlanmış, geleneksel işlevlerini insan kaynakları yönetimi anlayışına bırakmıştır.

İnsan kaynakları yönetimi kavramının ülkemizde kullanımı 1980’li yılların sonuna rastlamaktadır. Önceleri özel sektör örgütlerinde kullanılan bu kavram zamanla kamu sektöründe de kullanılmaya başlanmıştır. İnsan kaynakları kavramının kullanım alanı kavrama yüklenen anlamın bir göstergesi olarak gittikçe yaygınlaşmakta bunun sonucu olarak geleceğin yönetim anlayışının ağırlıklı olarak örgütün insan boyutuna yöneleceği ifade edilmektedir. İnsana verilen önemin bir ifadesi olarak insan kaynakları yönetimi ve uygulamaları hem kamu hem de özel sektör de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Aykaç, 1999: 19, İzci ve Yıldız, 2017: 406).

İKY, Ülkemizde son yıllarda yeni yeni incelenmeye başlanmış bir konu olduğundan hem kamu sektörü, hem de özel kuruluşlar bakımından ayrı bir önemi bulunmaktadır. Gelişen ve değişen günümüz koşullarında, kamu kuruluşlarının uluslararası kamu hizmeti standartlarında nitelikli hizmet sunabilmeleri, özel kuruluşlarımızın da, hem ülke içerisinde, hem de uluslararası düzeyde rekabet koşullarına uygun kaliteli mal ve veya hizmet sunabilmeleri, İKY alanında, dünyadaki gelişmeleri izleme ve uygulayabilmelerine bağlıdır (Tortop vd., 2013: 4).

3.İnsan Kaynakları Yönetimi Anlayışının Uygulamasında Sağlanan Faydalar

İnsan kaynakları yönetimi ve uygulamaları, pratikte kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör örgütleri için pek çok fayda sağlamakta aynı zamanda bir rekabet üstünlüğü aracı olmaktadır. Tortop vd. (2013: 19); insan kaynaklarının etkin kullanılması ile birlikte;

- İş gücü devir oranının düştüğünü,
- Devamsızlık oranının azaldığını,
- İş kazalarının neden olduğu kayıpların en aza indiği,
- Hatalı üretim oranının düştüğü,
- Ürün ve hizmet niteliklerinin yükseldiği,
- Çalışma ortamında moral ve motivasyonun yükseldiği,

- Personel ile yönetici çatışmasının azaldığını

belirtmektedir.

Bununla birlikte kurumlardaki insan kaynakları yönetimi uygulamaları, kurumsal rekabette üstünlük sağlamak amacıyla gereksinim duyulan insan kaynağının sağlanması, istihdamın geliştirilmesi ile ilgili politika oluşturma, planlama, örgütlenme, yöneltme ve denetleme faaliyetlerine de yardımcı olmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi, aynı zamanda devletin temel kamusal hizmetleri yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu sayı ve nitelikte personelin tedarik edilmesi, istihdam edilmesi, eğitilmesi ve geliştirilmesi ve kurumsal hedefler doğrultusunda en verimli biçimde kullanılmasını sağlamaktadır.

Örgütler için en zor sağlanan ve en pahalı kaynak insan kaynağı olması ve sahip oldukları, personel dışındaki tüm kaynakların, satın alınabilir, ikame edilebilir veya çeşitli yollardan sağlanabilir bir özellik taşımasından dolayı, çağımızda kamu ve özel ayrımı yapılmaksızın bütün kurum ve kuruluşları için müşteri, rekabet, değişim ve yeniliğe ayak uydurmaları bir zorunluluk haline gelmiştir (Hammer ve Champy, 1994: 21, Akt. Aykaç, 1999: 22). Bunu sağlayan tek kaynağın insan kaynağı olması, insan kaynağının örgüt için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir ifadeyle, gerekli nitelikleri taşıyan insan kaynaklarına sahip olmayan kuruluşların nitelikli hizmet sunmaları, rekabet ortamında ayakta kalmaları, toplumsal değişim hızına ayak uydurmaları, bunun için gerekli yenilikçiliği zamanında görüp uygulamaları mümkün değildir (Aykaç, 1999: 22).

4.İnsan Kaynakları Uygulama Alanında Yaşanan Sorunlar

İnsan kaynakları uygulama alanında sürekli olarak yeni sorunlar ortaya çıkmakta ve bu sorunlar bazen kamu kurumlarının bir bütün olarak işleyişini ve performansını kötü yönde etkilemektedir. Türkiye’de kamu kuruluşlarının etkin ve verimli bir şekilde işlemediği ve kamu hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulmadığına dair genel bir kanaat bulunmaktadır. Siyasal nitelikte personel alınması, kurum ve kuruluşların piyasa koşullarına ve rekabet esaslarına göre hareket etmemeleri, insan kaynakları yönetiminin belirli bir esasa dayanmaması ve çağdaş gelişmelere uygun bir anlayışı yansıtmaması bunun başlıca sebeplerindendir. Türkiye’deki kamu kuruluşlarının köklü bir geleneğe sahip oldukları bilinmektedir. Bu köklü gelenek sayesinde de neredeyse her alanda önemli değişiklikler yapmıştır. Ancak buna paralel olarak, kamu hizmetlerinin en önemli unsuru olan insan kaynakları yönetimi anlayışında bu gelişmeyi gösteremedikleri ve büyük bir tutuculuk

sergiledikleri söylenmekte ve bu durumun sadece kamu kurum ve kuruluşlarının işleyişini değil, bir bütün olarak kamu istihdam politikasını olumsuz yönde etkilemekte olduğu söylenmektedir(Tortop vd., 2013: 4-5). İnsan kaynakları etkin ve verimli olmayan bir kamu yönetiminden nitelikli bir kamu hizmeti beklemek oldukça güçtür.

İnsan kaynaklarına yönelik ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması için, devletler ve kamu yönetimleri sürekli olarak bu alanda değişikliğe gitmek, mevzuatı gözden geçirmek ya da sistemi tümüyle reforma tabi tutmak gibi çeşitli yollarla girişimde bulunurlar. Bu alanda yapılan plan, araştırma ve reform paketlerinin içeriğinin, ülkelerin anayasa, yasalar ve diğer mevcut mevzuatından bağımsız olarak yapılamadığı bir gerçektir. Bunlara aykırı bir düzenleme ya da değişim fikrinin başarıya ulaşması çok zor görünmektedir.

Türkiye de, Osmanlı'nın son zamanlarından beri, kamu çalışanlarına yönelik tartışmalara sahne olmuştur. Yaşanan sıkıntılar sürekli olarak gündeme gelmiş ve uzun zamanlar güncelliğini korumuştur. Dağınık ve etkin olmayan bir personel politikasının olduğu her zaman ifade edilmiştir.Tarihsel olarak bakıldığında, 1965 yılında, geçmişten beri yaşanan tüm sorunlara çözüm getirmek üzere çok kapsamlı bir kanun yürürlüğe girmiştir (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu). Bu kanun ile insan kaynakları sisteminde yaşanan sıkıntıların çoğu giderilmiş ve sistem nispeten bir düzen içine girmiştir. Fakat zamanla ortaya çıkan yeni sorunlar ve ülke yönetiminin içinde olduğu siyasi ve mali sıkıntılar, insan kaynakları sisteminde de sürekli olarak bozulmalara neden olmuş ve çok ciddi problemler doğurmuştur. Yaşanan bu sıkıntılar kamu hizmetlerinin kalitesini de ciddi anlamda etkilemiş ve istenilen düzeye ulaşmasında en büyük engellerden birini teşkil etmiştir.

5.Genel Olarak Kalkınma Planlarının Amacı

Türkiye’de 1963 yılından beri düzenli olarak beş yıllık kalkınma planları yayımlanmaktadır. Kalkınma planlarının amacı, iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı öncelikli hale getirmek, ülke kaynaklarının hangi alanlara tevcih edileceğini tespit etmek, ülke idaresinde yaşanan sıkıntıları tespit edip bunlara uygun siyasa üretmektir. Ve en önemlisi, ikinci beş yıllık kalkınma planının önsözünde de ifade edildiği gibi, “Her türlü kalkınma çabasının hedefi, insanı memnun ve mes’ut etmektir. Bu güzel ve büyük bir hedeftir. Erişilmesi kolay olmayan bir hedeftir.”Bu sebeple, kalkınma planlarına uygun bir siyaset yürütmek kolay olmayacaktır. Bu alanda başarıya ulaşmak için politikacıların ve bürokratların sorumluluktan kaçmamaları ve her türlü imkânı seferber

etmeleri gerekir. Aynı zamanda kalkınma planının hazırlanmasından uygulanmasına kadar tüm süreçte, toplumsal bir mutabakatın sağlanması çok önem arz etmektedir. Toplumsal bir karşılık bulmayan her türlü kalkınma çabası başarısız olacaktır.

Takım'a göre "Kalkınma planları; genel ekonominin tümünü, ekonomik ve sosyal faktörler arasındaki ilişkileri, uzun vadeli entegre bir perspektifle ele alan, kamu kesimi için emredici, enerji, vergi ve kredi bağışlıklarıyla özel kesim için de orta ve uzun vadede yol gösterici, hukuki ve teknik şartlara haiz makro planlardır. Planlarda amaç, ekonomik ve sosyal yapının planda öngörülen süre sonunda hedeflenen düzeye ulaşmasını sağlamaktır. Bu çerçevede, ekonomik büyümeyi sağlayarak kişi başına düşen geliri ve istihdamı artırmak, gelir dağılımı ve bölgelerarası dengesizliği gidermek, ödemeler bilançosu açıklarını azaltmak gibi ekonomik hedeflerle birlikte; toplumun refah düzeyini artırmak, eğitim düzeyini yükseltmek, bilim ve teknolojiyi geliştirmek, dış âlem ile sağlıklı ilişkileri sürdürmek gibi ekonomik olmayan birçok hedef gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (2011; 155)." Bunula birlikte devletin ve kamu yönetiminin temel hedefleri ve ilkeleri, uygulanacak politikalar ve hazırlanacak reform paketlerinin amaçları kalkınma planlarında önceden öngörülür ve beş yıllık plan döneminde bunların faaliyete geçirilmesi için çalışmalar yapılır.

Her plan döneminde, kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve yapılacak reformlar üzerinde önemle durulmuştur. İyi bir idarenin iyi bir ülke yönetimine katkı yapılması anlamına geldiğinden idarenin her türlü faaliyeti özenle analiz edilmiş, sorunlar tespit edilmiştir. Kamu yönetiminin etkin bir şekilde yürütülmesi ise, kamu politikası, örgüt, norm düzeni, mali kaynak ve insan kaynağı (Eryılmaz, 2015; 14-15) gibi birçok unsurun bir araya getirilmesi ve bunların aktif ve verimli bir şekilde yönetilmesini gerektirir. Bunların en önemlisi kamu hizmetlerini yürütmekle görevli insan kaynağıdır. Başarılı bir insan kaynakları yönetimi kamu hizmetlerinde başarı oranını arttıracak ve insan kaynaklarının kamu yönetiminden ayrı bir olgu olarak düşünülmemeyeceği bilindiğinden, kamu yönetimine yönelik yapılacak düzenlemeler kısmında insan kaynakları yönetimine özellikle yer verilmiş ve genellikle bu başlık altında incelmeye tabi tutulmuştur. Kalkınma planlarında, insan kaynakları yönetimine yönelik ifade edilenler, aslında Türkiye'de insana ve insan kaynakları yönetimi anlayışına verilen değerin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Bu sebeple, bu konunun kalkınma planları çerçevesinde ele alınması çok daha önemli hale gelmektedir.

6. Türkiye’de İKY Anlayışının Beş Yıllık Kalkınma Planları Çerçevesinde Değerlendirilmesi

6.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Bu plan dâhilinde kamu çalışanlarının (insan kaynaklarının) 1950 ve 1960 yılları itibarıyla ortalama gelir durumlarına yönelik bir karşılaştırma yapılmış ve kamu kesiminde çalışan aylıklı ve ücretli memurların kişisel vergiler çıktıktan sonra 1950 fiyatlarıyla ortalama gelirlerinin 1960 yılında 1950 yılına göre yüzde 9 daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna paralel olarak kişinin gerçek gelirindeki artış oranı, başka şartlar aynı kalmak üzere, yaşama seviyesinin yükseliş oranı olarak kabul edilebileceği, bu sebeple kamu kesiminde çalışanların ortalama yaşama seviyelerinin 1950 – 1960 yılları arasında yüzde 9 oranında arttığı kabul edilebileceği söylenmiştir. Yine aynı dönemlere ait olarak, memurlar, sanayi ve tarım işçilerinin gelir dağılımındaki kişisel paylarının gittikçe azalmasına karşı, sermaye, teşebbüs ve rant gelirleri sahiplerinin gelir dağılımındaki paylarının yükselmiş olduğu ve bu eğilimin planlı döneme geçişin başlamak üzere olduğu 1962 yılında da devam etmekte olduğu şeklinde bir değerlendirme yapılmıştır. İşte tam da bu noktada Plânın sosyal adalet amaçlarından biri, bu gidişi durdurma ve onun yerine gelir dağılımına daha âdil bir görünüş ve yön verecek eğilimi yaratmak olduğu söylenebilir.

Planlı döneme geçmekle devlet idaresinde ve kamu yönetiminde birçok alanda düzenlemeye gitmek üzere reform planları hazırlanacağı ifade edilmiştir. Devlet idaresinin kendisinden beklenenleri yapacak bir duruma getirilmesi, plan hedeflerinin gerçekleştirilmesinde ve uygulanmasında başarı sağlanması önemli bir araçtır. Bu sebeple idarenin yeniden düzenlenmesinde ilke edinecek birçok husus ifade edilmiş, bunlardan insan kaynaklarına dair olan ilkeler şu şekilde sıralanmıştır;

- a. İş vermek, yetiştirmek ve verimi değerlendirmek konularını iyi bir şekilde kavrayan bir personel politikası tespit etmek
- b. Kumanda hatlarının açık bir şekilde kurulmasını, yetki ve sorumlulukların buna göre dağıtılmasını sağlamak
- c. İş bölümü ve işbirliğini sağlamak
- d. Kamu hizmetlerinde tekrarlamayı ve boş yere çalışmayı önlemek
- e. Devredilen yetki ve görevlerin bağlantılarını sıkı bir şekilde kurmak
- f. İnsan kaynaklarının verilen işlerin verimli ve programa uygun olarak görülmesini sağlayacak, görevlerin yerine getirilmesini veya eksik olarak ifasını önleyecek bir denetleme sistemi kurmak

Gerçekten de etkin ve verimli bir idarenin tesis edilmesinde, kamu yönetiminin düzgün bir şekilde işleminde en önemli misyonu yerine getiren insan kaynağının planlanması ve geliştirilmesine dair burada ifade edilen ilkelerin benimsenmesi ve bunların gerçekleştirilmesi kamu kurumlarının en önemli meselesidir. Bunların hayata geçirilmesi konusunda bütün imkânlar seferber edilmelidir.

Son olarak bölgeler arası dengenin sağlanması ve Devlet hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere geri kalmış bölgelere yeterli sayıda ve nitelikte memur gönderilmesini mümkün kılacak ve buralardaki memurlara özel imkânlar tanıyacak bir personel politikasının uygulanacağına vurgu yapılmaktadır.

6.2. İkinci Beş Yıllık kalkınma Planı (1968-1972)

Önceki kalkınma planı dönemi içerisinde çıkarılan 657 sayılı devlet Memurları Kanunu'nun personel sistemindeki mevcut sorunların bir kısmını çözüme kavuşturmasına rağmen mevcut sorunları tamamiyle çözemediği ifade edilerek bir anlamda önceki dönemin eleştirisi yapılmıştır. Çünkü ikinci beş yıllık kalkınma planına göre kamu hizmetlerinin çeşitli dallarında ve bankalarda çalışanlarla diğer hizmetlerde çalışanlar arasında ve bunların kendi aralarında çalışma şartları, güvenlikleri, hizmet içi eğitimleri ve teşkilatlanmaları yönünden bir dengesizlik vardır ve 1965 de yürürlüğe giren Devlet Memurları Kanunu, kamu kesiminde çalışanların bir kısmı için çalışma şartlarını düzenleyici olmuş ancak bu kanun Türkiye'nin insan gücü politikasına uymamıştır. Buna kanıtlayıcı olarak ise genel ve katma bütçeli kamu kurumlarında çalışanların eğitim seviyelerinin durumu bir tablo ile gösterilmiştir.

Tablo: 1-Genel ve Katma Bütçeli Kamu Kurumlarında İşçi Niteliğinde Olmadan Çalışanların Eğitim Seviyelerine Göre Dağılımı

Eğitim Seviyesi	Genel Bütçe	Katma Bütçe	Toplam
Hiç Öğrenim Görmemiş Olanlar	27481	4765	32246
İlköğretim	57288	13171	70459
Ortaöğretim	110336	8722	119058
Yükseköğretim	32591	6426	39017

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Bu tablo, planın hazırlandığı dönem itibarıyla, çalışanların eğitim seviyelerinin düşüklüğünü, dolayısıyla hizmet içi eğitimin önemini göstermektedir.

Yine önceki döneme yöneltilen bir başka eleştiri ise, yapılan yeniden düzenleme çalışmalarının çok önemli olduğu ancak bununla beraber o zamana kadar yürütülen faaliyetler ve plan tatbikatlarının, idare ve teşkilat kademelerinde yer alan insan kaynağının kusur ve eksikliklerini tam olarak telafi etmeye yeterli gelmediğidir. Böylece ikinci beş yıllık kalkınma planının insan kaynaklarına yönelik çalışmaları, daha çok önceki plan dönemine yöneltilen eleştirilerden meydana geldiği söylenebilir.

İkinci beş yıllık kalkınma planının daha çok üzerinde durduğu husus memurlara tanınan sosyal haklardır. Bu dönem itibarıyla memurlar kendilerine tanınan sosyal haklar bakımından üç gruba ayrılır. Toplamda 504.690 olan memur sayısının 8.048'i geçici hizmetli, 306.903'ü maaşlı memur, 189.739'u ise daimi hizmetliler grubundan oluşmaktadır. Bu dönem itibarıyla geçici hizmetlilerin sosyal sigortalar kapsamına alınmaya başlanmış, daimi hizmetliler ile maaşlı memurlara ise T.C Emekli Sandığı tarafından tekaütlük, malullük, vazife malullüğü, dul ve yetim aylığı hakları tanınmıştır.

Devlet Memurları Kanununda öngörülmüş olan sigorta hizmetlerinin gerçekleştirilmesi, böylece Devlet memurları, iktisadi devlet teşekkülleri, belediye ve özel idare memurlarının kısa süreli risklere karşı korunmasını sağlamak için kurulacak sigortaların ilerde tek bir sosyal sigorta düzenine gidilmesini kolaylaştırmak için Sosyal Sigortalar Kurumunca yönetilmesi böylece sosyal haklar bakımından desteklenmesi ikinci beş yıllık kalkınma planının benimsemiş olduğu en temel ilkelerinden biridir.

6.3. Üçüncü beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Planlı döneme geçiş ile birlikte üçüncü beş yıllık kalkınma planının hazırlandığı 1972 yılına dek özellikle de Devlet memurları kanununun uygulamaya geçişiyle birlikte kamu personel sisteminde yaşanan gelişmeler ve ortaya çıkan sorunlar genel olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Planlı döneme geçişle birlikte işgücü içinde memur ve sigortalı ücretlilerin sayısı ve oranı yükselirken gayrisafi yurtiçi hasıladan aldıkları payın da arttığı görülmektedir. 1963 yılında gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 11,7 si genel bütçeli kuruluşlarda çalışan memurlara ve sigortalı ücretlilere ödenirken, bu oran 1971 de yüzde 18,2 ye çıkmıştır. Aynı dönemde memur ve sigortalı ücretlilerin iktisaden faal nüfus içindeki payı ise yüzde 7,9'dan yüzde 13,8' e yükselmiştir. Böylelikle

devlet memurlarının maaşları 8 yıllık süreçte yüzde 111 arttığı tespit edilmiştir.

Planlı dönem geçişle birlikte memurların sosyal güvenlik hakları Emekli Sandığı tarafından sağlanmaktadır. Sandık iştirakçilerine işsizlik ve hastalık dışındaki riskler karşısında sosyal sigorta programları uygulamaktadır. Sosyal Sigorta Programlarının iyileştirilmesi ve yaygınlaştırılarak yararlanana ek zorunlu sigorta programları getirme eğilimi 1961 yılından sonra hızla gelişmiştir. 1961 yılında ilk olarak, Ordu Yardımlaşma Kurumu kurulmuş ve organize olmuş işçiler için de işçi yardımlaşma kurumu kurulması yolundaki çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir. Memurlar için ise bu amaçla 1970'ten itibaren Memur Yardımlaşma Kurumu'nun (MEYAK) kurulması planlanmış ve bu kuruma aktarılacak üzere memurlardan yüzde beş oranında prim kesintisi yapılmıştır.

Planlı döneme ilişkin son bir genel değerlendirme ise; Devlet memurları kanununun uygulanmasının kamu personel sisteminde genel olarak olumlu etkiler yarattığı ve meslek, sınav, liyakat, ücret ve özlük işlerine ilişkin mevzuatın birleştirilmesinde yenilikler getirmiş olmasıdır. Fakat iki sebepten ötürü bu kanunun uygulanmasından beklenen sonuçlar alınmadığı vurgulanmıştır. Bunlardan ilki kamu personelinin, kamu yönetiminin kuruluş, işleyiş ve donanım konusunda yaşanan sıkıntılardan önce ele alınmış olması, ikincisi ise 657 personel rejiminden evvel uygulamada olan 3656 ve 7440 kanun rejimlerinin otuz yıldan fazla uygulanması sonunda meydana gelen birikimlerin ağırlığı ile karşılaşmış olmasıdır.

Üçüncü beş yıllık kalkınma Planı'na göre kamu kesiminin işleyişinde kendini şiddetli hissettiren en büyük sorunlardan biri duyarsızlıktır. Duyarsızlığın önemli bir nedeni, algılama eksikliğidir. Birçok kuruluş kendi görevlerindeki gelişmeleri, başka kuruluşların ihtiyaçlarını, hizmet alanlarının gittikçe genişleyen ve karmaşıkleşan, gereklerini yeterince algılayamamakta ya da çok geriden izleyebilmektedirler. Birçok kuruluş, kendini üstün bir görev duygusu ile tüketen az sayıdaki personelin himmetiyle yürüyebilmektedir. Kuruluş ve görev sorunları yanında duyarsızlık sorunu, birçok kamu kuruluşunun kendini yenileyememesine, mensuplarını yeterince yetiştirememesine neden olmaktadır. Bu sorun kuruluşların gereksiz büyümelerine veya böyle bir eğilimde olmalarına yol açmaktadır.

Bunlar dışında insan kaynaklarının planlanması ve geliştirilmesinde yaşanan diğer sorunlar şöyle özetlenebilir;

- Kamu personeli sayısındaki gereksiz şekildeki artışlar ve verimlilikle doğrudan ilişkisi bulunmayan ücret yükseltmeleri, kalkınmaya katkıda bulunması beklenen işgücü ve kaynakların yanlış veya israfli kullanımına yol açmaktadır
- Sayıca yüksekliğine rağmen kamu personeli gerekli niteliklerden yoksundur ve personelin yurt düzeyine dağılımı dengesizdir
- Sistemin işleyişinde destek hizmetlerinden gerektiği gibi yararlanılmamaktadır. Yazı, dosya, dokümantasyon, ulaşım, iletişim, muhasebe, satın alma, yaptırma, saklama, koruma gibi hizmetler önemleri ile orantılı ihtimam görmemekte; birçok hallerde hizmetinde bulundukları kuruluşlara yük olacak şekilde ağır ve dağınık işlemektedirler. Bazı kuruluşlarda, özellikle üniversite ve Hasta hanelerde, destek hizmetleri, meslek personeli tarafından yürütülmekte; bu durum yetişmiş insan gücünün yerinde kullanılmaması anlamını taşımaktadır
- Bir kısım kamu kuruluşları, belli meslek dallarının inhisarında kalmıştır. Bu kuruluşlarda, başka mesleklerin ihtisas alanına giren işlerde o işin uzmanlarına bırakılmamaktadır
- Kuruluş kanunlarındaki boşluklar, Devlet Memurları Kanununun teminat'a ilişkin hükümleri ve idarî yargının eğilimi, disiplin konusunu çözümlemesi güç bir sorun haline getirmiştir
- Devlet dairelerinde halka hizmetin ve genellikle işte verimliliğin ödülü yoktur
- Memuriyette teminat ve çok genç yaşlarda birinci derece memuriyetlere tayin edilme yolunun açılmış bulunması, yetiştirme ve kendini yenileme duygusunu olumsuz yönde etkilemektedir
- Yüksek yönetici kadrolarına yapılan tayinlerin açık, objektif kriterlere bağlanmamış olması; genç kuşaklarda kolay değer yargılarının yayılmasına, meslek ahlakının ve yönetimin bozulmasına yol açabilmektedir

Üçünü beş yıllık kalkınma planına göre yukarıda özetlenen sorunlar, sonuç olarak, kamu kesimi ve alt sistemlerin nitelik ve nicelik bakımından, ülkenin iktisadî, sosyal ve kültürel gelişmesinin gerisinde kalmasına, böylece kalkınmanın çekicisi ve önderi olmamasına yol açmaktadır.

Son olarak, o dönem itibariyle insan kaynaklarında yaşanan bu sıkıntılara rağmen, kamu kesimi işleyişini, birçok personelde henüz devam eden sorumluluk duygusu, görev anlayışı, yükselebilmek arzusu

gibi sistem dışı etkenlere borçlu bulunduğu ifade edilmiş, kamu hizmetlerinde ve devlet idaresinde her zaman fedakâr ve faal bir şekilde çalışan ve sorumluluk duygusu ile hareket eden kamu personelinin önemi vurgulanmakta ve ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulduğu görülmektedir.

6.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü beş yıllık kalkınma planına göre, her plan döneminde dile getirilen İşçi – memur ayrımı sorunu III. Plan döneminde de sürmüştür. Memurların sendikal özgürlüklerden yoksun oluşları, gerçek (reel) ücretler bakımından işçilerden daha geride kalmalarına yol açmıştır. Öte yandan, birbiri ardına çıkarılan yasalar kamu kesiminde işçi - memur ayrımını daha da güçleştirmiş bu durum gittikçe artan bir huzursuzluk kaynağı olmuştur.

Üçüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda Devlet memurlarının konut, dinlenme ve diğer sosyal gereksinmelerini karşılamak için Memur Yardımlaşma Kurumu (MEYAK) kurulması öngörülmüş ve 1970 yılından başlayarak Devlet memurlarından yüzde 5 oranında zorunlu prim kesilmesine başlanılmıştı ancak MEYAK, III. Plan döneminde çalışmaya geçmemiş ve kesilen primler bu doğrultuda kullanılmadığı gözlenmiştir.

Bu planın yayınlandığı tarihe kadar, 657 sayılı Devlet Memurları Yasası'nın uygulanmasıyla ortaya çıkan aksaklıkları düzeltmek için pek çok değişiklik yapıldığı, fakat yapılan bu değişikliklerle sıkıntılar giderilememiş aksine yasanın büsbütün systemsiz bir görünüm kazandığı ifade edilerek önceki plan dönemleri eleştirilmiştir.

Kamu Yönetiminin kalkınmanın gerekleri ile uyumlu etkin ve ekonomik bir işlerliğe kavuşturulmasında önemli bir öge, çağdaş ve demokratik yöntemlerle örgütlenecek nitelikli insan kaynaklarının varlığına bağlıdır. Dördüncü beş yıllık kalkınma planı döneminde insan kaynaklarına yönelik gerçekleştirilecek düzenlemeler şu şekilde belirtilmiştir;

- Personel rejimi yeniden gözden geçirilecek, gerekli düzenlemeler yapılarak nitelikli personelin kamu yönetiminde kalıcılığını özendirici önlemler, tüm kamu görevlilerinin yararlanacağı sosyal ve ekonomik tedbirlerle birlikte alınacaktır
- Kamu görevlilerinin atama, yer değiştirme ile yatay ve dikey yükselmelerini içeren özlük işlemlerinde, objektif ölçütlere göre düzenlenmiş kurallar uygulanacaktır

- İşçi - memur ayırımı sorunu, ücret sistemi ve çalışma koşulları çalışanların bütünlüğü, emeğin eşit değerlendirilmesi ilkeleri göz önünde tutularak incelenecek ve çözüme bağlanacaktır
- Kamu personeli sayısının gereksiz yere artması önlenecektir,
- Kamu kuruluşları arasında hizmet gereklerine göre personel kaydırılması olanakları araştırılacaktır
- Kamu görevlilerinin yurt düzeyindeki çeşitli görevlere dengeli olarak dağılımı sağlanacaktır
- Kamu yöneticilerinin çağdaş yönetimi ve yöntemlerini bilen ve bu bilgileri uygulamaya aktarabilecek nitelikte eğitilmeleri için merkezi düzeyde gerekli önlemler alınacak, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü bu işlevi yerine getirebilecek biçimde yeniden düzenlenecektir. Bu konuda başka eğitim kuruluşlarından yararlanılacaktır
- Meslek personeli hizmet içi eğitim konusunda özendirici önlemler alınacaktır. Belli konularda yetiştirilen personelin bu alanlar dışında çalıştırılmasından sakınılacaktır
- Memurların ve emeklilerin yaşam koşullarının geliştirilmesine yönelik önlemler alınacak, bu arada Kamu görevlilerinin yükselme ve yetenekleri açısından demokratik kurullar oluşturularak Memur Yardımlaşma Kurumunun yönetiminin Kamu görevlileri tarafından üstlenilmesi sağlanacaktır
- Toplu sözleşme ve grev hakları, Anayasa çerçevesinde, toplumsal gereksinimlere, demokratik gelişmenin gereklerine ve kamu görevinin özellikleri de göz önünde tutularak çalışanların yararına uygun bir biçimde genişletilecektir
- Çalışanların milli gelirden hakça bir pay almalarını sağlayacak düzenlemeleri yapmak, çalışanlardan toplu sözleşmeli ve sendikalı çalışma koşullarına kavuşmamış çoğunluğu bu haklardan yararlandırmak temel ilke olacaktır
- Vergi yasalarında yapılacak düzenlemeler ile ücretler üzerindeki ağır vergi yükü hafifletilecektir
- Ücretlerin saptanmasında “eşit işe eşit ücret” ilkesi temel alınacaktır
- İşçilerle kamu görevlilerinin ekonomik haklarını ve toplumsal güvenliklerini düzenleyen yasal çerçevedeki farklılığın giderilmesi sağlanacaktır.

6.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Bu plan dâhilinde personel sistemindeki mevcut sorun ve eksiklikler ifade edilmeksizin, sisteme yönelik yapılacak düzenlemeler sıralanmıştır. İlk olarak Personel ve ücret sistemi; günün şartlarına uyum gösteren, kuruluşlar arasında dengeli, kalifiye personelin istihdamına imkân veren bir yapıya kavuşturulacağı, daha sonra kuruluşların fonksiyonları ile uyumlu insan gücü planlaması yapılacağı ve buna göre kadro ve unvan standardizasyonu gerçekleştirileceği, son olarak ise kuruluşlarda her kademedeki görev, yetki ve sorumlulukların kesin sınırları ile tespit edileceği, sorumluluktan kaçmanın müeyyidesinin belirlenmesine özellikle önem verileceği vurgulanmaktadır.

6.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Satır aralarında kaybolan bir kaç cümle dışında insan kaynakları yönetimi anlayışına yönelik herhangi bir düzenleme, plan veya uygulanacak politikalara ilişkin ifadelere rastlamak mümkün değildir. Bir ülkenin beş yıllık hedef, plan ve programlarının belirlendiği 362 sayfalık bir kalkınma planı dâhilinde devlet, kamu yönetimi ve toplum için en temel unsur olan insan kaynağı ve ona dair bir yönetim anlayışı hususu üç cümle ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde rasyonel bir personel politikasının uygulanması, dengeli, görev, yetki ve sorumluluklarla uyumlu bir ücret sisteminin geliştirilmesinin kamu yönetiminin iyileştirilmesine katkı yapacağına vurgu yapılmış, bu hususta gerekli adımların atılacağından bahsedilmiştir.

Uygulanacak kamu maliyesi politikalarında tasarrufun esas alınması gerektiği, bu konuda kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve fonksiyonlarıyla uyumlu insan gücü planlaması yaparak personel alımlarında buna uyacak ve tasarrufa azami riayette cari giderlerini azaltmaya özen gösterecekleri ifade edilmiştir. Kamu maliyesinde tasarrufa gidilmesinin üzerinde bu kadar önemle durulmasının arkasında Türkiye'nin 90'lı yıllarda yaşadığı ekonomik sıkıntıların etkisi olduğu unutulmamalıdır.

Son olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelerde Kamu yatırım ve hizmetlerinde etkinliğin sağlanması ve gerekli eleman ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, ücret rejimi de dâhil olmak üzere kamu personelinin istihdam ve yer değiştirmesine ilişkin mevzuat gözden geçirileceği ve geliştirileceği söylenmiştir.

6.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 – 2000)

Yedinci beş yıllık kalkınma planında kullanılan insan kaynakları kavramı, doğrudan toplumun sahip olduğu nüfus dinamiğinin istatistiki bilgilerinin açıklanmasında, bazen de özel sektör çalışanlarının tanımlanmasında kullanılmıştır. Kamu kesiminde çalışanlar için, genel olarak klasik personel yönetimi anlayışının bir ürünü olarak memurlar ya da kamu personeli kavramları, nadir olarak kamu insan gücü ve kamu insan kaynağı gibi kavramlar kullanılmıştır.

Kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması projesi ve kamu kesiminde ücret adaletinin sağlanması başlığı altında kamu personel sisteminin mevcut durum analizi yapılmıştır. Bu bağlamda kamu yönetiminin örgütlenme, işleyiş ve personel yapısının değişen koşullara uyumunu sağlayacak yenilenme ihtiyacı artarak devam etmekte olduğu, yeni bir ücret rejiminin yürürlüğe konulması ihtiyacının olduğu ve yaşanan ücret adaletsizliğinin temelde asıl ücret ile ek ödemeler arasındaki oranın giderek ek ödemeler lehine bozulması, çok sayıda ödeme türünün ortaya çıkmış olması ve ücret unsurlarının tamamının matraha dâhil olup olmaması gibi konulardan kaynaklanmakta olduğu ifade edilmiştir.

Daha sonra kamu personel sisteminin içinde barındırdığı aksaklık ve sorunların çözümüne yönelik esas alınacak temel ilkeler belirlenmiş, bu çerçevede atılacak adımlar tek tek ifade edilmiştir. Kamu personel rejimindeki sorunların çözümü için ilgili tüm kurumların katkısıyla, geniş kapsamlı bir kamu personeli reform paketi hazırlanarak uygulamaya konulacağı söylenmiş, bu bağlamda;

- Kamu kesiminin yeniden yapılanması sürecinde istihdamın sayı, nitelik, verimlilik ve ücret düzeyi bakımından sağlıklı bir yapıya kavuşturulması için kamu kesimindeki istihdamın gözden geçirileceği,
- Kamu yönetiminin yeterli sayı ve nitelikte personelle donatılmasını ve personel kaynaklarının verimli ve yerinde istihdamını sağlamak üzere insan gücü planlaması yapılacağı,
- Etkinliğin artırılması amacıyla iş analizlerine dayalı norm kadroların hazırlanacağı,
- Mevcut durumun olması gereken açısından değerlendirilebilmesi için kamu insan gücü envanterinin çıkarılacağı,
- Mevcut ücret sistemleri yürürlükten kaldırılarak, ücret ile ek ödemeler, sosyal hak ve yardımlar arasındaki adaletsizliğin giderileceği,

- Kamu personeli arasında ücret, sosyal hak ve yardımlar bakımından kurumsal ve sektörel dengenin oluşturulmasına, eşit işe eşit ücret ilkesinin uygulanmasına yönelik bir ücret sisteminin kurulmasının sağlanacağı,
- Mevzuat değişiklikleri yapılarak Devletin asli ve sürekli işlerini gören memurlar ile işçiler arasındaki ayrımın kesin hatlarla belirleneceği,
- Mevzuatta kodifikasyona gidilerek, memur statüsündeki kamu personelinin mali ve sosyal haklarının tek ve ortak bir yasada düzenlenmesi, böylece temel ilkelerde aynılık ve ücret aleniyetinin sağlanmasının temin edileceği,
- Yönetici sınıfta yer alacak devlet memurlarının üst düzeyde eğitimden geçirilip yönetici formasyonunun kazandırılması temin edileceği,
- Özellikle ekonomi ve maliye yönetiminde, geniş anlamda hizmet üretimine dönük, yaratıcı işlevleri gören kamu kurumları ve birimleri açısından hukuki-rasyonel bürokrasi modeli yerine rasyonel-üretken bürokrasi modelinin benimseneceği,
- Çalışma aylığı ile emekli aylığı arasındaki dengesizliğin giderilmesi amacıyla, sosyal güvenlik reformu ile kamu personel reformu arasında uyumlu bir ilişki kurulacaktır,
- Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat'ın günün koşullarına ve ihtiyaçlarına göre yeniden düzenleneceği

İfade edilerek oldukça geniş ve kapsamlı bir reform sürecinin başlayacağını işareti verilmiştir. Planlanan kamu personel rejimi reformunun hayata geçirilmesi için öncelikle 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu yürürlükten kaldırılması, 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, 2914 sayılı Üniversite Öğretim Üyeleri ve Yardımcıları Kanunu ve Kamu İktisadi Teşebbüslerine İlişkin 233 ve 399 sayılı Kanun Hükmünde Kararnemelerde yer alan mali ve sosyal hak ve yardımların ayıklanması, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının ücret rejiminin tek ve ortak bir Kanunda yer almasını sağlayacak oldukça kapsamlı bir hukuki düzenlemenin yapılması planlanmıştır.

Planlanan diğer hukuki düzenlemelerden biri de Devletin genel idare esaslarına göre yürütmekle görevli olduğu, asli ve sürekli hizmetlerini gören memurlar ile işçiler arasındaki ayrımın yapılabilmesi amacıyla Anayasanın 51, 53 ve 128'inci maddelerinde değişikliğe gidileceğinin

ifade edilmesidir. Son olarak Memurların örgütlenme hakkından tam anlamıyla yararlanabilmeleri için de gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı vurgulanmıştır.

6.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bu plan içeriğinde personel yönetimi/insan kaynakları yönetimine ilişkin ayrı bir bölüm veya başlık ayrılmamış, bunun yerine kamu yönetiminin iyileştirilmesi ve yeniden yapılandırılması başlığı altında kamu personeline/insan kaynakları yönetimi anlayışına yönelik mevcut durum analizi, sorunlar ve bunlara yönelik politikalar gibi alt başlıklar halinde muhtelif değerlendirmeler yapılmaktadır. Öncelikle Kamu yönetiminde insan kaynaklarını, yönetsel ilkeleri ve işleyişi de içine alan bütüncül, köklü ve kalıcı bir değişim ihtiyacının devam ettiği vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, kamu kuruluşlarının amaçlarında, görevlerinde, görevlerin bölüşümünde, teşkilat yapısında, personel sisteminde, kaynaklarında ve bunların kullanılış biçiminde, halkla ilişkiler sisteminde mevcut aksaklıkları ve eksiklikleri gidermek öncelikli gündem konusunu oluşturduğu şeklinde bir genel değerlendirme yapılmıştır. Personel sisteminin aksaklık ve eksikliklerinin değişim ihtiyacı, genel anlamda bir kamu yönetiminin değişim program ve çerçevesi içerisinde ele alındığı görülmektedir.

Kamu 'da insan kaynakları ile ilgili sorunlar ve bunların çözümüne yönelik planlanan temel hedef ve politikalar dağınık bir şekilde ifade edilmiş ve bir bütünlük içerisinde değerlendirilmediği göze çarpmaktadır. Biz burada bunları daha toplu bir şekilde ifade etmeye gayret ettik.

İlk olarak kamu kesiminde ücret adaletsizliği konusu üzerinde durulmuş, bunun temelde;

- Asıl ücret ile ek ödemeler arasındaki oranın giderek asıl ücret aleyhine değişmesi,
- Çok sayıda ödeme türünün ortaya çıkmış olması
- Ücret unsurlarının tamamının vergi matrahına dâhil olmaması

gibi yaşanan sıkıntıların sebep olduğu açıkça ifade edilmiştir. Bunlara ek olarak, benzer nitelikteki ödeme unsurlarının farklı ad ve şekillerde ödenmesi, ücret sisteminin karmaşık bir yapıya dönüşmesine ve ödeme unsurları arasındaki bağlantıların kaybolmasına, mali ve sosyal hak ve yardımların tek ve ortak bir kanunda yer almamış olması, Devlet Memurları Kanunu ve teşkilat kanunlarında ücretle ilgili düzenlemelere yer verilmesi ve belirli sınıf ve statüler için zaman zaman yapılan özel

düzenlemelerin ise ücret rejimindeki karmaşıklığın daha da artmasına sebep olduğu tespit edilmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre kamu görevlilerinin inisiyatif kullanmalarında gösterdikleri eksiklik ya da isteksizliğin sebebi ise, kamu sektöründe görev alanları, kuruluşların organizasyonları, kamu yöneticilerinin ve çalışanların yetki ve sorumlulukları ile iç kontrol mekanizmalarının kanun ve yönetmeliklerle düzenlenmiş olduğu, bu nedenle de kamu yöneticilerinin eylem alanının ve takdir hakkının sınırlı kalması olarak gösterilmektedir.

Yaşanan bu ve benzeri sorunların çözümüne yönelik olarak bu plan çerçevesinde bazı amaç ve temel ilkelerden bahsedilmiş buna paralel olarak izlenecek politikalar şu şekilde sıralanmıştır;

- a- Gerekli sayı ve nitelikte personel istihdamının yapılması,
- b- Personelin bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında eğitiminin sağlanması,
- c- Çalışanların performansını etkin bir şekilde ölçen bir sisteme kavuşturulması,
- d- Yetki devri ve esneklikle beraber hesap verme sorumluluğunun ve yönetsel saydamlığın güçlendirilmesi,
- e- Kamu yöneticilerinin ve çalışanların politika ve strateji oluşturma kapasitesinin geliştirilmesi
- f- Kamu hizmetlerinin sunumunda kalite anlayışının ve bu amaca yönelik yönetsel yöntemlerin yerleştirilmesi
- g- Personel rejimi konusunda, norm kadrolara ve objektif seçme kriterlerine dayalı bir istihdam politikasının izlenmesi,
- h- Kariyer ve liyakatin esas alınması,
- i- Mevcut çok sayıda ödeme kalemini içeren karmaşık ücret sisteminden vazgeçilerek, ortak ve eşit işe eşit ücret ilkesine dayalı bir sisteme geçilmesi,
- j- Sendikal hakların geliştirilmesi

Bu temel hedef ve ilkeler ile birlikte, kamu 'da yaşanan norm kadro sorununa yönelik atılacak bazı adımlardan da bahsedilmektedir. Bunun için tüm kamu kuruluşlarının norm kadroları tespit edilerek, kadro veya pozisyon ihdaslarının buna göre yapılacağı, taşra teşkilatı bulunan kuruluşların, il veya bölge teşkilatlarındaki kadroların da bu kıstaslara göre tespit edilerek, kadroların belirli bölgelerde yığılmasının önleneyeceği, kadroların yapılan hizmetlere göre ihdas edileceği, kurum farklılığı gözetilmeksizin bütün kadro ve pozisyonların kanunla ihdas edilmesi

sağlanarak, önceden belirlenen norm kadro sayısının, olağanüstü bir hizmet genişlemesi olmadan artırılmayacağı planlanmıştır.

Son olarak Anayasanın 128. Maddesinde yer alan memurlar ve diğer kamu görevlileri ifadesine açıklık getirilerek, bu maddenin yeniden düzenleneceği ve ücret sisteminin bu düzenlemeye göre yeniden oluşturulacağı; memur, kamu görevlisi ve işçi tanımına açıklık getirileceği, kamu kurum ve kuruluşları arasındaki ücret dengesizliğinin giderilmesinin sağlanacağından bahsedilmiş, bununla birlikte memurların örgütlenme hakkından etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için gerekli yasal düzenlemelerin yapılacağı ifade edilmiştir.

6.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

9. Kalkınma Planı'nın personel sistemimizin sahip olduğu yapısal ve işlevsel sorunları en güzel şekilde tespit eden ve bunu açıkça vurgulayan plandır denilebilir. Bu sorunlara değinmeden önce Plan'ın hemen giriş kısmında “planın vizyon ve temel ilkeleri” bölümünde;

- İnsan odaklı bir gelişme ve yönetim anlayışı esastır,
- Kamusal hizmet sunumunda; şeffaflık, hesap verebilirlik, katılımcılık, verimlilik ve vatandaş memnuniyeti esastır,

İfadelerine yer verilmesi oldukça önemlidir ve bu planın insan kaynakları yönetimi anlayışına verdiği önemin en önemli göstergesidir.

Yukarıda ifade edildiği gibi personel sisteminde yaşanan çok ciddi sorunlar Dokuzuncu Kalkınma planında açıkça belirtilmiştir. Öncelikle Kamu personelinin yetkin bir seviyeye ulaştırılması için kamu kurum ve kuruluşlarında etkili bir insan kaynakları planlaması “yapılamadığı” ifade edilmiştir. “Yapılamadığı” değil “yapılamadığı” ifadesi, uzun yıllardan beri personel sisteminde yaşanan sorunların, sadece konuşmak ve tartışmak, plan ve proje hazırlamak seviyesinde kalındığı fakat bir türlü istenen seviyede ve tam anlamıyla etkin bir personel sisteminin kurulamadığının en açık ifadesidir.

Kamu çalışanlarının işlerini verimli bir şekilde yürütecek bilgi ve beceriye kavuşmasının önündeki en büyük engel, kamu personelinin yeterli hizmet içi eğitime tabi tutulmaması olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda her zaman ifade edilen kamu personelinin geliştirilmesi ve daha donanımlı hale getirilmesini olumsuz yönde etkileyen üç temel büyük probleme işaret edilmiştir;

- Kamu kesiminde görevde yükselme konusunun mevzuatta açık ve yeterli şekilde tanımlanmamış olması

- Etkili bir ödüllendirme sisteminin bulunmaması
- Ücret dengesizliği

Gerçekten de bu sorunlar kamu personelinin, kendisini geliştirme konusunda isteksiz davranmasına ve kariyer yapma fikrinden vazgeçmesine, aynı zamanda verimsiz çalışmasına sebep olmakta ve bunun gibi birçok kamu hizmetini ifa ederken performansını olumsuz yönde etkilemektedir.

Planın hazırlandığı tarih itibarıyla kamu personelinin kurum ve kuruluşlar arasında dengesiz dağılımı ve personel yetersizliği sorunlarının yaşandığı ifade edilmiş. Kamu kurum ve kuruluşlarında norm kadro uygulamasına tam olarak geçilmemiş olmasının ise kamu hizmetlerinin gerektirdiği personel sayısının ve personelde aranacak niteliklerin bilinmemesine yol açtığı söylenmiştir.

9. kalkınma Planı'na insan kaynakları yönetimi anlayışı konusunda yaşanan sorunların bu şekilde açıkça ifade edilmesi sevindiricidir. Fakat buna paralel olarak kapsamlı bir çözüm yolu gösterilmemiş, nasıl bir yol haritası çizileceği, bu sorunlar için kimler ve hangi kamu kurum ya da kuruluşlarının ilgilenmesi ve çözüm üretmesi gerektiğine hiç değinilmemiştir.

Bütün bu sorunlara çözüm getirmek amacıyla sadece 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun yerini almak üzere yeni bir kanun çıkarılması yönünde yapılan bir çalışmanın sürdürülmekte olduğu söylenmiştir. Fakat bu planın kapsamış olduğu 2007-2013 yılları itibarıyla böyle bir kanun çalışmasının olmadığı anlaşılmış ve önceki dönemlerde yapıldığı gibi 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu yama yapılmak suretiyle genişletilmeye devam edilmiştir. Bugün itibarıyla da (Ocak 2018) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu varlığını devam ettirmekte ve 9. Kalkınma planında söylendiği gibi yeni bir kanun çıkarılmamıştır.

6.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile birlikte, Sendikal haklar ile grev hakkına getirilen sınırlamalar kaldırılmış, memurlara ve diğer kamu görevlilerine toplu sözleşme hakkı tanınmıştır. Kamu görevlilerine toplu sözleşme yapma hakkının tanınması, kamu personelinin izin haklarının iyileştirilmesi, sözleşmeli personele sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı verilmesi gibi kamu personel yönetimi alanında gelişmeler sağlanmıştır. Ayrıca sicil sistemi kaldırılarak yerine personel bilgi sistemi getirilmesi öngörülmüş; özel sektörden kamu sektörüne

geçiş i teşvik edecek kolaylıklar getirilmiştir. Kamu personeline yönelik bu düzenlemelerin anayasa kapsamına alınması çok önemli bir gelişmedir. Bununla birlikte mevcut personel sisteminin tüm sorunlarının çözüme kavuşturulduğu söylenemez. Onuncu kalkınma planında bu sorunların çözüme kavuşturulması gereğine vurgu yapılmış ve personel sisteminde;

1. Kamuda istihdam türleri arasındaki farklılıkların giderilmesi,
2. Liyakate dayalı ve objektif işe alma ve terfi sisteminin oluşturulması,
3. Kısmi zamanlı çalışma imkânlarının geliştirilmesi,
4. Performans değerlendirme sisteminin oluşturulması,
5. Kurumlar arası ve kurumların merkez-taşra örgütleri arasında personel dağılımının dengeli hale getirilmesi,
6. Kamu çalışanlarının kariyer planlaması ve hizmet içi eğitim faaliyetlerine erişiminin artırılarak niteliğinin yükseltilmesi

İhtiyacının devam etmekte olduğu ifade edilmiştir.

Onuncu kalkınma planı bu konuda kamu sektöründe, işe alımdan emekliliğe kadar bütün süreçlerde hizmet kalitesi ve personel verimliliğinin yükseltilmesini temel amaç olarak belirlemiş ve hizmet içi eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılması suretiyle kamu personelinin bilgi ve beceri düzeyinin artırılması, kamu insan kaynakları süreçlerinde liyakatin temel alınması, uygun kurumlardan başlanarak esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve işlevsel bir performans değerlendirme sisteminin geliştirilmesini hedeflemektedir.

Bu hedeflere uygun olarak oluşturulacak politikalar ise;

- Kamu sektöründe hizmet kalitesi ve personel verimliliğini yükseltecek bir insan kaynağı yönetim modelinin oluşturulacağı
- Kamu sektöründe işe alım ve terfi sürecinin liyakat, şeffaflık, nesnellik, kurallılık temelinde iyileştirileceği, çalışanların niteliklerine uygun kariyer planlaması yapılacağı
- Kariyer mesleklerde nitelikli insan gücü istihdamının teşvik edileceği
- Kamu personelinin verimliliğinin artırılması amacıyla etkin bir performans sisteminin oluşturulacağı ve hizmet, personel, ücret ilişkisinin daha sağlıklı hale getirileceği

- Kamu personel sisteminde uygun iş ve kuruluşlardan başlanarak esnek çalışma modelinin geliştirileceği
- Kamu personelinin sayı, nitelik gibi temel özelliklerini içeren dijital veri tabanının oluşturulacağı
- Hizmet içi eğitim uygulaması, akredite edilmiş program ve kuruluşlar aracılığıyla kamu çalışanlarının mesleki ve temel becerilerini artıran, uzaktan eğitim sistemleri de kullanılmak suretiyle kolayca erişilebilen bir yapıya dönüştürüleceği
- Düşük gelirli bölgelerde, çalışmayı özendirecek yasal düzenlemelerin yapılacağı ve özellikle nitelikli ve tecrübeli kamu personelinin merkez-taşra, kurum ve kuruluşlar ile bölgeler arasındaki dengesiz dağılımının giderileceği, şeklinde tespit edilmiştir.

SONUÇ

Nitelik ve nicelik olarak kaliteli insan kaynağına sahip olmak ve bu kaynağı etkin bir biçimde kullanmak kamu yönetiminin önemli amaçları arasında yer almaktadır. Bu yüzden, insan kaynakları konusu ülkelerin gündemindeki yerini her zaman güncel tutmaktadır. Ülkemizde de planlı kalkınmaya geçilmesiyle birlikte, bu konu tüm kalkınma planlarında yer almıştır. Ancak planlarda öngörülen durumlarla gerçekleşen sonuçlar arasında çoğu zaman beklenen sonuçlar elde edilememiştir. Bunun siyasal, ekonomik ve yönetsel pek çok nedeni vardır.

Kalkınma planlarına genel olarak baktığımızda; insan kaynakları sisteminde yaşanan sıkıntılar, ilk kalkınma planından başlayarak, son kalkınma planına kadar hemen hemen aynı kapsamda dile getirildiğini görmekteyiz. Her kalkınma planı döneminde bazen aynı problemin bir yönü çözüme kavuşturulmuş, bazen sadece ifade edilmekten öteye geçilmemiştir. En dikkat çekici nokta ise; her planlı dönem içinde, yaşanan bütün sıkıntıların kararlılık ile halledileceğinin söylenmesidir. Fakat bir planlı dönem içinde ortaya çıkan bir problemin, sonraki dönem içinde fark edildiği, ondan sonraki dönemde belki birkaç planlı dönem sonrasında ancak çözüme kavuşturulmuş olduğu gözlemlenmiştir.

Birinci kalkınma planı genel olarak, memurların planlı dönem öncesi ve sonrası, diğer kesimler içerisindeki görece mali ve sosyal haklarından bahsetmiş ve planlı döneme geçiş ile beraber kamu çalışanlarının mali durumlarında iyileştirmeler yapıldığı vurgulanmıştır.

İkinci kalkınma planında, önceki plan dönemine yöneltilen eleştiriler göze çarpmaktadır. Bu eleştirilerden biri, önceki plan döneminde yürürlüğe giren 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun Türkiye'nin

insan kaynakları politikasına uymadığı şeklindedir. Çünkü kamu hizmetlerinin çeşitli dallarında ve bankalarda çalışanlarla diğer hizmetlerde çalışanlar arasında ve bunların kendi aralarında çalışma şartları, güvenlikleri, hizmet içi eğitimleri ve teşkilatlanmaları yönünden bir dengesizlik olması bu kanunun uygulanmasını güçleştirmiştir.

Üçüncü kalkınma planı, birinci kalkınma planına benzer şekilde planlı döneme geçiş ile birlikte memurların mali ve sosyal haklarında olumlu gelişmeler yaşandığını ve gayrisafi yurtiçi hâsıladan aldıkları payın arttığını belirtmiştir. Bununla beraber ikinci kalkınma planının aksine 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin, insan kaynakları alanında olumlu gelişmeler yarattığı belirtilmiştir. Son olarak kamu hizmetlerinde yaşanan en büyük sorunlardan birinin duyarsızlık olduğu ifade edilmiş ancak kamu hizmetlerinde ve devlet idaresinde her zaman fedakâr ve faal bir şekilde çalışan ve sorumluluk duygusu ile hareket eden kamu personelinin önemi de vurgulanmaktadır.

Vergi yasalarında yapılacak düzenlemeler ile ücretler üzerindeki vergi yükünün azaltılması, eşit işe eşit ücret ilkesinin benimsenmesi ve işçi-memur ayrımının ortadan kaldırılması gibi çalışmaların yapılacağını ifade edilmesi, dördüncü kalkınma planı ile ilgili, diğer kalkınma planlarının belirlediği hedeflerden farklı olarak söylenebilecek en dikkat çekici hususlardır.

Beşinci kalkınma planında, tek tip bir insan kaynakları politikası yerine kuruluşların fonksiyonları ile uyumlu bir insan gücü planlaması yapılacağı ve buna göre kadro ve unvan standardizasyonu gerçekleştirileceği belirtilmiştir.

Altıncı kalkınma planına ilişkin en dikkat çekici husus; uygulanacak kamu maliyesi politikalarında tasarrufun esas alınması gerektiği ve buna azami riayetle cari açığın kapanmasının hedeflendiği vurgulanmakta ve hedeflenen bu tasarrufun ise esasen personel alımlarında azaltmaya gidilmek suretiyle yapılması gerektiğinin ifade edilmiş olmasıdır.

Yedinci kalkınma planı ise kamu personel sisteminde köklü değişikliklerin yapılması için kapsamlı bir reform paketinin hazırlanacağı, bu reformun kamu hizmetlerinde etkinliğin artırılması ve kamu kesiminde ücret adaletinin sağlanması temelinde yapılacağı belirtilerek reform paketinin içeriği hakkında kapsamlı bilgiler verilmiştir. Etkinliğin artırılması amacıyla iş analizlerine dayalı norm kadroların hazırlanması ve kamu insan gücü envanterinin çıkarılması bu reform kapsamında yapılacaklardan bazılarıdır.

Sekizinci kalkınma planı, kamu yönetiminde insan kaynaklarını, yönetsel ilkeleri ve işleyişi de içine alan bütüncül, köklü ve kalıcı bir

değişim ihtiyacının devam ettiğini ifade etmiş ve bu alanda yaşanan sorunlara geniş bir şekilde yer vermiştir. Bu konuda farklı politikaların izleneceğini belirtmiştir. Bunlardan en çok dikkat çeken, kamu yöneticilerinin ve çalışanların politika ve strateji oluşturma kapasitesinin geliştirileceğidir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı, personel sistemimizin sahip olduğu yapısal ve işlevsel sorunları en güzel şekilde tespit eden ve bunu açıkça vurgulayan plan olan olarak tanımlanabilir. Özellikle hizmet içi eğitimin eksikliği ve netice olarak çalışanların istenilen bilgi ve beceri düzeyine ulaşamayarak kamu hizmetlerinin sunumunda verimsiz kalması çokça vurgulanmıştır. Fakat sorunların bu kadar açıkça vurgulanmasının yanında somut bir çözüm yolunun önerilmediği göze çarpmaktadır. Sadece 657 sayılı DMK'nın yerine köklü bir kanunun getirileceğinin söylenmesi ile yetinmiştir.

Etkin bir performans sisteminin oluşturulması, esnek çalışma modelinin geliştirilmesi, insan kaynaklarına yönelik dijital veri tabanının oluşturulması ve hizmet içi eğitim uygulamasının yaygınlaştırılması ise onuncu kalkınma planının hedeflerinden en önemlilerini teşkil etmektedir.

Onuncu kalkınma planında ise, kamu sektöründe, işe alımdan emekliliğe kadar bütün süreçlerde hizmet kalitesi ve personel verimliliğinin yükseltilmesini temel amaç olarak belirlemiş ve hizmet içi eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılması suretiyle kamu personelinin bilgi ve beceri düzeyinin artırılması, kamu insan kaynakları süreçlerinde liyakatin temel alınması, uygun kurumlardan başlanarak esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve işlevsel bir performans değerlendirme sisteminin geliştirilmesini hedeflemektedir.

Bütün bunlara rağmen, Türkiye'de etkin insan kaynakları yönetimine geçilememesi ve beklenen sonuçların elde edilememesinin pek çok nedeni vardır. Bunun en önemli nedenlerinden biri kamu çalışanlarının tabi olduğu 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda var olan sıkıntılardır. Devlet Memurları Kanunu'nun Türkiye'nin insan kaynağı politikasına uymadığı gibi, işçi-memur ayrımı, diğer sektör çalışanlarına karşı memurların görece gelir adaletsizliği ve ücret politikalarında yaşanan sıkıntılar, etkin bir performans değerlendirme sisteminin olmayışı büyük bir eksikliktir. Kamu sektörüne, başta liyakat olmak üzere, her türlü hakkaniyet ve adaletten uzak bir işleyişin hâkim olması, adam kayırma ve nepotist ilişkilerin revaçta olması, performansla dayalı bir başarı değerlendirme sisteminin olmaması, memurluk mesleğinin aşırı

derecede güvenceli olması, siyasallaşma ve ideolojik eğilimlerin artarak devam etmesi vb. gibi durumların üstesinden gelebilecek güç ve iradeye sahip bir iktidarın olmaması da önemli bir realitedir. Son anayasa değişikliğiyle birlikte, kuvvetli icra yetkisine sahip Cumhurbaşkanlığı sistemiyle bunun başarılmasının mümkün olabileceği söylenebilir.

Kısaca, ülkemizde insan kaynakları yönetimi konusunda yaşanan sıkıntıların çözümü için hem yapısal hem de işlevsel anlamda ciddi düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Planlamada öngörülmesine rağmen, pratiğe etkin ve rasyonel reformların yapılıp uygulamaya konulamaması alışkanlığı terk edilirse ve sonuç odaklı bir planlama anlayışı pratikle entegre edilerek gerçekleştirirse, bu alandaki sorunlar ciddi oranda çözüme kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

Akdemir, A.- Demirkaya, H. (2016). İnsan Kaynakları Yönetimi. Orion Kitabevi, Ankara.

AYKAÇ, B. (1999). İnsan Kaynakları Yönetimi ve İnsan Kaynaklarının Stratejik Planlaması. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

Berber, B. (2004). Kamuda İnsan Kaynakları Yönetiminin Uygulanabilirliği. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Eryılmaz, B. (2015). Kamu Yönetimi. Umuttepe Yayınları, 8.Baskı, Kocaeli.

Hammer, M.- Champy, J., Çeviren Sinem Gül (1994). Değişim Mühendisliği. İkinci Baskı, Sabah Kitapları, İstanbul.

İzci, F.- Yıldız, M. Ş. (2017). Türkiye’de Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Yönetimine Geçiş: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri. INJOSOS AL-FARABI International Journal on Social Sciences/ AL-FARABI Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 1/3, s. 397-412.

Klatt, L. A.- Murdick, R.ve Schuster, F. E. (1985). Human Resource Managment. Charles E. Merrill Publishing Company, Columbus.

Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. Maliye Dergisi, Sayı 160, Ocak-Haziran 2011.

Wei, L. Q. (2006). Strategic Human Resource Managment: The Next Agenda for Adding Value and Delivering results. Harvard Business Press, Boston.

Yelboğa, A. (2010). Yönetimde İnsan Kaynaklarının Yeri ve Stratejik Önemi. içinde; Yönetimde İnsan Kaynakları çalışmaları. (Edt. Atilla Yelboğa).Turhankitabevi, 2010,Ankara.

Yıldız, G. (1989). İşletmelerde İş gören Yönetimi. İTÜ Sakarya Mühendislik Fakültesi Yayını, Yayın No: 72, Sakarya.

Yüksel, Ö. (2000). İnsan Kaynakları Yönetimi. Gazi Kitabevi, Ankara.

Zhu, Y., Warner, M. Ve Rowley, C. (2007). Human Resource Managment with ‘Asian’ Characteristics: A Hybrid People-Managment System İn East Asia. The İnternational Journal of Human Resource Managment, 18(5), 745-768.

Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı (1963-1967). (<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/9/plan1.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), (<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/8/plan2.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), (<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/7/plan3.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), (<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/6/plan4.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), (<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/5/plan5.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), (<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), (<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),
(<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013),
(<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/1/plan9.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018),
(<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu%20Kalk%C4%B1nma%20Plan%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi: 13.3.2018).

EĞİTİM KURUMLARI KARAR PROBLEMLERİNİN ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE ÇÖZÜMÜ

Solution of Decision Problems of Educational Institutions with Multi Criteria Decision Making Methods

Hakan Murat ARSLAN*

1. Giriş

Çağımızda bilgisayar programları eğitim kurumları yönetiminin her aşamasında sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. Eğitim kurumları için geliştirilen yazılımlar; ders dağıtım planlaması, öğrenci işleri, finansman işleri ve personel işleri gibi konularda yöneticilere destek olmak için oluşturulan programlardır. Bu programlar sayesinde kayıtlı öğrencilerin ders başarıları, devamsızlıkları, veli bilgileri, haftalık ders programı ve eğer gerekli ise finansal durumu anlık gözlenebilir. Hatta öğretim elemanları öğrencilerini değerlendirirken bu otomasyon sistemlerini kullanabilirler. Ancak geliştirilen bu yazılımları kullanmadan emek yoğun bir çalışma izleyen sayısız eğitim kurumu bulunmaktadır.

Yukarıda ifade destek programlarından ders dağıtım programları eğitim kurumları için gerekli eğitim materyallerindendir. Çünkü eğitim kurumu yöneticileri özellikle öğretim yılı veya dönemi başında ders programlarının hatasız yapımı konusunda sorun yaşamaktadırlar. Bu problemlerin geneli kurumun yapısına uygun nitelikte ders dağıtım programının seçilmemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu tercih meselesi bir karar problemi olarak düşünülebilir. Karar problemleri ile karşılaşıldığında hata riskini en aza indirmek için bilimsel yöntemler tercih edilmelidir. Karmaşık yapıda çok değişken içeren karar problemlerinin çözümünde etkili olan ÇKKV yöntemleri matematiksel alt yapıları ile bilimsel yöntem olarak kabul edilirler.

Karar problemleri ile karşılaşıldığında en uygun kararın verilebilmesi için mantıksal ve hiyerarşik bir süreç izlenmelidir. Bu süreçte karar vericiler, alternatifler, kriterler ve muhtemel çözüm kümesi öncelikle belirtilmelidir. Bu sürecin sonucunda karar vericinin hali hazırdaki alternatiflerin arasından kendince uygun olanı seçmesi ile süreç sona erebilir. Fakat genelde karar vericiler içinde doğru kararın verilip-verilmediği konusunda bir sorun olduğundan bilimsel yöntemlere dayalı ÇKKV yöntemlerinin kullanımı daha uygun olmaktadır (Evren ve Ülengin, 1992).

Çalışmanın uygulama bölümünde yer alan ve eğitim kurumlarının önemli ihtiyaçlarından olan en verimli ders dağıtım programının belirlenmesi problemi çok kriter ve alternatifi birlikte bulundurduğundan

* Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, Doç. Dr.

ÇKKV problemi olarak kabul edilmiştir. Uygulama Düzce ilinde bir orta öğretim kurumunun ders dağıtım programı ihtiyacının giderilmesi problemi üzerine kurgulanmıştır. İlgili eğitim kurumunun yöneticileri ve literatür taranarak alternatif ve kriterler tespit edilmiştir. Belirlenen kriter ve alternatifler ile en uygun ders dağıtım programının seçilmesi hedeflenmiştir. Bu seçim kararının ilgili kurum için en verimli bir şekilde neticelenmesi için ÇKKV yöntemlerinden AHP ve QUALIFLEX yöntemleri kullanılmıştır.

Öncelikle en verimli ders dağıtım programının seçiminde kullanılacak alternatifler tespit edildikten sonra sayısı yirmiyi bulan kriter arasından karar vericiler tarafından her biri ayrı ayrı puanlanarak ilk beş kriterin alınması ile oluşturulmuştur.

Bu çalışma dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, eğitim kurumları için verimli ders dağıtım programının seçilmesinin önemi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, eğitim kurumlarının yönetimi esnasında karşılaşılan karar problemlerinin ÇKKV yöntemleri ile çözümünü ilgilendiren çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölüm de ise, uygulamalara yer verilerek AHP ve QUALIFLEX yöntemlerinin analiz aşamaları açıklamıştır. Ayrıca elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Dördüncü bölümde de eğitim kurumlarının işleyişi ve akademik çalışmalar dikkate alınarak çalışmanın sonuçları ifade edilmiş ve gerekli önerilerde bulunulmuştur.

2. Literatür Taraması

Eğitim kurumlarının tüm birimlerinde her dönem başında haftalık ders dağıtım planı hazırlıkları yapılmaktadır. Bu planlama süreci bir takım verilerin toplanmasını gerektirmektedir. Birçok eğitim kurumunda öğretim elemanı veya dersliklerin yetersiz olduğu durumlar ile karşılaşmaktadır. Bu gibi durumlarda öğretim elemanı ve derslikler konusunda destek alınmalıdır. İşte bu durumda karmaşık bir problemle karşılaşmaktadır. Bu karmaşık problemlerin hatasız çözümünde ders dağıtım programlarının önemli bir katkısı vardır. Ancak kuruma uygun ders dağıtım programının seçilmesi sorunu çok kriterli bir yapıdır. Ders dağıtım programlarının yazılımı ile ilgili literatürde çalışma vardır. Bunlardan bir kısmı aşağıda sıralanmıştır.

Ders dağıtım programlarını internet aracılığı ile sunan yazılımlar vardır (Harmanşah vd., 2011). Bir kısım ders dağıtım programları hazırlanırken genetik algoritmadan faydalanılmıştır (Atanak ve Fatih, 2005; Kohshori ve Abade, 2012; Wang vd., 2010; Jat ve Yang, 2009, Deris vd., 1999). Sezgisel algoritma kullanarak hazırlanan ders dağıtım programları da mevcuttur (Head ve Shaban, 2007; Causmaecker vd., 2009). Uzman sistem kanallı algoritmalarla yapılan ders dağıtım programları da vardır (Çayıroğlu ve Dizdar, 2006). Evrimsel ve sürü optimizasyonu kullanarak hazırlanan programlara da rastlanmaktadır

(Beligiannisa vd., 2008; Fernandes vd., 1999). Ek olarak tam sayılı hedef programlama kullanılarak geliştirilen yazılımlar da bulunmaktadır (MirHassani, 2006; Daskalaki ve Birbas, 2005; Bakır ve Aksop, 2008; Daskalaki vd., 2004). Yukarıda geçen yöntemlerden farklı yaklaşımlar kullanan araştırmacılar da bulunmaktadır (Dimopoulou ve Miliotis, 2004; Deris vd., 2000; Lee vd., 2005; Dasgupta ve Khazanchi, 2005).

Ders dağıtım programlarının optimum seçimi ile ilgili literatür taraması yapıldığında; seçmeli ve zorunlu derslerin en uygun seçilmesi (Barnes vd., 1991; Takeshita ve Maeda, 1991; Miller, 1996; Dağdeviren, 2007; Ersöz vd., 2011 ve Kutlu vd., 2012) ve ders dağıtım programlarının yazılımına ait yukarıda ifade edilen çalışmalar yer almasına rağmen eğitim kurumlarının başlıca sorunlarından olan ilgili eğitim kurumuna uygun ve verimli ders dağıtım programının ÇKKV yöntemleri ile seçimine ait çalışmalara rastlanmamıştır.

Eğitim kurumlarında ders dağıtım programı hazırlanırken dikkat edilmesi gereken hususlar şunlardır (Ateş ve Kestane, 2014);

1. Herhangi bir derslikte derslerin çakışmaması
2. Aynı derslikte teorik ve pratik derslerin çakışmaması
3. Öğretim elemanının değişik şubelere ait derslerinin çakışmaması
4. Öğretim elemanına yüklenecek ders yükünün dengeli olması
5. Şubelere yüklenecek ders yükünün dengeli olması
6. Dersliklerin öğrenci sayılarına uygun olması
7. Dersliğin atanan ders için donanım açısından uygun olması
8. Herhangi bir şubede sayısal derslerin aynı gün için belli sayıdan fazla olmaması
9. Bir derse ait teorik derslerin pratik derslerinden önce gelmesi
10. Öğretim elemanlarının resmi kurumlarda ki işlerini yapabilmeleri için uygun zamanın ayrılmasıdır.

Çalışmanın uygulama bölümünde geçen AHP yöntemi, karar problemlerine ait kriterlerin ve alternatiflerin karşılıklı kıyaslanması ve sonuçlarının belirli bir hiyerarşi içinde belirtilmesinden oluşmaktadır. Bu çözüm yapısında problem daha küçük kısımlara bölünerek, kriterlere göre alternatiflerin karşılaştırıldığı mantıksal bir çözüm süreci işletilmektedir (Saat, 2000:151).

AHP yönteminin en öncelikli aşaması amacın açıkça ifade edilmesidir. Bazen bu amaç birden çok alt amacı içine alabilir. Karar probleminin yapısına göre kriterler alt amaçlar olarak görülebilir. AHP yönteminde, karar vericiler tarafından tespit edilen kriterler kendi aralarında ikili kıyaslanmalıdır.

2000'lerin başlarında AHP yöntemi daha çok kişisel seçeneklerin optimum belirlenmesinde kullanılmıştır. Bunlardan bazıları sıralandığında; üniversite son sınıf ve mezun grubunun en uygun iş ve eş seçiminde (Aytaç ve Bayram, 2002; Alpoğlu, 2003; Tüzemen ve Özdağoğlu, 2007), en uygun otomobil seçiminde (Güngör ve İşler, 2005)

ve en uygun mobil telefon seçiminde (Işıklar ve Büyüközkan, 2007) kullanılmıştır.

AHP yöntemi ile ilgili bireysel tercihlerin dışında bir kısım çalışmalar daha yapılmıştır. (Yetim, 2008) çalışmasında matematik öğretmenliği birinci sınıf öğrencilerinin bu programı seçmelerinde etkili olan unsurları AHP yöntemi ile değerlendirmiştir. (Özyörük ve Özcan, 2008) çalışmalarında Türkiye’de önemli bir pazar payına sahip bir otomotiv firmasında AHP yöntemi ile tedarikçi seçimi uygulaması gerçekleştirmişlerdir. (Aydın vd, 2009) çalışmasında Ankara için optimum hastane yer seçiminde AHP yöntemini kullanarak optimal çözüme ulaşmış ve araştırma sonuçlarını yetkililerle paylaşmıştır.(Erden ve Coşkun, 2010) çalışmalarında itfaiye istasyonunun optimum yer seçiminde kullanılan kriterlere ait ağırlıkların belirlenmesinde AHP yöntemini kullanmışlardır.(Arslan ve Güler, 2011) çalışmalarında kimyasal tanker taşımacılık işletmelerine ait pozitif ve negatif yönlerin belirlenmesinde SWOT analizi kullandıktan sonra tespit edilen kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi için AHP yöntemini kullanmıştır.

Çalışmada kullanılan bir diğer ÇKKV yöntemi QUALIFLEX (Qualitative Flexible) tir. Bu yöntem alternatifler arasından en uygun olanının belirlenmesine yönelik karar problemlerini çözmek için kullanılır. Bu metot ilk olarak Paelinck tarafından 1976’da geliştirilmiştir. Paelinck çalışmasında Lagreze’nin permütasyon metodunu genel hale getirmiştir (Chen vd., 2013, Wang vd., 2015). Bu yöntemin özellikle tercih edilmesinin nedeni; karar verme sürecinde hem nicel hemde nitel verileri aynı zamanda değerlendirebilmesindendir (Zhang & Xu, 2015).

Literatürde QUALIFLEX yöntemi ile çözümlenmiş bir kısım karar problemi çalışmalarına rastlanmıştır. Aşağıda bunlardan bir kaçısı sıralanmıştır.

(Alinezhad ve Esfandiari, 2012) çalışmalarında bir hidro elektrik barajı için optimum yer seçiminde VIKOR ve QUALIFLEX yöntemlerini ayrı ayrı kullanmışlar ve elde edilen sonuçları karşılaştırarak optimum çözümü yetkililer ile paylaşmışlardır.(Chen ve Tsui, 2012) çalışmalarında tıbbi karar problemi için sezgisel bulanık QUALIFLEX yöntemini uygulamışlardır.

(Chen vd., 2013) çalışmalarında bulanık QUALIFLEX yöntemini geliştirmişler ve tıbbi karar probleminde uygulayarak optimum sonuçlar elde etmeyi başarmışlardır.

(Wang vd., 2015) çalışmalarında bulanık karar durumlarını içeren karar problemlerinde bulanık QUALIFLEX yöntemini önermişlerdir. Ayrıca önerdikleri yöntem ile tıbbi karar probleminde optimum sonuçlar elde etmişlerdir.

(Xue vd., 2016) çalışmalarında dilsel kelime kümeleri ile genişletilmiş QUALIFLEX yöntemini geliştirerek, bütünleşmiş dilsel yaklaşımını bir işletmenin robot seçiminde kullanmışlardır. (Işık ve Adalı, 2016)

çalışmalarında ise QUALIFLEX yöntemini bir işletmenin ihtiyacı olan sigorta şirketinin belirlenmesinde kullanmışlardır.

3. Uygulama: Eğitim Kurumları Karar Problemlerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Çözümü

Bu çalışmaya ait uygulama, Düzce ili merkezde bulunan bir ortaöğretim kurumunda gerçekleştirilmiştir. Uygulama bu eğitim kurumunun ihtiyacı olan en verimli ders dağıtım programının seçilebilmesi için yapılmıştır. İlgili eğitim kurumunda hali hazırda ders dağıtım işinin belli bir paket program dâhilinde yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle öğretim elemanlarının ve öğrencilerin sıklıkla ders dağıtım programı ile ilgili sorun yaşadığı bilinmektedir.

Kurum yöneticileri ile ilgili kaynaklar taranarak problemi oluşturan asıl nedenler tespit edilmiş ve amaç belirlenmiştir. Ardından karar verici olarak kabul edilen yöneticilerin görüşleri doğrultusunda en verimli ders dağıtım programının seçiminde dikkate alınan kriterlerinin puanlanması yapılmıştır. Bu puanlamaya göre ilk beş kriter seçilmiştir.

3.1. Materyal ve Metot

Çalışma, AHP ve QUALIFLEX yöntemleri ile eğitim kurumlarında en verimli ders dağıtım programının seçilmesi üzerine kurgulanmıştır. En verimli ders dağıtım programının seçimi probleminin kriterleri ve alternatifleri ilgili eğitim kurumunun karar verici konumundaki yöneticileri ile belirlenmiştir.

Kriter ve alternatifler AHP ve QUALIFLEX yöntemlerinin analiz aşamaları dikkate alınarak karşılıklı olarak kıyaslanmış ve tutarlı veriler elde edilmiştir. Optimum çözümün bulunması amacı ile oluşturulan modelin analizinde Microsoft Excel ve Super Decission programları kısmen kullanılmıştır.

Karar Problemine Ait Kriterler

K1: Destek hizmetleri hızı ve kalitesi (100 üzerinden puan)

K2: Fiyat (TL)

K3: Danışmanlık Bedeli (TL)

K4: Olgunlaşma Süresi (Yıl)

K5: Fonksiyon çeşitliği (100 üzerinden puan), olmak üzere beş adettir.

Karar Problemine Ait Alternatifler

A1: ASC

A2: Mebre

A3: Kâşif

A4: Bilsa

3.2. AHP ve QUALIFLEX Yöntemleri

Çalışmanın bu kısmında uygulama bölümünde yer alan karar probleminin analizinde kullanılan ÇKKV yöntemlerinin teorik olarak açıklanması yapılmıştır. Bu yöntemlerin analiz aşamalarının arka

planında matematiksel alt yapının olduğu dikkate alınmalıdır. Sırası ile gelen başlıklarda AHP ve nitel verilerin esnek bir yapıda nicel hale gelmesini sağlayan QUALIFLEX yöntemlerinin teorik olarak açıklaması yapılmıştır.

3.2.1. AHP Yöntemi

AHP yönteminin analiz aşamaları dikkatle incelendiğinde; kriter ve alternatiflerin karar vericilerin görüşleri doğrultusunda kıyaslandığı hiyerarşik bir sürecin var olduğu gözlemlenmektedir. Bu sürecin esasında ikili karşılaştırmalarla kriterlerin önem derecesi belirlenir ardından tüm alternatifler ilgili kriterler dikkate alınarak kıyaslanmaktadır (Triantaphyllou, 1995).

(Saaty, 1986) çalışması ile ilk olarak literatürde yer alan AHP yönteminin analiz aşamaları aşağıda sıralanmıştır (Kamal ve Harbi, 2001);

1- Problemin kendisi ve amacı açık bir biçimde ifade edilerek, ana ve alt kriterleri belirtilmelidir.

2- Alternatifler kriterlere göre karşılaştırılırken Tablo 1’ de belirtilen derecelendirme sistemi kullanılır. Elde edilen veriler Tablo 2’ deki ikili kıyaslama ölçeğine göre düzenlenir (Saaty, 1986).

3- Kriterlere ait karşılaştırma matrisi normalize edilirken sütun değerleri toplanır ve sütunlarda ki elemanlar elde edilen toplam değere bölünür.

4- Alternatif ve kriterlere ait normalize edilmiş matrislerin satırları ayrı ayrı toplanır ve öncelik vektör matrisleri oluşturulur.

5- Öncelik matrisinin satır değerleri karşılaştırma matrisinin sütun değerleri ile çarpılarak ağırlıklandırılmış matris elde edilir.

6- Ağırlıklandırılmış matrisin satır değerleri ayrı ayrı öncelik matrisine ait satır elemanlarına bölünür ve elde edilen matrisin satırlarının aritmetik ortalaması belirlenir. Böylece kriter ve alternatiflerin öncelikleri belirlenmiş olur.

7- Tutarlılık indeksi hesaplanırken öncelikle (CI) değerinin belirlenmesi şarttır (Saaty, 1990).

$$CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$$

CI: Tutarlılık İndeksi

8- Tablo 1’ de belirtilen Rassal tutarlılık değerleri ile CI değerinin değerlendirilmesi sonucunda tutarlılık göstergesi değeri elde edilir (Saaty, 1980: 21).

$$(CR = CI/R) \quad CR: \text{Tutarlılık Göstergesi}, \quad RI: \text{Rassallık Göstergesi}$$

AHP yönteminin esasında tutarlılık değeri 0.1’ den daha büyük olamaz. Eğer büyükse kriterlerin ikili karşılaştırma matrisi tekrar dikkatle incelenerek gerekli bir durum karşısında değişiklikler kaydedilir. Ardından ilgili aşamalar tekrarlanır.

Tablo 1. Ortalama Rassal Tutarlılık (RI) Tablosu

<i>N</i>	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
<i>RI</i>	0	0	0.58	0.9	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49	1.51	1.48	1.56	1.57	1.59

Kaynak: (Saaty, 1980)

Tutarlılık değeri eğer 0,1'den küçük hesaplanmışsa karar vericilerin kriterlerle ilgili kıyaslamalarının tutarlı olduğu söylenebilir (Saaty, 1990).

Tablo 2. Kriterlerin İkili Karşılaştırma Ölçeği

Değer	Tanım	Açıklama
1	Eşit ölçüde önemli	İkili karşılaştırmanın eşit olduğu kabulü
3	Daha az önemli	Bir işlemin diğerine göre biraz daha fazla tercih edilir olması
5	Kuvvetli ölçüde önemli	Bir işlemin diğerine göre çok daha fazla tercih edilir olması
7	Çok kuvvetli ölçüde önemli	Bir işlemin diğerine göre çok kuvvetli şekilde tercih edilir olması
9	Mutlak ölçüde önemli	Bir işlemin diğerine göre en yüksek derecede tercih edilir olması
2,4,6,8	Arada olan değerler	1-3,3-5,5-7,7-9 arasında ki değerlerler
Tersleri	Tersi Karşılaştırmal	

Kaynak: (Saaty, 1986)

3.2.2. QUALIFLEX Yöntemi

QUALIFLEX yönteminde alternatiflere ait bütün muhtemel permütasyonlar dikkate alınır ve her bir kriterine göre alternatifler tek tek ikili kıyaslanır. Sonra her permütasyon esas alınarak alternatiflere ait uyum/uyumsuzluk indeksleri bulunur. Son aşamada bu indeksleri maksimum yapan optimum permütasyon belirlenir. Optimum permütasyonda bulunan alternatiflere ait sıralama göz önünde bulundurularak optimum alternatif seçilir (Martel & Matarazzo, 2005; Alinezhad & Esfandiari, 2012).

QUALIFLEX yönteminin analiz aşamaları aşağıda belirtildiği gibidir;

1. Adım: ilgili karar problemine ait temel veri matrisi ifade edilir.
2. Adım: Alternatif sayılarına göre muhtemel permütasyon sayısı bulunur. Ayrıca her bir alternatif kriterler bazında sıralanır.
3. Adım: Tüm olası permütasyonlar sırası ile yazılır ve bu permütasyonlara ait uyum/uyumsuzluk indeksleri hesaplanır.

4. Adım: Her bir kritere ait ağırlıklar ifade edilir.
5. Adım: Her bir muhtemel permütasyon için ağırlıklı uyum/uyumsuzluk indeksleri hesaplanır.
6. Adım: Tüm permütasyonlara ait genel uyum/uyumsuzluk indeksleri bulunur ve tablo halinde ifade edilir. Bu tablonun incelenmesinden en büyük değere sahip permütasyon belirlenir. Bu permütasyona ait sıralama nihai sıralama olarak kabul edilir.

3.3. AHP Yöntemi ile En Verimli Ders Dağıtım Programının Belirlenmesi

AHP yöntemine göre alternatifleri kriterler çerçevesinde değerlendirebilmek için çalışmanın 3.2.1. kısmında ayrıntılı olarak açıklanan analiz adımları dikkatle uygulanmalıdır. Sırası ile yöntemin anali aşamaları aşağıda ifade edilmiştir.

1. Adım: Temel Veri Setinin Belirtilmesi

Tablo 3. Temel Veri Seti

	K1 Destek Hizmetleri Hızı ve Kalitesi (100 Üzerinden Puan)	K2 Fiyat (TL)	K3 Danışmanlık Bedeli (TL)	K4 Olgunlaşma Süresi (Yıl)	K5 Fonksiyon Çeşitliği (100 Üzerinden Puan)
A1 (ASC)	70	1750	150	13	65
A2 (Mebre)	60	1000	350	20	80
A3 (Kâşif)	50	750	500	15	50
A4 (Bilsa)	80	1500	450	30	70

İlgili kurumun ihtiyacı olan ders dağıtım programlarına ait toplanan veriler ve alternatiflerin kriterler karşısında sergiledikleri performans değerleri Tablo 3’de gösterilmiştir. Tablo 3’ de, örneğin; A3 (Kâşif) alternatifine ait K3 (Danışmanlık bedeli) performans değerinin 500 TL olduğunu ifade edilmiştir. Ayrıca Tablo 3’de her bir kritere ait birimler belirtilmiştir. Karar vericiler K1 ve K5 kriterlerine göre alternatifleri değerlendirirken ilgili kriterlerin belirli standartlara göre birimlerinin olmaması nedeni ile 100 üzerinden puanlama yapmışlar ve ortalamalar alınarak elde edilen değerler ilgili tabloda belirtilmiştir.

2. Adım: Kriterlerin İkili Karşılaştırılması

AHP yönteminde kriterlerin karşılıklı kıyaslanmasını içeren matris Tablo 4’ te ifade edildiği gibidir.

Tablo 4. Kriterlerin Karşılaştırılması

	K1	K2	K3	K4	K5
K1	1.000	0.200	0.333	0.500	1.000
K2	5.000	1.000	3.000	5.000	7.000
K3	3.000	0.333	1.000	3.000	2.000
K4	2.000	0.200	0.333	1.000	2.000

K5	1.000	0.142	0.500	0.500	1.000
----	-------	-------	-------	-------	-------

Tablo 4’ te örneğin; K2 kriterinin K4 kriteri karşısında performansının kuvvetli ölçüde önemli olduğu belirtilmiştir.

3. Adım: Kriter Değerlerinin Normalize Edilmesi

Sütun toplamına göre kriterlerin normalize edilmiş değerleri Tablo 5’ te belirtilmiştir.

Tablo 5. Sütun Toplamına Göre Normalize Edilmiş Kriter Değerleri

	K1	K2	K3	K4	K5
K1	0.083	0.106	0.064	0.050	0.076
K2	0.416	0.533	0.580	0.500	0.538
K3	0.250	0.177	0.193	0.333	0.153
K4	0.166	0.106	0.064	0.100	0.153
K5	0.083	0.075	0.096	0.050	0.076

4. Adım: Kriter Ağırlıklarının Belirtilmesi

Tablo 6’ da kriterlerin ayrı ayrı ağırlıkları ifade edilmiştir.

Tablo 6. Kriterlerin Ağırlıkları

K1	0.075
K2	0.516
K3	0.217
K4	0.115
K5	0.077

Yukarıda belirtilen hesaplamalar neticesinde tutarlık indeksinin 0.0298 olduğu görülmüştür. Bu değer 0.1 den küçük olduğundan karar vericilerin kriterler hakkında yaptıkları değerlendirmelerin tutarlı olduğu söylenebilir. Ayrıca Tablo 6’ da, elde edilen bulgulara göre ağırlıkların farklı ve toplamının 1.000 olması kriterlerin belirli bir önem sırasında değerlendirildiğinin göstergesi olarak kabul edilir.

5. Adım: Alternatiflerin Kriterler Bazında Sıralanması

Tablo 7. Alternatiflerin Kriterlere Göre Sıralanması

Alternatifler	Değerleri	Nihai Sıralaması
A1 (ASC)	0.177	4.
A2 (Mebre)	0.293	2.
A3 (Kâşif)	0.326	1.
A4 (Bilsa)	0.204	3.

Tablo 7’den anlaşılacağı üzere AHP yöntemine göre 0.326 değeri ile birinci sırada A3(Kaşif) programı ve 0.293 değeri ile ikinci sırada A2

(Mebre) programı çıkmıştır. Diğerleri sırası ile A4 (Bilsa) ve A1 (ASC) programlarıdır.

3.4. QUALIFLEX Yöntemi ile En Verimli Ders Dağıtım Programının Belirlenmesi

Tüm ÇKKV yöntemlerinde olduğu gibi QUALIFLEX yönteminde de temel veri seti öncelikle ifade edilmeli ve çalışmanın 3.2.2 kısmında açıklanan analiz aşamaları hatasız uygulanmalıdır. Aşağıda sırası ile QUALIFLEX yönteminin analiz aşamaları belirtilmiştir.

1. Aşama: Temel Veri Setinin Açıkça Ortaya Konması

Tablo.8 QUALIFLEX Yöntemi İçin Temel Veri Seti

	K1 Destek Hizmetleri Hızı ve Kalitesi (100 Üzerinden Puan)	K2 Fiyat (TL)	K3 Danışmanlık Bedeli (TL)	K4 Olgunlaşma Süresi (Yıl)	K5 Fonksiyon Çeşitliği (100 Üzerinden Puan)
A1 (ASC)	70	1750	150	13	65
A2 (Mebre)	60	1000	350	20	80
A3 (Kâşif)	50	750	500	15	50
A4 (Bilsa)	80	1500	450	30	70

Tablo 8 incelendiğinde K1 ve K5 kriterlerine göre alternatiflerin karar vericiler tarafından 100 üzerinden puan vererek değerlendirme yaptıkları anlaşılmaktadır. K3 danışmanlık bedelinin yıllık olarak TL cinsinden alındığı ve K4 olgunlaşma süresinin ise ilgili ders dağıtım programının kaç yıllık olduğu Tablo 8’den anlaşılmaktadır. Ayrıca temel veri setinden yola çıkarak temel karar matrisi X elde edilir.

$$X = \begin{bmatrix} 70 & 1750 & 150 & 13 & 65 \\ 60 & 1000 & 350 & 20 & 80 \\ 50 & 750 & 500 & 15 & 50 \\ 80 & 1500 & 450 & 30 & 70 \end{bmatrix}$$

X karar matrisi Tablo 8’deki verilerin matrise dönüştürülmüş halidir. Bu matrisin satırları alternatifleri, sütunlarında kriterleri temsil etmektedir.

2. Aşama: Alternatiflere Göre Muhtemel Permütasyon Sayısının Bulunması ve Kriterlere Göre Alternatiflerin Sıralanması

$A_i = \{A1, A2, A3, A4\}$ $s(A_i) = 4$ ise $4! = 24$ adet muhtemel permütasyon vardır.

Tablo 9. Kriterlere Göre Alternatiflerin Sıralanması

	K1	K2	K3	K4	K5
A1	2	4	1	4	3
A2	3	2	2	2	1
A3	4	1	4	3	4

A4	1	3	3	1	2
----	---	---	---	---	---

Tablo 9 incelendiğinde örneğin; K2 kriterine göre A3 alternatifinin birinci olduğu anlaşılmaktadır.

3. Aşama: Tüm olası permütasyonların sırası ile yazılması ve permütasyonların uyum/uyumsuzluk indekslerinin hesaplanması

$$P_1 = A1 > A2 > A3 > A4$$

.....

.....

.....

$$P_{24} = A4 > A1 > A3 > A2$$

Şeklinde 24 adet muhtemel permütasyon yazılır. Ardından bu permütasyonlara ait uyum/uyumsuzluk indeksleri hesaplanır ve tablo olarak ifade edilir. P1 için uyum/uyumsuzluk indeks değerleri Tablo 10'da ifade edilmiştir.

Tablo 10. (P1) için Uyum/Uyumsuzluk İndeks Değerleri Tablosu

	K1	K2	K3	K4	K5
$I_j^{-1}(A1, A2)$	-1	-1	1	1	1
$I_j^{-1}(A1, A3)$	-1	-1	1	1	-1
$I_j^{-1}(A1, A4)$	1	-1	1	1	1
$I_j^{-1}(A2, A3)$	-1	-1	1	-1	-1
$I_j^{-1}(A2, A4)$	1	1	1	1	-1
$I_j^{-1}(A3, A4)$	1	1	-1	1	1

Tablo 10'da ifade edilen P1 permütasyonuna göre alternatif sıralamasına dikkat edilerek kriterlere göre alternatiflerin önceliklerinin belirtilmesidir. Örneğin; Tablo 9'da K1 kriterine göre A1 alternatifinin A2 alternatifine göre değerleri sırası ile 2 ve 3 tür. P1 permütasyonunda A1 > A2 tür. Ancak 2, 3 ten küçük olduğundan permütasyon sıralaması ile aynı sıralamada değildir. Bu nedenle Tablo 10'da (-1) yazılmıştır. Eğer sıralama uygun olsaydı (1) ve alternatifler ilgili kritere göre eşit iseler (0) yazılmalıdır.

4. Aşama: Her Bir Kriter Ait Ağırlıkların Belirlenmesi

Kriterler eşit ağırlıkta olmadığından, analizlerin güvenilirliği açısından ve ilgili kurumun verimliliği bakımından kriterlerin farklı ağırlıklarda hesaplanmaları öngörülmüştür. Bu çalışmada ağırlıklar AHP yöntemi sonuçlarından alınmıştır. Aşağıda ağırlıklara ait alınan sonuçlar Tablo 11'de ifade edilmiştir.

Tablo. 11 AHP Yöntemi Kriter Ağırlıkları Sonuçları

K1	0.075
K2	0.516
K3	0.217

K4	0.115
K5	0.077

5. Aşama: Ağırlıklı Uyum/Uyumsuzluk İndekslerinin Bulunması

Tablo. 12 Ağırlıklı Uyum/Uyumsuzluk İndeksleri Tablosu

	$I_1^1(A_i, A_i^1)$	$I_2^1(A_i, A_i^1)$	$I_3^1(A_i, A_i^1)$	$I_4^1(A_i, A_i^1)$	$I_5^1(A_i, A_i^1)$
P_1	0	-1.032	0.864	0.46	0
...	...	...	...	...	...
P_{24}	...	...	...	...	...

Tablo 12'deki değerlerin hesaplanmasında örneğin; tablo 10 daki 2.sütun toplamı ile Tablo11 deki 2.satır değeri çarpılarak elde edilmiştir. Ayrıca Tablo 12'nin birinci satırındaki elemanların toplamı da genel uyum/uyumsuzluk indeksi değeri olan 0.292 değeridir. Aşağıda Tablo 13' de genel uyum/uyumsuzluk indeks değerleri ifade edilmiştir.

Tablo 13. Genel Uyum/Uyumsuzluk İndeks Değerleri Tablosu

	P1	P2	P3	P4	P5	P6	P7	P8
I_v	0.292	-0.698	0.018	-1.944	0.512	-1.85	0.358	0.136
	P9	P10	P11	P12	P13	P14	P15	P16
I_v	-0.296	1.866	1.266	1.796	0.954	1.936	0.202	-1.118
	P17	P18	P19	P20	P21	P22	P23	P24
I_v	1.73	-0.136	0.558	0.028	0.78	-0.206	-0.654	-0.736

Tablo 13 incelendiğinde pozitif ve negatif değerlerden oluştuğu gözlemlenmektedir. Pozitif değerlerin uyum, negatif değerlerinde uyumsuzluk içerdiği açıktır. İlgili tabloda 24 permütasyon değerinden en büyük olanının 1.936 olduğu görülmektedir. Bu değer P_{14} permütasyon sıralamasından kaynaklanmaktadır.

3.5 Bulgular ve Yorumları

Çalışmada yer alan karar probleminin analiz sonuçlarının güvenilirliği açısından uygulama iki farklı ÇKKV yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. AHP yönetimi ile yapılan değerlendirmeler sonucunda alternatiflere ait çıkan öncelik sıralaması $A_3(Kâşif)$, A_2 (Mebre), A_4 (Bilsa) ve A_1 (ASC) olmuştur. Çalışmanın diğer ÇKKV yöntemi olan QUALIFLEX yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonucunda da P_{14} permütasyon değerinin (1.936) diğer permütasyon değerlerinden daha büyük olarak çıkması, P_{14} sıralamasının optimum sonuç olarak değerlendirilmesi için yeterlidir. P_{14} sıralamasının $A_3 > A_2 > A_4 > A_1$ olması, birinci sırada $A_3(Kâşif)$, ikinci sırada A_2 (Mebre), üçüncü sırada A_4 (Bilsa) ve dördüncü olarak A_1 (ASC) programının sıralandığını gösterir.

Birbirinden farklı iki ÇKKV yöntemi ile yapılan hesaplamalar neticesinde alternatiflere ait sıralamanın aynı çıkması analizlerin güvenirliği açısından önemlidir.

İlgili eğitim kurumu gerçekleştirilen analiz sonuçlarına bağlı kalarak program tercihinde bulunursa hali hazırdaki sıkıntılarının orta vadede çözülmesi beklenmektedir. Fakat uzun vadede çok kalıcı çözümlerin oluşacağını zaman gösterecektir. Çünkü danışmanlık hizmetleri ve destek hızı gibi unsurlar teslimattan sonraki yıllarda kendini gösterecek ve kurum ile ilişkilerde etkili olacaktır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Son zamanlarda yaşanan olaylar incelendiğinde eğitim kurumlarının git gide daha karmaşık karar problemleri ile karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. Ancak eğitim kurumlarının yapısına göre karşılaşılan karar problemleri farklılık göstermektedir. Bu çalışmada, eğitim kurumlarında sıklıkla yaşanan ders dağıtım programı seçimi probleminin ÇKKV yöntemleri ile değerlendirilmesine yer verilmiştir.

Literatürde bu konuda çalışma yapılmış olması dikkate alınarak bu çalışmanın gelecek araştırmalara yol göstereceği düşünülmektedir.

Çalışmada oluşturulan “*En Verimli Ders Dağıtım Programının Belirlenmesi Modeli*” sayesinde ilgili eğitim kurumunda eğitim materyali seçimi, tedarikçi seçimi ve personel seçimi gibi konularda karar problemleri değerlendirilebilir.

İki ayrı ÇKKV yöntemi ile gerçekleştirilen analiz sonuçları karar vericilerle birlikte yorumlandığında; alternatif ders dağıtım programları arasından birinci sırada A3 (Kâşif), ikinci sırada A2 (Mebre), üçüncü sırada A4 (Bilsa) ve dördüncü sırada A1 (ASC) çıkmıştır.İlgili eğitim kurumu hali hazırda kısıtlı bir program kullanmaktadır. Ancak kurum yöneticileri hali hazırda ki dağıtım programından memnun olmadıklarından, en verimli olanın belirlenmesi için bu çalışma yapılmıştır. Sonuçlar ilgili kurumun yöneticileri ile paylaşılmıştır. Kuruma yapılan öneride, analiz sonuçları uygulandığı takdirde öğrenci ve öğretmenlerin ders programı ile ilgili sıkıntılarının en aza ineceği belirtilmiştir.

Bundan sonraki çalışmalarda oluşturulan modelin kriter ve alternatifleri değiştirilerek daha ayrıntılı sonuçlar elde edilebilir. Ayrıca son zamanlarda sıklıkla kullanılan bulanık mantık, genetik algoritma ve hibrit yaklaşımlar kullanılarak eğitim kurumlarının farklı karar problemleri için uygulamalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Alinezhad, A. and Esfandiari, N. (2012). Sensitivity Analysis in the QUALIFLEX and VIKOR Methods. *Journal of Optimization In Industrial Engineering*, 5(10), 29-34.

Arslan Ö., Güler N. (2011). Kimyasal Tanker İşletmeciliği İçin Stratejik Yönetim Modellemesi, *İTÜ Mühendislik Dergisi*, 10(1), 55-67.

Ateş A. M. ve Kestane Ö. (2014). Üniversiteler İçin Haftalık Ders Programı Hazırlama Yazılımı, *SDÜ Teknik bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Sayfa 1-11.

Atanak, M. M., Fatih, O. H. (2005). Genetik Algoritmalarla Ders Programı Hazırlama Otomasyonu Tasarımı. III. Otomasyon Sempozyumu, 11-12 Kasım, Denizli, 237-240.

Aydın Ö., Öznehir S. ve Akçalı E. (2009). Ankara İçin Optimal Hastane Yeri seçiminin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Modellenmesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2), 69-86.

Aytaç, S. ve Nuran B., (2002) “Üniversite Gençliğinin İş ve Eş Seçimindeki Etkin Kriterlerinin Analitik Hiyerarşi Süreci ile Analizi, İş, Güç, Endüstri ilişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C. 4, S. 2

Alpoğlu, T. (2003). Üniversite Gençliğinin İş Seçimi Probleminde Analitik Hiyerarşi Süreci, *Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, Ankara

Barnes, F. S., Nicholson, N. C., Marbury, C.H ve Lawsine, L. (1991). A One-Room Schoolhouse Plan for Engineering Education, *IEEE Transaction on Education*, 34(4), 303-309.

Bakır, M. A., Aksop, C. (2008). A 0-1 İnteger Programming Approach to a University Time tabling Problem. *Hacettepe Journal of Mathematics and Statistics*, 37, 41-55.

Beligiannisa, G., Moschopoulos, C. N., Kaperonis, G. P. and Likiothanassis, S. D. (2008). Applying Evolutionary Computation to the School Timetabling Problem: The Greek Case. *Computers & Operations Research*, 35(4), 1265-1280.

Causmaecker, P. D., Demeester, P. and Berghe, G. V. (2009). A decomposed metaheuristic approach for a real-world university timetabling problem. *European Journal of Operational Research*, 195, 307-318.

Chen, T. Y., Chang, C. H., and Lu, J. R. (2013). The Extended QUALIFLEX Method For Multiple Criteria Decision Analysis Based On Interval Type-2 Fuzzy Sets And Applications to Medical Decision Making. *European Journal of Operational Research*, 226, 615–625.

Chen, T. Y. & Tsui, C. W. (2012). Intuitionistic Fuzzy QUALIFLEX Method for Optimistic and Pessimistic Decision Making. *Advances in Information Sciences and Service Sciences (AISS)*, 4 (14), 219- 226.

Çayıroğlu, İ., Dizdar, E. N. (2006). Uzman Sistem Destekli On-Line Ders Yerleştirme Sistemi. *Teknoloji*, 9(4), 283-293.

Dağdeviren, M. (2007). Ders Seçimi Sürecinin Çok Amaçlı Karar Verme yöntemleri ile Bütünleşik Modellenmesi ve Bir Uygulama, ÇKKV Ders Ödevi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Daskalaki, S., Birbas, T. (2005). Efficient Solutions for a University Timetabling Problem through Integer Programming. *European Journal of Operational Research*, 160, 106-120.

Dasgupta, P., Khazanchi, D. (2005). Adaptive Decision Support for Academic Course Scheduling Using Intelligent Software Agents. *International Journal of Technology in Teaching and Learning*, 1(2), 63-89.

Deris, S., Omatu, S., Ohta, H., Saad, P. (1999). Incorporating Constraint Propagation in Genetic Algorithm for University Timetable Planning. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*, 12(13), 241-253.

Dimopoulou, M., Miliotis, P. (2004). An Automated University Course Timetabling System Developed In A Distributed Environment A Case Study. *European Journal of Operational Research*, 153, 136-147.

Daskalaki, S., Birbas, T., Housos, E. (2004). An Integer Programming Formulation for a Case Study in University Timetabling. *European Journal of Operational Research*, 153, 117-135.

Deris, S., Omatu, S., Ohta, H. (2000). Timetable Planning Using the Constraint- Based Reasoning. *Computers & Operations Research*, 27(9), 819-840.

Ersöz, F. M., Kabak, M. ve Yılmaz, Z. (2011). Lisansüstü Öğretimde Ders Seçimine Yönelik Bir Model Önerisi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi C. XIII, S II*.

Evren, R. ve Ülengin, F. (1992). Yönetimde Çok Amaçlı Karar Verme, İTÜ Yayınları, İstanbul.

Erden T., Coşkun M.Z. (2010). Acil Durum Servislerinin Yer Seçimi: Analitik Hiyerarşi Yöntemi Ve CBS Entegrasyonu, *İTÜ Mühendislik Dergisi*, 9 (6), 37-50.

Fernandes, C., Caldeira, J. P., Melicio, F., Rosa, A. C. (1999). High School Weekly Timetabling by Evolutionary Algorithms. *SAC '99*

Proceedings of the 1999 ACM symposium on Applied computing, 28 February - 2 March, San Antonio, TX, USA, 344-350.

Güngör, İ. ve Didar B. İ., (2005). Analitik Hiyerarşi Yaklaşımı İle Otomobil Seçimi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 1, S: 2, s. 21-33

Harmanşah, C., Seylan, N., Sözeri, V., Önal, A. (2011). Web Tabanlı Derslik Yerleştirme Sistemi. XVI. Türkiye'de İnternet Konferansı, 30 Kasım - 2 Aralık, İzmir.

Head, C., Shaban, S. (2007). A Heuristic Approach to Simultaneous Course/Student Timetabling. Computers and Operations Research, 34(4), 919-933.

İşıklar, G.ve Büyüközkan, G.(2007). Using Multi-Criteria Decision Making Approach to Evaluate Mobil Phone Alternatives, Computer Standards and Interfaces, 29, p. 265-274

Jat, S. N., Yang, S. (2009). A Guided Search Genetic Algorithm for the University Course Timetabling Problem. The 4th Multidisciplinary International Scheduling Conference: Theory and Applications (MISTA 2009), 12 August, Dublin, Ireland, 180-191.

Kutlu, B. S., Abalı, Y.A. ve Eren, T. (2012). Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri İle Seçmeli Ders Seçimi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 2.

Kohshori, M. S., Abade, M. S. (2012). Hybrid Genetic Algorithms for University Course Timetabling. IJCSI International Journal of Computer Science Issues, 9(2), 446-455.

Lee, J., Ma, S., Lai, L., F., Husueh, N., L., Fanjiang. Y. (2005). University Timetabling through Conceptual Modeling. International Journal of Intelligent Systems, 20, 1137- 1160.

Martel, J.M., Matarazzo, B., (2005). Multiple Criteria Decision Analysis: State of the Art Surveys. Other outranking approaches, Springer Science Business Media, Inc., 199-201

Mir Hassan, S. A. (2006). A Computational Approach to Enhancing Course Timetabling With Integer Programming. Applied Mathematics and Computation 175, 814-822.

Miler, J. E. (1996). Mistakes to Avoid in the Introduction of Compressed Video, S/G CSE Bulletin, 28, 150-152

Özyörük B., Özcan C.E. (2008). Analitik Hiyerarşi Sürecinin Tedarikçi Seçiminde Uygulanması: Otomotiv Sektöründe Bir Örnek,

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,13 (1), 133-144.

Paelinck, J.H.P. (1976). Qualitative Multiple Criteria Analysis, Environmental Protection and Multiregional Development. Papers of the Regional Science Association, 36, 59–74.

Saat, M. (2000).Çok Amaçlı Karar Vermede Bir Yaklaşım: Analitik Hiyerarşi Yöntemi,Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, s.149-162.

Wang, C., Wang, S., Wang, T. (2010). Research Of University Timetable Problem Based On Genetic Algorithm. IEEE, 4-6 December, Hangzhou, China, 5294-5297.

Takeshita, T. ve Maeda, K. (1999). An Integrated Web Computing Application for Tasks Related to Course Selection and Registration, Information and Software Technology, 41, 995-1004

Tuş, I.(2016).Sigorta Şirketi Seçim Probleminde QUALIFLEX ve ORESTE Yöntemleri, Alphanumeric Journal, Volume 4, Issue 2.

Tüzemen, A.ve Aşkın Ö., (2007). Doktora Öğrencilerinin Eş Seçiminde Önem Verdikleri Kriterlerin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Belirlenmesi, Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 21, S. 1, s.215-232

Xue, Y. X., You, J. X., Zhao, X. and Liu, H. C. (2016). An Integrated Linguistic MCDM Approach for Robot Evaluation and Selection with Incomplete Weight Information. International Journal of Production Research, DOI: 10.1080/00207543.2016.1146418

Wang, J. C., Tsao, C. Y. & Chen, T. Y. (2015). A Likelihood-Based QUALIFLEX Method With Interval Type-2 Fuzzy Sets For Multiple Criteria Decision Analysis. Soft Computing, 19, 2225–2243.

Yetim S. (2008). Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programı Birinci sınıf Öğrencilerinin Bu Programı seçmelerinde Etkili Olan Öncelikli Faktörlerin AHP Metodu ile Analizi, Kastamonu Eğitim Dergisi, 16 (2), 589-606.

POLİS MEMURLARININ TATİL ALIŞKANLIKLARI: GAZİANTEP ÖRNEĞİ

Holiday Habits of Police Officers: Gaziantep Example Summary

Atıncı OLCAY*Eşref AYMüjdat ERTÜRK*****

9. Giriş

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kolluk kuvvetlerinden birisi olan Emniyet Genel Müdürlüğü çalışanlarının çalışma koşulları, iş yoğunlukları ve çalışma süreçlerindeki zorluklar genel olarak bilinmektedir. Polislik mesleği, doğası gereği memurun ruh halini olumsuz etkileme potansiyeli yüksek olan bir meslektir(Kamu Denetçiliği Kurumu, 2014).

Her çalışan insan gibi polis memurlarında yılın belirli dönemlerinde yoğun geçen yılın yorgunluğunu ve yüklendikleri stresi atmak ve yeterince vakit ayıramadıkları aileleriyle birlikte zaman geçirmek için tatile ihtiyaç duymaktadırlar.

Tatil; hafta sonu, bayram ve yıllık izinlerde oluşan boş zamanlarda gerçekleştirilen aktiviteleri kapsamaktadır (Kurar ve Baltacı, 2014: 44). Tatil, çalışılmayan ve başkalarının menfaatine herhangi bir faaliyetin yapılmadığı boş zaman olarak da ifade edilir. Ayrıca tatiller günlük yaşam yapısının aksine mekân sınırlamasının olmadığı eğlenceli, hoş zamanların geçirildiği güzel anlar olarak nitelendirilir. Urry'nin (1996) tatiller, bazı açılardan gerekli olmayan faaliyetlerdir tanımlamasına rağmen, tüketiciler tatilde günlük yaşamın dışında çok farklı eğlenceli tecrübeler edineceklerini düşünmektedirler. Bu gibi nedenlerden dolayı zorunluluk olmasa da birçok insan, yılda en az bir kez tatile gitmeye gayret göstermektedir (Gram, 2005: 2).

Bu konudaki benzer çalışmalar daha çok polis memurlarının tükenmişlikleri, iş doyumları, serbest zaman geçirme alışkanlıkları ile iş performanslarına odaklanmıştır (Savery vd., 1993; Kop vd., 1999; Yeniçeri, 2000; Ayan, 2009; Şeker ve Zırhlıoğlu, 2009; Ekici vd., 2010; Arı, 2011; Sünger, 2013; Kılıç, 2013; Yıldız ve Kula, 2014; Aydılek ve Bilge, 2015).

Türkiye'de yaklaşık 230.000 polis memuru görev yapmaktadır. Polis memurlarının tatil süreleri ve tatil alışkanlıkları dikkate alınarak hazırlanıp sunulan turistik mal ve hizmetlerin, hem turizm işletmelerinin karlılıklarına olumlu etki edeceği, hem de polis memurlarının turizm hareketlerine katılımının arttırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü'nde görevli

* Doç. Dr., Gaziantep Üniversitesi Turizm Fakültesi, olcay@gantep.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Anadolu Üniversitesi Turizm İşletmeciliği A.B.D., esrefay@gmail.com

*** Dr., Girne Öğretmenevi Müdür Yardımcısı, mujdate26@gmail.com

polis memurlarının tatil alışkanlıkları belirlenmeye çalışılmış ve bu alışkanlıklarının hangi değişkenlerden etkilendiği araştırılmıştır.

Boş Zaman, Tatil ve Turizm Kavramları

Boş zaman, kavram olarak zihinde geniş bir anlam ifade etmekte ve faydaları ile hoş duygular ve memnuniyet hissi içeren, kişisel doyumu artıran insan hayatının özel bir alanıdır şeklinde tanımlanmaktadır (Stewart, 1998: 391; WLA, 2001: 24). Boş zaman, günlük yaşamın gerekliliklerinin yerine getirilmesinden sonra arta kalan zaman olarak tanımlanırken zaman ögesi açısından konuya yaklaşıldığı görülmektedir (Demir ve Demir, 2006: 36). İnsanların boş zamanları bilim ve teknolojiye bağlı gelişmelere bağlı olarak da artmakta, işte harcadıkları zaman da azalmaktadır (Ekici vd., 2010: 31). Bu durum da insanların boş zamanlarını değerlendirme ihtiyacını doğurmuştur.

Boş zaman faaliyetlerine katılan kişilerde davranış değişiklikleri meydana gelir, kişisel olarak olumlu gelişmeler kaydeder ve sağlıklı bir duygu yaşantısı elde eder. Yer değiştirme kişiler üzerindeki baskıyı azaltır ve olumlu psikolojik sonuçlar doğurur (Lieber ve Fesenmaier, 1983: 2).

Dünyada meydana gelen hızlı değişimler, çalışanların geleceklerine yönelik kaygılarını arttırmaktadır. Bu kaygıların yanında; büyük şehir yaşantısının zorlukları, gürültü, trafik, kirli hava gibi problemler insanların çok çabuk tükenmelerine ve motive olamamalarına neden olmaktadır (Ekinci ve Ekici, 2003: 1).

Bir polis memuru yılda ortalama 52 gün tatil yapabiliyorken bir devlet memuru ise ortalama 119 gün tatil yapmaktadır. Ayrıca bir memur günde 8 saat çalışırken bir polis memuru ise ortalama 12 saat çalışmaktadır. Yıl bazında bir hesaplama yapıldığında, bir polis memuru yılda 3756 saat çalışırken diğer memurların 1968 saat çalıştığı ortaya çıkmaktadır (Aydilek ve Bilge, 2015: 170). Türkiye’de polis memurları verilen ek görevler hariç, 23 ilde haftalık 50 saatin üzerinde, 40 ilde ise 45-50 saat arasında çalışmaktadırlar. Tüm illerde haftalık ortalama çalışma süreleri ise 47,61 saattir. Bu oran bazı Avrupa Birliği ülkelerinde (Almanya, Fransa, Danimarka, İspanya, İsveç ve İtalya) haftalık 40 saatti aşmamaktadır (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2014).

Polis memurları üç alanda hizmet vermektedirler. Birincisi suç ve suçluyla mücadele ve kanunların uygulanması ikincisi toplumsal düzenin sağlanması (komşular arası ilişkiler, trafik, gürültü, vs.) üçüncüsü ise acil sağlık ve psikiyatrik olaylara yardımcı olmaktır (Ellison, 2004: 48). Ulusal güvenliğin sağlanması gibi önemli bir sorumluluklarının olması da polislerin stres düzeylerini arttırmaktadır (Arı, 2011: 14). Polis memurlarının çoğu, meslek yaşamlarının çok yoğun geçmesinden, düzensiz uyumalarından ve düzensiz beslenmelerinden, sosyal çevreleriyle ve en önemlisi de aileleriyle yeterli vakit geçirememelerinden kaynaklı fizyolojik ve psikolojik problemler yaşamaktadırlar (Cerrah ve Semiz, 2007: 110).

Maslow (1954), insan motivasyonunun temelinde yatan gerekçeleri ihtiyaçlara dayandırarak açıklamıştır. İhtiyaçlara ve bu ihtiyaçların karşılanması yönündeki istegin motivasyon üzerinde etkili olduğu ve davranışlara yön verdiği bir gerçektir (Abukan, 2014: 15). İnsan güdülenmesine ilişkin Maslow'un geliştirdiği beş basamaklı ihtiyaçlar hiyerarşisi yaşamsal alandan toplumsal alana doğru sıralandığından, ihtiyaçların karşılanmasına “fizyolojik ihtiyaçlar” olan birinci basamaktan başlanması gerekir. Hiyerarşi piramidinin en tepesinde bulunan “kendini gerçekleştirme” insanın potansiyelini ortaya koyma, hayatını dolu dolu yaşama gereksinimini ifade etmektedir. Bu ise boş zamanları değerlendirme yaşantısıyla aynı hisleri yansıtmaktadır (Ayan, 2009: 11).

Bazı gelişmiş ülkeler, çalışma saatlerini düşürerek hem işsizliğe çare olmayı hem de insanların yeni gelişmelere uyum sağlayabilecek zindeliğe erişerek farklı faaliyetlere zaman ayırmalarını sağlamayı hedeflemişlerdir (Yeniçeri, 2000: 12). Yıl boyunca çalışan insanların dinlenmek amacıyla katıldıkları turizm faaliyetleri, sanayi devrimi ile kitlesel seyahate imkân tanıyan ulaşım araçlarının gelişmesiyle kitlesel bir olgu haline gelmiştir (Karakaş ve Güngör, 2012: 158).

10. İlgili Araştırmalar

Bu bölümünde benzer çalışmalar ele alınmış ve bu çalışmalar aşağıda ana hatlarıyla gösterilmiştir.

Ekici ve diğerlerinin (2010) Muğla İl Emniyet Müdürlüğü personelinin boş zaman değerlendirme alışkanlıkları üzerine yapmış oldukları çalışmada, iş stresinden kurtulmak amacıyla boş zamanlarını aileleri ve arkadaşlarıyla birlikte evde veya açık hava, kır-piknik gezilerinde geçirdikleri ve böylece iş verimliliklerinin de arttığı ortaya konulmuştur.

Ayan (2009) yapmış olduğu çalışmada, Sakarya İl Emniyet Müdürlüğü il merkezinde görevli polis memurlarının serbest zaman değerlendirme alışkanlıklarını incelemiş ve polis memurlarının yoğun iş ortamının stresini atmak amacıyla boş zamanlarını en çok kitap, gazete okuyarak ve televizyon izleyerek geçirdiklerini ve herhangi bir turistik faaliyete katılmadıklarını ortaya koymuştur. Bununla beraber polis memurlarının görev yoğunluğundan dolayı çok fazla boş zamana sahip olmadıklarını da tespit etmiştir.

Pines ve Keinan'nın (2006) yapmış oldukları çalışmada ise polislerin tükenmişlikleri ile yaşadıkları stres arasındaki ilişkinin oldukça zayıf olduğu görülmüştür.

Filiz ve Özköleli'nin (2001) Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü birim elemanlarının boş zamanları üzerine

yaptığı çalışmada da polis memurlarının iş stresinden kurtulmak amacıyla boş zamanlarında gazete, kitap okudukları ve müzik dinledikleri ortaya konulmuştur.

Kop, Euwemaand ve Schaufeli (1999) Hollandalı polis memurları üzerinde yaptıkları çalışmada ise, insanlara hizmet sunan diğer memurluklara göre polis memurlarının daha yoğun stres altında çalıştıkları ve bu stresin şiddet kullanma eğilimlerini de arttırdığı ortaya konulmuştur.

Gaines ve Jermier (1983) polis memurlarının tükenmişlikleri ile ilgili ilk çalışmayı yapan araştırmacılarıdır. Bu çalışmada polis memurlarının hem duygusal hem de fiziksel olarak tükenmelerine neden olan çalışma koşulları üzerinde durulmuş ve polis memurlarının en çok ekonomik nedenlerden etkilendikleri ve özellikle evli memurların daha çok yıprandıkları görülmüştür.

Bununla beraber katılımcılarını polis memurlarının dışında öğrencilerin, öğretmenlerin ve devlet memurlarının oluşturduğu, boş zaman değerlendirme ve tatil alışkanlıkları konularının ele alındığı benzer çalışmalar ise şunlardır:

Karakaş ve Güngör (2012) Ankara TEDAŞ çalışanları üzerine yaptıkları çalışmada, memurların yarısının tatillerini turizm faaliyetlerine katılarak, boş zamanlarını ise kitap okuyarak, açık hava, kır piknik gezilerine katılarak ve spor yaparak geçirdikleri belirlenmiştir.

Sabbağ ve Aksoy (2011) Adıyaman Üniversitesi öğrenci ve çalışanları üzerine yaptıkları çalışmada, öğrenci ve çalışanların büyük çoğunluğunun oldukça fazla boş zamanlarının olmasına rağmen bunları yeterince verimli değerlendiremedikleri, bunun başlıca nedenlerinin de faaliyet imkânlarının ve tesislerin yetersizliği olduğu ortaya konulmuştur.

Özdağ ve arkadaşlarının (2009) devlet memurlarının boş zaman değerlendirmesi ile ilgili yaptıkları çalışmada; memurların sıkıntılarını azaltmak, dinlenmek, eğlenmek, sağlıklı olmak amacıyla ve mutluluk verici etkilerinden dolayı boş zaman değerlendirme etkinliklerine katıldıklarını saptamışlardır.

Erken (2008)'in öğretmenlerin serbest zamanlarında spor faaliyetlerine katılma durumlarının incelendiği çalışmada, öğretmenlerin dinlendirici olduğu için ve çalışma verimini arttırdığı için boş zamanlarında spor faaliyetlerine katıldıkları ortaya konulmuştur

Yetiş (2008)'in yaptığı araştırmada, kamu kurumu çalışanlarının çoğunluğun günde 3-4 saat boş zamanlarının olduğu, çalıştıkları kurumların boş zaman etkinliklerine yönelik tesislerinin yetersiz olduğu

ve işteki verimi arttıracakı düşüncesiyle daha fazla boş zaman etkinliklerine katılma isteklerinin olduğu tespit edilmiştir.

Terzioğlu ve Yazıcı'nın (2003) Atatürk Üniversitesi'nde yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin çok fazla boş zamanlarının olduğu, ancak bu zamanı çok etkin değerlendiremedikleri belirlenmiştir.

Arıkan ve Özköleli'nin (1998) Kredi Yurtlar Kurumu yurtlarında kalan öğrencilerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerine yönelik yapmış oldukları çalışmada, öğrencilerin boş zamanlarını kitap, dergi okuyarak ve müzik dinleyerek geçirdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada, Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü'nde görevli polis memurlarının boş zamanlarını değerlendirme biçimleri ile tatil alışkanlıklarının belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Emniyet teşkilatı, bir arada yaşayan insanlar arasında olması gereken huzur ve güven ortamının sağlanması ve oluşan düzenin korunması açısından önem arz etmektedir. Yoğun stres ve baskı altında görev yapan, önemli bir misyonu olan teşkilat çalışanlarının psikolojik olarak sağlıklı olmaları gerektiği göz ardı edilemez. Psikolojik olarak sağlıklı olmanın en önemli koşullarından biri de iş dışında kalan zamanlarda hoşya giden, yaparken haz duyulan faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir.

Araştırmada Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğünde görev yapan polis memurlarının boş zamanlarını değerlendirme şekilleri ile tatillerinin planlama ve gerçekleştirilmesi evrelerinde ne gibi etkenlerin ön plana çıktığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, polis memurlarının turizm hareketlerine katılımının arttırılması, böylece iş yoğunluğundan kaynaklı stresten kurtulabilmelerinin sağlanması açısından önemlidir.

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü'nde görevli polis memurları oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde çalışma evrenini oluşturan 3000 polis memuruna ulaşmak amacıyla hazırlanan anket formu Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü'nde görevli polis memurlarına dağıtılmıştır. Ancak anketlerin 755'i geri dönmüştür. Hatalı ve eksik doldurulan 245 anket çalışma dışı bırakılmış ve 510 anket ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Örneklem sayısının belirlenmesinde Barlett ve diğerlerinin (2001: 48) formülünden yararlanılmıştır. Buna göre;

$$n_0 = \frac{t^2 \cdot s^2}{d^2} n = \frac{n_0}{1 + n_0/N}$$

N: Evren büyüklüğü

n: Örneklem çapı

t: Güven düzeyine karşılık gelen tablo z değeri (0,05 için 1,96)

s: Evren için tahmin edilen standart sapma

d: Kabul edilebilir sapma toleransı

$$n_0 = \frac{1,96^2 \cdot 0,05^2}{0,05^2} = 384,16$$

$$= 350$$

$$n = \frac{384,16}{1 + 384,16/3987}$$

Sonuç olarak evreni temsil edebilecek örneklem büyüklüğü “350” olarak hesaplanmıştır. Buna göre, mevcut örneklem sayısının evreni temsil etme gücüne sahip olduğu anlaşılmıştır (Barlett vd., 2001: 48).

11. Bulgular

Bu çalışmadaki bulgular; araştırmaya ilişkin demografik ve tanımlayıcı bilgiler ile boş zaman değerlendirme ve tatil alışkanlıklarına ilişkin bulgular olmak üzere iki bölümde incelenmiştir.

Demografik ve Tanımlayıcı Bilgilere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan polis memurlarının cinsiyet, yaş, medeni durum, meslekteki yılı, ömrünün geçtiği yer, eğitim durumu ve gelir durumu özelliklerinin frekans ve yüzde değerleri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Polis Memurlarının Demografik ve Tanıtıcı Bilgilerinin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Cinsiyet	f	%
Erkek	485	95,1
Kadın	25	4,9
Yaş	f	%
25-30	148	29,0
37-42	99	19,4
31-36	96	18,8
19-24	80	15,7
43-48	73	14,3
49 ve üzeri	14	2,8
Medeni Durumu	f	%
Evli	350	68,6
Bekâr	160	31,4
Meslekteki Yılı	f	%
1 yıl ve altı	80	15,7
2-7 yıl	143	28,1
8-13 yıl	115	22,5
14-19 yıl	78	15,3
20 yıl ve üzeri	94	18,4
Ömrünün Geçtiği Yer (Yetiştği Çevre Türü)	f	%

İl Merkezi	265	52,0
İlçe Merkezi	162	31,8
Köy	83	16,2
Eğitim Durumu	f	%
Üniversite (4 yıllık)	250	49,0
Yüksekokul (2 yıllık)	243	47,6
Lisansüstü	7	1,4
Lise	5	1,0
Ortaokul	5	1,0
Gelir Durumu	f	%
2500-3000	51	10,0
3001-3500	333	65,3
3501-4000	101	19,8
4001 ve üstü	25	4,9

Not: N=510

Tablo 1’de görüldüğü üzere; araştırmaya katılan polis memurlarının %4,9’u kadın, %95,1’i erkektir. Yaş aralıklarına bakıldığında katılımcıların %29 ile en fazla 25-30 yaş aralığında, en az da %2,8 ile 49 ve üzeri yaşta oldukları görülmektedir. Polis memurlarının %68,6’sı evli, %31,4’ü ise bekârdır, Araştırmaya katılan polis memurlarının meslekte kaç yıldır çalıştıklarına bakıldığında %28,1’inin 2-7 yıl, %22,5’inin 8-13 yıl, %18,4’ünün 20 yıl ve üzeri, %15,7’sinin 1 yıl ve 1 yıldan az ve %15,3’ünün 14-19 yıl polis memuru olarak görev yaptığını görmekteyiz. Araştırmadaki polis memurlarının yetiştikleri çevre türüne baktığımızda %52’sinin il merkezinde, %31,8’sinin ilçe merkezinde ve %16,2’sinin köyde yetiştiği görülmektedir. Katılımcılar en çok %49 ile 4 yıllık üniversite mezunuyken, en az %1 ile ortaokul ve yine %1 ile de lise mezunudur. Katılımcıların %65,3’ü 3001-3500 TL., %19,8’i 3501-4000 TL., %10’u 2500-3000 TL. ve %4,9’u ise 4001 TL. ve üzerinde gelire sahiptir.

Polis Memurlarının Boş Zamanlarını Değerlendirme İle Tatil Alışkanlıklarının Tespitine İlişkin Bulgular

Bu bölümde polis memurlarının boş zaman değerlendirme ile tatil alışkanlıklarının tespitine ilişkin bulgulara ait frekans ve yüzde değerleri tablolar halinde gösterilmiştir.

Tablo 2 : Polis Memurlarının Boş Zaman ve Hafta Sonunu Değerlendirme Alışkanlıklarının Frekans ve Yüzde Dağılımları

Boş Zamanı Nasıl Değerlendirirler	f	%
Açık hava, kır, piknik gezilerine katılırim	155	30,4
Spor yaparım	82	16,1
Diğer	80	15,7
Sinema, konser, tiyatroya giderim	78	15,3

Kitap okurum	54	10,5
Kahvehaneye giderim	46	9,0
Resim, heykel, seramik çalışırım	8	1,6
El işleri yaparım	7	1,4
Hafta Sonunu Nasıl Değerlendirirler	f	%
Evde ailemle geçiririm	238	46,7
Ailemle piknik yerlerine giderim	91	17,8
Gaziantep'teki dinlenme ve eğlenme merkezlerine giderim	83	16,3
Köyüme giderim	44	8,6
Yakın olan tarihi yerlere giderim	24	4,8
Arkadaşlarla kahvehanede geçiririm	16	3,1
Diğer	14	2,7

Not: N=510

Tablo 2'ye göre polis memurlarının boş zamanlarında en çok %30,4'le açık hava, kır-piknik gezilerine katıldıkları, buna karşın en az %1,4 ile el işleri yaptıkları tespit edilmiştir.

Hafta sonlarınızı nasıl değerlendirirsiniz sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında en çok %46,7 ile evde ailemle geçiririm ve %17,8 ile ailemle piknik yerlerine giderim cevaplarının verildiği görülürken, %3,1 ile arkadaşlarla kahvehanede geçiririm ve %2,7 ile diğer cevapları en az verilen cevaplar olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Polis Memurlarının Düzenli Tatil Yapma Durumları, Turizm Faaliyetlerine Katılım Amaçları İle Ortalama Tatil Sürelerinin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Düzenli Tatil Yapma Durumları	f	%
Hayır. Yıllık olarak düzenli bir şekilde tatile gitmem	330	64,7
Evet. Yılda en az 1 defa tatile giderim	180	35,3
Turizm Faaliyetlerine Katılım Amaçları	f	%
Dinlenmek ve eğlenmek	272	53,3
Yeni yerler görmek	107	21,0
Deniz ve kumdan yararlanmak	62	12,1
Yeni kültürleri tanımak	28	5,5
Dini amaçlı	19	3,7
Sağlık amaçlı	10	2,0
Diğer	10	2,0
Spor amaçlı	2	0,4
Tatil Süresi	f	%
1-7 gün	159	31,2
8-14 gün	181	35,4
15-30 gün	161	31,6

Daha fazla	9	1,8
------------	---	-----

Not: N=510

Tablo 3'e göre polis memurlarının %64,7'sinin yıllık olarak düzenli bir şekilde tatile gitmediği, %35,3'ünün ise yılda en az 1 defa düzenli olarak tatile gittiği görülmektedir. Turizm faaliyetlerine en çok %53,3'le dinlenmek ve eğlenmek amaçlı katıldıkları, spor amaçlı turizm faaliyetlerine katılma durumlarının ise %0,4'le en az tercih ettikleri seçenek olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber polis memurlarının %35,4'ünün tatil süresinin 8-14 gün, %31,6'sının tatil süresinin 15-30 gün ve %31,2'sinin tatil süresinin 1-7 gün olduğu ve %1,8'inin ise tatil süresinin ise daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: Polis Memurlarının Tatil Kararlarını Vermede Etkili Olanlar, Tatil Konaklama ve Ulaşım Paketini Satın Alma Yolları, Tatillerini Geçirecekleri Bölge Tercihleri İle Tatile Giderken Tercih Ettikleri Ulaşım Aracının Frekans ve Yüzde Dağılımları

Tatil Kararını Vermede Etkili Olanlar	f	%
Ailecek karar verimiz	267	52,4
Tecrübelerimden faydalanırım	77	15,1
Arkadaş tavsiyesi	75	14,7
Eşim	58	11,4
Çocuklarım	19	3,7
Diğer	14	2,7
Konaklama ve Ulaşım Paketini Satın Alma Yolları	f	%
Eş dost tavsiyesi ile satın alırım	183	35,9
İnternette satın alırım	164	32,2
Doğrudan otelden satın alırım	95	18,6
Seyahat acentesinden satın alırım	66	12,9
Boş	2	0,4
Bölge Tercihi	f	%
Akdeniz	271	53,1
Ege	108	21,2
Karadeniz	54	10,6
Güney Doğu Anadolu	38	7,5
Marmara	18	3,5
İç Anadolu	16	3,1
Doğu Anadolu	5	1,0
Ulaşım Aracı	f	%
Kendi özel otomobilim	313	61,4
Otobüs	132	25,8
Uçak	54	10,6
Tren	9	1,8

Gemi	2	0,4
------	---	-----

Not: N=510

Tablo 4'e göre polis memurlarının %52,4'ü tatil kararlarını ailecek vermektedir. %15,1'i kendi tecrübelerinden faydalanarak tatil kararlarını verdiğini, %14,7'si tatil kararlarında arkadaşlarının tavsiyelerinin etkili olduğunu, %11,4'ü eşinin ve %3,7'si de tatil kararlarını vermede çocuklarının etkili olduğunu belirtmiştir.

Araştırmaya katılan polis memurları konaklama ve ulaşım paketini en çok %35,9'la eş dost tavsiyesiyle satın alırken, en az %12,9'la da seyahat acentesinden satın aldıkları tespit edilmiştir. Polis memurları tatillerinde %53,1'le en çok Akdeniz Bölgesini tercih ederken, %21,2'sinin Ege Bölgesini, %3,1'inin İç Anadolu Bölgesini ve %1'nin de Doğu Anadolu Bölgesini tercih ettiği görülmektedir. Ulaşım aracı olarak %61,4'le en çok kendi özel otomobillerini tercih ettikleri görülürken, %0,4'le en az gemiyle ulaşımı tercih ettikleri görülmüştür.

Tablo 5: Polis Memurlarının Yurt Dışına Çıkma İstekleri, Yurt Dışında En Çok Görmek İstenilen Şehir/Ülke İle Yurt İçinde En Çok Görmek İstenilen Şehirlerin Frekans ve Yüzde Dağılımları

İmkânınız olsa yurt dışına çıkmak ister miydiniz?	f	%
Evet	458	89,8
Kararsızım	29	5,7
Hayır	22	4,3
Boş	1	0,2

Not: N=510

Yurt Dışı

Şehir/Ülke	f	%	Şehir/Ülke	f	%	Şehir/Ülke	f	%
Paris	89	17,4	Prag	10	2,0	Almanya	2	0,4
Mekke	41	8,0	Amsterdam	8	1,6	Bangkok	2	0,4
Londra	39	7,5	Dubai	8	1,6	Bordo	2	0,4
New York	38	7,4	Kahire	6	1,2	Budapeşte	2	0,4
Roma	37	7,3	Medine	6	1,2	Helsinki	2	0,4
Madrid	24	4,5	Münih	6	1,2	İspanya	2	0,4
Venedik	20	3,9	Bosna Hersek	5	1,0	İtalya	2	0,4
Rio De Janeiro	17	3,3	Bakü	4	0,8	Japonya	2	0,4

Barselona	15	2,9	Viyana	4	0,8	Kiev	2	0,4
Milano	15	2,9	Atina	3	0,6	Los Angeles	2	0,4
Tokyo	13	2,5	Hamburg	3	0,6	Diğer	50	10,0
Berlin	12	2,4	Mısır	3	0,6			
Moskova	11	2,2	St. Petersburg	3	0,6			

Yurt İçi

Şehir	f	%	Şehir	f	%	Şehir	f	%
İstanbul	95	18,5	Artvin	7	1,4	Adıyaman	2	0,4
Trabzon	69	13,4	Balıkesir	6	1,2	Ankara	2	0,4
İzmir	68	13,2	Nevşehir	5	1,0	Bilecik	2	0,4
Çanakkale	54	10,6	Sinop	5	1,0	Eskişehir	2	0,4
Antalya	47	9,2	Bolu	4	0,8	Edirne	2	0,4
Muğla	36	7,1	Denizli	4	0,8	Erzurum	2	0,4
Bursa	17	3,3	Mardin	4	0,8	Gümüşhane	2	0,4
Aydın	14	2,7	Mersin	4	0,8	Kahramanmaraş	2	0,4
Konya	11	2,2	Kilis	4	0,8	Kars	2	0,4
Rize	11	2,2	Şanlıurfa	3	0,6	Ordu	2	0,4
Samsun	8	1,6	Adana	2	0,4	Diğer	12	2,4

Tablo 5'e göre polis memurlarının %89,9'u imkânının olması durumunda yurt dışına çıkmak istediğini, %5,7'sinin kararsız olduğunu ve %4,3'ünün ise yurt dışına çıkmak istemediği görülmüştür.

Araştırmaya katılan polis memurlarının yurt dışında en çok görmek istedikleri şehir/ülkelerden ilk üçü sırasıyla; %17,4'le Paris, %8'le Mekke ve %7,5'le Londra'dır. Bununla beraber polis memurlarının yurt içinde en çok görmek istedikleri şehirlerden ilk üçü ise sırasıyla; %18,5 ile İstanbul, %13,4'le Trabzon ve %13,2 ile İzmir'dir.

Tablo 6: Gaziantep'teki Tatil İmkânlarını Yeterli Bulup Bulmama Durumu İle Gaziantep ve Çevresine Yapılan Günöbirlik Gezilere Katılıp Katılmama Durumuna İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Gaziantep'teki Tatil İmkânlarını Yeterli	f	%
--	---	---

Buluyor musunuz?		
Hayır	410	80,4
Kararsızım	69	13,5
Evet	31	6,1
Gaziantep ve çevresine yapılan gününbirlik gezilere katılıyor musunuz?		
Hayır	459	90,0
Evet	51	10,0

Not: N=510

Tablo 6'ya göre polis memurlarının %80,4'ü Gaziantep'teki tatil imkânlarını yeterli bulmuyorken, %6,1'i ise yeterli bulmaktadır. Ayrıca polis memurlarının %90'ı Gaziantep ve çevresine yapılan gününbirlik gezilere katılmazken, %10'unun ise katıldığı görülmektedir.

12. Sonuç ve Tartışma

Polis memurlarının tatil alışkanlıkları ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdiklerine yönelik gerçekleştirilen bu çalışmadan elde edilen sonuçlar şunlardır:

Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü'nde görevli polis memurlarının boş zamanlarını açık hava, kır-piknik gezilerine katılarak ve spor yaparak, hafta sonlarını ise daha çok aileleriyle evde ya da piknik yerlerine giderek geçirdikleri belirlenmiştir. Muğla İl Emniyet Müdürlüğü personelinin boş zaman değerlendirme alışkanlıkları üzerine yapılan çalışmada da polis memurlarının boş zamanlarını aileleri ve arkadaşlarıyla birlikte evde veya açık hava, kır-piknik gezilerinde geçirdikleri tespit edilmiştir (Ekici vd., 2010). Sakarya İl Emniyet Müdürlüğü il merkezinde görevli polis memurlarının serbest zaman değerlendirme alışkanlıklarının incelendiği çalışmanın sonucunda ise polis memurlarının boş zamanlarını en çok kitap, gazete okuyarak ve televizyon izleyerek geçirdikleri ve herhangi bir turistik faaliyete katılmadıkları belirlenmiştir (Ayan, 2009). Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü birim elemanlarının boş zamanları üzerine yapılan çalışmada da polis memurlarının iş stresinden kurtulmak amacıyla boş zamanlarında gazete, kitap okudukları ve müzik dinledikleri tespit edilmiştir (Filiz ve Özköleli, 2001).

Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü'nde görevli polis memurlarının turizm faaliyetlerine dinlenmek ve eğlenmek amacıyla katıldıkları, tatil kararlarını çoğunlukla ailecek verdikleri ve tatilleri için gerekli konaklama ve ulaşım paketini satın almada en çok eş dost tavsiyesinin etkili olduğu tespit edilmiştir. Ankara TEDAŞ çalışanları üzerine yapılan bir çalışmaya göre ise memurların turizm faaliyetlerine yeni yerler görmek amacıyla katıldıkları ve memurların tatil kararlarında en çok ailelerinin etkili olduğu, bu çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Karakaş ve Güngör, 2012).

Araştırmaya katılan polis memurlarının tatile giderken tercih ettikleri ulaşım aracı istatistiklerine bakıldığında en çok kendi özel otomobilleriyle tatile gittiklerini, otobüs ve uçağın da tercih edilen diğer ulaşım araçları olduğu görülmektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinde yoğun olarak tercih edilen demiryolu ulaşımının Türkiye’de çok fazla tercih edilmediği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanıyla Osmanlı’dan 3.800 km. uzunluğunda devralınan demiryolu hattı, 1950’li yıllara kadar önemli yatırımlar yapılarak 8.500 km.’ye çıkarılmış, ancak 1950 sonrası izlenen politikalar ile üretiminde yerli kaynakların yeterli olduğu demiryolu ulaşımı ve sanayisi terk edilmiş, gelişmiş batı ekonomilerinin yararına olan karayolu ulaşımına önem verilmeye başlanmıştır (Çaşkurlu ve Arslan, 2014: 79; Kayra, 2012: 165-166). Bundan dolayı Türkiye’de daha çok kara ulaşımının tercih edildiği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan polis memurları en çok eş dost tavsiyesiyle konaklama ve ulaşım paketi satın aldıklarını belirtmişlerdir. Tüketicilerin turizm hizmeti tercihlerine ve satın alma karar süreçlerine kulaktan kulağa iletişimin etkisi oldukça fazladır (Arlı, 2012: 167). Özellikle iş arkadaşları arasında konuşulan ve paylaşılan yaşanmış deneyimler tatil paketi tercihlerinde önemli bir etkindir (Kutluk ve Avcıkurt, 2014: 620). Ayrıca internet üzerinde paylaşımların yapıldığı web siteleri, forumlar, bloglar vb. platformlardan elde edilen bilgilerin de tüketicilerin satın alma karar süreçlerini etkilediği bilinmektedir (Kitapçı vd. 2012: 272). Tripadvisor.com, youtube.com, wikitravel.com ve booking.com gibi web siteleri turizm endüstrisi içinde kullanılan araçlardır. Tatil dönüşlerinde insanlar bu web sitelerinde deneyimlerini paylaşmaktadırlar (Barth, 2008: 2). Buna göre araştırmaya katılan polis memurlarının %32,2’si de internetten konaklama ve ulaşım paketi satın aldıkları görülmüştür. Buna karşın seyahat ve turizm hizmetleri internet üzerinden alınıp satılan ürünlerden olsalar da, dünya çapındaki seyahat ve turizm hizmetleri alımının sadece küçük bir oranı internet üzerinden yapılmaktadır (Moital vd. 2009: 351).

Araştırmaya katılan polis memurlarının yarısından fazlasının düzenli bir tatil alışkanlığının olmadığı, tatile çıkma nedenlerinin başında da dinlenmek ve eğlenmek amacının olduğu ve polis memurlarının çoğunun 8-14 gün süreyle tatil yapabildikleri tespit edilmiştir. Bununla beraber polis memurlarının %90’ının Gaziantep ve çevresindeki günübirlik gezilere katılmadığı tespit edilmiştir. Gaziantep İl Emniyet Müdürlüğü’nde görevli polis memurları ek görevleri hariç haftada ortalama 48,80 saat çalışmaktadırlar (Kamu Denetçiliği Kurumu, 2014). Mesleğinin bu yoğun iş temposundan kaynaklı olarak polis memurlarının çok fazla tatil imkânı bulamadıklarını, tatil zamanlarını da daha çok iş temposunun yorgunluğu atmak amacıyla dinlenerek değerlendirdikleri görülmektedir.

Araştırma verilerinden hareketle, ankete katılan polis memurlarının orta yaş ve üstünde olanların çoğunluğunun evli olduğunu ve tatil kararlarını ailecek verdikleri tespit edilmiştir Alexandrova (2015: 119)'ya göre aile tatilleri insanlar için çok rahatlatıcı bir faaliyettir. Ancak yapılan tatil sonunda, çocukların zihinlerinde yaptıkları aktiviteler, ebeveynlerin zihinlerinde ise dinlendikleri anlar kalmaktadır. O yüzden de genel olarak aile tatilleri stresten ve iş ortamından uzak ve dinlenen ve keyif alınan zamanlar olarak görülmemektedir (Gram, 2005: 20).

Araştırmaya katılan polis memurlarının %4,9'unun kadın olmasından dolayı, araştırma sonuçları cinsiyet değişkenine göre değerlendirilememiştir.

Polis memurlarının büyük çoğunluğu imkânının olması durumunda yurt dışına çıkmak istediklerini; yurt dışında en çok Paris, Mekke ve Londra'yı; yurt içinde ise İstanbul, Trabzon ve İzmir'i görmek istediklerini belirtmişlerdir.

Analiz sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde polis memurlarının görev yoğunluğundan çok fazla tatil imkânı bulamadıkları, bu yüzden düzenli bir tatil alışkanlıklarının olmadığı, yakaladıkları boş zaman fırsatlarını da genelde dinlenmek amacıyla değerlendirdiklerini söylemek mümkündür. Polis memurlarının normal bir devlet memurunun yarı süresi kadar tatil yapabildiği, normal bir devlet memuru haftada 40 saat çalışırken polis memurlarının ek görevlerle birlikte haftada ortalama 70 saat çalıştığı göz önüne alındığında, ulusal güvenliği sağlamak gibi önemli bir görevi olan polis memurlarının çalışma süreleriyle ilgili sorumlu makamlarca bir düzenleme yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili Kamu Denetçiliği Kurumunun 30.12.2014 tarihli tavsiye kararı da mevcuttur.

Bu araştırmanın örneklemini, zaman ve maliyet unsurları göz önüne alınarak Gaziantep ilinde görevli polis memurları ile sınırlı tutulmuştur. Daha genel sonuçların elde edilebilmesi için ileride yapılacak çalışmalarda örneklemin geniş tutulması önerilebilir. Polis memurlarına yapılan anket çalışmalarında, polis memurlarının görev yoğunluğunun olması ve resmi prosedürler gibi bir takım zorluklar söz konusudur. Benzer araştırmaları yapacak araştırmacıların bu hususları göz önüne bulundurmaları gerekmektedir.

Kaynakça

Abukan, B. (2014). *Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramına Göre Kendini Gerçekleştirme ve Bilgelik İlişkisi: Yaşlılar Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Alexandrova, E. (2015). *Harmonization Of Family Holidays With Contemporary Requirements*. Economic Alternatives, Issue 1.

Arı, S. (2011). *The Relationship Between The Burnout And Organizational Commitmentlevels Of The Police Officers': A Research On Istanbul Police Headquarters*. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim, Human Resources And Management Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Arıkan, Y. & Özköleli, N. (1998). *Polis Akademisi Öğrencilerinin Boş Zaman Faaliyetleri*. Polis Bilimleri Dergisi.

Arlı, E. (2012). *Müşterilerin Kulaktan Kulağa İletişime Bağlı Satın Alma Kararları Üzerinde Referans Gruplarının Etkisi: Deniz Turizm İşletmeciliği Üzerine Bir Araştırma*. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 17.

Ayan, N. (2009). *Sakarya Emniyet Müdürlüğü İl Merkezinde Görevli Polis Memurlarının Serbest Zaman Değerlendirme Alışkanlıklarının İncelenmesi*. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.

Aydilek, B. & Bilge, H. (2015). *Polislerin Demografik Değişkenler Açısından Tükenmişlik Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 13/2, Sayfa: 167-186.

Barlett, J. E., Körtlik, J. W. & Higgins, C. C. (2001). Organizational Research: Determining Appropriate Sample Size in Survey Research. Information Technology, Learning and Performance Journal, 19 (1).

Barth, H. E. (2008). *Travel 2.0: A Contribution To Pre-Packaging Of Touristics "Birciks"?!.* Consumer Behavior in Tourism Symposium, Competence Centre In Tourism Management And Tourism Economic, Italy.

Cerrah, İ., Semiz, E., (2000). *Yirmi Birinci Yüzyılda Polis Temel Sorunlar-Çağdaş Yaklaşımlar*. Sibel Matbaası, Ankara.

Çaşkurlu, E. & Arslan, C.B. (2014). *Orta Gelir Tuzağından Çıkışa Odaklanma: Ürün Tuzağı (Ürün Boşluğu) ve Demiryolu Taşımacılık Sektörü*. Maliye Dergisi, Sayı: 167.

Demir, C., & Demir, N. (2006). *Bireylerin Boş Zaman Faaliyetlerine Katılmalarını Etkileyen Faktörler ile Cinsiyet Arasındaki İlişki: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama*. Ege Academic Review, 6 (1), 36-48.

Ekinci, H. & Ekici, S. (2003). *İşletmelerde Örgütsel Stres Yönetim Stratejisi Olarak Sosyal Desteğin Rolüne İlişkin Görgül Bir Araştırma*. Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 27, 1, 109-120.

Ekici, S., Bayrakdar, A. & Odabaş, K. (2010). *Emniyet Müdürlüğü Personelinin Boş Zamanları Değerlendirme Alışkanlıklarının Araştırılması*. Journal of Physical Education and Sport Sciences 12 (1).

Ellison, K. W. (2004). *Stress And The Polisce Officer*. Charles C. Thomas, Publisher, Ltd., Springfield, Illinois, USA.

Erken, K. (2008). *Öğretmenlerin Serbest Zamanlarında Spor Faaliyetlerine Katılmalarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı.

Filiz, K. & Özköleli, N. (2001). *Ankara Emniyet Müdürlüğü Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü Birim Elemanlarının Boş Zamanları Üzerine Bir Araştırma*. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 1 (2), s:50-55.

Gaines, J. & Jermier, J.M. (1983). *Emotional Exhaustion in a High Stress Organization*. Academy of Management Journal, December 1, 1983 26:4567-586.

Gram, M. (2005). *Family Holidays A Qualitive Analysis Of Family Holiday Experiences*. Scandinavian Journal Of Hospitality And Tourism, 5 (1), 2–22.

Kamu Denetçiliği Kurumu Tavsiye Kararı, Karar Tarihi: 30/12/2014

Karakaş, A., Güngör, H.Y. (2012). *Memurların Tatil Alışkanlıkları Üzerine Ankara'daki TEDAŞ Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 10, Sayfa: 157-182.

Kayra, C. (2012). *Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü (1923-1950 Devletçilik Altın Yıllar)*, Cilt 1, Tarihçi Kitabevi.

Kılıç, M. (2013). *Üniversite Mezunu Polislerin Meslek Algısının Sosyolojik Açıdan İncelenmesi*. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi 172.172 (2013): 227-244.

Kitapçı, O., Taştan, S., Dörtöy, İ. T. & Akdoğan, C. (2012). *Ağızdan Ağıza Çevrimiçi İletişimin Otellerdeki Oda Satışlarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma*. Doğu Üniversitesi Dergisi, 13 (2), 266-274.

Kop, N., Euwema, M. & Schaufeli, W. (1999). *Bornout, Job Stress And Violent Behaviour Among Dutch Police Officers*. Work&Stress ISSN, 13, 326340.

Kutluk, A. & Avcıkurt, C. (2014). *Ağızdan Ağıza Pazarlamanın Müşterilerin Satın Alma Karar Süreçlerine Etkisi Ve Bir Uygulama*:

(*İstanbul Seyahat Acenteleri Örneği*). Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 29, V: 7, I:29.

Kurar, İ. & Baltacı, F. (2014). *Halkın Boş Zaman Değerlendirme Alışkanlıkları: Alanya Örneği*. International Journal of Science Culture and Sport, S:2, S: 39-52.

Lieber, S.R. & Fesenmaier, D.R. (1983) *Recreation Planning and Management*. E&F.N. Spon Ltd. London.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation And Personality*. New York: Harper & Row, Publishers.

Moital, M. , Voughan, R. Edwards, J. & Peres, R. (2009). *Predicting The Intention To Purchase Leisure Travel Over The Internet: A Regression Analysis*. Anatolia: An International Journal Of Tourism And Hospitality Research, 20 (2), 345-358.

Özdağ, S., Yeniçeri, M., Fişekçioğlu, İ.B., Akçakoyun F. & Kürkcü, R. (2009). *Devlet Memurlarının Boş Zaman Değerlendirme Eğilimleri*. Antropometrik ve Fiziksel Uygunluk Seviyeleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 22, 307-323.

Pines, M. & Keinan, G. (2006). *Stress And Bornout In Israeli Border Police*, International Journall Of Stress Management, Vol 13 (4), Nov 2006, 519-540.

Sabbağ, Ç. & Aksoy, E. (2011). *Üniversite Öğrencileri ve Çalışanların Boş Zaman Etkinlikleri: Adıyaman Örneği*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yıl:3, sayı:4, Bahar (s.10-23).

Savery, L. K., Soutar, G. N. & Weaver, J. R. (1993). *Stress At The Police Officer: Some West Avustralian Evidence*. The Police Journal 277.

Stewart, W. P. (1998). *Leisure as Multiphase Experiences: Challenging Traditions*. Journal of Leisure Research, 30(4), pp.391-400.

Sünger, E. (2013). *Polis Memurlarının Mesleki Performanslarının Karşılaştırmalı Analizi: Pmyo Ve Pomem Kaynaklılar*. Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri ve Yönetim Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Şeker, D. B. & Zırhlıoğlu, G. (2009). *Van Emniyet Müdürlüğü Kadrosunda Çalışan Polislerin Tükenmişlik, İş Doyumu Ve Yaşam Doyumları Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi*. Polis Bilimleri Dergisi, Cilt:11 (4).

Urry, J. (1996). *The Tourist Gaze*. Leisureand Travel in Contemporary Societies. London. Sage. World Leisure Association-WLA (2001).

International Position Statement on Leisure Education And Yount at Risk, Leisure Sciences, pp.23:207.

World Leisure Association-WLA (2001). *International Position Statement on Leisure Education And Yount at Risk*, Leisure Sciences, pp.23:207.

Yeniçeri, M. (2000). *Muğla İl Merkezinde Bulunan Memurların Boş Zamanlarını Değerlendirme Eğilimleri Bu Eğilimleri İle Bazı Fizyolojik ve Antropometrik Değerlerinin Karşılaştırılması*. Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yetiş, Ü. (2008). *Kamu Kuruluşlarında çalışan Devlet Memurlarının Boş Zaman Faaliyetlerini Değerlendirme Alışkanlıkları (Tugsaş Örneği)*. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 10(2), 34-45.

Yıldız, S. & Kula, S. (2014). *Türk Kamu Kurumlarında Performans Değerlendirmenin Etkin Hale Getirilmesi: Emniyet Teşkilatı Örneği*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar-2014, Cilt: 13, Sayı: 49 (426-442)

ENDÜSTRİ 4.0, UYGULAMA ALANLARI VE BEKLENEN GELİŞMELER

Industry 4.0, Its Application Areas and Expected Developments

M. Hanefi CALP* & Ahmet DOĞAN**

1. Giriş

Endüstri 4.0, günümüz sanayi bileşenlerinin bilgi ve iletişim teknolojileriyle desteklenerek üretim süreçlerinin dijital bir ortama aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Mekanik imalat ekipmanlarının kullanılmasıyla başlamış, daha sonra seri imalat ile sanayi devrimi olarak geliştirilmiş, dijital devrim olarak da yeni bir zemine girmiş ve son olarak elektronik ve bilgisayar teknolojilerinin entegre edilmesiyle birlikte otomasyon ve kontrol alanları olmak üzere neredeyse her alanda kendinden söz ettirmiştir [1].

2014 yılında Amerikan Kalite Derneği (ASQ) tarafından yapılan bir anketin sonuçlarına göre, akıllı imalat uygulamalarını gerçekleştirdiklerini beyan eden kuruluşların %82'sinin verimliliğinin arttığı, %49'unun daha az ürün kusuru yaşadığı ve %45'inin müşteri memnuniyetlerinin arttığı ifade edilmiştir [2,3]. Ayrıca, Economist Intelligence Unit, Haziran 2013'te küresel ticaret topluluğunda bir anket düzenleyerek, IoT'nin gelecekteki kullanımını tahmin etmiş ve katılımcıların %38'i IoT'nin çoğu pazarda ve endüstride büyük bir etkiye sahip olacağına inanmaktadırlar. Anket uygulandıktan üç yıl sonra, katılımcıların %96'sı işletmelerinin IoT'yi kullanmasını beklemekte, %63'ü IoT'yi entegre etmekte geciken şirketlerin rekabette geride kalacağını ve %45'i ise IoT'yi benimsemenin şirketleri daha çevre dostu yapacağına inanmaktadır [2,4]. Tüm bu araştırma sonuçları, Endüstri 4.0 konusunun önemini açıkça göstermektedir.

Bu çalışmada, Endüstri 4.0 doğuşu, gelişimi, alt bileşenleri, uygulama alanları ve Endüstri 4.0 ile gerçekleşmesi beklenen gelişmeler tüm ayrıntılarıyla verilmiştir. Çalışmanın amacı, Endüstri 4.0 kavramını, uygulama alanlarını ve günümüz üretim süreçlerindeki önemini ortaya koyarak konuyla ilgili farkındalık oluşturmaktır.

*Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Dr., mhcalp@ktu.edu.tr

**Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, Yönetim Bilişim Sistemleri Bölümü, Dr., ahmetdogan@osmaniye.edu.tr

Çalışmanın ikinci bölümünde, konuyla ilgili literatür taramasına; üçüncü bölümünde Endüstri 4.0 uygulama alanları ve beklenen gelişmelere ve son olarak dördüncü bölümde ise araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

2. Literatür Taraması

Bu bölümde, Endüstri 4.0 ile ilgili ulusal ve uluslararası alanda yapılan bazı çalışmalara yer verilmiştir. Lee vd. (2015), çalışmalarında üretim endüstrisi içerisindeki siber fiziksel gelişmelere dikkat çekmiş endüstri çevreleri için siber fiziksel sistem tanımlamasının ve farkındalığının önemine vurgu yaparak işletmeler için beş aşamalı bir siber fiziksel sistem uygulaması önermişlerdir [5].

Quin vd. (2016), endüstri içerisindeki teknoloji ve uygulamaların hızına paralel olarak ortaya çıkan kavramlara değinmiş ve bu hızın getirdiği bir kavram olan Endüstri 4.0 üzerine odaklanmıştır. Araştırmaya göre, ortaya atılan bu kavramın başarı kriterleri için henüz ortaya konan bir kriter bulunmamakta yani belirsizliğin devam ettiğini ileri sürmektedir. Çalışmada bu belirsizliği gidermeye ve Endüstri 4.0'ın gereksinimlerini anlamaya yönelik öneriler yer almaktadır [6].

Zezulka vd. (2016), çalışmalarında Endüstri 4.0 platformunun siber fiziksel ve bilişim altyapısını ve Endüstri 4.0 sistemlerinin tasarım ve uygulamasındaki temel adımlarını açıklamaya çalışmışlardır [7].

Hoffman ve Rüsch (2017), akıllı üretim, endüstriyel internet ve entegre sanayi olarak da bilinen Endüstri 4.0'ın tüm sektörleri etkileme potansiyeline sahip olduğunu vurgulamış ve bu etkilenen sektörlerden birisi olan lojistik sektörünü lojistik 4.0 bağlamında ele almışlardır [8].

Lu (2017), nesnelerin interneti, siber fiziksel sistem, bilgi ve iletişim teknolojileri, kurumsal mimari, kurumsal entegrasyon ile yakından ilişkili olan Endüstri 4.0 ile ilgili yapılan çalışmaların sistematik ve kapsamlı bir şekilde incelenmediğine değinerek bu eksikliği gidermeye yönelik bir araştırma ortaya koymuştur. Bu bağlamda Web of Science kapsamındaki veritabanlarında mevcut literatürü inceleyerek Endüstri 4.0'ın içeriğinin, kapsamının ve bulgularının yer aldığı çalışmasını araştırmacılara sunmuştur [9].

Pereira vd. (2017), çalışmalarında endüstriyel üretim süreçlerinin yeni paradigması olan Endüstri 4.0 ve getirdiği yeniliklerin ağ ve bilgi güvenliği açısından getirdiği zorluklara değinmişlerdir [10].

Zhong vd. (2017), Endüstri 4.0 kapsamında akıllı üretimi tam olarak anlayabilmek için akıllı üretim, nesnelerin interneti, etkinleştirilmiş üretim, bulut üretimi gibi konuların kapsamlı bir incelemesi için bir

literatür araştırması yaparak araştırma sonucundan elde edilen bulgularla birtakım değerlendirmelerde bulunmuşlardır [11].

Doğan vd. (2017), yapmış oldukları çalışmalarında Endüstri 4.0 ile Türkiye’de yer alan vakıf üniversitelerinin yönetim bilişim sistemleri bölümlerinin ders müfredatlarının ilişkisini incelemişlerdir [12].

Fırat ve Fırat (2017), Endüstri 4.0 devrimi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma yaparak kavramlar, küresel gelişmeler ve Türkiye üzerinden birtakım değerlendirmelerde bulunmuşlardır [13].

Calp vd. (2017), yapmış oldukları çalışmalarında Endüstri 4.0 ile Türkiye’de yer alan devlet üniversitelerinin yönetim bilişim sistemleri bölümlerinin ders müfredatlarının ilişkisini incelemişlerdir [14].

Telukdaire vd. (2018), çalışmalarında çokuluslu işletmeler için bir endüstri 4.0 uygulaması önermişlerdir. Buna göre önerilen yaklaşım, Endüstri 4.0 tarafından tanımlanan kurumsal kaynak planlamasından üretim sistemlerine kadar olan bütün süreçleri kapsayan küresel bir sistem yaklaşımı ortaya koymaktadır. Çalışmada bu yaklaşımın yararlı olabileceğini göstermek için simülasyon gösterimi yapılarak ileri sürülen görüş desteklenmeye çalışılmıştır [15].

Kılıç ve Alkan (2018), dördüncü sanayi devrimi olarak adlandırılan Endüstri 4.0’ın Dünya ve Türkiye’deki yansımalarını incelemişlerdir [16].

Koca (2018), yeni paradigma olan Endüstri 4.0’ın getirdiği yeniliklerin Türkiye açısından oluşturduğu fırsat ve tehditlere değinerek değerlendirmelerde bulunmuştur [17].

Yüksekbilgili ve Çevik (2018), çalışmalarında Endüstri 4.0 konusunda ileri gelen 6 firmanın üst düzey yöneticileri ile görüşmeler yaparak ülkemizde endüstri 4.0 farkındalığını ölçümlemeye yönelik bir araştırma ortaya koymaya çalışmışlardır. Elde edilen bulgulara göre hem kamu hem de özel sektörde bu farkındalığın oluşmuş olduğu bulgusunu elde etmişlerdir [18].

3. Endüstri 4.0, Uygulama Alanları ve Beklenen Gelişmeler

Endüstri 4.0 yani dördüncü sanayi devrimi; üretimle direkt ya da dolaylı olarak ilişkili olan bütün birimlerin birbiri ile ortak çalışmasını planlanmakta, dijital verilerin yazılımın ve bilişim teknolojilerinin birbiri ile entegre olarak çalışmasını öngörmektedir [19,20]. Endüstri 4.0’a geçilmesiyle akıllı sistemler kullanıcıları yönetme ve kontrol etmede etkili olacaktır. Ayrıca akıllı sistemlerin sosyal, çevresel ve ekonomik faktörleri minimize ederek maksimum üretim kapasitesi sağlayacağı düşünülmektedir [19,21].

Yeni dönemin getirmekte olduğu yenilikler şöyle sıralanmaktadır [22]:

- Depolama sistemleri ve kaynakları ile makinaların global etkileşimi,
- Konum bilgisine sahip benzersiz akıllı ürünlerin gelişimi,
- Ürün özelliklerine adapte olan, kaynak optimizasyonunu sağlayan akıllı fabrikaların hayata geçmesi,
- Yeni iş modellerinin gerçekleşmesi (büyük veri kullanımı ile ortaya çıkan yeni hizmetler gibi),
- Çalışanlar için işyerinde yeni sosyal altyapı, bireysel farklılıklara duyarlı iş yapısı,
- Daha iyi iş/yaşam dengesi,
- Bireysel tüketici isteklerine yanıt verme,
- Anında mühendislik ve problemlere anlık cevap için geliştirilmiş akıllı yazılımlar.

Endüstri 4.0'ın ortaya çıkması ile birlikte, gelecekte birtakım faaliyetlerin gerçekleşmesi beklenmektedir. Örneğin, üretim ekipmanların yüksek otomasyon ve kontrol mekanizmalarına sahip robotlarla desteklenerek makinelerin en ufak değişimlere kolayca uyum sağlaması, robotların ise işçilerle uyumlu çalışma kapasitesine sahip olması planlanmaktadır. Üretim sistemlerinin kaynak tasarrufunun sağlanması ve bu tasarrufun sürdürülebilir olması ile verimliliğin artması ve maliyetin azaltılması beklenmektedir. Üretim sistemlerinin her geçen gün karmaşık bir yapıya sahip olması ve otomasyon/kontrol sistemlerine geçilmesiyle birlikte aktif personel sayısında azalma olması, fakat üretim ekipmanlarını kullanan personelin eğitim seviyesinin artması öngörülmektedir. Veri işlemenin süper bilgisayarlar ve akıllı sistemler sayesinde daha kolay hale gelmesi ve hatta on yıl içerisinde insan beyninin işlem gücüne sahip bilgisayarların geliştirilmesi planlanmaktadır. Değer yaratma sürecinde üç boyutlu yazıcı sistemlerinin üretim sürecinde daha fazla kullanılmasının ve bu sayede üretim süresinin eskisine göre kısalmasının önü açılmıştır. Değer zincirindeki işbirliğinin artması ile müşteri memnuniyeti maksimum seviyede sağlanacak ve endüstriyel internet yeni iş modellerinin ortaya çıkmasına imkan verecektir [19,23-26].

Endüstri 4.0'ın muhasebe alanında daha hangi gelişmelere öncü olacağı noktasında iki başlık ön plana çıkmaktadır. Bunlar; entegrasyon ve gerçek zamanlı muhasebedir. Burada karşılaşılabilecek sorunsal kurumsal kaynak planlama sistemlerinin zaten entegre sistemler olduğu noktasındadır. Ancak KKP sistemleri makine kontrollerini umursamamaktadır. Yani makineler arasında ya da sistemdeki departmanlar arasında iletişim dijital olarak sağlanamamaktadır. Sistemde

herhangi bir problemle karşılaşıldığında insan müdahalesi gerekmektedir. Endüstri 4.0 ise bölümler arası yaşanan sorunların insan müdahalesi olmadan akıllı sistemler sayesinde tespit edilip çözülmesine yönelik kolaylıklar sağlayacaktır. Endüstri 4.0 ile yaşanması beklenen, hatta bir takım yazılım programları ile kısmen de olsa gerçekleştirilebilen uygulama, muhasebe işlemlerinin gerçek zamanlı olmasıdır. Gerçek zamanlı muhasebe entegrasyonu sayesinde tüm işlemler gerçek zamanlı ve e-defter usulüne uygun olarak kaydedilmekte, muhasebe fişindeyken tek bir tuşla kaynak fişe gidilebilmekte ve tekrar entegre olmadan muhasebe fişlerinin güncellemesi sağlanabilmektedir. Günümüzde eş zamanlı muhasebe işlemleri, XBRL olarak adlandırılan muhasebe dili sayesinde yapılabilmektedir. XBRL sayesinde finansal bilgi eş zamanlı olarak internet ortamında sunulabilmekte ve elektronik iletişimi mümkün kılabilir [27]. Ancak yazılı olarak gerçekleştirilmeyen gerçek zamanlı muhasebe sistemi ile oluşturulan finansal tabloların gerçeği ne derece doğru yansıtacağı konusunda şüpheler vardır. Bu şüphelerin giderilmesi de sürekli denetimin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesine bağlıdır [28]. Bu noktada, Endüstri 4.0 kapsamında hali hazırda kullanılmakta olan bilgisayar destekli denetim teknikleri ve analitik inceleme prosedürleri de çeşitli yazılımlar ile güçlendirilebilir daha hızlı, güvenilir, insan unsuru içermeyen akıllı sistemler ortaya çıkarılabilir [19].

4. Sonuçlar

Bu çalışmada, Endüstri 4.0 doğuşu, gelişimi, alt bileşenleri, uygulama alanları ve Endüstri 4.0 ile gerçekleşmesi beklenen gelişmelere yer verilmiştir. Çalışmanın amacı, Endüstri 4.0 kavramını, uygulama alanlarını ve günümüz üretim süreçlerindeki önemini ortaya koyarak konuyla ilgili farkındalık oluşturmaktır. Araştırma sonucunda, Endüstri 4.0'ın özellikle akıllı sistemlerde kullanıldığı, makineler arası iletişim sağlayarak üretim süreçlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilebildiği, üretim ekipmanların robot teknolojileriyle desteklenerek otomasyon sağlanabildiği, makinelerin güncelleme veya yeni ortamlara kolaylıkla uyum sağlayabildiği ve hem insan gücü hem de insan sağlığı açısından fabrikalara olumlu katkılar sağladığı açıkça ortaya çıkmıştır.

Araştırma sonucunda, şirketlerin bilişim teknolojilerini belirli bir düzeyde kullandıkları ancak bu kullanımın tam anlamıyla yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır. Yazılımların, mülakatların gerçekleştirildiği şirketlerde veya kurumlarda yoğun olarak kullanılan elemanlar olduğu görülmüştür. Bu yazılımlar kullanılarak üst veya alt birimler arasında bir iletişim sağlanabilmektedir. Ancak birimler arasında herhangi bir iletişim aksaklığı ile karşılaşıldığında karşılaşılan sorunların çözümü insan gücü ile sağlanmakta ve bu süreç oldukça uzun

sürmektedir. Bu bağlamda, çalışmanın otoriteler tarafından sürekli dillendirilen Endüstri 5.0 için önemli bir ön bilgi olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

1. Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A survey on technologies, applications and open research issues. *Journal of Industrial Information Integration*, 6, 1-10.
2. Shrouf, F., Ordieres, J., & Miragliotta, G. (2014, December). Smart factories in Industry 4.0: A review of the concept and of energy management approached in production based on the Internet of Things paradigm. In *Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM), 2014 IEEE International Conference on* (pp. 697-701). IEEE.
3. PRWeb. [Online]. Available: www.prweb.com/releases/2013/12/prweb11430148.htm. Erişim Tarihi: 15.05.2018.
4. The Economist Intelligence Unit, "The Internet of Things Business Index: A Quiet Revolution Gathers Pace," 2013.
5. Lee, J., Bagheri, B., & Kao, H. A. (2015). A Cyber-Physical Systems Architecture For Industry 4.0-Based Manufacturing Systems. *Manufacturing Letters*, 3, 18-23.
6. Qin, J., Liu, Y., & Grosvenor, R. (2016). A Categorical Framework Of Manufacturing For Industry 4.0 And Beyond. *Procedia Cirp*, 52, 173-178.
7. Zezulka, F., Marcon, P., Vesely, I., & Sajdl, O. (2016). Industry 4.0—An Introduction In The Phenomenon. *IFAC-Papersonline*, 49(25), 8-12.
8. Hofmann, E., & Rüsch, M. (2017). Industry 4.0 And The Current Status As Well As Future Prospects On Logistics. *Computers In Industry*, 89, 23-34.
9. Lu, Y. (2017). Industry 4.0: A Survey On Technologies, Applications And Open Research Issues. *Journal Of Industrial Information Integration*, 6, 1-10.
10. Pereira, T., Barreto, L., & Amaral, A. (2017). Network And Information Security Challenges Within Industry 4.0 Paradigm. *Procedia Manufacturing*, 13, 1253-1260.
11. Zhong, R. Y., Xu, X., Klotz, E., & Newman, S. T. (2017). Intelligent Manufacturing In The Context Of Industry 4.0: A Review. *Engineering*, 3(5), 616-630.
12. Doğan A., Calp M.H., Tufekci A., Bensghir, T.K., The Analysis Of Management Information Systems Field Undergraduate Level Curriculum Of Private Universities Within The Scope Of Industry 4.0 In Turkey, 4th International Management Information Systems Conference

“Industry 4.0”, October 17-20, 2017, İstanbul University, İstanbul, Turkey. pp. 123.

13. Calp M.H., Doğan A., Tufekci A., Bensghir, T.K., A Study On Turkish State Universities Mis Undergraduate Curriculum Of The Relations And Readiness To Industrial 4.0, 4th International Management Information Systems Conference “Industry 4.0”, October 17-20, 2017, İstanbul University, İstanbul, Turkey. pp.119.

14. Fırat, S. Ü., & Fırat, O. Z. (2017). Sanayi 4.0 Devrimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Kavramlar, Küresel Gelişmeler Ve Türkiye. *Toprak İşveren Dergisi*, 114, 10-23.

15. Telukdarie, A., Buhulaiga, E. A., Bag, S., Gupta, S., & Luo, Z. (2018). Industry 4.0 Implementation For Multinationals. *Process Safety And Environmental Protection*, 118, 316-329.

16. Kılıç, S., & Alkan, R. M. (2018). Dördüncü Sanayi Devrimi Endüstri 4.0: Dünya Ve Türkiye Değerlendirmeleri. *Girişimcilik İnovasyon Ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 29-49.

17. Koca, K. C. (2018). Sanayi 4.0: Türkiye Açısından Fırsatlar Ve Tehditler. *Sosyoekonomi*, 26(36), 245-252.

18. Yüksekbilgili, Z., & Çevik, G. Z. Endüstri 4.0 Bağlamında Türkiye'nin Yerine İlişkin Güncel Ve Gelecek Eksenli Bir Analiz. *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (FESA)*, 3(2), 422-436.

19. Can, A. V., Kıymaz, M. (2016). Bilişim Teknolojilerinin Perakende Mağazacılık Sektörüne Yansımaları: Muhasebe Departmanlarında Endüstri 4.0 Etkisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.

20. Schuh, G., Potente, T., Wesch-Potente, C., Weber, A. R., & Prote, J. P. (2014). Collaboration Mechanisms to increase Productivity in the Context of Industrie 4.0. *Procedia CIRP*, 19, 51-56.

21. Pan, M., Sikorski, J., Kastner, C. A., Akroyd, J., Mosbach, S., Lau, R., & Kraft, M. (2015). Applying industry 4.0 to the Jurong Island eco-industrial park.

22. Alçın, S. (2016). Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. *Journal of Life Economics*, 3(2), 19-30.

23. Selek, A., Endüstri Tarihinde Kısa Bir Yolculuk. Türkiye'nin Endüstri 4.0 Platformu: <http://www.endustri40.com/endustritarihine-kisa-bir-yolculuk>, Erişim Tarihi: 05.04.2018.

24. Stock, T., & Seliger, G. (2016). Opportunities of sustainable manufacturing in industry 4.0. *Procedia Cirp*, 40, 536-541.

25. Türkiye Blog. Dördüncü Sanayi Devriminin Fırsatları: <http://geturkiyeblog.com/dorduncu-sanayi-devrimininfirsatlari/?gclid=CJDsmLKVos4CFUlmGwod7VINog>, Erişim Tarihi: 25.04.2018.

26. Hagel III, J., Brown, J. S., Kulasooriya, D., Giffi, C., & Chen, M. (2015). The future of Manufacturing-Making things in a changing world. *Deloitte Development LLC*.

27. Toraman, C., & Abdioğlu, H. Geniřletilebilir İşletme Raporlama Dili (Gird) ve Gelir İdaresince Kullanımı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi*, 10(2), 79-109.

Öztürk, A. G. M. S., & Acar, D. (2015). Sürekli Kontrol ve Risk Değerlendirmesi Kapsamında Bir Sürekli Denetim Uygulaması. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 20(4).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KENT ULAŞIMINDA BİSİKLET KULLANIMI: NİĞDE KENT ÖRNEĞİ

*Use of Bicycles in Sustainable Urban Transportation:
Nigde City Example*

**Gülden SANDAL ERZURUMLU^{1*} & Gülbin ÇETİNKALE
DEMİRKAN**

Öz: Nüfusun artması ile birlikte ulaşım problemi, çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlerin kalabalıklaşması ile motorlu taşıt kullanımının fazlalaşması ve beraberinde getirdiği trafik problemlerinin yarattığı sıkıntılar, hava kirliliği ve gürültü hem insan sağlığını hem de kent yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir. Sürdürülebilir ve sağlıklı bir yaşam için erişilebilirlik açısından son derece kullanışlı bir ulaşım türü olan bisiklet, çevre dostu araçlardan birisidir. Araştırmada, Niğde kentinin özellikleri ve kent içi ulaşım ağının yapısı göz önünde bulundurularak bisiklet kullanımı yönünden değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme sonucunda üç bölge belirlenmiştir. İmara yeni açılan alanlarda planlanan ve tasarlanan bisiklet yollarının uygunluğunun belirlenmesinin yanı sıra, öneri olarak hastane yolunun ve Süleyman Fethi caddesi güzergâhının bisiklet yolu kullanımı için uygun alan olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada, Niğde merkezinde bisiklet kullanımına uygunluğu belirlenen bölgede kesintisiz ulaşım sağlamak için tasarımlar yapmak, kent içerisinde ulaşım sıkıntısını azaltmak ve var olan bisiklet yolunun uygunluğunu belirlemek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bisiklet, Niğde, Kent, Sürdürülebilir Kent, Ekoloji

Abstract: With the increase in population, the transportation problem has emerged as an environmental problem. Overcrowding of cities, increase in the use of motor vehicles and the problems caused by the traffic problems brought by them, air pollution and noise affect both human health and urban life negatively. Bicycle is one of the most environmentally friendly vehicles, a very useful type of transportation in terms of accessibility for a sustainable and healthy life. In the study, the characteristics of the city of Niğde and the structure of the intra-city transportation network has been considered, designed and evaluated in terms of bicycle use. Three regions were identified as the result of the evaluation. In addition to determining the appropriateness of the planned and designed bicycle routes in the newly opened areas, the results show

that the hospital route and the city center route are suitable for bicycle use. It has been aimed design to provide uninterrupted access to the area designated as suitable for bicycle use in Niğde center, to reduce transportation difficulties in the city and to determine the suitability of existing bicycle route.

Keywords: Bicycles, Niğde, Urban, Sustainable Urban, Ecology

1. Giriş

Kentsel nüfusun giderek yoğunlaşması ile kentlerde plansız ve çarpık yapılaşmalar artmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan kentlerin en büyük sıkıntıların birisi insanların uzak ya da yakın mesafeler için hızlı ve güvenli olması açısından motorlu taşıt kullanımının günden güne artış göstermesidir. Motorlu araçlarda doğal enerji kaynaklarımızdan yeterince yararlanamamamız nedeniyle fosil yakıtların kullanımı ve dolayısıyla hava kirliliği son derece artmaktadır. Ulaşımın insanların vazgeçilmez ihtiyaçlarından olması nedeniyle motorlu araç kullanımı yaşantımızın bir parçasını oluşturmaktadır. Her türlü ihtiyaçlarımızın karşılanması açısından ulaşım etkinliklerimiz arasındadır. Etkinlik yanı sıra fonksiyon olarak sürdürülebilirlik, güvenlik, konfor, ekonomiklik ve çevreye uyum gibi farklı birçok özelliği barındıran bir olgu olarak değerlendirilir. Ancak büyük kentlerde toplu ulaşım araçlarının çok fazla tercih edilmemesi ve bireysel araç kullanımının artması çevresel olumsuzluklara, kentlerde erişilebilirlik ve ulaşılabilirlik sorunu yaratmaya başlamıştır (Çiftçi, 2006).

Kentlerde meydana gelen trafik yoğunluğuna bağlı çevre kirliliği insanların yeni arayışlara geçmesine neden olmuştur. Bu noktada insanların ulaşım sırasında bisiklet kullanımını sağlamak için bisiklet yollarına önem verilmeye başlanılmıştır.

Günümüzde bisiklet kullanımı bireyler için fiziksel ve ruhsal açıdan toplum içerisinde çevreye duyarlı, enerji korunumu ilkeleriyle bağdaşan bir ulaşım aracı olarak nitelendirilmektedir (Cengiz ve Kahvecioğlu, 2016). Dünyada birçok insan ihtiyaç duyduğu fiziksel aktiviteyi karşılayamamaktadır. İnsanları aktif ulaşım (yürümek ya da bisiklete binmek) teşvik etmek onların günlük yaşamına fiziksel aktiviteyi entegre bir çözüm niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda yürümek ve bisiklete binmek ucuz ve erişimi kolay bir fiziksel aktivitedir (Ghekiere ve ark., 2014).

Bu çalışmanın amacı, kentin yeni yerleşim alanlarında, çocuk, genç ve yaşlıların varış noktasına ulaşım için bisiklet kullanmayı kolaylaştıran veya engelleyen çevresel faktörleri belirlemek ve öneriler geliştirmektir. Ayrıca, yapılmış olan bisiklet yolu güzergâhında eksiklikleri belirlemek ve Niğde kentinde olabilecek yeni bisiklet yolu için öneride bulunmak amaçlanmıştır.

1.1.Bisiklet Kültürü

Bisiklet yolu ile ilgili literatür gözden geçirildiğinde bisikletin halk sağlığı, ekonomi, ulaşım ve kentsel planlama disiplinleri içerisinde çalışılan bir konu olduğunu görülmektedir (Çalık, 2016, s.3). Son zamanlarda, yapılaşma, çevre, fiziksel aktivite ve obezite arasında güçlü bir ilişki bulunduğu, karma kullanımlı kentsel alanlarda artan otomobil bağımlılığının, yürüyüş ve bisiklet kullanımının azalmasına katkıda bulunduğunu düşündürmektedir. Nitekim birçok Kuzey Amerika şehrinde ulaşım, ekonomik ve çevre dostu bir alternatif olarak bisiklet kullanımının teşvik edilmesi, bisiklet altyapısı, bisiklet paylaşım programları ve büyük kampanyalarla yatırım yapılmaktadır. Yoğun nüfuslu kentsel alanlarda, aktif ulaşım araçları ve şehir içinde ulaşım yollarını kullanan ağır araçlar (kamyon, tır vb.) hava kirliliğinin artmasına ve kirliliğin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bisiklet kullanıcılarının ulaşım sırasında solunumlarının yüksek olması sebebiyle, trafiğin yoğun olduğu mekânlarda, kara yoluna bisiklet yolunun yakın olması durumunda insanların hava kirliliğine maruz kalmaları olumsuzluk yaratacaktır ve sağlık riskini arttıracaktır (Çalık, 2016, ss.330). Hava kirliliği ve bahsi geçen nedenlerden dolayı trafiğin yoğun olduğu alanlarda bisiklet yolu yapımı tercih edilmemelidir.

Kentleşmenin hız kazandığı günümüzde bisiklet tercih edenlere uygun koşulların hazırlanması için planlama ve tasarımlarda yaygın olarak: hız veya seyahat süresi, manevra özgürlüğü, trafik kesintileri, konfor, rahatlık ve güvenlik kriterleri kullanılmaktadır. Tüm bu faktörler bir yolun uygulama kalitesini değerlendirmek için kullanılmıştır (Franco, vd., 2014, s.1166).

Bütün bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda, bisiklet hem halk sağlığı hem de aktif ulaşım politikasının önemli bir bileşeni olarak kabul edilmiştir (Iseki ve Tingstrom, 2014, s.166). Yürüyüş ve bisiklet gezileri ile özel otomobil yolculuğunun ve buna bağlı kentsel hava

kirliliğinin azaltılması sağlanacaktır. Artan fiziksel aktivite ile sağlığınıza da katkı sağlayacaktır.

Son yıllarda artan enerji kullanımı, gürültü ve hava kirliliğinin olumsuz etkilerine bağlı olarak sürdürülebilir ulaşım sistemleri büyük önem kazanmıştır. Birçok sanayileşmiş ülkede çevreye zararı az olması nedeniyle, araba havuzu, araba paylaşımı ya da bisiklet paylaşım sistemleri gibi toplu taşıma farklı ulaşım sistemleri için yeşil araçlar kullanılmaktadır (Çalık, 2016).

Kentleşmenin yoğunlaştığı birçok il ve ilçede, yaya ve bisiklet yolu yapımı için, altyapı sisteminin her iki kullanıcıya hizmet edecek şekilde tasarlanması ve hizmet sunması gerekmektedir. Yaya ve bisiklet altyapı çalışmaları alan kullanıcıların araç bakımı ile uygulama ve bakım masraflarını azaltmak ve güvenli bir şekilde yolculuk yapmaları için oldukça önemlidir (Garrett et al., 2011). Bazı ülkeler, özellikle bazı şehirlerde, bisiklet kullanımı ulaşımında sıklıkla tercih edilmektedir. Örneğin, Kopenhag ve Amsterdam'da bisiklet kullanımı % 30'dan fazla olmasına rağmen ulaşım nispeten korumasızdır. Bisiklet kullanımı esnasında kaza geçirmesi açısından büyük risk taşımaktadır. 2014'de 2000'den fazla kişi (Madsen ve ark., 2017), 2016'da ise, uygun yerlerde konumlandırılmamış bisiklet yolu nedeni ile 18.477 kişi can kaybı yaşamıştır (Dft, 2018).

Bir kentin bulunduğu konum bisiklet yolu planlama ve tasarım düzenini etkilemektedir. Ulaşımında bisiklet kullanımının etkisi ekolojik modele göre farklılık göstermektedir. Çevre, Dünya Sağlık Örgütü tarafından (WHO) fiziksel, doğal ve sosyal duruma göre insanların boş vakitlerini geçirdiği ya da rekreasyon faaliyet gösterdikleri alan olarak tanımlanmıştır (Ariane ve ark., 2014).

Ekonomik sınıf (sosyo-ekonomik grup) ve fiziksel çevre (nesnel durum) bisikleti anlamak için yeterli değildir. Londra'nın yoğunluk vergisi, bisikletler için bir patlama ile sonuçlanırken, Broadway New York'ta yayalar ve bisiklet yolları için radikal değiştirilebilir kesilmiş alanlar bırakılmıştır. Çevre ve yaşanabilirlik argümanlarının yanı sıra, sağlık sorunları da bisiklete artan ilginin bir başka açıklamasını içermektedir. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde, bu tür yürüyüş ve bisiklet gibi aktif ulaşım son derece yüksek obezite oranları ile mücadele de bir çözüm olarak görülmektedir (Pelzer, 2010, s.7).

Türkiye’de ise, bisiklet bir spor aracı ve bir ulaşım aracı olarak yaygın olarak kullanılmamaktadır. Daha doğrusu bisiklet kullanımı Türkiye’de oldukça az olmakla beraber şehirden şehre hatta mahalleden mahalleye bile değişiklik göstermektedir. Türkiye’de bisiklet kullanımı %5 gibi düşük bir oranla ifade edilmektedir. Niğde’de ise, imara yeni açılan bölgelere, insanların yerleşmeleri nedeniyle nüfus artışı sonucu yoğun trafik akışının olması alternatiflerin gündeme gelmesine sebep olmuştur.

2. Materyal ve Metot

Çalışma alanı olarak, Niğde Bor yolu, Gazeteci İsmet Sayın Caddesi ve Süleyman Fethi Caddesi değerlendirilmiştir. Yerleşim alanlarının Bor yolu güzergahı boyunca yayılım göstermesi ve bisiklet yolunun aynı yerde konumlandırılması bu yolun seçilmesinde etkili olmuştur. Niğde merkezle yeni yerleşim alanını bağlayan Bor yolu, tüm ulaşım ağlarına ve şehir merkezine 10 dk uzaklıkta olup Bor ve Niğde merkezini birbirine bağlamaktadır. Araştırmada, Niğde’de Atatürk Bulvarı’nda inşa edilmiş bisiklet yolu değerlendirilmeye alınmış, diğerleri uygulama aşamasında olduğundan, bu alanlar için öneriler getirilmiştir (Şekil 1).

2.1. Araştırma Alanı

Atatürk Bulvarı 37.884491 enlem ve 34.565872 boylamda yer almaktadır. GPS koordinatları 37°53’4.1676’’ ve 34°33’57.1392’ dir. Yaklaşık olarak 5 km uzunluğunda iki şeritli bir bulvardır (Şekil 1). Bulvarın bulunduğu alanda nüfus 30.802’ dir. (Anonim, 2018). Bisiklet yolu yapımı için yapılaşmanın yoğun olduğu alanlardan Gazeteci İsmet Sayın Caddesi ve Süleyman Fethi Caddesi bir alternatif oluşturmaktadır.

Gazeteci İsmet Sayın Caddesi, yerleşimin yoğun olduğu ve Niğde Ömer Halisdemir Eğitim ve Araştırma Hastanesinin bulunmasından dolayı sürekli trafik akışının olduğu bir bölgedir. Yaklaşık 1 km uzunluğunda iki şeritli bir yoldur.

Süleyman Fethi Caddesi ise, birçok okulun ve yerleşimin bulunduğu yer yaklaşık 1 km uzunluğunda bir caddedir. Öğrencilerin ve tarihi alanların (türbe, cami) yoğun olduğu bu caddede, bisiklet yolu inşası Kent kimliği oluşmasında olumlu bir katkı sağlayacaktır. Bahsedilen yol, hem Niğde’nin ilk yerleşim alanını yeni imara açılan alana bağlayan yollardan birisi olması nedeniyle trafik yoğunluğu da

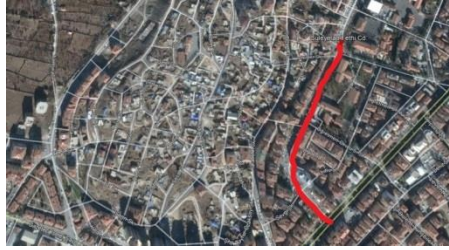
azalmış olacaktır. Atatürk Bulvarında ise, bisiklet yolu 2016 yılından itibaren inşa edilmeye başlanmıştır.

Atatürk Bulvarı

Gazeteci İsmet Sayın Caddesi

Süleyman Fethi Caddesi

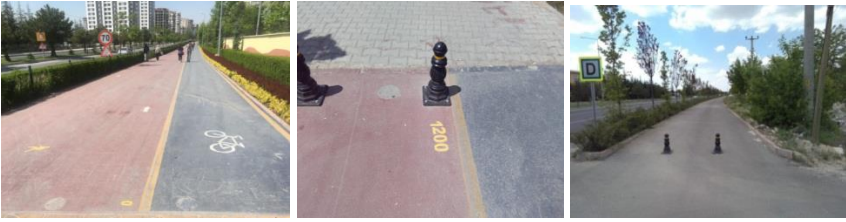
Şekil 1. Niğde İli Atatürk Bulvarı Bisiklet Yolu Yapım Aşaması

3. Araştırma Bulguları ve Tartışma

Niğde İli'nde Atatürk bulvarının bağlı olduğu, Aşağı Kayabaşı mahallesinde, 2017 nüfus sayımına göre 30.832 kişi ikamet etmektedir. Bu nüfusun bulunduğu 4330 m'lik yolun sadece 1200 m'lik bisiklet yolu mevcuttur. Belirtilen rakamlara göre, bisiklet yolu yetersiz kalmaktadır.

Niğde iline göç oranlarındaki artış ve nüfusun yoğunlaşması sonucu artan trafik yükünü azaltmaya yönelik tedbirler geliştirmeye

başlanmıştır. Alternatif bir ulaşım seçeneği olarak bisiklet kullanımı özellikle şehir içi ulaşımında yaygınlaşmaya başlamıştır. Yerel yönetimler ve kamu kurumları da bisiklet kullanımının artması amacıyla birçok yürüyüş yolu ve bisiklet yolu yapımı gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında yapımı başlayan bisiklet yolu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2015 yılında 29521 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan standartlara uygundur. Belirlenen yol Niğde'nin bahçelik alanlarından bahçelerin görüntüsü ile farklı bir görsel çeşitlilik sergileyen alan, son zamanlarda yapılmış olan bitkilendirme ile bitki örtüsündeki renklenme, yaprak dökme, çiçeklenme vb. durumların yarattığı farklılıklarla da etkileyici bir sınır oluşturmaktadır (Şekil 2).

Şeki 2. Atatürk Bulvarı Bisiklet Yolu

Bisiklet yolunun tasarlandığı bölgede topoğrafyada hafif bir eğim mevcuttur. Bisiklet yolunun etrafında peyzaj çalışmaları ile yaya yolları yapılmış ve oturma birimleri konumlandırılmıştır. Böylece bu rotayı kullanan bisikletli ve yayalar için trafikten arındırılmış güvenli bir alan sağlanmıştır. Yaya ve bisiklet yolunun etrafında yer alan benzin istasyonu, okullar, mağazalar, süs bitkisi ve fidan satış alanları ile Niğde'nin eski bahçelerinin bulunması yayaların sıkılmasına engel olmaktadır.

Niğde'ye yapılan bisiklet yolunun, 2015 yılında yayınlanan 29521 sayılı yönetmelik "Şehir içi Yollarda Bisiklet Yolları, Bisiklet İstasyonları ve Bisiklet Park Yerleri Tasarımına ve Yapımına Dair Yönetmelikte belirtilen kriterlere göre uyum oranı yüksektir. Yönetmelik'e göre "bisiklet yolunun yaya kaldırımının taşıt yolu tarafında tek şeritli olarak yapılması halinde, bisiklet yolu şerit genişliği TS 9826 standardında belirtildiği şekilde en az 130 cm genişliğinde tasarlanır ve taşıt yolu tarafında 50 cm genişliğinde emniyet mesafesi bırakılır" ifadesi dikkate alındığında, 2016 yılında Niğde'de inşa edilen bisiklet yolunun genişliği 3 m, yaya yolu ise 2 m genişliğindedir. Ancak, yönetmelikte yer alan ve insanlar için daha rahat mekan oluşturma açısından değerlendirildiğinde ise, bazı eksikliklerle karşı karşıya kalınmaktadır. Örneğin; Her bisiklet yolunun güzergâhına bir ad veya kod verilmesi, bisiklet yolu ağları üzerinde kent bütünündeki ulaşım

sistemleri ile uyumu, güvenliğı sağlayacak trafik işaret ile sinyalizasyon sistemlerinin oluşturulması, bisiklet yolu ağları üzerinde bisiklet kullanıcılarının ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda yeterli park istasyonları ve park yerlerinin yapılması gerekmektedir. Işıklarda bekleme yapan bisikletlilerin hızlı hareket etmeleri ve destek alabilmeleri amacıyla, 2 m uzunluğunda 1.80 cm yüksekliğinde bekleme ünitesi (paslanmaz malzemeden imal edilen) yapılması klavuzda belirtilmekte olup, diğer aşamalarda Niğde kentinde de uygulanması kullanıcılar için daha ergonomik olacaktır.

Bunun yanı sıra Üniversite güzergahında yolun planlanmış olması yolun bu güzergahta kesintisiz devam etmesinin kullanıcı potansiyelini arttıracakı düşünülmektedir. , bisiklete teşvik için iyi bir yöntem olarak düşünülebilir fakat bisiklet yolu uzunluğu sadece 1200 m olduğu için yol Üniversite sınırlarına kadar uzanmamaktadır. Bisiklet kullanıcıları için sıkıntı oluşturmaktadır.

Bisiklet yolu yapımı için öneri olarak sunulan, Gazeteci İsmet Sayın ve Süleyman Fethi Caddeleri de Aşağı Kayabaşı mahallesinde yer almaktadır. Belirtilen caddelere bisiklet yolu yapılması durumunda daha çok insana bisiklet kullanımı için mekân oluşturulacakı gibi, okul, çoğu kurum ve kuruluşların bu güzergâhta olmasından dolayı otomobil kullanımı azaltılabilecektir.

Niğde kenti için ilgi çeken ve istenilen kentlerden olmak için öngörülen bisiklet yollarının devamlılığını sağlamak ve eksikliklerinin giderilerek nezh ortamlar oluşturulması gelişen ve değışen kentlerde yaşam kalitesinin artmasına olanak sağlayacaktır.

4. Sonuç

Kent içi ulaşımında insanların sağlığını düşünerek rahat ve huzurlu ulaşım için, araç çeşitliliğinin artırılması temel amaç olup, farklı amaçlı kentsel hareketler için farklı araç türleri gerekmektedir. Bunlardan birisi bisiklet olup, gerek bireysel, gerekse toplumsal yararlar sağlayan ve günlük yaşama zenginlik katan özellikleri nedeniyle, kullanımının desteklenmesi uygun olan bir araçtır.

Çevreye zararı olmayan, insanların sağlıklı ve hoş vakit geçirebilmeleri, boş vakitlerini değerlendirmelerinde bir araç olan bisiklet kullanımı, sağlıklı çevre ve daha az enerji tüketimi sağlamaktadır.

Bisiklet kullanımı sayesinde, her bireyin, maliyeti düşük ve kendine ait bir ulaşım aracına sahip olması olanaklı hale gelecek, hareketliliğı arttıracak olan bu koşullar diğer ulaşım araçları üzerindeki baskıyı da azaltacaktır.

Her yaş için ideal bir araç olan bisiklet kullanımının, insana kentte yaşarken çevreye en az zarar verici durumda olmak ve kendi yaşamı daha canlı, hareketli ve sağlıklı durumda tutmak temel amacına ulaşma olanağı vermesi nedeniyle, ülkemiz kentlerinde de özendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan, bisikletin gerektiğinde hızlanabilen bir araç olması itibarıyla, kent topoğrafyası ve iklimin el verdiği ölçüde, yaya yollarından ayrı bisiklet izlerinin yapılması da kazaların önlenmesi açısından uygun olacaktır.

Niğde kenti bisiklet yolu kapsamında hazırlanmış olan bu çalışma, planlama ve tasarım çalışmalarında disiplinlerarası arası desteklerle uygulamaya alınması sayesinde sürdürülebilir sonuçlar elde edilmesi sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Anonim, (2018). <http://www.nufusune.com/60608-nigde-merkez-asagikayabasi-mahallesi-nufusu> alındığı tarih.05.06.2018

Ariane, G., Cauwenberg, J.V., Geus, B., Clarys, P., Cardon, G., Salmon, J., Bourdeaudhuij, I., Deforche, B. (2014). Critical Environmental Factors for Transportation Cycling in Children: A Qualitative Study Using Bike-Along Interviews. September 2014 | Volume 9 | Issue 9 | e106696

Bayramoğlu, E., Kurdoğlu, B.Ç. (2017). Bisiklet Yolu İçin Sürdürülebilir Donatı Tasarımı Süreci: Ktü Kampüsü Örneği. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 65, Şubat 2018, s. 152-163

Çalık, M. (2016). Kent Dokusuna Uygun Alternatif Çevresel Ulaşımında Bisiklet Kullanımının Sosyal Fayda Maliyet Analizi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Dumlupınar University Journal of Social Sciences Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016 / Special number of Afro-Eurasia-December 2016. P.329-346

Cengiz, T.; Kahvecioğlu, C. (2016), Sürdürülebilir Kent Ulaşımında Bisiklet Kullanımının Çanakkale Kent Merkezi Örneğinde İncelenmesi. JOTAF / Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi, 13 (2), 55-66

Çiftçi, Ö. (2006), Metropolitan Alanda Bisiklet Yolu Planlaması. İstanbul Teknik Üniversitesi, İnşaat Mühendisliği Bölümü, İstanbul.

DfT (2018). Reported casualties by road user type, age and severity, Great Britain, 2016' Date Accessd: 05/06/2018.

Ghekiere, A., Cauwenberg, J.J., Geus, B., Clarys, P., Cardon, G., Salmon, J., Bourdeaudhuij, I.D., Deforche, B. (2014). Critical

Environmental Factors for Transportation Cycling in Children: A Qualitative Study Using Bike-Along Interviews. Plos One. Vol.9 (9). P. 1-10.

Pelzer, P. (2010). "Bicycling as a Way of Life. A comparative case study of Bicycle Culture in Portland and Amsterdam", University of Amsterdam Research Master in Metropolitan Studies Master Thesis,

Zhang, L., Zhang, J., Duan, Z., Bryde, D. (2015). "Sustainable bike-sharing systems: characteristics and commonalities across cases in urban China", Journal of Cleaner Production Issue 97, ss. 124-133